

JAMES BARR

KIRMIZI ÇİZGİ

PAYLAŞILAMAYAN
TOPRAKLARIN YAKIN TARİHİ

KIRMIZI ÇİZGİ

JAMES BARR

JAMES BARR

KIRMIZI ÇİZGİ

Paylaşılamayan Toprakların Yakın Tarihi

İngilizceden Çeviren:

EKİN CAN GÖKSOY

PEGASUS YAYINLARI

Britanya ve Fransa Arasında

20. Yüzyıla Yön Veren

Güç Oyunları

1916'da, İngilizlerin Kut'ül Amare'de bozguna uğramasının hemen ardından iki adam, öngörülü bir politikacı olan Sir Mark Sykes ile hınç dolu bir diplomat olan François Georges-Picot Orta Doğu'yu paylaşma planlarını görüşmek üzere gizlice buluştu. İki adamın vardığı anlaşma bir yandan İngiliz-Fransız Dostluk Antlaşması'nı tehlikeye sokacak gerilimleri hafifletmeyi amaçlarken bir yandan da Akdeniz'den İran sınırına uzanan bir hat çiziyordu. Bu keskin hattın kuzeyindeki bölge Fransa'ya, güneyindeki bölge ise Britanya'ya gidecekti. İngiltere'nin Filistin, Mavera-i Ürdün ve Irak'taki mandaları ile Fransa'nın Lübnan ve Suriye'deki mandaları iki büyük güç arasında bir huzursuzluk doğuracaktı. Gelecek otuz yıla damgasını vuracak bu sıkıntı, Orta Doğu'nun da onarılmaz bir biçimde şekillenmesine neden olacaktı.

T. E. Lawrence, Winston Churchill ve Charles de Gaulle gibi siyasetçiler, diplomatlar, ajanlar ve askerlerden oluşan yıldız kadrosuyla *Kırmızı Çizgi* bizlere İngiliz ve Fransızların Orta Doğu'yu yönettiği, kısa ama çok önemli bir dönemin hikâyesini canlı bir biçimde anlatıyor. Kitap aynı zamanda bu iki güç arasındaki eski çekişmenin bugün bizim için çok daha tanıdık olan, Araplar ile Yahudiler arasındaki çatışmayı nasıl ateşlediğini ve en nihayetinde 1941'de İngilizler ile Fransızlar, 1948'de de Araplar ile Yahudiler arasındaki savaşlara nasıl vesile olduğunu net bir şekilde ortaya koyuyor.

James Barr'ın, Orta Doğu'nun kaderine yön veren ve bugün bölgenin âdeta gayya kuyusuna dönüşmesinde hatırı sayılır bir rol oynayan İngilizler ile Fransızlar arasındaki gizli kapaklı mücadeleyi kaleme aldığı *Kırmızı Çizgi*, Orta Doğu'nun yakın tarihine ilgi duyan herkesin mutlaka okuması gereken bir kitap.

Pegasus Yayınları: 1441

Tarih: 2

KIRMIZI ÇİZGİ

JAMES BARR

Özgün Adı: A Line in the Sand

Yayın Koordinatörü: Yusuf Tan

Editör: Dilek Yücel - Ömer Çiftci

Düzeltili: Halûk Kürşad Kopuzlu - Cengiz Alkan

Sayfa Tasarımı: Meral Gök

Baskı-Cilt: Alioğlu Matbaacılık

Sertifika No: 11946

Orta Mah. Fatin Rüştü Sok. No: 1/3-A

Bayrampaşa/İstanbul

Tel: 0212 612 95 59

1. Baskı: Eylül 2016

ISBN: 978-605-343-921-9

Türkçe Yayın Hakları © PEGASUS YAYINLARI, 2016

Copyright © James Barr, 2011

**Bu kitabın Türkçe yayın hakları Telif Hakları Onk Ajans Ltd. Şti. aracılığıyla
Felicity Bryan Associates Ltd.'den alınmıştır.**

**Tüm hakları saklıdır. Bu kitapta yer alan fotoğraf/resim ve metinler
Pegasus Yayıncılık Tic. San. Ltd. Şti.'den izin alınmadan fotokopi dâhil,
optik, elektronik ya da mekanik herhangi bir yolla kopyalanamaz, çoğaltılamaz,
basılamaz, yayımlanamaz.**

Yayıncı Sertifika No: 12177

Pegasus Yayıncılık Tic. San. Ltd. Şti.

Gümüşsuyu Mah. Osmanlı Sk. Alara Han

No: 11/9 Taksim / İSTANBUL

Tel: 0212 244 23 50 (pbx) Faks: 0212 244 23 46

www.pegasusyayinlari.com / info@pegasusyayinlari.com

KIRMIZI ÇİZGİ

İçindekiler

GİRİŞ	11
-------------	----

BÖLÜM BİR

PAYLAŞIM: 1915-1918

1. PEK KULLANIŞLI POLİTİKALAR	17
2. MÖSYÖ PICOT	30
3. T. E. LAWRENCE DÂHİL OLUYOR.....	47
4. ALLENBY’NİN ADAMI.....	58
5. MUSUL’U İSTİYORUM.....	73
6. ÇIKMAZ.....	88

BÖLÜM İKİ

İKİ SAVAŞ ARASI GERGİNLİK: 1920-1939

7. HAÇLI	105
8. IRAK’TA İSYAN	114
9. EN İYİ VE EN UCUZ ÇÖZÜM	126
10. DÜRZİ İSYANI	136
11. DÜRZİLERE EZİCİ DARBE	148
12. BORU HATTI.....	160
13. İNTİKAM! İNTİKAM!.....	171
14. TERÖRE KARŞI TERÖRLE SAVAŞMAK	183
15. ARAPLARI YATIŞTIRMAK	198

BÖLÜM ÜÇ

GİZLİ SAVAŞ: 1940-1945

16. SÜRGÜNDE BİR KRAL	207
17. REZİL BİR VAKA.....	218
18. KATİYEN UZLAŞMAZ, ZİYADESİYLE KABA	229
19. ORTA ELÇİ	239
20. PİS İŞ	250

KIRMIZI ÇİZGİ

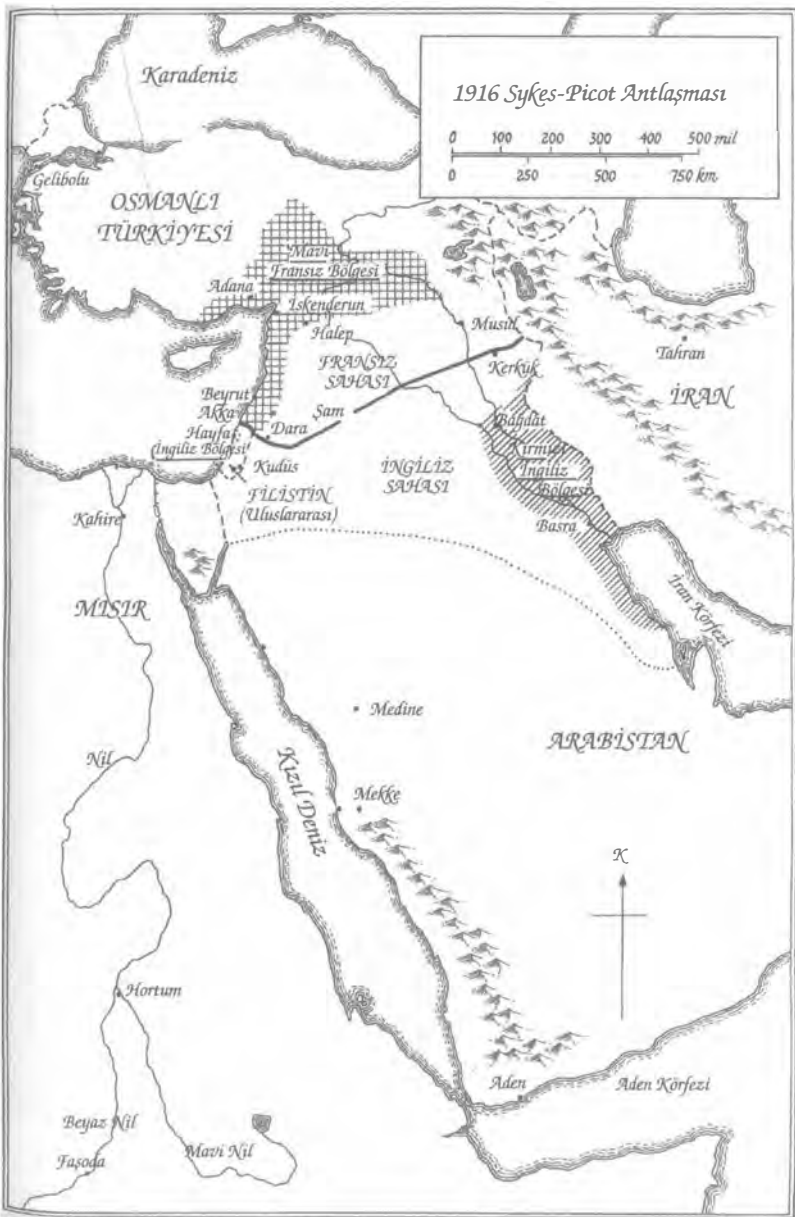
21. İKİNCİ BİR FAŞODA.....	262
22. KARA GÜN DOSTLARI	270
23. TROP DE ZÈLE / AŞIRI HEVES.....	279
24. LORD MOYNE CİNAYETİ.....	289

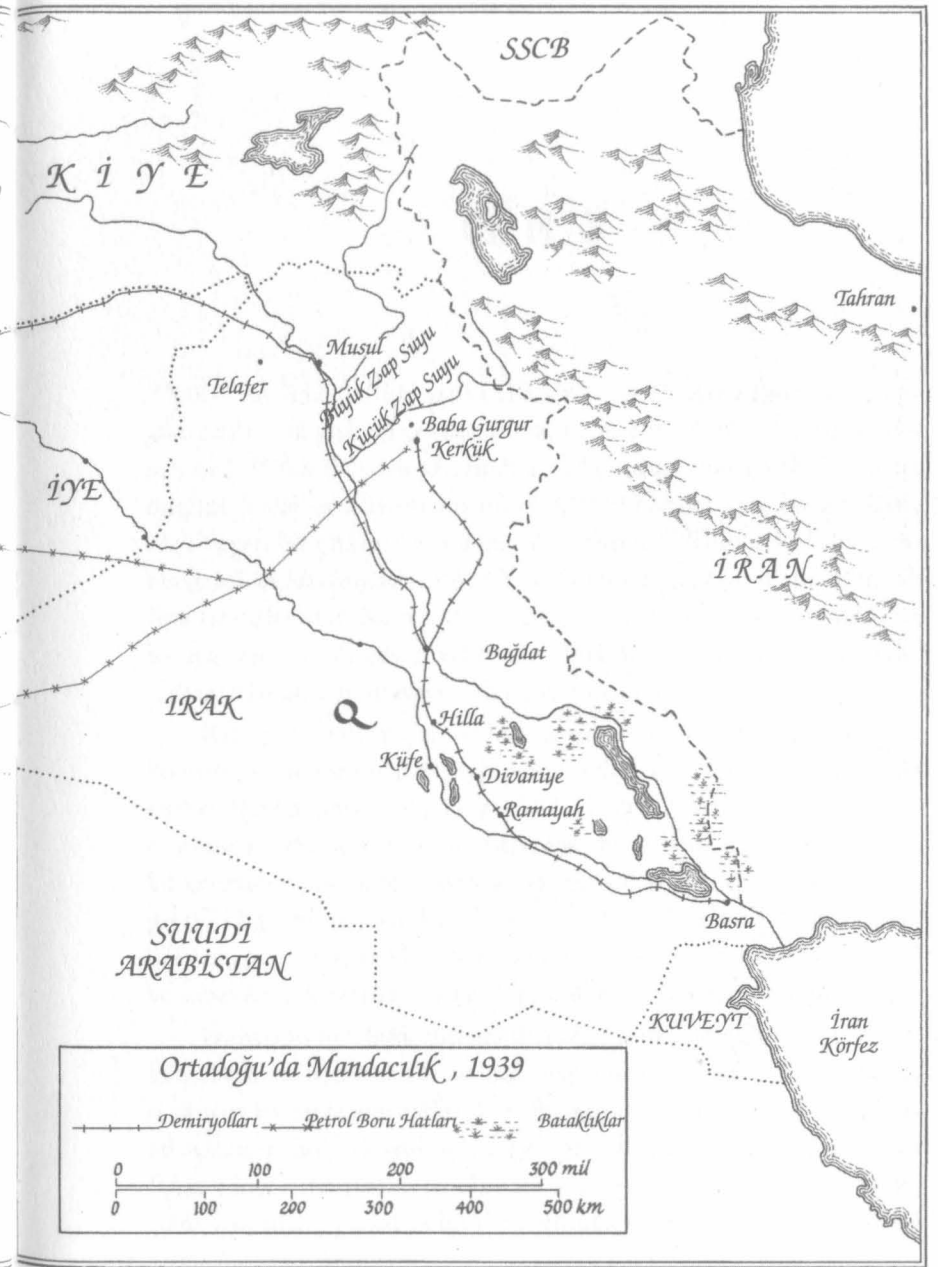
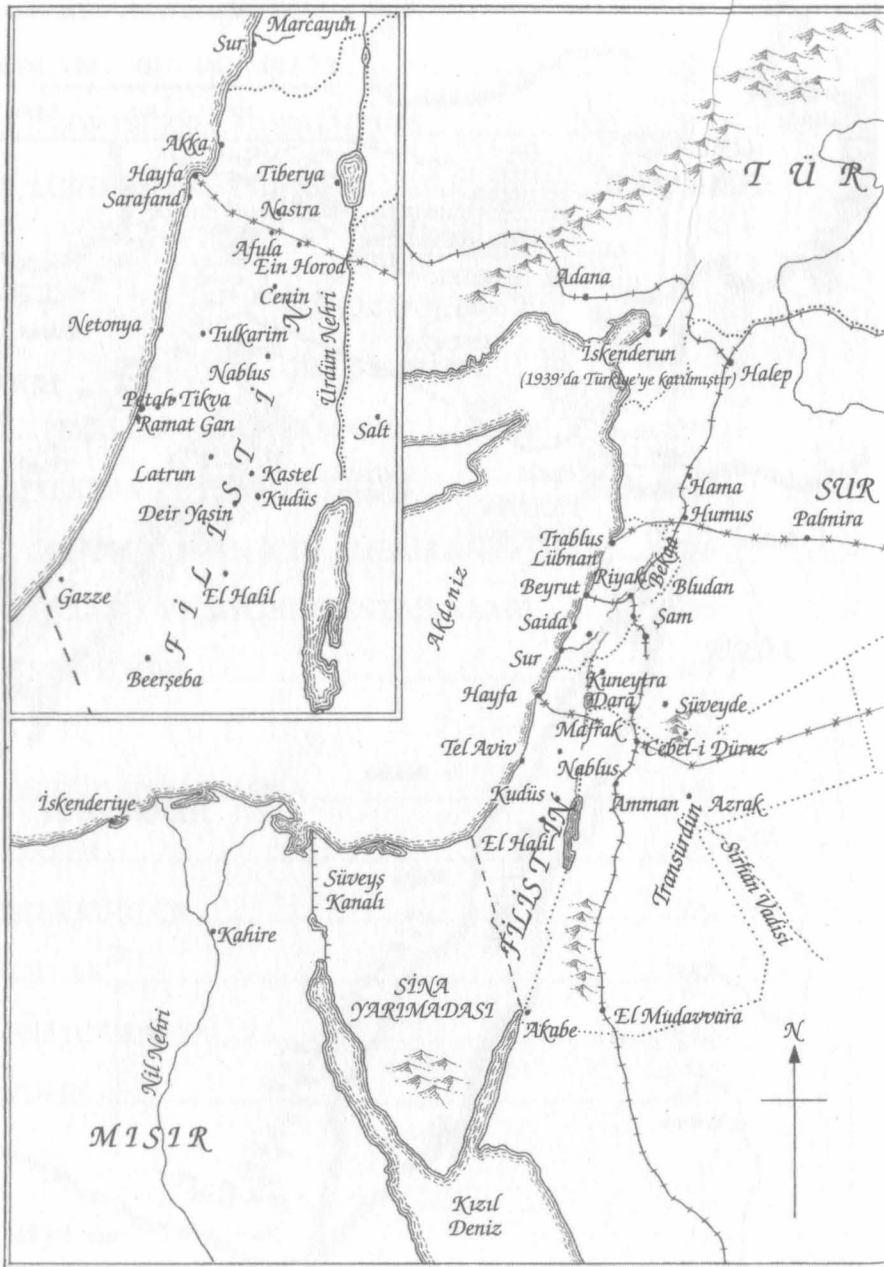
BÖLÜM DÖRT

ÇIKIŞ: 1945–49

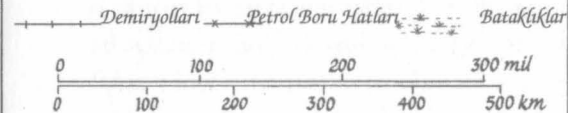
25. İPLERİ ELE ALMA ZAMANI	299
26. TEKRAR DÜŞÜNMEK LAZIM	313
27. ÖZGÜR FİLİSTİN İÇİN AMERİKAN İTTİFAKI.....	326
28. FRANSIZ VE SİYONİST ENTRİKALARI	336
29. SON HABER	349

SON SÖZ: HESAPLAŞMA	368
İZİNLER.....	377
TEŞEKKÜRLER.....	379
NOTLAR.....	382
BİBLİYOGRAFYA.....	442
İNDEKS.....	463

Ortadoğu'da Mandacılık, 1939

GİRİŞ

2007 yazında gizliliği yeni kaldırılmış bir Britanya hükümet raporunda beni şaşkına çeviren bir cümleye rastladım. İngiliz güvenlik servisi MI5'tan bir ajan tarafından 1945'in başlarında yazılmış fakat bugüne kadar açıklanmamış bu cümle, hükümeti kafa karışıklığına sürükleyen bir gizemi çözmüştü. O zamanlar Filistin'deki İngiliz yönetimini sonlandırmaya çalışan Yahudi teröristleri kim silahlandırarak finanse ediyordu? Bu ajan Orta Doğu ziyaretinden yeni dönmüş ve soruya şaşırtıcı bir cevap vermişti. "Teröristler," diyordu raporunda, "Fransızlardan destek alıyor gibi görünüyorlar."

Raporuna İngiliz gizli istihbarat servisi MI6'teki meslektaşları ile konuştuğunu ekleyen ajan şöyle devam ediyordu: "Çok Gizli' kaynaklardan öğrendiğimiz üzere Doğu Akdeniz'deki Fransız devlet adamları el altından Hagana'ya silah satıyordu ve Filistin içerisinde ortalığı karıştırmaya yönelik bir niyetleri olduğuna dair güncel raporlar elimize geçti." Diğer bir deyişle, İngilizler Fransa'yı özgürleştirmek için savaşp ölürken, güya müttefikleri olan Fransızlar Filistin'deki İngiliz askerleri ve subaylarını öldürmek isteyen Yahudi girişimlerini destekliyordu.

Fransa'nın bu olağandışı hamlesi otuz yıldır Orta Doğu'nun idaresi için süren mücadelenin zirve noktasını oluşturuyordu. 1915 yılında, o zaman da savaş müttefikleri olan Britanya ve Fransa, birbirine rakip amaçlarının bölgede yol açtığı gerilimleri çözmeyi denemişti. Gizli Sykes-Picot Antlaşması'nda Osmanlı'nın Orta Doğu'daki topraklarını çölde Akdeniz kıyısından İran cephesindeki dağlara uzanan diyagonal

bir çizgi çekerek bölüşmüşlerdi. Bu rastgele çizginin kuzeyinde kalan bölge Fransa'ya gidecekti; güneydeki toprağın çoğunu da Britanya alacaktı fakat bu iki büyük güç Filistin'in geleceği konusunda anlaşamamıştı. İki tarafın da hoşuna gitmeyen uzlaşma Kutsal Topraklar'ın uluslararası bir yönetime sahip olması gerektiği üzerineydi.

Bu tarz kabataslak bir imparatorluk inşası on dokuzuncu yüzyılda sık görülürdü fakat Sykes-Picot Antlaşması'nın imzalandığı dönemlerde çoktan terk edilmiş bir yaklaşımdı. Bu yaklaşıma karşı olanların başında ABD Başkanı Woodrow Wilson geliyordu. ABD 1917'de Almanya'ya savaş ilan ettiğinde Avrupa emperyalizmini eleştirmiş ve savaşın bittiğinde tebaalar ve devletsiz halkların kendi geleceklerini kendilerinin tayin etmesini önermişti.

Bu yeni atmosferde İngilizler Orta Doğu'nun yarısına sahip olabilme iddiaları için acilen yeni bir temele ihtiyaç duyuyorlardı. Mısır'ın kontrolünü ellerinde tuttukları için Filistin'i bir Yahudi devleti yapmak isteyen Siyonist emelleri açıkça destekleyerek hem Süveyş Kanalı'nın savunmasız doğu yakasını güvence altına alabileceklerinin hem de haksız yere toprak ele geçirdikleri iddialarından kaçınabileceklerinin farkına hızlıca varmışlardı. O zamanlar Fransa'ya karşı üstünlük sağlamak için ustaca bir yol olarak görülen şey, bugüne kadar yıkıcı etkilerini sürdürüyor.

İngilizler başından beri bu hamlenin İslam dünyasında derin bir öfke yaratma riskini taşıdığını biliyorlardı. Arapların Yahudi göçünün ekonomik avantajlarının farkına varacaklarına ve Yahudilerin de rüyalarının gerçekleşmesine yardımcı oldukları için Britanya'ya müteşekkirci olacaklarına inanıyorlardı. İki tahmin de yanlış çıktı. Yahudi göçü Arap öfkesini tetiklediğinde İngilizlerin değişimi yavaşlatarak barışı korumaya çalışması Yahudileri bezdirmişti.

Milletler Cemiyeti tarafından izin verilen mandalar ile Britanya, Filistin, Mavera-i Ürdün ve Irak'ın, Fransa da Lübnan ve Suriye'nin kontrolünü ele geçirmişti. İki güç de bu kuruluş safhasındaki devletleri hızlıca bağımsızlığa yönlendirmekle görevliydi ancak hemen oyalanmaya, işi ağırdan almaya başladılar. Araplar onlara vadedilen özgürlüğün devamlı bir serap gibi gözlerinin önünden çekilmesine kızgın bir şekilde tepki gösterdiler. İngilizler ve Fransızlar karşıla-

tıkları muhalefet için devamlı birbirlerinin politikalarını suçladılar. Şiddetli Arap muhalefetine müdahale için birbirlerine yardımcı olmayı iki taraf da reddetmişti çünkü bunun kendilerini daha da itibarsızlaştırmak dışında bir işe yaramayacağını farkındaydılar. 1920'lerde neredeyse iki yıl boyunca İngilizler, Fransızların İngiltere kontrolü altındaki komşu Maver-i Ürdün'ü üs olarak kullanarak Suriye içinde kendileri ile savaşı asileri durdurma isteklerini görmezden gelmişti. Karşılığında Fransızlar da İngilizler 1930'ların ikinci yarısında Filistin'deki ayaklanma esnasında Suriye ve Lübnan'da barınan Araplara baskı uygulanmasını istediğinde omuz silmişti. Komşu desteğinden yoksun olarak hem Britanya hem de Fransa yalnızca Arapların daha fazla kızmasına yol açacak, protestoları sert bir şekilde sonlandırma taktiklerine başvurmayı tercih etmişlerdi.

Fransızlar uzun süredir İngilizlerin kendi topraklarındaki Arap direnişini aktif bir şekilde desteklediğini düşünüyordu ancak İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar bu şüphe temelsizdi. 1940'ta Fransa'nın işgali ve Doğu Akdeniz'deki Fransızların Vichy hükümetini destekleme kararı iki tarafın da birbirlerinin sorunlarına müdahale etmekteki tereddüdünü ortadan kaldırdı. Haziran 1941'de İngiliz ve Özgür Fransız güçleri Vichy hükümetinin Almanların Süveyş'e saldırması için bir sıçrama tahtası sağlamasını engellemek için Suriye ve Lübnan'ı işgal etti. Bir ay sonra Vichy hükümeti teslim olunca İngiliz hükümeti Lübnan ve Suriye'yi Özgür Fransızların yönetimine bıraktı. Bu hamle Arapların öfkesine neden olunca İngiliz yöneticiler ilgiyi Filistin'den kaydırmanın en iyi yolunun hem Suriye hem de Lübnan'ın Fransızlara rağmen bağımsızlığını kazanmasına yardımcı olmak olduğuna karar verdiler. Önemli bir İngiliz desteği ile Lübnanlılar 1943'te bağımsızlıklarını ilan etti. Fransızlar İngilizlerin ertesini yıl Suriye için de aynısını planladıklarını öğrendi.

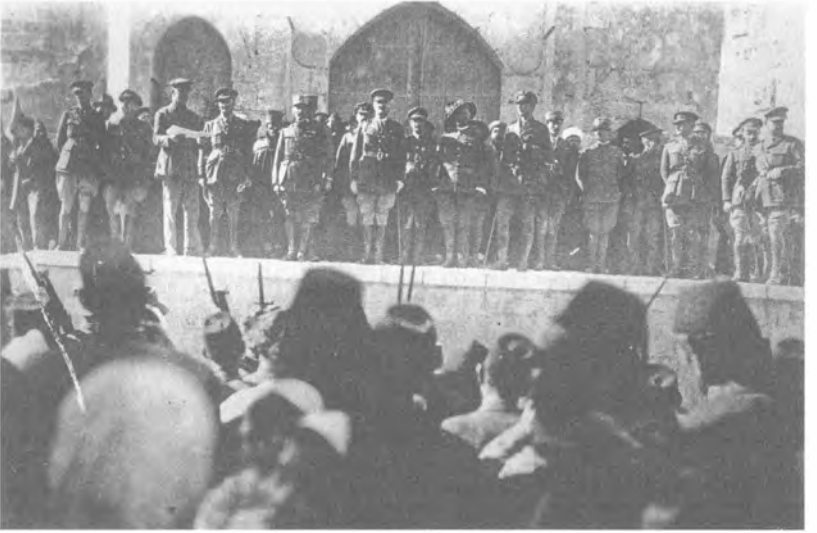
Fransızlar Siyonistlerin kendileri gibi intikam aradıklarını fark etti, o esnada Yahudi kanaati kesin bir şekilde İngilizlere karşı dönmüştü. 1939'da İngilizler, Arapları yatıştırmak amacıyla Nazi Almanyası'ndan kaçan çok sayıda Yahudinin güvenli bir şekilde Filistin'e varmasını engellemek için sıkı göç kısıtlamaları uygulamıştı. Holokost'un (Soykırım'ın) sistematik doğası ve boyutlarına dair haberleri almaya

başladıkça birçok Yahudi İngilizleri kovmanın zamanının geldiğine karar verdi. Britanya'nın savaştan önce Arap terörizmini bastırma müdahaleleri şiddetin işe yaradığını göstermişti. Bu kitabın da anlatacağı üzere, Fransızlar gizlice kendi amaçları ile paralel olarak İngilizlerin Filistin'den kovulması amacına sahip Siyonist teröristlere destek sundu.

Britanya ve Fransa arasındaki bu şiddetli rekabeti bu kadar önemli kılan şey ise bugünkü Arap-İsrail çatışmasını körüklemiş olmasıdır. Britanya'nın Orta Doğu'daki Fransız emellerini bozmak için Siyonistleri kullanması Araplar ve Yahudiler arasındaki gerilimin çarpıcı bir biçimde tırmanmasına yol açtı. Ancak Yahudilere büyük ölçekli göçleri organize etmelerinde yardımcı olarak ve batık İngiliz mandasını karmaşanın içine sürükleyen terörizmi 1948'de ortadan kaldırarak İsrail devletinin kuruluşunda hayati bir rol oynayan da Fransa'ydı. Bu kitap olayların nasıl böyle bir duruma geldiğini izah etmeye çalışıyor.

BÖLÜM BİR

PAYLAŞIM: 1915–1918

İngilizler 11 Aralık 1917'de Kudüs'te sıkıyönetim ilan etti. Britanya hükümeti sıkıyönetimden günler önce bölgedeki İngiliz çıkarlarını geliştirmenin bir yolu olarak Yahudi Anayurdu'nun kurulmasını desteklediğini açıklamıştı.

PEK KULLANIŞLI POLİTİKALAR

16 Aralık 1915 günü öğlene doğru, Sör Mark Sykes isimli gelecek vadeden genç bir politikacı Downing Street'te bir toplantıya koşturuyordu. Başbakan otuz altı yaşındaki baroneti, Britanya'nın Fransa ile olan kırılğan ittifakını zedeleyebilecek gibi duran Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceğiyle ilgili bir tartışmayı nasıl çözebilecekleri hakkında tavsiye almak üzere çağırmıştı. "Olağanüstü bir şans ile," demişti Sykes sonrasında, "savaş konseyine beyanatta bulunmama izin verildi."¹ Söyledikleri, modern Orta Doğu'yu şekillendirecekti.

Sykes'ın Numara 10'a çağırılmasından dolayı duyduğu şaşkınlık sahiciydi çünkü yalnızca dört yıl içinde Orta Doğu mevzusunda kendine hükümetin başdanışmanı rolünü biçmeyi başarabilmişti.² 1911'de, Hull'un Yorkshire limanından Muhafazakâr Parti milletvekili olarak seçildikten sonra ilk konuşmasında Osmanlı İmparatorluğu üzerine bir uzman olma iddiasını destekleyecek kanıtlar sunmuştu. Konuşmada, halen Osmanlı'nın elinde olan Kuzey Afrika'ya yaptığı bir seyahati anlatmış ve "Güçlü ve birlik içinde bir Türk imparatorluğunun" otuz yıl önce Disraeli'nin zamanında olduğu gibi "İngiliz ticareti ve stratejisi için önemli" olduğunu söylemişti.³ Ancak 1914'te savaş patlak verdiğinde Osmanlı, Britanya ve Fransa'ya karşı savaşmak için Almanya ile ittifak yapmıştı ve Sykes da fikrini değiştirmeye zorlanmıştı.

Savaş konseyiyle yapacağı toplantıya bir harita ve söyleyeceklerinin üç sayfalık özetini getirmişti. Bu belge, üç yıl sonra yalnızca otuz dokuz yaşındayken gripten öldüğünde arkasında bıraktığı evraklar arasında günümüze kadar ulaşmıştır. Kendine özgü, kuvvetli ama çocuksu el

Downing Street: İngiltere'de Başbakanlık ofisi Downing Sokağı, No:10'da yer aldığı için ofisin yerine ad aktarması olarak kullanılmaktadır.

yazısıyla bir öğrencinin son dakikada revize edilmiş notlarına benziyor olsa da söz konusu metin uzak ara yazdığı en önemli şeydi. Çizdiği kuşbakışı görüntü, kabineyi Osmanlı İmparatorluğu'nu Fransızlarla nasıl bölüşmeleri gerektiği konusunda acilen bir anlaşmaya varmaları ve bu anlaşmayı yapabilecek kişinin kendisi olduğu konusunda ikna etmekte yardımcı olmuştu.

“Kesinlikle yetenekli bir adam, çok fazla fikre sahip ancak aynı zamanda itinalı ve dikkatli bir kişi,” demişti bir bakan Sykes hakkındaki raporunda.⁴ Ama gerçekte bu güler yüzlü vekil konu hakkında kabineyi inandırdığından çok daha az bilgi sahibiydi. Sykes'in Orta Doğu uzmanı olarak ünü bölge hakkında yazdığı bir dizi kitaba dayanıyordu. Sonuncusu da o yılın başında yayımladığı beş santimetre kalınlığındaki ciltti. *The Caliphs' Last Heritage* (Halifelerin Son Mirası), biraz İslam'ın politik bir güç olarak yükselişinden bahsediyor biraz da Osmanlı İmparatorluğu'nda savaş öncesi yaptığı gezilerin öfkeli bir günlüğü görevini görüyordu. Arapça deyimler ve komik diyaloglarla süslenmiş kitap, yazarının sahip olduğundan daha derin bir kavrayışa işaret ediyordu. Sykes bu illüzyonu boşa çıkarmamıştı. O gün başbakan ve arkadaşlarında Arapça ve Türkçeyi iyi konuşabildiği izlenimini bırakmıştı. Aslında ikisini de konuşamıyordu.⁵

Kitap ve yazarın lakayt kendine güveni sıra dışı bir yetiştirmenin sonucuydu. Sykes toprak sahibi fakat düzeni bozulmuş bir Yorkshire ailesinde doğmuş ve Orta Doğu'ya ilk ziyaretini on bir yaşındayken ailesiyle, yani eksantrik Sör Tatton ve alkolik Lady Jessica ile gerçekleştirmişti. Kilise mimarisi, vücudunun sabit bir sıcaklıkta kalması ve muhallebi konusunda takıntılı olan Sör Tatton altmış dört yaşındaydı; onun yarı yaşındaki Leydi Jessica'nın ise tur rehberiyle bir ilişkisi vardı. Mark Sykes bu ailenin tek çocuğuydu.

Yıl 1890'dı. Sykes ailesi sekiz yıl önce Britanya'nın Osmanlılardan aldığı Mısır'ı ziyaret etmişti, sonrasında da halen Türklerin elinde bulunan Kudüs ve Lübnan'a geçtiler. Sykes için zamanda geriye yolculuk yapıyor olma hissi büyüleyiciydi. Bu yolculuk ayrıca, 1897 yılında ebeveynlerinin kabahatlerini ortaya çıkaran utanç verici bir davayla iyiden iyiye belirginleşen mutsuz evliliklerinden bir kaçış vazifesi de görüyordu. Bu dönemde Sykes Orta Doğu'ya defalarca gitti; ilk önce bir

lisans öğrencisi olarak, sonra da Osmanlı başkenti İstanbul'daki İngiliz sefaretinde genç bir onur elçisi olarak. Terk edilmiş bir kervansarayın kilidini kırarak içeri girdikten sonra geceyi orada geçirmesini defalarca anlatarak, yüksek meblağlarda para harcayan bir turist olmasının yanı sıra gözü pek bir karakter olarak da ün elde etmişti. Kudüs'te başka bir seyyaha, Gertrude Bell'e rastlayıp atlar için ne kadar para harcadığını söylediğinde, Bell yolculuk boyunca, "Onunla denk gelmemeli, Tanrı onu bağışlasın ama Doğu'yu birazcık biliyorsam, onun rotasında tüm fiyatlar ikiye katlanacaktır,"⁶ diye aklının bir kenarına yazmıştı.

Birçok seyahat yazarı gibi Sykes da bilinmeyen bir bölgeye seyahat ediyormuş gibi davranmayı severdi. Rotalarını, "haritaların, soru işaretlerinin ya da kesikli çizgilerin ya en yoğun olduğu ya da hiç olmadığı kısımları üzerinde sezgisine güvenerek"⁷ seçtiğini iddia ederdi. Başka Avrupalılarla karşılaşmak görüş alanını bozardı. Bell tıpkı çağdaşları gibi Sykes'ı "çok eğlenceli" bulmuştu ancak Sykes, Bell ile karşılaşmış olmaktan pek memnun değildi. "Lanet olası kendini beğenmiş, yağcı, tahta göğüslü, erkek Fatma, gezgin, kış sallayan, gereksiz, çalçene, laf ebesi," diye karısına atıp tutmuştu Bell hakkında.⁸

Sykes, parlamentodaki ilk konuşmasında, Osmanlı İmparatorluğu'nun hâlihazırda "tepetaklak gittiğini" söylemişti. 1876'da sultanın hükümeti iflas ettikten sonra, İngiliz hükümeti diğer güçlerin emellerine karşı Osmanlı'nın bütünlüğünü ve bağımsızlığını korudukları elli yıllık politikadan vazgeçmişlerdi. 1878'de Britanya, Kıbrıs'ı ele geçirmiş ve dört yıl sonra da Hindistan'a giden yolu güvence altına almak için Mısır ve Süveyş Kanalı'nı ilhak etmişti. Kanal, Britanya'nın artan Doğu ticareti için ana arter görevi görmeye başladıkça Mısır da İngiliz İmparatorluğu'nun temel dayanağı haline geldi.

Osmanlı'nın temerrüde düşmesini takiben İngiliz yatırımcılar paralarından geriye kalanı alıp kaçarken Fransızlar onların yerini almaya başlamıştı. Fransızlar Osmanlı okullarından çok daha popüler ve iyi olan birçok okulu yöneten dinî kurumlarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli bir prestije sahiptiler. Türklerin zayıflığından faydalanmak amacıyla, Osmanlı hükümetinin borcunun büyük bir kısmını kapatarak kendi hükümetlerinin yıllık kazancından çok daha fazlasıyla Osmanlı'nın hayatta kalması üzerinden bir kumara girmişlerdi.⁹ Ancak

1909'da bir darbeyle iktidarı ele geçiren "Jön Türkler" çöküşü durdurmakta başarısız olmuşlardı. Libya'yı ve üç yıl sonra da imparatorluğun Avrupa'da kalan topraklarını Balkanlar'da kaybettiler.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ağırlık merkezi önemli bir biçimde doğuya kaymıştı. Türkiye'nin dışında, Osmanlılar yalnızca Suriye, Filistin, Irak ve Arap yarımadasının sahil bölgesini kontrol ediyorlardı. Yine de, Osmanlı'nın çöküşüne rağmen, sultan Sünni Müslüman dünyasında halife, yani Hazreti Muhammed'in vekili ve İslam'ın üç kutsal kenti, Mekke, Medine ve Kudüs'ün koruyucusu olarak ciddi bir etkiye sahipti. Bu, halifeye kalan son mirastı ama bu bölgelerde bile Osmanlılar, dört yüzyıldır yönetildikleri hanedandan daha ciddi bir özerklik, hatta bağımsızlık isteyen, kendilerine güvenleri iyiden iyiye artan Arapların hoşnutsuzluğuyla karşı karşıyaydılar.

Sykes'in imparatorluktaki seyahatleri tam olarak da bu döneme denk geliyordu ve şaşırtıcı olmayan bir şekilde son kitabında Osmanlıları can çekişen bir halde tasvir etmişti. Bu iddiasını güçlendirmek için Osmanlı'nın doğu topraklarındaki ünlü şehirlerde karşılaştığı sefaletin görkemli tasvirlerini vermişti. "Antik ama daha sağlam yapılara destek için tutunan harap olmuş modern binaların" bulunduğu Halep'te, "çürüme ve fakirliğin en çok göze batan özellikler olduğunu, kalabalık ve dağınık pazarlarında pislik ve hastalığın kol gezdiğini" keşfetti.¹⁰ Şam'da "bir grup kirli köpek... pejmürde askerler, bağırarak katırcılar, hırslı antika satıcıları" üzerine üzerine gelmiş ve "kötü durumdaki oteller, sert koyun eti ve bozuk tereyağından" bıkılmıştı.¹¹ En büyük hakaretini ise Musul için saklıyordu, "yeni evler eskiler kadar kokulu, pislik içinde ve harapken, eski evlerin de yeniler kadar çirkin, ilgi çekmeyen ve itici olduğu" kent "hastalık, düzensizlik, suç ve yozlaşmanın yuvası" gibiydi.¹² Pazarlarda "bilek seviyesinde çürümüş bağırsak ve sakatat bulunuyor, virane dükkânlardaki ağdalaşmış kan ile iğrenç kokan boyalar, görmesi mide bulandırıcı ve koklaması berbat, ağır aksak ve parlak bir akıntı oluşturunuyordu".

Sykes dehşete düşmüş görünüyordu ama aslında bu renkli, çürüyen toplumun yok olarak, tatillerini geçirdiği bu Orta Çağ yaşantısından onu mahrum bırakmasını istemiyordu. Birbiriyle yarışan yabancı güçlerin etkileri kendini göstermeye başladıkça, "bölenlerin, T cetvelinin

ve Fransız mühendislerinin çizim kurulunun cahil Suriyeli Arapların orijinalliğini ortadan kaldırmakta başarısız olmasından” büyük mutluluk duyuyordu.¹³ Sykes, Osmanlıların Almanlarla birlikte inşa ettikleri demiryollarının, eskiden yürüyerek ya da at üstünde gidebilecekleri sınırlarla ufku kısıtlanmış Araplar için ucuz bir seyahat imkânı olabileceğini görmezden gelmişti. Onun yerine, buhar makinesinin “tek bir erdem” getirmeyip “alkol, ahlaksız resimler, pikap ve meyhaneler” dâhil olmak üzere “yeni ahlaksızlıklara davet çıkaracağını” iddia etmişti.¹⁴ Posta sistemi, telgraf, demiryolu, gelişen basın sektörü ve artan okuryazarlığın Arap dünyasını tamamıyla değiştireceğini ya görememişti ya da dile getirmek istememişti.

Bir eleştirmen, Sykes’ın “önyargılarının, muhakeme gücünü engellemesine izin verdiğini” yazmıştı ancak akademik çevreler dışında kitabının zayıflıkları –özellikle Türkleri hafife alışı– genelde görmezden gelinmişti.¹⁵ Başka bir eleştirmenin yorumladığı üzere, “Sykes’ın topladığı bilgiler Doğu sorununun çözümü için adım atılmaya başlandığında çok yüksek değere sahip olacaktı.”¹⁶ *The Caliphs’ Last Heritage* kitabı ile Sykes, Whitehall’da “Çılgın Molla” lakabıyla tanınmaya başlayacak, Orta Doğu’nun geleceği üzerine çalışan komitede bir yere sahip olacak ve Numara 10’dan, Osmanlı çöktüğünde yerini kimin alacağına dair uzun bir tartışmanın sürdüğü ve hem Fransızlar hem de İngilizler için cevabın kendileri olduğu “Doğu sorunu”nu çözmek için bir davet alacaktır.

Numara 10’da özellikle dört kişi Sykes’ın söylediklerine özel ilgi gösterdi. Sinir krizinden yeni kurtulmuş Başbakan Asquith Fransızlarla bir kavga çıkmasını istemiyordu. Yüzü ve parmakları ülkedeki tüm sokaklarda askere alım posterlerini süsleyen Savaş Bakanı Kitchener daha önceden Mısır’ı yönetmişti. Ele avuca sığmaz, Mühimmat Bakanı Lloyd George acımasız bir Türk karşıtıydı ve Osmanlı pahasına da olsa daha ileri bir emperyal yayılmacı fikre sıcak bakıyordu. Muhafazakâr Parti’den eski başbakan ve o sırada Deniz Kuvvetleri Komutanı olan Balfour ise İngiliz İmparatorluğu’nun doğal sınırlarına ulaştığını düşünüyor, bu fikre sıcak bakmıyordu.

“En kısa sürede Fransa ile anlaşıp Suriye hakkında ortak bir anlaşmaya varmalıyız diye düşünüyorum,” demişti Sykes.¹⁷

“Fransızlarla ne tür bir anlaşmaya varmamız gerektiğini düşünüyorsunuz?” diye sordu Balfour.

“Hayfa’nın güneyindeki toprakları kendimize almalıyız,” diye cevap verdi Sykes, haritada işaret ederek.

Balfour kuşkuyla görünüyordu. “Doğu yakasındaki doksan ya da yüz millik kısmı her zaman Mısır için müstahkem mevki olarak değerlendirmiştik; şimdi siz sorumlu olmamız için bunun daha da doğusundaki meskûn ve bayındır alanı öneriyorsunuz. İlk bakışta bu bizim Mısır’daki pozisyonumuzu güçlendirmekten çok zayıflatacağa benziyor.”

Kitchener, Sykes’in savunmasına yetişmişti. “Bence Sör Mark Sykes’in demek istediği, sınırın Hayfa’daki deniz kıyısından başlayacağı. Bu Araplar,” diyerek Arap Yarımadası’nı gösterdi, “böylece kontrolümüz altına girmiş olacak.”

“Peki, ne vermeyi düşünüyorsunuz?” diye vurguladı Balfour, Fransızlardan bahsediyordu.

Sykes önlerindeki harita üzerinde parmağıyla bir sınır çizdi. “Akka’dan Kerkük’e bir sınır çizmek istiyorum,” dedi.

Lloyd George Osmanlı İmparatorluğu’nun sonunun gelmesinden heyecan duyuyordu. “Bunun askerî bir hamleden önce atılacak ilk adım olması gerektiğini mi söylüyorsunuz?”

Sykes, Kitchener’ı incitmek istemiyordu. “Nerede olduğumuzu bilmemizin çok önemli olduğunu düşünüyorum.”

Asquith, Orta Doğu’ya müdahale ederek “Arap kabilelerinin arı kovanına” çomak sokmanın tehlikesi hakkında uyarıda bulunmuştu fakat yorulmuştu da; Sykes’in çizdiği çöldeki basit sınırı sevmişti ve bu mesele için başkalarını görevlendirmiş olmaktan mutluydu.¹⁸ “Siyasi bir anlaşma yapmalıyız,” dedi toplantının sonunda. “Fransızlarla anlaşmalıyız, bu da onlarla diplomatik yollarla anlaşmamız gerektiğini gösteriyor.”

“Üstesinden geldim sanıyorum,” diye yazmıştı Sykes sevinçle bir meslektaşına, “pek kullanışlı politikaların ötesine geçmediğimi sen de göreceksin.”¹⁹

Britanya ve Fransa'nın bundan yirmi yıl önce benzeri bir toprak anlaşmazlığı sebebiyle neredeyse çatışma raddesine gelmiş olması, Asquith ve çalışma arkadaşlarına savaşı kazanmaları durumunda Osmanlı İmparatorluğu'na ne olacağı sorusunu cevaplama konusunda endişe veriyordu. 1890'larda, Afrika'daki kargaşanın sonlarında Nil Nehri'nin kaynağına sahip olma meselesi vardı. O zaman devlet bakanı ola, Dışişleri Bakanı Sör Edward Grey, Fransızları, İngiliz hükümetinin, nehrin kaynağında hak iddia etme konusundaki herhangi bir hamleyi “dostça olmayan bir davranış” olarak değerlendireceği konusunda uyarıyordu.²⁰ Fransızlar da bu tehdidin blöf olduğunu düşünme hatasına düşmüşlerdi çünkü İngilizler on yıl kadar önce Sudan'daki topraklarını Mehdi'ye kaybetmişti. Kısa süre sonra Nil'in uzandığı üst kesimleri ele geçirmek için Batı Afrika'dan sefere çıkmışlardı. Amaç Mısır'da nehrin akış yönündeki İngiliz yönetimini devam edemez hale getirmektir.

Fransızların emellerinin farkında olan İngilizler Sudan'ı yeniden işgal etmeye girişti. 1898 Ağustos'unda, tam da Kitchener Hartum'a yaklaşırken Fransızlar Nil'in üst tarafında, ülkenin oldukça güneyinde bulunan kötü durumda bir karakol olan Faşoda'ya varmışlar ve üç renkli bayraklarını asmışlardı. O zaman Kitchener'in kuvvetlerinde muhabir olan Churchill'in aktardıklarına göre, “sekiz Fransız maceracının Fransa'nın iki katı büyüklüğünde bir toprağa el koyduğu” haberleri Londra'ya ulaşınca bu büyük bir öfke yarattı. İngiliz hükümeti hızla Kitchener'i Fransızları karşılaması için güneye gönderdi ve donanmayı seferber etti.²¹ Fransız hükümeti geri çekilmek zorunda kaldı; bu çok daha aşağılayıcıydı çünkü krizi baştan kendileri planlamıştı.

Faşoda Buhranı'yla savaşın kıyısına kadar gelip cesaretleri kırılan iki taraf da 1904 yılında bir “Dostluk Antlaşması” yaptı. Fransızlar isteksizce Mısır ve Sudan'da İngiltere'nin yönetimini tanıdı ve karşılığında, İngilizler Fransızların Faş'taki hak iddia taleplerini kabul

* Sudanlı bir Sufi şeyhi olan Muhammed Ahmed kendisinin Mehdi, yani birçok Müslümana göre ortaya çıkışı Kıyamet Günü'nün habercisi olan mesih figürü olduğunu ilan etmişti.

** (Fr.) Tricolore (ç. n.)

etti. Fransız hassasiyetlerine saygı olarak, bu talihsiz karşılaşmanın gerçekleştiği yerin adını değiştirerek Faşoda'yı haritadan sildiler.

Gereğinden fazla resmî adından da anlaşılacağı üzere, Dostluk Antlaşması Almanya'nın parmağının tetiğe giderek yaklaşmasından dolayı zorunlu olarak ortaya çıkmış bir evlilikti. Sonucunda iki eski rakibin arasındaki kuşkular ortadan kalkmadı. Fransızlar, müttefiklerinin Osmanlı'nın artakalan topraklarına olan iştahının bastırılmış olmadığına emindi. Sykes gibi bazı İngiliz yöneticilerin tatillerini Suriye'de geçirmeye eğilimli olduklarını fark edince, 1912'nin sonunda İngiliz hükümetini Suriye üzerinde emelleri olmadığını açıklamaya zorladılar. O zamanlar Suriye'nin boş ve değersiz bir yer olduğunu düşünen İngilizler bu açıklamayı yapmaktan memnundular. Böyle yaparak gönderdikleri mesajı ancak sonradan anlayabileceklerdi. Sonradan Paris'teki İngiliz büyükelçisi, "Suriye'de hiçbir siyasi emelimiz olmadığını söylediğimizde, Fransızlar orayı alabileceklerini düşünmüştü," diyecekti.²²

1914'te, savaşın başlangıcında İngiltere eski rakipleri Rusya ve Fransa ile Almanya ve Osmanlı müttefiklerine karşı savaşmak için bir araya gelmişti. Ancak Batı Cephesi hızla kilitlenince iki Batılı güç strateji üzerine tartışmaya ve daha henüz geride bırakılmış kıskançlıklar hızla yüzeye çıkmaya başlamıştı. Fransızlar Batı Cephesi'nde tüm güçlerle ani bir saldırının taraftarıyken, İngilizler böyle bir saldırı öncesinde Kitchener'in silah başı çağrısına cevap veren gönüllülerin eğitilmesini istiyordu. Buna karşılık, özellikle de sultan dünyadaki tüm Müslümanlara düşmanlarına karşı cihatta ona katılması için çağrı yaptığından dolayı, İngiliz hükümetinin içindeki "Doğulular" bunun yerine daha zayıf olan Osmanlı'yla ilgilenmeleri gerektiğini söylüyordu. İngilizler, imparatorluktaki yüz milyon Müslüman tebaasıyla birlikte sultanın çağrısının doğrudan hedefi olmuştu.

Savaştan yıllar önce İngilizler İslam kaynaklı yerel ayaklanmaları Hindistan ve Sudan'da bastırmıştı. Sultanın daha büyük ölçekteki tehdidini ise çok ciddiye almışlardı. Cihadın ilanından sonraki birkaç haftada, "Doğulular" Osmanlı İmparatorluğu'nu ele geçirmek için boğazından yakalayacak ve karnına bir tekme indirecek eşzamanlı Gelibolu ve İskenderun çıkarması planını geliştirdiler. Gelibolu, Osmanlı başkenti İstanbul'dan uzak değildi; modern Türkiye'nin Suriye'ye bağlandığı yerde, Akdeniz'in kıvrıldığı noktada bulunan İskenderun

ise Konstantinapol'ü Osmanlı'nın Arap imparatorluğundaki ana yönetim merkezleri Bağdat ve Şam'a bağlayan demiryolu bağlantılarının geçtiği yerd.

Sykes bu planın savaşı kazandıracak potansiyele sahip olduğunu düşünüyordu. O sırada politikaya atılmış ve çoktan Bahriye Nazırı olmuş Churchill'e, tipik coşkulu mektuplarından birini yazarak, Osmanlı'nın teslim olması durumunda Almanların çok daha savunmasız kalacaklarını söylemişti. Mektubunu, "tanıdığım risk alacak tek insana" diyerek imzalayan Sykes şunu söylüyordu: "Haziranda Viyana'ya doğru ilerlemek için bıçağını canavarın hayati organlarına yakın tutmalısın." Sykes, bu yolla Churchill'i var gücüyle plana destek vermesi için ikna etmek istiyordu.²³ Ancak uzun vadeli kaygılar diğerlerini de bu plana çekmişti. O sıralarda Kahire'de bulunan bir istihbarat astsubayı, "Bir donanmanın Mısır'a karşı harekâta başlayabileceği tek yer İskenderun," diye açıklamıştı. "İskenderun mükemmel bir doğal deniz üssü (*biz* bu üssü istemiyoruz ama başka kimse de bize zarar vermeden ona sahip olamaz)."²⁴ Bu genç stratejist, T. E. Lawrence'tan başkası değildi.

İskenderun planı Kahire'deki Fransız elçisini harekete geçirdi. İngilizlerin Suriye'ye dair 1912'de verdikleri taahhütlerinden vazgeçmiş olabileceklerinden şüphelenerek Fransız hükümetini müttefiklerinin muhtemel niyetleri hakkında uyardı. 8 Şubat 1915'te Fransız Dışişleri Bakanı Théophile Delcassé, Grey'e iki yıllık antlaşmalarını hatırlattı ve ondan yetkililerinin bu planı uygulamaktan vazgeçmelerini istedi.²⁵

Uzun, ince, yorgun bir görünüşe sahip ve Westminster'daki iktidarın cazibesi ile İngiltere'nin güneyinde bulunan kireçtaşı yatağı üzerindeki akıntılarda uçurma balıkçılığı yapmanın yalnız zevkleri arasında devamlı gidip gelen Grey, yirmi yıl önce Fransa'yı Nil'i aşmama konusunda uyaran kişiydi. Ancak müdahale döneminde Fransızlara karşı davranışları tamamen değişmişti. 1905'te Britanya'nın dışişleri bakanı olduğunda Almanların daha büyük bir tehdit olduğu ve onları yenmek için Fransızlarla bir anlaşma yapmanın gerekli olduğuna karar vermişti. Buna ikna oluşu, çetrefilli ve genelde görece gizli diplomasi yoluyla savaşı önlemekle geçirdiği on yılın yorgunluğu onu Delcassé'nin kararını uygulamaya itmişti.

“Fransızların istediği şeyi almalarına izin vermek önemli,” diye yazacaktı Grey, Delcassé’nin şikâyetinden hemen sonra. “Suriye bölgesinde şüphe uyandırıcı bir şey yaparsak bu, Akdeniz’de, hatta belki de her yerde dostça ortaklığımız için ölümcül olabilir.”²⁶ Sonrasında Mısır’daki İngiliz yöneticilerine İskenderun planı için ısrarcı olmamaları emrini verdi. “Eğer Suriye ve Lübnan’da hak iddiasında bulunursak,” diye tekrar etti birkaç gün sonra bu, Fransa ile ilişkilerin kopması anlamına gelir.”²⁷

Fransız baskısı İngilizleri zekice bir plandan vazgeçmeye zorlamıştı. Alman Feldmareşal von Hindenburg sonrasında şunları itiraf edecekti: “Belki savaşın tüm gidişatı değil ancak eğer İngiltere o bölgede bir karara varsaydı ya da ciddi bir şekilde deneseydi, müttefikimiz Osmanlı’nın kaderi kontrolümüzden çıkmış olacaktı. Eğer İngilizler İskenderun Körfezi’ne başarılı bir çıkarma yapabilseydi, Torosların [dağların] güneyindeki bölgenin ele geçirilmesi Türkiye için ani bir kayıp olacaktı.”²⁸ Onun yerine, Fransız endişelerinin sonucu olarak, altı hafta sonrasında şanssız ve çoğunluğu İngilizlerden oluşan kuvvetler Çanakkale Boğazı’na çıkartma yaptı. Tarih 25 Nisan 1915’ti. İstanbul ve tabii zafer yalnızca iki yüz kırk kilometre ötedeydi.

Hem Fransızlar hem de İngilizler döküntü bölükler bekliyordu. Fransa’da küçük ama vurdumduymaz bir grup emperyalist, Comité de l’Asie Française*, Delcassé’ye Suriye ve Filistin üzerinde hak iddia etmesi yönünde baskı yapmaya başladı. Comité’nin destekçilerinin çoğu Quai d’Orsay’daki Fransız dışişleri bakanlığında çalışan ve Fransız hükümetinin resmî “savaş amaçları”nı açıklamamasından endişe duyan bir grup diplomattı. Comité, Mart 1915’te, “Diğerlerinin bizim için bir yer seçip ayırmayacağı konusunda hiçbir şüphemiz yok,” diye tartışıyordu. “Risklere katlanacak kadar kararlı olamayan kim olursa olsun sandalyesinden olacaktır.”²⁹

Bu, kendi amaçlarına destek toplamak amacıyla Fransız kamuoyunun geleneksel İngiliz düşmanlığına oynayan Comité için tanıdık bir argümandı. Her zaman ileri sürdükleri şey şuydu: Emperyal yayılma Britanya’nın Fransa zararına olan açgözlü kazanımlarını yadsıyordu. Britanya ile savaş ortaklığı böyle bir durumu utanç verici yapacaktı.

* Fransız Asyası Komitesi.

Comité'nin genel sekreteri Robert de Caix isimli aristokrat bir diplomat bu durumu açıklığa kavuşturmak için tarih kitaplarına başvurdu. Fransa'nın Suriye ve Filistin'de miras yoluyla hakkı vardı çünkü o bölgeler "Haçlı toprakları"ydı... Bu topraklarda da Batılı etkinlikleri Orta Çağ'dan beri o kadar Fransız hükmündeydi ki halen orada yaşayan tüm Avrupalılara Frenk denirdi.³⁰ "Frenk" kelimesinin son haçlıları altı yüzyıl önce bölgeden kovan Araplar tarafından şu anda "gâvur" anlamında, aşağılayıcı bir şekilde kullanıldığını da görmezden gelen Caix, atalarının geride bıraktığı "ırk ve din arasındaki örtük ihtilaf"ı da savuşturarak üç yüzyıl boyunca aralıklı olarak dökülen kanın aslında "Fransa'nın Frenkleri ile İslam dünyası arasında çok özel bir birliktelik bağı" kurduğu konusunda ısrarcı olmuştu.³¹

Bu boş laflar Delcassé'yi etkilememişti. Grey'e 1912 antlaşmasını korumasını hatırlatmaya istekli olsa da antlaşmayı İngiliz dışişleri bakanının Suriye gibi görece ufak bir mesele için yaptığından daha fazla zorlamak istemiyordu. Bu konuda iki büyükelçinin tam desteğine sahipti; Maurice Bompard ve Paul Cambon. Savaşın başına kadar İstanbul'da elçi olan Bompard, Suriye'yi "birkaç hektarlık boz toprak" diye geçiştirmişti; Faşoda'dan hemen sonra olayın üzerine bir sünger çekmek için Londra'da görevlendirilen Cambon ise bir grup vahşi ve hırsız haydutun yuvası olarak düşündüğü bir bölge üzerinde hak iddiasında bulunmanın hiçbir avantajı olmadığını düşünüyordu.³²

Bu yüzden Comité farklı bir yol denemek zorundaydı. O yılın mayıs ayında Fransız Senatosu'ndaki en güçlü müttefikini, yani Etienne Flandin isimli iri yarı avukatı, Delcassé üzerindeki baskıyı artıracaklarını umdukları raporu yayınlamak üzere ayarladılar. Flandin'in tehditkâr çabalarını okumak eğlencelidir. Fransız dışişleri bakanını, diplomatları Suriye'de Fransa'nın çıkarlarını savunamadığı için "üzücü bir uyuşuklukla" suçlamış ve hükümeti "Kızıl Sultan'ın paralı askerlerince saldırıya uğrayan milyonlarca insanı ölümden kurtarmak için" göreve çağırmıştı.³³ Ülkenin kontrolünü ele geçirmenin ekonomik faydalarını –termal kaynakların iyileştirici gücünden çiçek yağlarından elde edilen parfümlere ve laf arasında da petrole kadar– sıralamıştı. Antik Roma sulama kanalları bulunduğu verimliliğin artacağını öne sürmüştü. Hatta Suriye'nin Fransızların Süveyş'i bloke etmesi için

bir üs olabileceğine dikkat çekmişti. Ancak o da atalet suçlamalarının zamanla rahatsız edici olmasına rağmen, Delcassé'yi harekete geçirmekte başarısız olmuştu.

Bu arada Britanya'da hükümet Osmanlı'nın hangi bölgelerini istediğine karar vermesi için bir komite oluşturmuştu: Sykes da bu ekibin en genç üyesiydi. Konuyla daha yakından ilgili ve daha az sorumluluğa sahip olarak işin çoğunu o yaptı. Ancak ilk önerisi olan, Osmanlı İmparatorluğu'nu kuzeyi Ruslara, ortası Fransızlara ve güneyi İngilizlere kalacak şekilde bölme fikri ekip arkadaşlarından ilgi görmemişti. Hep beraber, uzun vadede en iyi yolun yenik imparatorluğu Britanya'nın doğrudan kontrol etmesinden ziyade etkileyebileceği bölgelere bölmek olduğuna karar verdiler. Sykes fikirlerini oradaki İngiliz yetkililerine satabilmek için Orta Doğu ve Hindistan'a yolculuk yaptı.

Sykes'in Kahire'ye vardığında duydukları, ilk fikre dönmek konusunda onu ikna etmişti. Savaşın başında İngiliz hükümeti İran'ın güney kıyısında yer alan Abadan'daki hayati petrol rafinelerini ve şu anda Irak'a bağlı bulunan Basra'daki en yakın limanı ele geçirmeleri için Hindistan Ordusu'nu göndermişti. Sykes'in bulunduğu yetkililer onu Basra köprübaşı mevziini Mısır'a bağlayarak, kendisinin bir zamanlar "büyük bir ölü, unutulmuş virane alan" olarak tanımladığı bölgede, yani şu anda Kuzey Suudi Arabistan olan, tabiri caizse kör bölgede kalıcı bir İngiliz koridoru oluşturacak zekice plana dönme konusunda ikna etmişlerdi.³⁴

Şaşırtıcı bir şekilde, Sykes bu fikri Hindistan'a gitmeden önce, 28 Temmuz'daki bir toplantıda Fransız diplomatlarına açtı. İngiliz hükümetinin Suriye üzerinde hiçbir planının olmadığıнын teminatını verdikten sonra, karşı taraftaki meslektaşlarına hükümetinin savaş bittikten sonra Basra ve Süveyş Kanalı arasında bir tren yolu inşa edeceğini ve tren yolunun geçtiği bölgenin kontrolünü elinde tutmak istediğini söyledi. Mevcut en kısa rota savrulan kumların yolu kapatması sebebiyle kullanışlı olmayacağı için demiryolunun taşlı çöle doğru bir yay çizeceğini, kuzeyde Şam yoluyla Hayfa'da denize ulaşacağını açıkladı. Teselli olarak da Fransızlara İskenderiye ile yakındaki Adana limanını ve bunlara ek olarak bir zamanlar mamur bir Roma kenti olan, Suriye çölündeki vaha şehri Palmira'dan pay vermeyi önerdi. Suriye'yi neyin

oluşturduğuna dair Sykes'ın görece dikkatli tanımıyla şüphesiz aklı karışmış olan Fransızlar aynı gün Paris'teki Quai d'Orsay'a "İngiliz planları"nı tüm açıklığıyla anlatan bir telgraf çektiler.³⁵

Comité de l'Asie Française, Quai d'Orsay'daki üyeleri sayesinde Sykes'ın planından hemen haberdar oldu; bu da sonunda onlara ihtiyaçları olan kozu sağladı. Suriye ve Filistin'i tamamıyla Fransız yönetimi altına koyan karşı bir teklif yayınlarak tepki gösterdiler. "Yedi yüz yıllık Fransız çabalarının hasadını toplamak dışında Doğu Akdeniz'de daha fazla oyalanmamalıyız," diye ısrar ederek Britanya ile müzakere çağrısında bulundular.³⁶

Delcassé, daha aktif olmadığı için Fransa Parlamentosu'nda ateş altında bulunuyorken, şimdi de bu baskı altında eziliyordu. Londra'daki büyükelçisi Cambon'a, Sykes'ın isteklerinin "İngiliz-Fransız ilişkileri için sorun teşkil etmeden" gerçekleşmeyeceğini söyledi.³⁷ Cambon, 31 Ağustos 1915'te, hükümetinin Suriye ve şu anda Güney Türkiye'de bulunan komşu bölge Kilikya'daki "hakları"nın herhangi bir şekilde "ihlalinin hoşgörüsüyle karşılanamayacağını" İngilizlere gereğince bildirdi.³⁸

Bu, Cambon'a yakışan bir tavır gibi görünmüyordu ve öyleydi de. Büyükelçi kişisel olarak Suriye üzerinde hak iddia etmenin mantığını sorguluyordu ve bu açıksözlü uyarısı da aslında birkaç gün önce Fransız ekibe katılmak için Paris'ten gelmiş olan yeni bir ataşe tarafından tasarlanmıştı. Uyarı metninin yazarı olan François Georges-Picot savaştan hemen önce Fransa'nın Beyrut konsolosuydu, ancak bu durumda asıl önemli olan diğer ilişkileriydi. O da Comité de l'Asie Française üyesiydi. Sarışın, uzun ve zayıf görünümlü –hem fizik hem de karakter olarak– olan Georges-Picot İngilizlere karşı uzun süredir kin besliyordu. İngiliz başkentine gelişi çok daha inatçı bir Fransız yaklaşımının habercisiydi.

MÖSYÖ PICOT

François Georges-Picot'nun Fransa'nın emperyal “uygarlaştırma misyonu”na olan inancı damarlarındaki kanda mevcuttu. Hem kendisi hem de kardeşi Charles, Fransa'nın Suriye üzerinde hak iddiası konusunda ısrarcı olan Comité de l'Asie Française'e üyeydiler; rahmetli babaları Georges Picot ise başka bir ısrarcı grubun, “henüz bir efendisi olmayan” Afrika'nın belli kısımlarının ele geçirilmesi için hükümeti kışkırtmak amacıyla çeyrek yüzyıl önce oluşturulan Comité de l'Afrique Française'in kurucusuydu.¹

Georges Picot tanınmış bir avukat, Institut Français üyesi ve Mısır'ın Britanya tarafından ele geçirilmesini organize etmiş Başbakan Gladstone'un biyografisinin yazarıydı. Oğlu François Georges-Picot ise babasının tanınmış ismini bütünüyle soyadı olarak almış, sanki herkese kimin oğlu olduğunu kesin bir biçimde göstermek istemişti. Georges-Picot'nun “öter gibi çıkan sesi” ve küçümseyici tavırları İngilizlerde hoşnutsuzluk yaratıyor ve bu alakayı açıkça görmezden gelerek ona kısaca “Mösyö Picot” demeyi tercih ediyorlardı.² Ancak Fransız diplomat bunu çok da takmıyor gibiydi. İngiliz bir diplomat, Picot hakkında, “Hiç genç olmamış gibi görünen o nadir Fransızlardan biriydi,” diye yazmıştı şaşkın bir şekilde.³

Ancak kırk üç yaşındaki Georges-Picot da genç olmuştu. Öğrenciyken babasını takip ederek üniversitede hukuk okumuş, daha sonra, yirmi sekiz yaşındayken kariyerinde ani bir değişikliğe gitmişti. Diplomat olma kararının zamanlaması kritikti çünkü 1898 yılında verilmişti: babasının baskı grubunun da katkısının olduğu bir bozgun olan Faşoda vakası ile aynı zamanda. “Faşoda” ve sonuçları Georges-Picot'nun Quai d'Orsay'daki ilk yıllarını ciddi bir biçimde etkilemiş ve onda mahcup edici bir iz bırakmıştı. Fransız hükümetinin ulusal çıkarları savun-

maktaki kararlılığına olan güvenini kaybetmiş olarak, çağdaşlarıyla birlikte, gelecekte Britanya ile daha ciddi bir şekilde uğraşmaya karar vermişlerdi. İngiliz bir politikacı daha sonradan yaklaşımlarını şöyle açıklamıştı: “Hiçbir şey vermemek ve her şeyde hak iddia etmek.”⁴

Mark Sykes Arap dünyasının modernleşmesinin politik sonuçlarından bihaberken Georges-Picot hepsinin farkındaydı. Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce gelişen liman kenti Beyrut'ta Fransız elçisi olarak görev yaptığı sırada, Osmanlı İmparatorluğu'ndan özerk olmaları için Fransa'dan yardım isteyen eğitimli ve hırslı genç Arap subayları avukatlar ve gazetecilerden mektuplar alıyordu. Araplar 1913'te bu hedeflerini konuşmak amacıyla Paris'te bir kongre bile düzenlemişlerdi ancak Fransız hükümeti Osmanlıların geleceğindeki finansal çıkarlarından dolayı yardım etmeye istekli değildi ve Georges-Picot umut verici yaklaşımları yalnızca rafa kaldırabilmişti.

Haziran 1914'te Georges-Picot, Suriye'nin topyekûn bağımsızlığını talep eden ve kendisini de hükümetinin politikasını değiştirmek zorunda olduğuna ikna eden bir Arap bildirisi almıştı. Bu bildirinin “okuyucularında karşılık bulma ihtimalinin geçmişe göre çok daha fazla” olduğunu düşünerek, patronlarını Araplara yardım etmezlerse başkalarının –yani İngilizlerin– edeceği konusunda uyarıyordu.⁵ Ancak Fransız hükümeti hiçbir şey yapmadı. Fransa ve Osmanlı'nın o sonbaharda savaşma ihtimalleri yüksek görüldüğünden, çaresizlik içinde, Yunan hükümetinin Lübnan'daki Hristiyanlara on beş bin tüfek ve iki milyon mermi göndermesini sağladı. Savaş çıktığında ayrılmak zorunda kalmıştı.

Georges-Picot, hatalı bir şekilde, silah ve mühimmatın başlatacağı umduğu Lübnan ayaklanmasını desteklemek için Fransa'nın acilen işgale başlayacağını düşünmüştü. Bu varsayımın Araplardan ona gelen mektupları yakmak yerine elçiliği ve suçlama yaratabilecek arşivlerini naifçe Amerikan elçiliğine bıraktı. Beyrut'tan ayrılmak için gemiye koştururken ardında bıraktığı yerel çalışanlara söylediği son şey, “On beş gün içinde görüşürüz,” olmuştu.⁶

İşgal asla gerçekleşmedi ve Lübnan'da bir isyanın başlama ihtimali de Osmanlılar Fransız elçiliğinin belgelerine Georges-Picot'un umursamazlığı sayesinde ulaşıp, mektuplaştığı kişileri ve arkadaşla-

rını gözaltına alıp idam edince ortadan kalkmış oldu. Paris'e dönüp de kendisiyle benzer düşünen arkadaşlarıyla bir araya gelince, elçiye hem parlamentoda hem de Suriye'nin ipek endüstrisine erişimden kâr elde eden Lyon ve Marsilya'nın işadamları arasında Delcassé'yi "Doğu sorunu" ile yüzleşmek zorunda bırakmak için Comité de l'Asie Française'in etkinliklerini düzenleme görevi kalmıştı. Delcassé konuyu İngilizlerle görüşmek dışında bir şansı kalmadığına karar verdiğinde, İngilizlerle görüşenin Ağustos 1915'te Londra'ya yolladığı eski İstanbul elçisi, kararsız Bompard değil de Georges-Picot'nun ta kendisi olması lobinin artan gücüne bir örnekti.

Georges-Picot yakın zaman içinde Paris ve diğer yerlerdeki müttefiklerine durumda gelişmeler olduğunu bildirebileceğini hissetmişti. "İngilizler," demişti eski bir dostu olan Kahire Elçisi Albert Defrance'a, "şu anda ellerinde taleplerimizi içeren bir metin tutuyorlar ve artık onlar yokmuş gibi davranma lüksüne de sahip değiller."⁷ Ama İngiliz hükümetini Comité'nin de tatbik ettiği konuyu gündeme getirmesi için zorladığını söylerken haklı olmasına rağmen, bilmediği şey İngilizlerin artık Fransa'nın taleplerini kendi başlarına değerlendiremeyecekleriydi. Bilmediği fakat tam da korktuğu üzere Araplarla gizlice görüşmeler yapıyorlardı. Sonuç bu sefer Mekkeli Şerif Hüseyin'den gelen, başka bir çakışan bölgesel hak iddiası olmuştu.

Gelibolu çıkarmasının Sykes ve diğerlerinin istediği şekilde nakavta yol açacak bir darbe olmayacağı ortaya çıkınca, Mısır'daki İngiliz valisi, Yüksek Komiser Sör Henry McMahon gizlice Hüseyin ile görüşmüştü. Tembelliğiyle nam salmış, ihtiyatlı ve zayıf karakterli McMahon kariyerinin çoğunu Hindistan'da geçirmişti. Bir önceki görevli Kitchener Londra'ya Savaş Bakanlığı'nı yönetmek için çağrıldığında Mısır'a geçici olarak atanmıştı. McMahon kendisine verilen sorumluluktan dolayı rahatsızlık duyuyordu çünkü İngiliz kuvvetleri Çanakkale'den çekilir çekilmez Türklerin karşı saldırıya geçeceğini ve hedeflerinin muhtemelen Mısır olacağını biliyordu. Mısır ekonomisi savaştan büyük zarar görmüştü ve nüfusun çoğunluğunu oluşturan Müslüman Araplar, sultanın cihat çağrısına cevap vermeye en yakın ve elverişli gruptu. 1915'in ortalarına gelindiğinde, McMahon ve danışmanları Süveyş

Kanalı'na yapılacak bir Türk saldırısının Nil deltasında kendilerine karşı bir Arap ayaklanmasını tetikleyeceğinden korkuyorlardı.

Şerif Hüseyin'i cihat kuvvetlerini zayıflatmak için kullanmak gibi zekice bir fikri ortaya atan da kendine güvenen, sinsî, kelleşmeye yüz tutmuş genç adam Ronald Storrs idi. McMahon'un Doğu Müsteşarı olan Storrs birkaç yıldır Kahire'deki İngiliz Yüksek Komiserliği'nde çalışıyordu. Hüseyin'in Osmanlılarla olan ilişkilerinin savaştan hemen önce, Şerif'in oğlu Abdullah'ın Türkleri alt etmek için İngiltere'nin silah yardımı yapıp yapamayacağını ona doğrudan sormuş olmasından dolayı gergin olduğunu biliyordu. Savaştan önce İngilizler yardım edememişlerdi, şimdiyse edebilirlerdi. Storrs'un azmettirmesiyle McMahon gizlice Hüseyin ile yeniden buluşarak İngiliz yardımının, ortak düşmanlarına karşı ayaklanmaları durumunda gelebileceğinin sinyallerini vermişti.

Storrs sarıklı, beyaz sakallı ve katı mizaçlı Şerif Hüseyin'in sultanın kutsal savaş çağrısının yankılarını bastırmak için ideal kişi olduğunu söylüyordu. Hüseyin yalnızca Müslüman dünyasının merkezi sayılabilecek şehrin lideri değildi –telefon numarası Mekke 1 idi– ayrıca “şerif” olarak sultanın iddia edemeyeceği bir şeye sahipti, doğrudan Hazreti Muhammed'in soyundan geliyordu. Storrs ayrıca Hüseyin'in halife olarak sultanın yerini alma isteğini desteklemenin Britanya'nın emperyal çıkarlarına uygun olacağını dile getiriyordu. Osmanlı İmparatorluğu çöktükten sonra, diye yazmıştı Storrs, gelir ve koruma için İngilizlere bağlı ve Orta Doğu'da İngiliz nüfuzunu yayacak bir vekil olarak Hüseyin “dünyevi gücü olmayan, soyundan gelen hakkıyla ruhani bir papa” olabilecekti.⁸

Bu ilkesiz davranış tam da Georges-Picot Londra'ya Fransa'nın Suriye üzerindeki hak iddiaları konusunda baskı yapmak için gelmişken, Ağustos 1915'teki teklife Hüseyin'in verdiği cevaba karşı McMahon'un verdiği tepkiyi şekillendiren şeydi. Şerif beklenmedik bir şekilde İngiltere'nin yalnızca Arap Yarımadası'nı değil Suriye, Irak ve Filistin'i de kapsayan bir imparatorluk kurma hedefini desteklemesini talep ettiğinde McMahon ilk başta onu ciddiye almamıştı. Kahire pazarında sık sık antikalar ve halılar için pazarlık eden Storrs, Hüseyin'i açılış fiyatını pazarlıkla indirebileceği bir satıcı olarak değerlendirmişti. Ancak İn-

giliz Yüksek Komiseri talebin tartışılmasını ertelemeyi denediğinde Hüseyin'in sert tepkisiyle karşılaştılar. "Gerçek şu ki," demişti Şerif eylül ayının başlarında, "önerilen cephele ve sınırlar savaşın sona ermesini bekleme talebinde olan birinin önerilerinden çok bu sınırların çaba gösterdiğimiz yeni düzenin kurulması için gerekli olan minimum sınırlar olduğuna inanan halkımızın talepleridir."

Hüseyin'in Arap dünyasını temsil etmek amacıyla yaptığı yayılcı talepler eğer başka bir kaynak tarafından desteklenmiş olmasaydı akla sığmaz gelebilirdi. İlginç bir tesadüfle mektubu Kahire'ye ulaştığı esnada Muhammed el Faruki isimli genç bir Arap Osmanlı subayı Gelibolu'da İngilizlere sığınmıştı. Kahire'de, aralarında çoktan Hindistan'dan eve dönüş yolunda olan Sykes'in de bulunduğu İngiliz görevlilerle yaptığı bir dizi görüşmeden sonra, el Faruki neredeyse tüm Arap subayların gizli bir Arap milliyetçisi örgüte üye olduklarını iddia etmişti. Ona göre, bu hareket o esnada Almanlar ve Osmanlıları var gücüyle desteklemek ya da İngilizlerle işbirliği yapma konusunu irdeliyordu. El Faruki ciddi anlamda mübalağa ediyordu fakat gizlice Hüseyin ile görüştüklerini bildiğini açık edince onu ciddiye almaktan başka şansları kalmamıştı. Görüşmelerin gizliliği düşünülünce hem el Faruki'nin geniş Arap çevresinin hem de Hüseyin'in ciddi talebinin Arap dünyasında bulunduğu karşılığın gerçek olduğu anlaşıyordu.

El Faruki'nin açıklamaları McMahon'u Şerif'in etkisini yeniden değerlendirmeye itti. 18 Ekim'de İngiliz Yüksek Komiseri bir telgrafta kısaca "Arap tarafının bir ayırım noktasında" olduğu ve dolayısıyla Hüseyin'e olan tekliflerini acilen yükseltmeleri gerektiği konusunda Londra'yı uyarmıştı.¹⁰ Sonrasında da şöyle devam etmişti: "Onları tatmin edecek bir güvenceyi hemen vermezsek kendilerini Almanya'nın ellerine bırakacaklar." Sykes Londra'ya döndükten sonra McMahon'u destekledi. O da İngilizlerin "bu fırsatı kaçırmaları durumunda" Arapların Osmanlılarla birlikte olacağını düşünüyordu.¹¹

Kahire'de gelişen durum Sör Edward Grey'i tatsız bir durumla baş başa bırakmıştı. Birbirlerinden habersiz olarak önce Georges-Picot, sonrasında da Hüseyin ondan Orta Doğu'da çakışan bölgelerle ilgili taleplerini tanımasını istemiş, ikisi arasında bir seçim yapmaya zorla-

mıştı. Görevlilerinden birinden “konumun başlangıçtan itibaren hem Fransız hem de Arap tarafından açıkça anlaşılması gerektiği, yoksa doğrudan ciddi bir belaya bulaşacakları” şeklinde bir tavsiye almıştı ancak dürüstlüğü de kendince riskleri olduğunu biliyordu¹² Arapları Fransızların üzerinde tutmak Dostluk Antlaşması’nı tehlikeye atabilirdi; reddedilmiş bir Hüseyin de Arapların bütün gücüyle Osmanlı sultanının cihadını desteklemesi anlamına gelirdi.

Grey’in ajandası ve duyduğu dedikodular onu Fransızlara yöneltmişti. 21 Ekim’de Fransızların Suriye üzerindeki taleplerini tartışmak için Cambon ile buluşacaktı. Bu esnada da Fransa’da halkın savaşa verdiği desteğin azaldığı yönünde rahatsız edici hikâyeler duyuyordu. Bu iki faktör de cihat tehlikesine rağmen Fransızları kızdırmamak konusunda onu ikna etmişti. McMahon’a ne gibi direktifler verebileceği konusunu kabinedeki arkadaşlarıyla tartıştıktan sonra (kargacık burgacık yazılarının başında hazin bir, “Bu uygun mu?” sorusu yer alıyordu), 20 Ekim’de Kahire’ye, Yüksek Komiser’in bir sonraki mektubunda Hüseyin’in talep ettiği bölgenin kuzeybatı –Suriye– kısmını tartışırken olabildiğince üstü kapalı davranması gerektiğini söyleyen bir telgraf yolladı.¹³ Ancak, işlerin gelişme hızını göz önünde bulundurarak, McMahon’a, “Eğer bundan daha kesin bir şey gerekirse verebilirsiniz... Konu acil olduğu için ve kesin bir formül tartışmaya vaktimiz kalmadığından takdir yetkisi sizin,” demişti.¹⁴

Sorumluluğun üzerine yüklenmiş olmasından dolayı mutsuz olan McMahon, Grey’in tavsiyesini bire bir uyguladı. Şerif’in neyi kabul edebileceğini test etmek için el Faruki’yi kullanarak, 24 Ekim tarihli bir mektupta Hüseyin’e en verimli iki bölge hariç istediği alanın çoğu üzerindeki talebini Britanya’nın kabul edeceğini söyleyen belirsiz bir teklif sundu. Bu bölgelerden biri İngiliz ordusunun zaten elinde tuttuğu Basra Körfezi’ndeki köprübaşıydı. Diğeri de yalnızca kabataslak tanımladığı, Fransızlar tarafından istenen Suriye’nin kıyı şeridi idi. “Kesinlikle üstü kapalı konuşmalıydım,” diye açıklayacaktı sonradan, “çünkü bir tarafta Majestelerinin hükümeti geleceğe dair kesin bir taahhütten hoşlanmazdı, öte yandan da taleplerimizin yapacağım herhangi bir detaylı tanımı Arapları korkutabilirdi.”¹⁵ McMahon’un

sözlerinin anlamı o zamandan beri tartışmalıdır, bu da şaşırtıcı değil çünkü hiçbir zaman açık olma niyeti taşımamıştır.

Bu mektuptaki kilit cümlelerin gelişimi McMahon'un kasti olarak Şerif'i yanlış yönlendirmeye çalıştığını gösteriyor. McMahon başta Hüseyin'in geri kalan topraklara dair taleplerini tanıma yetkisini "İngiltere'nin mevcut müttefiklerinin çıkarlarına zarar vermeden özgürce davranabileceği ölçüde" ifadesiyle tanımlamak istemiş, ancak bu ifadenin Hüseyin'in dikkatini çekebileceğini düşünerek sözlerini yumuşatmıştı. Mektubun son versiyonu McMahon'un öngördüğü değişikliklere tabi olarak, "sınırları Büyük Britanya'nın bu bölgelerdeki müttefiki Fransa'nın çıkarlarına zarar vermeyecek şekilde hareket etme özgürlüğünün var olduğu tahditleri ile kabul ediyoruz" mesajını iletliyordu. McMahon, "Büyük Britanya Hükümeti adına aşağıdaki garantileri (...) vermekle yetkilendirildiğini" söylüyordu.

Hükümler sanki hiçbir şeyin Britanya'yı Arapların Suriye'nin kalan kısımlarından istedikleri yeri almalarını kabul etmekten alıkoyamayacağını söylüyor gibiydi ve McMahon bilinçli olarak olması gereken yerden virgüllü kaldırmıştı çünkü tam tersini söylemek istiyordu. Dışişleri müşavirine söylediği gibi, "Majestelerinin hükümetinin bu bölgelerle ilgili garantileri 'müttefiki Fransa'nın çıkarlarına zarar vermeden hareket edebileceği kadarıyla' şeklinde bir tashihle verebileceğini söyleyerek Fransız hak iddialarını hesaba katmak için uğraşmıştı."¹⁶ Kullandığı ifadeyi tam olarak alıntılama tercihi bu ifadenin inceliği ile ilgili belli bir kendini beğenmişlik olduğunu gösteriyordu ancak onun için talihsiz bir biçimde bu ifadeden kafası karışan ilk kişi Storrs'un gizli ajanı ve çevirmeni Ruhi idi. Ruhi'nin Şerif'e gönderilen Arapça çevirisi bu ikinci kısıtlayıcı anlamı kaybetmişti.¹⁷ Düşünceli Storrs'un sonradan belirttiği üzere, Ruhi "bir âlimden çok ajandı."¹⁸

McMahon mektubunu Hüseyin'e gönderdiği sırada Grey de Fransız elçi Cambon'la görüşmüştü. 21 Ekim'deki buluşmalarında, İngiliz Dışişleri Bakanı Cambon'a Fransa'nın Suriye'nin gelecekteki sınırlarını tartışmak için bir temsilci seçmesini önerdi çünkü Britanya bağımsız bir Arap devletinin kurulmasını desteklemeyi istiyordu fakat Hüseyin ile görüşmelerin ne kadar ilerlediğine dair Cambon'a bilgi vermemişti.¹⁹ Grey'e Şerif'le yapılacak herhangi bir anlaşmada önce

Fransa hükümetine danışılacağını tahmin ettiğini söyleyen Cambon, Paris'e İngiliz Dışişleri Bakanı'nın görüşmelerde etkili bir şekilde "Suriye'deki haklarının resmî ve formel olarak tanınmasından" duyduğu mutluluğu belirten bir rapor göndermişti.²⁰ Müzakereci olarak da yeni danışmanı Georges-Picot'yu önermişti çünkü Georges-Picot Suriye konusunu "herkesten daha iyi" anlıyordu.²¹

Bu noktada Georges-Picot Orta Doğu'da Fransız hükümetinin politikasının temsilcisi olmuştu. Paris'e döndü ve Cambon'a isimsiz bir şekilde, kendini Cambon'un müzakerecisi olarak belirleyen ve güneyde Mısır sınırı ile doğuda Musul'a kadar genişleyerek Filistin'i de kapsayan bir Suriye talep etmesini isteyen başka talimatlar hazırladı. Soğuk bir şekilde ortaya koyduğu gibi, kendi talimatlarını kendisinin yazması "talimatlarının tatmin edici olmasını garanti altına almanın iyi bir yoluydu".²² Sonra da bu talimatları gerçekleştirmek için Londra'ya döndü.

Georges-Picot İngiliz hükümetiyle pek yakında gerçekleşecek olan görüşmesine hazırlanırken Kahire'deki Fransız elçisi Defrance, el Faruki'ye sorarak İngilizler ile Hüseyin'in bağlantıda olduklarını tespit etmeyi başarmıştı. 28 Ekim'de (yani McMahon'un Londra'ya Defrance'ın "Mekke ve kendileri arasındaki mesajlaşmanın farkında olduğundan kuşkulanan için sebepleri" olduğunu belirttiği gün) Defrance Paris'e bu haberleşme hakkında bir rapor yolladı.²³ İngilizlerin olası cevabını yanlış değerlendirerek, Quai d'Orsay'a Fransa'nın Suriye talebi yeterince caydırıcı değilse bile Britanya'nın savaşın başlangıcında işgal ettiği Basra bölgesinin çevresinin kontrolünü elinde tutmak istemesinin yeterli olacağını, bu yüzden de McMahon'un Şerif'in talebini reddedeceğini düşündüğünü söyledi.

23 Kasım'da, Whitehall'de alışılmadık bir biçimde tek taraflı bir toplantı gerçekleşti. Masanın bir tarafında sarışın Georges-Picot vardı; diğere tarafta ise Orta Doğu'da çıkarı olan üç hükümet biriminden yedi İngiliz temsilci bulunuyordu. Bu İngiliz ekibinin lideri, Dışişleri Bakanı Sör Arthur Nicholson, Georges-Picot'ya İngiliz hükümetinin Şerif'e ne önerdiğini tam olarak aktardığında, bir İngiliz tanığın ifadesine göre, Picot duruma "hiçbir şekilde inanamamıştı".²⁴ Yalnızca Defrance'ın İngilizlerin Hüseyin'e bölgeyi vermeyeceğine dair varsayımı

yanlış çıkmamıştı, ayrıca İngilizler Hüseyin ile bir anlaşmaya varmadan önce müttefiklerine danışmayı düşünmemişti bile.

“Araplara büyük bir devlet vadetmek gözlerine kum atmaktır,” diye cevap vermişti Georges-Picot soğukkanlılığını hızlıca geri kazanarak. “Böyle bir devlet hiçbir şekilde hayata geçmeyecektir. Bir dolu kabileyi yaşanabilir bir bütüne dönüştüremezsiniz.”²⁵ İngilizlerin cihat tehlikesi hakkındaki yorumlarına pek de ilgi göstermeyerek tehlikenin Mısır’da İngiliz yönetiminin rağbet görmemesinden kaynaklandığını ima etmişti. Her durumda, diye devam etti, şoven Fransız halkı İngiliz planını kabul etmeyeceği gibi, buna olur veren hiçbir hükümet de iktidarda kalamaz. “Suriye Fransızların kalbinin çok yakınındadır,” demişti İngiliz meslektaşlarına, kendileri Gelibolu seferinde dağılmışlarken Fransızların Batı Cephesi’nde savaşmanın yükünü taşımış olduğunu hatırlatarak. “Savaşın başlangıcında olsaydı farklı olabilirdi fakat şimdi, bir sürü can kaybından sonra Fransa Araplara bağımsızlık verilmesine asla rıza göstermez.”

Toplantı bir anlaşmaya varılamadan sona erdi. Sonrasında İngiliz temsilciler küçük gruplar halinde tekrar bir araya gelerek Georges-Picot hakkındaki hüsrانlarını paylaştılar. Fransız’ın “Suriye ve Filistin sanki Normandiya gibi, tamamen onlarınmış gibi” konuşması onları hayret içinde bırakmıştı ve Mısır’daki İngiliz yönetiminin hukuksuz olduğuna dair iması sinirlendirmişti.²⁶ Kahire’deki İngiliz Askerî İstihbarat Şefi Bertie Clayton toplantı tutanaklarının bir kopyasını aldığı anda aklına hemen Faşoda geldi. Georges-Picot’ya “1898 İngiliz düşmanı ekolünün bir üyesi” diyerek saldırmış ve söylemlerini “duygusal çöp” olarak tanımlamıştı.²⁷

Londra’da ise İngilizler Georges-Picot’nun söylediklerine kolayca karşı çıkamayacaklarını çünkü önemli bir hassasiyetin üzerine zekice oynadığını hemen fark etmişlerdi. İki müttefikin arasındaki strateji farklılıkları Fransızların savaşta o ana kadar çok daha ciddi kayıplar verdiği anlamına geliyordu ve İngiliz hükümeti sonuçlar konusunda sürekli endişe ediyordu. Ekim kadar kısa bir süre önce Paris’teki İngiliz elçisi Lord Bertie, Fransa’nın “direnmediği ve savaşı *sonuna kadar* sürdürdüğü” konusundaki “seyyah masallarını” reddetmişti.²⁸ Fakat Georges-Picot İngilizlerle görüştükten günler sonra Bertie “*bazı*

toplumsal ve ticari çevrelerde kendi çıkarları için Fransızları Almanlara karşı kullandıklarını ve Fransızların İngiltere'den çok daha fazla fedakârlıkta bulunduğunu düşünme eğilimi ortaya çıktığını" itiraf etmeye zorlanacaktı.²⁹

İngilizlerin hızla fark ettiği üzere asıl tehlike, McMahon'un Hüseyin'e yaptığı sinsi tekliflerin, Fransa Batı Cephesi'nde ortak amaçlar uğruna kendi askerlerini feda ederken İngiltere'nin sadece kendi emperyal amaçlarının bencilce peşinden koştuğu suçlamasını pekiştiriyor gibi görünmesiydi. Fransız kayıpları ile Fransa'nın İngilizlerin teklifini kabul etmeye yönelik isteksizliğini birleştiren Georges-Picot bu zayıflığı kendi lehine çevirdi ve Dostluk Anlaşması İngilizlerin Georges-Picot'nun blöfünü görmeye cesaret etmesi için çok önemliydi. Bir generalin dişini sıkarak söylediği gibi: "Bu şeytani müttefiklerimizle dost kalmak zorundayız."³⁰

Sebebiyet verdikleri tepkiyle dikkat kesilen İngilizler Şerif'in McMahon'un ona sunduğu ödül üzerinde asla hak iddia etmeyi başaramayacağını söyleyerek Hüseyin'e yazılan mektubun önemini azaltmaya çalıştılar. Georges-Picot ile yapılan toplantıyı yöneten Nicolson, McMahon'un teklifine karşı Fransız'ın yaptığı eleştiriyi tekrar etmeye başladı. İngiliz diplomat vadedilen Arap devletini "absürt" olarak reddediyordu çünkü Araplar "hiçbir bağlantısı ya da örgütlenmesi olmayan bir grup dağılmış kabileydi".³¹ Cambon acı bir şekilde Hüseyin ile müzakerelerin ne seviyeye gelmiş olduğu konusunda kendisine haber verilmemesinden yakındıktan sonra kabineden başka bir bakan, Lord Crewe, Britanya'nın "Fransa'nın açıkça talep ettiği Lübnan ya da herhangi bir bölgeyi içerecek yeni bir Arap devletini, eğer kurulabilirse, tanzim etmek konusunda hiçbir niyeti" olmadığı konusunda kendisini temin etti.³²

Bu hızlı geri adım Georges-Picot'yu "İngilizlerin istediğinin yalnızca Arapları kandırmak" olduğunu düşünmeye sevk etti.³³ 2 Aralık'ta Fransa Başbakanı Aristide Briand'a "kuracakları binanın savaş sonrasında ayakta kalamayacağını itiraf ederken birçok şey önererek bunu gerçekleştirmeyi ümit ettiklerini" rapor etti.

Briand, Georges-Picot'nun başarısından dolayı panik olmuştu. Bu kadar büyük bir bölgenin ele geçirilmesi Fransız devletine çok

büyük bir yük olacaktı, Georges-Picot Paris'e döndüğünde ona talepleri azaltmasını söyledi. Özel olarak, Fransa'nın Kudüs çevresindeki bölgeye ihtiyacı yoktu, diyordu Briand, çünkü orası "ele geçirilmesi pek de istenmeyen değersiz bir yerdi".³⁴

Fakat bu, Georges-Picot'nun Londra'ya dönüşünde İngilizlere sunduğu gözden geçirilmiş müzakere pozisyonu değildi. 21 Aralık'ta İngilizlerle yeniden buluştuğunda isteksiz üstlerinden gelen bir ödün olarak Fransa'nın kontrol edeceği bölgenin boyutunda bir kısıtlamaya gitmek isteyeceklerini söyledi. İngilizlerin Şerif hakkında "paniğe kapılmış" olduklarını hissederek Fransız etki alanının doğuda Musul'dan Dicle Nehri'ne kadar genişlemesi konusunda anlaştıkları talebini ilettiler.³⁵ Georges-Picot bu pazarlığı zorlayabileceğini düşünmüştü ama dirençle karşılaştı. İngilizler Fransızların doğuya doğru bu uzanma talebini kabul etmeye istekliydiler ancak karşılığında onların da talepleri vardı. İngiliz heyetinin lideri Sör Arthur Nicolson, Lord Crewe'in Cambon'a söylediğinin aksine, Georges-Picot'ya Britanya'nın gelecekte kurulacak bir Arap devleti için Lübnan'ı istediğini söyledi. "Teklifimizi hükümetinize götürün, eminim ki reddedilmeyecektir," dedi Nicolson hırçın bir şekilde. "Bu şekilde bizim Mısır'da bulunduğumuzdan çok daha iyi bir konumda olacaksınız. Tam olarak daha ne isteyebilirsiniz ki?"³⁶

"Bu yerin değerinin farkındasınız. Tam da bu yüzden orayı Mekke Şerifi için istiyorsunuz," diye cevap verdi Georges-Picot. Daha fazla geri adım atmayacaktı. "İkimiz de biliyoruz ki kıymetli vaktimizi harcıyoruz" İkinci toplantı da ilki gibi çözümsüz bir şekilde sonuçlanmıştı.

Nicolson, bu kördüğümü çözmek için, beş gün önce konuya açık bir şekilde hâkim oluşu ve Orta Doğu'yu radikal bir biçimde bölme teklifiyle kabineyi etkilemiş olan Sykes'a yöneldi. Gelecek vadeden politikacı hemen 21 Aralık öğleden sonra Georges-Picot ile özel olarak görüştü.

Sykes'ın İngiliz kabinesine yeni sunduğu sınırlar üzerine bir anlaşma hızlıca kabul edildi. Sykes, *Halifelerin Son Mirası* kitabının indeksindeki bir maddeden –"Arap karakteri: bkz. İhanet"– anlaşıldığı üzere McMahon'un Hüseyin'e sunduğu teklifi kabul etmeye ihtiyaç olmadığını düşünüyordu ve savaştan önce Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gezilerinde Arap politik bilincindeki kıpırtıları görmeyi başaramamıştı.

Arap milliyetçiliğinin kendi ülkesinin emperyal çıkarları için oluşturduğu tehdidin farkında olan Georges-Picot ise bunu görmezden gelen bir teklifi kabul etmekten mutluydu.³⁷

Yaz başında Kahire’de müdafaa etmeye ikna olduğu stratejik şemaya paralel olarak Sykes kendi görevini “Arapları Fransızlara olabildiğince teslim etmeye ikna etmek ve Hayfa Limanı ile Filistin’i girişim alanına Fransızların verdiği bir ödün şeklinde dâhil etmek” olarak tanımlıyordu.³⁸ Nefret ettiği Musul kentini ve Lübnan’ı aklında bu fikirlerle Georges-Picot’ya vermekten mutluydu.

Ancak Filistin konusunda iki adam anlaşılamamıştı. Georges-Picot, Briand’dan bu talebi sürdürmemesi gerektiği yönünde direktif almış olmasına rağmen Filistin, Fransız kolonyalistlerinin retoriğinde o kadar merkezî bir yer işgal ediyordu ki onu kaybetmeyi kabul etmiyordu. “Herhangi bir söz Jeanne d’Arc’tan Faşoda’ya kadar bütün kinleri yeniden alevlendiriyorsa benziyor,” diye sızlanmıştı Sykes konuyu açtıktan sonra.³⁹ Sonunda iki adam Filistin’in uluslararası kontrol altında olması konusunda anlaştılar. İkisinin de pek hoşuna gitmeyen bir uzlaşmaydı bu –Georges-Picot “gelecekte bundan daha çok problem çıkarma ihtimali olan bir şey olmadığı”, Sykes da emperyal savunmada açtığı delik yüzünden sevmemişti– ancak 3 Ocak 1916’da yapacakları anlaşmanın yolunu açmıştı.⁴⁰

Sykes-Picot Antlaşması’nda, iki adam da McMahon’un Hüseyin’e verdiği Arap bağımsızlığı sözüne inanır gibi yapmışlar ancak sonradan Sykes’in çöldeki sınırını –Akdeniz kıyısındaki Akka’dan İran sınırına yakın Kerkük’e– İngiliz Yüksek Komiserinin Hüseyin’e önerdiği bölgeyi ikiye bölmekte kullanmışlardı. Sınırın kuzeyi Fransız, güneyi de İngiliz koruması altına girecekti.

Bu iki alanın içinde Fransa ve Britanya’nın istediklerinde tam kontrol kurabilecekleri bölgeler vardı. “Mavi” Fransız bölgesi Suriye ve Lübnan sahilini kapsıyor, modern Türkiye’ye doğru uzanıyordu. “Kırmızı” İngiliz bölgesi de Güney Irak’ta mevcut İngiliz köprübaşını Bağdat’a uzatıyor ve ayrıca Hayfa Limanı’nı kapsıyordu. Filistin kahverengi resmedilmişti. İki taraf da müttefikleri Rusya’nın onayını istedi ve anlaşmayı mektuplaşmalar sonucunda 1916’nın Mayıs ayında sonlandırdılar. Anlaşma o an için gizli tutuldu zira dönemin

standartları açısından bile fazla çıkarıcı bir anlaşmaydı ancak gittikçe daha çok insan mevcut savaştan dolayı emperyal yayılmayı suçlamaya başladıktan sonra da büyük yankı uyandırdı.

Fransızlar Britanya'dan kopardıkları taviz konusunda çok mutluydular. Taslak anlaşma Başbakan'a ulaşır ulaşmaz Briand, Cambon'dan acilen "ulaşılacak çok önemli sonuçları" onaylamasını istedi çünkü "olaçakların bu sonuçları değiştirmesi riskini alamazlardı".⁴¹ Fransa'nın zorlu görevi artık müttefikini anlaşmaya uymaya zorunlamaktı.

Öte yandan İngilizler korkmuştu. "Bana öyle geliyor ki," diye yakınıyordu Britanya'nın Askeri İstihbarat Şefi, "daha çok, ayıyı öldürmeden postunu paylaşan avcılarının konumundayız."⁴² İş arkadaşları antlaşmanın maddelerinin nihai olmamasını umuyordu. Georges-Picot tarafından bir anlaşmaya zorunlu tutulmuş olmaktan dolayı pişman olarak, yan çizmenin ve özel olarak Filistin'in tatmin etmeyen statüsünden dolayı savunmalarında kalan açığı kapatmanın yollarını aramaya başlamışlardı.

Bunu yapmak için, İngilizler yıllardır hükümet kulislerinde dolaşan bir fikri gündeme aldılar. Bu da siyonizmi –yani Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak için yapılan henüz pek başarılı olamamış politik kampanyayı– desteklemektir. Bu, Britanya'nın Orta Doğu'daki konumunu güvence altına almak için daha iyi bir yol sunuyordu.

Fransa 1915'te Suriye hakkında konuşmaya başlar başlamaz hem Yahudi hem de siyonist olan bir bakan, Herbert Samuel Filistin'de bir Yahudi devleti görmeye yönelik uzun zamandır beslediği ihtirasını öne çıkarma fırsatını değerlendirdi. Süveyş'in doğusunda hemen kurulacak bir Yahudi kolonisini destekleyerek Britanya'nın Süveyş Kanalı üzerindeki kontrolünü tehdit edebilecek düşman yabancı güçleri bu bölgeden mahrum bırakabileceklerini söylemişti. "Fransa ile şu anda olan mutlu ilişkilerimizin sonsuza kadar süreceği varsayımıyla ilerleyemeyiz," diyerek meslektaşlarını uyarmıştı. "Avrupalı bir komşuyla Lübnan'da paylaşılan bir sınır, El Ariş'teki ortak bir sınıra göre İngiliz İmparatorluğu'nun hayati çıkarları için çok daha az risk taşır."

Samuel ayrıca böyle bir hamlenin Yahudi diasporasında Britanya'nın saygınlığını artıracaklarını iddia etmişti. Doğu Avrupa'da ve özellikle Rusya'da baskı altında yaşayan birçok Yahudi savaştan önceki yıllarda

Batı'ya göç etmişti. Yine de, Britanya'daki Yahudi popülasyonunun savaştan önceki otuz yılda dört katına çıkmış olmasına rağmen, birçok Yahudi yeni evlerini birçoğunun kaçmış olduğu baskıcı Çar rejimiyle yapılan ittifakla lekelenmiş olarak görüyordu. Samuel bu yaklaşımın Britanya'nın Siyonist emeller için elinden geleni yapmasıyla tersine dönebileceği konusunda iyimserdi. "Acı dolu yüzlerce yıl boyunca birçok Yahudi'nin değer vermekten asla vazgeçmediği bu fikrin gerçekleşmesine verilecek destek, iyi niyetlerinin önümüzdeki zamanda değersiz olmayacağı koca bir ırkın minnet duygusunu uzak gelecek için güvence altına almakta başarısız olmayacaktır," diye açıklamıştı.⁴³

Samuel'in argümanları Yahudilerin artan güçte bir politik etkiye sahip olduğu yönündeki yaygın önyargı üzerinde önemli bir rol oynamıştı. Sör Edward Grey bu gücün hem Fransa'ya karşı bir koz olarak hem de Birleşik Devletler'de Çar hükümetinin Wall Street'te savaş için para toplamasını başarılı bir şekilde engelleyen Siyonistlerle ilişkileri geliştirmede öneminin farkına varmıştı. Sykes-Picot Antlaşması'nın sonuçlandırılmasından hemen sonra Grey, Britanya'nın Paris'teki elçisinden Britanya'nın, "o an için baskın bir şekilde olmasa da büyük oranda Müttefiklere dostça yaklaşmayan Amerika'daki, Doğu'daki ve diğer tüm yerlerde bulunan Yahudi güçlerinin sempatisini kazanmak için" siyonistlere destek deklarasyonu yayınlamasının Fransa'da nasıl karşılanacağını öğrenmesini istedi.⁴⁴

Fransa İngilizlerin neye ulaşmaya çalıştığını hemen sezemedi ve bu fikre aldırmadı. "İsrail Krallığı" için yapılan bir destek antlaşması "Komik ve hiçbir amaca hizmet etmemektedir... Bu konuda ne kadar az konuşsak o kadar iyi," diye açıklamıştı üst düzey bir Fransız diplomat.⁴⁵ İngilizler ise siyonistlere yapılacak bu nezaket gösterisinin neden değerli olabileceğini açıkça görebiliyorlardı. Haziran 1916'da Müttefiklerin Somme'da yaptıkları büyük taarruz savaşın sonunu kati bir şekilde getiremeyince, Almanları yenmek için Amerikan desteğine duyulan ihtiyaç açık bir şekilde ortaya çıkmıştı. Samuel'in de söylediği gibi Birleşik Devletler'de iki milyon Yahudi yaşıyordu ve meslektaşları onların desteğini kazanmanın Birleşik Devletler'i savaşa sokmakta faydalı olabileceğini düşünüyordu.

O ana kadar Birleşik Devletler İtilaf Devletleri'ne katılmaya isteksizdi. Emperyalizme karşı toplumsal muhalefet arttıkça, 1916'nın sonlarında henüz yeni seçilmiş ABD Başkanı Woodrow Wilson savaşı taraflara savaşın sebebi olduğunu düşündüğü emperyal emellerden vazgeçme çağrısında bulundu. Çağrısı İngiliz ve Fransız hükümetlerinden samimiyetsiz bir cevap aldı. Bu cevapta, "bencilce çıkarlar için değil, hepsinin üstünde halkların bağımsızlığı, haklar ve insanlığı güvence altına almak için savaştıklarını" söylediler.⁴⁶ Hatta "Türklerin kanlı tiranlığına tabi kitleleri özgür bırakmayı" taahhüt ettiklerini bile söylediler. Gözlüklü ve yüce gönüllü Wilson, Sykes-Picot Antlaşması hakkında henüz bir şey bilmiyordu ancak yine de bu değişimi haklı bir kuşkuyla değerlendirdi. "Hiçbir ulus idaresini başka bir millet ya da ulus üzerinde genişletmeye çalışmamalıdır," diye cevap vermişti Ocak 1917'de; "Her ulus kendi politikasına karar vermekte özgür bırakılmalıdır... büyük ve güçlü olanla birlikte değil."⁴⁷ Bu doktrin daha sonradan "kendi kaderini tayin hakkı" olarak anılacaktır.

Wilson tarafsız kalmayı umuyordu ancak Almanya elini sıkıştırıyordu. Mart 1917'de üç Amerikalı gemi kayzerin kararını müteakip serbest denizaltı savaşını sürdürmek için batırıldı. Britanya'dan öğrendiğine göre de Almanlar Meksika'yı ABD'yi işgal etmek için ikna etmeye çalışıyordu. Wilson'ın savaşa girmekten başka seçeneği yoktu ama yine de diğer ülkelerin motivasyonu ile kendi ülkesininkini ayrı tutmayı denedi. 2 Nisan'da, tüm Avrupalı güçlerin peşinden gittiği emperyal dış politikalara genel bir saldırıda bulundu. "Vatandaşlarını araçlar ve piyonlar olarak kullanmaya alışmış, küçük, hırslı insan gruplarını" eleştirerek devam etti: "Hizmet edeceğimiz bencil amaçlarımız yoktur. Hiçbir fetih ya da egemenlik arzumuz da. Kendimiz için hiçbir güvencenin peşinde değiliz, özgürce yapacağımız fedakârlıklar için de maddi tazminat beklemiyoruz."⁴⁸ "Birleşik Devletler," dedi Başkan, "her zaman kalbimizde tuttuğumuz şeyler için –demokrasi için, kendi hükümetlerinde sesleri olması için otoriteye boyun eğmiş olanların hakları için, küçük ulusların hak ve özgürlükleri için– savaşıacaktır."

Başkan Wilson'un bu atağı Londra'da huzursuzluk yarattı. Asquith ile Grey 1916 Aralık ayında istifa etmişti ve Asquith'in halefi David Lloyd George uzun zamandır taraftarı olduğu Filistin işgalini

başlatmaya karar vermişti. Böyle bir hamlenin emperyalizm suçlamalarıyla karşılaşacağını farkında olarak, devletsiz Siyonistlerin emellerini desteklemenin hem Fransız emellerini engellemekte hem de aynı anda Wilson'u susturmakta iyi bir yol olacağına karar vermişti. Sykes-Picot Antlaşması'nın aksine, Siyonistleri desteklemek yüce gönüllülük olarak görülecekti fakat Başbakan'ın bunu yapmaktaki asıl nedeni değişmemişti. Asquith'in de memnuniyetsiz fakat doğru bir şekilde belirttiği gibi: "Lloyd George... Yahudileri hiç de umursamıyor, ne geçmişlerini ne de geleceklerini fakat Hristiyan kutsal mekânlarının –Beytullahim, Zeytindağı, Kudüs vs.– 'Agnostik Ateist Fransa'ya' geçmesinin büyük bir öfke yaratacağını düşünüyor!"⁴⁹

Başkan Wilson konuşmasını yaptıktan sonraki sabah, Lloyd George da Siyonistlerin Britanya'yı destekleyeceği güvencesini veren önde gelen İngiliz Siyonistlerden Haim Weizmann ile kahvaltı yaptı. Sonradan gün içinde Filistin'in işgalinin ortaya çıkarılabileceği sorunları konuşmak üzere Georges-Picot ile Mısır'a gidecek olan Sykes ile buluştu. İngiliz politikasındaki yeni atılımı açıklayarak "Siyonist harekete önyargıyla yaklaşmamanın önemini ve İngiliz himayesinde gelişme imkânının" altını çizdi çünkü Yahudiler onlara "Araplardan çok daha fazla yardımda bulunabilirdi."⁵⁰ Sykes ayrılmadan önce Lloyd George ilk uyarısını tekrarladı. "Araplara hiçbir politik söz, özellikle de Filistin'le ilgili olarak" verilmemeliydi. Sykes mesajı almıştı. Georges-Picot ile buluştuğunda, "Siyonizmin İngiliz hükümdarlığına karşı genel olumlu önyargısı"nın, ülkesinin Filistin üzerindeki taleplerini meşrulaştırdığını ileri sürdü.⁵¹

Georges-Picot İngilizlerin Sykes ile olan anlaşmasını hükümsüz göstermeye çalıştığından hemen şüphelense de meslektaş Robert de Caix halinden memnundu. "Yahudi bir Filistin üzerine İngiliz hamiliği meselesi nadiren gündeme geliyor... İngiliz hükümetinin bunun hayalini kurmadığına eminim," diyerek Araplar ile Yahudiler arasında sorun çıkarması kesin bir politika güdecek kadar aptal olunamayacağını varsayıyordu. "Bu, çok küçük bir çıkar için çok büyük sorunları beraberinde getirir."⁵²

Birleşik Devletler hükümeti sonunda Sykes-Picot Antlaşması'nı iki hafta sonra, Lloyd George'un dışişleri bakanı Arthur Balfour varlığını Wilson'ın dış politika danışmanı Edward House'a ifşa ettiğinde öğrendi.

Britanya'nın "Türklerin kanlı tiranlığına tabi kitleleri özgür bırakma" taahhüdü düşünüldüğünde, bu açıklamanın House'u sinirlendirdiğini tahmin etmek güç değil. "Bu çok kötü ve ben de Balfour'a bunu söyledim. Gelecekteki bir savaş için uygun koşulları hazırlıyorlar," diye yazmıştı.⁵³ Sykes ve Georges-Picot'nun karşılıklı anlaştığı "etki alanlarının" tam olarak neyi içerdiği konusunda Balfour'u sıkıştırmıştı. "Balfour bu konuda kararsızdı; kalıcı bir işgalden mi yoksa kendi alanları içerisinde her ulusun kaynak geliştirmek için münhasır haklara sahip olabileceğinden mi bahsediyordu, açık değildi."

Balfour emin değildi çünkü İngilizler için Sykes-Picot Antlaşması bir tartışmayı çözmek için yapılmış akademik bir egzersizdi, bölgede gelecekte kurulacak bir hükümet için bir taslak değil. Henüz imzacılarından hiçbirinin kontrol etmediği bölgenin farazi paylaşımı olarak, gelecekte olacak olaylar ile değişime çok açıktı; dahası gizli olduğu için de ifşa edildiğinde birçok ihtilafa sebep olabilirdi. İngilizlerin umduğu ve Fransızların korktuğu üzere de Orta Doğu'da gerçekleşecek olaylar anlaşmayı gereksiz kılabilirdi.

Bir adamın istismar etmek için elinden geleni ardına koymayacağı şey de bu zaafı.

T. E. LAWRENCE DÂHİL OLUYOR

Şerif Hüseyin'in isyanı 1916 Haziran'da Mekke'de sona erdi ancak bu isyanın arkasındaki beyin olan genç İngiliz subayının isyanın derin anlamlarını keşfetmesi ertesi yılın mayısında Sykes-Picot Antlaşması'nın ayrıntılarını Mark Sykes'in kendisinden duymasıyla gerçekleşebildi. T. E. Lawrence ve Sykes'in 7 Mayıs'ta Arabistan'da Kızıl Deniz kıyısında buluşmalarına dair Lawrence'ın günlüğündeki kısa bir nottan başka kayıt olmamasına rağmen bu görüşmenin iyi gitmediğine dair birçok başka kanıt mevcuttur.

"Araplara karşı cömert olduğunuzu düşünmüştük," diye yazmıştı Lawrence sonrasında Sykes'a suçlayıcı bir biçimde. Buluşmalarına kadar İngilizlerin Suriye'yi Fransızlara bırakacağını yalnızca "gayriresmî" olarak duyduğunu da eklemişti.¹ Şerif Hüseyin'le görüşmesinden dönerken Lawrence'la buluşmak için mola veren Sykes kısa ve pejmürde Lawrence'a –kendinden sekiz yaş küçük ve yalnızca yüz altmış yedi santimetre uzunluğundaydı– küçümseyerek bakmış ve Arap emelleri için desteğini sürdürmemesini söylemişti. "Tam bağımsızlık... fakirlik ve kaos anlamına gelir," diye alay edecekti sonradan. "Uğruna savaştığı insanlar için umut ederken bunu da değerlendirmeli."²

İki adamın anlaşamaması şaşırtıcı değildi çünkü yirmi sekiz yaşındaki Lawrence'ın Orta Doğu deneyimi Mark Sykes'inkinden oldukça farklıydı. Sykes bölgeye ilk ziyaretini ebeveynleriyle turist olarak, mailyetinde yerel rehberler ve çanta taşıyıcılarla yapmıştı; Lawrence ise yöreye ilk kez tek başına, Oxford Üniversitesi'nde öğrenciyken Doğu Akdeniz'deki haclı kaleleri üzerine birinci elden araştırma yapmak için gitmişti. Sykes'in müsrif olma şansı vardı; yirmi yaşındaki Lawrence

ise yürüyerek yolculuk yapmış, yanına iki harita, bir su matarası, bir fotoğraf makinesi ve para elde etmek için yolculuk sonunda sattığı bir Mauser tabanca almıştı. Sonradan Sykes'in bölgeye dair yaklaşımını sert bir biçimde "dışarıdan bakış" olarak özetleyecekti.³

Sykes Cambridge'i lisans derecesini tamamlamadan bırakmıştı fakat bağlantılarını kullanarak İstanbul'daki İngiliz elçiliğinde onursal ataşelik görevini üstlenmişti. Parlak bir zekâyâ sahip Lawrence birincilikle, muhtemelen haçlı kaleleri tezinin de sayesinde mezun olmuş, Doğu Suriye'de bir dizi arkeolojik kazıda çalışmıştı. Sonradan, sorumlu olduğu Arap işçileri, enteresan bir bulguyu gün yüzüne çıkardıklarında havaya ateş açarak teşvik etmişti. Bu deneyim ona Arapçanın günlük lisanına dair iyi bir kavrayış ve Araplara karşı, "yerlilerle çok iyi geçindiği" rapor edildiği için karşılıklı olduğu kesin olan, derin bir takdir getirmişti.⁴ Bir ziyaretçi yeni çıkarılmış Hitit kupalarından beraber içtiklerini ve otuz metreden bir kibrit kutusunu vurmaya çalıştıklarını anımsıyordu. Lawrence'tan yirmi yaş büyük yazar Gertrude Bell, bu kez de Lawrence ile karşılaşmıştı. "İlgi çekici biri," demişti şu tahminde bulunmadan önce: "Ondan çok iyi bir seyyah olur."⁵

1914 yılında savaş çıkınca, Lawrence gönüllü oldu ve hızlıca Kahire'deki İngiliz ordusunun istihbarat servisine yollandı. Fakat yaptığı iş, yani Osmanlı ordusunun hareketlerinin haritalandırılması onu çok sıktı ve 1915'te kardeşleri Will ve Frank Batı Cephesi'nde savaşırken ölünce kendini suçlu hissetmeye başladı. "İkisi de benden küçüktü," demişti bir dostuna, "ve benim rahat bir şekilde Kahire'de yaşamayı sürdürmem bana yanlış geliyor."⁶ Hüseyin'in çok beklenen ayaklanması Haziran 1916'da patlak verip Mekke'yi Türklerden aldıklarında bir anda sönünce Lawrence için bir şans doğmuştu. O ekim ayında Lawrence ayaklanmanın neden başarısızlığın kıyısında olduğunu öğrenmek üzere Arabistan'a kısa süreli bir göreve gönderilince, bu şansın masa başı işinden kalıcı bir biçimde kaçabilme fırsatı olarak gördü.

Lawrence macerasını daha kalıcı bir atamaya çevirebilirse, bu durum beslediği kişisel bir intikam duygusunu da tatmin etmek için fırsat olacaktı. Sykes gibi o da savaş öncesinde, Fransa'nın Osmanlı İmparatorluğu üzerinde artan ilgisinin farkındaydı –onun deyişyle "Fransız işgalinin"– ve bunun daha fazla yayılmasını engellemeye ni-

yetliydi.⁷ “Eğer Fransız etkisinin sebep olduğu felaketi görseydin onun genişlemesini asla istemezdin,” diye yazacaktı annesine savaş öncesi Suriyesi’nden. “Araplar onlara karışılmadığında bin kat daha iyiler.”⁸

Lawrence Kahire’ye vardığında kendini kafa dengi insanların arasında buldu. Orada, üstlerinin birçoğu için Faşoda vakası halen canlı bir anıydı. Kendi şefi, istihbarat departmanının başındaki Bertie Clayton, Kitchener’in seferinde görev yapmıştı; tıpkı 1917’de McMahon’un görevini devralarak yüksek komiserliğe gelen ve Kitchener’in baş istihbarat subayı olarak Faşoda’ya baskı yapmak için bir sebep olarak Sudanlı Mahadistlerin tehdidini abartan Reginald Wingate gibi. İki adam da Dostluk Anlaşması’nı ezelî bir rekabete verilen münasip bir ara olarak değerlendiriyordu. Bu fikri hemen benimseyen Lawrence şunları yazmıştı: “Kimse Fransa’nın sürekli dostumuz kalacağına dair iddiaya giremez.”⁹

Bu önyargı Fransızlar İngilizlerin İskenderun çıkarması planını veto ettiğinde güçlenmişti ve Gelibolu’daki felaket gözler önüne serildiğinde haklı bir konum kazanmıştı. “Konu Suriye olduğunda düşman Fransa’dır, Türkiye değil,” diye yazmıştı Lawrence, Fransız baskısı sebebiyle İskenderun planı rafa kalktıktan hemen sonra, Şubat 1915’te eve gönderdiği mektupta.¹⁰ Fransızların küstahlığı içine dert olmuştu; İngiliz diplomatların omurgasızlığı da az değildi: “Lanet olsun iğrenç Dışişleri ve onun tüm kasveti,” diye yazmıştı bir arkadaşına, sinirlenerek.¹¹ İki hafta sonra, üniversiteden hocası David Hogarth’a Batı Arabistan’da Bedevi kabilelerini birleştirme ümidinden bahsetmişti ve onlarla “doğrudan Şam’a yürüebilir ve Fransızların Suriye’deki tüm umutlarına darbe vurabiliriz” demişti.¹²

Lawrence hayalini Hogarth’a özel bir mektupta yazmıştı ancak Fransızların Arap isyanından doğabilecek tehlikenin farkına varması, isyanın 1916’nın ortalarında çıkması ile birlikte pek zamanlarını almamıştı. Onları en çok ilgilendiren şey Şerif Hüseyin’in etkisinin, isyanın başarılı olması durumunda, Arap Kuzey Afrika’sındaki imparatorluklarına kadar erişmesiydi. Quai d’Orsay’da üst düzey bir yetkili, Pierre de Margerie –yine Comité de l’Asie Française üyesi– Fransız başbakanını Arabistan’da olanların “tüm kolonilerimizde çok ciddi yansımaları olabilir” diyerek uyarıyordu.¹³ Eğer isyan başarıya ulaşırsa,

diye tahminde bulunmuştu, Fransa kendini “Hıristiyan gücüne direnme ve genişleme gücünü yeni fetihlerinden alacak Araplaşmış bir İslam’ın karşısında” bulabilecekti. Fransa’nın “sağduyulu bir şekilde Arapların özgürlüğünü kazanma çabası ile bağlantıya geçmesi... ve böylece başarılarının Müslüman iradesi ile Hıristiyan güçlerin karşısına geçmesini engellemesi” taraftarıydı.

De Margerie’nin Fransa’nın dikkatli bir şekilde isyanı zaptetmesi gerektiği tavsiyesi hızlıca uygulandı. Albay Edouard Brémond 1916 Eylül’ünde Araplarla görüşmek üzere Fransız askerî heyetinin başı olarak Arabistan’a gönderildi. “Eğer İngilizlere oradan ayak çektirirseniz, bizim için yapabileceğiniz en iyi şey olur,” denmişti Brémond’a Quai d’Orsay’da gitmeden önce.¹⁴ İsyanın erken ivmesi azalmaya başlayınca Araplara Fransız yardımını önerip bunu becermiş ve usta olduğunu kanıtlamıştı.

Brémond’un önerisi asla gerçekleşmemiş olsa da İngilizler arasında aynı şeyi yapıp yapmamaları konusunda kindar bir tartışmayı alevlendirmişti. Hüseyin Türkleri başarılı bir şekilde Mekke’den kovarken, azımsanmayacak bir Osmanlı kuvveti, Şam’dan tren yolu ile erzak alabildikleri iki yüz kilometre kuzeydeki Medine’de bulunuyordu. Ekim 1916’da, Osmanlı kuvvetlerinin Mekke’yi geri almak için bir taarruzda bulunması bekleniyordu. Türkler ile İslam’ın merkezi arasında duran tek şey bir dizi girintili çıkıntılı dağ, yani Hicaz’dı. Hicaz ise zayıf silahlara sahip Bedeviler tarafından korunuyordu. Bu çöl adamları kahverengi ya da çivit yün kumaşlar giyiyor, gözlerine sürme çekiyor ve parlaması için saçlarını deve idrarı ile yıkıyorlardı. Hüseyin’in oğlu Faysal tarafından yönetilen Bedeviler her türlü yabancı müdahaleye kati suretle karşıydılar.

Dağlardaki Bedeviler acil lojistik desteğe ihtiyaç duyuyordu ancak İngiliz ordusu bu desteği vermekten imtina ediyordu. Gelibolu’dan beri Mısır’daki askerî merkezin atmosferi âdeta zehirliydi ve isyan mühimmat eksliği sebebiyle bocalamaya başladığında, Clayton’ın rakipleri onu suçlamakta gecikmemişlerdi çünkü Şerif’in isyan etmesini en çok destekleyenlerden biri de oydu. Britanya harcamayı göze alamayacağı askerî birimler ile Arapları desteklemek zorunda kalırsa, Clayton işini kaybedeceğini biliyordu. Fakat Lawrence’ın “su gibi ya da yayılmacı

yağ gibi çalışan, sessizce ve ısrarlı bir şekilde her şeyin içine işleyen” biri olarak tanımladığı İstihbarat Şefi, kendini kurtarmak için bir planla çıkagelmişti. Parlak memurunu Cidde’ye, Arabistan’a İngiliz askerlerinin gitmesinin hiçbir fayda getirmeyeceğini yerinden bildir-mesi için gönderecekti.¹⁵

Seyahat kısa olacaktı çünkü lüzumsuzdu: yalnızca müdahale karşıtı argümana birinci elden bilgi gibi görünme ağırlığı vermek için tasarlan-mıştı. Ancak Lawrence Kızıl Deniz boyunca Storrs ile Cidde’ye yolculuk ederken, amacının Clayton’ın ona emanet ettiği görevi tamamlamaktan çok daha fazlası olduğu hemen ortaya çıkmıştı. Sıkıcı yolculuğu mes-lektaşları ile konuşarak geçirmek yerine güverte tırabzanındaki şişelere ateş edip nişancılığını geliştirmeye harcamıştı.

“Yakıcı gökyüzü ve seraptaki yansıması arasında asılı duran beyaz şehrin dışındaki limana sonunda demirlediğimizde,” diye yazmıştı Lawrence 16 Ekim’de Cidde’ye varışı üzerine, “Arabistan’ın sıcağı, çekilmiş bir kılıç gibi belirerek bizi nefessiz bıraktı.”¹⁶ Ancak gün bitmeden önce, yakıcı sıcaklığa rağmen Fransızların motivasyonunun yardımsever olmadığı konusunda en ikna edici kanıtı ortaya çıkararak kişisel misyonunu tamamlamıştı. O akşam yemekten sonra Scotch viski hayranı Brémond ona sırrını açarak ayaklanmanın başarıya ulaşmasının onları ilgilendirmedikçe çünkü “büyük bir Arap krallığı taraftarları-nın, sonrasında Suriye, Irak ve beraber –İngiliz ve Fransızların– on-ları çıkarmak zorunda kalacakları diğer yerlerde harekete geçmeye çalışacaklarını” söylemişti.¹⁷ Bu, elbette, Lawrence ya da Clayton’ın aklındaki şey değildi.

Uzun bir telefon görüşmesi sonrası Storrs gönülsüz Şerif Hüseyin’i Lawrence’ın kendi kendine dağlardaki durumu değerlendirmesi için iç kesimlere girmesine izin vermeye ikna etmişti. Alışılmışın dışında olmayı ve zıtlaşmayı seven Lawrence meslektaşlarının ilkesel olarak giymeyi reddettiği Arap kıyafetlerini kuşanmış ve deve üstünde Hüseyin’in Osmanlı intikamına karşı son istihkâmı olan koyu sarı renkli dağlara doğru yola çıkmıştı.

“Hicaz savaşı dervişlerin düzenli orduya karşı olduğu bir savaş ve biz de dervişlerin tarafındayız,” demişti Lawrence Kahire’ye dönüşünde – bilinçli olarak kışkırtıcıydı çünkü meslektaşlarından çoğu birkaç

yıl önce Sudan'da dervişlerle savaşmış profesyonel askerlerdi.¹⁸ Kabildeki insanların Osmanlı'nın karşı saldırısını durdurmak için gerekli disipline sahip olmadığı için dışarıdan ek kuvvetlere ihtiyaç duyduğu konusundaki yaygın görüşe katılmıyordu. Onun yerine, dağlarda kabillerle geçirdiği tek bir güne dayanarak, doğuştan gerilla savaşçıları olduklarını, tek ihtiyaçlarının kendi gibi birinden gelecek tavsiye, altın, mühimmat ve silahlar olduğunu söylüyordu. Raporunda Brémond'un görüşünü yazmış ve Fransızların asker göndermekte istekli oluşlarının tek sebebinin isyancılara yardımcı olmaktan çok onları dizginlemek olduğunu eklemişti. Bu sinik görüş Londra'yı oldukça etkilemişti, asker gönderme fikri hızla ortadan kalkmıştı ve durumdan memnun olan Clayton, Lawrence'ın Hicaz'a dönerek Araplara malzeme ve Kahire'ye güvenilir istihbarat yollamasına izin vermişti.

Lawrence isyanın başarısızlığının asıl sebebinin, başındaki isim olan Hüseyin'in inatçı tavrı olduğuna emindi. Storrs'un İngiliz çıkartmaları için yumuşak başlı bir araç olabileceğini düşündüğü altmış üç yaşındaki Şerif zalim ve İngiliz yardımını kabul etmekte inatçı olduğunu kanıtlamıştı. Lawrence onun tamamen atlanmasını ve Şerif Hüseyin'in dört oğlundan birinde karar kılmak için değerlendirmeye başlanmasını öneriyordu.

Şerif'in en büyük oğlu zayıftı –veremliydi– ve en genci de çok tecrübesizdi. Bu da onları Faysal ile savaştan önce Storrs'a ulaşarak silah isteyen ve sonradan iyi bir şekilde kendisinde bir "VIII. Henry dokunuşu" olduğu söylenecek toplu, neşeli, açık fikirli Abdullah arasında bir tercih yapmak zorunda bırakmıştı.¹⁹ Fakat Abdullah, Lawrence'a güvenmiyordu ve Lawrence, Abdullah'ın genç kardeşine göre "daha iş yapılabilir" olduğunu düşünse de adamın güvenilir olmadığını göstermek amacıyla hizmetçisinin başının üstündeki çaydanlığı hedef alarak atış talimi yaptığına dair duyduğu bir dedikoduyu rapor etmişti.²⁰

Lawrence'ın ilk kez Hicaz dağlarını ziyaretinde tanıştığı Faysal çok daha ümit vadeliydi. Lawrence'tan iki yaş büyük ve en az on santim uzun olan Faysal, ailesinin Hazreti Muhammed'in soyundan geldiği iddiasını kanıtlarcasına kemikli ve krallara benzer bir yüze sahipti. Abdullah VIII. Henry'ye benzerken Faysal, Lawrence'a aslan yürekli I. Richard'ı anımsatıyordu. Clayton'a yazdığı bir raporda Law-

rence, Abdullah'ın kabiliyetini küçük kardeşinin gibi yazmıştı. Faysal'ı "popüler bir idol; hayalleri olan, hırslı biri ve bunları gerçekleştirecek kabiliyete ve keskin bir kavrayışa sahip, oldukça etkili bir işadamı" diye tanıtmıştı.²¹ Yıllar sonra, Faysal'ın "çölü ateşe verebilecek" kişi olduğunu "ilk görüşten beri" bildiğini iddia edecekti ama gerçekte, Abdullah çok iyi bir nişancı ve kendine çok güvenen biriymen, yakışıklı ve karizmatik Faysal gergin ve kıvanç ile çaresizlik arasında hızla gidip gelmeye yatkın biriydi.²² "Güçlü bir karakter değil ve etrafındakilerden kolayca etkileniyor," diye yazmıştı onunla yakından çalışmış olan başka bir İngiliz subayı.²³ Fakat tam olarak da bu, Lawrence'ın bakış açısından onu İngiliz yardımının ideal alıcısı yapıyordu.

Lawrence'ın niçin Faysal'ı seçtiğiyle ilgili başka bir hayati sebep vardı. Abdullah'ın politik ufku güneyi hedefliyordu –isteği kurak Hicaz ile verimli Yemen'i birleştirmekti– Faysal ise Suriye ve Irak'taki şehirlerde yeraltı örgütlenmesi yapan küçük Arap milliyetçi gruplarının üyelerini tanıyordu. Bu bağlantılarla Faysal Hüseyin'in isyanını kuzeye doğru taşımak için en uygun kişiydi, böylece Lawrence'ın Fransızları tüm umutlarıyla birlikte Suriye'den kovabilme rüyası gerçeğe dönüşebilecekti.

Lawrence, Faysal'ın Şam'a ulaşma arzusunu destekledi; Suriyeli ve Iraklı milliyetçiler ile asabi kabilelerden oluşan ordusunu bir araya getirmesinde ona yardımcı olacak altını sağlayarak güvenini kazandı. Karşılığında Faysal ona giymesi için muazzam bir beyaz Arap cübbesi verdi fakat bunu kılık değiştirmesi için değil, bu yabancıнын kampında bulunmasını tamamiyle desteklediğinin anlaşılması için vermişti. "Böylesine dürüstlük, böylesine fedakârlık, göreve böylesine sadakat ve böylesine kontrol," diye yazacaktı genç şeyh yeni hürmetkâr danışmanı hakkında.²⁴ Lawrence her şeyi farklı görüyordu. "Bilginin bana ondan gelmesi çok daha iyi," diye fısıldamıştı, "çünkü ondan önce kararımı vermek istiyorum."²⁵

Lawrence'ın ve diğer bir avuç İngiliz danışmanın, İngiliz uçaklarının yaptığı keşif uçuşunun ve uyuşuk olduğu düşünülen Abdullah'ın Türklere düzenlediği baskının yardımıyla Araplar talihlerinin döndüğünü hissetmeye başladılar. 1917 Ocak ayında kuzeye doğru önemli bir atılım yaparak küçük bir Kızıl Deniz liman kenti olan el Vecih'i ele geçirdiler. Sıradan ya da bir şekilde önemsiz olan el Vecih kenti

Arap isyanının bir sonraki hücumu için mükemmel bir üstü çünkü Medine'deki Türk garnizonunun erzak için bağlı olduğu Hicaz demiryolunun iki yüz kilometrelik kısmına çok yakın mesafedeydi. Sonraki iki yıl boyunca Lawrence ve İngiliz meslektaşları Türkleri savunmaya zorlayacak, demiryolu boyunca yaptıkları tren, istasyon, ray ve su tankları saldırılarını el Vecih'ten gerçekleştirdiler.

Lawrence kısa sürede diğer İngiliz subayları ile taktik konusunda ayrı düştü. Enerjilerini, Türkleri Şam'a bağlayan demiryolunu devamlı hasara uğratarak Medine'de teslim olmaya harcamak isterlerken, Lawrence bu planın başarılı olması durumunda ayaklanmanın erken sona geleceğini biliyordu. İngiliz desteği çekilecek ve Şam'ı Fransızlara bırakmama konusundaki umutları suya düşecekti.

Bu açıdan, Nisan 1917'de el Vecih'te Auda abu Tayi isimli bir Arap şeyhinin ortaya çıkması Lawrence'a önemli bir teşvik oldu çünkü Auda uzak kuzeyden Faysal'ın amacına destek sunmaya gelmişti. Auda, Sina'yı ve şimdi Ürdün-Suudi Arabistan sınırını oluşturan, el Vecih'in dört yüz seksen kilometre kuzeyindeki çölü dolaşan küçük bir kabile olan Hoveyta'nın lideriydi. Vergilerini ödemediği için onu tutuklamaya gelen iki Türk memuru öldürdükten sonra birkaç yıl boyunca Osmanlılardan kaçan, büyüleyici bir karakterdi. Yirmi sekiz kere evlenmiş, on üç kere yaralanmış ve şahin yüzlü bu adam öldürdüğü adamların sayısını unutmuş ve onların çiğ kalplerini yemekle ünlenmişti.

Auda, kabilesinin hayvanlarını otlattığı uzak bir iç kesim vadisi olan Sirhan'ın, isyanın Suriye'ye doğru büyümesi için mükemmel bir atlama tahtası olacağı konusunda Lawrence'ı ikna etmişti. Vadiden, şu anda Türklerin elinde olan ve Kızıl Deniz'in başında bulunan bir liman kenti olan Akabe'yi almak ve kuzeydeki çöllerde dolaşan Aniz kabilesinin en büyük klanı olan Ruvallah aşiretinin dostluğunu kazanmak mümkün olacaktı. Ruvallah aşiretinin lideri olan ve yıllar önce kabilenin liderliğini ele geçirmek için iki kardeşini öldüren Nuri Şalaan, Faysal'a destek sunamayacağını çünkü yemek için Türklerle bağımlı olduğunu söylemişti. Faysal, Akabe'nin kontrolünü eline alırsa Nuri Şalaan ve kabilesini besleyebilecekti.

Lawrence bu akına bir görev daha eklemişti: Şam'ın güneydoğusunda yüksek bir plato olan Dürzi Dağları. Orada da hırçın insanlar

olan Dürzileri Osmanlı'ya karşı kışkırtmayı umuyordu. Yakın zamanda iki kere yapmışlardı bunu ve Lawrence tarihi bir kere daha tekerrür ettirebileceği konusunda emindi.

Lawrence'ın Mark Sykes ile buluşması bu tehlikeli maceraya Auda ve bir grub Bedevi ile atılmadan üç gün önce gerçekleşmişti ve bu koşullar Sykes'ın söylediklerinin Lawrence'ı neden kızdırdığını açıklıyordu. Hükümetin Arapların Şam'ı kendileri için talep ettiklerini görmeyi istediğini defalarca vurgulayan Lawrence, Sykes'ın Georges-Picot ile antlaşmasının istemeden de olsa yalan söylediği anlamına geldiğini fark etmişti. Eğer Sykes-Picot Antlaşması savaşı atlatırsa, Şam'a varmanın hiçbir sonucu olmayacaktı: Araplar "çoktan onlara verilenleri alabileceklerdi."²⁶

Yine de umut edilecek şeyler vardı. Sykes-Picot Antlaşması savunmasızdı çünkü hem gizli hem de varsayımsaldı. Artarak anti-emperyalist olmaya başlayan bir dünyada, ortaya çıktığı anda eleştirilecekti; aynı zamanda da Lawrence Arapların Şam'a ilk önce ulaşması durumunda Sykes ve Georges-Picot'nun aralarında rastgele paylaştıkları bölgeleri talep etmekte çok daha makul bir pozisyona sahip olacaklardı. "Unvanları çok güçlü olacak – yerel halk tarafından fatih olarak değerlendirilecekler," diye düşünmüştü, "peki bu iki güç bu konuda ne diyecek?"²⁷

Bu anlayışla Lawrence, Sykes ile görüşmesinden üç gün sonra, Auda ve küçük Bedevi grubuyla birlikte Sirhan Vadisi'ne doğru dört yüz seksen kilometrelik bir yolculuğa çıktı. Bedevilerin el Hul ("Dehşet") olarak bildiği devasa bir çakıllığın üzerinden geçtikleri iki haftalık yolculuk acı vericiydi. Güneş tarafından körleşmiş, sıcak rüzgârların getirdiği kum ile perişan olmuş ve gezinin sonlarına doğru açlıktan dolayı uyuyamamış Lawrence, Sirhan Vadisi'ne geldiğinde Auda'nın gözünü boyadığını anlamıştı. Vadettiği otlaktan çok uzakta olan bu vadi "oldukça çoraktı."²⁸ Ayrıca, günler sonra, orada bulunuşunun Ruvallah aşireti üzerinde bir etki yaratacağına dair hiçbir ipucu da yoktu. Auda kableden dostları ile günlerce ziyafet çekerken, Lawrence planın başarısızlığından duyduğu hoşnutsuzlukla iyiden iyiye intihara meyilli hale gelmiş, şefine bir not yazmıştı: "Clayton: Yolda öldürülmeyi umarak tek başıma Şam'a yola çıkmaya karar verdim. Daha da kötüye

gitmeden bu işi temizlemeye bak. Onlara bizim için savaşmalarını bir yalana dayanarak söylüyoruz ve ben buna katlanamıyorum.”²⁹

5 Haziran’da Lawrence durumu kurtarıp kurtaramayacağını görmek için düşman kontrolündeki Suriye’ye doğru tek başına yola çıktı. Olağanüstü riskli bir yolculuk ile Sykes’in Georges-Picot’ya bıraktığı bölgenin derinlerine doğru hareket etti, Beyrut’un yüz kilometre kuzey doğusundaki Ras Baalbek’te bir demiryolu köprüsünü havaya uçurdu. Bu yaptığı yerel halk Metavala arasında bir kıvılcımlanmaya neden olsa yakın bir zamanda daha genel bir ayaklanma başlatmanın mümkün olmadığına karar verdi. Ne Dürzi lideri Hüseyin Atraş ne de Nuri Şaalan kendilerini Faysal’a teslim etmek istiyorlardı. Fakat Lawrence’ın iki adamla da görüşmesi ona ihtiyatlı bir iyimserlik vermişti. Gözleri Lawrence’a gün ışığında kırmızı renkte parlıyormuş gibi gelen Şaalan, “ya bugün ya yarın kesinlikle dâhil olacağı” konusunda Lawrence’a garanti vermişti.³⁰

Lawrence 18 Haziran’da Sirhan Vadisi’ne döndüğünde Auda’nın sadece beş yüz altmış kişilik bir kuvvet topladığını görmüştü fakat her şeye rağmen Akabe’ye saldırmaya karar vermişlerdi. Limanın garnizonu üç yüz Türk askerinden oluşuyordu ancak savunması denize karşıydı. Arapların çölden yaklaşması beklenmedikti ve limanın ardındaki tepelerde bulunan Ebu el Assal’da ana Türk karakolunun etrafını sarmayı başardılar. Gün boyu süren çatışmanın ardından, Lawrence’ın kendi bindiği deveyi yanlışlıkla başının arkasından vurduğu son bir saldırıyla Türkleri püskürtmüşlerdi. Günler sonra, Akabe ve denize uzanan dar vadi boyunca ilerlediler. Bölgesel Türk komutanı teslim oldu ve 6 Temmuz’da Lawrence ve Hoveytat savaşmadan stratejik olarak önemli olan limanı ele geçirdi.

Lawrence, Hoveytat’ın desteğinin derecesi ile ilgili hayaller kurmuyordu. Savaşçılara verecek parası ve yiyeceği yoktu; aynı öğlen iki yüz kırk kilometre ötede bulunan Mısır’a gitmek için deve üstünde Sina Çölü’ne doğru hareket etti. Dört gün sonra Kahire’de Bertie Clayton’ın ofisine vardığında şefi şaşkına dönmüştü. Clayton içerdiği “aşılmaz zorluklar” dolayısıyla Akabe’ye yapılacak bir saldırıyı ihtimal dışı bırakan bildiriye yazmayı daha o sabah bitirmişti. Lawrence –İngilizlerin gördüğü kadarıyla tek başına– bin üç yüzün üstünde Türk askerinin

ölümünden ya da tutsak alınışından sorumluydu. Bu başarıdan en çok etkilenenlerden biri Kahire'deki istihbarat departmanında tıpkı Lawrence gibi masa başı işten kaçmak için fırsat kollayan biriydi. "Az önce o küçük sarışın arkeolog T. E. Lawrence'a tebrik mesajı yazdım (...) onu hatırlıyor musunuz?" W. F. Stirling meslektaşının eskiden pek önemsenmediğini vurgulayarak kız kardeşine böyle yazmıştı. "Elbette bir Victoria Haçı'nı hak ediyor," demişti; "Ona verecekleri hiçbir şey çok büyük olamaz."³¹

ALLENBY’NİN ADAMI

“Lawrence’ın hamlesi muazzam, ona şövalyelik nişanı verilmesini istiyorum,” demişti Sykes, Clayton’a – istemeye istemeye yapmıştı bunu çünkü genç rakibinin, Akabe’de, Georges-Picot ile olan anlaşmasını mahvedebileceğini anında anlamıştı.¹ Bu nedenle, her ne kadar zıt bir amaçla da olsa, Mısır’daki İngiliz Yüksek Komiseri Reginald Wingate, Lawrence’ın serüvenlerinin üstünün örtülmesini istiyordu. “Politik sebeplerden ötürü,” diye bildirmişti Londra’ya, “Lawrence’ın Suriye seferine ilişkin hiçbir şeyin kamuya açıklanmaması çok önemlidir.”² Sonuç olarak Fransızlar Lawrence’ın ne kadar kuzeye gittiğini asla bilmediler ve bir Fransız istihbarat görevlisi olan Antonin Jaussen’in Lawrence’ın başardıkları ve etkilerine dair bazı parçaları bir araya getirmesi beş hafta sürdü.

Jaussen, Kudüs’te rahip olarak eğitim almıştı ama bir arkeolog olarak kariyerine devam etti. Bu iki ilgi alanı yakından ilişkiliydi çünkü Sykes gibi o da Lawrence’ın sonradan dalga geçtiği “değişmeyen Doğu’ya” inanıyordu.³ Jaussen Bedevi kabilesini inceleyerek antik kutsal yazılara dair bir içgörü kazanabileceğine emindi. Bu amaçla Ürdün’ün doğusuna seyahat ederek yüzlerce yıl önce Yemen ve Gazze arasındaki buhur ticaretini kontrol eden antik Nebati ve Sabati uygarlıklarından kalanlardan oldukça etkilenmişti ve onlar hakkında daha fazla şey öğrenmeye karar verdi. Savaştan hemen önceki yıllarda Sykes Şam otellerinde memnuniyetsizliğini kayıt altına alırken ve Lawrence Doğu Suriye’de Hitit kalıntıları için kazı yaparken Jaussen bir meslektaş, bir kamera ve on metrelik bir merdiven ile Hicaz demiryolunun güneyine doğru bu unutulmuş uygarlıkların Batı Arabistan’ın yamaçlarındaki kumtaşlarına yonttukları kaya mezarların üzerinde kalan yazıtları bulmak ve fotoğraflamak için yola çıkmıştı.

1914'te savaş başladığında Türkler tarafından Palmira'dan kovulduktan sonra Kahire'ye gitti. Orada, tıpkı Lawrence gibi, İtilaf Devletleri'nin istihbarat çalışmalarının bir parçası oldu. Şişman rahibin komik bir havası vardı çünkü güneş şapkalı Keşiş Tuck'ı andırıyordu, ancak Lut Gölü'nün doğusundaki bölgeyi ilk başta iyi anlaştığı o Britanyalıların hepsinden daha iyi biliyordu. 1915'in başlarında ondan 20 yaş küçük olan Lawrence, onu, "Oldukça eğlenceli ve oldukça zeki; ayrıca tercüman olarak da çok başarılı," diye tanımlamıştı.⁴

İskenderun planını Fransızların veto etmesi ve sonrasında Arap isyanı üzerinde iki müttefikin net bir şekilde ayrı düşmesi istihbarat departmanındaki birlik ortamını bozmuştu. 1917 Mart ayında Jausen, el Vecih'te Lawrence'ı ziyaret etmiş ve eski meslektaşının Faysal ile yakın bir ilişki geliştirdiğini ve Arap lideri üzerinde "tam bir etki alanı" yarattığını söylemişti. Fransız rahip bunun bir sorun olduğunu düşünüyordu çünkü Lawrence, "Faysal ve takipçilerinin Arabistan'a yapılacak yabancı bir müdahaleye karşı düşmanlığını paylaşıyor ve destekliyordu. Kendi kabileleri ve ırklarından olmayanlara karşı bu göçebelerin içgüdüsel tiksintisini yumuşatmaya çalışmak İtilaf Devletleri için daha yararlı ve daha iyi bir politika olacaktı."⁵

Akabe'nin ele geçirilmesinden beş hafta sonra, 13 Ağustos 1917'de Jausen tavsiyesinin dikkate alınmadığını rapor etti. Yabancı müdahaleye karşı Bedevi muhalefeti her zamankinden güçlüydü ve Lawrence'ın yönetiminde Akabe'nin kuzeyindeki tüm Bedevi kabileleri Şerif Hüseyin ile güçlerini birleştirmek için ciddi anlamda teşvik ediliyordu. Jausen anında olabileceklerin farkına vardı. "Kabilelerin bölgesine ya da arazinin durumuna bakılmaksızın kâğıt üzerine belirsiz bir şekilde çizilmiş," olarak tabir ettiği Sykes ve Georges-Picot'nun kararlaştırdığı sınır şimdi "olayların gelişimi ile bir düzenlemeden çok daha olası bir değişim ile karşı karşıya olabilirdi."⁶ Kahire'deki Fransız elçisi Defrance, Quai d'Orsay'a Jausen'in gözlemleri hakkında bilgi verdi. Ayrıca İngilizlerin, Arap hareketinin Şam'a ve Suriye'ye doğru kuzeyde ne kadar yayılabileceğine dair belli bir limit koymadığını bildirdi.

Ancak Kahire'deki Fransız elçiliğindeki başka bir hırslı diplomat, René Doynel de St Quentin, endişeye mahal olmadığını düşünüyordu. Doynel de St Quentin, Lawrence tarafından, "Herhangi bir şey üzerine

açıkça konuşulabilecek Kahire'deki tek İngiliz olmayan kişi" olarak onurlandırılmıştı.⁷ Sonuç olarak Lawrence'ın savaştan sonra Fransa'nın hükmetmeyi planladığı bölgenin kalbinde Türklere karşı bir isyan başlatma niyetinde olduğunun farkında değildi çünkü bu strateji Lawrence'ın onu asla takip etmeyeceği konusunda temin ettiği stratejiydi. İngiliz meslektaşının profilini hayranlıkla çizerek –"muhtemelen Doğu'da İngiliz ordusundaki ya da yönetimindeki en etkileyici kişi"– Doynel de St Quentin, Lawrence'ın Araplarla özdeşleşmesini kabul etti fakat genç İngiliz subayının, "Fransız-İngiliz ortaklığı politikasının tamamen dışında olan emirleri tehir edemeyecek kadar sadık," olduğunu iddia etti.⁸ Bu, Fransızların Lawrence'ın resmî İngiliz politikası ile dizginlenemeyeceğini çünkü o politikayı ciddi oranda belirlediğini fark etmelerinden birkaç ay önceydi.

Lawrence'ın bunu gerçekleştirme şansı, Kahire'ye vardktan günler sonra, Mısır'daki İngiliz kuvvetlerinin yeni komutanı Edmund Allenby'yi görmeye çağırıldığında gelmişti. Bu karşılaşmanın felaketle sonuçlanma ihtimali vardı çünkü dağınık ve aksi Lawrence –bir keresinde kızgın bir asker tarafından "ukala merkep, yalnızca tepmeyi, *sert* bir şekilde tepmeyi istiyor" diye tanımlanmıştı– arkasından "Boğa" denilen, kolay sinirlenmesiyle ünlü bir adamla görüşecekti.⁹ Ancak General Allenby, korkutucu bir ünü olmasına rağmen açık görüşlü ve eksik yanlarının farkında bir adamdı: sonrasında, Hindistan sivil hizmet sınavında iki kere başarısız olmuş biri olarak orduya katıldığını çünkü "herhangi başka bir şey için çok aptal," olduğunu söylemişti.¹⁰ Ayrıca, Lawrence'ın kurnazca anladığı şekilde bir açmazın içindeydi.

Allenby, Filistin'in işgali için yeni bir girişimi yönetmek amacıyla Mısır'a henüz varmıştı. Önceden Britanya'nın Üçüncü Ordu Komutanı olan Allenby o ilkbaharda Arras savaşında Fransa'da gösterdiği performanstan dolayı eleştirilmiş ve kovulmuştu, sonrasında da Mısır Sefer Gücü'ne atanmıştı. Bu yalnızca bir rütbe indirimi değildi, Kahire'ye yeni görevinin başına geçmek üzere hareket etmeden önce iki çelişkili mesaj almıştı. Lloyd George "Kudüs'ü Noel'e kadar" almasını söylemişti ancak hükümetin baş askerî danışmanı, Sör William Robertson Filistin işgalini Batı Cephesi'nden bir sapma olarak gördüğü için ona özel olarak başbakanın seferi için hiçbir ek asker yardımı yapmaya-

cağını söylemişti. Benzer baskılar altında Allenby'nin talihsiz selefi iki kere Gazze'yi Osmanlılardan almaya çalışmış, başarısız olmuş ve başarısızlığını işi ile ödemişti. Allenby aynı tuzağa düşmekten kaçınma konusunda çaresizdi.

Lawrence General'in en büyük korkusunun, başbakanın talebini takip etmek için Kudüs'e doğru baskı yaparken, Türklerin Hicaz demiryolunu kullanarak güçlerini Lut Gölü'nün güneydoğusuna odaklamaları ve oradan Mısır ve Gazze arasında uzanan saldırıya açık ikmal rotalarına karşı saldırıda bulunmaları olduğunu anlamıştı. Bu yüzden de görüşmeyi Türklerin karşı saldırıya geçmek için yeterince asker toplamasını imkânsız hale getirmek amacıyla Akabe yakınındaki Hicaz demiryoluna Araplarla bir dizi gerilla baskını düzenleme planını sunmak için kullanmıştı. Planın altında yatan ise Arapları General için vazgeçilmez hale getirmek ve Sykes'ın planını baltalamaktı.

Allenby toplantıda onaylamamayı seçmişti ancak açıkça etkilenmiş görünüyordu çünkü sonrasında Lawrence'ın planını Londra'ya önermişti. Lawrence'ın teklifini Filistin işgaline devam edilmesi konusunda Robertson'a karşı iddiasını güçlendirmek için kullanarak, iki planın birleşik etkisinin "Hicaz ve Suriye'de Türk seferlerinin çökmesine sebep olarak hem politik hem askerî alanda büyük sonuçlar doğurabileceğini" tahmin etmişti.¹¹ Lut Gölü'nün iki tarafındaki aktiviteyi koordine etmek için, Faysal ve Lawrence'ı kendi yönetimine alarak, Arapların rolünü tam da Lawrence'ın istediği şekilde resmîleştirmeye karar vermişti. Lawrence başarılı bir şekilde kendi politik ajandası ile Allenby'nin seferinin taktik ihtiyaçlarını bir araya getirmişti.

Planın engellenmeden ilerlemesini sağlamak için Allenby, Lawrence'ı Fransızlardan korumakta kararlıydı. Adamlarından birini Lawrence'a irtibat subayı olarak verme girişiminde bulunan Fransızları açıkça reddetti. Eğer, aktiviteleri esnasında Lawrence, Sykes-Picot Antlaşması'nın Fransızlara ayırdığı kısma girerse, İngiliz Generali, Fransızları "askerî zorunlulukların izin verdiği şekilde tamamen" bilgilendirmeye söz vermişti.¹² Askerî zorunluluklar, elbette, ciddi oranda kısıtlayıcıydı ve ona Fransızlara Lawrence'ın operasyonları hakkında hiçbir uyarıda bulunmama bahanesi veriyordu çünkü İskenderun planında olduğu gibi yalnızca karşı çıkacak ve veto etmeye çalışacaklarını biliyordu.

1917 Ağustos’unda Allenby Londra’dan Akabe’nin alınmasından faydalanarak Filistin’e baskı yapılması için emirler aldı ve Lawrence komuta subayına özetlediği vurkaç planını yürütmek için zafer tablosuna geri döndü. Ancak limana döndüğünde yokluğunda Arap ordusunda temel bazı ayrılıkların ortaya çıktığını gördü. Hüseyin için savaşımaya gönüllü olmuş Suriyeliler ve Iraklılar aralıksız olarak didişiyorlardı ve iki grup da Şerif için toplanmış Bedeviler ile hiçbir ortak noktaya sahip değildiler. Fransızları kovmalarını ümit ettiği, ulus karakterini göstermekten çok uzak olan Araplar sürekli olarak kendi aralarında bir kan davası besliyorlardı.

Arapların bir ulus olması için en az “on yıl” İtilaf’ın hâkimiyetinde kalmaları gerektiğini yazan Sykes’in mektubu ile sinirlenen Lawrence sert bir cevap hazırladı. Kahire’de geçirdiği zamanlarda da İngiliz hükümetinin Siyonistlere yaklaşmakta olduğunu duymuştu ve şimdi de Sykes’a Britanya’nın Araplara, sonra Fransızlara şimdi de Yahudilere verdiği sözlerin tutarsızlığını açıklamasını rica etmişti. “Bir delikteyiz”, diyordu, “lütfen bana çıkış yolunu bulmak için ne yapmamız gerektiğini söyleyin.”¹³

Lawrence’in mektubu gönderdiği Clayton, mektubu Sykes’a veremeye karar verdi. Sykes’a meydan okumak istemediğini söylemişti, hem de Sykes-Picot Antlaşması’nın –“hiçbir zaman işletilebilir gözükmeyen o anlaşmanın”– “neredeyse cansız bir anıt” olduğu bu zamanlarda.¹⁴ Georges-Picot da pek popüler değil, diyordu, çünkü ihmali sonucunda onunla yazışmaları ortaya çıkan ve ele verilen birkaç Arap milliyetçinin ölümüne sebebiyet verdiği biliniyordu.

Clayton’ın beklentisinin aksine Sykes-Picot Antlaşması savaşı atlattı ancak bu noktada Sykes kesinlikle Lawrence’in darbesinin sonuçlarına ve emperyalizme karşı giderek artan düşmanca tutuma karşı kendini savunmasız hissediyordu. Akabe’nin ele geçirilmesinden iki hafta sonra, İngiliz vekil, Georges-Picot ile yaptığı antlaşmanın “zamanın ruhuna ters” olduğunu kabul etmişti.¹⁵ “Şimdi Paris’e gidecek ve Fransızların tek umutları olarak Arap hedefleri için çaba göstermelerini sağlayacağım,” diye yazmış ve iyimser bir şekilde eklemişti: “Kolonyalizm bir çılgınlık ve Picot ile birlikte bunu onlara kanıtlayabileceğime inanıyorum.”¹⁶

Arap gerilla savaşının başarıya ulaşması durumunda İngiliz çıkarlarının ortadan kalkabileceğinden hiç endişelenmeyen Lawrence Hicaz demiryolunu devamlı olarak tahrip etmeye çalışıyordu – yani daha önceden aksini önerdiği şeyi yapıyordu. Tren yolunu işleten buhar motorlarının sürekli suya ihtiyacı vardı ve lokomotiflerin geçemeyeceği uzunlukta susuz bir hat yaratmak amacıyla şu an Ürdün-Suudi Arabistan sınırında bulunan Mudavvarah istasyonundaki kuyuları yok etmeye karar verdi. Ancak bu müdahalesi, saldırı ekibini oluşturan kabileler arasındaki düşmanlık nedeniyle tehlikedeydi. Onları uzlaştırmak “kopmuş bir kolyeyi” tamir etmek gibiydi, ayrıca bu sefer boyunca “patlayıcı işlerinden çok, ikmal, düşmanlık, yürüyüş düzeni gibi şeylerle” meşgul olmuştu.¹⁷ Mudavvarah’a varıp gece incelemede bulunduktan sonra, Lawrence kuvvetlerinin iki katları olan Türkleri yenecek yeterli güce sahip olmadığına karar verdi. Hayal kırıklığı içinde yanında getirdiği iki askerden –Yells ve Brook– bir tren saldırısı ayarlamalarını istedi.

Yells ve Brook havan topu ve makineli tüfeği tren hattına hâkim bir tepeye kurarken, hattın yakınında Lawrence köprüyü geçtikleri noktada rayların altına yirmi küsur kiloluk plastik patlayıcıyla dolu bir kum torbasını gömmek için iki saatini harcadı. Türk devriyeler düzenli olarak demiryolunu mayın için kontrol altında tuttuğu için, bir dört saatini de kontrol kablosunu gizleyip kabileden birine emanet ettiği elektrikli kumandaya bağlamakla geçirdi. Uzun ve endişeli bir bekleyiş başladı. Bir sonraki öğlen, iki lokomotif tarafından çekilen bir tren sonunda gözüktüğünde Lawrence ilk motor mayına ulaştığında düğmeye basma emrini verdi.

“Korkunç bir gürleme yükseldi,” diye hatırlayacaktı, “ve demiryolu otuz metre genişliği ve yüksekliğinde duman ve kara tozdan oluşan püsküren bir sütunun ardında gözlerden silindi. Karanlıktan öbek öbek demir ve plakalar ile çatırdayan çarpışma sesleri ve parçalanmış çeliğin uzun, gürültülü metalik çarpışmaları duyuldu; bir lokomotifin bir tekeri tamamıyla göğe doğru dönerek fırladı ve kafamızın üzerinden geçerek sertçe arkamızdaki çöle düşüverdi.”¹⁸ Bir anlık sessizlikten sonra, geri kalan Türkler ile Araplar arasında sert bir silahlı çatışma başladı. Havan topu ve makineli tüfek nihai sonucu belirledi.

Bu Lawrence'ın savaşı yakından gördüğü ilk andı ve çok etkilenmişti. Köprü patlamadan dolayı harap haldeydi ve sonrasında, geçmekte olduğu vadinin dibinde ikinci motoru "tüten bir demir yığını olarak" ezilmiş bir öbeğin içinde birinci vagonun birbirine karışmış ölüleri ve ölmekte olanları ile birlikte buldu. "Bu oyuna daha fazla katlanmayacağım," demişti bir arkadaşına, Türkleri "parçalanmış" bir halde bulma deneyiminin "korkunçluğunu" aktararak.¹⁹

Bu yakıcı deneyim ve Bedevilere karşı yıpranan sabrı Lawrence'ı diğer uygun İngiliz subayları ve askerlerini yardıma çağırmaya teşvik etti. Özellikle kendi operasyonlarının Allenby'nin Filistin'e ilerleyişiyle yakın koordinasyonunun hayati olabileceği askerî harekâtının en son aşamasında güvenilir kişilere ihtiyacı vardı. Bunlardan biri eski meslektaşı, Akabe dönüşünde tebrik mektubunu aldığı W. F. Stirling'di. Arapça bilen Stirling'i ona katılması için ikna etmek amacıyla, gördüğü dehşeti bastırarak, havan topundan yapılan "iki güzel atış" ve makineli tüfek ateşiyle sadece on dakikada yetmiş Türk'ün öldüğü, otuzunun yaralandığı ve sekseninin de esir alındığı "son marifet"ini keyifle anlatmıştı. Davetini, "umarım buradaki şenliği iyi aktarabilmişimdir," diye bitirmişti. "En amatöründen, Buffalo Bill tarzı bir performanstı. Cennet gibi bir yer burası çünkü raporlar, emirler, üstler, astlar, doktorlar, hesaplar, yemekler ve içecekler yok."²⁰ Stirling ertesi yıl harekâtın dönüm noktasında hevesle Lawrence'a katıldı. "Tam adamıydı," diye kabul etmişti bir meslektaşı, "sirkte akrobasi yapmaya uygun."²¹

Lawrence 1917 Ekim'inin başlarında Akabe'ye döndüğünde Allenby'den gelen bir çağrının onu beklediğini gördü. Allenby ayın sonunda Gazze'ye karşı taarruza geçmeye karar vermişti ancak ona gelen bilgiler karşısındaki düşmanın iki katına çıktığını söylüyordu. Ona karşı gelecek Osmanlı ek kuvvetlerinin gelmesini engellemek istediği için Lawrence'a Şam ile Filistin'i bağlayan Hicaz demiryoluna saldırı yapmasını önermişti. Buluştuklarında iki adamın kararlaştırdığı nokta, demiryolunun Filistin'e doğru inmeye başladığı dik Yarmuk Vadisi'nde çapraz geçiş yaptığı yerdı.

Osmanlı kontrolündeki bölgenin derinliklerinde olan Yarmuk'a düzenlenecek sefer Lawrence'ın en tehlikeli görevi olacaktı ancak vadi Sykes ve Georges-Picot'nun çizdiği sınırın bir parçasını oluşturduğu için kendisi bu fikri ortaya atmıştı. Yanına, ölmesi durumunda pat-

lamayı gerçekleştirmesi için bir kraliyet mühendisi ve ek ateş gücü için bir grup Gurka askerî almaya karar vermişti. Rehberi Şam'ın önde gelen ailelerinden, büyükbabası Cezayir'de 1840'larda Fransızlara karşı bir direniş başlatmış Abdülkadir el Cezayiri olacaktı. Abdülkadir, Lawrence'a Yarmuk Vadisi'nin kuzeyinde yaşayan Cezayirlilerin desteğini yönetebileceğini söylemişti.

Allenby'nin saldırısı başarıya ulaşmıştı. Gazze'ye tekrar doğrudan bir saldırı yapmaktansa, güçleri 31 Ekim'de doğudan Birüssebi'ye saldırmıştı. Sisli, ay ışığının olduğu bir geceydi ve Türkleri şaşkınlığa uğratmayı başarmışlardı. Ertesi gece, İngilizler Gazze'yi beş saat top atışına tutmuşlardı. Şafak vakti, İngiliz kuvvetleri Gazze Limanı'na hâkim önemli noktaları ele geçirmişlerdi ancak kum fırtınaları ve su sıkıntısı Birüssebi'deki İngilizlerin Gazze'yi kuşatmasını imkânsız kılıyordu. Türkler İngilizlerin Gazze ve Birüssebi'den yapacakları kısaç müdahalesinden kaçınmış ve güçlerinin çoğunu içeri çekmişti. İngilizler saldırılarının ivmesini süvari saldırısı ile geri kazandılar.

Uluslararası bir yönetim için gelecek kaçınılmaz Fransız baskısını önlemek için, Filistin işgal edilir edilmez, İngiliz hükümeti Siyonizme desteğini açıkladı. 7 Kasım'da *The Times*, Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'un ünlü İngiliz Siyonist Lord Rotschild'e yolladığı mektubu yayımladı. Sykes bu fikri iki yıl öncesinde sunduğunda Filistin'i ele geçirmenin mantığı ile ilgili çok büyük kuşkuları olan Balfour şimdi fikrini değiştirmişti. Teatral bir şekilde şöyle yazmıştı Rotschild'e: "Aşağıda bulunan kabineye sunulmuş ve kabinece onaylanmış Yahudi Siyonist emellerine dair iyi niyet deklarasyonunu size iletmekten büyük memnuniyet duyuyorum." Balfour Deklarasyonu şöyleydi:

Majestelerinin hükümeti Filistin'de Yahudi halkı için ulusal bir yurdun kurulmasını desteklemektedir ve bu amaca ulaşılması için en üst gayreti gösterecektir. Filistin'de var olan Yahudi olmayan tüm toplumların sivil ve dinî haklarını ya da başka ülkelerdeki Yahudilerin hakları ve politik statülerini etkileyecek hiçbir şeyin yapılmayacağı açıkça bilinmelidir.²²

Lawrence o sıralarda bu devrimci gelişmeden habersizdi. Düşman hatlarının çok gerisinde, 5 Kasım'da Yarmuk Vadisi'ndeki demiryoluna saldırmayı umuyordu ancak yandaş kabileleri kendi davasına örgütlemekte yaşadığı zorluk ve rehberi Abdülkadir el Cezayiri'nin gizemli bir şekilde ortadan kayboluşu onu geciktirmişti. Yarmuk Vadisi'ne ulaştığında 7 Kasım gecesi olmuştu.

Vadinin karşısında, ateşin parıltıları demiryolu köprüsüne en yakın Türk muhafız çadırının yerini belli etmişti. Lawrence Gurkalari köprüdeki gözcünün alarm vermesi durumunda çadırı taraması için uçurumun tepesinde bırakmış ve patlayıcı çantaları taşıyan bazı kabile üyeleriyle siyah boşluğun üzerindeki metal köprüye doğru sürünmeye başlamıştı. En alta bulunan zayıf kirişlere ulaşamayacağını fark ettikten sonra Lawrence kabile elemanlarına dönerek birinin uzakta tüfeğini düşürmesiyle çıkan takırtının üzerine onları takip etmesini söyledi.

Bu aşikâr sesle alarma geçen köprüdeki Türk gözcüsü Gurkalari da fark etmişti. Onlara bağırıp meydan okudu ve ateş ederek yardım çağırırdı. "Birden her şey karıştı," diye anımsıyordu Lawrence o günü.²³ Ardında görünmeyen kabile elemanları birden ateş ederek karşılık verdiler ve yerlerini belli ettiler. Gurkalar muhafız çadırını kalbura çevirmeye zaman bulamadan, Türk muhafızları dışarı çıkıp kabile elemanlarına ateş açtılar. Kabileliler panikledi çünkü vurulurlarsa taşıdıkları patlayıcıların havaya uçacağı söylenmişti. Silah sesleri ile uyanan yerli halk kendi mallarını korumak için pozisyon aldı. Gece gökyüzünde patlayan atışlar ile Lawrence gitme zamanının geldiğini anlamıştı. Filistin'e giden ana tedarik hattını yok etme girişimi fiyasko ile sonuçlanmıştı.

Lawrence günler sonra bir treni mayınlamaya çalışırken az kaldı kendini öldürüyordu: Akabe'deki elektrik kablosu sıkıntısı, yetersiz derece kabloyla yetinmesi gerektiği anlamına geliyordu. Filistin'e Türk takviyelerini taşıyan trenin altındaki mayını patlattığında tren hattına çok yakındı, "Patlama korkunçtu," diye hatırlayacaktı sonradan. "Yer sert bir şekilde yüzüme doğru fırladı ve dönmeye başladım, omzuma kadar yırtık gömleğimle ve sol kolumdaki uzun, dağınık çiziklerden kan damlarken kalakaldım. Dizlerimin arasında ateşleyici bükülmüş isli bir demir levhasının altında ezilmişti. Toz ve patlamanın dumanının arasından bakmaya çalıştığımda ilk motorun tüm kazanının ortadan kalkmış olduğunu gördüm. Tam önümde bir insanın haşlanmış, du-

manı tüten üst kısmı duruyordu.”²⁴ Tren kıdemli bir Türk generali taşıyordu ve askerleri sert bir biçimde savaştılar.

Lawrence kıyafetinde beş kurşun deliği ve şarapnelden dolayı kırılmış bir ayak başparmağı ile ucuz kurtulmuştu. “Kendi tarafına ciddi bir basın desteği almaya çalışması gerektiğinin” farkında olarak, mühendis ve Gurkaları Akabe’ye tren saldırısının raporunu gazetelere bildirmesi için gönderdi. Doğuya dönerek, önceki yıl Nuri Şaalan ile bulunduğu Amman’ın doğusunda bulunan bir çöl vahasındaki yıkık kaleye, Azrak’a sığınmayı denedi.²⁵ Akabe’ye dönmeden önce birkaç gün orada kaldı. Limana 26 Kasım’da vardı ve neredeyse hemen sonrasında taktikleri Allenby ile tartışmak için Filistin’in güneyine uçtu.

Allenby’nin ordusu Filistin’in içlerine doğru önemli ölçüde ilerlemişti. Lawrence Azrak’tayken, 13 Kasım’da İngiliz kuvvetleri Gazze ve Kudüs’ten gelen kolların Yamruk Vadisi’nden geçerek Şam’a ulaştığı ana kuzey hattıyla birleştiği bağlantı istasyonunu ele geçirmişlerdi. Üç gün sonra, İngiliz kuvvetleri Yafa’ya vardı. Altı binin üzerinde bir kayıp ile Kudüs’e çok yakın bir mesafedeydiler. Lawrence, Allenby ile bulunduğu, Kutsal Şehir’e giden tren yolları kapanmıştı ancak Yarmuk Vadisi’nde demiryolunu kesmeyi başaramadığı için Türkler halen askerlerini Kuzey Filistin’de tren ile ikmal edebiliyorlardı.

Aralık ayının başında Türkler Kudüs’ün kuzeyine doğru çekildiler ve Allenby’yi rahatlatan bu hamle sonucu İngilizler Kutsal Şehir’i savaştan ele geçirdiler. Fransızların şehrin yönetimi için müdahalede bulunacaklarını düşünerek, İngiliz hükümeti Allenby’ye Filistin halen bir savaş bölgesiyken bu ve benzeri talepleri görmezden gelmesi ancak “İngiliz ilhakının düşünüleceğine dair... herhangi bir imadan kaçınması”nı söylemişti.²⁶ 11 Aralık 1917’de, İngiliz Generali Yafa kapısından yürüyerek resmî giriş yapmıştı. “Parlak bir gündü; kırağı vardı... ve donuk güneş, hiç de rüzgâr yoktu,” demişti karısına.²⁷ Ardından Georges-Picot ile Clayton ve Lawrence geliyordu. O günün haber arşivleri Lawrence’ın geniş geniş sırtıttığını gösteriyor.

Allenby’nin şehirde dinî özgürlüğü sürdürme sözü okundu ve sonrasında İtilaf subayları için öğle yemeği verildi. Tahmin edildiği üzere, orada Georges-Picot şehrin gelecekteki yönetimi konusunu gündeme getirdi. “Yarın, sevgili General, bu şehirde sivil hükümet kurulması için gerekli adımları atacağım,” diye açıkladı Fransız diplomat. Lawrence’a

göre, sessiz bir şekilde karşılanmıştı. “Salata ve mayonezli tavuk ve kaz ciğeri sandviçleri ağzımızda çiğnenmemiş şekilde kalmıştı,” diye hatırlıyordu Lawrence, “gözlerimizi Allenby’ye devirip beklemiştik.”

Allenby kızarmıştı. “Askerî bölgede tek otorite başkomutanın otoritesidir, yani benim.”

“Ama Sör Grey, Sör Edward Grey...”

“Sör Edward Grey benim askerî durumun uygun olduğu kararını verdiğim zaman kurulacak sivil yönetimden bahsetti,” diye tersledi Allenby, Georges-Picot’nun söyleyeceklerini ağzına tıkmıştı.²⁸

Askerî durum aylar boyunca değişmedi. Lloyd George’un Filistin’de başka operasyonlara onay vermesi için Fransızları ikna ettiği ve askerî danışmanı Sör William Robertson’ı kovduğu Londra’nın samimi desteğine sahip olsa da, Allenby ilerleyişini sürdürmeden önce Batı Cephesi’nde olaylar gelişti. Martın ortasında Almanlar geniş bir bahar saldırısı düzenlemişlerdi ve Savaş Bakanlığı İtilaf hattını güçlendirmek için en iyi askerlerinden altmış binini göndermesini Allenby’ye emretmişti.

Kuvvetleri ciddi oranda küçülünce Allenby açık kalan doğu tarafının güvenliğinden endişe etmeye başlamıştı. Lawrence’ın iyimserliğine rağmen, Araplar Hicaz demiryolunu parçalamayı başaramamışlardı, bu yüzden de General bizzat Ürdün’ün doğu yakasını iki kere ele geçirmeye çalışmıştı. İki deneme de başarısızlıkla sonuçlandı ve yazın başlaması ile birlikte sonbahara kadar herhangi bir gelişmenin olmayacağını kabul etmek zorunda kaldı. Sıcaklık düşünce ilerleme katetmek için istekli bir şekilde güçlerini yeniden organize etti, kendi kuvvetlerindeki deve müfrezesini dağıtarak kumandası altındaki atlı birlikleri üçten dörde çıkardı.

1918 Mayıs ayının büyük bir bölümünü Allenby’nin merkezinde geçiren Lawrence bu hamleyi duydu ve bir akşam yemekte iki bin deve istedi.

“Ne için istiyorsunuz bunları?” diye sordu Allenby.

“İstedığınız gün Dara’ya bin adam koymak için,” dedi Lawrence teklifi hemen kabul eden “Boğa’ya” cesur bir şekilde.²⁹

Şam’ın yaklaşık yüz otuz kilometre güneyinde bulunan küçük ve tozlu bir kent olan Dara, Suriye demiryolu ağının merkeziydi; Filistin, Güney Suriye ve Hicaz’ı Şam’a bağlıyordu. Lawrence bu kente

bir saldırı düzenleyerek, Allenby yeni bir taarruza geçtiğinde Türk demiryolu sistemini felce uğratmış olmayı istiyordu. Ancak ikinci, çok açık olmayan bir sebebi daha vardı bu planın. Dara, Sykes'ın Georges-Picot'ya söz verdiği bölgenin hemen içindeydi. Allenby'nin kuzeye doğru baskı yapmasına olanak tanıyacak bir saldırı Arapların kendi topraklarını özgürleştirme savlarını tasdikleyecek ve Allenby'nin nihai zaferinde önemli bir rol oynayacaktı.

Bu fikir Lawrence'ın zamanın ruhunu güçlü bir şekilde kavramış olduğunu işaret ediyordu. Çölün derinliklerinde aylarca vakit geçirmiş olmasına rağmen, Lloyd George'u kendi kaderini tayin hakkını desteklemeye zorlayan emperyalizm karşıtı kamuoyundan haberdardı. Rusya'da Bolşeviklerin iktidara gelmesi ve Sykes-Picot da dâhil olmak üzere Çarlık hükümetinin sakladığı tüm gizli anlaşmaları yayımlamasından sonra Lloyd George, Britanya İşçi Partisi tarafından hükümetin politikalarının değişebileceği ipucunu vermeye zorlandı.

1918'in başında Başbakan, Sendikalar Birliği Kongresi'nde "Arabistan, Ermenistan, Mezopotamya, Suriye ve Filistin'in kendi ayrı ulusal koşullarında tanınmaya hakları olacağı" konusunda garanti vermişti, ancak bunu kendine özgü üslubu ile tam olarak ne kastettiğini söyleyemeyerek yapmıştı.³⁰ Günler sonra Başkan Wilson, savaş sonrası dünyasının şekli üzerine ortaya koyduğu ünlü On Dört Nokta'da görüşlerini açık bir şekilde ortaya koydu. On İkinci Nokta Türklere "güvence altına alınmış bir egemenlik sağlanması" ve o an için hâkim oldukları diğer uluslara da "şüphesiz yaşam güvenliği ve otonom gelişim için kesin bir şekilde özgür bırakılmış bir imkân tanınması" gerektiğini söylüyordu.

Londra'da Sykes bu trendin yanlış tarafında kalma tehlikesini fark etmişti. 1915'ten beri dünyanın "çok yol katettiğini" ve Georges-Picot ile yaptığı antlaşmanın yalnızca "tutucu bir önlem olarak değerlendirilebileceğini" itiraf etmişti.³¹ "Çoktan ölüp gitmişti, güncel olan iyi olanı ıskartaya çıkarmıştı." Ağustos 1918'de, Araplar için 1916 anlaşmasını kökten yenileyecek bir deklarasyon üzerinde çalışıyordu. Müzakerelere İngiliz askerlerinin Fransız bölgesine girmesinden sonra başlanması gerektiğini düşünen Dışişleri Bakanı Lord Robert Cecil, bu deklarasyonu Georges-Picot ile tartışmasını engellemişti. "Şunu asla unutmamalıyız ki Fransızlar açgözlü bir halktır," demişti Cecil, "ve eğer istedikleri şeyi almak için ilk bizim kapımıza gelirlerse onlarla

mantıklı bir çerçevede anlaşılmak için çok daha fazla şansa sahip olacağız.”³² Lawrence’ın yürekten desteklediği Cecil’in amacı Sykes-Picot Antlaşması’nı konu dışı hale getirecek “fiili gerçekler” yaratmaktır.

Bu amaç ile bire bir örtüşen, Lawrence’ın Dara’ya yaptığı saldırı 16 Eylül 1918’de, Allenby’nin kendi ilerleyişinden üç gün önce başladı. Saldırı, Arapların seferinin taktik zirvesini oluşturunuyordu. Stirling ve kendisinin liderlik ettiği bin develi kabileli ve Rolls-Royce zırhlı araçlarındaki diğer birkaç İngiliz meslektaşları ile demiryolu köprülerini yok ederek kentin batısına ve güneyine giden demiryolunu imha etti. Hattın metal traverslerinin altına patlayıcıları ustalıkla yerleştiren, Lawrence’ın kuvvetleri yüzlerce metrelik demiryolu hattını tamir edilemez hale getirdiler. Lawrence da Filistin’deki Türk kuvvetlerine komuta eden Alman generali Liman von Sanders’in, Şam ve İstanbul ile bağlantısını sağlayan telgraf hatlarını kesti. General’in dış dünya ile bağlantısının kopması birkaç gün sonra, iletişimi sonunda sağlandığında, Osmanlı başkentinden alakasız bir talep aldığında ortaya çıktı. “Telgraf,” diye hatırlayacaktı sonradan, “benim 8 Ekim’de İstanbul’daki bir yarışmada çuval yarışı için ödül koymaya istekli olup olmadığını soruyordu.”³³

19 Eylül saat dört buçukta Allenby ana taarruza geçti. Dara’daki saldırının Allenby’nin asıl niyetini ortaya çıkardığına emin olan Liman von Sanders onu kandırmak için zekice bir deneme olarak saldırının kıyı boyunca olacağına dair aldığı doğru istihbaratı görmezden geldi. Kısa ve ölümcül bir bombalamadan sonra İngilizler tam olarak bunu yapınca, Osmanlı ordusu sürpriz bir baskına uğradı ve çöktü. Allenby’nin güçleri hızlıca Tulkarim’deki Türk genel merkezine hücum ettiler ve Nasıra’ya girdiklerinde neredeyse Liman von Sanders’i esir alıyorlardı. Dara’ya ulaştıklarında, tam da Lawrence’ın niyet ettiği gibi şehirde Arap bayrağı çoktan dalgalanıyordu.

Allenby’nin ilerleyişinin ertesi günü Fransız istihbarat görevlisi Antonin Jaussen Paris’e Lawrence tarafından liderlik edilen bir kuvvetin Dara etrafındaki demiryolunu yok ettiğini “çok önemli haberler” olarak bildirdi.³⁴ Lawrence’ın ne yapmaya çalıştığının anında farkına varan Quai d’Orsay, Londra’daki elçisi Cambon’a Sykes-Picot Antlaşması’nın “unutulmaması” gerektiğini Balfour’a hatırlatması emrini verdi.³⁵ Lawrence’ı durduracak güçleri olmamasına rağmen, Fransız diplomatlar Arapların

bu başarıya kendi başlarına eriştiği izlenimini yıkmak üzere hareket ettiler. Bunu da İngiliz subayının oynadığı rolü dünya kamuoyuna açık ederek yaptılar. 24 Eylül'de muhafazakâr, milliyetçi Fransız gazetesi *Echo de Paris*, o ana kadar tamamen gizli tutulan Lawrence'ın seferdeki rolünü ilk kez açığa çıkardı. "Albay Lawrence'tan da bahsetmeliyiz," denmişti gazetede, Allenby'nin zaferinden bahsedilirken.³⁶ Lawrence'ın başarısını "ülkedeki deneyimi ve örgütlenmedeki yeteneğine" atfederek, "Bedevi ve Dürzilerden kurduğu süvari birliklerinin başında nasıl Dara'daki demiryolunu imha ettiğini ve Şam ile Hayfa arasındaki düşman iletişimini zarara uğrattığını" ve "Filistin zaferinde oynadığı büyük önem taşıyan rolü" açıklamıştı. Onları yönetmek için başlarında Lawrence olmasaydı, Araplar böyle bir başarıyı gösterecek kabiliyete sahip değildiler.

Çekilen Osmanlı ordusunun peşini bırakmayarak 1 Ekim 1918'de Lawrence, Stirling ile birlikte askerî hizmet için el konmuş bir Rolls-Royce'la Türkler şehri boşalttıktan hemen sonra Şam'a gitti. Avusturyalı süvariler çoktan Türklerin peşinde Şam'ı aşmıştı ancak Allenby askerlerinin çoğuna şehre ilk Arapların girebilmesi için geride durma emri vermişti. Yıllar sonra bile Stirling o günü canlı bir şekilde hatırlayabiliyordu. "Dervişler etrafımızda dans ediyordu. Bedevi atları şaha kalkarak ve kasıla kasıla yürüyerek kalabalığı bizim için açtı, bu sırada da balkonlardan ve çatılardan örtülü kadınlar bize çiçekler –ve daha kötüsü– çiçek esansları döküyordu," diye anımsamıştı. "Kıyafetimden esansın kokusunun çıkması haftalar sürmüştü."³⁷

Ama bu coşku uzun sürmedi. "Arapların davası hayallerinin ötesinde bir şekilde başarıya ulaşmıştı. Bu büyük bir bela," diye şikâyet etti Stirling sonrasında.³⁸ İngilizlerin kendilerinden emin bir halde gerçekleşmeyeceğini düşündükleri bu durum gerçekleşmişti. Araplar fetih hakkıyla Şam'ı talep edince İngilizler şehri yalnızca onlara değil, Fransızlara da söz verdiklerini itiraf etmek zorunda kalacaklardı. İngiltere Dışişleri Bakanı Arthur Balfour, müşaviri Cecil'in tercih ettiği zıt yaklaşımı onaylamıyordu ve geçerli olduğu müddetçe Sykes-Picot Antlaşması'na İngiltere'nin sadık kalacağı hükmünü verdi.

Balfour'un kararı Şam'da öfkeye sebep oldu. Faysal ile yaptığı garip görüşmede Allenby Suriye'deki koruyucu kuvvetin Fransa olacağını açıkladığında, Faysal açıkça teklifi reddetmişti. Stirling "onları Fransızlara teslim edecek bir anlaşmayı imzaladıklarına inanamayan öfkeli ve neredeyse çaresiz Araplardan" oluşan delegeleri kabul ediyordu.³⁹

Daha ciddi belaları ötelemek için Allenby, Sykes'in antlaşmasının cömert bir yorumunu önererek Arapları yatıştırabilmek için elinden geleni yapıyordu. Düşman bölgesinin işgali için geçici düzenlemeleri sonlandırdığında, Şam'ı ve doğusundaki bölgeyi Arapların kontrolüne bıraktı. Fransızlara da Sykes'in sözünü verdiği alanı bile kapsamayan Lübnan sahilinde dar bir şerit verdi. Ancak bunun kısa dönemli bir çözüm olacağını farkındaydı. "Sıkıyönetim geçerliliğini yitirdiği zaman gelecek pek de parlak olacağına benzemiyor", diye yazmıştı Londra'daki genelkurmay başkanına. "Eğer Arapların denize erişimi olmazsa büyük sorunlar çıkacaktır."⁴⁰

Allenby'nin Faysal ile görüşmesine tanık olan Lawrence 4 Ekim'de mücadelesini Whitehall'de sürdürmek için Londra'ya gitti. Haklı bir şekilde İngiliz hükümetinin, hem Araplara hem de Fransızlara verdiği çelişen hedeflerin ortaya çıkması riski ile karşı karşıya kaldığında Arap müttefiklerine ihanet edeceğinden kuşkulanıyordu. Bir yıl önce Sykes'a dediği gibi: "Büyük dostlarımıza ödeme yapmak için küçük dostlarımızı satmamız gerektiğini ya da Flanders'te şu andaki galibiyetimiz için Yakın Doğu'daki gelecek güvenliğimizi satmamız gerektiğini çok iyi anlıyorum."⁴¹ Ancak bunun gerçekleşmesini engellemek için elinden geleni yapmaya kararlıydı. Yurduna koşturarak Sykes-Picot Antlaşması'nın son gelişmelerle birlikte rafa kalktığını ve Faysal ile kardeşlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap bölgelerinin kontrolünü alması gerektiğini savunacak ve İngilizlerin müttefiki olarak Arapların Ocak 1919'da başlayacak olan Paris Barış Konferansı'nda temsil edilmesi konusunda ısrarcı olacaktı. Ancak başkente varması üç hafta sürmüştü ve o süre içerisinde başka bir belirleyici etken ortaya çıktı.

MUSUL’U İSTİYORUM

Osmanlı’nın Suriye’de uğradığı hezimetin büyüklüğü ortaya çıkınca, 6 Ekim 1918’deki akşam yemeğinden sonra David Lloyd George “Türkiye’yi bölme işini” nasıl yapacağına dair kafa yormaya başladı.¹ İngiltere Başbakanı Paris’teydi ve günü düşmana sunacakları ateşkesin koşullarını Fransızlarla tartışarak geçirdi. Lloyd George içten bir şekilde Türkleri sevmiyordu –o kadar açıktı ki bu, bakanlarından biri rüyalarını Yunanca görüp görmediğini merak etmişti– ve Osmanlı İmparatorluğu’nun yok olmasını uzun zamandır istiyordu. “Medeniyetlerin beşiğini, çürümüş bir çöle çevirdi,” demişti bir sene önce kabinesine. “Gelecekte Türklerin bu muazzam diyarları kötü bir şekilde idare etmelerine izin vermemeliyiz.”²

Peki, eğer Osmanlılar olmayacaksa kim olacaktı? Sykes-Picot Antlaşması savaş sonrası yerleşimine dair bir kılavuz sunuyordu, ancak bu Lloyd George’un uygulamaya istekli olduğu bir plan değildi. Balfour’un Allenby’ye tartışmalı anlaşmaya saygı duyması gerektiğini söylediğini öğrendiği kabine toplantısında antlaşmayı “mevcut koşullar için uygunlanamaz ve... İngiliz bakış açısından tümüyle istenmeyen bir antlaşma” olarak tanımlamıştı.³ Ona göre Britanya Osmanlıları tek başına alt etmişti –“Diğer hükümetler yalnızca Kutsal Kabir’i çalmadığımızı görmek için birkaç zenci polis gönderdi!” diye yazmıştı sonradan – ve Britanya bu sebeple ganimetlerden aslan payını almalıydı.⁴ Buna rağmen, Fransız elçisi Cambon anlaşmanın onurlandırılması konusunda ısrarcıydı. Lawrence Şam’a vardığında Fransız hükümetinin Georges-Picot’nun üç yıl önce Britanya’dan kopardığı imtiyazlardan mücadele etmeden vazgeçmeyeceği ortadaydı.

O gece Paris’teki yemekten sonra, iki meslektaşı ile Lloyd George “uzlaşmaz bir tavır takınmıştı”, o sırada orada bulunan kabine sekreteri Maurice Hankey’ye göre.⁵ “Filistin’i ve Musul’u İngiliz bölgesine dâhil etmek, hatta Fransızları Suriye’nin dışında tutmak için Sykes-

Picot Antlaşması'ndan caymak istiyordu.” Hankey, Başbakan'ın Başkan Wilson'u küçümsemesine rağmen, yaklaşmakta olan pazarlıkta kibirli Amerikalı'nın kendi menfaatlerinin olabileceğini gördüğünü eklemişti. Hankey'ye göre, müteakip tartışmada Lloyd George “kurnaz bir hile öne sürerek Amerika'ya Filistin ve Suriye'yi almasını önerme fikrini ortaya koymuştu; böylece Fransızlar Suriye'yi ellerinde tutmak için bahaneleri olsun diye, kendilerine Filistin'i vermekte istekli olacaklardı.”

Başbakan'ın birden ortaya çıkan Musul ilgisi Hankey'den geliyordu. Britanya'nın petrol ihtiyacı üzerine kıdemli bir amiral tarafından yazılan bildiriye okuduktan sonra, sekiz hafta önceden şehrin önemi konusunda Lloyd George'u uyaran da oydu. Amiral, petrolün kömürden dört kat daha verimli olması sebebiyle ileride temel deniz yakıtı olacağını açıklamıştı. Bu da Britanya'yı savunmasız bırakacaktı çünkü kendi kömür yakıtları olsa da petrol tedariki için Birleşik Devletler'e bağlıydı. Başkan Wilson'un emperyalizm düşmanlığına karşı, eğer İngiliz İmparatorluğu baskın deniz gücü olarak kalacaksa, “sahip olabileceği en yüksek miktarda petrolün tartışmasız kontrolünü elinde tutması” hayati önem taşıyordu.⁶

Amiral, müdahalesinin zamanlamasını bilinçli olarak ayarlamıştı çünkü İngiliz hükümeti o sıralarda aylar sonrası için strateji geliştiriyordu. Müttefikler Almanların bahar taarruzunu zar zor savuşturmuşlardı ve savaşın en az bir yıl daha süreceğini düşünüyorlardı. Kuzey Fransa ve Filistin'de hemen saldırılar düzenlemeyi planlayan genelkurmay, kabineye Mezopotamya'da daha kuzeye ilerlemeyi düşünmediklerini açıkladı. Orada İngiliz askerleri Basra'dan Bağdat'a ve sonrasında da Kerkük'e –üç yıl önce Numara 10'daki toplantıda Sykes'in önerdiği sınırın son noktasına–ilerlemişlerdi.

Amiral gözlemlerine devam ederken, bu İngiliz kuvveti o sıralarda halen Osmanlının elinde olan Musul'un çevresindeki taşlık steplerin altında, kuzeyde bulunduğu inanılan kışkırtıcı petrol yatakları sahasındaydı. Savaştan önce bölgeyi incelemiş olan Alman jeologların raporları onu bu bölgenin “dünyada mevcut olarak bilinen en büyük işlenmemiş kaynaklara” sahip olduğuna inandırmıştı. Sonrasında da şöyle tahmin etmişti: “İran ve Mezopotamya'nın petrol alanlarını kontrol eden güç geleceğin likit yakıtlarının çoğunun tedarik kaynağını kontrol

edecek.” Bir noktayı da özellikle vurguluyordu. “Bu kontrol mutlak olmalı ve herhangi bir şekilde yabancı çıkar içermemeli.”

Eski bir deniz kuvvetleri istihbarat görevlisi olan Hankey hemen ikna olmuş ve Başbakan’ın, Amiral’in tavsiyesini değerlendirmesi gerektiğini düşünmüştü. Lloyd George’un bu tip bildirimleri okumaktan nefret ettiğini bildiği için, “Çok Gizli ve Önemli” diye işaretlediği bir ön yazı eklemişti.⁷ Bu yazıda, Kuzey Irak’a ilerlemek için İngilizlerin hiçbir *askerî* sebebi olmamasına rağmen şöyle yazmıştı: “İngilizlerin ciddi bir güç üstünlüğüne sahip olduğu Mezopotamya’yı zorlamak için askerî sebepler dışında sebepler de olabilirdi. Mezopotamya’nın değerli petrol kuyularını savaş sona ermeden önce güvence altına almak bir avantaj olmaz mıydı?”

Avantaj olacağı aşikârdı fakat iki önemli engel mevcuttu. Yalnızca Sykes’in Musul’u üç yıl önce Fransızlara söz vermiş olması değildi engel, şehrin ele geçirilmesi yeni dünya düzeninin başını çekecek Başkan Wilson’un ortaya koyduğu prensiplere de kafa tutmak anlamına geliyordu. Bir yıl önce Wilson’un öfkeli danışmanı Albay House tarafından sorguya çekilen Balfour böyle bir hamlenin “tamamıyla emperyalist” gözükeceğini söylemişti ancak Hankey, “bir sonraki savaştan” önce bağımsız bir petrol kaynağını güvence altına almanın “birinci sınıf bir İngiliz savaş hedefi” olacağını iddia ediyordu ve dışişleri bakanını iradesiz olarak değerlendiren Lloyd George da aynı fikirdeydi.⁸ Ekim ayında Osmanlı’nın çökeceği iyice ortaya çıkıp da Fransızlar Sykes-Picot’ya bağlı kalmakta ısrarcı olunca, Lloyd George müttefiklerine emrivaki yapabilmek için İngiliz askerlerinin Musul’u alması emrini verdi. Lawrence ve Araplar Şam’a ulaştıktan bir ay ve Türkiye ile ateşkes ilan edildikten 4 gün sonra, 3 Kasım’da İngiliz askerleri şehri işgal etti.

Lloyd George kariyerini bu tarz oportünizm üzerine inşa etmişti. “En büyük fikrim ilerlemektir,” diye açıklamıştı gelecekteki karısı Margaret’a daha meclise bile girmeden.⁹ “Bu fikre her şeyi feda ederim – dürüstlük hariç. Eğer yoluma çıkarsa aşkı bile gücümün tekerlerinin altında ezmeye hazırım.” Sonunda, güç arayışı için aşktan ve dürüstlükten de vazgeçti. Sekreteri ve danışmanı Frances Stevenson ile yaşadığı ilişki ona “Teke” takma adını kazandıran ilişkilerden yalnızca biriydi; aynı zamanda dürüstlüğü de bir içeriden bilgilendirme

skandalı olan kötü şöhretli Marconi vakasındaki anlaşmazlık sebebiyle hiç temize çıkamadı. Kadınlar ve zenginlik onu cezbediyordu. Bir anekdota göre, sıkıcı bir toplantıda kendisine bir not getiren bir memur, Llyod George'un "saatlerini OYLAR kelimesini devasa büyük harflerle yazmak ve sonrasında, harfleri mavi, yeşil ve kırmızı kalemlerle çeşitli süsler ve kenarlıklar yaparak donatmakla harcadığını fark etmişti."¹⁰

Politikacı ve yazar Lord Morley, söylendiğine göre Lloyd George hakkında "Hakikiliği için Ananias, dostluğu için Brütüs ve diğer özellikleri için de Sinyor Marconi'yi örnek gösteririm," demişti.¹¹ Ancak Kitchener'in gönüllü ordusu Somme'da bozguna uğradıktan ve Asquith'in liberal hükümeti zorunlu askerlik konusu üzerine bölündükten sonra, Lloyd George hakkındaki bu tip ifadelerden vazgeçilmek zorunda kalınmıştı. Ülkeyi yönetmesi için onu ön plana çıkaran önce levazım bakanı, sonra da savaş bakanı olarak ortaya koyduğu azimli ve muharip özellikleriydi. Ancak 1916'nın sonunda Lloyd George iktidara geldiğinde siyasi nüfuza sahip kişiler dostları olan liberaller değil, zorunlu askerliğin gerekli olduğu konusundaki görüşlerini, emperyal genişleme için hevesini ve güç açlığını paylaşan muhafazakârlardı. Londra'daki Amerikan elçisi şöyle bildirmişti: "Burada kuşkusuz bir zekâ pırıltısına sahip tek halk adamı."¹² "Onunla ilgili dikkate değer bir nokta var," yazmıştı genç bir İngiliz diplomat tanışmalarının ardından. "Büyük bir insan izlenimi yaratıyor ve bunu teatral yahut samimiyetsiz görünmeden yapıyor... Thucydides'ten daha hassas hiçbir konuyu konuşmayı tercih etmeyen Bay Asquith'in tam tersi."¹³

Terim korkunç bir hal almadan önce, Lloyd George kendisini "nasyonalist sosyalist" olarak tanımlıyordu.¹⁴ Savaşı yürütmek için ünlü emperyalistler Lord Curzon ve Lord Milner'in da dâhil olduğu beş kişilik yeni bir kabine atadı. Hankey'yi işlerini yönetmesi için seçti, sevgilisi Stevenson'ı özel sekreteri yaptı ve dış politikanın kontrolünü büyük çoğunlukla elinde tuttu. Güce odaklanışı o kadar tartışmalıydı ki ona düşmanlar kazandırdı ancak işe de yaradı. Ufukta zafer görünürken, savaşı kazanan adam olarak adlandırılmanın kıyısında idi. Coşku ortadan kalkmadan önce, zaferin getirdiği fırsatları ele geçirmekte kararlıydı. Paris'teki o ekim gecesinde, "Eğer önce Türkiye'deki

payımızı sonra da Alman kolonilerindekini alırsak, bu savaştaki büyük kazanımlarımıza daha az dikkat çekeriz,” diye düşünmüştü.¹⁵

Bu sıralama Lloyd George’un Başkan Wilson’un kınayıcı bakışlarından kaçınma isteğini yansıtıyordu. Birleşik Devletler Osmanlılara savaş ilan etmediği için Wilson’un Orta Doğu’ya müdahale etmek için daha az bahanesi olacağını hesaplıyordu. Ancak Lloyd George’un biraz fazla iyimser olduğu hemen ortaya çıktı. Wilson, Washington yabancı basın kurulunu barış konferansında almaya niyetlendikleri tavır konusunda bilgilendirdikten sonra, “barış koşullarından Britanya’nın kâr elde etmesine ciddi bir biçimde karşı olduğu” ve özellikle “Filistin ve Mezopotamya’da bir İngiliz mandasına asla izin vermeyeceği” haberleri Londra’ya ulaştı.¹⁶ Bu, Lloyd George’un Musul petrolü üzerinde kurmayı düşündüğü “mutlak” kontrolü tehlikeye sokmuştu.

Sonuç olarak 28 Ekim’de Londra’ya vardığında Lawrence önemli bir ilgi uyandırdı. Ancak İngiliz hükümetinin Araplar için ne yapabileceğini saptamak amacıyla gelmişken, görüştüğü yetkililerin Lawrence’ın Araplara onlar için ne yaptırabileceğini merak ettikleri hemen ortaya çıktı. Görüştüklerinden birinin söylediği gibi: “Arap hareketinin yükselişi tarihinin önemli bir anında İngiliz İmparatorluğu için talihli bir gelişmedir.”¹⁷

Aynı gün bir toplantıda Dışişleri Bakanı Lord Robert Cecil Mezopotamya’nın yönetimi meselesini gündeme getirdi ve Lawrence’ın “yönetimin mümkün olduğunca az işlevsel bir Arap hükümetine verilmesi gerektiğini söylediğini, Kral Hüseyin’in oğullarından birinin vali olmasını önerdiğini, Abdullah’ın bu işi iyi yapacağını aktardığını” kaydetti.¹⁸ Sonraki gün Doğu Komitesi de Lawrence’a bölgenin durumuna dair Arap liderlerinin yaklaşımını sordu. Lawrence, Faysal’ın İngiliz taraftarı olduğunu ancak takipçilerinin Britanya’nın Filistin ve Mezopotamya üzerinde fetih ile doğan haklarını kabul etme isteğinin Britanya’nın Fransa’nın taleplerine karşı gelip gelmemesine bağlı olduğunu söyleyerek cevapladı. Haftanın sonuna doğru, Lawrence’ın gelişinin etkisi, eski akıl hocası David Hogarth’a göre çok açıktı. “Fransızlara karşı tüm tutumumuz sertleşiyor,” diye yazmıştı Hogarth. “TEL herkesi endişelendirdi ve faydalı işler yaptı.”¹⁹

Lawrence'ın yaklaşımının, kıdemli bir görevlinin Kuzey Irak'ta bir Arap hükümetini desteklemenin "Fransa'nın kötü niyetini ortaya çıkaracağından" ve petrol keşfini finanse etmek için gerekli yatırıma mani olacağından endişelendiği Hindistan bürosunda korku yaratmasına rağmen, bu tip endişeler, o an için, görmezden gelindi.²⁰ Lawrence'ın "aşırı anti-Fransız" mesajı koşullara uygundu. Doğu Komitesi'nin başkanı Lord Curzon, "Gelecekte en çok korkmamız gereken büyük güç Fransa'dır," diye açıklamıştı ve bu yaklaşım genel olarak kabul görüyordu.²¹ Almanya ve Osmanlı'nın mağlup olmasıyla, Britanya'nın savaş müttefiki, Londra'dan bakıldığında yine bir rakip olarak görülüyordu.

Bu izlenim Fransız hükümetinin takındığı hırçın tavırla desteklenmişti. Parlamento ve Comité de l'Asie Française'deki yoğun lobi faaliyetiyle kuvvetlenen bu tavır, Wilson'un muhtemel eleştirisinden kaçınmak için İngilizlerin mevcut durumu Arap özyönetimi gibi gösterme çabasını başarıyla köreltmisti. Sonuç olarak 9 Kasım'da yayınlanan "Anglo-Fransız Deklarasyonu" zamanından önce Arapları kutlamaya yöneltmişti çünkü deklarasyon otoriteleri yerli nüfusun seçimi ve teşebbüsün özgür uygulamasına dayanan ulusal hükümetler ve yönetimlerin kurulması için iki hükümetin de desteğini sunuyordu. Ancak bir sonraki adım iki devlete de yeni hükümetlerin iyi çalışmasını "destekleri ve yeterli yardımları sağlamak" niyetlerini ortaya koyarak sonsuz müdahale için sınırsız yetki veriyordu. Böylece Fransız Dışişleri Bakanı Stéphen Pichon Aralık sonunda Fransız meclisine seslendiğinde, meclisi "İngiltere ile kurulan mutabakatın halen İngiltere ile kendilerini bağladığına" ikna etmeyi başarmıştı.²² Ayrıca barış konferansında Fransa'nın Suriye'deki haklarının tanınması için bastıracağına söz vermişti.

Yine de Doğu Komitesi ve Dışişleri Bakanlığı Orta Doğu'da İngiliz hâkimiyeti hedefine dolaylı yoldan ulaşmanın en iyi yolunun kendi kaderini tayin hakkı için tek yönlü destek olduğuna inanmayı sürdürdü. Doğu Komitesi'ne ikinci çıkışında Lawrence İngiliz hükümetinin barış konferansında Arapların da bulunmasını desteklemesi gerektiğini ileri sürdü. Bu, Dışişleri Müsteşarı Cecil'e kesinlikle çekici gelmişti. "Uluslararası açıdan, özellikle de bunu Amerikalılara sunarken kuşkusuz zor bir durumla karşı karşıya kalacaklarından" endişelenerek, "taleplerini destekleyecek bir Arap ortaya koyabilirlerse bunun çok önemli" olacağını

ileri sürmüştü.²³ Komite başkanı Curzon da aynı şekilde ikna olmuştu. “Ne olursa olsun kendi kaderini tayin hakkını desteklemeliyiz,” diye düşünüyordu, “çünkü kalbimizin derinliklerinde biliyoruz ki bunda herkesten çok bizim çıkarımız var.”²⁴ Lawrence Londra’daki görüşmeler için Faysal’ı getirmesi amacıyla Fransa’ya gönderildi.

İngiliz hükümeti, kendi yardımlarını isteyeceklerine güvenilebilecek toplulukları kendi kaderini tayin hakkını desteklemeye karar verince, 12 Aralık’ta Balfour meseleyle ilgili iki adamı bir araya getirdi. Faysal ve İngiliz siyonist Haim Weizmann bir yıl önce mayıs ayında Akabe yakınlarında buluşmuşlardı. Balfour terslik yaratma ihtimali olan sebeplerden birini barış konferansının sonuna kadar erteleyecek bir anlaşmayı imzalaması için iki adamı da teşvik etmişti. 3 Ocak 1919’daki bir antlaşmada, barış konferansı bittikten sonra iki adam Hicaz ve Filistin arasında kesin bir sınır çizilmesi üzerinde anlaşmışlardı.²⁵ Bugün bu antlaşma İsrail devletinin meşruiyetinin Araplar tarafından kabulüne örnek olarak gösteriliyor ancak Faysal aylık yüz elli bin sterlinlik İngiliz yardımına güveniyordu, anlaşma da bu yüzden imzalanmıştı. Ayrıca desteğini Arapların bağımsızlığı kazanması koşuluna bağlamıştı.

Aynı zamanda Lawrence’tan gelen önemli yardımla Faysal konferansta Arap umutlarını gözler önüne serecek bir bildiri yazdı. Suriye’nin tümünden bağımsızlığında ısrarcıydı ancak Mezopotamya ve Filistin’de dışarıdan desteği kabul ediyordu. “Mezopotamya’yı hızlıca sömürmek için” ciddi bir istek olduğunu söyleyerek, oradaki hükümetin “büyük bir yabancı gücün insan ve materyal kaynaklarınca desteklenmesi gerekeceğini” kabul etmişti.²⁶ Filistin’de, “dünyanın çilesini içinde barındıran bu tek bölgede, ırklar ve dinler çatışmasında dengeleri sağlama” sorumluluğunu alma konusundaki isteksizliğini belli etti ve “büyük bir mütevellinin etkili kontrolünü” istedi. İki durumda da aklında hangi gücün olduğu açıktı.

Fakat bu sırada, yerinde duramayan Lloyd George farklı, daha saldırgan bir yol denemişti. Barış konferansında konu Amerikan incelemesine aktarılmadan Musul ve Filistin’in statü durumunu çözmek için endişelenerek konuyu Fransa’nın ana amacına –1871’de Almanya’ya kaybettiği bölgenin, Alsace-Lorraine’in geri alınmasına– bağlamaya

karar verdi. Fransa Başbakanı Georges Clemenceau'nun tartışmalı bu eski bölgenin geri alınmasını garanti altına almak için İngiliz desteğine ihtiyacı olacağını biliyordu çünkü karar kendilerine bırakıldığında yerel nüfusun ne yönde oy vereceği belli değildi. Fransız meslektaşının, Quai d'Orsay'daki diğer yöneticilerin aksine Orta Doğu'ya hiçbir ilgi duymadığını biliyordu. Bir yıl öncesinde, iktidara geldikten hemen sonra Clemenceau "Suriye'yi Fransa için istemediğini" söylemişti ancak eğer Lloyd George "Fransa için ona Suriye üzerinde bir manda ayarlarsa reddetmeyecekti" çünkü reddetmesi bazı tepkiler doğuracaktı ancak buna hiçbir önem vermiyordu.²⁷ Bu, İngiltere Başbakanı'nın unutmadığı bir konuşmaydı.

Bu nedenle, Clemenceau barış konferansının öncesinde taktikleri tartışmak için Londra'ya gelmeden hemen önce, Lloyd George, Balfour'un Fransa elçisini Alsace-Lorraine üzerinde İngiliz desteğinin kesin olmadığı konusunda uyarmasını sağladı. Sykes-Picot Antlaşması üzerindeki Fransız inadından şikâyetçi olan Balfour soğuk bir şekilde Fransızları bilgilendirdi: "Majestelerinin hükümeti, Fransız hükümetinin, müttefikleri tarafından eşit derecede keyfi bir yaklaşımın doğurabileceği bir utancı yaşamamasını ancak ümit edebilir."²⁸ Fransız elçisinin bu mesajın "bir nevi tehdit" olduğunu anlaması için çok zeki olmasına gerek yoktu.²⁹

1 Aralık'ta Clemenceau neşeli kalabalıklarca karşılandığı Londra'ya vardı. "Peki," diye başladı özel bir görüşme için Lloyd George'la bir araya geldiğinde, "ne konuşacağız?"

Lloyd George fırsatı kaçırmadı. "Mezopotamya ve Filistin," diye cevap verdi.

"Bana ne istediğini söyle," dedi Clemenceau.

"Musul'u istiyorum."

"Alacaksın," diye cevap verdi Clemenceau. "Peki ya başka?"

"Evet, Kudüs'ü de istiyorum."

"Onu da alacaksın," dedi Clemenceau, yine de Lloyd George'u emperyalist Dışişleri Bakanı Stéphen Pichon'un "Musul hakkında zorluklar çıkaracağı" konusunda uyardı.³⁰ Fransız taahhüdü yeterince açıktı ancak konuşma yeni sorunlar çıkardı. Çünkü Clemenceau daha

az cömert olmayı diliyordu ve Lloyd George ise, daha fazlasını zorlayabileceği izlenimine kapılmıştı.

Beş galip kuvvetin üst konseyi ilk kez 12 Ocak 1919'da Quai d'Orsay'daki dışişleri ofisinde toplandı. En yaşlı lider ve ev sahibi olarak Clemenceau görüşmeleri yönetti. Şöminenin önündeki koltuğundan dört meslektaşını –Başkan Wilson, Lloyd George ve İtalya ile Japonya'nın başbakanları– izleyebiliyordu; tahta kaplı odada karşısında, dışişleri bakanları ve danışmanlarının önlerinde duruyorlardı.

Kendi evindeyken Clemenceau, Lloyd George'un altı hafta önce ustaca kullandığı zayıflıklardan hiçbirini göstermedi. Lakabı “Kaplan” idi ancak yetmiş yedi yaşındaki Fransa Başbakanı, kar beyazı bıyığı ona bir mors görünüşü veren heybetli ve kel bir adamdı. Onu izleyen İngiliz diplomat Harold Nicolson “sinir hastası, kuşkucu ve tedirgin bir gorilin yarım ağızla gülüşünü” gözlemlemişti.³¹ Fransa Başbakanı hangi hayvana benzetilirse benzetilsin, hantal ve zorba olduğu konusunda herkes hemfikirdi. Konsey toplantıları da bunun sonucunda uzatıldı.

Sarayın dışında, soğukta dünya basını gelişmeleri bekliyordu. İçeride temiz ve hızlı bir sonuç için umutlar sönmüştü. “Pratikte komite işlerinde deneyimi olmayan kimse bir Fransız, bir İtalyan, bir Amerikan ve bir İngiliz'in bir konu hakkında anlaşması için ikna edilmesinin zorluğunu anlayamaz,” diye yazmıştı Nicolson günlüğüne. “Çoğunluğun anlaşması kolay sayılır: oybirliğiyle anlaşma imkânsızdır ya da mümkün olsa bile, yalnızca felç edici bir taviz şeklinde olabilir.”³² Bu yalnızca meşhur portre ressamı Augustus John için iyi haberdi çünkü bu eşi benzeri görülmemiş kibir yığınındaki iş olanaklarını görmüş ve dükkân açmak için Paris'e gelmişti.

Clemenceau ön görüşmelerin aldığı zamandan dolayı üzgün değildi. “İnsanların nasıl yaşayacağını ayarlama sanatı onları öldürmekten daha karmaşıktır,” diye yazacaktı sonradan.³³ Lloyd George gibi o da savaşı kazanma azmine sahip olduğuna dair yaygın bir inanıştan dolayı kendisine başbakanlık verilen, ülkesinin sağ kanadı tarafından desteklenen bir radikaldi. Düello ettiği için gençliğinde hapse atılmış, yetkin bir doktordu. Dengesiz Üçüncü Cumhuriyet boyunca en uzun süre hizmet etmiş başbakan olma –ofiste 1906 ile 1909 arasında otuz üç

ay kalmıştı— sözde onuruna sahipti. Savaşın başlarında savaş bakanının ve baş generalinin, Almanların savaş karşıtı *Le Bonnet Rouge* isimli bir Fransız gazetesine mali yardım yaptığı ortaya çıkınca da içişleri bakanının kuyusunu kazmak için kullandığı *L'Homme enchaîné* isimli bir gazete çıkarıyordu. “Pasifist kampanyalar, Alman entrikaları yok artık,” diye açıklamıştı Kasım 1917’de skandal sonrası bir hükümet kurması istenince. “Vatan hainliği, hainliğin lekesi yok; yalnızca savaş var, yalnızca savaş.”³⁴

Clemenceau’nun zorlayıcılığı cazibesinin bir parçasıydı: Lloyd George’un aksine, “Kaplan” çekiciliğini zirveye ulaşmak için kullanmadı. Onun uzmanlığı bakanlarını küçümsemektir. Sesli bir şekilde Maliye Bakanı Klotz’un sayı sayamayan tek Yahudi olduğunu söylerdi. “Pichon kim?” diye bir keresinde sormuştu, tembellikten kötü şöhrete sahip dışişleri bakanının adı geçince. Daha sonra bakanın adını hatırlatıldığında, “Ha, o mu?” demiş, “Unutmuşum,”³⁵ diye eklemişti. Paris’teki İngiliz elçisinin tespiti çok doğrudu: “Kaplan, kabine üyesi olmasını istediği insanların söyleyeceklerini duymayı değil, kendi görüşlerinin devam ettirilmesini istiyor.”³⁶ Bu strateji işe yaramıştı. 1917’deki bozgunu alt ettikten sonra Clemenceau savaşı “Père la Victoire” (Zafer Baba) olarak bitirmişti. Şimdi de, barışı kazanabileceğini göstermeliydi.

Galibiyetin maliyeti çok yüksekti. Bir milyon dört yüz bin Fransız ölmüştü. Üç milyon yaralı vardı. Kuzey Fransa’nın bir kuşağı harap olmuştu. Altı yüz yetmiş bin kadın duldu ve Fransa’nın yedi milyar dolar borcu vardı. Yine de Clemenceau ateşte şu öngöründe bulundu: “Fransa, eskiden Tanrı’nın savaşçısı, şimdi de insanlığın kurtarıcısı, her zaman idealin savaşçısı, dünyada hak ettiği yeri tekrar bulacak ve insani gelişimin peşinde muhteşem ve sonu gelmez yarışını sürdürecektir.”³⁷ Bu geri dönüşün ilk kısmı da barış antlaşmasında imtiyazlı bir sonuç elde etmektir.

Fransa’daki kolonyalistler tahmin edileceği üzere düşman pahasına emperyal genişlemenin Fransa’nın kendini toparlamasına yardımcı olacağını iddia ediyorlardı. “Fransa’nın kolonyal gelişimi, amansız düşmanı olarak kalacak Almanya’ya karşı gücünün yeniden kurulması için hayati koşullardan biridir,” diye yazıyordu Clemenceau’nun önüne koyulan

bir gazetede.³⁸ Ancak barış konferansı başlar başlamaz hedeflerine ulaşmanın oldukça zor olacağı hızla ortaya çıktı.

En büyük engel Wilson ve Lloyd George'un yaklaşımlarıydı. "Bir tarafta İsa ve bir tarafta Napoleon Bonaparte'in" arasında kalakaldığından şikâyetçi olan Clemenceau, düşmanlarına ait kolonilerin, Başkan Wilson tarafından desteklenen Milletler Cemiyeti'ndeki bir ya da birkaç devletin "mandater" olarak yöneteceği "mandalara" dönüşeceğini kabul etmek zorunda kaldı.³⁹ Osmanlı İmparatorluğu'nda böyle üç bölge vardı –Mezopotamya, Suriye ve Filistin– ve bu üçünde mandaterlerin sorumluluklarını tanımlamak için ortaya konan ifadeler, her biri için bağımsızlığın pek de uzak bir seçenek olmadığını söylüyordu. Bağımsızlıkları, "tek başlarına idare edebilecekleri zamana kadar bir mandater ülkenin yönetsel tavsiye ve desteğine tabi bir şekilde geçici olarak tanınacaktı." "Bu toplulukların dilekleri, mandater ülkenin seçilmesinde birincil değerlendirme unsuru olmalıdır."

Müzakâreler sürerken, bu sonucu bekleyen Fransız yöneticileri, Faysal'ı barış konferansı görüşmelerine dâhil etmemeye çalışıyorlardı. Bir önceki ay İngilizlerin Arap lideri için yaptıkları "görmeli karşılama" yüzünden Fransızlar, "Büyük Britanya'nın kendi çıkarlarına ve Fransa'nın etki alanının zararına Anadolu'da geniş bir yapılanma kurma" planlarında Faysal'ın kilit bir isim olduğundan şüpheleniyordu.⁴⁰ Faysal resmî delegeler listesinde kendi isminin olmadığını görüp şikâyetçi olduktan sonra, Quai d'Orsay'daki Asya departmanının başı Jean Goût, onu kasten dışarıda bırakanların İngilizler olduğunu söyleyerek Faysal'ı İngiliz destekçilerinden koparmaya çalışmıştı. "Eğer Faysal Fransızlara sadakatini gösterirse," demişti Goût, "onun için bazı şeyleri ayarlayabiliriz."⁴¹

Faysal'ın Goût'nun söylediklerini İngilizlere aktarmasıyla İngilizler çok sinirlendi ve Arap müttefiklerinin konuya dâhil olması için ısrar ettiler. Faysal nihayet 6 Şubat'ta Lawrence'in çevirmenliğiyle konferansta konuştu. Lawrence çoktan Faysal'ın amaçları hakkında bir grup Amerikalı muhabire bilgi vermişti ve buna paralel olarak Faysal da Arapların tanınması argümanını Britanya'nın savaş zamanı babasına verdiği bulanık sözlere göre değil, Wilson'un kendi kaderini tayin hakkı çağrısı üzerinden temellendirdi. Filistin ve Lübnan'ın farklı bir

şekilde değerlendirilmesi gerektiğini kabul ederek diğer kısımlarda Arap bağımsızlığı çağrısında bulundu. Amerikan delegasyonunu gözle görülür bir şekilde etkilemişti. Devlet Bakanı Robert Lansing'e göre, "havayı iyi kokluyordu."⁴² Wilson'un danışmanı Albay House üzerinde "Araplara karşı iyi niyetli bir hissiyat" uyandırmıştı ve başka bir Birleşik Devletler görevlisi de "Barış konferansının, herkesin dediğine göre, gerçek galibi"nin Faysal olduğunu aktarıyordu.⁴³

Faysal, konuşması sırasında, Türkleri kovmak için kendilerine verdikleri yardımdan dolayı İngilizleri övünce, Fransa Dışişleri Bakanı araya girdi. Fransızlar da Araplara yardımcı olmamış mıydı, diye sordu Pichon. Bu müdahaleye hazır olan Faysal, Fransızlara "dört antika ve iki yeni silaha sahip bir birlik gönderdiği için" teşekkür etti.⁴⁴ Bu konuşmayı neşeli bir şekilde kaydetmiş İngiliz gözlemcinin kelimeleriyle, "Pichon konuştuğu için üzgündü ve aptal gibi görünüyordu." Clemenceau, dışişleri bakanlığına verdiği brifingten sonra, Suriye'de Fransa'nın "Haçlılara kadar uzanan, yüzlerce yıllık hamiliği olduğunu" söylediğince, Lawrence da ateist sayılabilecek Başbakan'a net bir şekilde "Haçlıların yenildiği ve Haçlı Seferlerinin başarısız olduğunu" hatırlatmıştı.⁴⁵

Faysal'ı dışarıda tutmayı veya küçümsemeyi başaramayan Fransızlar şimdi de onu şeytanlaştırmaya çalışıyorlardı. Ertesi sabah Fransız gazeteleri Arap lideri ve bir Fransız generalinin "Arap dizginli İngiliz emperyalizmi" diye tanımladığı tercümanına apar topar bir saldırı başlattı.⁴⁶ *Paris Midi* Arapların asıl emellerinin pan-İslamik olduğunu –ve bu sebeple Hindistan da dâhil olmak üzere Britanya'nın diğer Müslüman tebaası için bir tehlike teşkil ettiğini– iddia ediyor ve Lawrence'ın "İngiliz'den çok pan-Arap gibi görüldüğünü" söylüyordu.⁴⁷ Gazete, Faşoda dönemini yâd ederek, Lawrence'ı Hartumlu Gordon'la kıyaslayıp ikisini de "ülkelerine önemli hizmetler ve talihsizlikler sunmuş, mace-racı olduğu kadar gizemli kişiler" olarak tanımlıyordu. "Hayallerinin etkisine kapıldıklarında kimse onları durduramazdı, kendi ülkelerinin kabul edilen çıkarları bile." Bir önceki eylülde Lawrence'ı kamuoyuna tanıştıran *Echo de Paris* de benzer bir çizgiyi izlemiş, Lawrence'ın, "İngiltere başarıya ulaşmış bir korsanı asla yüzüstü bırakmaz" düşüncesiyle Whitehall yetkililerini bir oldubittiye getirmek için fırsat kolladığını

öne sürmüştü.⁴⁸ Arka planda, Fransız yetkililer basını Britanya'nın Suriye'yi işgal etmek için askerlerini yollamamasının tek sebebinin Batı Cephesi'nde en çok Fransa'nın savaşıması olduğu konusunda bilgilendirmişti.⁴⁹ Fransa da, bu sebeple, Orta Doğu ganimetlerinden bir payı hak ediyordu.

Bu basın kampanyasının sonuçları İngilizleri alarma geçirdi. Şubat sonu gibi, Dışişleri'ne bağlı Politik İstihbarat Departmanı Suriye'nin, barış konferansını karşı karşıya olduğu iki "zorlu sorundan" birine dönmüşüğünü (diğeri de Fransa'nın Rhineland'ı işgal edip etmeyeceğı idi) öngörmüştü çünkü "Sosyalistler dışında neredeyse tüm Fransızlar" eski Osmanlı eyaletinin Fransız kolonisi olmasını istiyordu.⁵⁰ Londra'daki Fransa elçisi de bu izlenimi güçlendiriyordu. İngiliz meslektaşlarını Fransızların Suriye'ye ilgisinin "maddi olmaktan ziyade duygusal olmasına rağmen (...) bu hislerin kesinlikle çok güçlü olduğu" konusunda uyarmıştı.

Lloyd George konferansın Paris'te gerçekleşmesine izin verdiği için kendine çok kızgındı. "Fransız bürokrasisinin görüşmeleri etkilme, zorbalık, kandırma, anlaşmazlık çıkarma gibi sinsi numaralara ve amaçlarına dürüst olmayan yollarla ulaşmak için diğerk pek iyi bilinen yöntemlere başvuracağını önceden biliyorduk," diye yazmıştı. "Suriye'ye dair talepleri kesinlikle kabul edilemez."⁵²

Fransızlar Faysal'ın Suriyeli olmadığı için görmezden gelinmesini öne sürmesi için Şükrü Ganem adlı bir Arap'ı devreye soktular ancak bu taktik ters tepti. Ganem otuz yılı aşkın bir süredir Paris'te yaşıyordu ve Arapça konuşmayı unuttüğünü kabul etmişti. Yine de iki buçuk saat konuşarak Fransa'nın Suriye'yi kontrolü davasını da baltalamıştı. Ertesi gün kısa bir ziyaret için Birleşik Devletler'e yelken açacak olan Başkan Wilson pencereden bakmak için sandalyesinden kalktı. Clemenceau döndü ve Pichon'a dik dik bakıp, "Bu adamı buraya niye getirdiniz ki?" diye sordu. Pichon ellerini açıp dudaklarını büktü. "Konuşmasını böyle sürdüreceğini bilmiyordum ki."⁵³

Fransa'nın Filistin üzerinde hak iddiasına yönelik bir başka girişimi de benzer şekilde çuvalladı. Haim Weizmann İngiliz mandası lehine kısa ve güçlü bir konuşma yaptıktan sonra, Quai d'Orsay'ın kendi davasını savunmak için bulduğu Yahudi yarım saat boyunca

KIRMIZI ÇİZGİ

homurdanmaktan başka bir şey yapmadı. Clemenceau'nun sözcüsü André Tardieu o gün basına hükümetinin Filistin üzerindeki taleplerinden vazgeçtiğini ve İngiliz mandasını kabul edeceğini söylemişti. Olayların gidişatından endişeye kapılan Comité de l'Asie Française Fransa hükümetine kendi bildirilerini sunarak, Clemenceau'nun Lloyd George'un karşısında durması gerektiği konusunda ısrar ettiler. Britanya'nın karmaşadan "tartışmasız bir şekilde güçlenerek" çıktığına işaret ederek, "dünyadaki genel durumlarından daha fazla küçülmeyi kabul etmeyecekleri" konusunda ısrarcı oldular.⁵⁴ Suriye'de, diye iddia etmişlerdi, Fransa'nın "kültürümüze yüklenmiş, inkâr edilemez ancak tatmin edilmemiş bir hakkı vardır."

Fransa hükümeti Comité'nin tavsiyesini dinlemedi. 15 Şubat'ta Quai d'Orsay İngilizlerin Fransa'nın hem kıyı hem de iç Suriye'de Fransa'nın manda talebini kabul ettiği sürece Clemenceau'nun Musul teklifini tasdiklediğini ve Sykes-Picot Antlaşması'ndan vazgeçildiğini bildiren bir not gönderdi. İngiliz rakiplerine göre daha yavaş da olsa petrolün önemini kavrayan Fransız diplomatlar Mezopotamya petrolünden de eş pay talep ettiler.

İngilizler ayrıca Comité'nin bildirisinin bir kopyasını görmüşler ama bildiriye ekarte etmişlerdi. "Fransa'nın gelecekte dünyayı yönetmesi durumunda, liderliğinin politik değil de entelektüel olacağını" kabul etmesinin daha iyi olduğunu düşünen bir yetkili, "Yaralanmış gurur kendi gücüne dair kuşkularını, kendini başarması zor bir program olarak ortaya koyarak boğar," diye yazmıştı.⁵⁵ Fransa hükümetinin de Comité'yi görmezden geldiğinin farkında olan İngilizler üstünlüğün kendilerinde olduğunu farkındaydılar. Fransa hükümetinin teklifine sert bir şekilde cevap verdiler. Kendi petrol uzmanlarınca Musul'dan Akdeniz'e gidecek petrol boru hattı için hayati önem taşıyan bir istasyon olacağına dair tavsiye aldıklarından, Şam ve Fırat'ın tam ortasında bulunan Palmira vahasının Mezopotamya'nın bir parçası olması konusunda ısrar ediyorlardı – dolayısıyla Fransızların Suriye'nin bir parçası olarak gördükleri alanı da ciddi oranda daraltıyorlardı.

Böyle yaparak İngilizler çizgiyi aşmıştı. "Kanlar içinde ve talan edilmiş Fransa'nın kendi haklarından feragat etmek için günlük tavsiyeden daha iyi bir şeye hakkı olduğunu hiçbir İngiliz anlayamadı,"

diye şikâyet ediyordu André Tardieu.⁵⁶ Başbakan Clemenceau ise Lloyd George tarafından ihanete uğramış hissediyordu. Önceki aralıktaki özel görüşmelerinde İngiltere başbakanının Fransa'nın Suriye talebini kabul ettiğini iddia ediyordu. Lloyd George ilk başta böyle bir söz verdiğini reddetse de sonradan kabul etmişti. "Lloyd George uğraşılması zor bir adam," demişti Fransız bir diplomat sonradan, "günden güne duruşunun ne olacağını söylemek mümkün değil."⁵⁷

Clemenceau, "Ateşkesten hemen sonraki gün sizi Fransa'nın düşmanı olarak buldum," diyerek Lloyd George'u suçlamıştı. "Eh," diye karşılık verdi İngiltere Başbakan'ı, "bu her zamanki politikamız değil mi?"⁵⁸ Clemenceau haklı sebeplerle bu şakayı görmezden geldi çünkü savaş zamanı müttefiklerinin tekrar rakip oldukları çok açıktı. Fransız kamuoyunun intikamcı yaklaşımından dolayı kendini baskı altında hissederek Lloyd George'un abartılı taleplerini artık karşılamamaya karar verdi. Bir sonraki ay Fransa Cumhurbaşkanı Raymond Poincaré'ye, "Parmağımı bile oynatmam," diyecekti. "Başka hiçbir şeye izin vermeyeceğim. Bensiz yapabilecekler mi göreceğiz. Lloyd George bir sahtekâr. Beni bir 'Suriyeli'ye dönüştürmeyi başardı."⁵⁹

ÇIKMAZ

20 Mart 1919'da Başkan Wilson Washington'dan Paris'e döndükten sonra, Rue Nitot'da, Lloyd George'un zarif dairesinde Lloyd George ve Balfour'un yanı sıra Clemenceau ve Pichon'la buluştu.

Pichon o ana kadar gerçekleşmiş girift müzakereleri anlatarak tartışmayı açtı. Sykes-Picot Antlaşması'nı, Britanya'nın antlaşmayı köreltmek için düzenlediği 9 Kasım 1918 Anglo-Fransız Deklarasyonu'nu ve Kaplan ile Lloyd George'un Aralık'ta Londra'da gerçekleşen görüşmesini kısaca özetledi. Ayrıca Paris'te yapılan çok daha yeni teklifler vardı: 15 Şubat'ta kendi hükümetinin yaptığı teklif ile İngilizlerin Suriye'nin boyutunu sınırladığı ve Fransızların hemen reddettiği karşı teklif.

Clemenceau'nun "sadık gölgesi" olarak bilinen Pichon, Başbakan gibi, doktorluktan gazeteciliğe geçmişti. Ancak Clemenceau'nun aksine Pichon, Comité de l'Asie Française'in inanmış bir üyesi ve önceki yılın sonunda Fransa parlamentosuna seslenirken ilerleme kaydetme sözü verdiği Fransa'nın Doğu Akdeniz'deki taleplerinin, biraz gevşek olsa bile, kendini adanmış bir destekçisiydi. Parlamento ile halkın Suriye hakkında hissettiklerinin Clemenceau kadar farkındaydı ve Wilson ile Lloyd George'a 15 Şubat teklifinin Fransız hükümetinin önerebileceği en son teklif olduğunu söyledi. Üç yıldan uzun zaman önce Georges-Picot'nun Whitehall'de kullandığı aynı sözleri tekrarlayarak, "Fransız kamuoyunun Fransa'nın savaşta yaptığı fedakârlıklardan sonra, Suriye seferberliğinde büyük bir rol oynayamamış olmasına rağmen, kısmen bile dışlanmış olmasını kaldıramayacağı" konusunda ısrarcı oldu.¹

Pichon daha sonra Fransa'nın Suriye taleplerinin geniş kapsamlı bir savunmasına geçti. "Fransa," diye belirtti, "Suriye'de birçok hastaneye sahip (...) Elli binden fazla çocuk Fransız ilkokullarında okuyor (...) Suriye'deki tren yolu sistemleri Fransızdır (...) Beyrut tamamıyla

bir Fransız limanıdır. Gaz ve elektrik tesisatı Fransızdır, aynı şey sahil şeridi aydınlatması için de geçerlidir.” Suriye’nin Fransa’nın mandası olması gerekiyordu.

Lloyd George buna itiraz etti. Suriye’nin iç kesimlerini Fransız mandasına vermek “Araplarla olan anlaşma”yla çelişir, diye cevap verdi, McMahon’un Ekim 1915’te Hüseyin’e verdiği muğlak sözden bahsediyordu.² Ciddi bir biçimde öfkelenmiş olan Pichon, McMahon’un mektubunu ilk kez birkaç hafta önce, Lloyd George’un danışmanı Hankey’nin ona bir kopyasını verdiği zaman gördüğünü söylemişti. “1916 Antlaşması imzalandığında, kendisinin varlığından haberdar olmadığı bir ittifak nasıl olur da Fransa’yı bağlayabilirdi?”

Resmî kararnamele nadiren yükselen seslere ihanet ederdi ancak bu anlaşma için durum buydu. Lloyd George, “İngiltere Araplarla tek başına anlaşmaya varmış olabilir fakat tüm Suriye seferi de İngiltere tarafından organize edildi. Suriye sorunu diye bir sorun olamaz, sorun yalnızca İngiltere’yle ilgili olabilir,” dedi.³ Kamu öfkesini gazetelerle harlamaya çalışan Fransız girişimine sinirlenerek Pichon’u, “Bir Fransız kamuoyu varsa bir İngiliz kamuoyu da var,” diye uyardı. “İngilizler biliyor ki,” dedi, “Suriye seferinin tüm yükü Büyük Britanya’nın üzerindedir. Görev yapan Fransız askerleri o kadar azdı ki hiçbir fark yaratmadılar.” Savaşa katılan bir milyona yakın İngiliz askeri vardı; yüz yirmi beş bin kayıp yaşanmış ve sefer “yüzlerce milyon sterlin”e mal olmuştu. Ayrıca, “Arap yardımının da belirleyici” olduğunu eklemişti.

O ana kadar Başkan Wilson İngilizler ve Fransızların birbiriyle atışmasını izleyip sessiz kalmıştı. Birkaç haftadır Paris’te dolaşan bir fikri önermek için araya girdi. “Amerika Birleşik Devletleri’nin bağlı kaldığı temel ilkelerden birinin de yönetilenlerin rızası” olduğunu açıkladı.⁴ Bu sebepten, kendi bakış açısından, “tek fikir (...) Fransa’nın Suriyeliler için kabul edilebilir olup olmayacağı” ve “Büyük Britanya’nın Mezopotamya sakinleri için kabul edilebilir olup olmayacağı”ydı. Bunu öğrenmenin de tek yolu “bu bölgelerdeki nüfusun isteklerini ortaya çıkarmak için” bir komisyon göndermekti. Clemenceau bunu Lloyd George’u utandırmak için bir fırsat olarak gördü ve teklifi kabul etti. Eğer komisyon bir fikir edinmek için Suriye’ye gidiyorsa Filistin ve Mezopotamya’yı da ziyaret etmeliydi.

Lawrence bu plana bayılmıştı, İngiliz delegasyonunun diğer üyeleri ise mutlu değillerdi. Mezopotamya ve Filistin halklarının Britanya tarafından yönetilmek istediği iddiasının bağımsız bir tetkiki İngiliz yetkililerinin istediği son şeydi. Balfour, “Konumumuzun zayıf noktası,” diye uyarılmıştı Lloyd George’u, “Filistin örneğinde kendi kaderini tayin hakkını kabul etmeyi kasten ve haklı bir şekilde reddetmiş olmamızdır. Mevcut sakinlere danışıldığında, şüphesiz Yahudi karşıtı bir karar verecekler.”⁵ Komisyonun bunu ortaya çıkaracağı kesindi. Lawrence’ın “pek hayat dolu Arap milliyetçileri” bulunduğu Mezopotamya’da daha neler bulunabileceğini kim bilebilirdi?⁶

İngilizler, komisyonun Suriye’de Arap bağımsızlığı lehine bir sonuç bulacağını biliyorlardı. Yine de komisyon Mezopotamya ve Filistin’de İngiliz yönetimini kabul etse bile, Suriye örneği bulaşıcı olmaya mahkûmdu. Savaşın büyük bir kısmını Mezopotamya’da İngiliz kuvvetlerine bağlı siyasi yetkili olarak geçirmiş Gertrude Bell’in söylediği gibi, “Bağdat’ta henüz oluşum aşamasında olan bir milliyetçi partimiz var ve eğer Suriye’de bağımsız bir Arap devleti kurulursa devamlı o yöne bakıp kendilerinin de aynı şeye sahip olmamasından ötürü sürekli şikâyet edecekler.” Fransızların Suriye üzerindeki hak taleplerine kayıtsız kalan Bell şöyle diyordu: “Bir tarafta bağımsız bir Arap devleti öbür tarafta etkili İngiliz kontrolü olmasındansa, burada Fransızlar hatta daha çok Amerikalıları görmeyi seve seve isterim.”⁷

Yaratacağı huzursuzluğun Britanya’nın Musul’un aşağısındaki petrolü sömürme kabiliyetini de etkileyeceğini anlayınca, İngiliz delegasyonunun Suriye’de Arap bağımsızlığına yönelik üstü kapalı desteği de giderek azaldı. Petrol üzerine başka bir bildiride, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı İstihbarat Dairesi, komşu İran’da –sondaj firmasının çalışmaları oradaki yerli kabilelerle ilişkilere yakından bağlıydı– petrol bulma deneyimlerinin de gösterdiği üzere, Mezopotamya’da “güçlü ve istikrarlı” bir hükümetin kurulmasının “gerekliliği” üzerinde duruyordu.⁸ Lawrence’ın da sonradan kabul ettiği gibi, “Lloyd George orada özyönetim için geniş bir tedbir sözü vermeye cüret edemezdi.”⁹

Lawrence’ın daha ileri gitmesini durdurmaya çalışan Hindistan bürosu hem Gertrude Bell’i hem de birinci amiri Arnold Wilson’u Bağdat’tan Paris’e Lawrence’ın görüşlerini dengelemek için gönderdi.

Wilson, Lawrence ile görüştü ve raporunda şunları yazdı: “Bana göre çıkarlarımıza ciddi zarar vermiştir ve Fransa’yla Suriye konusunda yaşadığımız sıkıntılar temel olarak kendisinin davranışları ve tavsiyelerinden kaynaklanmaktadır.”¹⁰ Lawrence kendisini giderek kenara itilmiş bulmuştu. Şubat ayında ABD Başkanı’nın günlüğünde kendine yer bulmuş bu adam, şimdi akşamları sirke gitmeye vakit bulabiliyordu. Bir gün İngiliz delegasyonunun konakladığı otelin trabzanından bakınca Lloyd George, Arthur Balfour ve Paris’teki İngiliz elçisinin merdiven boşluğunun altında oturduklarını görmüş, gidip iki paket tuvalet kâğıdı bulmuş ve kâğıtları tepelerinden aşağıya atmıştı. Mayıs sonunda birdenbire, görünüşte Suriye seferine dair kitabını yazarken ona yardımcı olacak bazı notları almak için fakat gerçekte bölgedeki duruma müdahalede bulunmak amacıyla Kahire’ye gitti.

İngilizlerin Fransızlarla dalaşma isteğinin azalmasının bir sebebi daha vardı, o da kalıcı bir barışa erişilmesine dair gittikçe artan inançsızlıktı. “Barışı hızla kaybediyoruz ve bütün o çalışmalar çöpe gidiyor,” diye yazmıştı Harold Nicolson, martın sonuna doğru.¹¹ İngiliz Dışişleri Bakanı Cecil, Almanya’yla mayıs ayında yapılacak anlaşma taslağını gördüğünde, Lloyd George’a anlaşmanın “ne cömert ne de adil” olduğunu düşündüğünü söyledi.¹² Eğer barış bu kadar kısa süreli olarsa, Britanya’nın savaş müttefikini daha fazla sinirlendirmemesi gerekcekti. Balfour durumu mükemmel şekilde özetlemişti. “Suriye çamurunda fevkalade bitkin olduğunu, dahası muhtemelen bundan da kendini sorumlu tuttuğunu” açıklayarak, “Ne Fransızlara ne de Araplara dürüst davranmalarına rağmen (...) eğer bir çekişme olarsa da bunun Fransızlardansa Araplarla olmasının tercih edilebilir,” olduğunu itiraf etmişti.¹³

Suriye’de bir Fransız mandasının dayatılmasından dolayı ortaya çıkacak çatışmayı önlemek için, İngilizler Faysal ve Clemenceau arasında bir anlaşmaya aracı olmayı denediler. Clemenceau, Faysal’la görüşmeye istekliydi çünkü Başkan Wilson’un komisyonunu gereksiz kılacak bir anlaşmaya varmayı istiyordu. Ancak iki adam 13 Nisan’da görüştüğünde Faysal, Clemenceau’nun Fransız askerlerinin Şam’ı işgal etmesi talebini kabul etmeyecekti. Komisyondan medet uman Arap

KIRMIZI ÇİZGİ

lideri Fransızları paniğe sokarak gayet memnun bir şekilde Suriye'ye yola koyuldu.

Faysal halen ciddi İngiliz yardımı alırken, Clemenceau'nun danışmanları Fransız lidere İngilizleri finansal desteği kesmeye ve askerlerini Suriye'den çekmeye ikna etmek için ne gerekirse yapmasını söylediler. Lloyd George ise ikisine de yanaşmıyordu. Fransızların Arap milliyetçileri kadar hızlı bir şekilde boşluğu doldurabilecek kaynağa sahip olup olmadığından emin değildi. Eğer Arap milliyetçileri Şam'ın kontrolünü ele geçirirse Mezopotamya ve Filistin'de de Arap bağımsızlığı önlenemez bir ivme kazanacaktı. Stratejik öneminden dolayı Palmira'dan da vazgeçemezdi. Fransızlar Lloyd George'un bu gönüllülüğünü Britanya'nın Suriye'yi yönetme konusunda ciddi emeller beslediğinin bir kanıtı olarak gördü. Sonradan Lloyd George karar değiştirip İngiliz askerlerini geri çekmeyi önerdiğinde öyle bir şüphe ortamı vardı ki Clemenceau onun sözüne güvenmedi. "Tam bir kötü çocuksun," dedi kendinden yirmi iki yaş genç İngiliz başbakana.¹⁴

Suriye sorununu çözmek için yapılan son bir girişim de Paris'te, Lloyd George'un dairesinde, 22 Mayıs'ta yapılan ve bir tanığa göre "daha gürültülü ve bağırışlı" geçen başka bir toplantıda başarısızlıkla sonuçlandı.¹⁵ Lloyd George İngiliz ve Fransız delegasyonlarının kendi inisiyatifleriyle ve zahmetli bir şekilde yaptığı bir petrol paylaşım anlaşmasında sözünden dönünce Clemenceau Musul teklifini geri çekerek misilleme yaptı. İngiltere Başbakan savaş zamanı Osmanlılara karşı düzenlenen operasyonlarda Fransızların çıkardığı engellere karşı bir tirada başladı. Clemenceau ise karşılığında İngiliz askerleri ilk olarak Suriye'den çekilmediği sürece Fransa'nın Wilson'un komisyonuna girmeyeceğini söyledi. Ancak iki adam Suriye sınırının nerede olduğu konusunda anlaşamazken –ikisi de halen Palmira'yı istiyordu– Lloyd George, Wilson'un komisyonu raporunu hazırlayana dek askerlerini çekmeyi reddetti. Ayrıca Clemenceau temsilci gönderdiği takdirde kendisinin de komisyona temsilci göndereceğini ekledi – ve o esnada Fransız başbakanın temsilci göndererek komisyona nüfuz verme gibi bir niyeti yoktu. Toplantı anlaşma olmadan kapandı. Paris'teki İngiliz elçisi, Fransa Başbakanı'nın "Suriye'yi pek önemsemiyor" olsa da, "ar-

tık bunun bir onur meselesi olduğunu ve hiçbir şeyin Clemenceau'yu vazgeçmeye ikna edemeyeceğini" gözlemlemişti.¹⁶

İngiliz ve Fransız boykotunun sonucunda Wilson'un komisyonu 10 Haziran'da Filistin'e ulaştığında komisyon yalnızca iki Amerikalıdan oluşuyordu: Henry King ve Charles Crane. King bir ilahiyatçı, Crane ise Wilson'un "oldukça deneyimli ve kozmopolit biri" olarak tanımladığı, dış politikaya ilgi duyan bir işadamıydı.¹⁷ Görevleri Osmanlı yönetimindeki Arap bölgesinin en iyi nasıl bölüneceğine karar vermek ve üç Orta Doğu mandasını insanların ne istediğini kendilerine sorarak "düzen, barış ve gelişmeyi" desteklemek amacıyla paylaştırmaktı; kuzeye doğru yolculuklarında Yafa'dan Kudüs, Şam, Beyrut ve Halep'e, bir İngiliz generalinin tanımladığı şekilde "siyasi âlem" yapa yapa ilerlediler.¹⁸

İngiliz ve Fransız hükümetleri katılmayarak komisyonun nüfuzunu azaltmaya çalışmış olsalar da, ikisi de komisyonun varacağı sonuçların mutlaka etkisi olacağını biliyordu. Bu nedenle, bölgedeki İngiliz ve Fransız yetkililer sonucu etkilemek için ellerinden geleni yaptılar. Temsilcilerin danışmanlarından biri olan William Yale'in savaştan önce Amerikan petrol şirketi Standard Oil'in yerel temsilcisi olduğunu öğrendikten sonra İngilizler iki komisyon üyesini Mezopotamya'yı ziyaret etmekten vazgeçirmeyi başarmışlar ve bunun yerine onlara, tahmin edileceği üzere İngiliz yanlısı olan, Irak kamuoyunun düşüncelerinin özet bir raporunu sunmuşlardı. İki üyeden biri, "Sünniler ve Şiiler, kentliler ve kabileliler vardır. Bunlar arasında barışı sağlayacak dışarıdan bir güç olmalıdır," diyordu raporda. Rapor komik bir şekilde "Irak'ta özyönetim" diye adlandırılmıştı.¹⁹ Diğer temsilci de, "İngilizler ülkeyi kendileri yönetmelidir," diyerek ilkinin bıraktığı belirsizliği ortadan kaldırıyordu.

Filistin'de iki temsilci de "iki ya da üç askerî valinin Britanya lehine oy sağlamak için bazı girişimlerde bulunmuş olabileceğini" fark ettiler ancak diğer taraftan tanıştıkları İngiliz yetkililer her zaman "kibar, nazik ve yardımsever"di.²⁰ Bununla birlikte Yale daha sonra o esnada Filistin'de baş siyasi yöneticisi ve Lawrence'ın eski şefi olan Clayton'ın ülkede artan gerilimleri tahrik etmemeleri için kendisini uyararak komisyonun incelemelerini sınırlandırmaya çalıştığını iddia

edecekti: “Yale, eğer tarafınızı belli eder ya da ağzınızdan kaçırırsanız bir katliam olur.”²¹

Suriye’de İngilizler pis işleri halen aylık ödeme yaptıkları Faysal’a yaptırdılar. Faysal, Şam’a döndüğünde Genel Suriye Kongresi isimli bir parlamento topladı. Crane ve King şehre varır varmaz kongre “Suriye’nin tümünden ve mutlak bağımsızlığı” için oy verip Fransız tahakkümünü tamamıyla reddetti.²² Yale başka bir İngiliz görevliyle Britanya’nın “geniş çaplı, yüksek derecede organize olmuş ve etkili bir Fransa karşıtı propaganda kampanyası” ortaya koyduğu şüphesini paylaşınca şu cevabı aldı: “Haklısınız, Yale, Fransa karşıtı bir propaganda kampanyası var. Fakat bizim bununla hiçbir ilgimiz yok.”²³

Temsilciler İngiliz girişimleri konusunda görece ihtiyatlıyken Fransızların Lübnan’da kendi bölgelerinde kamuoyunu etkileme girişimlerinin “onur kırıcı olacak kadar kötü” olduğundan şikâyetçiydi. Raporlarına yaptıkları gizli bir ekte, King ve Crane, Fransızları “gazetelerde etkileyici makaleler kullanmak, casusluk ve göz korkutma hamlelerinde bulunmak”, Fransızların yönettiği bölgenin sakinlerini komisyona gerçek fikirlerini vermekten alıkoymak için “tehdit ve rüşvet, hatta hapis ve sürgünle korkutmak”la suçlamışlardı. Bu gayretli çabaya rağmen, King ve Crane’e gelen dilekçelerin yüzde altmışı Fransa karşıtı nitelikteydi. Lobicilik faaliyetlerinin ve kendi deneyimlerinin sonucu olarak, iki temsilci “tüm Suriye için tek bir Fransız mandasını önermenin imkânsız” olduğuna “inanmaya isteksiz de olsa mecbur” olduklarını rapor ettiler.²⁴

Bunun yerine, aldıkları dilekçelerden hareketle, Birleşik Devletler’in birleşik bir Suriye ve Filistin mandasını devralmasını ve devlet başkanlığına da “dünya barışı için en önemli hizmeti sunabilecek yetkinlikteki eşsiz ve seçkin bir figür” olarak tanımladıkları Faysal’ın geçmesini önerdiler.²⁵ İngilizlerin istediği gibi, Büyük Britanya’nın Mezopotamya’da mandacı olmasını teklif ettiler. Amerika’nın sonrasında Siyonizme vereceği desteğin aksine, Filistin’deki “uç siyonist programın” Araplar ile Yahudiler arasında bir savaşı engellemek için “ciddi bir değişikliğe” ihtiyacı olacağını söylediler.²⁶

28 Ağustos’ta, iki Amerikalının sunduğu rapordan da önce, Fransızlar aldıkları tedbirlerin muhtemel sonucunu tahmin etti ve İngilizleri

arka planda dürüst olmayan işler çevirmekle suçlayan iğneleyici bir basın kampanyası başlattı. Comité de l'Asie Française'in lideri olan diplomat Robert de Caix, kendi organizasyonunun *Bulletin*'ine Fransız yönetimini baltalamak için tasarlanmış sinsi taktikler geliştiren hain İngiliz yetkilileri suçlayan bir makale yazdı.²⁷ İngilizlerin komisyonla görüşmek için dönen Fransız taraftarı Araplara vize vermediğini, bazı okullarda Fransızca öğretimini yasakladığını ve Fransızların yalnızca Hristiyan nüfusun refahıyla ilgilendiğine dair bir dedikodu yaydığını iddia etti.

De Caix'nin iddialarının büyük kısmını doğrulamak artık pek zor. Ancak İngiliz yetkililerin motor ulaşımına el koyduğu ve etkili bir şekilde Suriye'den Lübnan'a buğday akışını engellediği yönündeki iddiaları doğrudu. Tüm bunlarda de Caix "sistematik bir sabotaj" görüyordu ancak gerçekte İngilizler Osmanlı'nın mağlubiyetinden dolayı ortaya çıkan kaosla uğraşıyorlardı.²⁸ De Caix bu bağlamı görmezden geliyordu. Kendisinin de itiraf ettiği üzere, bakış açısı bir Maniheist gibiydi. "Benim için dünyada iki şey vardır; biri ülkeme hizmet edenler, diğeri de ona zarar verenler. Politik sorunlara başka bir açıdan bakmam," diye yazmıştı.²⁹

Bulletin pek açık değildi ama de Caix etkiliydi – "Diğer başyazarların takip ettiği yerde o liderlik eder," diye yazmıştı Paris'teki İngiliz bir diplomat.³⁰ Fransız hükümetine yakınlığıyla bilinen bir gazete olan *Le Temps*, de Caix'nin makalesini temmuz sonunda yeniden basınca, Caix'nin analizini desteklemiş ve yazarı gibi Londra'yı, Suriye'de çalışan asi adamları ile onurlu İngiliz hükümetinin arasında bir çizgi çekerek eyleme geçmesi için ikna etmeye çalışmıştı. Bu, müteakip otuz yılda ünlü bir Fransız nakaratı olacaktı.

Basın kampanyası İngiliz hükümetini alarına geçirmişti. Hükümet, savaş zamanındaki müttefikleri Arapların yararına bir çözümünden yana bastırmaktan çok Fransızlarla ilişkilerinin beklenmedik bir şekilde kötüye gitmesinden giderek daha da endişeleniyordu. Bir İngiliz diplomat "bu gürültülü İngiliz karşıtı kampanyayı frenlemesini" rica etmek için Pichon'u görmeye gitti fakat Fransa Dışişleri Bakanı bunu yapmayı reddetti. İngiliz misafirine, tehdit edencesine, Fransızların Suriye konusundaki "neredeyse tutkulu ilgisini" hafife almanın yapılabilecek

“en büyük hata” olduğunu söyledi.³¹ *Le Temps* günler sonra Britanya’yı Beyrut üzerinden Faysal’a yüksek oranda silah yollamakla suçlayan bir makale daha yayınladı.³² Bu suçlamanın bir temeli vardı çünkü Britanya barışı koruyacak bir Arap jandarması oluşturarak Suriye’de askerlerinin sayısını azaltmaya çalışıyordu ancak Lloyd George, hükümetin jandarmalara silah verdiğini kabul etmedi.³³

Bu sırada Lawrence da Fransızların nüfuzunu Lübnan’daki köprübaşının ötesine genişletme gayretlerini boşa çıkarmak amacıyla halen elinden geleni yapıyordu. Lawrence, mayısta, uzun zamandır yazmayı planladığı sefer anılarını bitirmek için ona yardımcı olacak savaş notları almak üzere Paris’ten ayrılarak Mısır’a döndü. Ancak haziranda Kahire’ye vardığında, savaş zamanında yoldaşı ve hâlihazırda İngiliz kuvvetlerinde yardımcı politik amir olan W. F. Stirling’e, günümüzde kötü şöhretiyle anılan, büyük şaşkınlık yaratan bir mektup yazdı. Bu mektupta, Kasım 1917’de Abdülkadir el Cezayiri adlı Arap rehberi tarafından ihanete uğradığını ve Dera’daki demiryolu kavşağını keşfe çıktığı sırada Türkler tarafından tutuklandığını yazdı.

Dera’ya kılık değiştirerek savunma hattını öğrenmek amacıyla gittim ancak yakalandım ve Vali Hacim Bey beni Abdülkadir’in tarifi sayesinde tanıdı (Tüm bu ihaneti Hacim’le yaptığım konuşmadan ve gardiyanlarımdan öğrendim). Hacim azgın bir kulamparaydı ve benden hoşlandı. Beni geceye kadar koruma altında tuttu ve sonrasında da benden faydalanmaya çalıştı. İsteksizdim ve biraz sıkıntı yaşadıkten sonra başladım. Hacim beni hastaneye gönderdi, onun sandığı kadar zarar görmemiştim, şafaktan önce kaçtım.³⁴

Lawrence’ın bu hikâyeyi uydurmuş olabileceğine ve Abdülkadir el Cezayiri’yi hıyanetle suçlamasının ise kesinlikle kasti olduğuna dair sağlam kanıtlar bulunmaktadır. Cezayiriler Faysal’ın yerine geçmeye kararlı, zengin, etkili ve hırslı bir Şam ailesiydi. 1918 Ekim ayında Lawrence, Türklerin şehri terk ederken arkalarında Şam valisi olarak bıraktıkları Abdülkadir’in kardeşi Muhammed Said el Cezayiri’yi

azletmişti. İki kardeş misilleme yapmak üzere birkaç gün sonra bir darbeye giriştiklerinde Lawrence bu girişimi bastırmıştı. Abdülkadir, Faysal'ı tahttan indirmeye çalışırken ölmüş ve Muhammed Said de kısa süre sonra İngilizlerce tutuklanmıştı.

Lawrence'ın, Muhammed Said'i töhmet altında bırakmak istemesinin sebebi basitti. Bu belalı eski vali duyduğu kadarıyla yeni salıverilmişti. Faysal'ı sarsmak amacıyla ve ödüllendirilme umuduyla Fransızların Suriye'nin müstakbel yöneticileri olmalarını desteklediği herkesçe biliniyordu.³⁵ Fransızlar da tam olarak bunu yaptı, desteklemeye istekli oldukları Muhammed Said'i Faysal'a bir alternatif olarak sundular. Muhammed Said'in salıverilmesi açısından, İngiliz otoriteleri bu anlaşmaya, Fransız ve Arapları bir araya getirmenin bir yolu olarak razı oluyormuş gibi görünüyordu.

Stirling görünüşe göre Lawrence'ın söylediklerine inanmıştı çünkü 15 Ağustos 1919'da İngilizler Muhammed Said'i Beyrut'ta yeniden tutukladı ve *The Times* birkaç gün sonra bu karara arka çıkıp Lawrence'ın Stirling'e özel olarak yaptığı suçlamaları neredeyse kelimesi kelimesine tekrarladi.³⁶ Fransızlar Allenby'nin onlara ayırdığı bölgeye Britanya'nın müdahale etmesine çok sinirlendiler. Pichon Londra'daki elçisine Fransa'nın "hamiliğini" üstlendiği bir adamın alıkoyulmasının "kabul edilemez" olduğunu İngilizlere aktarmasını emretti.³⁷

Lawrence Suriye'deki Fransız emellerini raydan çıkarmak için bir başarısız girişimde daha bulundu. 1 Eylül'de, Fransızlarla gerilimi artırmaktaki rolünden dolayı aldığı eleştirileri müteakip terhis olunca, Britanya'nın savaş zamanı yaptığı gizli anlaşmaları *The Times*'a yazacağı bir mektupta açıklamaya karar verdi; çoğu hükümet çevresinde biliniyordu fakat genel olarak haberdar olunan anlaşmalar değillerdi. Lawrence, İngiliz ve Fransız hükümetlerinin o ay Orta Doğu tartışmalarına yeniden başlayacaklarını biliyordu ve Faysal'ı sürece katmak için üzerlerindeki baskıyı artırmak amacıyla böyle yapmıştı.³⁸

Ancak Lawrence yine geç kalmıştı. 9 Eylül'de, mektubu *The Times*'ta yayımlanmadan iki gün önce Lloyd George, Clemenceau ile yapacakları müzakereleri tartışmak için en yakın beş danışmanı ile bir buluşma gerçekleştirdi. Hepsisi için en önemli sorun giderek para tasarrufu ihtiyacıydı. Basın baronları olan Harmsworth Kardeşler rekor

devlet harcamasını frenlemek için “israf karşıtı” bir kampanya başlatmışlardı. Kemer sıkma politikaları çağrıları arasında Lloyd George ve arkadaşları eski Osmanlı İmparatorluğu’nda üç yüz binden fazla İngiliz askerini geçindirmenin maliyetinin gereksiz olduğunu biliyorlardı. Orta Doğu’dan hızlıca ayrılmanın daha da zor olacağını öngören Curzon, “yapabiliyorken” Suriye ve Filistin’den ayrılmayı önerdi.³⁹ Lloyd George’un 1919’un başında savaş bakanı yaptığı Churchill askerlerin sayısını yarısından azına düşürerek Mezopotamya’da Britanya’nın varlığının maliyetini azaltmakla yükümlüydü ancak Lloyd George çok geçmeden onu “büyük yeteneklerini, enerjisini ve cesaretini” “harcamaların azaltılmasına” adamakta başarısız olmakla suçladı.⁴⁰

Lloyd George, öte yandan, Filistin’i bırakmayacaktı. Bölge için Clemenceau ile çetin bir mücadele sürdürmüş biri olarak, “büyük bir prestij kaybı olmadan” –tamamıyla kendi prestijinden bahsediyordu– oradan vazgeçilemeyeceğini söylemişti.⁴¹ O zamana kadar Başkan Wilson’un, vatandaşlarını mandayı üstlenmek için ikna etme kampanyası eleştirisiyle karşılaşmıştı ve başarıya ulaşacağına benzemiyordu. Britanya’nın Filistin üzerindeki hak iddialarına karşı çıkılmadığını fark eden Lloyd George İngiliz kuvvetlerini Filistin’e çekerek Suriye’den ayrılmayı, Fransızlar ve Faysal’ı kendi aralarında uzlaşmaları için başa bırakmayı teklif etti.

9 Eylül görüşmesinde Lloyd George planını sundu. “Hem Fransız hem de Araplara sadık olabiliriz,” dedi, “eğer Suriye’yi boşaltacaksak, oradaki askerî üstlerimizi Fransızlara veririz ve aynı zamanda Şam, Humus, Hama ve Halep’i boşaltarak Faysal’a teslim ederiz. Eğer Fransızların başı Faysal’la belaya girerse bu da bizim suçumuz olmaz.”⁴² Ertesi gün Başbakan ve danışmanları Suriye ve Filistin arasındaki sınırın nerede olacağını tartıştılar. Lloyd George önceden “Dan’dan Birüssebi’ye” uzanan bir Filistin’den söz etmişti fakat İncil’e dayalı bu formülün zayıflığı kimsenin Dan’ın nerede olduğunu aslında bilmesinden ileri geliyordu.⁴³ Neticede, uzun ve sonuçsuz bir tartışmadan sonra yılmış olan Lloyd George, Hankey’ye Londra’ya telefon etmesini ve İncil otoritelerinin Filistin’i nasıl tanımladığını iki Hıristiyan yayınevinden öğrenmesini söyledi.

İngiliz danışmanlardan biri, “Doğrusu şu ki Halep’le Mekke arasındaki Arap ülkesinin herhangi bir şekilde bölünmesi doğal değil,” diye itiraf etmişti, “bu yüzden nasıl bölersek bölelim, pratik ihtiyaçlara göre yapmalıyız. Strateji en iyi kılavuzumuz.”⁴⁴ Buna paralel olarak, kutsal metinlerden daha güncel kaygılar İngiliz askerlerinin, gerisine çekileceği sınırın yerini belirleyecekti. Savaş zamanı hava gücünün hızlı gelişimi Savaş Bakanlığı’nı Süveyş Kanalı’nı hava saldırısına karşı koruma konusunda düşünceye sevk ediyordu ve Allenby, Filistin’in kuzey sınırının muhtemelen antik liman kenti Sur’un hemen güneyinde –yani kanalın ağzından şüpheli bir biçimde yaklaşık üç yüz yirmi kilometre uzakta– yer alacağını ilan etti. Sonunda bölgenin otoritelerinden biri ertesi gün sınırın taslağını tamamlamak için toplantıya katıldı; bu kişi kutsal metin uzmanı biri değildi, Anglo-Persian Petrol Şirketi’nin sorumlu müdürüydü.

İngilizler haritadaki mükemmel sınırı, yani İngiliz askerlerine su kaynaklarına erişim sağlayan ve Kuzey Mezopotamya’dan Akdeniz’e demiryoluyla desteklenen sınırı çizince Lloyd George, Clemenceau’dan bir buluşma istedi. “Bizim için,” dedi Fransız meslektaşına, “Fransa’nın dostluğu on Suriye eder.”⁴⁵ Faysal’ın da düzenleme tartışmalarına katılmasını önerdi ancak Faysal’ı İngiliz kuklası olarak gören Fransa Başbakanı bu fikre karşı çıktı. 13 Eylül’de, Paris’te Lloyd George resmî olarak Clemenceau’ya İngiliz kuvvetlerinin 1 Kasım itibarıyla Suriye’den çekileceğini söyledi.

Lawrence, iki gün sonra, Dışişleri Bakanlığı’na son bir bildiri daha gönderdi. Bu bildiride Arap bölgesine bu kadar erken bir Fransız müdahalesinin “yalnızca Arapları onlara karşı birleştireceğini” söylüyordu.⁴⁶ İngiliz hükümetinin bunu kendi problemi olarak görmeyeceğini tahmin ederek eski meslektaşlarını da, aynı önseziyle, eğer Arapları Mezopotamya yönetimine daha fazla dâhil etmezlerse “bir sonraki mart gibi” orada bir ayaklanmanın çıkacağını beklediğini söyleyerek uyardı. Sonra Londra’dan ayrılarak All Souls College’ın ona verdiği bursla Oxford’a gitti. Savaş anılarını bitirmeye niyetliydi ancak çok yorgun ve sıkıntılıydı; dönem de verimli değildi. Annesi daha sonradan, “bazı sabahlar kahvaltı ve öğle yemeği arasında, hareket etmeden, yüzünde aynı ifadeyle aynı pozisyonda durduğunu” söyleyecekti.⁴⁷

Clemenceau'nun Faysal'ı görüşmeye katmayı reddetmesinin sonucu olarak, Lloyd George Arap liderine altı gün sonra Suriye'den çekilmeyi planladığını 10 Downing Street'teki bir toplantıda söyledi. Bir tanığa göre, Başbakan "her zamanki söz cambazlıklarını yapmış, çok konuşup az şey söylemişti" ve Faysal etkilenmemişti.⁴⁸ İngilizlerin bırakmak üzere olduğu boşluğu Fransızların doldurmasından korktuğunu ifade ederek, Lloyd George'a, Orta Çağlarda, bir kölenin nasıl "başka bir efendiye satılmayı talep etmeye hakkı olduğunu anlatmıştı. Yirminci yüzyılda en azından bu hakkın korunmasını ümit ediyordu."⁴⁹ Ancak başka bir toplantıda Lloyd George, Faysal'a açık açık İngiliz halkının ülke dışında geniş askerî yayılmalarını hoşgörüle karşılamayacaklarını söylemişti: ne olursa olsun Suriye'den çekileceklerdi.

Lloyd George'un uğraşması gereken tek kişi öfkeli olan Faysal değildi; Clemenceau da İngilizlerin iç Suriye'yi kendilerine değil de Araplara vereceğini anladığında en az Faysal kadar sinirlenmişti. Fransa Başbakan bir seçim kampanyasının ortasındaydı ve rakipleri, Parti Colonial, gücünü artırıyor. Suriye'den gelen haberlerin ona vereceği zararı azaltmak için Clemenceau aceleyle meşhur bir general olan Henri Gouraud'yu Doğu Akdeniz'in yeni yüksek komiseri olarak göndereceğini açıkladı. Gouraud savaştan önce Fransız yönetimine karşı Kuzey Afrika'daki muhalefeti ezerek isim yapmıştı. Kolonyalist lobiyi daha da memnun etmek amacıyla, Comité de l'Asie Française'in Başkanı de Caix de Gouraud'nun baş sekreteri olacaktı.

Lloyd George, Gouraud'nun düzenlemeleri koordine etmek için Faysal'la görüşebileceğini söylediğinde Clemenceau çok sinirlendi. Aceleci İngiliz çekilmesinin Fransa'ya engel olmak için kasten yapılmış olduğuna ikna olmuştu. 14 Ekim'de, Britanya ve Fransa'nın bir Arap devletini "koruyacağına" dair Sykes-Picot Antlaşması'nda verilen taahhüdün İngiliz hamlesiyle bozulduğunu söylediği sert telgrafi Başbakan'a yolladı. Britanya'nın Faysal'a olan desteğine de saldırmıştı. "Emîr'le bir dostluk nasıl mümkün olabilir ki?" diye sinirlenmişti, "adam, tüm Suriye'nin hâkimiyetini istiyor ve İngilizlerin korumasında kalıyor!"⁵⁰

Clemenceau'nun telgrafi Lloyd George'u da sinirlendirmişti, Sykes-Picot Antlaşması'na göre Fransa'nın bir Arap devletini "koruyacağı"

iddiası hoşuna gitmemiştir. Lloyd George, Clemenceau'yu "Arap bölgelerinde ciddi ve uzun süreli sıkıntılara" neden olmaya yatkın, "gerçeklere göre değerlendirdiğimizde tamamıyla yersiz bir muhalefet ve şüpheli davranışları" için suçlamadan önce, "antlaşmada kullanılan 'soutenir' (desteklemek) sözcüğü tamamen farklı bir anlama tekabül ediyor," diye belirtmişti.⁵¹ Bu durum Lloyd George'u endişelendiriyordu çünkü sorunlar arttıkça Filistin ve Mezopotamya'da barındırılması gereken İngiliz askeri sayısı da artacaktı.

Clemenceau bir nebze yumuşamıştı. İngiliz çekilmesi başladıktan sonra Gouraud'nun Faysal'la Paris'te buluşmasına izin verdi. İkili öğle yemeğinde buluşmuş ve Faysal'ın dediğine göre, General, Arapların ülkelerinin bölünmesini hoş görmeyeceklerini anladığını söylemiş ancak Suriye'de düzenin kurulması için kan dökülmesi gerekirse de onu dökmek için tereddüt etmeyeceği konusunda da uyarılmıştı. Gouraud, 16 Kasım'da Suriye'deki Fransız yönetiminin başına geçmek için yola çıktı.

"Sizin göreviniz," demişti Clemenceau, Gouraud ayrılmadan önce, "Akdeniz'in kalbinde bir Fransız etki merkezi oluşturmaktır... Her İngiliz Tommy'si için bizim *poilu*'lardan* bir tane yerleştirin. Oraya gitmeyi seçmediğinizi biliyorum. Ancak iki tip insan vardır: Kendilerini ülkelerinin önüne koyanlar ve diğerleri. Biliyorum ki siz diğerlerindensiniz. *Allez!*"⁵²

* Fransız askeri için kullanılan bir söz, "Tommy"nin (ya da Türkiye için Mehmetçik – ç.n.) karşılığı. Sözlük anlamı: kılı.

BÖLÜM İKİ

İKİ SAVAŞ ARASI GERGİNLİK: 1920-1939

Durdurulan bir aracın sürücüsü aranıyor, Filistin, 1938. O dönemde izinsiz ateşli silah bulundurmanın cezası ölümdü. Fakat Araplar, Suriye ve Lübnan'ı sığınak olarak kullanarak İngiliz kuvvetlerine karşı başarılı olabiliyordu. © Bettmann/CORBIS

HAÇLI

Suriye’deki yeni yüksek komiser General Henri Gouraud 21 Kasım 1919’da Faysal ile anlaşmak ve Suriye’deki Fransız otoritesini tasdik etmek için Beyrut’a vardı. Neşeli kalabalıklar tarafından karşılandı ancak bu kendiliğinden olduğu belli sadakat gösterisinin sebebi perde ardındaki Fransız politik görevlilerinin ön çalışmasıydı.¹ Elli iki yaşındaki Gouraud narin, zayıf, mavi gözlü bir adamdı. İngiliz bir diplomat onu net bir şekilde şöyle özetlemişti: “Öfkeli, sakallı, tek kollu ve zalim.”²

Gouraud’nun kolunu kaybediş hikâyesi efsaneviydi. Dört yıl evvelinde Gelibolu’daki Fransız kuvvetlerine liderlik ederken patlayan bir Türk top mermisiyle ciddi anlamda yaralanmıştı ve yaralarından biri enfeksiyon kapmıştı. Askerî hastanede kendisine, “Kesinlikle kangren belirtisi bu, General. Ya bizimle kolunuzu kesme konusunda anlaşsınız ya da bu akşam ölürsünüz,” demişlerdi. “Ne garip bir talep,” diye cevap vermişti Gouraud gülmeyi başararak. “Bu akşam kimsenin ölmek istemediğini biliyorum. Eminim, siz de istemiyorsunuzdur.”³

Sakatlıklarının sonucu olarak Gouraud kolunu kaybetmişti ve topallıyordu ancak bunlar onu cepheye geri dönmekten alıkoymamıştı. 1918 Temmuz’unda Fransız Dördüncü Ordusu’nu yönetirken, Champagne bölgesinden Paris’e Almanların son bir gayretle yaptığı yarma harekâtını başarıyla püskürtmüştü. Bu galibiyetin ne kadar önemli olduğunun bir göstergesi olarak, hemen sonrasında Clemenceau ile buluştuğunda genel olarak el sıkmayı tercih eden Başbakan, General’i beklenmedik bir tutkuyla selamlamıştı – muhtemelen Gouraud’nun sıkacak bir sağ eli olmaması sebebiyle. “Beni yirmi kere öptü, yanaklarımdan, gözlerimden, alnımdan,” diye hatırlayacaktı sonra Gouraud.⁴ Parti Colonial Kasım 1919 seçimlerinde büyük bir galibiyet kazanınca Başbakan, “Champagne aslanı”ndan yine onu kurtarmasını umuyordu.

Evlenmemiş, son derece ciddi ve militanlık derecesinde dindar olan Gouraud kendini bir haçlı olarak görüyordu. Kendi gözünde, Beyrut'ta karaya çıktığında sekiz yüzyıl önce papanın çağrısına cevap veren, ağırlıkla Fransızlardan oluşan ve kaleleri halen zeytuni benekli Lübnan ve Suriye tepelerini taçlandıran savaşçı keşişlerin izinden gidiyordu. En iyi subaylarından biri olan Georges Catroux, General'in Beyrut'a ayak basar basmaz Şam'a nasıl "bir Hristiyan, bir asker ve bir romantik olarak" gözlerini diktiğini açıklayıcı bir şekilde anlatmıştı.⁵ Gouraud, yalnızca annesinin resmiyle süslenmiş olabildiğince sade yatak odasından, sefere çıkmış atalarının asla ulaşamadığı şehri Fransa'nın alışını planlıyordu. Catroux'nun dediğine göre, Şam yalnızca "Aziz Pavlus'un vahiylerinin kenti" değildi, ayrıca "Frenklerin saldırılarına meydan okumuş fethedilememiş bir kale, Lusignan'ı Hattin'de' alt eden, cesur, büyük Selahaddin'in başkenti ve mezar yeri" idi. Gouraud, General'in baş sekreteri olmuş de Caix'nin sözleriyle, "biraz fazla askerdi."⁶

Gouraud, Beyrut'a varışında, Avrupa'daki zaferin Fransız kuvvetlerinin Suriye'ye rahatça gelebilmesini sağladığını söyledi ama aslen Clemenceau'nun her İngiliz askerinin olduğu yere bir Fransız askeri dikme isteğini karşılayacak güce sahip değildi. Kendi emrinde, ancak otuz bin adam vardı – ya da, bir İngiliz subayının aşağılayarak söylediği gibi, "yalnızca iki tümen, çoğu da siyah."⁷ İngiliz ordusu çekilirken, onların yerini alan Fransız kuvvetlerinin küçüklüğü utanç verici bir şekilde açığa çıkmıştı çünkü bir Fransız subayının hatırladığı üzere, "Onların bir alayının olduğu yere, bir tabur bile koyamıyorlardı."⁸ Gouraud'nun başka bir subayının sözleriyle, devir teslimin sonucu şuydu: "Doğu'ya bir güç gösterisi yapmak yerine zayıflığımızı gösterdik."⁹

Bu önemliydi çünkü Gouraud artık Fransız ellerinde olan kıyı bölgesinin kuzey ve doğu sınırlarında sorunlarla karşılaştı. Kuzeyde, Kilikya'daki –şimdiki Güneydoğu Türkiye– güçleri, keskin zekâlı Mustafa Kemal tarafından yönetilen Türk milliyetçilerinin saldırısı altındaydı.

* Guy de Lusignan, Poitou, Fransa, 4 Temmuz 1187'de Taberiye Gölü kenarındaki Hattin Savaşı'nda Selahaddin tarafından yenilene kadar, kısa süreliğine Kudüs kralıydı. O Ekim'de Selahaddin Kudüs'ü ele geçirdi; şehir 1917'de Allenby tarafından işgal edilene kadar Hristiyanların eline geçmedi.

Doğuda da İngilizler Sykes-Picot Antlaşması'na göre "Mavi" bölge, yani Fransız bölgesi olmasına rağmen, Bekaa Vadisi'ni Araplara bırakmıştı.¹⁰ Verimli vadi hem Fransız hem de Arap bölgelerinin sürdürülebilirliği için anahtar role sahip olduğundan, bölgede Fransız ve Arap güçleri arasındaki gerilim giderek tırmanıyordu.

Gouraud, Bekaa'nın kontrolünü almak için sabırsızlanıyordu ancak Clemenceau herhangi bir hamleyi Londra'da Lloyd George ile yaptığı hayal kırıklığı yaratan toplantıdan sonra Paris'e gelen Faysal ile bir anlaşmaya varmaya çalışırken, "politikalarının ılımlılığını" kanıtlamak istediğini söyleyerek reddediyordu. Faysal Fransa'nın tüm Suriye'nin kontrolünü almasını önerdiği açılış teklifini geri çevirince, Clemenceau bir anlaşmanın mümkün olduğu konusunda iyimserliğini sürdürdü. 9 Aralık'ta Gouraud'ya Faysal ile bir anlaşmaya varır varmaz, "Onun önemini yüceltmek ve ona güvenmek bizim çıkarımıza olacak," demişti.¹²

Fransa'nın Faysal'a olan inancı kısa sürdü. 14 Aralık'ta Arap güçleri, geniş ve verimli Bekaa Vadisi'nde Fransızlarla çarpışıp Gouraud'ya Paris'ten gelen emirleri görmezden gelmesi için ihtiyacı olan bahaneyi vermişti. Bu olayın Faysal'ın düzeni koruyamadığının göstergesi olduğunu iddia ederek, ertesi gün askerlerini Bekaa'ya yolladı ve vadinin ana kenti Baalbek'i ele geçirdiklerinde çatışmalar çıktı.

Haberlerle paniğe kapılan ve halen Paris'te olan Faysal zaman kazanmak için Clemenceau'nun ona yaptığı teklifi kabul etmeyi düşündüğünü söyledi ve hızla Şam'a gitti. Görünüşte amacı milliyetçi grupları anlaşmaya ikna etmekti ancak aslında Fransa'nın Bekaa'ya ilerlemesinin oluşturduğu tehlikeli örneğin farkına varmıştı.¹³ "Gouraud'nun ekibindeki subayların çoğunun ülkenin fethinden başka bir niyeti olmadığını" farkında olarak, "yerel askerî sorunlar ve olayların, onlara Şam'ı işgal etme bahanesi vereceğini" tahmin etti: Sonrasında olan da tam olarak buydu.¹⁴

O yılın başlarında bir İngiliz yetkilisi, Faysal'ın gittikçe daha mutsuz olan milliyetçileri kontrol etme girişimlerini "bir grup tayı sürmeye çalışan bir çaylağa" benzetiyordu.¹⁵ Arap şeyhi Şam'a ulaştığında, milliyetçileri Clemenceau'nun onlara önerdiği teklifi kabul etmeye ikna edemedi. Kendi destekçileri tarafından ihanetle suçlanarak Fransızlara karşı duruşunu sertleştirmeye mecbur hissetti. Gouraud'nun kuzeyde

Türk cephesinde baskı altında bulunan askerlerini ikmal etmek için kullandığı Şam ve Halep arasındaki demiryolunun kullanılmasına izin vermedi. Fransızların tedarik konvoyları trenle dört gün yerine deniz üzerinden on beş günde gidiyordu.¹⁶ Arap milliyetçileri Fransız lojistiğini iyice zorlaştırmak için İskenderun ve Halep arasındaki demiryolunu Lawrence'ın onlara öğrettiklerini uygulayarak havaya uçuruyorlardı.

Paris'te Clemenceau, başkanlık seçimine girmek için istifa etmişti. Başbakan olarak halefi Alexandre Millerand, Faysal hakkında olumlu düşünmeye pek niyetli değildi. Amerikalıların müdahale etmeyeceğine emindi: Eylül 1919'da Başkan Wilson felç geçirmiş ve Senato, Milletler Cemiyeti'ne ABD'nin üyeliğini reddetmişti. 10 Şubat 1920'de Millerand, Gouraud'ya, Faysal'ın "otoritesini uygulayabildiği konusunda daha ciddi bir kanıt" sunması gerektiğini söylemişti.¹⁷ Eğer Arap lideri bunu yapamazsa Millerand, generalini "düzenin korunması, insanların savunulması, askerlerin güvenliği için gerekli önlemleri almakla" yetkilendirmişti ve "haklarına saygı duyulmasını sağlayacak gerekli araçlara sahipti."

O anda Millerand, Clemenceau'nun da olduğu gibi gerçek dışı düşünüyordu, Gouraud'nun düzeni sağlamaya yetecek gücü yoktu. Bu eksiklik Gouraud'ya tek bir seçenek bırakıyordu: Arap muhalefetini ezmeden önce, Türk lideri Mustafa Kemal ile bir anlaşmaya varmak zorundaydı ve bu konuda İngilizlerin desteğine ihtiyacı vardı. 8 Mart'taki Genel Suriye Kongresi Faysal'ı Suriye ve Filistin kralı ve hırslı ağabeyi Abdullah'ı Mezopotamya emiri ilan edince, Fransa elçisi Cambon kararlaştırılmış eylem üzerinde anlaşmak için İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'u görmeyi istedi.

Kongre'nin açıklamalarının İngilizler üzerinde derin etkisi olmuş olsa da Curzon başta Cambon'u şaşırtacak şekilde yardıma yanaşmamıştı. İngiltere Dışişleri Bakanı, Kongre'nin adımını "kabul edilemez ve hoş görülemez" bulsa da, hoş karşılanmayacakları bölgelere zorla girdikleri için, suçlunun Fransız hükümeti olduğunu söyledi.¹⁸ Sonrasında Curzon, "Gerekli olduğunu düşündüm," diye yazmıştı yüz kızartıcı bir şekilde, "özel olarak olmasa da genelde sorumluluğun bizim değil Fransızların olduğu kayda geçmeliydi." Millerand sert bir şekilde karşılık vermişti. İtalyan Rivierası'ndaki San Remo'da yapılacak,

mandaların dağılımının karar verileceği bir konferansın öncesinde, Sykes-Picot Antlaşması'nın ortaya koyduğu gibi Filistin'de uluslararası bir yönetimde ısrarcı olmakla tehdit etti.

Bu tehdit İngiliz hükümetinde ciddi bir endişe yarattı. Siyonistlerle ilişkileri hızla kötüleşiyordu ve İngiliz yetkilileri siyonistlerin Filistin'de kesinlikle bir İngiliz mandasını savunacaklarından emin değillerdi. Dostluk bozulmuştu çünkü İngilizler kendilerini çoğu Arap olan mevcut nüfusun haklarını etkilemeyecek şekilde Yahudilerin ulusal yurdunu desteklemeye adanmış, siyonistler ne olursa olsun en kısa sürede bir Yahudi devleti kurmaya karar vermişlerdi. 1919 başlarında Filistin'i ziyaret eden bir İngiliz kardinali siyonistleri, hayret ve tiksintinin karışımı bir tepkiyle, "adayları için resmî konumlar talep eden ve genel olarak müdahaleci, her yönden kendilerini bastıran" kişiler olarak tasvir etmişti.¹⁹

Siyonistlerin Filistin'in dengesini bozacağından korkarak İngilizler onları engellemeye çalıştılar. "Siyonist emelleri ve siyonist devleti konusunda biraz ağırdan almalıyız," demişti Filistin'deki yetkili İngiliz generali çünkü "bir Yahudi hükümeti Arap isyanı anlamına gelir ve Yahudi olmayan nüfusun yüzde doksanı bunun günahını İbranilerden çıkarır."²⁰ Londra'da Curzon generalle hemfikir. "Weizmann ve yanındakilerin iddiaları abartılı, kontrol edilmeli," diye düşünüyordu.²¹

Siyonistler özyönetime çok ağır ilerlendiğinden şikâyet ediyor, İngilizleri anti-semitizm ile suçluyordu. Kendi eylemlerinin Arap öfkesi yaratacağını kabul etmek istemeyerek, Fransızların Arap protestolarının arkasında olduğunu iddia ediyorlardı. Weizmann, Filistin'deki Yahudilere karşı Arap düşmanlığının "yapay, karanlıkta çalışan kimselerce ortaya atılmış, Büyük Britanya'nın Doğu'daki konumuna karşı çalışan" bir şey olduğunu söylüyordu.²² İngiliz önyargılarına cuk oturan bir açıklamaydı bu. Şubat 1920'de Suriye ve Filistin'in birleşmesi için Kudüs'te gösteriler yapılırken, Britanya'nın Filistin'deki Siyasi Amiri Richard Meinertzhagen, bu durumun "kuşkusuz" Filistin'deki İngiliz hâkimiyetinin dengesini bozmak için Fransızlarca yapılanların sonucu olduğunu yazmıştı.²³ Lawrence'ın meslektaşı, o sırada Yafa valisi olan W. F. Stirling uğraşmak zorunda olduğu dertlerin "devamlı Fransız Konsolosluğu tarafından kışkırtıldığına" ikna olmuştu.²⁴

Bu şüphelerin arasında ve Millerand'ın Filistin'de uluslararası bir yönetim çağrısı yapma tehdidinden sonra, 4 Nisan'daki Nebi Musa Şenlikleri'nde Kudüs'te isyanlar çıktı. Kutsal Şehir'e çok sayıda Müslümanın geldiği şenlikler her daim bir kıvılcım olmuştu ve Osmanlı döneminde de sıkı inzibat kontrolünde gerçekleşiyordu. Kudüs'ün İngiliz valisi olan Storrs, Suriye Kongresi'nin açıklamasının dertleri davet edeceğini öngörememiş ve yalnızca olay yerine ufak bir polis ekibi göndermişti; muhtemelen de Meinertzhagen ona "Filistin'de kısa zamanda hiçbir problem beklemediği" konusunda güven verdiği için böyle yapmıştı.²⁵ Sonuç olarak o gün neredeyse yedi bin kişiye kadar çıkmış bir Arap kalabalığını hizaya çekmek için yalnızca iki yüz polis bulunuyordu. Kalabalığın altında toplandığı Arap Kulübü'nün balkonundan, bir grup konuşmacı Siyonizmi yerdı. Konuşmacılardan biri olan şehrin büyük müftüsünün erkek kardeşi bir Faysal portresi çıkararak, "Bu sizin kralınız," dedi.²⁶ Kalabalık da ona karşılık vermişti: "Allah kralımızı korusun!"

Zaman geçtikçe kitle daha da kızgınlıştı. "Bağımsızlık! Bağımsızlık!" sloganları yerini "Filistin bizim ülkemiz, Yahudiler köpeğimiz!" sözlerine bıraktı.²⁷ Kaçınılmaz bir şekilde, bir noktada itiş kakış yaşandı; muhtemelen biri başka birinin bayrağına tükürmüştü. Kim ya da neyin tam olarak müteakip isyanı çıkarttığı belli değil. Önemli olan, İngilizlerin vahşeti durdurmasının dört gün sürmesiydi; bu süreçte beş Yahudi ve dört Arap öldürülmüş ve iki yüz ellinin üzerinde, çoğu Yahudi vatandaş yaralanmıştı.

Siyonistler Storr'un isyana yavaş tepki vermiş olmasının anti-siyonizmin, hatta yönetimindeki anti-Semitizmin kanıtı olduğunu düşünüyorlardı ve bunu yüzüne söylemişlerdi. Siyonistlerin suçlamalarının bir nebze hakikat payı taşıdığının farkında olan Lloyd George Filistin'deki askerî yönetimi, Britanya'nın siyonist davayı desteklemesini beş yıl önce önermiş Yahudi bakan Herbert Samuel'in başında olduğu sivil bir yönetimle değiştirmeye söz verdi. "Hiç olmazsa, onu anti-semitizmle suçlayamazlar," diye düşünmüştü bir İngiliz yetkili alay ederek ama bu konuda haklıydı da.²⁸

Buna rağmen İngilizler çözümsüz bir sorunu omuzlarına yük olarak aldıklarını fark ettiler. "Filistin sorunu," diye yazmıştı Britanya'nın

en kıdemli generali, “İrlanda problemiyle aynı, yani küçük bir ülkede yaşayan iki halk birbirinden acayip derecede nefret ediyor.”²⁹ Ayrıca Yahudiler de İngilizlerin onlardan beklediği şükran duygusuna sahip değillerdi. Askerî istihbarat şefi isyandan sonra Filistin’i ziyaret edince, Siyonistler ve İngilizlerin “gerçekten dost” olmalarını varsaymak için hiçbir sebep olmadığını anlamıştı. Dostluk, “Siyonist devlet askerî koruma için Büyük Britanya’ya mecbur olduğu sürece sürecek,” diye düşünmüştü – keskin bir şekilde doğrulanacak bir içgörüydü bu.³⁰

Siyonistlerle olan sorunlu ilişkileri yüzünden ve Filistin’deki sorunları Fransızların çıkardığına ikna olmuş bir şekilde İngilizler o nisan ayında San Remo Konferansı’nda Millerand’la yüzleşecek kadar kendilerini güvende hissetmiyorlardı. Suriye’de bir Fransız mandasını kabul etmenin Arap ayaklanmasına yol açacağından emin olmalarına rağmen, eğer karşı çıkarlarsa da Fransa Başbakanı’nın Filistin’de uluslararası bir yönetim için çağrıda bulunarak –mevcut koşullarda Siyonistlerin de destekleyeceği bir adım ile– misilleme yapacağını biliyorlardı. Bu yüzden San Remo’da Britanya, Fransa’nın Suriye üzerindeki hak iddialarına ses çıkarmadı ve Millerand da tehdidini devreye sokmadı. Suriye ve Lübnan’da Fransız mandası ile Filistin ve Mezopotamya’da İngiliz mandası onaylanmıştı. İki güç, aynı zamanda Musul civarındaki petrolün aranması için kurulacak şirkette Fransızlara dörtte bir pay verilmesi konusunda da anlaştılar. Hemen sonrasında Curzon Fransızların “yerel durumu kontrol etmek amacıyla alınacak gerekli askerî önlemler konusunda uzman” olduklarını söyleyince Millerand bunu fırsat bildi.³¹ Ertesi gün, Millerand’ın yetkilileri Faysal’ın hükümeti halen organize olamamışken Suriye’yi işgal etmek için plan yapmaya karar verdiler. Üç gün sonra Gouraud’ya, Faysal’a karşı eyleme geçmenin “zaruri ve acil” olduğu ve Şam ile Halep’in işgali için iki tümen daha alacağı söylendi.³² Gouraud’nun yönetimindeki askerlerin sayısı yalnızca on iki haftada ciddi oranda artarak otuz dört taburdan elli tabura çıkmıştı.

Bu esnada danışmanı Robert de Caix, Türklerle ateşkes ve silah anlaşması yaparak Faysal’a karşı hareketin yolunu açtı. Ateşkes gerçekleştikten sonra Fransızlar İngilizleri, bu anlaşmanın varlığından ve Faysal’a kararlılıklarını göstermek için askerî yöntemler kullana-

caklarından haberdar etti. İngilizler bunu oldukça kötü karşıladılar çünkü onların gözünde Fransızların ayrı bir barış müzakeresi yapması ittifaklarına ihanet anlamına geliyordu. Daha sonra da uzun bir zaman Fransızların, daha yüksek bir petrol payı almak için Türkleri Musul bölgesini almak için gizliden gizliye desteklediğinden kuşkulandılar.

Ani ve tek taraflı Fransız hamlesi İngilizlerin, eski müttefiklerinin Filistin'deki İngiliz yönetimini sarsmak için ellerinden geleni yaptıklarına dair kuşkularını güçlendirmişti. Özellikle de Churchill Fransızların Suriye'yi işgalinin daha büyük belaya yola açacağına emindi. Meslektaşlarına Filistin'den askerlerini çekmemelerini söyleyerek buranın tampon bölge olarak önemini hatırlattı. Bunu yapmak "tamı tamına (...) gelecekteki dertleri, Filistin'den daha tehlikeli ve çözmesi daha güç olacak Mısır ve Süveyş Kanalı'na transfer etmek" anlamına gelecekti.³⁴ Churchill'in ısrarıyla, Allenby, Faysal'a destek olması için harekete geçti. Hem Churchill hem de Herbert Samuel'in ortak amacı, Arap liderini mümkünse bağımsız tutmak ve karışıklığın Arap Filistini'ne sıçramasını engellemekti. Curzon'dan gelen ve Faysal'a para ödenmemesini söyleyen emri kale almayarak, Faysal'ın destekçileri düzeni sağlamak için paraya ihtiyacı olduğunu söylediğinde iki aylık yardım göndermişti –ve daha ileri bir müdahale için Gouraud'nun bahanelerini reddetmişti– ancak Allenby paranın, daha önce olduğu gibi, Fransızlara karşı kullanılacağını biliyordu. Faysal'a da Britanya'nın onu bağımsız bir Suriye devletinin başı olarak görmeye hazır olduğunu söylemiş, davasını sürdürmek için Avrupa'ya gitmesini istemişti.³⁵ Faysal ise tanınana kadar bu yolculuğu yapmayacaktı.

1920'nin Bastille Günü'nde Gouraud kararlı bir şekilde Faysal'a karşı harekete geçti. Faysal'ın, Fransız mandasını ve frangını kabul etmesi ve Fransızlara karşı düşmanca tutumu durdurması için iki gün mühlet veren bir ultiatom yayımladı. Ancak Faysal kırk sekiz saatlik bir uzatma daha istediğinde Gouraud bu talebi kabul etti. Bu türden bir taviz Paris'teki Millerand'ı sinirlendirecekti. Millerand'ın tepkisinin sonucu olarak Gouraud, Faysal koşulları kabul ettiğini gecikmiş bir şekilde telgrafla bildirmiş olmasına rağmen, Arapların Fransa'nın tüm Suriye devleti üzerindeki kontrolünü kabul etmesini istiyordu.

Kendi milliyetçi destekçilerinin baskısı altındaki Faysal bu ek talebi kabul edemezdi. 24 Temmuz'da Fransız askerleri Şam'ın dışında, Maysalun'da çok daha ufak bir Arap kuvvetini, Arapların topları ve makineli tüfeklerine karşı tanklar ve uçaklar kullanarak altüst etti. Fransız askerleri ertesi gün Suriye'nin başkentine girdi ve ardından da ayın yirmi altısında Gouraud onları takip ederek şehre girdi. Faysal güneye, İngiliz kontrolündeki Filistin'e kaçarken Fransız general de antik kentin merkezine, yedi yüz yıldır orada gömülü olan Müslüman dünyasının en ünlü savaşınsının sade türbesine ilerliyordu. "Selahaddin," diye seslendi geldiğinde, "geri döndük."³⁶

Gouraud'nun Faysal'ı sürme kararı onu kukla olarak tutmasını bekleyen İngilizleri şaşkına çevirdi. Faysal'ın hemen sonrasında Filistin'de ortaya çıkışı İngilizler açısından bir ikilem yaratıyordu. Bir İngiliz yetkilisinin dediği gibi, "Ya Fransızlarla kavgaya tutuşacak ya da onu indireceklerdi."³⁷ Patronları ikilemi hızla çözdü. Faysal'ın Filistin'de kısa bir süre kalmasına izin verdikten sonra onu Mısır sınırına kadar götürdüler. Kısa süreliğine Suriye kralı olan bu adam orada "bagajının üzerinde oturarak" treni beklemeye terk edilmişti.³⁸

Yine de eğer İngilizler Faysal'ı bölgelerinden kaçırarak Suriye'den ani kovuluşunun sonuçlarından kaçınabileceklerini umdularsa da kendilerini kandırıyorlardı. Fransızlar, konuyu sonradan değerlendirerek, Anglo-Fransız Deklarasyonu'nda özgürce seçilmiş ulusal hükümetlerin desteklenmesini Fransızlarla birlikte kabul ettiği Kasım 1918'den beri İngilizlerin üzerinde artan baskıya işaret etti. Fransızların gözlemlediği kadar, *schadenfreude*' imasından çok daha fazla bir şekilde, taahhütten günler sonra, "Mezopotamya'da başka sorun yoktur yalnızca emîr seçimi vardır. Şam örneği bulaşıcıdır."³⁹ Arapların Osmanlı İmparatorluğu çöktükten sonra Suriye'deki kısa özerkliği kendileri için bağımsızlığa ulaşabilme yolunda bir ilham oldu. Gouraud, Faysal'ı kovduğu zaman Mezopotamya'da bu hedef için çalışmaya başlamışlardı.

* (Alm.) Başkalarının acılarından alınan zevk. (ç. n.)

IRAK'TA İSYAN

Gouraud'nun Arap milliyetçilerinin isteklerini bastıracağı iyiden iyiye belli olunca, Suriyeli Arap milliyetçiler Mezopotamya'daki hemşehrilerini, "Ayağa kalk; haklarını talep et, tam bağımsızlığını talep et," diye harekete geçmeye teşvik etti.¹ Haziran 1920'de Mezopotamya'da ortaya çıkan isyanların zamanlaması Suriye'deki olaylarla yakın bir şekilde bağlantılıydı fakat gücünü Irak'taki üç yıllık İngiliz askerî yönetiminin yaratmış olduğu öfkeden alıyordu. İngilizler 1917'de Bağdat'a girerken "işgalciler ya da düşmanlar değil de özgürleştiriciler" olarak davranmaya söz vermiş olsalar da bu sözü gerçekleştirmekte yetersiz olmuşlardı. Kısmen askerî zorunluluk sebebiyle de olsa Osmanlı adına önceden ülkeyi yönetmiş olan çoğu Arap yetkilileri azlederek onların yerine görevleri ülkedeki İngiliz güçler için yeterli yiyecek stoku sağlamak ve Fırat vadisi boyunca Bağdat ile Basra Körfezi arasındaki iletişim hatlarının güvenliğini garanti altına almak olan kendi siyasi yetkililerini yerleştirmişlerdi.

Bunlar savaş sırasında meşru sayılabilecek anlık müdahalelerdi ancak ateşkesten sonra da uzun süre bu böyle devam etti. Bu sırada ünlü koloni valisi Sör Percy Cox Tahran'daki bir pozisyona kaydırılmış ve Mezopotamya yönetiminin sorumluluğu da gayet zeki ancak kendine fazlasıyla güvenen, ülkenin geleceğinin de Hindistan'daki bir koloni gibi olacağına inanan, otuz beş yaşındaki yardımcısı Arnold Wilson'a verilmişti. Wilson, yönetiminde, İngiliz siyasi yetkilileri rastgele bir şekilde yönetmeye, altını ödül, askerî misilleme tehdidini de ceza olarak kullanarak devam etmişti. 1919'un ortalarına gelindiğinde külhanbeylerine özgü adalet hikâyeleri Suriye'ye ulaşıyor, özellikle de Faysal'ın Bağdat'taki destekçilerini sinirlendiriyordu. İngiliz yetkilileri davalının suçlu olup olmadığını yazı tura atarak belirlemekle ünlen-

mişlerdi. Başka bir vakada, iddialara göre, İngiliz bir yetkili Arapça bir şarkı söyleyeceğini ve karşısına getirilen şüphelilerden ilk hangisi felaket aksanına gülerse onun suçlu ilan edileceğini söylemişti.²

Her şeyi daha da kötü bir hale getiren ise İngilizlerin Anglo-Fransız Deklarasyonu'nda verdikleri, eski Osmanlı topraklarında ulusal hükümetler kurulurken “yerli nüfusun özgür seçimini” destekleme vaadini gerçekleştirememeleriydi. Faysal'ın Iraklı destekçileri Mayıs 1919'da deklarasyona işaret ederek İngilizlerden evlerine dönüp Bağdat'ta kendi yönetimlerini kurmayı talep ettiklerinde Arnold Wilson'dan alaycı bir cevap almışlardı. Iraklılarla Şam'da görüştüğünde, yüzlerine karşı kışkırtıcı bir şekilde “boş laf” diyerek onların umutlarını boşa çıkarmıştı.³ Meslektaşı Gertrude Bell sonradan bu karşılaşmayı dönüm noktası olarak tanımlayacaktı – Iraklıların İngilizlerden daha fazla yardım alamayacağını ve eski mütteliklerini kovma zamanının geldiğini anladıkları andı bu.

Bell, Arapların kendilerini yönetemeyecekleri ve bunda da isteksiz oldukları konusunda önceden Wilson'la hemfikirdi. İkisi de bunları söylemek ve Lawrence'ı haksız çıkarmak üzere İngiliz Hindistan Bürosu tarafından barış konferansına çağrılmıştı. Ancak Bell, Paris'ten Bağdat'a giderken kelimenin tam anlamıyla bir Şam dönüşümü yaşadı ve fikrini değiştirdi. Şam'daki milliyetçi liderlerle tanışınca Bağdat'taki ekibin gücünü ve amaçlarını öğrenip şaşkına dönmüştü. Londra'yı, “Mezopotamya halkını kendi istekleriyle vazgeçmeyecekleri bir şey vererek barış yolunda tutmanın bir yolu yok. Başka birinin verdiği, örneğin bizim, iyi bir yönetim yeterli değil,” diyerek uyarılmıştı.⁴

Wilson'a göre panik yaratan kişi Bell'di. Bell'in fikrini “hatalı” bularak reddeden Wilson, Mezopotamya'da Sünni ve Şii, Arap ve Kürtler arasında derin bir ayrım olduğunun altını çizerek Şiiilerin, Sünni Bağdat ekibinin Şam'da kuracağı bir yönetimi desteklemeyeceğini söyledi.⁵ “Amatör bir Arap hükümeti” de “otorite, hukuk ve düzenin hızla çöküşü” anlamına gelecekti. Wilson'ın Bell'le olan iyi ilişkisi sonradan bozulmuştu. “O günlerde yapabilseydim onu bıçaklardım,” demişti Bell kızgın bir şekilde.⁶

Bağdat'tan yayılan çelişkili görüşler, artık geçmişte kalan Osmanlı hükümetinin imparatorluğun parçalanmasını resmî olarak onaylayacak

barış anlaşmasını imzalamamış olduğu gerçeğiyle birleşince, Mezopotamya'daki politik durumun kötüleştiğini açık bir biçimde görebilmelerine rağmen, Londra'daki yetkililere tereddüt için bir bahane veriyordu.⁷ İngilizler, Araplara Bağdat'ta bir dereceye kadar özerklik verirlerse, Fransızların onları Suriye'deki Fransız yönetimini sarsmaya çalışmakla suçlamasından ve İngilizlerin Filistin ile Musul'daki petrol sahası taleplerini Milletler Cemiyeti'nde veto ederek misilleme yapmasından korkuyorlardı. Bu sebeple güne durağanlık hâkimdi. Arnold Wilson için hava hoştu ancak gecikmenin çok kötü sonuçları olacaktı. "Düşünsenize," diye yazmıştı Gertrude Bell 1921'de, "ya yerel kurumları kurmaya iki yıl önce başlasaydık! Şimdiye bir Arap hükümetimiz ve ordumuz olurdu, hiç kabile isyanı olmazdı, bu yıl harcanan tüm para ve hayatlar kurtarılmış olurdu."⁸

Whitehall'de Mezopotamya konusunda nasıl bir politika izlenmesi gerektiğine karar verilemezken, Bağdat'ta Arnold Wilson istediği her şeyi yapmakta serbestti. 1920 yılına neşeli bir ruh haliyle Cox'a, "Şeyhler ve dış bölgelerdeki kabileler duruluyor. Basra'daki politik atmosfer gayet iyi, Bağdat'taki durum ise idare eder ve bence Musul'da bile işler daha iyiye gidiyor," diye bildirerek başlamıştı.⁹ Yılbaşı akşamındaki renkli bir kostüm partisi bile ciddi bir başarı olmuştu. "Kadın kıyafetleri giyen erkeklerin kıyafetleri kadınlarınkinden bile daha iyiydi." Ertesi günkü yeni yıl mesajı da pişmanlık içermiyordu. Mesajda, büyüklük taslayarak, "Sivil hükümetin yeniden kurulmasını ve ticari ilişkilerin normale dönmesini görmek için sabırsızlananlar hatırlamalı ki burası dünyada anarşinin çirkin başını henüz kaldırmadığı birkaç yerden biri," demişti.¹⁰

Sonuç olarak, Mart 1920'de Suriye Kongresi Faysal ve Abdullah'ı sırasıyla Suriye ve Mezopotamya'nın yöneticileri ilan ettiğinde Bağdat'ta Arap hükümeti olmadığı gibi kurulacağına dair bir işaret de mevcut değildi. "Belayla karşı karşıyayız," diye yazmıştı Bell, Şam'dan gelen haberleri duyunca. "Bu ülkeyi kaosa düşmekten kurtarmak için her kişisel etki kırıntısına ihtiyacımız olacak."¹¹ Kendi etkisinin işe yarayacağına dair iyimserliği tamamen yersizdi çünkü Iraklıların İngilizlere güveni kalmamıştı. Sonradan itiraf ettiği üzere: "Sözlerimizi

gerçekleştireceğimize dair bir işaret vermedik; yerel yönetimlere göre, yapabilecek olsak bile niyetli değildik.”¹²

Mezopotamya'daki Britanya mandası San Remo Konferansı'nda onaylanınca, sonunda durumun ciddiyetinin farkına varan Wilson, milliyetçileri sakinleştirmek için ödün vereceğini ima eden bir açıklama yaptı. Ancak bunu yaparak kendini zayıf gösterdi ve bu izlenim İngiliz askerlerinin çekilmesiyle de güçlendi. Bu zayıflık göstergeleleriyle cesaretlenen milliyetçiler, bilhassa yaza denk geldiğinde politik gerilimlerin iyice alevlendiği Ramazan ayında Bağdat'taki Sünni ve Şii'leri birleştirmeyi başarmıştı. Bell, bu beklenmedik birliktelik ve “temel teşkil eden görüşün gâvurların defedilmesi olduğu” gerçeğinden cesareti kırılmış bir şekilde, “Birçok yarı dinî yarı politik vaaz ve şiir okuma faaliyeti vardı,” diye rapor etmişti.¹³

Mezopotamya'daki sorunun kaçınılmaz olduğu ortaya çıkar çıkmaz, manda yönetiminin maliyeti üzerine bir kavga patlak verdi. 1 Haziran'da *The Times* mandanın yılda elli milyon sterline mal olduğunu iddia ederek hükümetten daha ciddi bir şeffaflık talep etti. Günler sonra konuya geri dönerek Churchill'in o günden beri baskı altında yayımlamak durumunda kaldığı rakamlar ile bütçe tahminlerinde sekiz hafta önce yayımladığı rakamlar arasındaki tutarsızlıklara dikkat çekti. Savaş Bakanlığı'nın iddia ettiğinin tersine garnizonun son iki ayda daha da büyüdüğü gözüküyordu – sekiz binden fazla adam yetmiş binin üstüne çıkmıştı.¹⁴

Mezopotamya'daki İngiliz garnizonunun büyük boyutuna rağmen, ülkenin henüz tanımlanmamış sınırları izole ve savunmasız temel birimlerce tutuluyordu. 4 Haziran sabahı, şimdi Kuzeybatı Irak'ta yer alan Telafer isimli kentteki böyle bir karakol Faysal'ın askerî komutanı tarafından yönetilen silahlı Arap milliyetçileri tarafından saldırıya uğradı. Mezopotamya'daki İngiliz kuvvetlerinin komutanı General Aylmer Haldane ayaklanmaya dair oldukça savunmacı anılarında, “Kasabada yaşananlar muhtemelen hiçbir zaman tam olarak bilinemeyecek,” diye yazmıştı.¹⁵ İngilizlerin sonradan orada bulduğu bedenlerden, arkadaşlarının yenilmeden önce ofislerinin düz çatısında son bir savunma yaptıkları ortaya çıkıyordu. Günler önce kaçırılmış yerel siyasi yetkilinin cesedi yaklaşık üç kilometre ötede bulunmuştu.

Kenti kurtarmak için gönderilmiş bir dizi zırhlı araç, isyanı kötü bir şekilde hafife almış ve asla Telafer'e ulaşamamıştı. Pusuya düşürülmüş ve tüm İngiliz askerleri hayatını kaybetmişti.

İngilizler Telafer'i yerin dibine gömmek ve nüfusunu çöle sürmek için başka bir cezalandırıcı sefer sevkıyatı yaptı ancak gelişen olaylarla yenilmez olmadıklarını ortaya çıkarmıştı. "Askeri zaafın bilinmesi," dedi Arnold Wilson, "kabilelerin elini bize doğru çevirmelerini sağladı."¹⁶ Çaresizlik içinde önlem olarak isyanın potansiyel liderlerinin tutuklanmasına izin verdi ancak bu hamle kararsız kabile mensuplarını aşırı uçların eline atarak durumu vahimleştirmekten başka işe yaramadı.

Wilson panikleyerek Londra'yı, seçeneklerin "yönet ya da git" olduğu konusunda uyardı.¹⁷ İngiliz hükümeti ilkinde karar kıldı, ancak bu kararın maliyeti Wilson'un istifasıydı. 20 Haziran'da Sör Percy Cox'un Bağdat'a görevi devralmak için geleceğini ve "manda sona erip de kendi ayakları üzerinde durabileceği zamana kadar" ülkenin yönetiminde temel olacak "bir anayasanın" oluşturulması için çalışmaya başlayacağını ilan etmişti.¹⁸ İngiliz hükümeti Wilson'un yaptıklarını üç gün sonra, 23 Haziran'da Mezopotamya için Savaş Bakanlığı bütçesi üzerine gerçekleşen bir tartışmada itiraf etmişti.

O noktaya kadar hükümet Mezopotamya'daki varlığının maliyetini gelecekteki petrol üretiminin finansal kazançlarını öne sürerek savunuyordu. Ancak tam da o dönemde Britanya'nın San Remo Konferansı esnasında Fransa ile anlaşmaya vardığı petrol paylaşım düzenlemeleri kamuya açıklanmıştı ve bu düzenlemeler özellikle anlaşma dışı bırakılmış Birleşik Devletler'de ihtilafa yol açmıştı. 23 Haziran tartışmalarında Lloyd George'un öncülü Asquith, Churchill'in rakamlarına sistematik olarak yüklenerek Britanya'nın bölgedeki varlığının maliyetinin halen belirsiz olduğunu göstermiş ve mandadan en nihayetinde Britanya'ya da bir kâr payı düşeceği kabulünü sorgulamıştı. Lloyd George'un ülkedeki temel çıkarına, yani petrole, Britanya tarafından imzalanmış Milletler Cemiyeti akdinin ihlali olarak saldırmış ve meslektaşlarını Milletler Cemiyeti mandayı onaylayana kadar "herhangi bir koşulda Britanya'nın Mezopotamya'da hiçbir hukuki ilişkisi" olamayacağı konusunda uyarmıştı.¹⁹

Lloyd George'un cevabı basını Mezopotamya'da harcanan paranın telafi edilemez olduğu konusunda şüpheye sürüklemişti. *The Times* ertesi gün Başbakan'ın "değişken belirsizliklerinin", "fazla vergilendirme ve ciddi oranda boş harcamaların sonucu olarak iş dünyası felce uğramış bir ulusun gerginliğini azaltmayacağı" şeklinde yorumda bulunmuştu.²⁰ 1916'da Asquith'in de koltuğundan inmesine neden olmasıyla tanınan gazete tehdit eder bir şekilde şöyle devam etmişti: "Çoğunluğu ne kadar büyük olursa olsun Mezopotamyalı yarı göçebelere yıllık kırk milyon sterlin sağlamak için İngiliz halkını zorlamaya devam etmeyi öneren bir İngiliz hükümeti, ülkenin sabrını fazlasıyla zorlayacaktır."

Maliyetler giderek artacaktı. Temmuz ayının başında Bağdat'ın yaklaşık iki yüz kırk kilometre güneyinde, demiryolu kenarında bulunan Rumaythah kentindeki küçük bir İngiliz garnizonu Wilson'un emriyle tutuklanan önemli bir şeyhi de hapishaneden çıkaran, iyi silahlı ve disiplinli binlerce isyancı tarafından saldırıya uğramıştı. Milliyetçilerin başını çektiği ve Şiilerin güçlü dinî liderleri tarafından desteklenen isyan hızla verimli Fırat ovasının kabilelerine yayıldı ki bu kabileler de *The Times* başyazarları gibi İngiliz hükümetine vergi ödemekten bıkmıştı. İsyancılar birkaç yerde demiryolu bağlantısını kestiler ve günler içinde Rumaythah ile seksen kilometre kuzeyindeki Divaniye arasındaki bölgenin çoğu isyana dâhil oldu.

İngiliz hükümeti ayaklanmanın boyutunu saklamaya çalıştı ancak tüm saklama hamleleri gibi bu da durumu yalnızca daha kötüye götürdü. 16 Temmuz'da Churchill parlamentoya daha fazla ayrıntı vermek zorunda kaldı. Söyledikleri, bir tanığın yazdığı gibi, bir şok etkisi yaratmıştı çünkü "çoğu insan sorunların (...) tamamıyla yerel olduğunu düşünüyordu ancak şimdi ortaya çıktığı üzere (...) ciddi bir savaşa karşı karşıyaydılar."²¹ Ertesi gün kabinedeki arkadaşlarına iletildiği kasvetli bir bildiride Churchill, "Faysal'a pratikte savaş ilan etmiş olan" Fransızları bilhassa suçluyordu.²² Faysal'ın kaçınılmaz bir şekilde ilgisini Mezopotamya'ya çevireceğini tahmin ederek kabineye, ek bir tümenin –yaklaşık on yedi bin kişilik– isyanı bastırmak için Basra'ya gideceğini ve bunun "milyonlara mal olacağını" söyledi.

Hükümete en zarar veren şey ise T. E. Lawrence'ın da eleştirilere katılmasıydı. Çoktan, bilinen bir isim haline gelmişti. Oxford'daki

sürgünü sırasında, onunla savaşta tanışmış Amerikalı gazeteci Lowell Thomas, Londra’da Lawrence’ın serüvenlerini anlatan bir şov sahnelemiştir. Dolayısıyla Lawrence hükümet politikasını eleştirmeye karar verdiğinde fikirlerinin basında yer bulacağı kesindi.

Lawrence, bir önceki eylülde, İngilizlerin “yöntemlerini düzeltmezlerse” Mezopotamya’da bir isyan çıkacağını öngörmüştü.²³ Haklı çıkmanın makul heyecanı şimdi Oxford’da onu saran uyuşukluktan kurtarıvermişti. Araplara verilen son dakika tavizlerini “gecikmiş, samimi olmayan ve eksik” olarak nitelendirdiği bir dizi makaleyle Arnold Wilson’dan intikam almıştı.²⁴ 23 Temmuz’da *The Times*’a yazdığı bir mektupta, ayaklanmanın Bağdat’taki Wilson yönetiminin –“dört yüz elli İngiliz kıdemli yetkiliden oluşan ve tek bir Mezopotamyalı barındırmayan” yönetim– başarısızlığı olduğunu söyleyerek 1918 Kasım deklarasyonunda Britanya’nın verdiği özyönetim sözünü onurlandırmıştı.²⁵ İsyanı bastırmanın maliyetinin yılda elli milyon sterlini bulabileceğini tahmin etmiş, hükümetin hâlihazırda sürdürülebilir olmaktan çok uzak harcamalarına ek bir yüzde beş koymuştu.²⁶ Bu harcamayı kesmek için yapılması gereken, “iş Araplara yaptırmaktı.” Bağdat’tan, Gertrude Bell kızgın bir şekilde onu “saçma sapan” şeyler yazarak durumu kötüleştirmekle suçlamıştı, aynı zamanda da “başta yaptıkları hatanın T. E. Lawrence gibilerinin mektuplarına cevap vermediği daha da zorlaştırdığını” kabul etmişti.²⁷

Mezopotamya’da, durum kötüye gitmeye devam ediyordu. Lawrence’ın mektubunun yayımlandığı gün, bir İngiliz kuvveti demiryolu üzerinde bulunan Hilla’daki üstün hareket ederek, üç gün önce kabileler tarafından bağlantısı kesilmiş küçük bir İngiliz garnizonunun bulunduğu Fırat kenarındaki küçük bir kent olan Kufe’yi kurtarmaya gitmişti. İngiliz kuvvetlerinin etki uyandırıcı bir şovu olması beklenen bu sefer kötü sonuçlanınca İngilizlerin zayıflığının da canlı bir ispatı olmuştu. Çoğu Manchester alayından olan sekiz yüz kişilik kuvvetin üyeleri kurutan yaz güneşinin sertliğini hafife almış ve Kufe’ye uzanan otuz millik yol için yanlarına pek az su almışlardı. Yorgunluk sebebiyle öğleden önce bir kanalın yanında kamp yapmaya mecbur kaldıklarında, askerler sıcağın gücünden düşmeye başlamış ve tam o sırada bine yakın Arap’ın kampa yaklaştığını fark etmişlerdi.

İngilizler çekilmekten başka şansları olmadığına karar vermişlerdi ancak bu hamle Arapların beklediği bir şeydi. Grup yorgun argın bir halde Hilla yoluna doğru çekilmeye başladığında, daha da fazla Arap'ın saldırısına uğradı. Saldırı hızlı ve vahşiydi. Bir subayın anlattıklarına göre, “silahlı ekipler atların karınlarını alttan kesmek için hendeklerden fırlayan Arapların bıçaklı saldırısına uğramışlardı.”²⁸ Gece çökerken, askerler yarı çöl çalılıkta kayboldukları için kolayca seçilebiliyorlardı: Üç yüzden fazla asker öldürülmüş ya da esir alınmıştı. Araplar Maysalun'dan Fransızlar tarafından sürüldüğü gün, İngilizlere büyük bir mağlubiyet yaşatmışlardı.

Manchesterlıların yaşadığı felaketin haberleri Wilson'a ulaştığında, önceden düşünülmeyen bir şeyi değerlendirmek zorunda kalmıştı. İngiliz kuvvetlerinin Fırat vadisini tamamıyla terk etmek zorunda kalacağından korkarak, Faysal'ın Şam'dan sürülmesinden dört gün sonra, Londra'yla bağlantıya geçerek tahttan indirilmiş Arap liderine Mezopotamya Emîrlîği'ni teklif etme ihtimalini göz önünde bulundurup bulundurmayacaklarını sordu.²⁹ Eğer hükümet bölgenin yönetim maliyetini gelecekte düşürmek istiyorsa, Wilson “olası başka bir düzenlemedense (...) bu işi Faysal'la halletmenin daha iyi olacağını” düşünüyordu.³⁰ Böyle yaparak, “Hem Arapların gözünde saygımızı yeniden kazanabilir hem de Faysal ve ülke halkına karşı kötü niyetli oldukları suçlamasını tamamıyla ortadan kaldırabilirlerdi.”

Londra'da, hükümet bu fikre katıldı. Fikir hızla gelişti: 5 Ağustos'ta gazeteler Faysal'ın “Mezopotamya'nın muhtemel hâkimi” olacağını yazdılar.³¹ Aynı gün kabinenin onayına sunulan ve Wilson'un yerine Sör Percy Cox'un geçirilmesini öngören talimatlar daha sarıh hale gelmişti. Bu talimatlar “Mezopotamya kamuoyunun önemli bir kısmından gelen (...) doğal bir talep” olduğu sürece Faysal'ın Bağdat yöneticisi olarak atanmasını da içeriyordu.³²

Lawrence, Faysal'ı öne çıkarma fırsatını ele geçirmişti. *Observer*'da, savaş zamanı yoldaşı olan Faysal'ın Gouraud'dan gördüğü muamelenin Arap liderin savaşta İngilizlere verdiği desteğin “karşılığı” olamayacağını söyleyerek onun daha fazla anlayışı hak ettiğini ileri sürmüştü.³³ Yazısını, “İngilizlerin yaptıklarını kökünden sökecek” ve “haftada milyonlarca sterlin tasarruf ettirecek”, İngiliz danışmanların desteklediği

bir Arap hükümetinin kurulmasını savunarak bitirmişti. *The Times*'taki iki anonim makalede de "Selahaddin'den sonra gelmiş bu en büyük Arap liderine" takdirlerini sunmuştu.³⁴ İlkinde –komik bir şekilde, "Bir Muhabir" olarak yazılmıştı ismi– Faysal'ın, "İngiliz nüfuzunu İngiliz siyasi denetim alanının ötesine yaymak için tezgâhlanmış sinsi bir numaranın parçası olarak Büyük Britanya tarafından desteklendiği ve ön plana çıkarıldığı" fikrini yanlışlamaya çalışmış ve Faysal'ın Arap isyanındaki rolünün abartıldığını söylemişti.³⁵ İkinci makalede ise Faysal'ın ateşkesten sonra Suriye'de yönetim kurarken yaşadığı zorlukları anlatmıştı. "Bu koşullarda," diyordu, "bu kadar uzun süre dayanabilmiş olması muhteşem." Faysal'ı, "Otuz üç yaşında, gayretli ve henüz potansiyelini kuvveden fiile çıkarmış değil," diyerek tanımlayan Lawrence, makalesini kurnaz bir soruyla, Arap liderinin bundan sonra neler yapabileceğini merak ettiğini söyleyerek bitirmişti.

Fransız hükümeti de bütün olan bitenden haberdardı. 8 Ağustos'ta, Curzon, Millerand'a Faysal'ın Mezopotamya'da göreve gelebileceğini söyleyecek cesareti toplayabilmişti. Birkaç gün sonra, Fransa'nın Londra'daki kıdemli diplomatı bu öneri karşısındaki itirazını dile getirmişti. Söz konusu öneri Anglo-Fransız ittifakını "ciddi bir biçimde" test etmek anlamına gelecekti zira Faysal, Şam'ı da kaçınılmaz bir biçimde tehdit etmeye başlayacaktı.³⁶

İngilizler bu konuyu önemser görünmüyordu. Gouraud, Şam'a vardktan sonra, Paris'teki İngiliz elçisi, Curzon'u Fransız generalin Fransız nüfuzunu şehirden güneye doğru genişletmek amacıyla İngiltere'nin kontrolündeki Filistin ile Mezopotamya arasında ayırım tesis edeceği konusunda uarmıştı; bu durum İngilizlerin 1915'ten beri geliştirdiği, Orta Doğu'da bir savunma koridoru oluşturma fikrini tehdit edecek nitelikteydi. Londra'da, dışişleri yetkilileri İngiliz ve Fransız bölgesindeki ayırıcı sınırın tam olarak nerede olduğunu tespit etmek amacıyla Sykes-Picot Antlaşması'nı gösteren orijinal haritayı buldular. Yaklaşık 20 Ağustos gibi Sör Herbert Samuel yerel şeyhlerin onu buluşmaya davet ettiği Ürdün'ün doğusundaki Salt kentine gitmek için Kudüs'ten ayrıldı. Sör Herbert Samuel, Nebi Musa olaylarında başı çekenlerden olan ve daha sonra Ürdün'e kaçan bir isyancıyı affedeceğini açıkladığında şeyhler alkışlarla karşılık verdiler. Bir izleyicinin

aktardığına göre Samuel, “Şeyhleri zekice can evlerinden yakalayarak, ‘İngiliz yönetimini isteyenler öne çıkıp isimlerini versin’ dediğinde şeyhlerin hepsi öne çıktı.”³⁷

Bu müdahaleye rağmen İngilizler kendi Filistin mandasına bağlı olduğunu düşündükleri alanda Fransız müdahalesini etkili bir şekilde durdurmuşlardı ancak hâlâ Mezopotamya’daki isyan bastırılmamıştı. 20 Ağustos’ta, *The Times* gazetesi Kufe’nin kurtarılmasında Churchill’in neden bu kadar geç kaldığını sordu, oysa Churchill neredeyse bir ay önce tek bir askerî birliğin bu sorunu “kısa sürede” çözeceğine dair söz vermişti. Churchill hemen cevap vermedi. Kabine daha fazla harcamaya onay verdikten sonra, Haldane’yi, “Ekim ortası ya da sonu gibi etkin müsademe gücüne sahip olacağı ve bu gücü, bir Arap devletinin inşasının daha iyi olacağı anlayışıyla da birleşen, muhalefeti bastırma ve cezalandırma amacıyla kullanabileceği” konusunda bilgilendirebilmişti.³⁸ Churchill hatta “itaatsiz yerlilere” karşı hardal gazı kullanılması konusunda tahkik yapmaları için Kraliyet Hava Kuvvetleri’ni görevlendirmişti.³⁹ Hava Kuvvetleri mantıklı bir biçimde bunu yapmadıysa da isyanın sonunda 8400 Arap hayatını kaybedecekti.⁴⁰ 2300 İngiliz –aslında çoğu Hintli idi– askeri de aynı akıbeti paylaşıyacaktı.

Ancak yine de Dünya Savaşı’nın standartlarına göre bu rakamlar önemsizdi ve Churchill’i panikleten insan zayırlarından çok finansal maliyet olmuştu. Ağustos sonunda Lloyd George’a, “tüm bu savaş mücadelesinden sonra, zayıf askerî kaynaklarımızı bir araya getirmek ve mali durumumuzu düzeltmek isterken, bir tehlike çıkması durumunda elimizde bunca az şeyin kalması hiç adil değil; ordularımızı göndermeli ve bu nankör çölden gerekeni almalıyız” diyerek yakınmıştı.⁴¹ Ayrıca “o yılın askerî harcamalarının tek başına elli milyon gibi bir rakam bulacağından, böylece sermaye giderlerinin ortaya çıkabilecek tüm ticari imkânları vuracağından” da şikâyet etmişti

Churchill’in maliyete bu kadar takmasının sebebi, önce maliye bakanı sonra da başbakan olma hayalleri kurmasıydı ve bu amacına ulaşmak için “ekonomi alanında bir üne sahip” olması gerektiğine inanıyordu.⁴² Otuz yıl önce hazinenin başında olan babası Lord Randolph’tan daha iyi bir performans sergilemeyi çok istiyordu. Lord Randolph bir keresinde, mesafeli ve kınayan bir tutumla, oğlunu “boş, gereksiz ve

kârsız bir yaşam” sürdüğü gerekçesiyle eleştirmişti ancak bundan iki yıl sonra, kırk altı yaşında, Churchill kendisine yanıldığını gösteremeden öldü.⁴³ Ailesinin kalıtsal mirasının ona çok uzun bir zaman tanımayacağından korkarak –o sırada kırk altı yaşındaydı– Churchill ne olursa olsun babasını geride bırakmaya karar verdi. Lloyd George, “Kendine dair övgüleri duyurmak için annesinin derisinden davul bile yapabilir,” diyerek Churchill’le dalga geçmişti.⁴⁴

Churchill politikanın risklerini iyi biliyordu. Doğuştan risk almaya meyilli biri olarak –Hindistan Kuzeybatı Cephesi’nde İngiliz kuvvetlerinde bir muhabirken “sonunda ölmüyorsanız, vurulmanın hayattaki en heyecanlı şey” olduğunu yazmıştı– Muhafazakâr Parti’den meclise girip Liberal Parti’ye geçmiş ve otuz üç yaşında en genç kabine bakanı olmuştu.⁴⁵ 1912’de Deniz Kuvvetleri’nin Birinci Lordu iken, donanmayı kömürden petrole geçirme kararı almıştı: bu kararlar Britanya’yı Irak’a sokmuştu. Ancak sonrasında, 1914 sonunda Sykes’in desteğiyle, Gelibolu çıkarmalarını destekleme gibi vahim bir karar vermiş ve bu girişim başarısızlığa uğrayınca düşmanlarınca günah keçisi ilan edilmişti. 1916’da Lloyd George, Asquith’in yerini alıp Muhafazakârları bir koalisyon hükümeti kurmaya davet edince, Muhafazakârlar Churchill’in istifasını istemişlerdi.

Politika ve güç için yaşamış, kimin ne yaptığı konusunda geç saatlere kadar sarhoş bir şekilde dedikodu yapmayı seven bir adam için bu korkunç bir darbeydi – dahası Lloyd George’u dostu olarak görüyordu. Batı Cephesi’nde kısa bir süre çalıştıktan sonra Britanya’ya döndü ve morali halen bozuk olduğundan depresyonunu yenmek için kendini resim yapmaya verdi. Resme yaklaşımını “boya kutusunda bir eğlence gezisi” olarak tanımlayarak “renkler hakkında tarafsız hissediyormuş gibi davranmaya devam edemeyeceğini, parlak olanları sevdiğini ve zavallı kahverengiler için de gerçekten üzüldüğünü” itiraf etmişti.⁴⁶ Ortaya çıkan sonuca eleştirmenler burun kıvrırmıştı ancak Churchill ilk sergisinde beş tablonun dördünü satabilmişti. Eleştirmenleri etki altında bırakmamak için tabloları takma isimle imzalamış ancak sergiye duyduğu hayranlığı ifade etmekten de geri kalmamıştı. Karısı Clementine’e şöyle itiraf etmişti: “Egoizm beni ele geçirmiş.”⁴⁷

Churchill kabineye sonradan geri dönüşünü 1918 sonunda onu savaş bakanı yapan Lloyd George'a borçluydu. Başbakan için, savaşın en büyük askerî felaketlerinden birinin sorumlusu olarak görülen bir adamı göreve geri getirmek ciddi bir riskti. *Morning Post*, “parlak ve dengesiz” eski muhabirlerinin tekrar ortaya çıkışını “hepimizi gelecek için korkutan bir atama” diyerek vermişti.⁴⁸ Geçmişe bakınca bu şüphe garip gözüktü de o zamanlar genel hissiyat bu yöneydi. Churchill için, “Kendini Marlborough Dükü sanıyor,” diyen Britanya'nın en kıdemli generali, “Saçma bir şeyler yapabilir ve askerî yargıları neredeyse her zaman yanlış,” diye uyarıyordu.⁴⁹

Hükümete dönüşünde Lloyd George'la ilişkisinin onulmaz bir şekilde değiştiğini gördü. İki adam özellikle de Türklerle varmaları gereken anlaşma üzerine devamlı tartışıyorlardı. Churchill oradan gelecek tasarrufu düşünerek anlaşma taraftarıydı; Türklere olan nefretinden dolayı kör olmuş olan Lloyd George ise anlaşma istemiyordu ve Churchill hayatta kalmak için bu eski dostuna mahkûmdu, onun dediklerini kabul etmek dışında bir seçeneği yoktu.

İki adam bu inatçı kapışmayı sürdürdü. Churchill azalan kaynaklar ve düşman bir basınla karşı karşıya olmanın yanı sıra hem Arap hem de Türk düşmanlığına rağmen kendisinden Mezopotamya'da İngiliz kontrolünü sürdürmesi beklendiği için kızgındı. “Basında konuyla ilgili tek bir dostumuz bile yok ve hükümeti yaralamak için istifade edebilecekleri bir şeyi sürdürmenin anlamı da yok. Bu sefil, müsrif, münferit savaş aylardır sürüp gidiyor,” diye yakınmıştı Başbakan'a ağustos ayında.⁵⁰ Ancak, başka bir askerî felaketle içinden çıkılamayacak biçimde ilişkilendirilme tehlikesini fark edince, aklında bir fikir canlandı: Hükümetin en nüfuzlu eleştirmenini sus payı olarak danışmanlığına almak.

EN İYİ VE EN UCUZ ÇÖZÜM

4 Aralık 1920’de Churchill’in özel sekreteri, T. E. Lawrence’ı patronuyla bir görüşmeye davet etti. Churchill, Lawrence’la ilk kez ateşkes sonrasında tanışmıştı ve bu karşılaşmanın anısı hâlâ canlıydı. O zamanlar Lawrence kraldan gelen bir şövalyelik nişanını geri çevirdiğini anlatınca Churchill onu fırçalamıştı. “Ona bu davranışının çok yanlış olduğunu ve bir centilmen olarak krala haksızlık, bir hükümdar olarak da saygısızlık olduğunu söyledim,” diye yazacaktı sonradan.¹ Lawrence, Churchill’in eleştirisini hoşgörüyü karşılamıştı. Lawrence’a göre bu tavır, kralın, “Büyük Britanya’nın onurunun, Araplara vefalı yaklaşımı konusunda tehlikede olduğunun ve Fransa’nın Suriye’deki taleplerine ihanetlerinin tarihlerinde giderilemez bir leke olacağının” farkına varmasının tek yoluydu. Churchill “çakmak çakmak gözleriyle” masanın karşısından ona bakan adamı unutmayacaktı.² Aralık 1920’de Lawrence’ı onunla çalışması için davet etmişti.

1921’in başındaki hükümet değişikliğinde Lloyd George, Churchill’i Savaş Bakanlığı’ndan alarak Koloni Bakanlığı’na atadı. Churchill, tipik kibriyle, eskisinin iki katı büyüklükte bir ofise geçmekten mutluydu ancak bu beraberinde gelen sıkıntılar göz önüne alındığında yeterli bir mükâfat değildi. Churchill’in şanssızlığına Başbakan onu Filistin ve hatta daha kötüsü, ayaklanma sonrası görevinin hem Arap emellerini hem de Britanya’nın stratejik çıkarlarını tatmin edecek bir hükümet kurmak olduğu Mezopotamya’dan tümüyle sorumlu ilan etti. Churchill, Lloyd George’a haddini bildirmeyi göze alamazdı ancak “Mezopotamya ve Filistin’i kontrol etme görevini üstlenmenin kendisine getireceği politik sonuçlara dair kaygıları” vardı – bu bölgeleri “bakıcılığını yaptığı ikiz bebekler,” olarak tanımlıyordu ve kesinlikle onların “babası değildi.”³

Bu sebepten dolayı Churchill, Lawrence'ı etkisiz kılmak için uğraşıyordu çünkü bu genç, eski subayın ünü Churchill'e zarar verecek kadar güçlüydü. Churchill sonradan Lawrence'ın davetini hemen kabul ettiğini iddia etti ancak Lawrence, Churchill'in üçüncü denemesinden sonra "kamu görevinin sığ mezarı" dediği görevi kabul etmeye ikna olduğunu söylüyordu muhtemelen o sıralarda para sıkıntısı vardı.⁴ Lawrence'ın söyledikleri daha inandırıcıydı çünkü Churchill'in, karısı Clementine'e mutlulukla "sonunda Lawrence'a gem vurup onu tasmaya koşabildiğini" söylediğinde 16 Şubat 1921'di.⁵ Birkaç gün içinde Lawrence, geç saatlere kadar Koloni Bakanlığı'nda çalışmaya başlayacaktı, hem de İngiliz hükümetinin gerçekleştirmek üzere olduğu ani politika değişikliğinin koreografı olarak. Churchill en tehlikeli eleştirmenini tekrar hükümet görevlisi olmaya ikna ettiği için memnundu – böylece süreçte onu etkili bir şekilde susturacaktı. Ancak anlaşma Lawrence'a da umut verici gelmişti. Onun için bu, 1920'lerde depresyona girmesine sebep olan başarısızlığı terse çevirmesi için "verilmiş büyük bir şanstı."⁶

Lawrence'ın iyimserliği Faysal'ı önemli bir figür olarak yerleştirme fikrinin Churchill'in ona iş önerdiği dönemde hükümet politikası olmasından kaynaklanıyordu. Aralık 1920'de Whitehall'de düzenlenen bir toplantıda McMahon ile Şerif Hüseyin arasındaki mektuplaşmanın İngilizce ve Arapça metinlerinin birbirleriyle karşılaştırılması bir dönüm noktası oldu. 24 Ekim 1915 tarihli hayati önem taşıyan mektubunda McMahon bir virgülün yokluğundan kaynaklanan ve onu Hüseyin'in abartılı taleplerini sanki kabul ediyormuş gibi gösteren ama aslında Britanya'ya Fransa'yla birlikte manevra alanı açmayı amaçlayan belirsiz bir ifade kullanmıştı. İngilizler beş yıl boyunca Churchill'in bunu başarıyla yaptığını düşünmüşlerdi ancak Aralık 1920'deki toplantıda bulunanların dehşetle fark ettiği üzerine bu ufak kurnazlık Arapça çeviride kaybolmuştu. O sırada orada bulunan bir yetkilinin dediği gibi:

Kral Hüseyin'e gönderilen mektubun Arapça versiyonunda bu kısım Büyük Britanya'nın bahsedilen tüm sınırlarda Fransa'ya zarar vermeden harekete geçme özgürlüğüne sahip olduğu biçiminde görülecek şekilde çevrilmişti. Bu kısım o güne kadar bizim acil durum çapamızdı: bize Fransızlara haklarını koruduğumuzu, Araplara da en nihayetinde

Fransızlarla anlaşmak zorunda kalacakları bölgeler olduğunu söyleme fırsatı tanıyordu. Ayağımızın altından bu kadar sağlam bir zeminin kayması son derece sıkıntılıdır. Sanıyorum ki Majestelerinin hükümeti Faysal'ı Mezopotamya'ya göndererek bir şekilde bu durumu *telafi* etme fırsatını muhtemelen kaçırmayacaktır.⁷

Bu tahmin oldukça doğrudu. İki gün sonra, kabine Curzon'u Faysal'ın Mezopotamya'yı yönetmekle ilgilenip ilgilenmediğini öğrenmekle görevlendirdi.

Londra'ya gelmiş olan Faysal'la yapılan görüşmeler olumluydu. Arap lideri ağabeyi Abdullah'ın tahtı istememesi durumunda fikre karşı "isteksiz olmadığını" belirtmişti.⁸ Faysal ayrıca o sıralarda Lawrence'la da görüşmüş ve Ürdün boyunca bir Arap devletinin kurulduğunu görmek istemesine rağmen Suriye ve Filistin üzerindeki hak iddialarından vazgeçmeye hazır olduğunu söylemişti. Yaklaşımı Lawrence'a iyimser gelmişti. "Tutulmuş olsun ya da olmasın tüm söz ve taahhütlere dair şüpheler bir kenara konmuş," demişti Churchill'in özel sekreterine. "Faysal eğer isterse bu ülkelerin sorunlarının hızlı bir şekilde çözülmesi için ciddi yardımda bulunabilir."⁹

Bu iki kelime, "hızlı çözüm", Churchill'e ve Faysal'ın meşhur nesebine cazip gelmişti. Bir süvari subayı olarak Sandhurst'ten atıldıysa da çatışmalarına hevesle katıldığı on dokuzuncu yüzyılın son günlerindeki küçük savaşlarda muhabirlik yaparak meşhur olmuştu. Kuzey-Batı Cephesi'nde Deli Molla'nın cihat çağrısı sebebiyle ortaya çıkan kargaşaya ve Mehdi'nin Sudan'da yarattığı fanatizme tanıklık eden Churchill, Faysal'ın Hazreti Muhammed'in soyundan gelen biri olarak otoritesini düzeni sağlamak için kullanması fikrini sevmişti. Aklında oluşturduğu Arap imgesi yüzünden ilk buluşmalarında Faysal'ın silindir şapka ve frak giymiş olması onu hayal kırıklığına uğratmıştı. "Emîr'e güzel kıyafetlerini kaybetmiş olmasından dolayı üzgün olduğumu söyleyin," diyerek Lawrence'tan çevirmesini istemişti. "Evet," diye cevap vermişti Faysal, "güzel krallığımla birlikte!"¹⁰

* Deli Molla bu kötü ününü Kuzey-Batı Cephesi'ndeki Malakand'da bulunan İngiliz kampına Paştun kabilelileriyle 1897 Temmuz'u'nda yaptığı saldırıyla kazanmıştı. Churchill de kampın kurtarılmasında yer almıştı.

Dostluk Anlaşması'nı tehdit eden gerilimleri yatıştırmak için, Sir Mark Sykes Orta Doğu'yu Fransa'yla, Akka'dan Kerkük'e bir hat çizerek paylaşmayı teklif etmişti.

© Getty Images

François Georges-Picot, Sykes'la yapılan antlaşma-
nın Fransız müzakerecisi. İngilizler onun taktiklerinin
“hiçbir şey vermeyerek her şeyi istemek” olduğundan şikâyetçi olmuşlardı. Mme Anne Parent'in izniyle.

Lawrence şam'da, Ekim 1918. Lawrence Arapların şam'a savaştan önce
vararak Sykes-Picot Antlaşması'nı geçersiz kılmalarını mit ediyordu.

© Rolls-Royce Heritage Trust

Clemenceau ve Lloyd George Bariř Konferansı'nda, 1919. İki lider Orta Doğu meselesi üzerine şiddetli bir tartışmaya girmişti. © Getty Images

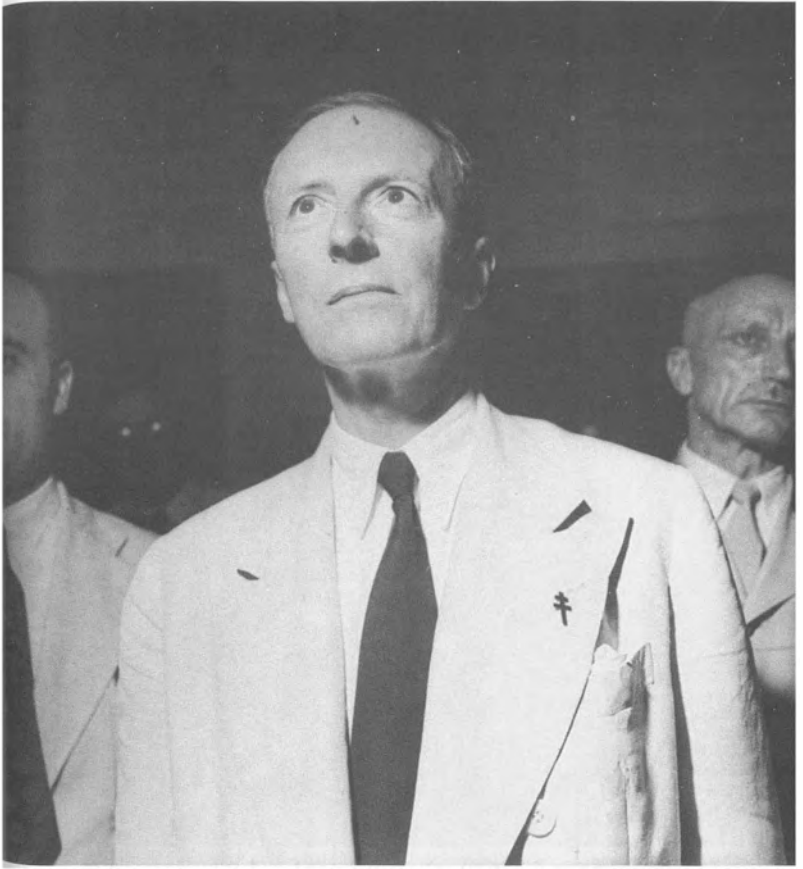
Churchill karısı Clementine'le (solda), yanlarında da danışmanlar Gertrude Bell ve T. E. Lawrence (sağda). Churchill 1921 Mart'ta Kahire konferansını toplayarak Faysal'ı Irak'ın yeni hükümdarı ilan etmişti.

© Newcastle University

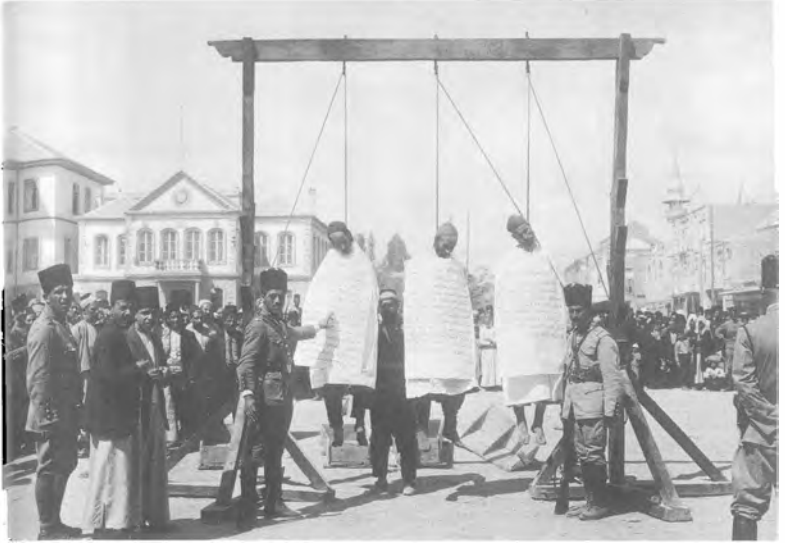
Sultan Atrash, Fransa'ya karşı Dürzi isyanının lideri, Ekim 1925. Fransızlar her zaman Atrash'ın başarısının gizli İngiliz desteğinden kaynaklandığını düşünmüşlerdi.

G. Eric and Edith Matson Photograph Collection/Library of Congress

İnatçı danışmanları tarafından kışkırtılan Jean Helleu, 1943 Kasım ayında yeni seçilmiş **L**übnan hükümetini tutuklatarak geniş çaplı bir politik krize sebep olmuştu.

© Time & Life Pictures/Getty Images

Suriyeli isyancılar Şam'da idam ediliyor, 1925. Britanya, Dürzî isyanı sırasındaki Fransız yöntemlerinden uzak durmaya çalışmıştı. © Bettmann/CORBIS

Müftü, Ağustos 1937. Suriye'de
Fransızlara karşı muhalefetin
örgütlenmesine yardımcı olan müftü
1930'larda dikkatini Filistin'deki
İngiliz yönetiminin üzerine
çevirmişti.
© Bettmann/CORBIS

Orde Wingate. Britanya Arap isyancıları yenmek için Fransız desteğini alamayınca Wingate yerel Musevilerden oluşan ve sert taktikler kullanan “Özel Gece Ekipleri” kurulmasını önermişti.

© Imperial War Museum, IND 2085

Spears ve Catroux. Spears, Özgür Fransızlar'ın Suriyeliler ve Lübnanlılara verdikleri bağımsızlık sözünü tutmalarını sağlamak için 1942'de Doğu Akdeniz'e gönderilmişti.

1943'te Lübnan'da başbakan olarak seçilen Riyad el Sulh Fransızları Doğu Akdeniz'den kovmak için İngilizlerle yakından çalışmıştı.

© Time & Life Pictures/Getty Images

Churchill İngilizlerin Kuzey-Batı Cephesi'nde barışı korumalarını sağlayan taktiği yeniden gündeme getirerek Bağdat'ta Faysal'a, Maver-i Ürdün'de Abdullah'a ve Mekke'de yaşlı babalarına yardımda bulunma fikrini savunuyordu. "Eğer Faysal yalnızca babasınıninkinin değil, Maver-i Ürdün'deki kardeşinin durumunun da kendi iyi davranışına bağlı olduğunu bilirse," diye geçiyordu Churchill'in aklından, "uğraşılması çok daha kolay bir adam olur."¹¹ Böylece hırslı Abdullah ve zalim babası Şerif Hüseyin benzer şekilde baskı altında tutulacaktı.

12 Ocak gibi Churchill kararını vermişti ve Curzon'a Faysal'ın bu iş için "biçilmiş kaftan" olduğu konusunda "güçlü bir hissiyata" sahip olduğunu söylemişti.¹² Aynı gün, Mezopotamyalıların onunla hemfikir olmaması ihtimaline karşı, halkın Faysal'ı hükümdarı olarak isteyip istemediği konusunda düzenlenecek referandumda "Batılı siyasi yöntemlerinin illa uygulanması gerekmediği (...) ve seçim zemininin tesis edilmesi gerektiği" konusunda Sör Percy Cox'a bilgi vermişti.¹³

Churchill'in Faysal'ın yerel destek alması için çabalamasının sebebi Fransızların Faysal'ın Bağdat'a dönüşü için İngilizleri suçlamasını engellemekti, zira İngiliz planının önündeki temel sorun Fransızlardı, Bu noktaya kadar İngilizler Bağdat'taki Arap hükümetini kimin yöneteceği sorusuna titizlikle tarafsız yaklaştıklarını iddia ederek Fransız şikâyetlerini bertaraf etmişlerdi. 1921'in başlarında ise, bu oyun eskimiş görünüyordu. Kıdemli bir İngiliz diplomatının yaptığı bir gaf Fransızları Faysal'ın Londra'da İngilizlerle görüştüğü gerçeğine uyandırdı ve bu fark ediş, Lawrence'ın yeniden göreve getirilmesiyle birlikte onları en kötüsünü düşünmeye itti. Fransa elçisi dışişleri bakanlığını Faysal'ın göreve getirilmesinin, özellikle de Gouraud Arap liderine hiç güvenmediği için, iki ülke arasındaki ilişkileri gereceği konusunda uyardı. Fransızlara göre Faysal'a bel bağlamak "güvenilmez birine güvenmek gibiydi."¹⁴

Churchill çoktan, Faysal'ın seçilmesinin değerlendirilmeden hemen onaylanması için Kahire'de mart ayı boyunca sürecek bir konferansı düzenleme kararı almıştı fakat bu konferans gerçekleşmeden önce Fransızlarla "kesin ve açık bir anlaşmaya" varması gerektiğinin de farkındaydı.¹⁵ 24 Şubat'ta, Gouraud ve İngiliz politikasına karşı doğrudan kafa kafaya bir mücadele başlatan, Quai d'Orsay'ın başındaki

Philippe Berthelot ile görüştü. Faysal'ı "hain, özellikle de karakterden yoksun" biri olarak tanımlayan Berthelot, Faysal'ın Bağdat'a getirilmesi durumunda Fransa'nın Suriye'deki yönetiminin baltalanacağını söylüyordu.¹⁶ Gouraud ise Faysal'ın o yılın başlarında verdiği sözlerden tamamıyla döndüğünü söyleyerek Berthelot'yu destekledi.

Churchill Fransızları nazikçe kandırmaya çalışıyordu. Yanıltıcı bir şekilde İngiliz hükümetinin Mezopotamya hükümetinin başına kimi getireceğine dair kendisinin hâlâ "tamamen açık fikirli" olduğunu iddia etmesine rağmen, Fransız meslektaşlarına "Avam Kamarası'nda, tüm İngiliz yerel danışmanların Emîr Faysal'ın başa getirilmesinden yana olduğunu ve ne yazık ki Fransızların yaklaşımından dolayı biri hariç tüm köprübaşlarının tahliyesini önermesi gerektiğini anlatmanın (...) onun için ne kadar zor olacağını" söyledi.¹⁷

Britanya'nın Orta Doğu uzmanları 13 Mart'ta Kahire'de bir araya geldi ve anında, Churchill'in çok eğleneceği bir şekilde, "kırk haramiler" diye anılmaya başlandılar. Kıdemli İngiliz subayları, Churchill'in Londra'daki danışmanları ve Gertrude Bell ile Sör Percy Cox'un da dâhil olduğu bölge yetkilileri bulunuyordu. Fakat ilgiyi üstüne toplayan, iki küçük aslanla gelen Somali'deki İngiliz ajanı Sör Geoffrey Archer'dı. Britanya'nın Mısır'daki yüksek komiseri olan Allenby başlangıçta partiye ev sahipliği yapıyordu ve rezidansının bahçesinde aslanların evcil hayvanlarından birini fark ettiği anı tarif etmişti. "Zincirlerinden boşanmışlardı," diye yazmıştı, "dört nala murabut kuşuma doğru koştular. Hayvan can havliyle kaçtı. Neredeyse yakalıyorlardı ancak Archer ve siyahi hizmetçisi onları kovalayarak tam zamanında tuttular. Şimdi Londra Hayvanat Bahçesi'ne gidiyorlar."¹⁸

Danışmanların orada bulunması tamamen göstermelikti çünkü konferansın sonucu çoktan belliydi. "Olay mahallindeki adama bir şeyler bırakma konuşması. Hiçbir şey bırakmadık," diye yazacaktı Lawrence.¹⁹

Churchill ertesi gün başbakana taslak bir telgraf yollayarak konferansı açtı. Telgrafta, "Sanırım Faysal'ın en iyi ve en ucuz çözüm umudunu sunduğu konusunda oy birliğine varacağız," diye açıklıyordu; Lawrence'ın Faysal'ı "Irak" olarak anılacak ülkenin yöneticisi

olmaya ikna edeceği konusunda emin olduğunu da ekledi.²⁰ Müteakip seçenekler tartışmasında Lawrence, tıpkı dört yıl önce Arabistan'da yaptığı gibi, Faysal'ı büyük ağabeyine karşı üstün tutuyordu. Faysal, "aktif ve ilham verici bir kişilik" iken, Abdullah "tembel ve hiçbir şekilde baskın olmayan" biriydi. Hâlihazırda kimse bu iki kardeşi çok iyi tanıdığını iddia edemediğinden, herkes Lawrence'ın önerisini kabul etti. Churchill ise yanında resim takımlarıyla piramitlere gitmişti. Yaveri, "Hava kararına kadar onu görmedik," diye rapor edecekti.²¹

Ertesi gün Churchill yine resim yapmaya gitti; bu esnada –biri politik ve askerî diğeri de finansal yönleri incelemekle yükümlü iki komiteye ayrılmış– yetkilileri Faysal'ı göreve getirmenin ve Mezopotamya'da Britanya'nın varlığının maliyetini düşürmenin yollarını konuşmaya başlamışlardı. "Geçirdiğim en uzun iki haftaydı," demişti Lawrence, Gertrude Bell de ona katılıyordu.²² 15 Mart'ta, Bell ve Cox kuzey Kürt bölgesini de içine alan bir Irak devletini savunmuşlardı ve Churchill piramitlerden döndüğünde, kişisel tercihi olmasa bile, bu konuda uzlaşmıştı. Churchill 16 Mart'ta, şehrin doğusundaki bir manastırda resim yapmayı sürdürdüğü bir başka günün sonunda Lloyd George'a, danışmanlarının "hem politik hem de askerî konuların hepsinde bir anlaşmaya" vardıklarını ve kendisinin de daha önce önerdiği, Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin hava bombardımanı tehdidiyle öncelikli olarak asayiş koruyacağı savunma şemasıyla yılda yirmi milyon sterlin tasarrufun mümkün olacağını telgrafla bildirdi. "Lütfen şunu unutmayın," diye hatırlattı görevlilere Churchill, "Orta Doğu'da olan her şey masrafların kısıtlanmasının yanında ikinci plandadır."²³

Tartışma bu noktadan sonra İngilizlerin, Fransızların etkisini genişletmek isteyebileceğinden korktuğu Filistin ve Maverai Ürdün bölgelerine kaydı. Faysal'ın kardeşi Abdullah'ın önceki kasım ayında gelmesiyle işler karışmıştı ve Sör Herbert Samuel tartışmalara katılmak için Kudüs'ten geldiğinde bölgenin resmî olarak devralınması için Churchill'e yönelik lobi faaliyeti yürütmüştü. Takip eden günlerde, "siyonizm sorunundan dolayı Filistin'de yıllar sürecektir bir ihtilaf olasılığı"nın, Araplar ile Yahudiler arasındaki komşuluk gerilimini orta-

dan kaldırmak için, bölgenin genişletilmesini arzulanır hale getirdiğini iddia edecekti.²⁴

Hem Churchill hem de Lawrence, Samuel'den farklı düşünüyordu. Churchill, Abdullah'ı karşısına alma taraftarı değildi, Lawrence da Maver-i Ürdün'ü siyonistlere karşı Arap muhalefetini sınırlayabilecek şekilde İngilizlerin etkileyebileceği bir yönetici atayarak güvenlik şeridi olarak kullanmanın daha iyi olacağını söylüyordu. İdeal adayı “çok güçlü olmayacak, Maver-i Ürdün'ün dışından olacak ama atandığı pozisyonda majestelerinin hükümetine bağlı kalacaktı.”²⁵ Aklındaki kişi Abdullah'tı. Bu teklif, Samuel'in önerisini getireceği ek maliyet sebebiyle beğenmeyen Londra'daki kabinede destek gördü. Emperyal fikirli bir yetkilinin şikâyet ettiği gibi, “Akıllarında *yalnızca* sterlin vardı.”²⁶

20 Mart'ta her şey bitmişti. Churchill ve meslektaşları develerle piramitlere bir yolculuk yaptılar. Yolda Churchill'in devesi, hızlanmaktaki kararlılığına tepki olarak onu sırtından attı. Churchill, Bell ve Lawrence'la birlikte bir sfenksin önünde bir de fotoğraf çektiymişti. Otelde tüm konferans katılımcılarıyla birlikte çekilen daha resmî bir fotoğrafta Churchill grubun ortasında duruyordu, Lawrence ise arkasında, ona yakındı. En dikkat çeken şey ise fotoğrafta yalnızca iki Arap bulunuyor olmasıydı ve bunlardan yalnızca biri, Faysal'ın savaş dönemi generallerinden olan Cafer Paşa Iraklıydı. Garip görünüşlü Bell, hükümet hizmetinden kusursuz bir şekilde Anglo-İran Petrol Şirketi bordrosuna geçiş yapan Arnold Wilson'un arkasında durmak zorunda kalmıştı. Ön sırada ise iki aslan, İran halısının üzerinde oynuyordu. Lawrence, Faysal'a iyi haberleri telgrafla bildirdi. “Her şey umduğumuz gibi gitti,” diyordu. “Lütfen Mekke'ye doğru yola çıkın (...) hiçbir koşulda basına haber vermeyin.”²⁷

Churchill, 23 Mart'ta Kudüs'e doğru yola çıktı, Gazze sınırında protestocular “Kahrolsun Yahudiler!” ve “Boğazlarını kesin!”²⁸ diye bağıyorlardı. Churchill, bu yolculuğu sırasında bir Yahudi yerleşkesini de ziyaret etmesi için davet aldı – “Yerleşkenin ürettiği muazzam şarapları denemek ve koruların güzelliklerini yerinde görmek için davet edildik,” diye yazmıştı– ancak Maver-i Ürdün'e kimin getirileceği ko-

nusu giderek aciliyet kazanıyordu.²⁹ Lawrence, Abdullah'la buluşmaya gitti ve onu Churchill'le buluşması için kendisiyle birlikte Kudüs'e dönmeye ikna etti. Abdullah, Churchill'in Maverai Ürdün'ü yönetme teklifini kabul etti ve karşılığında Fransızları Şam'dan atma çabalarını durdurmaya söz verdi. Sözünü tutmasını sağlamak için İngilizler başlangıç "kontratı"nı altı ayla sınırladılar.

Churchill aslında, Cox'un, Faysal'ın iki muhtemel rakibi olan şehirdeki Sünni cemaatin yaşlı dinî lideri Bağdatlı Nakib ile Basralı genç ve hırslı milliyetçi Seyyid Talib'in gözden düşürecek bir alan oluşturmasına yardımcı olmak için Faysal lehine açık bir deklarasyon yayımlamak istiyordu. Ancak, Londra'da Lloyd George Britanya'nın iki komşu devlete eş zamanlı olarak Faysal'ı ve Abdullah'ı yerleştirmeyi planlamasının Fransızlarca "Suriye'deki konumlarına bir tehdit, bilinçli düzenlenmiş bir şey" olarak görülmesinden endişeleniyordu.³⁰ İnisiyatifin Irak'tan geliyor gibi gözükmesi konusunda ısrarcıydı.

Sonuç olarak Churchill, Gouraud'nun danışmanı de Caix ile görüştüğünde "Şerifçi bir çözüme doğru" ilerlediğini itiraf etmiş olmasına rağmen İngiliz politikasının "hem Irak hem de diğer bölgelerdeki insanların arzuları doğrultusunda" şekillendiğini inandırıcı olmayan bir şekilde iddia etmek zorunda kalmıştı.³¹ Ancak hakikat, Faysal babasının onayını almak için Mekke'ye yolculuk ederken Churchill'in de Cox ve Bell'i Mart 1921'de Bağdat'a "Faysal'ın kendilerince kabul gördüğünün ilk işareti olarak Mezopotamya'da Faysal lehine spontane bir hareket" yaratma talimatlarıyla göndermiş olmasıydı.³²

Bell ve Cox'un görevi Nakib ve Seyyid Talib'in Faysal'ın yokluğunda boş durmamış olmalarından ötürü karmaşıklaşmıştı. Talib var gücüyle yaşlı Nakib'i destekliyor, öldüğünde unvanı almayı umut ediyordu. Bu iki özentiyile uğraşması için Cox'un zamanı kısıtlıydı zira Faysal'a Irak'ı yönetmeye talip olduğunu 23 Nisan'da açıklayabileceği söylenmişti. Cox, Talib'i çaya davet etti ve sonrasında centilmenlik dışı bir şekilde onu tutuklattı. Talib gizlice Basra'ya, sonrasında da Seylan'a götürüldü. İngiliz valisi sonradan da Nakib'in üstesinden geldi. Bu kıymetli dinî lidere, bir arkadaş olarak, "bu yaşta ve bu

sağlık durumunda halkın desteğini yönetmesinin beklenemeyeceğini” söylemek zorunda olduğu sahne muhtemelen oldukça etkileyiciydi.³³

Fransızlar, İngilizlerin zihinlerini seçtikleri adaya karşı bir kez daha zehirlemeye çalıştılar. Nisan sonuna doğru, Fransız elçisi, Curzon’la görüştü ve önceki yıl İngilizleri Musul’dan atmak için Gouraud ile çalışmaktaki istekliliğini anlattı. Bu ifşa Fransızların umduğu etkiyi yaratmamıştı çünkü Churchill, Lawrence’tan güvence istediğinde, Lawrence ona zorlu 1919 müzakerelerinde Fransız hükümetini kazanmak amacıyla bu teklifi yapmasını Faysal’a kendisinin söylemiş olmasının oldukça mümkün görüldüğünü söyledi. Fransa başbakanı, Faysal’ın Basra’ya vardığını haber alınca İngiliz elçiyi çağırarak ona Gouraud’nun daha yeni kovduğu bir adamı İngilizlerin var gücüyle destekliyor oluşunun “kabul edilemez” olduğunu söyledi.³⁴

Faysal, Basra’ya 21 Haziran’da ayak bastı ve Fırat boyunca bir yolculuğa çıktı. Ancak ona eşlik eden ve bir raporda Faysal’ın seçim ajanı olarak tanımlanan Cox, ayaklanmanın en yoğun yaşandığı Şii bölgesinde karşılaştıkları soğuk yaklaşımdan rahatsız olmuştu çünkü öncesinde Şiilerin Bağdat’ta bir şerif kabul etmeye hazır olduklarına inandırılmıştı.³⁵ Bu sırada Bağdat’ta Bell görece kolay bir görev olan Sünni nüfusun desteğini kazanmaya çalışıyordu. “Onlarla ne durumda olduğunuzu bilirsiniz,” diye yazmıştı, “mantıklı hareket ederler ancak Şiilere karşı ne kadar iyi niyetli olurlarsa olsunlar bir anda cahil, fanatik bir âlim onlara Tanrı’nın ve kendinin emriyle farklı şekilde düşünceleri gerektiğini söyleyebilir.”³⁶ İngilizlerin –öncesinde de Osmanlıların– Şii nüfusla anlaşmada yaşadığı zorluk çoğu Iraklının, çoğunluğunun Sünnilerden oluşacağı hükümette ötekileşmiş hissetmesine yol açacaktı.

Londra’ya döndükten sonra Churchill sabırsızlanmaya başlamıştı. O, Orta Doğu gezisindeyken Maliye Bakanı Austen Chamberlain, Muhafazakâr Parti lideri ve Lloyd George’un sağ kolu olarak Bonar Law’un yerini almış, Churchill’in can attığı bu pozisyonu boşa bırakmıştı. Churchill, doğal olarak, bakanlığı alacağını umuyordu: Bu görev kendisine önerilmediğinde, Chamberlain’ın kelimeleriyle, “baş ağrısı olan bir ayı kadar elemliydi.”³⁷ Churchill Irak’taki sürecin uzamasından rahatsız

olarak Cox'a acele etmesini söyleyen bir telgraf çekti. Yüksek Komiser'e hatırlattığı üzere, izlenecek politika "ülkeden büyük bir grup askeri geri çekerek İngiliz vatandaşlarının masraflarını azaltmak" ve "Faysal'ı olabildiğince çabuk tahta geçirmekti"³⁸

Referandum ağustos başında gerçekleşti. Hemen sonrasında seçim görevlisine dönüşen seçim ajanı Cox, Churchill'e sonuçların "Emîr Faysal'ın Irak kralı olmasını yüzde doksan altı gibi ezici bir çoğunluğun istediğini" ortaya koyduğunu söyleyebiliyordu, bu sonuç 15 Ağustos'ta açıklanmıştı.³⁹

Sekiz gün sonra Faysal sabah erken saatlerde düzenlenen bir seremoniyle kral ilan edilince, onu kral yapanın Iraklılar değil İngilizler olduğu konusunda şüphe kalmamıştı. Faysal'a, Cox ve General Haldane eşlik ediyordu. Arenayı süsleyen kırmızı, beyaz, siyah ve yeşil bayraklar İngiliz tasarımıydı; Irak ulusal marşı olmadığı için orkestra "God Save the King"i çaldı. Ancak Faysal kabul konuşmasında Cox'un tüm otoriteye sahip olduğunu tasdiklemekte direndi. Kelimeleri "içten, basit ve oldukça iyiydi" diye rapor etmişti seyircilerin arasından töreni izleyen Gertrude Bell. Gönül ferahlığıyla, "tüm Irak'ın, kuzeyden güneye bir arada onu desteklediğini görmek muhteşem bir şey" demişti.⁴⁰

Koreografi gereği Arap Faysal'ın taçlandırılması başta sembolik öneme sahipti. Ancak Orta Doğu'da bu, önemli bir kopuş olmuştu ve Britanya ile Fransa arasındaki ilişkileri zehirliyordu. Fransızların korktuğu gibi, Suriye'den yeni kovdukları bir adamı İngilizlerin desteklemesi başka yerlerde Arapların kendi yönetimlerini tesis etme umutlarını hızla artırmıştı. Comité de l'Asie Française'in eski genel sekreterinin kızgınlıkla dediği gibi: "Hain ve yalancı şahit, Fransız askerlerinin suikastçısı: İşte İngiliz dostlarımızın tahta çıkardığı adam bu!"⁴¹

DÜRZİ İSYANI

“**H**adisene be adam! Bas gaza!” diye bağırmıştı General Gouraud şoförüne, etraflarında kurşunlar uçuşmaya başlayınca.¹ Tarih 23 Haziran 1921’di ve Golan Tepeleri’nden geçen dar ve dolambaçlı Şam-Kuneytire yolunda ilerlerken Suriyeli jandarmalar gibi giyinmiş suikastçılar tarafından saldırıya uğramışlardı. Gouraud’nun saniyeler önce şoförün yanında oturan çevirmeni kafasına aldığı mermiyle arabadan fırlamış, çoktan ölmüş vaziyette arkalarındaki yolda yatıyordu. Şam valisi Hakkı Bey el Azm da hafifçe yaralanmıştı. Üç mermi tek kollu Gouraud’nun boş gömlek kolundan geçmiş ancak hiçbirisi ona ya da arka koltukta yanında oturan Şam’daki yetenekli ve genç temsilcisi Georges Catroux’ya isabet etmemişti. Kuneytire ziyaretinin, ironik bir şekilde, Filistin’e kadar tüm sınırın Fransız emrinde olduğunu göstermek için yapılması planlanmıştı.

İki gün önce Faysal Basra’ya inip Bağdat yolculuğuna başlamıştı ve Gouraud’ya göre saldırının zamanlaması şubat ayında Churchill’e sunduğu endişeleri haklı çıkarıyordu – Faysal’a olan destekleriyle İngilizler, “Frankenstein gibi, en sonunda kendilerini yok edecek bir canavar yaratıyorlardı.”² Güvenlik eksikliğinden dolayı sorumluluk hissededen Catroux, Gouraud’ya istifasını sunduğunda General bu talebi kabul etmedi. Onun yerine, temsilcisinden katilleri bulmasını istedi. Bu avın sonuçları şiddetli olacaktı.

Catroux’nun sorgusu hızla saldırının gerçekleştiği gün Gouraud’nun öldüğünü açıklayan, tahminin gerçekleşmediğini öğrenince de Maverai Ürdün’e doğru kaçan Ahmed Meraved üzerinde yoğunlaştı. Fransız bölgesinden güvenle çıkan Meraved –Catroux’nun iddiasına göre– sınır bölgesinden sorumlu İngiliz politik yetkilisinin “müsamahakâr kontrolü” altında yaşıyordu.³ Gouraud, Sör Herbert Samuel’e Meraved’in İngiliz

kontrolündeki bölgeye kaçıış hakkında şikâyetle bulununca, İngilizler müdahalede bulunmak zorunda kalmıştı. Eylül ayında, Fransız Yüksek Komiseri'ni öldürmeye teşebbüs eden adamın yakalanması için bir çağrıda bulunuldu, ancak Abdullah neler olup bittiğini anlayınca bu plan suya düştü.⁴ Kafası karışmış bir politik yetkilinin söylediği gibi, İngiliz hükümeti “ciddi bir belaya bulaşmaya hazır” olmadığı sürece Abdullah'ın takipçilerinden biri tarafından korunan bir şüpheliyi tutuklamaya çalışmanın bir anlamı yoktu.⁵

Bu, Britanya'nın Maver-i Ürdün'deki dengesiz durumu iyice ateşlemeyi istemediğinin bir göstergesiydi. Churchill durumu değerlendirmesi için Lawrence'ı bölgeye gönderince, Fransızlara “suikastçıların yakalanmasının arzulanıyor olmasına rağmen, Maver-i Ürdün'de önce bir hükümet kurulması, sonra da politik suikastlara karşı bir kamuoyu oluşturulması” gerektiğinin söylenmesini önerdi.⁶ Ona göre, Fransız baskısına boyun eğerek katilleri takip etmek, Fransızların pek de sevilmediği düşünülürse, “aptalca”ydı. Yerine geçtiği despot Osmanlı rejiminden pek de farkı olmayan Fransız rejimini destekliyor görünmekten kazanılabilecek hiçbir şey yoktu.

1915'te Suriye'de Fransız yönetimini destekleyen avukat Etienne Flandin Suriyelilere ilkel varlıklarmış gibi davranmamaları için vatandaşlarını uyarmış ve onların desteklerini kazanmak için “yönetimde düzeni, adalette dürüstlük ve tarafsızlığı, finansal konularda da doğruluğu göstermeleri” gerekeceğini tavsiye etmişti.⁷ Ancak, altı yıl içinde, Suriye ve Lübnan'daki Fransız yönetimi pratikte giderek artan bir şekilde keyfi, mezhepçi, sömürücü ve yozlaşmış bir yönetim olarak tecelli edecekti.

Gouraud 1920'de Şam'ı aldığı anda sekreteri de Caix, General'e olası seçenekleri net bir şekilde sunmuştu. Fransa ya “ülkeyi bölen büyük çatlakları yumuşatarak henüz var olmayan bir Suriye milleti yaratacak” diye öneriyordu ya da “bu çatlakların verdiği ve hakemliklerini gerektirecek tüm fenomenleri bünyesinde barındıracak ve geliştirecekti. Yalnızca ikinci seçenek onu ilgilendiriyordu.”⁸ Gouraud kabul etti. 1920 Ağustos'unda Hristiyan nüfusun gözüne girebilmek amacıyla Lübnan'a gitti ve Şam ile Halep'i ayıracak bir şekilde Suriye'yi dört ayrı bölgeye bölüp Alevi ve Dürzi mezheplerini azınlık olarak tanıdı.

Gouraud bu hamleyi ülkenin dinî ve etnik farklılıklarının kucaklanması olarak değerlendirmişti ancak asıl amacın ne olduğu hemen ortaya çıktı: Suriye ve Lübnan'ın kendilerini yönetecek seviyeye gelmesi için Fransa'nın yardımını öngören ve mandaya doğrudan karşı milliyetçileri bölmek için yapılmış müstehzi bir girişimdi. Bir Fransız yorumcu, Gouraud'yu "Suriye gibi gelişmiş ve medeni bir ülkeye (...) Atlas kabileleri ya da Sudan'daki siyahlar gibi" muamele yapmakla suçlamıştı – ki bu doğrudu da, Gouraud Kuzey Afrika'daki hocası Hubert Lyautey'den öğrendiği taktikleri uyguluyordu.⁹ Kısmen bölünmenin yarattığı öfkeden, kısmen de getirdiği maliyetten dolayı 1922'de Fransızlar dört bölgenin üçünü bir federasyonda birleştirdi. Yalnızca Cebel el Dürzi ayrı kalmıştı.

İlk bakışta, yine de, Fransızlar Britanya'nın Irak'taki deneyimlerinden bir ders almış gibi görünüyordu. Komşu Mezopotamya'nın aksine Suriye'deki hükümet başından beri Arap görünümündeydi, her bölge için Gouraud bir Arap valisi atamıştı, Hakkı Bey el Azm gibi. Ancak İngilizler Hakkı Bey'i, "akıllı, yaşlı ve (...) zayıf" olarak niteliyorlardı ve bu da General'in, Mezopotamya'daki politik yetkililerin her zaman yaptığı gibi, asıl gücü, düşmanlarıyla mücadele etmesi için tam yetkiyle donattığı ve her valinin yanında bulunan Fransız danışmanlara (*délégué*) verdiğini gösteriyordu.¹⁰ Sonuç olarak, amaçların araçları meşru kıldığı bir kültür hızla kök saldı. İngilizler Mezopotamya'daki sorunlarını çözünce, bu sefer de Fransız yetkililerin muhalifleri bilinçli bir şekilde fazladan vergilendirmelerini, mahkemeleri İngilizlerin aleyhine çevirmelerini ve bu "yönetmelik cezalandırma" başarısız olduğunda hemen şiddete başvurmalarını eleştirmeye başladılar.¹¹ "Halen 'yerlilere' karşı on sekizinci ya da on dokuzuncu yüzyıldakine benzer yaklaşıma sahipler," diye eleştirmişti bir İngiliz subayı 1945'te: "Napoleon döneminde uygulanan 'bomba korkusuyla sindirme' hâlâ standart bir yöntem gibi gözüküyor."¹²

Catroux, Gouraud'nun "inancının kölesi" olduğunu reddetmiş ve "İslam ve ondan çıkmış Arap medeniyetine karşı ciddi bir sempati ve saygı beslediğini" iddia etmiş olsa da hiçbir Müslümanın sözünün Hristiyanınki karşısında değerli olmadığı bir yasal sistem Fransız rejiminin kökleşmiş önyargısını ortaya koyuyordu.¹³ Fransızların Lübnanlı

çevirmenlere olan güveni –bir İngiliz subayı tarafından “Fransız çavuşları ve Hıristiyan çevirmenleri” olarak özetlenmiş hükümet– taraflılık imasını güçlendirmiş ve Müslüman çoğunluğu hızla uzaklaştırmıştı.¹⁴

Savaş zamanı Lawrence’ın silah arkadaşı olan W. F. Stirling, “Suriye’nin en kârlı kaynakları sömürülüyor,” diye düşünüyordu. Ona göre, ülkenin tüm kârlı kamu hizmetleri ile tekelleri Fransızların elindeydi ve mevcut altyapı yalnızca “halk yararına değil, stratejik amaçlarla yapılmıştı.”¹⁵ Yozlaşma her yerdeydi: Bir İngiliz diplomatının Fransız yetkililerinin “verdikleri hizmetler için cömert hediyeler beklediğini” rapor etmesinin üzerinden çok vakit geçmemişti. Hatta Catroux’nun bile aktardığı gibi, “Hiçbir şeyin bedava gelmediği Doğu’daydık.”¹⁷

Lawrence’ın Maverai-i Ürdün’e yaptığı yolculuk sırasında öne sürdüğü gibi, İngilizler için Fransızları destekliyor görünmenin hiçbir avantajı yoktu. Ancak Lawrence Fransızların Suriye’yi kontrol etmesini hiç istemezken, çağdaşları hemen diplerindeki Suriye ve Lübnan’da pek sevilmeyen rakiplerinin varlığının aslında bir avantaj olabileceğini görmüşlerdi. Fransız varlığı Arap öfkesinin odağını üzerine çekmekle kalmıyor, İngilizleri çok daha iyi gösteriyordu. Filistin Yüksek Komiseri Samuel alay ederek şöyle demişti: “Filistin’deki İngiliz yönetimine nasıl eleştiriler getirilirse getirilsin, bu eleştiri yapanların arasında tek bir Arap bile yoktur ki bizim yerimize Fransızları istesin.”¹⁸ Samuel, Filistinli Araplara İngilizler Filistin’den çıkar çıkmaz Fransızların yerleşeceğini hatırlatmayı severdi. Dediğine göre bu, “İngiliz mandası karşısında ciddi hiçbir muhalefette bulunmamaya onları iten en güçlü sebeplerden biriydi.”

İngilizler Gouraud’ya saldıranları takip etmekte Fransızlara yardım etmeyi reddedince, Fransızlar soruşturmalarını kendi kontrollerindeki bölgeyle sınırlamak zorunda kaldı. 1922’de Gouraud’nun Cebel el Dürzi’ye yerleştirdiği Vali Salim Atraş’tan, Gouraud’ya saldıranlardan birinin Salim’in kuzeni ve rakibi Sultan Atraş’la kaldığını söyleyen yeni bir haber aldılar. Fransızlar Sultan’ın evini basıp şüpheliyi tutukladılar ancak mahkûmu Şam’a götürmek için ayarladıkları zırhlı araç konvoyu Sultan tarafından pusuya düşürüldü ve bir Fransız subayı hayatını kaybetti. Ama hikâye abartılarak otuz bir yaşındaki Sultan’ın şanssız Fransız’ı kendi kılıcıyla kafasını kesmek suretiyle öldürdüğü şeklinde

yayılmaya başladı.¹⁹ Bu, Sultan Atraş ile Fransa'nın kanlı karşılaşmasıydı; yani sonraki beş sene onlara rahat vermeyecek adamlarla.

Sultan yirmi yıl sonra bile tehditkâr bir figür olarak boy gösterecekti. İngiliz kâşif ve asker Wilfred Thesiger "çocukluk kahramanı" olarak gördüğü adamlarla 1941'de karşılaştığında, orta yaşlı Sultan'ın beklentilerini aştığını görmekten dolayı çok mutlu olmuştu. "Bir kısmı beyaz başörtüsüyle kaplı yüzü ciddi ve otoriterdi; en kaliteli iplikten dokunmuş siyah kumaşla sarılmış vücudu dik ve inceydi," diye hatırlayacaktı bu karşılaşmayı Thesiger.²⁰ 1920'lerden bir fotoğraf o zamanın temkinli kanun kaçağı Sultan'ı kameraya tetikte bir şekilde bakarken gösteriyor. Sultan fotoğrafta zarif bıyığı ve kaçak statüsüyle uyumlu birkaç günlük sakalıyla görülüyor.

Sultan Atraş'ın babası 1909'daki son Dürzi isyanında Türkler tarafından idam edilmişti; o ise, Arap isyanı esnasında Osmanlıları Şam'dan sürmek için Faysal ve Lawrence'a katılmıştı. Ancak Dürziler ve Bedeviler hiçbir zaman müttefik olmamışlardı ve Sultan, Şam'a 1 Ekim 1918'de Araplarla birlikte girince, Faysal'ın bir numaralı Bedevi destekçisi Auda ebu Tayi ile bir kavgaya tutuşmuştu; Sultan, Auda'nın suratına bir tane patlattıktan sonra Lawrence iki adamı ayırabilmişti. Lawrence, Sultan'ı şehirden gizlice uzaklaştırarak daha fazla zararı dokunmadan Cebel el Dürzi'ye yollamıştı.

Üç yıl sonra Atraş ailesi, altmış yılı aşkın bir süredir orada yaşayan inatçı ve bağımsız insanlardan adını alan Şam'ın güneydoğusundaki yüksek ve verimli plato, Cebel el Dürzi'de en büyük ve en güçlü aileydi. Uzaktan bakınca insanı yanıltan bir şekilde etkisiz gözüксе de, "Dürzi Dağı" aslında doğal bir kale idi. Aslen volkanik olan bu dağ, güvenliliğini kuzey cephesinde bulunan kaotik bir lav bölgesi olan Laja'dan alıyordu. Çukurlar ve mağaralardan oluşan bu labiretimsi bölge kaçaklara saklanma fırsatı tanırken hoş karşılanmayan yabancılar da pusu kurabilecekleri sayısız imkân tanıyordu. Güneyden, komşularıyla diplomatik bir sorun yaşamadan ve İngiliz bölgesine girmeden Fransızların yaklaşamayacağı Maverai-Ürdün'ün sisli sınırıyla koruma altındaydı. Yazları yüksek sıcaklıklar ile çetin, ıslak kışlar içeri girmek isteyenlere daha fazla zorluk yaratıyordu. Dürziler, Cebel'in sert, karanlık ve taşlı çevresinin onlara sağladığı sığınağı sonuna kadar

kullanıyorlardı. Bir Fransız subayına göre, “taşlar arasında, çalılarda saklanmakta ve düşmanı şaşırtmak için toprağı kullanarak ölümcül darbe indirmekte” bir Dürziden daha iyisi yoktu.²¹

Dürziler isimlerini bin yıl kadar önce zamanın Şii Fatımi halifesi el Hâkim’in Tanrı olduğunu anlatmak üzere Lübnan’a gelen Durazi isimli bir misyonerden alıyorlardı. Diğer Müslümanlarca kâfir olarak anılan Dürziler 1860’lara kadar Lübnan Dağı’nda izole bir şekilde hayatlarını sürdürüyorlardı; komşu oldukları Hristiyan Marunileri katlettikten sonra Fransızların misillemesinden korkarak içeri, Cebel’e doğru göç ettiler. Korunma için yüzlerini İngilizlere dönmelerine rağmen, doğuştan savaşçı ve silahşor olmakta ciddi bir ünleri vardı. Bin yıl boyunca birçok ezoterik inanç geliştirdiler; bunlardan en ilgi çekicisi, en azından dışarıdan bakanlar için, ölümü hiçe saymalarını sağlayan reenkarnasyon inancıydı. Dürzi saldırısından kurtulan biri olayı şöyle tanımlamıştı: “Toprak altımızdan bir heyelan gibi kayıyordu, at üstünde ve yürüyerek beş bini geliyordu (...) Silahlarını sallıyorlar ve uluyarak ilerliyorlardı, başlarında da dört büyük siyah bayrakla kuşatılmış emîr vardı.”²² Dürzilerin dinî ve coğrafi izolasyonu birbirini güçlendirmişti. Cebel’deki toplum feodaldi ve askerleri modern silah ve bombalarla kuşanmış olsa da bir Dürzi emîri savaşa zincirli zırhla giderdi.

Osmanlılar Dürzilerin korku verici ününe saygı duyar, onları vergi ve askerî hizmetten muaf tutarlardı. Başta Fransızlar da böyle yapmıştı. Ancak 1923 Eylül’ünde Salim Atrâş ölünce, Fransızlar Cebel’i daha sıkı kontrol altına almayı denediler çünkü Dürzilerin İngilizlerle sıkı bir ilişki kurduklarını biliyorlardı. Atrâş ailesi Salim’e bir halef bulamayınca, Fransızlar kendi valilerini göreve getirdi: önceden Fransız Batı Afrikası’nda görev yapmış, sert mizaçlı genç bir subay olan Gabriel Carbillet.

“Giyotini olmayan Robespierre” olarak tanımlanan Carbillet inançla yollar, okullar, sulama sistemleri ve Cebel’in en büyük şehri Süveyde’de bir temyiz mahkemesi kurarak Atrâş ailesinin Cebel’e tutunmasının önünü almaya çalıştı. Bunun için cebri çalıştırma yöntemini kullandı – Atrâş ailesinin bir üyesini taş kırmaya mahkûm etti.²³ Bir yıllık inşaat serisinden ve halkın gözünde popülerliğini kaybettikten sonra, 1925’in başlarında uzun bir izne çıktı. Sultan Atrâş bu fırsatı

kullanarak Beyrut'taki yeni yüksek komisere bu hiperaktif Fransız'ın yönetimi hakkında hararetli şikâyetlerde bulundu.

Altmış dokuz yaşındaki eski bir general olan Yüksek Komiser Maurice Sarrail, kiremit rengi suratlı ve o renge uygun öfkeli bir adamdı, Beyrut'a Ocak 1925'te, tam olarak Fransa iç politikasının kargaşa yaşadığı zamanlarda gelmişti. Savaş bittikten sonraki beş yılda Fransa hükümetinin borcunun ikiye katlanması 1924'te frankta bir erimeye yol açmıştı. Bu finansal kriz Almanya, Paris Barış Konferansı'nda talep edilen ödemeleri karşılayamayınca Ruhr'u işgal eden Raymond Poincaré'in katı hükümetinin devrilmesine yol açtı. "Barış İçin" ve "Paranın Gücüne Karşı" sloganlarıyla seçimleri o yılın mayıs ayında Édouard Herriot'nun Cartel des Gauches partisi kazanmış ancak eski akademisyen frangın düşüşünü durduramamıştı.

Sarrail, kıdemli bir ordu subayı için alışılmadık bir şekilde, solcu Herriot'yu açıkça desteklemişti. Çoğu rakibine göre Beyrut'a gönderilmesi bu desteğin ödülüydü. Ama aslında bu çok da doğru değildi. Sarrail uzun süredir milliyetçi hükümetin Suriye politikasını sert bir biçimde eleştiriyordu zira bu politika sadece "bir avuç finansör ve tüccarın" işine yaramıştı ve birçok Fransız sosyalisti gibi kendisinin de küçümsediği Katolik Kilisesi'nin desteğine bağlıydı.²⁴ Kendisine kilise takdisinin sunulacağı bir ayine davet edildiğinde, "Siz ya da sizin ayininiz beni hiç alakadar etmiyor," demişti önemli bir manastırın keşişine.²⁵

Herriot, Sarrail'i Beyrut'a generalin karşı çıktığı politikayı tersine çevirmesi ve Müslüman çoğunlukla uzlaşmanın yollarını bulması için yollamıştı. Sorun bunun riskli bir geriye dönüş olmasıydı. "Belirsiz ve düşük ihtimalli bir Müslüman desteği için, yıllar içinde inşa edilmiş kemikleşmiş Hristiyan desteğinden vazgeçmek pek akıllıca görünmüyor," diye yazmıştı Fransız ordusundaki İngiliz irtibat subayı Guy Salisbury-Jones.²⁶ Sarrail'in rahatsız edici bir şekilde Beyrut'a geliş görevi zorlaştırmıştı. Salisbury-Jones, Sarrail'in, vatandaşların çoğunun ve tüm Hristiyanların güvenini "ülkedeki ilk yirmi dört saatini doldurmadan" kaybettiğini düşünüyordu.²⁷

Sarrail muhafazakâr bir Katolik generalin Lübnan valisi olarak atanmasını engellemeye çalışırken bocalamaya başlamıştı. Gouraud'nun kurduğu, pek de nüfuzlu olmayan Lübnan Temsilciler Konseyi'nin başka üç adayı seçmesi gerektiğini söyledikten sonra, konseyin önerdiği

kısa listeye itiraz etmişti. Bu üç kişiden birini, kendini kiliseye yakın hisseden, zeki bir Beyrutlu avukat olan Émile Eddé'yi reddedince, konsey onunla işbirliği yapmayı bırakmış ve böylece Sarraïl de Fransız bir vali getirmek zorunda kalmıştı. Milliyetçileri yatıştırmak için onlara doğrudan seçim önerme planı Paris'teki Herriot bunu desteklemek istemeyince ve şubatta Şam'a yaptığı ziyarette katı bir sessizlikle karşılaşınca suya düşmüştü. Hiçbir "selamla, gülümseme, kutlama" yoktu varışında, bir izleyicinin yorumuna göre.²⁸ Herriot hükümeti düşünce Sarraïl de birden ortada kaldı. Yalnızca Paris'teki desteğini kaybetmemişti, hem Hristiyan hem de Müslümanlarca sevilmiyordu ve daha da önemlisi kendinden çok farklı görüşe sahip kendi görevlileri de onu pek sevmiyordu; en nihayetinde onu felakete sürükleyecek de bu durum olacaktı.

Sarraïl'in ipin ucunda olduğunu anlayan Sultan Atrâş bu anın Carbillet'nin davranışları konusunda şikâyetle bulunmak için doğru bir zaman olduğunu fark etti. Ancak Dürzi delegasyonu Beyrut'a vardığında Yüksek Komiser onlarla görüşmeyi reddetti. Otoritesinin zayıflayan general statüsünü eski haline getirmek için ona yardımcı olacak kolay bir kavgaya girdiğine inanıyor olabilirdi. Sonuçta eski baş sekreter de Caix, Cebel'i "pek az önemli" ve "en fazla elli bin kişinin" yurdu olan bir yer olarak tanımlamıştı.²⁹ Ancak Fransızların henüz bilmediği şey bunun on bininin silahlı olabileceğiydi.³⁰

1925 Temmuz'unun başlarında Cebel'de bulunan Süveyde'de bir Dürzi töreninde ateş açıldığında Sarraïl, Şam'daki istihbarat komutanı Tommy Martin'den idareyi ele almasını istedi. Martin bir isyanın yaklaşmakta olduğunu söyleyince Sarraïl dört önemli Dürzi liderini Şam'a davet etmesini istedi. Üçü bu daveti kabul etti ve vardıklarında başkentte hapse atıldılar. Sarraïl'in bu numarasını yutmayan tek kişi Sultan Atrâş idi: Babası aynı tuzağa düşmüştü ve bu canına mal olmuştu.

Sarraïl'in hilesi, Salisbury-Jones'un fikrine göre, "yalnızca ateşe körükle gitmeye" yaramıştı.³¹ Dokuz gün sonra, misilleme olarak, Sultan Atrâş, Cebel el Dürzi'nin güneyindeki Salhad köyünü ele geçirdi. Sarraïl yine rakiplerini hafife almıştı. Carbillet'nin tavsiyesine rağmen Normand isimli bir subaydan Süveyde'ye yüz altmış adamla gidip Salhad'ı geri almasını istedi. Ancak Normand oraya varamadı bile. Dost bir şeyhten saldırının çok yakında olacağına dair bir uyarıyı görmezden gelerek Salhad yolunda Sultan'ın pususuna yakalandı. Fransızlar

ölenlerin arasında Dürzileri sürekli tedavi eden ve iyi tanıdıkları bir Fransız doktorun olduğunu görünce çok şaşırmışlardı.³² Bir diğeri de talihsiz Normand idi. Adamlarının yarısından azı hayatta kalabildi. Sultan bu galibiyetten büyük çıkar sağlamıştı ve 28 Temmuz'da kuşattığı Süveyde'ye, kuzeye doğru ilerledi.

Fransa'yı daha da kötüsü bekliyordu. Beş gün sonra, General Roger Michaud kontrolündeki ikinci bir Fransız kuvveti kuşatmayı yarmak için Şam'ın güneyindeki bir tren yolundan yola çıktı. Üç binden fazla adamdan oluşan bu kuvvet ilkinden çok büyüktü, ancak alelacele oluşturulmuştu: Birimlerinden biri Beyrut'a yeni varmıştı. Büyüklüğü de bir zayıflığı beraberinde getiriyordu. O yıl çok kurak olduğu için, askerler suyu kamyonla Cebel'in içine gidilebilecek tek araba yolundan götürmek zorunda kalmışlardı. Sonuç olarak konvoy hem yavaştı hem de rotası tahmin edilebilirdi. Destekçi demiryolu işçilerinden tüyo alan Dürziler bir pusu kurarak su kamyonlarını vurdular.

Michaud daha sonradan tüm kariyerinde hiçbir zaman askerlerin sıcaklıktan bu kadar çektiklerini görmediğini söyleyecekti. Askerlerinin savaşmak yerine kamyondaki kurşun deliklerinden akan suyu kana kana içmeye çalışırken vurulup öldüklerini görünce paniklemişti. Süveyde'ye on kilometreden az kala geri dönmeye karar verdi ancak kuvvetleri tekrar saldırıya uğradı ve düzenli çekilme hızla bir bozguna dönüştü. Altı yüzden fazla Fransız subayı ve askeri öldürüldü. En az onun kadar önemli olarak, Dürziler iki bin civarı tüfek, makineli silah ve mühimmat ele geçirdi. Fransızlar bölgeye ancak o yılın sonlarında varabileceklerdi. "Bir felaket görüntüsüydü," demişti subaylardan biri. "Her yerde Doğu Akdeniz'in kuru toprağıyla mumyalanmış cesetler ve kemikler vardı. Delinmiş tekerlekleriyle parçalanmış araçlar; yalnızca iskeletleri kalmış, yanmış kamyonlar, hurdaya çıkmış zırhlı araçlar ve arkalarında da içindeki insanların ölü bedenleri bulunuyordu."³³

Süveyde'nin kurtarılması için Michaud'nun yerini alan akılcı General Maurice Gamelin tarafından üçüncü bir hamle yapıldı. Rekabetten kaçınan, alçak gönüllü ve emekliliği gelmiş bir adam olan Gamelin Fransızların Almanların Paris'e yürüyüşünü durdurduğu 1914 Marne Savaşı'nda ünlenmişti. Eylülün ortasında bölgeye vardı ve 22'sinde Cebel el Dürzi'nin batısındaki demiryoluna yakın bir yerde merkezini kurdu. Bir gün sonra içinde önemli oranda Yabancı Lejyonu'ndan askerler de bulunan yedi bin kişilik bir kuvvetle Cebel'e doğru yola çıktı.

Süveyde'deki Fransız garnizonunu ertesi öğlen zorluk yaşamadan ele geçirdiler. Yine de su ve yemek sıkıntısı çeken Gamelin'in köyü yerle bir ettikten sonra geri çekilmekten başka şansı kalmamıştı. Sert bir kışın gelişi dağın içinde Fransız hâkimiyetini yeniden kurmayı imkânsız hale getirmişti. Fransızlar ertesi bahara kadar Cebel'e dönmeyeceklerdi.

Fransa'nın görünür zayıflığı diğer ayrılıkçıları da teşvik etti. Yaklaşık yüz on kilometre kuzeyde bulunan Asi Nehri'nin kıyısındaki pazar kasabası olan Hama'da sorun çıkmıştı. Liderleri, sarışın ve havalı bir Suriyeli jandarma olan Fevzi el Kavukçu idi. 1920'de Şam'ın dışındaki Maysalun'da Fransızların mağlup ettiği Arap ordusunda savaşmış olan El Kavukçu, Fas'taki Fransız bölgesini işgal etmiş ve Rif Dağları'nda Fransızlara karşı ciddi bir direniş sergileyen Arap isyancılardan esinlenmişti. El Kavukçu, Sultan Atrâş ile bağlantıya geçti ve 4 Ekim 1925'te Hama jandarma teşkilatında bir isyan başlattı. Bu ayaklanma dört yüz sivilin ölmesine neden olan Fransız top atışı ve hava bombardımanıya hemen sönmüverse de El Kavukçu pes etmedi ve ortaya koyduğu örnek bulaşıcı bir hal aldı.

El Kavukçu Dürzi örneğinden güç alan tek milliyetçi değildi: Abdurrahman Şahbandar da aynısını yaptı. Beyrut'taki Amerikan Koleji'nin gözde öğrencisi olan Şahbandar tıp fakültesini birincilikle bitirmişti ancak asıl etkileyici özelliği bir hatip olmasıydı. Suriye'den kaçmış ve İngilizlerce mahkemeye çıkarıldığı Mısır'da Birinci Dünya Savaşı'nın büyük kısmını geçirmiş olarak ateşkesi takiben Suriye'ye döndü: Önce Amerikan komiseri Charles Crane'e çevirmenlik yaptı, sonra da kısa süre Faysal'ın dışişleri bakanı oldu. Crane 1922'de Suriye'ye dönüp Şam'da bir konuşma yaptığında, Şahbandar simültane tercümanlık yaparak Amerikalının hiç de saldırgan olmayan kelimelerini Fransızlara karşı sert bir eleştiriye çevirdi. Demagoji yaptığı suçlamasıyla tutuklanan Şahbandar hapse atıldı ve 1924'te affedilene kadar sürgünde kaldı. Ancak Fransızların, vatanından gidişini görme isteğini hiçbir şekilde kaybetmedi. Dürzi isyanı başladığında da zamanının geldiğini düşündü. Dürzilerle bağlantıya geçip Sultan Atrâş'ı Suriye kralı ilan etti ve o yaz Fransızların tasfiyesinden kaçan milliyetçileri, saklanmanın ve haydutlukla geçinmenin kolay olduğu Şam'ın güneydoğusundaki sık bostanların olduğu geniş bir arazide bulunan Ghouta'ya getirdi.

Bu kanun kaçakları Şam'a geniş gidişi tehlikeli bir hale sokunca, Fransızlar bostanlardaki köyleri yakarak ve bombalayarak onları kov-

maya çalıştılar. Başarıya ulaştıklarını göstermek ve Şam'daki diğer potansiyel isyancıların gözünü korkutmaya çalışırken yaptıkları büyük bir hata ise öldürdükleri insanların cesetlerini şehre getirerek ana meydanda sergilemek olmuştu. Orada yaşayan bir Fransız olan Alice Poulleau askerler, jandarmalar ve elinde kamçısıyla polis şefinin etrafında durduğu, düz bir çizgi halinde sıralanmış ölü bedenlerin gösterisiyle dehşete düşmüştü. Bir süreliğine nutku tutulan Poulleau sonradan bu gördüğünü “postal rejimi” olarak anacaktı.³⁴

Numara geri tepmiş, Fransa muhaliflerine karşı sempati artmıştı. Poulleau'nun dediğine göre, “her türlü öleceksek, savaşarak ölelim” fikrine inanan Suriyelilerin sayısında ciddi bir artış vardı.³⁵

Fransız askerlerine karşı yapılan saldırılar da artmıştı. Birkaç gün sonra, on iki askerin cesedi şehrin doğu kapısının dışına atıldı. 18 Ekim'de Dürziler Hicaz Demiryolu'nun yanında bulunan şehrin güney tarafındaki dağınık banliyö Maydan'da yeniden ortaya çıktılar. Bu yıkık dökük bölge zaten gergindi: Günün erken saatlerinde iki asker Şamlı bir Müslümanı tartışmanın ertesinde öldürmüşlerdi; ayrıca tramvayın ezdiği bir çocuk için başka bir eylem düzenlenmişti. Dürzilerin ortaya çıkması histeri yarattı. “Dükkânları kapatın, Dürziler geliyor,” çığlıkları tüm şehri kaplamıştı.³⁶ Eski bir gece bekçisi olan Hasan Harra'tın da dâhil olduğu milliyetçi destekçilerin yardımıyla Dürziler Sarra'il'i görkemli rezidansından, yani Azm Sarayı'ndan kaçırmayı umuyorlardı ancak Yüksek Komiser o gün erkenden ayrılmıştı. Gece çöktüğünde saray alevler içindeydi, Fransızlar tankları pazarlara sokmuştu ve yoğunlaşan silah sesleri tüm şehirde ezan sesiyle yarışıyordu.

“Katliam” benzeri bir sokak savaşına askerlerini sokmaya isteksiz olan Gamelin bir sonraki gün isyancıların arkasından eski şehri topları ile yıkmaya başladı.³⁷ Sonraki yirmi dört saat, yoğun Fransız havan atışı eski pazar bölgesini tamamen yıktı ve şehir surlarının güneyindeki Maydan'da korkunç bir tahribata yol açtı. Resmî olarak Fransızlar yüz elli kişiyi idama mahkûm etti ancak bir Fransız komünist gazetesi bunun bin dört yüze yakın olduğunu tahmin etmişti. Fransızlar zararın çoğunun isyancılar tarafından yapıldığını iddia etti ancak bu iddialar olayların hemen sonrasında eskiden şehrin kalbi olan yere girmeyi başaran *The Times* muhabirinin söyledikleriyle çelişiyordu.³⁸ Muhabirin raporuna göre “her şeyin yerle bir edilmesiyle” ortaya çıkan zarar “sadece havan topuyla yapılmış” olabilirdi.³⁹ Hemen sonrasında

isyankârların içeri girmelerine yardımcı olarak tarafını değiştiren bekçi Harra'tı bulunduğu yerden çıkarmaya çalışırken kadınları ve çocukları öldüren dev bir Sarraïl'in tasvir edildiği karikatürler şehirde dolaşmaya başladı.

Sarraïl'in geliştirmeye çalıştığı Suriye-Fransa ilişkileri onulmaz bir şekilde zarar görmüştü. İngiltere'nin Şam'daki konsolos yardımcısı John Vaughan-Russell'in dediği gibi, "Manda yöneticilerinin ortaya koydukları tüm acı ve nefretten sonra, ülkeyi yönetmek görevinde onlara tüm kalpleriyle yardımcı olacak sorumluluk bilincine sahip Suriyelileri nasıl bulabileceklerini bilemiyorum."⁴⁰

Açık bir şekilde başarısızlığa uğramış olan Sarraïl ciddi anlamda tehlikede idi. Kendi ekibindeki istihbarat subayları, o sırada Suriye'de bulunan milliyetçi *Echo de Paris*'ten aristokrat bir muhabir olan Henri de Kérillis'ye belge sızdırmışlardı. 21 Ekim'de, de Kérillis, Yüksek Komiser'in Cebel el Dürzi'de kaynamakta olan sorunları görmezden geldiğini aktardı. Fransa'nın sorunlarını da şöyle sıralamıştı: "1. Sarraïl 2. Sarraïl 3. Sarraïl."⁴¹

Bilgi sızdırılmasından sonra köşeye sıkışan Yüksek Komiser, istihbarat ekibinin çoğunu kovmuştu ancak daha fazla kötü haberin Avrupa'ya ulaşmasını engellemek için yaptığı paranoyak davranışlar etkisiz kalmıştı. *The Times* –"barışın korunmasını sağlamak için tasarlanmış" – Fransız hükümetinin Locarno Antlaşması'nı imzalamasından birkaç gün sonra gerçekleşen 27 Ekim bombardımanı hikâyesini yazınca Sarraïl'in sonu gelmişti.⁴² 30 Ekim'de Paris'e gözden düşmüş bir şekilde geri çağırıldı.

Sarraïl Fransız kederi için kullanışlı bir günah keçisiydi ancak yönetimi birkaç temel soruyu cevaplamakta yetersizdi. Dürziler nasıl o kadar organizeydi? Fransızlara saldırılarını sağlayacak istihbarat ve silahları, savaşta kalmalarını sağlayacak yiyeceği nereden alıyorlardı? Ayrıca tüm bu olaklardan *The Times*'in nasıl haberi olabiliyordu? Bu muammalar üzerine kafa yoran Fransızlar için her şey tek bir yönü gösteriyordu: güneği, yani İngilizleri.

DÜRZİLERE EZİCİ DARBE

Temmuz 1925'te ayaklanma başlar başlamaz Suriye'de Dürzi isyanının arkasında gizli bir el olduğuna dair dedikodular dolaşmaya başladı. Ağustos'a gelindiğinde, genelgeçer fikir bu elin Britanya'ya ait olduğu yönündeydi. "Açıkça söylendi," diye rapor etmişti Şam'da bulunan Fransız Alice Poulleau, "İngilizler Dürzileri destekliyor; bir altın sterline karşılık bir tüfek, yüz mermi ve bir çuval un veriyorlar."¹

Gertrude Bell'in gönderdiği bir notu Fransızlar bir şekilde ele geçirmişlerdi: "Suriyeli kardeşlerinin Fransızları kovmasını sağlayacak olan Dürzilerdir."² Fransızlar, Britanya'nın önceliğinin kendilerini kovmak olduğuna emin oldukları için Bell'in değerlendirmesinden mantıken İngilizlerin Dürzilere yardım ettiği sonucuna varmışlardır.

"Britanya" iyi organize olmuş Dürzilerin Cebel'de Fransız güçlerini uğrattığı yenilgiyle ilgili basit bir açıklamaya sahipti. Giderek daha da paranoyaklaşan Yüksek Komiser Maurice Sarrail isyan başladıktan hemen sonra Sultan Atraş'ın Amman'daki İngiliz elçiliğine gittiğine ikna olmuştu. Bir arkadaşına İngilizlerin olaya dâhil olduklarına dair kanıtı olduğunu söylemiş ve kararını vermiş bir şekilde İngiliz irtibat subayı Guy Salisbury-Jones'un dostça tavırlarını vicdan azabının kanıtı olarak yorumlamıştı.³ Gamelin'in Şam'daki sağ kolu Albay Andréa gibi akıllı başında bir Fransız subayı bile bastırmakla görevli olduğu isyanı Britanya'nın desteklediğine inanıyordu. "Ayaklanmanın ardında büyük bir mali destek vardı," diye not düşmüştü isyanla ilgili anılarına. "Fransa'nın Suriye'yi terk etmesini umanların teşviki ve tavsiyesiyle sınır ötesinden her zaman büyük sayılarda insan geliyordu."⁴

Britanya'nın Şam'daki elçisi Walter Smart, o esnadaki "İngiliz karşıtı hissiyatın yoğunlaştığının" farkındaydı.⁵ Uzun ve ince, uzun saçlı, çekingen tavırlı ve yenilikçi fikirlere sahip Smart enteresan gö-

rünüşlü bir diplomattı ancak bu özellikleri keskinliğini gizliyordu. Arkadaşlarından birinin çok güzel bir şekilde tanımladığı üzere, “dua eden bir peygamberdevesinin zarıflığına” sahipti.⁶ Başka biri de onu, “eninde sonunda Orta Doğu’daki İngiliz gücünün son başrahibi” olacak, “tam bir realist ve katı kararlılığa sahip” bir adam olarak tanımlıyordu.⁷ Duyduğu garezi kafasına takmayarak suçu, Fransa’nın politik ve ekonomik dengesizliğinin yarattığı “günümüz dünyasında Fransa’nın acizliğine dair genel ve belirsiz bir bakışla (...) Anglo-Sakson üstünlüğünün kaçınılmaz gelişiminin farkına varılmasından dolayı ortaya çıkan kızgınlığa” attı.

Smart, kısmen Fransa’yla olan ilişkilerinin bozulmasından dolayı, enformasyon elde etmek için giderek daha çok Dürzilere güveniyor ve isyan planlayan milliyetçilerle bağlantısını gizlice koruyordu. İsyancılarla bağlantıya geçmek zor bir iş değildi çünkü ileri gelen Arap milliyetçilerinden biri elçiliğin dibinde yaşıyordu. Ancak Smart, Salisbury-Jones’a “Dürzilere savaş emri veren ve eline geçen çok ilginç bir belgeyi” gösterdiğinde Salisbury-Jones yine de şaşırılmıştı.⁸ Smart’ın yardımcısı Vaughan-Russell isyankârların “umutsuz ihtimallere karşı sert ve cesur mücadelelerini” anlatırken onlara karşı beslediği sempatisini saklama gereği bile duymamıştı.⁹ Fransız taraftarı başka bir İngiliz subayı ise iki diplomatı da “Fransızlara karşı nefrette” birleşmiş olmakla suçlamıştı.

Fransa doğal olarak Smart’ın Dürzilerle bir olduğuna inanıyor ve bu, doğru olmamasına rağmen İngiliz elçi Suriye’de Fransızlar için sorun çıkarmaya çalışıyordu. Önceliği isyanın güneye, Filistin ve Mavera-i Ürdün’e doğru yayılmasını engellemek olduğu için Dürzi isyanını kötü Fransız yönetimine karşı bir tepki olarak göstermeye niyetliydi. Vaughan-Russell elçilikteki yaklaşımı çok iyi bir şekilde açıklamıştı. En büyük korkusu, “Yakın Doğu’da Anglo-Fransız ortaklığı” ifadesine çok fazla ehemmiyet veriliyor olmasıydı –bu ifadeyi Fransız basını her seferinde tekrar ederdi– bu Fransız nefreti yayılıp ileride kendi manda bölgelerindeki Müslümanlara ulaşabilir ve kolonyalizm karşıtı (dolayısıyla İngiliz karşıtı) bir hal alabilirdi.”¹¹ Bu yüzden İngilizler ile Fransızlar arasındaki ilişkilerin çok samimi gözükmemesi hayati önem taşıyordu.

The Times muhabiri Arthur Merton'ın, İngiliz ve Fransız yetkililerinin arasının açıldığını göstermek için tasarlanmış haberlerinin kaynağı muhtemelen Smart'tı. Şam'daki bombalamanın sonucunu kendi gözleriyle görmek için Kahire'den gelen Merton, Smart'ın yoğun bombalama sonucu verdikleri zarar için Fransız yetkililerine dava açtığını rapor etmişti, bu da Konsolos'un zımnen zararın Dürziler tarafından yapıldığı yönündeki Fransız iddiasını kabul etmediğini gösteriyordu. Merton, üç gün sonra, Hristiyan bölgesini koruyan Fransız askerlerinin canlarını kurtarmak için kaçmasının ardından, Smart'ın, "nüfuzlu bazı Müslüman beylerle" yapılan müzakereler sayesinde şehrin Hristiyan nüfusunun güvenliğini garantiye aldığı "korkusuz yöntem" parlak bir övgü düzmüştü.¹² Üç gün sonra, gazetede Merton'ın eski şehrin kenarındaki bir minarenden çektiği ve Fransız bombardımanının verdiği zararın büyüklüğünü gösteren bir fotoğraf yayımlandı.

Fransızlar *The Times*'in yaptığı "küstah tanıtımdan" nefret etmişler ve Smart'ı saplantı haline getirmişlerdi.¹³ İngiliz diplomat 1921'de Tahran'dan kovulmuş, bu da Fransızları Rıza Şah'ı başa getiren darbede Smart'ın da rolü olduğu ve halen gizli işlere müdahil olduğu konusunda ikna etmişti. Suriye'de milliyetçi Demir El Topluluğu'nun kurulmasının arkasında onun olduğuna inanıyorlardı. Fransızların ona dair paranoyası o kadar büyüktü ki topluluğun amacının "tüm yabancı güçleri" kovmak ve aynı zamanda "devletin askerî, finansal ve yönetsel çarklarını İngilizlerin ele geçirmesi için" ortam hazırlamak olduğuna inanıyorlardı.¹⁴

19 Kasım 1925'te Smart'ın etkinliklerini İngiltere hükümetine aktarmak amacıyla yeni Fransız yüksek komiseri Londra'ya gitti. Henri de Jouvenel, tam ismini vermek gerekirse Bertrand Henri Léon Robert de Jouvenel des Ursins, askerî sefeinin tersine bir politikacıydı. 1876'da doğmuş bu kırk dokuz yaşındaki senatör aslen hukuk okumuş ama *Le Matin*'de gazetecilik kariyerini sürdürmüştü. Artık basılmayan bu gazete cesur haberleriyle ün salmıştı: de Jouvenel, idealist ve keskin tarzıyla gazeteye uyum sağlamış ve editör olmuştu. Bu esnada karısından ayrılıp skandallarıyla ünlü yazar Colette'le birlikte olmuştu. Sonradan savaşa katılmış ancak muhabirlerin anladığı dilde konuşabilme yeteneği onu

daha faydalı kıldığından Paris'e geri dönmüştü. Ulaştırma bakanı onu danışmanı olarak almış ve sonra politikaya girmesi için desteklemişti.

1921'de kırsal orta Fransa'daki Corrèze'den senatör olarak seçildikten sonra de Jouvenel ülkesini Milletler Cemiyeti'nde desteklemek üzere seçilmişti. Fransız kolonyalist politikasını savunmada deneyimli ve Cemiyet'teki diğer delegelerin güvenini kazanmış biri olarak Suriye'deki Fransız yönetiminin uluslararası incelemeye tabi tutulmaya yaklaştığı, 1925 yılının sonlarında güvenilirliğini kaybetmiş Sarraill'in yerini almak için en iyi kişiydi. De Jouvenel yurt dışında bir göreve atanmış olmaktan muhtemelen mutlu olmasına rağmen –ilk evliliğinden olan oğluya bir ilişki yaşadığını öğrendikten sonra Colette'ten boşanmıştı– Suriye işini potansiyel bir çıkmaz olarak görüyordu. Sarraill'in görevini kalıcı olarak almaktansa durumu incelemek için Suriye'de “bir araştırma görevi” üstlenmeye ve oradayken yüksek komiser olarak görev yapmaya razı olmuştu.

De Jouvenel Dürzilerle mücadelede İngiliz yardımının kilit önem taşıdığının farkındaydı çünkü Dürzilerin levazımı Maverai Ürdün'den geliyordu. Bu yüzden, Beyrut'a gitmeden önce İngiliz meslektaşlarıyla arayı düzeltmesi gerekiyordu. Londra'ya vardığında ise İngiliz desteğinin bir bedeli olduğu ortaya çıktı: Musul üzerine Türklerle yapılacak uzun tartışmada Fransız desteği. Türklerin bağımsız bir devlet kurmak isteyen ayrılıkçı Kürtleri desteklediği Kuzey Irak'ta yıllar boyunca ara ara ortaya çıkan sorunlar ertesinde Britanya “Musul Sorunu”nu daha yeni Milletler Cemiyeti'ne çözülmesi için sunmuştu. Fransızların da Clemenceau'nun savaşın sonunda kazandığından daha büyük bir payı Musul petrolünden alabilmek için Türklerin tarafını tutması işleri daha da karıştırdı. De Jouvenel, Smart'ın yaptıklarıyla ilgili suçlamalarda bulunduğunda, İngiliz hükümeti de Irak cephesine askerlerin taşınması için Suriye-Türkiye sınırındaki demiryolunun kullanımını Türklere açması sebebiyle Fransızların üstüne gitmişti.¹⁵

De Jouvenel anında İngilizlerin kurduğu bağlantıyı anlamıştı. Maverai Ürdün'den gelen Dürzi ikmal hatlarıyla baş etmek için İngilizlerden hiçbir yardım alamayacağını anlayarak Türk askerlerinin Musul'a doğru hareketini engellemeye ikna olmuştu. Salisbury-Jones'un da dediği gibi, İngilizler Musul ve Dürzi problemini bir araya getirdi-

ğinde Dürzi isyanı çok kullanışlı bir hal almıştı çünkü, “Fransızların İngilizlerin aleyhine çalıştıklarına dair herhangi bir fikri ortadan kaldıracaktı.”¹⁶ Musul sorunu 1926 Mart ayında Britanya lehine çözüldü. O zamana kadar, Britanya Fransa’yı ayaklanmada yalnız bırakmıştı.

De Jouvenel Suriye’ye Aralık 1925’in başında varmıştı ve anında selefinden daha iyi bir portre çizmişti. Sarraïl bombalar yağdırırken o dondurma *topları* dağıtıyor, diye kötü bir şaka ortaya çıkmıştı. İlk görevi düşmanca haberciliğin önünü kesmek olduğu için, tüm gazetecileri bir pazar öğle yemeği için evine çağırması ve bu fırsatı güneyde, Suriye’nin şiddete uğramamış tüm kesimlerinde seçim yapmak ve Lübnan için bir anayasa hazırlamak konusunda onunla çalışacak “tüm iyi niyetli Suriyelilere, tüm inançlı vatanseverlere” çağrı yapmak için kullanmıştı.¹⁷ De Jouvenel, hasta olduğu için yemeğe katılamayan İngiliz muhabiri sonrasında ziyaret etmiş ve sahne arkasında da Dürzilere, müzakereye açık olduğu mesajını vermişti.

De Jouvenel Suriye’deki Fransız mandasına liberal bir yüz kazandırırken, Gamelin’in Şam’daki komutanı Charles Andréa daha bilindik yöntemlerle şehrin tamamının kontrolünü kazanma çabasındaydı. De Jouvenel gazetecilerle buluştuktan dört gün sonra Andréa –“Tanıştığım en havalı Fransızdı,” diyecekti Salisbury-Jones– şehir liderlerini bir araya getirmiş ve birkaç yıl önce Fransız yönetiminin parası bitince durdurulan bir projeyi gerçekleştirerek eski şehri çevreleyen yeni bir bulvar üzerinde çalışmaya başlama niyeti olduğunu açıklamıştı.¹⁸ Suriyeliler kuşkuluydu ancak Andréa ısrarcıydı. Evleri yok edilenlere tazminat ödeyecek ve yaklaşık bin beş yüz kadar maaşlı eleman alacaktı. Suriyeliler yumuşadı ve iş hemen başladı.

1926’nın başlarında bulvar tamamlanıp da Fransız mühendisleri gelip etrafına dikenli tel çevirdiğinde Fransızların asıl amacı ortaya çıkmıştı. Andréa, eski şehrin etrafına, ticari merkez ile isyancılara barınak ve şehre ulaşmak için yollar sunan banliyöleri ayıracak çelik bir halka koymak istiyordu. Ancak kendi vatandaşlarına açıkça ülkeyi terk etmelerini söylemekle tehdit eden İngiliz ve Amerikan elçilerinin baskısı altındaydı.¹⁹

Şam’ın merkezinin daha güvenli hale gelmesiyle Andréa ilgisini Guta bostanlarındaki kanun kaçaklarının ilerleyişine çevirebilecekti.

İsyancılarla kendi gerilla taktiklerini kullanarak savaşıyor Alessandro isimli bir istihbarat subayının yönetimindeki düzensiz Çerkez, Ermeni ve Kürt askerlerinden oluşan seyyar kıtalar göndererek işe koyuldu. Yöntemleri hukuksuz, vahşi ve rastgeleydi: “taşınabilir ya da yürüyebilen her şeyi” yağmalıyorlar ve isyancıları desteklediğini düşündükleri herkesin evini yakıyorlardı; yakaladıkları şüpheliler genelde “kaçmaya çalışırken vuruluyorlardı.”²⁰

İki taraf da Şam’ın kırsalını ele geçirmek için mücadeleye başlayınca kavgaya daha da şiddetlendi. “Şam’ın, kırsaldan ya da şehir dışından havan topu ve bomba ya da top ateşi sesleriyle yankılanmadığı bir gece ya da gün nadiren oluyordu,” diye yazmıştı yardımcı konsolos Vaughan-Russell.²¹ 12 Şubat’ta, meslektaşı Smart geçen ekimdeki bombardımandan bu yana hatırladığı en kötü iki haftalık çatışmayı rapor edip kimsenin ölmediğini ekledi. Bu şiddetli karşılaşmalardan hiçbir sonuç çıkmıyordu. Ertesi ay Vaughan-Russell Fransızların şehir merkezindeki kontrolünün kesin olmasına karşın kırsalda tutunmalarının pek de mümkün olamayacağını gözlemleyecekti. Sonuç olarak Dürziler halen mücadelelerinden vazgeçmelerini gerektirecek bir baskı altında değildiler ve de Jouvenel onlara doğrudan bir çağrı yaptığında Sultan Atrâş bu öneriyi şiddetle reddetmişti. Buna karşılık Sultan bağımsız bir Suriye talep ediyordu. Sultan politik kaosu sürdüren bir dizi kısa ömürlü hükümetin kurulduğu Paris’teki gelişmelerden haberdardı ve o dönemde geleneksel olarak anti-emperyalist olan sosyalistlerin iktidara gelme ihtimali vardı. De Jouvenel, Sultan’ın bu talebini düşünmeden reddetti.

Baharın ılık havası Andréa’ya Cebel el Dürzi’ye temelli dönüş için bir fırsat sunmuştu. Kış boyunca Süveyde’yi yeniden almak ve sonrasında kuzeye doğru giderek Atrâş’ın rakibi olan Amer aşiretiyle anlaşmak için plan yapmıştı. Son olarak tüm askerî gücünü güney Cebel’de bulunan Atrâş’ın kalesinde yoğunlaştırmaya niyetliydi.

Andréa nisan ayında planını uygulamaya koydu. Sultan yeniden yaklaşan Fransız saldırısını haber alıp Şam’ın güneyindeki demiryolu hattını kesmek için çeşitli denemelerde bulunmuş olsa da Fransız askerlerinin birikmesini engelleyemedi. Andréa’nın öncü kuvvetleri 22 Nisan’da yola çıktı ve Dürzilerle Süveyde’nin dışında gerçekleşen çetin

bir savaşın sonunda Fransızlar şehri üç gün sonra yeniden ele geçirdiler. Andréa sonrasında kuzeydeki köylerdeki Dürzilerden biat ettiklerine dair mektuplar almaya başladı. Andréa'nın mühendisleri Süveyde'yi operasyonların bir sonraki evresinde üs olarak kullanılabilmesi için güçlendirmeye başlamıştı.

Bu esnada Alessandri'nin Guta'daki gerilla operasyonları önemli bir ismin yakalanmasıyla sonuçlandı – 1921'den beri, Gouraud'yu öldürmeye teşebbüsten aranan Ahmed Meraved. Meraved'in üzerinde Fevzi el Kavukçu'dan bir mektup bulundu. Mektupta ateşkes isteyenler ile istemeyen milliyetçi Dürziler arasında ciddi bir ayrılık olduğu fikrini güçlendiren, isyancıların “uzun süren sessizliğinden ve mevcut ataletinden” şikâyet ediliyordu.²² Bu ayrımı derinleştirmek amacıyla, de Jouvenel erken bir zamanda önemli bir siyasi taviz önerdi. Süveyde'nin ele geçirilmesinden iki gün sonra, Fransa'nın kuklası olmayan ve Osmanlı sultanının kızıyla evlenmiş bir aristokrat olan Damat Ahmed Nami Bey'i yeni başbakan olarak Şam'daki Fransız temsilcinin yerine getireceğini açıkladı.

Bu özyönetim denemesi ilk bakışta umut vadeder görünmesine rağmen, Ahmed Nami Bey hızla altı yıl önce Faysal'ın da sonunu hazırlayan baskılarla karşı karşıya kaldı. Kabinesine atadığı üç milliyetçi derhal de Jouvenel'in kabul etmeyeceği taleplerde bulunmaya –özellikle genel af ve Suriye ile Lübnan'ın birleştirilmesi gibi talepler– başladı. Hazirandaki kabine değişikliğinde Ahmed Nami Bey, milliyetçileri (Suriye'nin iç bölgelerine sürülmüşlerdi) ılımlı isimlerle değiştirdi ancak ne isyancıları vazgeçirebildi ne de Fransızları yaklaşımlarını yumuşatmaları konusunda ikna edebildi. De Jouvenel yine de başarılarını halka açıklamak için Fransa'ya döndü ancak aslında planı ters tepmişti. Gamelin'in temmuzda üzüntüyle rapor ettiği gibi, “istenen sonucu elde etmek bir yana, bu siyaset biçimi derin zayıflıklarının bir göstergesi olarak görülmüştü.”²³ Bu sırada Şam'ın dışında Fransız kuvvetlerine saldırılar aralıksız sürüyordu.

Ancak Suriye'deki Fransızlara moral veren şey Fas'taki isyancılara karşı Fransa'nın galibiyet kazanmasıydı. O noktaya kadar Fransa iki cephede birden savaşıyordu ve Fas öncelikliydi. İsyancı lider Abdülkerim, Mayıs 1926'da teslim olmak zorunda kalınca, para sıkıntısı içindeki

hükümet Suriye'yi tekrar işgal edebilmek için savaş tecrübesine sahip daha fazla askeri ve onların mühimmatlarını doğuya nakledebilmişti. Gamelin nihayet, emrindeki doksan beş bin askerle –isyan çıktığında sayıları on beş bindi– Suriye'de birkaç cephede eşzamanlı olarak savaşacak güce erişmişti. Guta'da, 20 Temmuz'da dört yüz isyancıyı öldürecek ve Fransa'yı kanun tanımayan bu yeşil alanın tartışmasız efendisi kılacak on saatlik ağır bir bombardıman başlatmıştı: Fransızlar meyve bahçelerini istila ettiklerinde kendilerine tek bir kurşun sıkılmıştı. Fransız ordusu Cebel el Dürzi'nin iç kısımlarına kadar uzanan dar bir demiryolu hattı inşa etti, zira bu hat girift Laja lav bölgesine yapılacak bir sefer de dâhil olmak üzere dağda çok daha geniş bir askerî operasyona imkân tanıyacaktı. Suriye'deki durumun inceleneceği bir Milletler Cemiyeti toplantısının öncesinde Gamelin, Paris'e bir önceki ay durumun “tamamıyla değiştiğini” söyleyen iyimser bir rapor gönderdi.²⁴ Bu değişimin sebebi, diyordu, isyan için ciddi bir yerel desteğin kalmamış olmasıydı.

Bu doğrudu ancak durumu tam anlamıyla da yansıtmıyordu. Cebel'deki operasyonlara komutanlık eden General Charles Andréa'nın açıkladığı üzere sorun, isyan yüzünden bitkin düşmelerine rağmen Dürzi isyancıların hâlâ çok fazla desteğe sahip olmasıydı. Andréa daha sonra, “İsyancı liderler Maverai-i Ürdün'de isyana devam etmelerini sağlayacak para, silah ve mühimmatı bulamasaydı, Harran ve Dürzi ülkesinde huzursuzluk yaratacak ve bunu destekleyecek özgürlüğe sahip olmasalardı isyan çoktan bitmiş olurdu,” diye yazacaktı.²⁵

Gamelin haziran ayında Filistin'deki İngiliz yüksek komiser Lord Plumer ile görüşerek sınır boyunca isyancıların kedi fare oyunu oynamasını engellemesi için ona baskıda bulunmuştu bile. Utanmış Plumer yardım için elinden geleni yapacağına söz vermesine, hatta Fransızların, isyancıları takip etmek için gizlice sınırı aşabileceğinin sinyalini vermiş olmasına rağmen toplantı duruma dair hiçbir ciddi gelişme olmadan sona erdi. Fransızların gözünde İngilizler onlara yardım için hiçbir şey yapmıyorlardı. Plumer'in yetkilileri, sınırı uygun bir şekilde denetlemek için yeterince insan gücüne sahip olmadıklarını söylediler ve Fransızları

* Harran, Suriye'nin buğdayının büyük bir kısmının yetiştği Cebel el Dürzi'nin batısında bulunan verimli bir alandı.

çileden çıkaracak bir şekilde, sınırı geçerek Maverai-i Ürdün'e gelen Dürzilere politik mülteci muamelesi yapmakta ısrarcı oldular.

Fransa'nın Türklerle saf tutma eğilimi, İngilizlerin, komşusu Fransızların problemlerine ilgisiz kaldıklarını gösteriyordu.²⁶ Salisbury-Jones'un halefi olan, İngiliz irtibat subayı John Codrington, "Yüksek Komiser Lord Plumer'den Amman'daki pilot subaylara kadar herkesin Fransızlara antipatisi olduğunu" anlatıyordu. "Fransızlar kaba kişiler olarak görülüyordu; üstelik (Ekselanslarının bir keresinde kendisine dediği gibi) kriket de oynamıyorlardı."²⁷ İrtibat subayının iddiasına göre, İngiliz yetkililer Fransızların tepetaklak olduklarına dair haberler karşısında zevkten dört köşe oluyorlardı. İngilizler, "Aman Tanrım çok iyi bir gösteri," diyorlardı, 'birkaç sert Arap'ın Fransa'yı alt edişine bak – gerçek sporcu olmalılar."

1926 Temmuz'unda şaşırtıcı iddialarda bulunan önemli bir isyancıyı yakaladıklarında Fransızların İngilizlerin isyancıları aktif bir şekilde desteklediğine dair şüpheleri de artmaya başladı. Sorgu sırasında mahkûm, İngilizlerin Dürzilere önceki yıl Michaud'yu mağlup etmelerini sağlayan bilgiyi verdiklerini ve sonradan da ölü Fransız askerlerinin bedenlerini fotoğraflamak için Cebel'e gazeteci kılığında bir istihbarat subayı gönderdiklerini iddia etmişti. Ayrıca Dürzilerin tedarikinin Amman'dan Mafrak'a demiryoluyla aktarıldığını, sonra da İngiliz kontrolünde develere ve katırlara yüklenerek sınırdan Cebel ile şimdi bin beş yüz Dürzinin kamp kurduğu, savaş zamanında Lawrence tarafından da saklanma yeri olarak kullanılan, çöldeki Azrak'a kadar taşındığını anlatmıştı. Sorguyu yöneten Fransız subayı, "Eğer İngilizlerin isterse bu trafiği durdurabileceğini mi söylüyorsun?" diye sormuştu. "Elbette," diye cevaplamıştı Dürzi mahkûm.²⁸

Aslında Dürzi mahkûm, destekçilerini yüreklendirmek ve İngilizler ile Fransızlar arasında gerilim yaratmak için Sultan ve Şahbandar tarafından ortaya atılan dedikoduları aktarıyordu. Ama asıl önemli olan Fransızların ona inanmasıydı. Eylül ayında Fransız istihbarat subayları bu iddiaları reddeden bir İngiliz subayına doğrudan bir suçlamada bulunmuştu. Gouraud'nun eski yaveri olan ve istihbaratı yönetmek için Suriye'ye geri getirilen Georges Catroux günler sonra konuyu Plumer'in başsekreteri Stewart Symes ile konuşmak için Kudüs'e ha-

reket etti. “Avrupa dayanışması ruhu”na sığınıp İngilizlerden Dürzileri Azrak’tan kovarak isyanı desteklemediklerini göstermelerini istedi.²⁹ Symes ise bunu reddetti. Catroux’ya, “Bu ülke sorunları, deşme hatasını yapmak için fazla sorunlu bence,” demişti. “Dürzi kadın ve çocuklara karşı eylemde bulunarak insanları kızdıramam.”³⁰ Catroux Beyrut’a döndüğünde görüşmeyle ilgili kötümser bir rapor sunmuştu. Raporunda, “Bu üs isyancılardan kurtarılmadığı sürece,” diye uyarıyordu Paris’i, “Sultan Atraş’ın Dürzi ülkesini kışın geri alma tehlikesiyle karşı karşıyayız, bu da bizi karşılık vermekten alıkoacak.”³¹

Catroux’nun tahmini gerçekleşmedi. Azrak 1926-27 kışı boyunca Dürzilerin elinde olmasına rağmen Sultan, Cebel’in kontrolünü kazanmayı başaramadı. İsyankârların parası ile tıbbi malzemeleri bitmek üzereydi ve Azrak’taki kötü durumda olan kampları, Fransızlardan uzak olsa da, yaşanamayacak hale gelmişti. Kasım sonunda, Şam’daki İngiliz konsolosu isyanın sona ermek üzere olduğunu rapor etti. Konsolos, “Konuştuğum tüm milliyetçiler tamamen gönülsüz,” diye bildirdi Londra’ya, “İngiltere ya da Milletler Cemiyeti’nin davalarını destekleyeceklerine dair ümitleri kalmadı.”³²

İngilizler nihayet Ocak 1927’de Azrak’taki kampı dağıtmanın zamanı geldiğine karar verdiğinde, bunun iki sebebi vardı. Güneyde Arap Yarımadası’nın yükselen gücü İbni Suud, Şerif Hüseyin’i Hicaz’dan kovmuştu ve İngilizler İbni Suud’un, Maverai-ürdün’ü de krallığına katmayı planlamasından endişeleniyorlardı. Ayrıca Fransızların mandadan vazgeçmesinden korkuyorlardı zira Fransızlar, Milletler Cemiyeti’nin mandayı onayladığı zaman talep ettiği, Suriyelilerle üç yıl içinde “anayasa” çizgisinde bir anlaşmaya varma şartını yerine getirmekte başarısız olmuşlardı. Fransız bir diplomat olan Comte de Fels Suriye’yi İngilizlere devretmeyi aleni bir şekilde önerince, bu ihtimal makul bir düşünce haline de gelmişti. De Fels, Fransa’nın mandaterliğinin maliyetini düşününce, “Sonsuza dek başka ülkelerin çıkarı için Suriye sınırını yüksek maliyet ve tehlikelere göğüs gererek kontrol etmenin anlamı nedir?” diye soruyordu.³³

Fransızların Suriye’den çekilme ihtimali İngilizler için bağlayıcıydı. O ana kadar Suriye’deki isyana Fransızların gösterdiği sert tepkiyi teşvik etmekten kaçınmak istemişlerdi fakat sonuç olarak, Fransızların bölgeyi

terk etmesi gerekirse, ya maliyeti yüksek Suriye mandasını kendileri üstlenecek ya da hükmettikleri komşu mandalar arasında özyönetim için Arapların taleplerini ateşleyecek Arap milliyetçilerinden kurulu bir hükümeti kabul edecekti. Walter Smart bu ikilemi şahane bir şekilde özetlemişti: “Modern bir haclı seferinin destekçileri gibi gözükmemiz oldukça yanlış olur. Ancak Fransa’nın Suriye’de ne şekilde olursa olsun kalması açıkça bizim çıkarımızdır.”³⁴

Sonuç olarak Plumer nihayet Nisan 1927’de Azrak’taki Dürzi kampıyla ilgilenme niyeti olduğunu söylediğinde planın “–birçok muhalifi kızdıracak bir şekilde– Anglo-Fransız askerî ortaklığının bir sonucu olarak değil, Dürzi şeflerinin İngiliz yetkililere verdiği sözleri tutmakta tekrar eden başarısızlıkları sebebiyle zorunlu hale gelmiş yerel önlemler olarak” sunulması taraftarıydı.³⁵ Dürzileri Azrak’tan sürmeye yönelik İngiliz operasyonu haziran ortasında başladı. Ay sonunda, o dönem İngilizlere hizmet veren Fransız istihbarat subayı Paul Beynet tatmin olmuş bir şekilde Azrak’taki on beş bin Dürziden yalnızca kırk sekiz adamın on altı tüfekte geride kaldığını rapor etmişti. Diğerleri ya Cebel’e dönebilmek için boyun eğmiş ya da artık tehdit oluşturamayacakları güneydeki susuz çöle etkili bir şekilde sürülmüşlerdi. Beynet bu iyi haberlere rağmen, “büyük Dürzi şeflerini beslemeyi asla bırakmadıklarını” fark ettiği İngilizlerin gerçek sadakatlerinden kuşkulananmayı sürdürüyordu.³⁶

Suriye’deki askerî operasyonların ertesi yıl boyunca sürecekt olmasına rağmen, Azrak’taki operasyondan bir ay sonra, 26 Temmuz 1927’de Georges Catroux isyanın etkili bir şekilde bastırıldığını açıklamak için bir basın toplantısı gerçekleştirdi. Fransa’nın Cebel el Dürzi’yi Suriye devletine kattığını açıklayan Catroux, Fransa’nın mandadan vazgeçeceği dedikodularının da asılsız olduğunu anlattı. Sabırsızlık ve şiddetin süreci sadece yavaşlatacağı uyarısında bulunarak, “Bu görevi Suriye ile Lübnan’ın bağımsız devletler olarak ilerlemeci gelişimini kolaylaştırmak ve her vatandaşın hakları ile güvenliğini garanti altına almak amacıyla üstlenen mandater güç görevini yerine getirecektir,” diye ısrar etmişti.³⁷

O ağustos ayında, Fransız başkomutan Maurice Gamelin isyanı sona erdirmek için gerçekleştirilen “Fransız ve İngiliz yetkililerinin ortak

eylemine” övmüştü.³⁸ Yine de İngilizlerin Fransa’yı Suriye’den atmak amacıyla isyanı uzatmak için ellerinden geleni yaptıklarını düşünen Fransızların Suriye’deki oldukça büyük istihbarat ekibinde çalışan meslektaşları arasında ciddi bir öfke de söz konusuydu. Geç de olsa, Fransız kuvvetlerindeki İngiliz irtibat subayı ortaya çıkan zararı görmüştü. İsyanın sonuna doğru, Catroux’ya ülkelerin arasındaki ilişkinin iyileştiğini çekinerek de olsa söyleyince, Catroux dudaklarını büzmüş ve ona “soğuk ve düşmancıl Richelieu’yü” hatırlatan bir bakışla bakmıştı. Hayır, demişti Fransız yetkili, kesinlikle “hiçbir şey iyiye gitmiyor.”³⁹

BORU HATTI

Petrol nihayet 14 Ekim 1927'de, Kuzey Irak'taki Baba Gurgur'da bulunduğunda, iki sondaj işçisi kendi açığa çıkardıkları kara kaynağın kurbanı olmuşlardı. Bu kaynak sonraki yirmi dört saat boyunca doksan bin varillik petrolü havaya püskürtecekti. Kerkük'ün on altı kilometre kuzeybatısındaki steplerde bulunan Baba Gurgur altı ay önce keşifler başladığında uygun bir yer olarak görünüyordu çünkü sığ bir kraterin üzerinde doğalgazla yanan bir ateşin, yani sonsuz alevin alanı olarak binlerce yıllık bir üne sahipti. Baba Gurgur'da petrol bulunduktan kısa bir süre sonra ayrıcalıklı keşif haklarını elinde tutan Turkish Petroleum Company'nin (TPC) başkanı ticarete uygun miktarda petrolün “kesinlikle mevcut olduğunu ve oldukça zengin bir ya da muhtemelen birkaç yatak potansiyelinin ortaya çıktığını” emin bir şekilde rapor edebileceğini düşünmüştü.¹ Bu keşif şirketin ana iki paydaşı, İngiliz ve Fransız hükümetleri arasında petrolün pazara hangi rota üzerinden aktarılacağı üzerine bir münakaşayı tetikleyecekti.

Turkish Petroleum Company, başkanının adından ve milliyetinden anlaşılabacağı üzere Türklükle uzaktan yakından ilgili değildi. Sonradan işadamı olan İngiliz akademisyen Sör John Cadman, petrol arama ve çıkarmanın şirketin ana amacı olduğu o dönemde şirketi yönetmek için ideal kişiydi. Bir madenci köyünde doğan ve babası gibi maden mühendisliği eğitimi almış olan Cadman, Birmingham Üniversitesi'nde madencilik profesörüyken killi şistten petrol çıkarmaya zaman ayıramamış olsaydı yaşamını muhtemelen Midlands'teki kömür madenlerinde geçirecekti.

Diğer akademisyenler tarafından başarısızlığa mahkûm biri olarak addedilen Cadman'ın bariz eksantrik coşkusu hayatını değiştirmek üzereydi. 1913'te, Britanya donanmasının dönüşümünü sağlayacak

“petrolün bulunması” için Winston Churchill tarafından kurdurulan Amirallik Fuel Oil Komisyonu’na davet edildi.² Cadman, İran’a teftiş gitti ve komisyonun İran kaynaklarının yeterince güvenilir olduğunu bildiren sonuç bildirgesi, hükümetin petrole dönmeye ve Anglo-Persian Oil Company’nin (APOC) ağırlıklı hissesini almaya yönelik tarihî kararına temel teşkil etti. Bir yıl sonra savaş başladığında İngiliz ordusunun Basra ve yakınındaki rafinerileri, sonra Bağdat’ı ve en sonunda da Musul’u işgal etmesine sebebiyet veren bir hamleydi bu.

Savaşın sonuna gelindiğinde Cadman savaşın lokomotifi olan, petrol kaynakları ve tedarikinden sorumlu Petroleum Executive’in başındaydı. Diğer hükümet birimleri gibi, 1918 Aralık ayında, barış konferansından önce görüşlerini ortaya koymuştu. Amerikalılara petrol için bağımlı olmayı Britanya’nın “en rahatsız edici” bağımlılığı ilan ederek hükümetin Bağdat ve Musul bölgelerinin kontrolünü ele alması, “Mezopotamya ile İran’dan Akdeniz’e gidecek boru hatları için Suriye’deki bölgesel düzenlemelerin ve diğer yerlerdeki geçiş haklarının İngiliz çıkarları lehine güvence altına alması” konularında baskı yaptı.³

Paris’teki İngiliz müzakereciler kapsamlı bir biçimde bu tavsiyelere uydu. Kuzey Irak’taki petrol yataklarından Akdeniz kıyısına gidecek boru hattını İngiliz kontrolündeki topraklardan geçirmeyi kafaya koymuş müzakereciler Palmira vahasını isteyince Fransızlarla aralarında bir münakaşa çıktı. Bu sorun 1919’da Faysal’a sadık olan kabilelilerin (muhtemelen Fransızların etkisiyle) Birinci Dünya Savaşı’nda İngilizlerin işgal ettikleri Fırat kentleri Deyrizor ve Ebu Kemal’i ele geçirmesiyle çözülmüştü. Kabilelilerin bu hareketi Suriye’ye dışbükey bir doğu sınırı kazandırmıştı; bu da Kuzey Irak’tan gelip denize giden çoğu direkt rotanın Fransız kontrol bölgesinden geçeceği anlamına geliyordu. 1927’deki Baba Gurgur keşfinden sonra petrol yataklarından Akdeniz’e gidecek boru hattının rotası sorunu ortaya çıktığında bu konu ciddi önem kazanacaktı.

İngilizler başta Kuzey Irak’ın çorak topraklarının altında bulunan petrolün yalnızca kendilerine ait olacağını umuyordu fakat Fransa’nın Musul’dan vazgeçmesinin bedeli bulunacak her petrolden alacakları paydı. Cadman Fransızlara sus payı vermek için 1920’de, San Remo Konferansı sırasında Quai d’Orsay’da Philippe Berthelot ile bir anlaş-

maya vararak Kuzey Irak'ta petrol keşif haklarına sahip olan şirketteki düşmanın hisselerini paylaşmayı kararlaştırmışlardı. Bu şirket, savaştan önce Osmanlı sadrazamından alınan bir mektupla Musul yakınındaki sondaj haklarını alan hem İngiliz hem de Alman firmalardan müteşekkil çokuluslu bir şirket olan Turkish Petroleum Company idi. İngiliz hükümeti TPC'nin kurucularından olan APOC'deki hisselerinden dolayı şirkette önemli bir çıkara sahipti. Cadman'ın San Remo'da yaptığı anlaşmasının sonucu olarak artık Fransızlar da aynı durumdaydı.

Kısa süre sonra Amerikalılar –o zamanın en büyük petrol üreticileri– müdahalede bulundular. Kendi stoklarının giderek küçüldüğünü düşündüklerinden, Irak petrolünün, pazardaki hâkim konumlarını tehlikeye atacağından korkuyorlardı. Londra'daki ABD elçisi İngilizlere ABD hükümetinin Britanya'nın yeni mandalarını “tüm ulusların ticaretine hukuken ve bilfiil olarak eşit muamele sağlayacak bir şekilde elde tutması ve yönetmesini” beklediğini hatırlattı.⁴ Amerikalılar ayrıca sadrazamın mektubunun geçerliliğini de kamuya açık bir şekilde sorgulamaya başlamışlardı.

İngilizler başta ABD baskısına karşı dik durdular, ancak Musul'u kimin elinde tutacağı üzerine devam eden anlaşmazlık 1920'lere kadar sürünce yöntem değişikliğine gitmek zorunda kaldılar. Hem Fransızların hem de Amerikalıların Türkleri Musul'u silah zoruyla almak konusunda cesaretlendirdiği yönündeki güçlü istihbarat raporlarına dayanarak Churchill 1922'nin başlarında, “Amerikalılar Irak petrolünde bir paya sahip olmadıkça Orta Doğu'daki sorunlarımızın sona erdiğini asla göremeyeceğiz,” demişti.⁵

İngiliz hükümeti Kuzey Irak'ın kontrolünün Turkish Petroleum Company'ye kimin katılacağından daha önemli olduğuna karar verir vermez, Cadman Amerikalılara şirkette hak tanıyacak geçici anlaşmayı şekillendirmek üzere 1922'nin sonlarına doğru ABD'ye gitti. Bunun üzerine Amerikalıların eleştirileri sanki sihirle dokunulmuş gibi ortadan kayboldu, Musul sorunu da 1926'da çözüldü ve 1928 Temmuz'unda anlaşma imzalandı. Anlaşmaya göre dört şirket –Anglo-Persian, Royal Dutch Shell, Fransız devletinin şirketi Compagnie Française des Pétroles ve Near East Development Corporation (muhtelif ABD şirketinin çıkarını temsil eden kuruluş)– TPC'de yüzde 23,75'lik hisseye sahip

olacaktı. Şirketi kuran, “Bay Yüzde Beş”, Calouste Gulbenkian ise kalanına sahip olacaktı.

Anglo-Persian şirketinin başkanı olan Cadman 1925'te Irak hükümetiyle avantajlı bir anlaşmaya imza atan Turkish Petroleum Company'nin de başkanı oldu. Bu anlaşmaya göre, TPC'nin 1928 Kasım ortasına kadar sondaj yapacağı yirmi dört alanı seçmesi ve çöl boyunca Akdeniz'e kadar boru hatlarını inşa etmesi gerekiyordu. Iraklılar da diğer bölgeler için başka şirketlere teklif çağrısı yapabileceklerdi.

Sorun, Turkish Petroleum Company'nin kendine ait bir stratejisi olan bağımsız bir iş olmaktan çok dört rakip çıkar için bir imtiyaz avcısı olarak hareket ediyor olmasıydı. Compagnie Française des Pétroles, TPC'nin Fransa'nın petrol ihtiyacını karşılamak için bir an önce petrol çıkarmaya başlaması gerektiğini savunurken, yönetim kurulundaki diğer üç şirket bunu istemiyordu. Anglo-İran Petrol Şirketi'nin durumu ise diğer üç rakip şirketi de temsil ediyordu. Şirketin komşu İran'da zaten sondaj hakkı vardı ve nakliye masrafları ile Süveyş Kanalı resimleri ve vergilerine maruz kalsa da deniz yoluyla Avrupa'ya petrol ihraç ediyordu. Petrolü Kuzey Irak'tan Akdeniz'e bir boru hattıyla nakletmek ton başına on bir şilin ucuza gelecekti, bu da İran petrolünü Avrupa pazarında bitirecekti.⁶ Küresel fiyatı düşürecek bolluktaki Irak petrolünü de istemiyorlardı. Hem Anglo-Persian hem de TPC şirketlerinin başkanı olarak Cadman ciddi bir çıkar çatışmasının içindeydi.

TPC için yapılan keşif sondajı, 1925'te TPC ile Irak hükümetinin vardığı anlaşmada bir sorun olduğu konusunda üç rakip şirketi ikna etmişti. Bu şirketlerin jeologları Irak petrol yataklarının birbirine bağlı olduğunu düşünüyordu, bu yüzden sonradan Iraklılarca imtiyaz tanıyan tüm şirketler aynı rezervuardan petrol çekecek ve aynı yataktaki petrol için rekabet edeceklerdi. Mücadele, aslan payını almak için olacak ve bu da sonrasında pazara akacak petrol fiyatlarını ve dolaşısıyla kârlarını düşürecekti. Cadman'ın Mart 1928'de bir boru hattı inşa etmek için henüz “erken” olduğunu söylemesinin gerçek sebebi de muhtemelen buydu.⁷

Cadman boru hattının rotası hakkında verilecek kararı on sekiz aylığına ertelemek istiyordu, ancak petrol miktarı işlerliğe uygun boyutlara ulaştığında bu karar da kaçınılmaz oldu. Durum, Fransızların

lehine işliyordu. Dört muhtemel terminal limanından üçü –Beyrut, Trablusgarp ve İskenderun– Fransız kontrolündeydi. Hepsi de Kuzey Irak petrol yataklarına daha yakındı ve bu sebeple İngilizler lehine tek seçenek olan Hayfa’dan daha ucuz seçenekler sunuyordu.

Fransızlar kendi rotalarının ekonomik olduğunu savunurken İngilizler de kendi rotalarının güvenli olduğunu ön plana çıkardılar. Ancak temel olarak ikisinin de motivasyonu tamamıyla stratejikti. 1928’in ilk aylarında, Fransa Savaş Bakanlığı’ndaki yetkililer hususi olarak “*le pipeline*”^{*} ve hattın varış noktasının kontrolünün, petrol yataklarının kontrolünü elinde bulundurmak kadar önemli olduğunu tartışıyorlardı. “Şayet (...) İngiltere bize savaş ilan ederse biz de, en azından bir süreliğine, Irak petrolünün ikmalini engelleyebiliriz ve son çare olarak, terminali ve Suriye’deki boru hattının önemli bir kısmını hizmet edemez duruma sokabiliriz.”⁸ Mart ayına gelindiğinde Fransız yetkililer, başbakanını boru hattının rotasına dair kararın yakında verileceği konusunda uyardılar ve ona Hayfa’ya giden rotanın seçilmesi durumunda ortaya çıkacak sonucun Fransa’yı, “üzerinde tasarruf hakkına sahip olduğu tek petrol kaynağından” mahrum bırakacağını hatırlattılar.⁹

İngiliz yetkililerin boru hattının rotası konusundaki endişeleri Fransız meslektaşlarınıninkine benzerdi. Britanya başbakanı şubat sonunda konunun araştırılmasını isteyince, İngiliz yetkililer haziranda, genelkurmay başkanının bakış açısıyla hazırlanan ve Hayfa rotasının seçilmesinin “üst seviyede stratejik öneme” sahip olduğunu çünkü bunun petrolü Britanya’ya yaklaşık bin altı yüz kilometre yaklaştıracığını ve ulusa “dünyadaki en zengin petrol yataklarından biri olabilecek kaynağın gerçek kontrolünü” vereceğini belirten bir rapor sundular. Öte yandan, diye uyarıyorlardı, boru hattının bir Suriye limanına gitmesi durumunda Büyük Britanya kendini “Fransızların merhametine” terk etmiş olacaktı.¹⁰ Yetkililer, Fransız destekli alternatiflerin ekonomik avantajını da değerlendirerek, boru hattının İngiliz kontrolündeki bölgeden geçirilmesini sağlamanın tek yolunun boru hattının inşa maliyetini azaltacak, çölü boydan boya aşan bir demiryolu inşaatının TPC ile işbirliği içinde finanse edilmesi olduğuna karar verdiler.

* (Fr.) Boru hattı. (ç. n.)

Turkish Petroleum Company'nin sahipliğine dair süreci nihayete erdirmek üzere olan anlaşmanın baltalanmasını engellemek amacıyla İngilizler ve Fransızlar boru hattı konusunda sessiz kaldılar. Sonuç olarak, Fransız diplomat Philippe Berthelot Temmuz 1928'de Londra'yı ziyaret ettiğinde İngilizlerin "avantajdan çok dezavantajlı" olduğu gerekçesiyle Hayfa rotasından vazgeçtikleri konusunda yanlış bir izlenime kapılmıştı.¹¹ Cadman da, yanlış bir şekilde, Fransızların Hayfa'nın terminal limanı olacağı konusuna razı olduklarını ancak son karar konusunda olabildiğince sessiz kalmak istediklerine inanıyordu. Yanlış anlaşılma ancak ekim ayında, Turkish Petroleum Company petrol sondajı yapmak istediği yeri seçmek için ek bir süre daha istediği zaman ortaya çıktı. Faysal'ın hükümeti, TPC'nin tercih edilen –ve Hayfa'ya gidecek olan– boru hattı rotası için bir inceleme yapması şartıyla isteksiz de olsa iki yıllık uzatmayı kabul etti. Iraklılar bu görece daha pahalı seçeneği güneydeki rakipleri Suudilerden gelecek tehlikeyi bertaraf etmek için destekliyorlardı. Boru hattı ile ona eşlik edecek demiryolunun Filistin ve Maverai-ü'dün'le güçlü politik ve ticari bağlar kurmak için iyi bir yol olacağını düşünüyorlardı.

Cadman çabucak Irak hükümetinin bu tavizinin Fransızlar için tahrik edici olacağının farkına vardı. Iraklılara vereceği cevabı tartışmak için İngiliz kolonyal sekreteri Leo Amery'yle buluştuğunda ona, Fransızların hassasiyetlerini de dikkate alarak, Irak hükümetinin talebini, Iraklıların tercih ettiği rota üzerine bir tahakkukun, "yapılacak incelemeler arasında" olduğunu belirten ek bir maddenin ana anlaşmaya dâhil edilmesi koşuluyla kabul edeceğini söyledi.¹² Amery ise bu formülün belirsizliğinden hoşlanmamıştı. Cadman'a mektubu yalnızca Hayfa rotasının incelenmesine gönderme yapacak şekilde gözden geçirerek düzeltmesini söyledi; sonradan Cadman da bunu kabul etti.

Cadman gözden geçirilmiş taslağı Fransızlara kasım başında gönderip mandater güç olarak Britanya'nın desteğinin alınması için bu değişikliğin gerekli olduğunu açıklayınca doğal olarak onları sinirlendirmiş de oldu. Söz konusu düzeltme için ancak oy çoğunluğuyla baskı yapabilirdi ve petrolün ihracını geciktirdiği sürece her türlü tartışmaya açık olan Amerikalılar ve Hollandalılar tarafından destekleniyordu.

Cadman'ın sekiz yıl önce San Remo müzakerelerindeki meslektaş, şimdi Quai d'Orsay'ın başında olan Philippe Berthelot, Paris'teki İngiltere elçisini görmeye gitti. Sert geçen bir toplantıda İngilizleri “vahim bir müdahalede” bulunmakla suçladı ve Fransızların Amerikalılar ile Cadman'ın San Remo'da garanti altına aldığını söylediği şirketin faaliyet özgürlüğü konusunda anlaşmaya varacağını ima etti.¹³

Fransızlar ile Amerikalıların bir araya gelme ihtimali İngiliz dışişlerinde gayet ciddi bir endişe yarattı. Şubat 1929'da dışişleri bakanlığından üst düzey bir yetkili kolonyal büroyu, Fransızlarla yaşanacak ciddi bir anlaşmazlığın İngiltere'nin Hayfa rotasını elde etme ihtimalini ortadan kaldıracabileceği konusunda uyarıyordu. Bu uyarı kolonyal büronun hoşuna gitmemişti; büro, diplomat kuzenlerini Fransızlara “kesin bir teslimiyet” niyetinde olmakla suçluyordu.¹⁴ İngiliz ve Fransız çıkarlarının “taban tabana zıt” olduğuna işaret ederek, bir anlaşmazlığın yalnızca kaçınılmaz değil, Fransız-Amerikan yakınlaşmasının daha da güçlenmesinden önce olabilecek en iyi şey olduğuna inanıyordu. Kabine haftalar sonra bu konuyu tartıştığında kolonyal büronun arzuladığı çatışmaya yanaşmamıştı. Aksine konudan olabildiğince uzak durulmasını tercih ediyor, Paris'teki büyükelçiye İngiltere hükümetinin Iraklılara yaslandığına dair tüm izlenimi ortadan kaldırmak için elinden geleni yapmasını söylüyordu. Bunun üzerine büyükelçi nisan sonunda, mantıksız bir şekilde Fransızlara İngilizlerin TPC'nin kararını ya da Iraklıların fikrini değiştirmek için yapabileceği hiçbir şey olmadığını söylemişti.

Müteakip birkaç ayda İngilizler savaşı kaybediyor gibiydi. Muhafazakâr hükümet, mayısta gerçekleşecek genel seçimleri düşünerek boru hatının inşaatını önemli ölçüde ucuzlatacak olmasına rağmen Hayfa rotasında bir tren yoluna kamu yatırımı yapmak konusunda isteksiz davranıyordu. Ancak Fransızlar böyle değildi. Şubat 1929'da Fransız yüksek komiseri İngilizlere, Suriye rotasını daha çekici kılmak için, hükümetinin Suriye'den Fırat'a bir demiryolu inşa etmeyi planladığını söyledi. Finansmanı da Fransa garantörlüğünde Suriye ve Lübnan hükümetlerine ait bir bono tarafından sağlanacaktı. İngilizler TPC'ye Fransa'nın Trablusgarp'ta –“maliyeti ve doğal dezavantajları ne olursa olsun”– “birinci sınıf” bir liman inşa edeceği konusunda

garanti vermiş olduğunu öğrenince de rahatsızlık duymuşlardı.¹⁵ Bu esnada, İngilizlerin “huzurlu” Filistin’den geçecek bir boru hattının daha güvenli olacağı iddiası, Ağustos 1929’da Kudüs’teki ayaklanmaların Hebron’da Araplarca Yahudilerin katledilmesine ve buna binaen tüm mandada intikam saldırılarının iki yüz elli kişinin ölümüne ve beş yüz elli kişinin de yaralanmasına yol açmasıyla çökmüştü. Üç haftadan az bir süre sonra, Beyrut’taki Fransız karargâhındaki İngiliz irtibat subayı, Iraq Petroleum Company’nin –geç bir şekilde TPC’nin kendine verdiği yeni isim– Fransızların teklif ettiği rotayı incelemek için izin istediğini rapor etti.

Muhafazakârlar mayıs sonunda genel seçimleri kaybedince, yerine gelen İşçi Partisi hükümeti konuyu tekrar gündeme aldı. Dönemin temel kaygısı, Wall Street Krizi’nden de önce, işsizlikti. Yeni kolonyal sekreteri Lord Passfield kabinenin Hayfa’ya gidecek demiryolunu desteklemesi gerektiğini çünkü bir buçuk milyon sterlinlik maliyetin, inşaatın Britanya’da yaratması beklenen üç milyonluk sterlinlik istihdam potansiyeli yanında önemsiz kaldığını söylemişti. Kabinedeki diğer bakanlar bundan o kadar da emin değildi. Passfield’in meslektaşlarından biri Fransızların gerçekten para harcamaya başladığından emin olmadıkça hiçbir şey yapılmaması gerektiğini düşünüyordu. Bir diğeri ise “hiçbir otoritenin ticari bir getirisi olacağını garanti edemeyeceği bir kumarı” desteklemeyi reddedeceğinin sinyallerini vermişti.¹⁶ Genel olarak kabineye kuşkuculuk hâkimdi ve karar ertelendi.

Konu, 20 Mart 1930’da İngiliz hükümeti Cadman’dan bir mektup aldığı anda yeniden gündeme geldi. Cadman mektubunda İngiliz hükümetini “finansal ve diğer kolaylıkları” sağlamadıkları müddetçe, Iraq Petroleum Company’nin (IPC), inşası ve işletmesi daha ucuz olacak kuzeydeki Suriye rotasını seçeceği konusunda uyarıyordu. İngiliz hükümetinin en kısa sürede mümkün olan en iyi koşullara ulaşmak için Fransızlarla müzakerelere başlamasını ve Fransız bölgesi boyunca demiryolu ve boru hattını inşa edecek yeni uluslararası şirketin garantörü gibi davranmasını öneriyordu. Kabinenin günler sonra öğrendiği gizli istihbarat da Cadman’ın blöf yapmadığı yönündeydi: Fransızlar gerçekten de IPC yönetim kurulunu etkilemek için bir demiryolu yapmayı gözden geçiriyorlardı.

İngiliz kabinesi ilk başta Cadman'ın tavsiyesine uymak dışında bir şansları olmadığını düşünmüştü. 1 Mayıs'ta, Fransızların, Iraklıları ikna etmek için İngiliz hükümetinin yardımına ihtiyaç duyacaklarından, petrol terminali ile demiryoluna İngilizlerin erişimiyle ilgili her türlü müzakereye "büyük bir cömertlikle" yaklaşacakları haberi alındı.¹⁷ Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Cadman'ın önerisine uymanın "felaket"le sonuçlanacağını açıkladığında ortada bir fikir değişikliği söz konusuydu. Kabine, Irak hükümetinin fikrini almadan hiçbir karar almamak konusunda anlaşmıştı.

Bağdat'taki İngiliz yüksek komiseri 13 Mayıs'ta Faysal, Başbakan Nuri Said ve Savaş Bakanı Cafer Paşa ile görüşüp son gelişmeleri aktarana kadar, yaklaşık bir yıllık süre boyunca, İngiltere hükümeti Irak hükümetiyle görüşmelerinde boru hattı meselesini açmaktan kaçınmıştı. Irak'ın bağımsızlığını destekleyeceklerine dair bir öneriyle yumuşatılınca, Iraklı yetkililerin cevabı tam da tahmin edildiği üzere İngilizlerin beklediği biçimde geldi. Üçü de Suriye rotasına karşıydı ve IPC'nin ciddi bir şekilde ihtiyaç duyduğu imtiyazlar üzerindeki değişiklikler için yapılan müzakereleri durdurma noktasındaydılar. Söylediklerine göre, Fransız hükümetinin önerebileceği hiçbir şey Trablusgarp teklifini kabul etmelerini sağlayamazdı.

Bağdat'ın bu uzlaşmasız tavrı bir anlaşmanın da temelini oluşturdu. Cadman o yaz görüşmeler için İngiltere hükümetiyle buluştuğunda, önceliğinin 1925 anlaşmasını IPC'nin Kuzey Irak'ta imtiyaz avcılığı yapan diğer şirketlerle rekabete girmeyeceği şekilde düzenlenmesi olduğu ortaya çıkmıştı. Ayrıca, özel olarak, kendi kişisel isteğinin de, Iraklıların tercih ettikleri rota gibi güneydeki Hayfa rotası olduğunu muhtemelen dayatmacı Fransız iktisadi argümanına karşı bu rotayı desteklemenin orijinal imtiyazı düzenlemek için Iraklıları ikna etmenin en iyi yolu olmasından dolayı itiraf etmişti. Eğer Iraklılar bir önceki anlaşma üzerine yeniden müzakerede bulunmayı IPC'nin Hayfa rotasını desteklemesi karşılığında önerirlerse, IPC yönetim kurulunun bunu kabul edeceğini tahmin ediyordu.

Bu uzlaşma, Cadman'la müzakerede bulunmak üzere hemen Londra'ya gelen Faysal'la yapılacak görüşmelerin de temelini oluşturuyordu. Kendi de tahmin edileceği üzere Londra'ya gelmiş olan, Bağdat'taki İngiliz yüksek komiserinin kaçamak arabuluculuğunun sonrasında, Cadman

13 Ağustos'taki bir toplantıda IPC yönetim kuruluna anlaşmayı sundu. Fakat Amerikan Yakın Doğu Gelişim Ortaklığı temsilcisinin New York'tan talimat alması gerektiğini söylemesiyle tartışma ertelenmişti.

İşlerinin ters gitmesine sinirlenen Fransızlar, Amerikalıların Cadman'ın girişimini desteklemeye henüz karar vermediklerini fark etmişlerdi. Quai d'Orsay tarafından görevlendirilen kıdemli bir Fransız bankacı olan Horace Finaly 16 Ağustos'ta Standard Oil New Jersey Başkanı Walter Teagle'ı öğle yemeğine davet etti. O sırada Paris'ten geçmekte olan Teagle, Yakın Doğu Gelişim Ortaklığı'nın ana dayanak noktasıydı – şirketi dokuz yıl önce içişleri bakanlığının desteğini kazanmak için kurmuştu. Finaly'nin bankası Paribas, birkaç yıl önce bir Fransız şubesi açtığında Jersey Standard'a finansal ve politik destek sağlamıştı ancak Teagle'a tehditkâr bir şekilde, “Bu boru hattı meselesinde Standard'ın Fransa'ya karşı dostça olmayan bir tavır takınmaktan kaçınması ne kadar da faydalı olur,” derken üzerindeki etkisini biraz abartmıştı.¹⁸

Önceki iki yılda, Fransız hükümeti ithalat kotaları koymuş ve Fransız toprağında hâlihazırda iş yapmakta olan yabancı petrol firmalarının kullanmak zorunda kalacağı yeni bir rafine şirketi kurmuştu. Amacı gelişmemiş Fransız petrol endüstrisini korumak ve Irak petrolündeki payları için belirli bir yerel pazar oluşturmaktı, ancak bu girişim Fransa'da iş yapan Amerikan petrol şirketlerini kaçırmaktan başka bir şey yaramamıştı. Teagle, Finaly'ye cevap verirken, şaşırtıcı olmayan bir şekilde lafını sakınmamıştı. Fransa büyük Amerikan şirketlerine “evinde rahatsızlık verdiği sürece, onların da Londra'ya dostça bir destek vermelerini” engelleyemezdi.¹⁹

Teagle Paris'ten Londra'ya Cadman'la boru hattını konuşmak için gitti. İkisi de Fransızların konu üzerine düşüncelerini biliyordu –Başbakan André Tardieu bu boru hattıyla ilgili olarak, “Hiçbir Fransız hükümeti bu kartı armağan edip varlığını sürdüremez” demişti– bu sebeple bir uzlaşma noktası bulmalıydılar.²⁰ Haftalar öncesinde Whitehall'de yaptıkları tartışmalarda hem Hayfa hem de Trablusgarp'ta sona eren çatallanmış bir boru hattı fikri ortaya çıkmış ve iki adam bu konuyu detaylandırmaya karar vermişlerdi. Teagle bu seçeneğin maliyetini hesaplamak için o yılın başlarında Suriye rotasını tetkik etmiş Amerikan topografla bağlantı kurmuş, Cadman da Fransa'ya gidip Tardieu ile konuşması için Teagle'a zaman kazandırmak amacıyla İngiliz hükümetiyle toplantısını iptal etmişti. Teagle, Tardieu'ye bu

yeni çözüme desteğinin Fransa'da karşılaştığı sınırlamaların gevşetilmesine bağlı olduğunu söylemişti. Tardieu'nün kabul etmek dışında pek seçeneği yoktu.

Fransızlar köşeye sıkıştırılmış olmaktan dolayı mutsuzdular. Quai d'Orsay'daki bir toplantıda Philippe Berthelot, Cadman'ın başarılı bir şekilde imtiyazları yeniden gözden geçirme ihtiyacı ile boru hattının rotası meselesini bir araya getirişinden yakınmıştı. Fransızlar yasal işlemlere başvurma ve eski favori yöntemleri olan saldırgan haber içerikleri yayma tehdidinde bulundular. Hatta gizlice Faysal'a Suriye kralı olmakla ilgilenip ilgilenmeyeceğini öğrenmek için önerilerde bulundular. Ancak çatallanan boru hattı projesini durdurmayı başaramadılar. O ekim ayında prensipte anlaşıldı. Yeniden düzenlenmiş bir mukavele üzerine tartışılıp nihayet Mart 1931'de anlaşmaya varıldı. Amerikalılar teskin edilmişti: Fransa o yıl yeni ithalat kotalarını açıkladığında, Teagle'ın şirketi Anglo-Persian şirketine tahsis edilenin üç katı pay almıştı. Boru hattı sonunda 1934 yılında hizmete girdi. Bir petrol jeoloğunun dediğine göre, "son zamanların en görkemli mühendislik başarılarından" biriydi.²¹

Britanya'nın Irak petrolünün kontrolünü elinde tutmaktaki kararlılığı meyvelerini vermişti ancak bu, Fransızlarla ilişkilerinin daha da ağırlaşmasına mal olmuştu. Kolonyal sekreteri Lord Passfield'in işaret ettiği gibi, "Eylemsizlik ve tümünden tarafsızlık çabaları Fransız hükümetini hiçbir şekilde etkilememiş ve ikna edememiştir. Irak hükümetinin Hayfa hattı konusundaki ısrarının Majestelerinin hükümetinin doğrudan etkisi altında olmadığına inanmıyorlar."²² Ancak bunları "kâğıt üzerinde söyleyemeyecek kadar kibardılar."

Tartışma kesinlikle kayda değerdi çünkü 1940 civarında Irak yatakları yılda dört milyon ton petrol üretecekti; Britanya'nın toplam üretimdeki payı yurtiçi ihtiyaçların yüzde beşini, Akdeniz filosunun ise tamamını karşılıyordu. *Time* dergisinin boru hattına "İngiliz İmparatorluğu'nun şahdamarı" demesinin sebebi de buydu.²³ Süveyş Kanalı'nın doğu siperi olarak 1920 yılında Britanya tarafından ele geçirilen Filistin o anda Irak petrolünün satış yeri olarak yeni bir stratejik önem kazanmıştı. Bu da İngilizleri orada ne pahasına olursa olsun –hem de varlıklarına karşı tırmanan muhalefete rağmen– kalma konusunda kararlı olmaya itmişti.

İNTİKAM! İNTİKAM!

3 Ağustos 1936 Pazartesi günü, İngiliz gazetelerini okuyanlar Kuzey Filistin’de şiddetin yeniden tırmandığını öğrendiler. Dört İngiliz askeri Nasıra’nın hemen güneyindeki tepelerde bulunan bir köy olan Afula’da Arap bir çetenin saldırısına uğrayarak hafif yaralanmışlardı. Batıda, Hayfa Limanı’nda Filistin Polisi’ne mensup Arap bir dedektif vurulup öldürülmüş, bir diğer Arap polisi de yaralanmıştı. Lübnan sınırına yakın Rihania köyünden iki Yahudi gözcü öldürülmüş, Hayfa’da başka bir Yahudi yaralanmıştı. Sınırın hemen öte yanında Maverai Ürdün’de, Kuzey Irak’ı Hayfa’ya bağlayan yepyeni boru hattı iki kez delinmiş ve petrol ateşe verilmişti. *The Times* alevlerin otuz kilometre öteden görülebildiğini söylemiş ve eylem için başka bir Arap çetesini suçlamıştı.¹ Sonraki üç yılda gelişecek durum on yıl önce Cebel el Dürzi’de gerçekleşenlerin bir yansıması gibiydi. Fakat bu kez, yabancı yönetim karşısı Araplar Suriye’yi komşu Filistin’e saldırılar düzenlemek için güvenli bölge olarak kullanıyorlardı. Fransızların İngilizlere yardıma yanaşmaması İngilizlerin terörle mücadele etme yöntemini derinden değiştirecekti.

Arap isyanı olarak bilinen şey dört ay öncesinde, 15 Nisan 1936’da, Tulkarim ve Nablus arasındaki yolda Arap haydutlar Arap ve Yahudi yolcuları soymak için bir otobüse pusu kurduğunda başlamıştı. Yahudilerden birini öldürmüş, ikisini yaralamışlardı. Yaralananlardan biri de sonradan hayatını kaybetmişti. İki Yahudi ertesi gün öğ almaya karar vermiş ve Petah Tikva’da Arap bir çiftçinin kulübesine saldırıp iki kişiyi öldürmüşlerdi. Bu misillemenin haberleri Filistin’in ana limanı Yafa’da bir isyana yol açmıştı. “Kısa zamanda bu isyanlar kan, taş ve cam kırıklarının arasında ters çevrilmiş araçlar ve yanan otobüslerle birlikte yayıldı,” diye rapor edecekti o sırada orada bulunan bir İngiliz

subayı.² Araplar beklenmeyen bir hızla organize olarak, mandanın her yerinde İngiliz yönetiminin Yahudi göçüne verdiği desteği protesto etmek için eylemleri düzenlemek için Arap Yüksek Komitesi'ni kurdular.

Filistin'e Yahudi göçü, yakın zamana dek politik bir konu değildi. Ülkeyi kolonize etme işi –tıpkı taşları kırmak ve sıtmal bataklikları kurutmak gibi– çekici bir iş değildi ve 1920'lerin başlarında, birkaç Yahudi, Filistin'e göç etmeye karar vermişti. 1927'de mandadan giden Yahudilerin sayısı daha fazlaydı; Yahudi nüfusundaki işsizlik oranı o yıl altı bine ulaşmıştı: bu da çalışan nüfusun yaklaşık yüzde onu demekti.³

Birleşik Devletler ve diğer Batı ülkeleri tarafından 1920'lerde uygulanan daha sıkı göç politikaları Yahudi göçmenlerin seçeneklerini daraltarak durumu değiştirmeye başladı. Bağımsız bir devlet kurma amacıyla Doğu Avrupa'dan gelen Yahudiler, özellikle Kudüs'te, Süleyman Tapınağı'ndan arta kalan tek şey olan "Ağlama" Duvarı'nın yer aldığı batıda Araplarla gerginliğin artmasına neden oldu. Bugün duvarın önünde geniş bir meydan bulunuyor ancak 1920'lerde bu yoktu. Alan Müslüman evleriyle kaplıydı ve duvarın kendisi dar bir geçidin bir kenarını oluştuyordu. Yahudilerin duvara erişimi sürdürüşmelere sebep oluyordu. 1928'de Müslümanlar Yahudilerin erkek ve kadın ibadet edenleri ayırmak için geçide bir paravan koymasından şikâyetçi olmuşlardı. Genç radikal Yahudilerin 1929 Ağustos ayında duvar önünde yaptıkları protesto civardaki El Halil ve Safed şehirlerine de sıçrayan bir ayaklanmaya dönüştü. Yahudi ve Arap olmak üzere iki yüz yetmiş bir kişi öldü, beş yüz seksen kişi yaralandı. Eğer anlayışlı Araplar tarafından saklanmasalardı El Halil'de daha da fazla Yahudi hayatını kaybedebilirdi.

Arap-Yahudi gerginliğini başarıyla çözebilecekleri konusunda başta çok emin davranan İngilizler şiddeti bastıramadılar ve bitkin bir sinizmle tükenmeye başladılar. "Soylu Irk bir süre için de olsa Özel Halk'la aynı yatağa girecek mi, emin değilim," diye yazmıştı bir general.⁴ Politikalarının, bu uçurumu kapatmak bir yana, aradaki gerilimi iyice alevlendirdiğini anlamaya başlamışlardı.

Mayıs 1930'da Filistin'deki İngiliz Yüksek Komiseri Sör John Chancellor, açık bir şekilde İngiltere hükümetine siyonist hedefleri destekleme politikasının "müthiş bir hata" olduğunu söylemişti.⁵ İsy-

nın altında yatan sebeplerin Yahudi göçü ile fakir ve ağır borç altında bulunan Arap çiftçilerden toprak alımıyla sürdürüldüğüne inanarak, hükümetin ikisini de sınırlandırmak için müdahalede bulunması gerektiğini savunuyordu. Eğer yapmazlarsa Filistin’de işlerin daha da karışacağını tahmin ediyordu. “Bu sorunlar tekrar ederse,” diye uyardı öngörülü bir şekilde, “geçen ağustostakine nazaran çok daha korkunç sonuçlar doğuracak çünkü iki taraf da ülkeye silah sokuyor, isyanlar planlanacak ve Filistinli Araplar komşu Arap bölgelerinden kaçınılmaz maddi destek ve tüm İslam dünyasından manevi destek alacak.”⁶

Londra’da İşçi Partisi hükümeti başta Chancellor’ın tavsiyesine uydu ancak daha sonra hızla bu tavırdan vazgeçti. Hükümet, Yahudi göçünü sınırlandırmayı öneren bir rapor yayımlayarak kendini mandanın kurallarını ihlal etmekle suçlayan siyonist hareket destekçilerinin saldırısıyla karşı karşıya buldu. Kolonyal sekreteri Lord Passfield’a Ekim 1930’da Tel Aviv’i ziyaret ettiğinde taş atıldı. Parlamentoda çoğunluğa sahip olmayan hükümet paniklemişti. Başbakan Ramsay MacDonald raporu yasaya çevirmeyi düşünmedikleri konusunda Weizmann’ı ikna etmek için bir mektup yazdı. Şubat 1931’de parlamentoda okunan bu “Kara Mektup” (bu, Arapların verdiği isimdi) göçün, on yıl önce Filistin’den sorumluyken Churchill’in uydurduğu bilimsel gibi duran ama anlamsız bir formül olan, Filistin’in “ekonomik soğurma kapasitesi”yle belirlenmeye devam edeceğini garantiliyordu.

Britanya, bu sebeple, Hitler’in 1933’te iktidara gelişiyle Filistin’e sığınma talebinde bulunan insan sayısının arttığı dönemde –1936’da gerçekleşecek olan Arap isyanının temel sebeplerinden biri olan– Yahudi göçüne desteğini isteksiz bir şekilde sürdürdü. 1932’de yalnızca dokuz bin beş yüz Yahudi Filistin’e varmışken, bir sonraki yıl üç katı geldi. 1934’te bir yüzde ellilik artış daha yaşandı ve Yahudileri vatandaşlıktan çıkaran anti-semitist Nürnberg Yasaları’nın Almanya’da kanunlaştığı 1934 yılında bu artış devam etti. O yıl altmış bir binden fazla Yahudinin Filistin’e gelişiyle mandadaki Yahudi nüfusu –İngilizlerin asla tahmin edemediği bir hızla– üç yüz elli beş bine yükseldi. Yahudiler Filistin nüfusunun çeyreğini oluşturuyorlardı, on beş yıl önce ise sadece yüzde dokuzuydular.

Yahudi göçü, giderek artan ama aynı zamanda yoksul olan Arap nüfusunun elden çıkartması için baskı altında olduğu topraklara yönelik bir talep yaratmıştı. Mandanın ilk zamanlarında Yahudiler sınırla ayrılan Filistin'deki mülklerini elden çıkarmak isteyen Suriye ve Lübnan'daki zengin Arap mal sahiplerinden toprak alıyorlardı, 1920'lerin sonlarında ise Arap fellahlar, yani köylülerden almaya başladılar. Yüksek Komiser Chancellor'a göre, "Acıklı bir şekilde fakir ve (...) tefecilere ciddi bir biçimde borçlu"ydular ve "yükümlülüklerinden kurtulmak için topraklarını satmaktan başka alternatifleri" yoktu.⁷ Arap satıcılar ya da kiracıları, genelde Yahudi alıcılar tarafından yerinden ediliyorlardı. Britanya'da gördüğü bir reklamın etkisiyle teşkilata yeni katılan bir polis olan Reubin Kitson, "Maalesef, gitmelerini sağlamak işimizin bir parçası," demişti. "Yol yordam bilmeden, Filistin'e gitmenin iyi olacağını" düşünüyordu.⁸

Kuzey Filistin boyunca ilerleyen petrol boru hattının inşası da zaten gergin olan durumu iyice vahim bir hale sokmuştu. İngiliz hükümetiyle yapılan anlaşmaya göre, Iraq Petroleum Company ihtiyacına göre yerel su kaynaklarından istediği gibi su çekebilecekti, bu da yerli çiftçilerle rekabete girmek demekti. Şaşırtıcı bir şekilde toprak sahipleri topraklarından geçen boru hattının sebebiyet verdiği problemler için tazminat da almayacaktı. İngiliz hükümetinin bağladığı anlaşmanın analistlerinden biri bu konuda gayet eleştireldi. "Iraq Petroleum Company'yle en ilişkili güç, şirkete karşılığında yeterli tazminat istemeden, bölgede yaşayanların çıkarlarını hiç dikkate almadan ve hatta onların haklarını sınırlandırarak Filistin'den transit geçme hakkını vermişti," diye yazacaktı 1932'de.⁹

Yahudi göçünün ortaya çıkardığı öfkeyi istismar eden adam, Kudüs Büyük Müftüsü Hacı Muhammed Emin el Hüseyini idi. Kısa, tedbirli ve narin bakışlı bu kızıl saçlı, mavi gözlü, peltek adam, Emin statüsünü Filistin'in en güçlü iki ailesinden birinde doğmuş olmasına borçluydu. Yahudilerin Filistin'e göç etmesine karşı olanlarla bir kulüp kurduğu Kahire'deki El Ezher Üniversitesi'ndeki eğitiminden sonra, savaşta Osmanlı İmparatorluğu'na hizmet etmiş, Kudüs'ün 1917'deki düşüşüyle İngiliz tarafına geçmiş, sonrasında da King-Crane Komisyonu ve Genel Suriye Kongresi'nin savaş sonrası fırtınalı döneminde

birleşik bir Suriye-Filistin için kral olarak Faysal'ı desteklemişti. 4 Nisan 1920'deki Nebi Musa festivalinde Kudüs'te isyanlar çıktığında Arap Kulübü'nün balkonunda durup Faysal'ın portresini tutarak ateşli kitleye provokatif bir şekilde bağırarak, "Kralınız budur!" diyen de oydu.

Emin, bu söyleminin yarattığı kışkırtma için aldığı on yıllık cezayı hiçbir zaman çekmedi çünkü Ürdün'e kaçmış ve sonrasında Filistin İngiliz Yüksek Komiseri Sör Herbert Samuel tarafından affedilmişti. O sırada Maver-i Ürdün'de İngiliz nüfuzunu güçlendireceği umulan bu jest, ödenecek ufak bir bedel olarak görülmüştü.¹⁰

Aftan sonra Emin'in Kudüs'e dönüşü üzerinden pek zaman geçmemişken, o dönem müftü olan kardeşi Kemal'in ölmek üzere olduğu ortaya çıktı. Kemal'den önce bu görevi babaları üstlenmiş olsa da bu paye, yani şer'i hukukun baş yorumcusu olma sıfatı babadan oğula geçmiyordu. Rakip Naşaşibi ailesiyle müftülük pozisyonu için rekabete gireceğini fark eden Emin, Arap taraftarlığını göstermek için başlığını değiştirmeye karar verdi. Geleneksel Türk fesini bırakıp sarığa geçen Emin ertesi yılın martında erkek kardeşi ölmeden önce yeterli uzunlukta bir sakal bırakmak için de zaman bulmuştu.

İngilizler Hüseyinler ile Naşaşibiler arasındaki dengeyi tutturmak için Filistin'deki önemli kamu rollerini iki aile arasında paylaştırmayı deniyordu. Nebi Musa Ayaklanması'nın ertesinde Kudüs'ün Hüseyini ailesinden gelen belediye başkanını kovarak yerine bir Naşaşibi getirmişlerdi. Hem sıranın Hüseyinlerde olması hem de İngilizlerin bu artan sorumluluğun Emin'in aklını başına getireceğini umması sebebiyle bu eski sorun çıkaran tipi 1921 Mayıs'ında Kutsal Şehrin Büyük Müftüsü olarak onayladılar. Ertesi yıl ise öşür benzeri *evkaf* dinî gelirlerini ve şeriat mahkemelerinin masraflarını idare edecek yeni İslam Yüksek Konseyi'nin başkanı olmasında ona yardım ettiler.

Başkanlık Emin'e önemli bir finansal güç verdi. Kendi pozisyonunu Naşaşibilere nazaran güçlendirecek bir şekilde dikkatle harcadığı elli bin sterlinlik bir bütçeyi kontrol ediyordu. Tapınak Tepesi'nde bulunan ve ciddi bir şekilde onarıma muhtaç olan Mescid-i Aksa ve Kubbet-üs Sahra'yı restore etmek için seksen bin sterlin daha toplamayı başardı. Halifelik Türkler tarafından kaldırılınca ve Şerif Hüseyin Suudiler tarafından Mekke'den kovulunca Emin el Hüseyini de etkin bir şe-

kilde İslam dünyasının liderliğine soyundu. Dürziler Fransızlara karşı başkaldırınca, sınır boyunca isyancılara iletilmek üzere besin ve tıbbi ekipman paketleri hazırlamak ve bağış toplamak için destek komitesi kurmuştu; Fransızlar cami için toplanan paraların da Suriye'deki düşmanlarına karşı silah almakta kullanıldığına inanıyorlardı.

Fransızlara karşı direnişi örgütleme rolü Müftü Emin'i milliyetçilerle yakınlaştıırken onu iki birbirini çekemeyecek efendiye hizmet etme pozisyonuna da soktu. Bir tarafta Arap nüfusunu yönlendirmesi için ona para ödeyen İngilizler, öte yanda da para karşılığında onu destekleyecek milliyetçiler vardı. 1935'te yaşanan bir olay ikisinin arasında bir tercih yapmasını zorunlu kılarak sonraki sorunlara zemin hazırladı.

Kasım 1935'te Şeyh İzzettin el Kasım isimli ateşli bir Suriyeli vaiz Celile tepelerinde İngiliz kuvvetleriyle girilen bir çatışmada vurularak öldürüldü. El Kasım'ın Hayfa'da büyük bir grup genç ve mutsuz Arap'ı etkilediği için öldürüldüğü haberi kasabada büyük bir arbedeye sebebiyet verdi. El Kasım ve takipçilerinin naaşlarının dönüşüne tanıklık eden bir Arap gazeteci cenazeler sokaklarda taşınırken "bir sesin nasıl 'İntikam! İntikam!'" diye bağırdığını aktarmıştı. Cenaze için toplanan kalabalık "bir gök gürültüsü gibi hep bir ağızdan karşılık vermişti."

"İntikam! İntikam!" diye bağıryorlardı.¹¹

El Kasım'ın ölümü bir dönüm noktasıydı çünkü Müftü'yü iki efendiden hangisine hizmet edeceğini seçmek zorunda bırakmıştı. Arap hareketi içindeki statüsü Naşaşibiler tarafından tehdit edilirken, İngilizlere karşı daha sert bir tavır almanın daha zekice olacağına karar vermişti. Nisan 1936'daki otobüs saldırısından sonra, farklı milliyetçi fraksiyonların liderleri, onları bir araya getirmek için yeni oluşturulmuş Arap Yüksek Komitesi'nin başkanı olup olmayacağını sorduklarında Emin el Hüseyini bu teklifi kabul etmişti.

Müftü'nün liderliği altında Arap Yüksek Komitesi Filistin'de o yaz hayatı durduracak bir genel grev çağrısı yaptı. Şiddeti de onaylıyordu. On yıl önce Hama'da Fransızların başına bela olan Fevzi el Kavukçu, Yahudi ve İngiliz hedeflerine saldırmak için Suriye, Irak ve Maverai Ürdün'den topladığı iki yüz Arapla Filistin'de ortaya çıktı. Barikatlar kurup telgraf kablolarını kestiler, kalabalık pazarlara bombalar atıp Iraq Petroleum Company'nin yepyeni boru hattına saldırdılar. Ortaya çıkan

bu kanunsuzluk başka yerlileri bu durumdan yararlanmak konusunda teşvik etti. Bunlar haydutlardı, ideolojileri yoktu – böbürlenmek için durumdan yararlanan oportünistlerdi. Bunlardan biri olan Şeyh Yusuf Ebu Dorreh, önceden Hayfa pazarından bir limonata satıcısıydı. “Ailesinde liderlik geleneği bulunmuyordu ve şeyh lakabını kuşkusuz kendi kendine vermişti,” demişti bir İngiliz polis memuru.¹²

Arap muhaliflerini hafife alan İngilizler başta şiddete karşı, kısmen bu şiddeti yönetenlerin amatör gözükmesinden kısmen de öncelikli olarak Yahudilere yöneldiğinden dolayı ilgisiz bir tavır takınmıştı. “Temiz, iyi bir eğlenceydi hepsi,” diye hatırlıyordu başka bir kıdemli polis memuru. “Onları kovaladık ve onlar da yolumuzdan çekilmek için ellerinden geleni yaptılar (...) Görebildiğimiz bir düşmanı kovalıyorduk, durup bize ateş ediyorlardı, biz de onlara ateş ediyorduk. Kara mayınları ya da pusuda ölmek söz konusu değildi. Bunlar sonradan ortaya çıktı.”¹³

Çetelerin “kendi güvenlikleri için olağandışı bir endişeyi” (İngilizlerin deyimiyle) avantajlarına çevirmeleri uzun sürmemişti.¹⁴ İyi silahlanmış İngiliz askerleriyle kafa kafaya çatışmayı kazanamayacaklarını bilerek gerilla taktiklerine geçiş yapmışlar, İngilizlerin takibini etkisiz hale getirmek için geceleri mayın yerleştirmeye başlamışlardı. “Dağdaki bir virajın iç kısmına mayın yerleştirirlerdi,” diye hatırlıyordu bir asker, “böylece araç yol boyunca uzanan tele takılınca şoförün içgüdüsel hareketi direksiyonu patlamanın aksi yönüne kırmak olurdu, yani yolun kenarına (...) sonrasında da araç uçurumdan aşağı uçardı.”¹⁵ Başka bir araç aynı şekilde kontrolden çıkıp havaya uçunca, aracı arkadan takip eden bir askerin geride bulabildiği tek şey talihsiz şoförün botu içindeki ayağı olmuştu.¹⁶ Asker, “Arabistanlı Lawrence Araplara nasıl bomba yapılır öğretmiş,” diye düşünmüştü.

T. E. Lawrence’ın gösterdiği şey, ne kadar çocukça ve amatör gözükürlerse gözüksünler gerillaları hafife almanın hiç akıl kârı olmadığıydı; bu, İngilizlerin hâlihazırda olumsuz sonuçlarına katlanmak zorunda olduğu bir hakikatti. Bir isyanı bastırmak çok sayıda gezici askerî birlik gerektirirdi ancak İngilizler başarıya ulaşmak için gereken ne insan gücüne ne de hareket kabiliyetine sahiptiler. Koyu mavi üniformalarıyla polisler bir mil öteden görünüyordardı. Suç mahalline

“terle kaplı ve bir hayli çamura bulanmış olarak” geleceklerdi.¹⁷ Havan topu ve kumla tıkanmış makineli tüfek gibi silahlar altında ezilmiş askerler yavaştı. “Alana geldiklerinde,” diyordu bir ordu istihbarat subayı gözlemlerine dayanarak, “onlara bir saat önce ateş açmış olan adamlar mutlu bir şekilde kahvede oturuyor ya da tarlalara çıkıyor, köylülerden her bir erkek –ve kadın– onları gizlemek için hazır bir şekilde bekliyor olurdu.”¹⁸

Bazı Araplar kesinlikle isyancıları destekliyordu ancak İngilizlerle işbirliği yapmayı reddetmelerinin başka bir nedeni de eğer işbirliği yaparlarsa başlarına geleceklerden korkuyor olmalarıydı. Çete lideri ve eski bir limonata satıcısı olan Ebu Dorreh İngiliz kuvvetlerinden ucu ucuna kurtulduğunda, bunun bir ihbar sonucu olduğundan kuşkulanarak yakalanmak üzere olduğu o köye dönmüş, muhtarı bulmuş ve ailesinin gözleri önünde onu vurup öldürmüştü. Çeteler yerli Arapların sadakatlerini gizli yollarla göstermeye zorluyorlardı. Erkeklerin fes giymesini ve tıraş olmasını yasaklamış, kadınları da “göğüsleri ve kollarını açmamaları –kıyafetleri oldukça sade olmalı ve dizlerini kapamalıydı” – konusunda uyarmışlardı.¹⁹

Zayıf istihbarata sahip, güçten düşmüş, ekipmanı yetersiz ve mayın tehdidinden korkmuş İngilizler savunmaya zorlanmıştı. Devriye gece yarısı bitmişti ve isyancılar geceyi ele geçirince, polis de karakollarını terk etmişti, çünkü karakollar birer ölüm tuzağına dönüşmüşlerdi. Polis hangarlarını ziyaret eden İngiliz yetkilileri, duvarların ötesine çıkmaya artık cesaret edemeyen polislerin “yüksek miktarda zaman ve enerjiyi” “temizlik, ofis işleri gibi” şeylere harcadıklarını görmüşlerdi.²⁰ Bu tasarrufun hayati sonuçları vardı: isyancılar ceza almadan Suriye ve Lübnan sınırını geçip geri gelebiliyorlardı.

1936’nın sonuna gelindiğinde, İngilizler kendi aralarında bu sorunu nasıl çözecekleri hakkında konuşuyorlardı. Yirmi bin askerden müteşekkil, genişletilmiş bir İngiliz gücünü yönetmek için eylülde gelen, Filistin’deki İngiliz kuvvetlerinin yeni komutanı Sör John Dill sıkıyönetim ilan etmek istiyordu. Yüksek komiser Sör Arthur Wauchope ona karşı çıktı zira başarısız olduğunu kabul etmek istemiyordu. “Kutsal Topraklar’a barışı getirmeye (...) yalnızca kendisinin muktedir” olduğuna inanıyormuş gibi görünen Wauchope, onun yerine

müftüye başvurarak grev ve şiddeti durdurursa Arapların sorunlarını araştırmak için bir kraliyet komisyonu kurulacağı sözünü verdi.²¹ Grev, Arapların ekonomik durumunu kötüleştirdiğinden aslında kendilerine zarar veriyordu, narenciye hasadı da yaklaştığı için Müftü 9 Ekim’de kendisine önerilen teklifi kabul etti. Britanya Filistin’deki kontrolünü belli ölçüde kaybettiği için, Yüksek Komiser yedi günlük ateşkes ilan ederek mesajın tüm ülkeye yayılmasını sağladı. Ancak Müftü kontrolü elinde tuttuğu için şiddet hemen sona erdi.

Hitler’in Ren bölgesini yeniden askerlendirdiği ve Mussolini’nin askerlerinin Addis Ababa’ya vardığı bir yılda bu ateşkes İngilizlere nefes alacak bir alan tanıdı. Ancak General Dill isyanın bastırılma hızının kaygı verici olduğunun da farkındaydı. “Size garip gelebilir,” diye yazmıştı Londra’daki bir meslektaşına, “Arap Yüksek Komitesi’nin, bir güç gösterisi olarak, isyanı –tek bir sözle– tamamen ve bu kadar hızlı bir şekilde durdurmasını durumun en rahatsız edici kısmı olarak addediyorum.”²²

Geleceği vad edilen Kraliyet Komisyonu, Kudüs’e 11 Kasım 1936’da vardı. Lord Peel’in başını çektiği komisyonun üyeleri hızla Yahudiler ve Araplar arasındaki çatışmanın “önlenemez” olduğuna karar verdiler.²³ Ertesi yılın temmuz ayında yayımlanan dört yüz sayfalık teferuatlı raporlarının sonunda mandanın iki ayrı bölgeye –Yahudi ve Arap bölgeleri– bölünmesini tedbirli bir şekilde önermişlerdi. Bu teklifin pek hoş karşılanmayacağını zaten kabul etmişlerdi çünkü “iki taraf da istediğini alamayacaktı.” Ancak umdukları şey, en azından teoride, iki tarafın da bunun tek çözüm olduğunu fark etmeleri idi. Bölünme ayrıca “paha biçilemez bir nimet olan barışı getirme (...) ihtimali”ni sunan tek seçenektir.²⁴

“Komisyona politik zorlukları çözmesi için –belki de iyimser bir şekilde– güvindik. Ama görünüşe göre onlar durumu daha kötü hale getirdiler,” diye yazacaktı Londra’daki bir İngiliz diplomatı sonrasında.²⁵ Komisyon yalnızca bölünmeyi önermemiş, raporun sonuna eklenmiş bir haritada, nasıl uygulanabileceğine dair bir geçici teklif de sunmuştu. Harita söz konusu raporun özenli nüanslarını yok etmişti çünkü tüm Arap nüfusuyla birlikte kuzey ve kıyı Filistin’in çoğunu Yahudilere

veriyordu. Bu tek sayfalık haritayla Peel Komisyonu Britanya'ya çeyrek milyon düşman kazandırmıştı.

İngiliz ordusunun 1936'daki zayıf performansı Araplara Peel Komisyonu'nun kararını kabul etmek için hiçbir teşvik edici sebep sunmamıştı ve çeteler şiddet dolu seferlerine dönmüşlerdi. Önceki yılın deneyimi başarı konusunda emin olmalarını sağlamıştı – sonradan ortaya çıktığına göre biraz fazla emindiler. Dill'in gözlemlediği üzere, altı aylık çatışma onları “her zamankinden daha örgütlü ve direnmeye hazır” hale getirmişti ve liderleri, özellikle de Müftü, “güçlenmiş bir konum ve (...) artmış bir prestij” tadını çıkarıyordu.²⁶

Müftü'ye hayran olanlar yalnızca Araplar değildi. Britanya'da, Alman tehdidine karşı artan endişelerin arasında, Genelkurmay Başkanı “yalnızca kendilerinin olduğunu düşündükleri topraklarını korumak için savaşan” Araplara artan bir sempati olduğunu tespit etmişti.²⁷ Temmuz sonunda, *Daily Telegraph* Arap isyanının başındaki adamı okurlarına açıkça olumlu bir şekilde tanıttı. “Açık renk gözlerini belli aralıklarla mutlu bir şekilde kısan Müftü, görünüşte, o politik eylemci ya da militan din adamına hiç benzemiyordu,” diye yazıyordu.²⁸ “Fakat büyük fonların vasisi, tüm İslami kurumların yöneticisi, tüm dinî yargıçların atayıcısı idi ve Arap politik hareketinin lokomotifine haline gelmişti. Arap Filistin'i'nin gerçek gücüydü.”

Müftü'ye karşı iyicil tavır uzun sürmedi. 26 Eylül Pazar günü, Arap suikastçılar Kuzey Filistin'deki yardımcı bölge komiseri Lewis Andrews ve korumasını Nasıra'daki kiliseye yürürlerken öldürdü. Bu olay İngiliz hükümetinin Filistin'deki tavrının dönüm noktası oldu. Hükümet ağır güç kullanımını uygulama konusunda önceden çekinmelere sahipken, cinayetlerin ardından daha sert bir tavır almak zorunda kalmıştı. Üç gün sonra Arap Yüksek Komitesi'ni illegal ilan edip üyelerini tutukladı. Birçoğu ertesi sabah yakalanmıştı ancak Müftü bir kadın gibi giyinerek kaçmayı başardı.

Müftü'nün üç hafta sonra Lübnan'da ortaya çıkışı Arapların Britanya'nın erişiminde olmayan Suriye ve Lübnan'ı üs olarak kullandığına dair kesin kanıt sunuyordu. Önceki yılki ateşkesten sonra, hem Fevzi el Kavukçu hem de başka bir kötü şöhretli isyancı olan Muhammed el Eşmer, Şam'a vardıklarında coşkulu bir kutlamayla

karşılanmışlardı. Şehirde, el Kassam'ın tacını almış olan Şeyh Halil Muhammed İssa, para toplama ve silah alma işlerinde ustalaşmıştı. İssa'nın parası bitmiyor, diye şikâyet ediyordu bir İngiliz yetkili, ayrıca silah satışı ve bunların Filistin sınırına nakli yapılan düzenlemeler "ulu orta gerçekleşiyordu."²⁹

İngilizler Fransızlardan yardım istedi, ancak Fransızlar bu talebi geri çevrildiler. Şam'daki İngiliz Elçisi Gilbert MacKereth, şehirdeki Fransız *délégué*ye el Eşmer'i tutuklaması için baskı yapsa da bu baskı kabul görmedi. Eşmer, MacKereth'e böylesine popüler bir figürün tutuklanmasının bir kargaşaya neden olmasından korktuğunu söyledi.³⁰ Paris'teki İngiliz elçisinin Quai d'Orsay'dan René Doynel de St Quentin'e yaptığı benzeri bir teklif de aynı şekilde olumsuz sonuçlanmıştı. 1936'nın sonunda Fransa hükümeti, İngilizlerin bir benzerini Mısır'da yapması sonucunda, Suriyelilere daha fazla özerklik sunan bir anlaşmayı imzalamak zorunda kalmıştı. Fransız parlamentosu bu pakta tasdik etmemiş olsa da –aslında hiçbir zaman etmeyecekti– Doynel de St Quentin pakta işaret ederek omuz silkti ve Fransa'nın yapabileceği pek bir şey olmadığını söyledi. Yirmi yıl kadar önce, Orta Doğu'da İngiltere'nin çıkarları için T. E. Lawrence tarafından aldatılan oydu. Şimdi İngilizlere yardım etmeye niyetli değildi.

MacKereth bunu anlamıştı. Böyle anıların, anlaşmanın değil, Britanya'nın sorunlarına Fransızların ilgisiz kalışını açıkladığının farkına vardı. El Eşmer'in 1925'te beş Fransız askerini öldürmekten *gıyabında* mahkûm edildiğinde İngilizlerin siyasi mülteci olduğu gerekçesiyle onu teslim etmediklerini hatırlamıştı. "1925'te ve 1926'da Fransızların o esnada Suriye'de yaşadıkları zorluklara yeterince anlayışla yaklaşmakta başarısız olmuştuk," diye yazmıştı. "Filistin'deki ve özellikle Maverai-Ürdün'deki İngiliz otoriteleri şu anda pişman olacağımız bir şekilde Suriye'deki haydutlara ve isyancılara kucak açmıştı."³¹ "Bu politika şimdi de gelip İngilizleri ısırdı," diyordu, çünkü "o zaman İngilizlere sığınanların birçoğu bu sefer İngiliz yönetimine karşı olan terörist eylemlerini sürdürmek amacıyla Filistin'e gitmeyi planlıyorlar ya da çoktan gitmiş durumdalar."

On yıl önceki Dürzi isyanı esnasında Fransızların olduğu gibi İngilizler de isyancıların güçlü olma sebeplerinin sınırın öte yakasın-

dan aldıkları destek ve onay olduğuna emindiler. 1937'nin sonunda, Filistin'deki hüsrana uğramış bir İngiliz yetkilisi sorunu şöyle değerlendirmişti: “Eğer Şam ve Beyrut terörist eylemler için güvenli bir üs olmaya devam ederse ve sürülen liderlerin önemli ölçüde finansal kaynakları olduğu konusunda raporlar gerçekse, Filistin'deki terörün tamamen sona erdiğini görmek oldukça zorlaşacak.”³² Söz konusu yetkili, Fransız yardımından mahrumken, meslektaşlarının meseleleri ele alma zamanlarının geldiğini hissetmişti. Kendi sözleriyle, “Savaşı isyancı kampına taşımanın bir yolu bulunana kadar barışın tamamen sağlanmasına dair bir umut göremiyorum.”

TERÖRE KARŞI TERÖRLE SAVAŞMAK

Fransız desteğinin yokluğunda, Suriye içinden harekete geçen Arap isyancılara karşı özel bir savaş başlatmak üzere olan Gilbert MacKereth'i bir çağdaşı, "Kısa, kel ve görüntüsü de hiç etkileyici değil," diye tanımlıyordu dalga geçerek.¹ Fakat Britanya'nın Şam'daki elçisi MacKereth görünüşün aldatıcı olduğunun kanıtıydı çünkü oldukça cesur ve becerikli bir adamdı. Dünya Savaşı'nda genç bir tabur komutanıyken bir generale kendisine emredilen saldırıyı sonucun bir felaket olacağı gerekçesiyle yapmaya niyetli olmadığını söylemesiyle ün kazanmıştı. Böyle bir itaatsizlik askerî mahkeme ve idam mangası önünde sonuçlanabilirdi ancak MacKereth korkak bir adam değildi. On sekiz aylık bir sürede astsubaylıktan yarbaylığa yükselmiş ve askerî nişan kazanmıştı – takdirnamesinde, kısıtlı kalmış bir devriyeye yardım etmek için ateş altındaki açık alanda yüz metreyi nasıl gittiğini anlatıyordu. Görünüşe göre generale savaş planı hakkındaki olumsuz düşüncelerini gece tarafsız bölgedeki kişisel keşiflerine dayanarak söylemişti.²

Birçok savaş kahramanı gibi MacKereth de savaş bittiğinde ne yapacağı sorusuyla karşı karşıya kalmıştı. Diplomatik hizmetlere katılmaya karar vererek 1933'te Şam'a atanmadan önce Arap dünyasındaki Fransız imparatorluğunun her köşesinde çalışmıştı. Orada da hızla manda sisteminin "kati ve hissiz ikiyüzlülüğünden" hoşlanmamaya başlamış ve içini dökmek için, Londra'ya yazdığı bir dizi soğuk ve müstehzi raporda Fransa hükümetinin manda yönetimi için gönderdiği yetkililerle alay etmişti.³ Bir seferinde yeni Fransız Yüksek Komiseri Damien de Martel'in "kendi tasarımı olduğu ima edilen" aslan terbiyecisi kostümüne benzer bir üniformayla bölgeye gelişini tasvir etmişti.⁴

Hoş bir şekilde, diğer iki Fransız yetkili hakkında da “tecrübesizlik ve dinamizmin birlikteliği; tehlikeli bir kombinasyon” demişti.⁵

Böyle siivri bir istihza Whitehall’de hoş karşılanmadı. MacKereth hızlıca Fransız karşıtı olmakla suçlandı ancak Fransız yönetimini hakir gördüğü suçlamasını da yayılım ateşine tuttu. “Yönetimin birçok üyesini iyi tanırım ve onlarla briç oynarım,” diye cevap verdi ve kendini tutamayarak ekledi, “ve çoğunu da severim.”⁶

Peel Komisyonu pek rağbet görmeyen bölünme teklifini açıklamadan kısa süre önce MacKereth, Suriye Başbakanı Cemil Mardam’ı görmeye gitti; cephede faaliyet gösteren çeteleri durdurmaya yardımcı olmak için Mardam’ın hükümetinin ne yapabileceğini öğrenmek istiyordu. Fransızlarla yapılan 1936 antlaşmasının baş müzakerecisi olan Mardam, Suriyeli milliyetçilerin açık ara en etkileyicisiydi. Görünüşte uysal olan bu adam kılıç gibi keskin bir zekâya sahipti; Fransızlar haklı olarak onu “vicdanı olmayan bir yalancı” olarak tanımlıyorlardı.⁷ MacKereth, özellikle de Dürzi isyanı sırasında İngilizler onu Yafa’dan kovunca hapiste bir sene geçirmesine sebep oldukları için, Mardam’ı yardım etmeye ikna etmenin kolay olmayacağını hemen anladı. MacKereth çete faaliyetlerini “eşkıyalık” olarak tanımladığında Mardam da bu faaliyetlere “Arap vatanseverliği” demeyi tercih ettiğini söyleyerek kurnazlıkla cevap verdi.⁸

Fransızlar da aynı şekilde yardım etmeye niyetli olmayınca MacKereth isyancılarla başa çıkma görevini bizzat üstlenmeye karar verdi. O andan itibaren, kendisinin de sonradan hatırı sayılır bir alçak gönüllülükle belirteceği gibi, “İşinin çoğu alışılmışın dışındaydı.”⁹

MacKereth’in kendi başına bir fark yaratabileceğine dair inancı isyancılardan doğru istihbarat alışından kaynaklanıyordu. 1937 Eylül’ünde, bir ajanı Şam yakınındaki Bludan’da, Grand Hotel’de düzenlenen Arap milliyetçileri kongresine katılmıştı. Üç günlük toplantı Müftü’nün fikriydi: Peel Komisyonu’nun sonuç bildirgesine karşı pan-Arap öfkesini göstermek istiyordu ve otele gelen delegelerin ulaşım ve geçim masraflarını karşılamıştı. MacKereth, toplantı tutanaklarını Londra’ya göndermiş, otelden ayrılırken katılımcıların hesaplarını kapatmak zorunda kaldıklarında yaşadıkları anı da tasvir etmişti: “Bir

grup ziyaretçinin harçlıklarını bitirip otel faturalarını ödeyememesinden ötürü sıkıntılı anlar yaşandı.”¹⁰

MacKereth’in muhbiri kongrenin sonuçlarından hoşnut kalmamış yüz kadar Bludan delegesinin İngilizlere karşı şiddetli eylemlerde bulunma konusunu konuşmak üzere Şam’da buluşmaya karar verdiklerini öğrenmişti. MacKereth bu gece yarısı toplantısına sızması için bir başka ajanını göndermişti. Delegelerin içkileri geldiğinde ajan bu fırsatı “buz tedarikçisi kılığına” girmek için fırsat bilmişti.¹¹ Absürtlüğe hevesli MacKereth, adamının, “şerbeti soğutmak için buz bloğunu taşımaya yardım etme bahanesiyle” ertesi gece saat bir gibi ancak başlayabilen tartışmaya nasıl şahit olduğunu rapor etmişti. Casus, silahların Nablus ve Tulkarım bölgelerinde depolandığını ve delegelerin, İngilizlerle bağlantısı olan Arapların yeni “sistematik kişisel saldırılar” dalgasının hedefi olmaları gerektiği konusunda anlaştıklarını öğrendi. Hedefler konusundaki hayati ayrıntı doğru olmasa da istihbaratın temeli doğrudu. MacKereth’in bu bilgiyi Londra’ya rapor etmesinden iki hafta sonra Bölge Komiseri Andrews, Nasıra’da vurularak öldürülmüştü.

Andrews’un öldürülmesinden sonra MacKereth düşmanlıkların kaldığı yerden devam etmesine ramak kaldığını bildirdi. Londra’ya, “makul şüphenin ötesinde”, “grup liderlerinin önderliğinde kurulmuş küçük Suriyeli grupların iki ila dört Filistin sterlini civarında değişen bir miktar para, bir tüfek, birkaç atımlık mermi, sıcak jalabieh* ve matara aldıklarını” öğrendiğini bildirdi.¹² Batı Şeria tepelerinde bir araya gelmek için bir sinyal bekliyordardı.

MacKereth şimdi de sınır bölgesinde bu gruplara müdahale etmesi için Arap bir suikastçı tutmuştu. Operasyonlarından birinde üç silah kaçakçısını öldürmüş ve neredeyse kırk silah ile iki kutu dinamit ele geçirmişti.¹³ MacKereth ayrıca Arap isyan liderlerinden ikisinin, para toplayıcı ve silah alıcı Halil İssa ile Bludan Kongresi’nin organizatörü kardeşi Suriye içişleri bakanı olan Nebih el Esmâ’nın, evlerine hırsızlıklar düzenlemişti.¹⁴ El Esmâ’nın evinden bir günlük alınmış, fotoğraflanmış ve yerine konmuştu. Esmâ’nın evinde –içeri ev sahibi camideyken girilmişti– daha sonra Andrews’u öldürmek için kullanılacak silahla

* Gocuk.

vurulmuş olan Filistinli Arap bir polisin öldürülmesini teyit ettiğini gösteren ve böylece Andrews cinayeti ile silah kaçakçısını birbirine bağlayan bir dizi şifre bulunmuştu.¹⁵

MacKereth Filistin'deki cinayetler ile milliyetçileri bağdaştıran kanıtı bulabilirse Mardam'ı utandırarak eyleme sevk edebileceğini umuyordu. Lakin Suriye Başbakan'ı isyancı lider Muhammed el Eşmer'in tutuklanmasını onaylamış olmasına rağmen, Suriye hükümetinin en üst düzeyinde bile isyancılar destek görüyordu. MacKereth sınırı geçmek üzere olan bir kamyon dolusu silahla ilgili muhbirinden aldığı bir ihbar üzerine harekete geçince, muhbir tutuklanıp bizzat içişleri bakanı tarafından sorguya çekilmiş ve Şam'daki bir polis istasyonunda ciddi bir şekilde dövülmüştü.

Bu bile MacKereth'i durdurmadı. Gizli Servis'ten kendisine yıllık yalnızca kırk beş sterlinlik bir bütçe tahsis edilmesine rağmen, bunun bir kısmını Suriye jandarmasında görev yapan Fransız subayına vermeyi tercih etmişti. Çok kısa bir süre sonra cephenin güvenliği için yaptığı bu finansal teşvikin ciddi bir etkisi olduğunu rapor edebilmişti. MacKereth Ekim 1937'nin sonunda Londra'daki yetkililere, geçen haftanın "en önemli olayı"nın, "Suriye jandarmasının (...) bir önceki ay tek bir kişi bile yakalamamışken, isyancılara katılmak için Filistin'e girmeye çalışan otuz genci tutuklamış olmasıdır," demişti.¹⁶

O sırada MacKereth, Suriyelilerin onun neyin peşinde olduğunu tahmin ettiğini biliyordu. Aynı ay, dışişleri bakanlığına yıl içinde aldığı üçüncü ölüm tehdidini yazmıştı, bu sefer kendine "Kana Bulanmış Kara El" diyen biri tarafından imzalanmıştı.¹⁷ MacKereth korkusuz olabilirdi ancak aptal değildi. Birkaç gün sonra, üstlerinden kendisine bir "kurşungeçirmez yelek" göndermelerini istemişti.¹⁸

MacKereth, isyanın küçük bir grup teröristin işi olduğuna dair görüşlerine tümden karşı çıkan Britanya Dışişleri Bakanlığı'nın Doğu Departmanı'nın başındaki George Rendel tarafından pek sevilmiyordu. Araplara karşı anlayışlı ve Arap dünyasının Britanya'yla ilişkileri konusunda endişeli olan Rendel, şiddeti "Filistin'deki politikalarına karşı tüm Arapça konuşan ülkelere sıçramış oldukça geniş ve tabanlı bir ulusal hareketin bir parçası" olarak görüyordu.¹⁹ MacKereth'in aldığı

ölüm tehdidini, zırh kaplı bir yelek yollamaktansa onu geri çağırmak için altın bir fırsat olarak görmüştü. MacKereth, “Tüm Filistinli teröristleri tutuklamayı ve idam etmeyi başarsa ve bunu yaparken –ki bu çok muhtemel gözüküyordu– hayatını kaybetse bile,” diye yazmıştı, “eminim ki sorunlar sona ermeyecek ve hatta muhtemelen daha güçlü bir şekilde devam edecek.” Ona göre, MacKereth “sorunun kaynağına temas etmiyordu”, bu da Britanya’nın Yahudi göçü politikasıydı.

Ancak MacKereth, Rendel’in onu susturmaktaki açık çabasını başarılı bir şekilde bertaraf etmeyi başarmıştı. Rendel’ı pas geçerek doğrudan, dışişlerinin daimî sekreterine yazıp ölüm tehditlerinin “kendisine kişisel olarak yapılmadığı” ve halefinin de aynı tehditlere maruz kalacağı, kendini korumaya daha az muktedir olacağı ve yıllar boyunca kazandığı bağlantılara da sahip olmayacağı konusunda onu temin etmişti. Filistin’deki İngiliz yetkililer de onu desteklemişti. Filistin’deki durumu değerlendirmesi için atanmış kıdemli bir polis olan Sör Charles Tegart, “MacKereth Şam’da önemli miktarda bilgi topladı ve iyi bir iletişim ağına sahip olduğu tartışılmaz,” diye yazmıştı. “Şüphesiz kendi inisiyatifleriyle yapabileceği her şeyi yapmış, sorunun çözümü için Fransızlara, Suriye hükümetine, dışişlerine ve Filistin hükümetine baskı yapmıştır.”²⁰ Böylece MacKereth görevinde kaldı.

Aralık 1937 ve Ocak 1938’de Kuzey Filistin’de gerçekleşen iki büyük çete saldırısı Tegart’ı, Fransızlardan Suriye’de yaşayan Şeyh Muhammed Atiyeh isimli liderin tutuklanması için yeniden yardım isteme noktasına getirdi. Atiyeh her beş ya da altı haftada bir bir çete toplar, sınırı geçer, kendisini henüz desteklemeyen Arap köylerine İngilizlerden intikam alma duygusunu yerleştirmek için tasarlanmış bir çatışma başlatır ve sonrasında hızla Şam’ın güvenli topraklarına dönerdi. MacKereth Fransızları harekete geçirme konusunda başarısız olunca, durumu “kabul edilemez” olarak niteleyen Tegart, Atiyeh’i “önleyici gözaltına” almaları konusunda meslektaşlarını ikna edebilmeyi umarak Beyrut’a gitmenin zamanının geldiğine karar vermişti.²¹ Bu, hayal kırıklığı yaratacak bir seyahat olacaktı.

Tegart ellili yaşlarının ortasında, büyük övgülerle Kalküta polis komiserliğinden emekli olmuştu. Aslen Londonderryli olan Tegart,

KIRMIZI ÇİZGİ

İrlandalılığının ona terörist zihnine dair özel bir içgörü kazandırdığı varsayımına dayanarak bir dizi politik temelli suikastın ardından Hindistan'a gönderilmişti. Aslında Tegart durumu içgüdü, ağırbaşlılık, şans ve kuralları yıkmaya hazır olmasının bir karışımıyla tersine çevirebilmişti. Uzun boylu, kaslı, mavi gözlü ve Keltlere özgü kıvılcık bir tene sahip olmasına karşın çok iyi kılık değiştirebildiğini göstermiş, kendini Sih bir taksici, Kâbilli ya da Peštu kılığına girerek gece istihbarat toplama görevlerine gitmişti. Bombacılardan gelen ölüm tehditlerine rağmen, gündüzleri açık bir arabada şehirde dolaşırdı; bir Staffordshire bull terrieri olan köpeği mahallede onun peşinden dolanırdı.

Tegart'ın pervasız davranışı meslektaşlarını da etkilerdi; "hiçbir şekilde başarısız olamayacağına" ikna olmuşlardı çünkü hayatına kastedildiği birkaç durumdan kurtulmuştu – bir keresinde de neredeyse kendi kendini öldürüyordu.²² Etkisiz olduğunu düşünerek küçük bir metal bombayı bir süreliğine kâğıt ağırlığı olarak kullanırken, bir gün şakasına ofisindeki bir haritanın üzerinde yuvarlamıştı. "Anında," diyordu o sırada orada bulunan biri, "yıkıcı bir patlama gerçekleşti, duvarın bir kısmı havaya uçtu, toz ve moloz odayı kapladı ve ekiptekiler bir suikast gerçekleştiğini düşünerek yukarı koştular."²³ Ekibi devrimcilerin ayaklanmasını bastırıp Kalküta'daki şiddete başvurmayan suçu yarıya indirdikten sonra Tegart 1926'da Sör unvanını kabul etti. 1932'deki bir derste felsefesini tanımlamıştı. "Terörizm gibi bir canavarı öldürmek yerine kaşırsanız, silahınız sadece bir mahmuz gibi iş görür."²⁴

Canavarı öldürme görevinde Tegart Fransızlarla başarılı bir şekilde çalışma deneyimine de sahipti. Hindistan kariyerinin namı bir döneminde, 1930 yılında Fransız yetkililerinden Tegart'ın erişiminden uzakta olduklarını düşünerek Kuzey Kalküta'daki Fransız yerleşim bölgesi Chandannagar'a sığınan isyancılara saldırmasını istemişti. Fransızlar kendi Hint imparatorluklarındaki bu bölgeye girmesine izin verince, Tegart kendisi saldırıyı yönetti: Adamları, gecenin köründe gerçekleşen silahlı çatışmada kısa namlulu pompalı tüfeklerle bir Hintliyi öldürdü ve diğer dördünü yaralayıp tutukladı. Beyrut'a vardığında da muhtemelen aynı şekilde sınırın bir o yanında bir bu yanında dolaşan Arap isyancılara karşı da Fransızların desteğini alacağı konusunda umutliydu.

Fakat Tegart'ın Doğu Akdeniz'deki Fransız yetkililerle gerçekleştirdiği toplantı böyle bir beklentinin yanlış olacağını göstermişti. Beyrut'ta, Genel Güvenlik Komitesi'nin (Comité de sûreté générale) başındaki Colombani adında şüphe uyandıran bir Korsikalı, yardım edemeyeceğini söyleyerek onu Şam'daki meslektaşı Perissé'ye yolladı. Genel Güvenlik gizli polislikten sorumluydu ve Tegart'ın "son derece sıkı ağızlı ve iletişime kapalı" bulunduğu Perissé de İngilizler tarafından aranan Filistinli isyankârlara dair ellerinde hiçbir dosya olmadığını söylemişti.²⁵

Şam'da yalnızca karşı casusluk faaliyetlerinde bulunan ve ulusal güvenlikle ilgilenen, Özel Hizmetler'in (Services Spéciaux) başı ona bir parça umut vadetmişti. İsyancı lideri sürekli gözetimde tutmaya çalışacağını söyledi ve Sûreté'deki meslektaşının neden bu kadar ağzı sıkı olduğunu açıkladı. Tegart'a, on yıl önceki Dürzi isyanında Fransızların bombalamasından beri girilmeyen bir alan olan ve birçok isyancının yaşadığı Şam'ın fakir banliyösü el Meydan'a girmenin onlar için çok tehlikeli olduğunu anlattı. Tegart isyancıların evlerine arama yapıp yapılamayacağını sorduğunda, Fransız casusluk şefi içten bir şekilde cevap verdi. "Hayır," dedi. "Bunu yapmanın hiçbir faydası olmaz," çünkü bu işi Suriye polisine vermek gerekecekti ve onlar da isyancıların tarafını tutuyorlardı.²⁶ Yüksek Komiser Damien de Martel de aynı şekilde isteksizdi. Tegart ondan baş provokatörleri tutuklamasını isteyince, "Eğer el Meydan mahallesinde bu insanlara yaklaştırmaya çalışırsak bir devrimi tetikleriz," diye açıklamıştı.²⁷ Aynı sebeplerden dolayı o da Genel Güvenlik gözetiminde Lübnan, Joûnié'deki bir yazlıkta Genel Güvenlik gözetiminde yaşayan Müftü'yü sıkıştırmak istemiyordu çünkü Arap lideri, bir Fransızın doğru bir şekilde söylediği gibi, "Sadece bir adam değil, bir bayraktı artık."²⁸

Kendi üzerine düşen görevde Müftü Fransızların komşularına karşı duyduğu kuşkuyu çok başarılı bir şekilde kullanmıştı. Fransızlara, İngilizlerin kendisine Arap Filistinli, Maverai Ürdün ve tüm Suriye'yi kapsayacak birleşik bir "Büyük Suriye" kurma teklifiyle geldiğini söylemişti.

“Büyük Suriye” aslında Birinci Dünya Savaşı’ndan önce Arap bağımsızlığı fikrini ateşlemeye çalışan Genç Araplar’ın fikriydi ancak Fransızların neden buna inandıklarını anlamak da çok zor değildi çünkü Lawrence’tan bu yana birçok İngiliz yetkili bu fikre destek çıkmıştı. 1933’te, Faysal’ın ölümünden sonra, kardeşi Abdullah ile tek seferlik başbakan Nuri Said ayrı ayrı ve kendi koşullarıyla Arap birlikteliği için ısrar etmeye başlamışlardı. Abdullah, Filistin, Maverai Ürdün ve Suriye’yi birleştirmek –ve yönetmek– istiyordu. Nuri ise, Filistin’i Maverai Ürdün ve Irak’la birleştirmek niyetindeydi. İngiliz hükümeti defaaten yalanlamış olsa da iki adamın da Londra ile olan ilişkileri ve planlarının Fransa’nın zararına olacağı gerçeği doğrudan İngiliz etkisini akla getiriyordu. Fransızlar Peel Komisyonu’nun bölünme planının Filistin ve Maverai Ürdün’deki Arap bölgelerinin birleşmesiyle sonuçlanacağını, bunun da Suriye’yi de kapsayan bir Arap birliği için ivme yaratacağından korkuyorlardı. Eğer bölünme gerçekleşirse, Lübnan’daki köprübaşıyla yetinmek zorunda kalabilirlerdi.

Toplantıda de Martel bu korkuyu Tegart’a açtı. Nuri Said’in fikirlerini duyduğunu söyleyerek, İngiliz polisten Britanya’nın Filistin sorununa çözümünün ne olduğunu anlatmasını istedi. Tegart’ın elbette bir cevabı yoktu. Şam’ı eli boş bir şekilde terk etti.

Lübnan ve Suriye’ye yaptığı hayal kırıklığı yaratan gezinin ardından 19 Şubat 1938’de Tegart, Filistin hükümetinin baş sekreterine Suriye’den gelen çete saldırılarını önlemek için tasarlanmış iki yeni önlemi açıklamak için bir mektup yazdı. Bunlardan biri Filistin’in Lübnan ve Suriye sınırına daha sonra Tegart Duvarı olarak bilinecek elli millik bir çit dikmekti; bu çit polis tarafından devriye gezilecek ve projektörlerle izlenecekti. Diğeri ise polis alımı standartlarını düşürmekti. “Tüfekli haydut çeteleri defterli polisler tarafından dağıtılamaz,” diyordu.²⁹ “Sert mizaçlı, okuma yazma bilmek zorunda olmayan” fakat “kendi yöntemleri kırsal kuralıslıkla mücadele etmeye yetkin” kişileri polis olarak almak için izin istiyordu.³⁰ Bu ve buna benzer ihtilaflı yöntemlerle İngilizler şimdi de –MacKereth’in başına buyruk yöntemiyle bile

olsa— diplomasinin başarısızlığa uğradığı yerde isyancılarla insafsızca mücadele etmenin yollarını arıyordu.

Tegart, Kasım 1937’de Filistin’e vardığından beri bu iki fikri de düşünüyordu ancak Beyrut ve Şam’daki görüşmeler onu bu fikirleri uygulamaya sokma konusunda ikna etmişti. Katledilen Lewis Andrews’un yerine henüz gelmiş olan yeni bölge komiseri Alec Kirkbride, çit konusunda hiç de şaşırtıcı olmayan bir biçimde hevesliydi. “İflasın eşliğinde olan birkaç Yahudi müteahhit böyle bir siparişi Tanrı göndermiş gibi karşılayacaktır, diye düşünüyordu, “hem de sudan ucuza yaptırılabilir,” diye kaydetmişti Tegart.³¹ Kirkbride sonradan Hayfa’yla telefonda konuşup Tegart’a konuyla ilgilenen bir şirket –Solel Boneh– buldu.

Sonrasında enteresan bir görüşme yapıldı. Görüşmede Tegart ve Kirkbride’in dışında polis başmüfettişi ve bölgesel İngiliz askerî komutanı da vardı. Tabii, Solel Boneh’in müdürü David Hacohe de görüşmeye katılmıştı. Onların önünde de kraliyet mühendislerinden oluşan ekip ve Hacohe’nin şirketinin önceden yaptığı üç çitten örnek duruyordu. Mühendislerden her örneği olabilecek en kısa sürede aşmaları istendi. Sonuncu çit –yaklaşık iki metre yüksekliğindeki iki paralel çit ve ortalarında bir tane bir metrelik çit ile dikenli tel çalılığı bulunuyordu– en dirençli olanıydı ancak lağımçıların onu kesmesi de yalnızca iki dakika yirmi saniye sürmüştü. Yine de Solel Boneh’in sonuçta inşa edeceği ve projektör takılı araçlarca devriye gezilecek olan tasarım için bir örnek teşkil ediyordu. Bu tasarıma göre, çitin hiçbir kısmı mühendislerin gün ışığında aşabilecekleri süreden daha uzun bir süre karanlıkta kalmayacaktı. Birçok güvenlik önlemi gibi çit de teatral bir araçtı, “ahlaki etkisi” açısından olduğu kadar, Tegart’ın da dediği gibi, çeteleri zorlu bir duruma sokma kapasitesiyle de faydalıydı. Tecrübeli polis başmüfettişi bir dakika olsun bunun sorunu çözeceğini düşünmemişti.²³ Yılın başında da dediği gibi, aslında “gerçek çözüm saldırıda yatıyordu.”³³ Tegart aklında bu fikirle birlikte tüm dikkatini polise kaydırmıştı.

Tegart polisin yaklaşımında bütünlüklü bir devrim öneriyordu, haydutlardan gelecek her girişimi ortadan kaldıracaktı. İşe alım standartları düşürülmüştü, bu yüzden de bölgeyi bilen eğitimsiz tarım işçileri ve

“oyunun öbür tarafındakiler de” polis olabilecekti.³⁴ Britanya’dan eski polisler de bu harekete katılmaya teşvik ediliyordu. Dikkat çekici mavi şayak üniformalar yerini “ne idüğü belirsiz, kaba fare avı teçhizatı”na bırakmıştı. Gece devriyeleri pompalı tüfek taşıyorlardı. Her biri beş yüz sterlin olan ve Güney Afrika’dan getirilen doberman köpekleri köylülerin konuşma konusundaki isteksizliğini gidermek için getirilmişti. Tüm bu taktiklerin birleşimi, kariyerlerinde daha önce İrlanda’da çalışmış olan bazı polis memurlarına daha önce şahit oldukları bazı şeyleri hatırlatmıştı. “Polisin metotlarında kesinlikle Kraliyet İrlanda Yedek Kuvvetleri’nden esinlenilmiş bir şeyler vardı,” diye yazmıştı biri.³⁵ Polisler Muhafız Tugayları’yla bir rugby maçı yaptıklarında onları ezip geçmişler, elliye sıfır yenmişlerdi.³⁶

Yıllar sonra polis memuru Reubin Kitson, “Öyle bir noktaya gelmişti ki sözde terörizm önemli bir hal almıştı ve terörizmle mücadele etmek için biz de bir nevi terörist olmuştuk,” diye itiraf edecekti.³⁷ Korkmuş İngiliz kuvvetleri Arap esirler alıp onları en öndeki aracın önüne oturarak yol kenarına yerleştirilmiş bomba tehdidiyle mücadele ediyordu, bu politika en üst merciden onaylıydı.³⁸ Manchester Alayı’ndaki eski bir asker olan Arthur Lane’le elli yıl sonra yapılan bir röportajda, Lane işleri bittikten sonra bu “maskotlar”ın ya da “mayın tarayıcılar”ın –bu şekilde adlandırılıyorlardı– neler olduğunu oldukça canlı bir şekilde aktarıyordu. “Şoför kamyonun sallanması için direksiyonu sağa sola kırıyordu ve zavallı Arap ön tarafa düşüveriyordu. Eğer şanslıysa kırık bir bacakla uzaklaşabiliyordu, ama şansı yaver gitmezse arkadan gelen kamyon ona çarpıyordu. Kimse ondan kalan parçaları toplamaya da zahmet etmezdi.”³⁹ Lane’in komutanı sonradan bu uygulamayı sona erdirmişti fakat bunun sebebi de, “kaputa oturacak lanet isyancıların sayısının azalmış olması”ydı.

Hem Peel Komisyonu hem de Milletler Cemiyeti İngiliz hükümetini 1936’da bir sıkıyönetim ilan etmeyi *başaramamak* ile suçluyordu fakat Britanya’nın bu vahşi yöntemlerine dair hiçbir eleştiri yoktu. Dahası, Hitler Ren bölgesini yeniden ele geçirmiş ve Avusturya’yı ilhak etmişti, uluslararası dikkat başka yöne kaymıştı. 1938’de İngiliz hükümeti Filistin yasalarını daha da sıkılaştırdı. Ateşli silah bulundurmak, çite zarar

vermek, askerî ya da polis üniformasını yetkisiz bir şekilde giymek gibi suçları idamlık suçlar listesine ekledi. Bu listede kundaklama, sabotaj ve sindirme gibi suçlar zaten bulunuyordu. Başarılı bir kovuşturmanın imkânları artmıştı çünkü mahkeme dışındaki sözlü ifadeler de kanıt olarak kabul edilebiliyordu.

Artık silah taşıırken yakalanmanın cezası ölüm olduğu için, “kordona alıp arama” operasyonları İngiliz ordusu Mayıs 1938’de Kuzey Filistin’e girdiği zaman tekrar başladı. Bir ekip bir köyü kuşatınca, diğeri şüphelileri ve silahlarını aramaya çıkıyordu. Bu görev, “Hem fiziksel hem de zihinsel olarak tamamıyla mide bulandırıcı,” diye yazmıştı bir asker, beş Arap’ın öldürüldüğü bir arama sırasında.⁴⁰ “Koku, toz ve sıcaklık ziyadesiyle korkutucuydu ve kimse, birkaç aşağılık adam kendilerini zorla üzerlerine yıktığı için birçok masum insana zorbalık ediyormuş gibi hissetmeden edemezdi.”

İngiliz askerleri isyancılara yardım ettiklerinden kuşku edilenleri tutukluyor ve evlerini dinamitliyor ya da buldozerle yıkıyorlardı. Kolektif cezalandırmalar da bireysel suçlular tespit edilemediği zamanlarda uygulanıyordu. İngiliz asker Arthur Lane başka bir askerle, isyanı desteklediğinden kuşku duyulan bir köye, muhtarından köylüleri cezalandırmasını istemek için gitmişti. Muhtar kapısını Lane’in yüzüne çarpıp kızgın karısı Lane’in meslektaşını tahta bir kaşıkla kovalamaya kalkınca Lane ne yaptıklarını kısaca şöyle hatırlayacaktı: “Evini yaktık.”⁴¹

İngilizlerin yaklaşımının her şeyi berbat ettiği görüşünü benimseyenlerden biri olan Kitson, “Köyleri kesinlikle mahvettik ve elbette bu önemli ölçüde kırsaldaki insanların bize düşman olmasına neden oldu,” diyordu.⁴² İsyancıların neden olduğu gerginlik ve korkudan doğan bu vahşi ve ayrımcı yaklaşım İngilizleri kısır döngüye sokuyordu. Kolektif cezalandırma daha önce olmayan yerlerde de isyancılara olan desteğin artmasını sağladı ve örgütsüz haydutluğun genel bir isyana dönüşmesinin yolunu açtı. Bu yaklaşım ayrıca doğru istihbaratın alınmasını zorlaştırdı ve Filistin polisindeki Arap memurları yabancılaştırarak onları isyankârlara haber vermeye, hatta çetelerle beraber çalışmaya teşvik etti. İstihbarat eksikliği İngilizleri daha az seçici hale getiriyordu.

İngilizler kısa bir süre sonra Arap polisinin “çok utanç verici bir durumda” olduğunu fark ederek olabildiğince polisi silahlı cephe görevinden aldı fakat hiçbirini tamamıyla azletmedi çünkü bunun tam zamanlı olarak isyancılara katılmalarını teşvik edeceğinin farkındaydılar.⁴³ Ancak, Araplar polis gücünün neredeyse yüzde altmışını oluşturduğu için, bu karar büyük bir yük getiriyordu. İngilizlerin açığı kapatmak için daha çok İngiliz ve Yahudi polis alması gerekiyordu. İngiliz kolonyal sekreteri Yahudilere güvenebileceğini düşünüyordu. Tek sorun, demişti, çatışma esnasında “mühimmatını hızla harcamaya oldukça yatkın” olmalarıydı.⁴⁴

Genç, çevresi geniş ve hafifçe uçarı bir ordu subayı cevabın kendisinde olduğunu düşünüyordu. Eski bir Mısır yüksek komiserinin yeğeni olan Orde Wingate İngiliz yönetiminin ümitsiz bir gayretle Arap isyanını ateşlemekten kaçınmaya çalışırken Yahudi göçüne karşı politikasını sertleştirdiği bir dönemde, 1936 yılında Filistin’e vardı. Alman Yahudileri 1935’te vatandaşlıktan atılınca İngilizler Filistin’e Yahudi göçünü kısımlar ve bu hamlelerini meşrulaştırmak için “ülkedeki genel rahatsızlığı ve endüstri, ticaret ve iletişimin çöküşünü” sebep göstermişlerdi.⁴⁵ Giriş izinleri katı finansal koşullara bağlanmıştı ve sonuç olarak, Filistin’e 1936 yılında giren Yahudilerin sayısı önceki yılın yarısına düşmüştü.

“Tanrı aşkına, adil ve onurlu bir şey yapalım,” diye yazmıştı Wingate. “Yahudilere karşı sözlerimizi tutalım ve Nazizmin, faşizmin ve kendi önyargılarımızın şeytanlarını lanetleyelim.”⁴⁶ Wingate Yahudilerin endüstrisine hayranlık duyardı (bir Yahudi “Yirmi, otuz, hatta yüz Arap’a bedeldir”, diyordu) ve kendisi de hayatı boyunca dışlanmış bir tip olduğundan içgüdüsel olarak onların durumuyla empati kurmuştu.⁴⁷ Plymouth Brethren’in oğlu Wingate, takım sporlarından hoşlanmayan ve yatılı bir okulda yatılı olmayan bir öğrenci olarak, çevresi tarafından dışlanmış ve kendisine “Stinker” lakabı takılmıştı. Rahatsız edici ve soğuk bakışlarını avantaja çevirebileceğini ise subaylık eğitimi aldıktan sonra, dönem arkadaşları çıplak bir sıra dayığı için ona meydan okuduklarında fark etmişti. Wingate, her turda, hepsine

* (İng.) Pislik, gıcık, sinir bozucu tip vb. (ç. n.)

yanaşıp ona vurmalarını isteyerek kafa tutmuştu fakat kimse ona dokunamamıştı. Tegart çitini inşa etmiş olan David Hachohen, Wingate hakkında, “Ateşli, nüfuz eden, ciddi bakışları vardı; çukur gözleriyle içinize işlerdi ve onun karşısında ne yüzünüzde herhangi bir ifade belirir ne de lüzumsuz tek bir kelime edebildiniz,” demişti.⁴⁸ Wingate’in Kudüs’teki ofis arkadaşı da Wingate için, “Fanatikti,” diyordu. “Onu çok severdim. İyi de anlaşırdım. Fakat itiraf etmeliyim ki tam bir fanatikti.”⁴⁹

Wingate, isyancılarla olan durumu tersine çevirmek için, İngilizlerin Arap isyancıların teşebbüslerini önleyecek İngiliz askerleri ile hem Arapçayı hem de bölgeyi bilen Yahudi adamlardan oluşan “özel gece ekipleri” kurmasını savunuyordu.⁵⁰ Hazır, sessiz çalışan ve pusu taktikleri konusunda eğitilmiş olan bu ekipler talancı baskınlar yaparak çeteleri “kendilerini yok etmeye kararlı, uzaktan birkaç kurşun sıkarak değil, süngü ve bombayla saldırıyı yöntem bellemiş bir hükümet çetesinin onları kesinlikle bulacağına” ikna etmeyi deneyeceklerdi.⁵¹

Wingate Arap çete liderlerini geceleri evlerinde oturma konusunda ikna etmenin uzun zaman alacağını düşünmüyordu. “Kişisel olarak zayıflar ve tüm savaş teorileri kaçmak üzerine kurulu. Tıpkı tüm cahil ve ilkel insanlar gibi onlar da paniklemeye yatkın.”⁵² Çete tehdidi ortadan kalkınca da köylülerin sessiz kalmak için hiçbir bahaneleri kalmayacaktı. O noktada, diyordu Wingate, İngilizler çok daha makul bir şekilde köylülere baskı uygulayabilirdi çünkü işbirliği yapmamak açıkça çetelere yardım ve yataklık yapmak anlamına gelebilirdi.

Olayların gidişatı da Wingate’e yardımcı oldu. Almanya’nın Avusturya’yı ilhakının Çekoslovakya’daki Alman nüfusunda benzer entegrasyon taleplerini gündeme getirdiği Avrupa’daki belirsiz durum 1938 yılında Filistin için pek fazla askerin tahsis edilemeyeceği anlamına geliyordu zira o sırada Çek krizinin bir başka savaşı tetiklemesi mümkünmüş gibi görünüyordu. Bu koşullar altında, Wingate’in planının ekonomisi yetkililere güzel gözüktü ve Wingate haydutların işini bitirip Kuzey Filistin’deki Yizreel Ovası’ndaki petrol boru hattını savunmak için üç ekip kurma izni aldı. Wingate nerede olduklarına dair bilginin sızdırılma şansını azaltmak için üs olarak ovanın güneyinde bulunan

üç Yahudi yerleşimini seçip karargâhını Ein Harod'da kurmuştu. Bu, bilinçli bir tercihti çünkü Kutsal Kitap'a göre Ein Harod, Gidyon'un Medyenleri dağıtacak üç yüz kişiyi seçtiği yerd. Bir yandan Kutsal Kitap üzerinden kendi kendine İbranice öğrenen Wingate, ekibinin adını da "Gidyon Kuvvetleri" koymak istiyordu fakat üstleri buna müdahale etmişti.

Wingate'in ekibe aldığı adamlardan biri müstakbel İsrail generali Moşe Dayan'dı. O zamanlar yirmilerinde olan Dayan, yasadışı Yahudi öz savunma örgütü Haganah'ın bir üyesi ve İngilizler tarafından tüfek taşıma lisansı verilen yedek polislerden biriydi ancak o bile, Wingate'in önerdiği şeye şaşırdığını itiraf etmişti. Dayan daha sonra, "Pusularımızı her zaman savunulacak Yahudi yerleşimlerine yakın ve terör üssü olarak hizmet veren bir Arap köyünün çıkışından uzakta kurardık," diye yazacaktı.⁵³ İlk başta ekibine bir elinde tabanca diğer elinde Kutsal Kitap tutarak ve kırık dökük bir İbraniceyle seslenen Wingate onu hem etkilemiş hem de korkutmuştu. "Bir süre sonra ondan İngilizce konuşmasını istedik," diyordu Dayan, "çünkü garip İbranice aksanını takip etmekte zorlanıyorduk ve sadece dilimizde tanınması kolay Kutsal Kitap alıntılarını anlayabiliyorduk."

Özel Gece Ekipleri 1938 Haziran ayında saldırılarına başladığında Wingate talepkâr ve vahşi bir lider olduğunu gösterdi. Ufuk çizgisinde siluet şeklinde ilerleyen bir Arap atlıyı vurmaya başaramadığı için ekibinden birinin yüzüne sopasını indirmişti. Başka bir olayda da yakaladıkları dört Arap'tan birini yerden aldığı bir avuç kum ve taşla boğmaya çalışarak sorguladı. Mahkûm yine de konuşmayı reddedince, Yahudi askerlerden birine döndü. "Bu adamı vur," diye emretti ancak asker tereddüt etti. "Duydun mu? Vur onu." Asker emri yerine getirdi. Wingate diğer üç tutukluya döndü. "Şimdi konuşun!" diye bağırdı.⁵⁴ Kampta, adamları Wingate'in davranışlarına çok şaşıyorlardı. Çadırında çıplak bir şekilde oturarak Kutsal Kitap okuyor, kendini bir fırçayla ovarak temizliyor ve çiğ soğanı sanki elmaymışçasına yiyordu.

* Birleşik Krallık Filistin Mandası'ndaki Yahudi yerleşimlerini korumak amacıyla kurulan ve 1920-1948 yılları arasında faaliyet gösteren Yahudi paramiliter örgüttür. (yay. n.)

Boru hattına yapılan saldırıların sayısı azalmıştı ancak Özel Gece Ekipleri girişimi uzun sürmedi. Temmuz ayının başında Wingate kendini aldatarak Nasıra'yı işgal etmiş bir Arap çetesine üç ekipten topladığı seksenden fazla kişiyle saldırmaya karar verdi. Operasyon, Wingate yanlıs köyün etrafına pusu kurduğu andan itibaren kötü gitmeye başladı. Hatasını fark edince de çetenin dinlenmekte olduğu yerleşime bir saldırı düzenledi ancak bu kaotik gece saldırısında bir dost ateşiyle vuruldu. "Birinci sınıf bir rezillikti," demişti bir meslektaşı.⁵⁵ Wingate operasyon raporunu hastaneden yazmıştı. "Daha fazla dikkat ve özene ihtiyaç vardı," diye itiraf etmişti.⁵⁶

Wingate iyileşip daha fazla baskın yapmak için gece ekibini yönetmeye dönmüş olsa da ekipler o yıl içerisinde tasfiye oldular. Bu sırada Wingate'in planlarının detaylarını paylaşmayı reddetmesi –operasyonel gizlilik sebebiyle– diğer İngiliz subaylarının canını sıkıyordu. Wingate, İngiliz politikasının genel başarısızlığı için kolayca bir günah keçisi olabilirdi. Kıdemli bir polis memuru onu "su götürmez bir ayak bağı" olarak tanımlamıştı.⁵⁷ Wingate'in, "asayiş ve güvenlik için hükümet kuvvetleriyle tesis ettiği koordinasyonu polis kuvvetleriyle de kurmak için hiçbir girişimde bulunmadığını" söylemişti. Başka bir yetkili de gece ekiplerinin taktiklerinin, "adil dövüş konusundaki genel şöhretlerini kaybettirdiğine" inanıyordu.⁵⁸ Aslında İngilizler Wingate'i çok daha önce kurban etmişti.

1938 Ağustos'unda Filistin'deki yüksek komiser Sör Harold MacMichael, İngiltere'nin mandadaki bu sert yaklaşımının tamamıyla ters teptiğini gözlemlemişti. "İki yıl öncesinde," diyordu, "düzensizlik başta Filistinlilerin yardım ettiği yabancı gönüllülerce canlı tutuluyordu. Durum şimdi tersine dönmüştür."⁵⁹ İngilizler geç de olsa, Avrupa'da savaş çıkarsa, Filistin'de istikrarın olmasına ihtiyaçları olduğunu fark ettiler. Bu sonuca ulaşmanın tek yoluysa askerî değil, politik yöntemlerden geçiyordu.

ARAPLARI YATIŞTIRMAK

Britanya'nın Filistin'deki etkisiz isyan bastırma yaklaşımı yalnız Arap nüfusunu yabancılaştırmamış, Yahudilerin giderek artan ipleri ellerine alma isteklerinden doğan şiddetin daha da genele yayılmasını da engelleyememişti. 1938'in başlarına kadar, Yahudi cemaati Yişuv', *havlagah* dedikleri bir kendine hâkim olma politikası izlemişlerdi. Fakat İngilizlerin onları koruyamayacağı ortaya çıktıkça bu yaklaşım tartışmalı bir hal almıştı. Geleceğin İsrail başbakanı İzak Şamir sonradan *havlagah* politikasını "felaket" olarak niteleyip İngilizlere karşı neden silaha sarıldığını açıklarken, bu politikanın "ileri görüşlü olmayan, kendini kandırmaya yönelik; eğer onlara kızmazsak İngilizlerin bize verdikleri sözleri er ya da geç tutacakları gibi anlaşılmaz (...) ve gerekçesiz bir inanışa dayandığını," söyleyecekti.¹

Havlagah politikasının devamlılığını mümkün kılan ortaklığın çökmeye başladığına dair ilk sinyaller, 12 Nisan 1938'de Hayfa'daki petrol terminalinde Arap işçiler tarafından kullanılan trende buldukları bombayı imha etmek için cesurca fakat beceriksiz bir atılımda bulunan iki İngiliz polis memuru öldüğünde geldi. *Havlagah* politikası, hiçbir kayıp verilmiş olmamasına karşın bir Arap otobüsünü taradıkları gerekçesiyle iki Yahudi gencinin İngiliz askerî mahkemesince idama mahkûm edilmesinden sonra, o yılın haziran ayında çöktü. Bir idam cezası kararı kaldırıldı fakat diğeri uygulandı. Yirmi üç yaşındaki Schlomo Yousef'in 29 Haziran'da asılması öfke yaratmıştı çünkü İngilizler tarafından Filistin'de idam edilen ilk Yahudiydi ve o ana kadar İngilizler, savunma yapılanmaları Haganah'ı kullanarak kendilerini savundukları durumlarda Yahudileri affetmişti.² Bu idam, Yousef'in

İsrail devleti kurulmadan önce Filistin Yahudilerine "Yahudi cemaati" anılanuna gelen Yişuv deniyordu. (yay. n.)

üyesi olduğu, Haganah'ın sağcı kesimi olan Irgun Zvai Leumi'nin düzenlediği bir dizi intikam saldırısına yol açtı.

6 Temmuz'da Hayfa pazarına yirmi bir Arap ile altı Yahudiyi öldüren ve yüz altı kişiyi yaralayan iki bomba atıldı. 15 Temmuz'da, Kudüs'teki Davud Sokağı'nda başka bir bomba on Arap'ı öldürdü ve otuzunu yaraladı. Daha büyük bir katliam sabah sekizde patlamak üzere kurulmuş, sebzelerle gizlenmiş altı buçuk kilogram ağırlığındaki bir bombayı içinde bulunduran bir sepet bir Yahudi tarafından bırakılırken fark edilince engellenmişti. Hayfa pazarında aynı ayın yirmi beşinde bir bomba daha patlamıştı. Elli üç Arap ölmüş, otuz yedisi yaralanmıştı. Polis ve ordu hızla bölgeyi kordona almış fakat İngiliz raporuna göre, "kundaklama, sabotaj ve yağmayla ciddi bir Yahudi mülkünün yok edilmesine ve taşlama, dövme ve bıçaklamayla dört Yahudinin ölmesi, on üçünün yaralanmasına yol açan bir dizi Arap misillemesini durdurmaya" başaramamışlardı.³ Ağustos sonunda Hayfa pazarındaki bir başka bombalama yirmi dört Arap'ın ölmesine ve otuz beşinin yaralanmasına neden olmuştu. Aynı rapor, bu olayların sonucu olarak, "bir arabanın zamansız gaza basmasının ya da kalabalık bir sinemada bir kitabın düşmesinin" nasıl paniğe yol açabileceğini de anlatıyordu. "Ortaya bırakılan herhangi bir paket kuşku unsurudur ve boş bir sigara tabakasını arabadan atmak takip edilmeye davetiye çıkarmaktır."

Araplar ile Yahudiler arasındaki, bu giderek ucu kaçan kısasa kısas İngilizleri bir çıkmaza sokmuştu. Allenby'nin yirmi yıl önce Kudüs'e girişi üzerine Britanya'nın Filistin'de "dürüstlük ve adalet temelli yeni bir düzen" kuracağı öngörüsünde bulunan *The Times* şimdi polisin "kendini suikastçılardan, ılımlı Arapları radikallerden, Yahudileri Araplardan ve son olarak masum Arapları neredeyse herkesin Yahudi misillemesi olarak gördüğü iyi planlanmış saldırılardan korumak zorunda" olduğu bir kâbusu tarif ediyordu.⁴ Eylül 1938'in başlarında Yüksek Komiser, Londra'yı durumun gittikçe kötüye gittiği ve asi liderlerin "kendilerinden daha çok korkulan ve saygı duyulan bir konuma" geldiği konusunda uyarmak zorunda hissetmişti.⁵

* "İsrail Ulusal Askerî Örgütü"

Londra’da Kolonyal Sekreteri Malcolm MacDonald iki zorlukla karşı karşıyaydı. İlk Sudetenland’daki Çek krizi Avrupa’da savaşın habercisi olmuşken, İngiliz hükümetinin Filistin’deki garnizonu güçlendirmek için hiçbir asker gönderemeyecek oluşuydu. İkincisi de, Sudeten krizi geçip ek askerler gönderilebilse bile, bu yedek kuvvetlerin sorunu çözemeyecek oluşuydu. Yıl içerisinde sonradan söyleyeceği gibi, “Filistin’deki asıl problem askerî değil, siyasadır. Askerlerimiz düzeni sağlayabilir ancak barışı sağlayamaz.”⁶

“Siyasi problem” Balfour Deklarasyonu’yla yaratılmış ve onu düzeltmeye çalışırken de Peel Komisyonu her şeyi daha da kötü bir hale getirmişti. Peel’in bölünme teklifi masada olduğu sürece, en ılımlı Araplar bile İngilizlerle anlaşmaya yanaşmıyordu. MacDonald Ağustos 1938’de Kudüs’e yaptığı gizli bir ziyarette birinci elden bunu deneyimlemişti. Oraya vardığında hem Yahudi hem de Arap liderlerle buluşmayı ummuştu ancak Yüksek Komiser ona böyle bir şansının olmadığını söylemişti. Britanya bölünmeyi desteklerken, hiçbir Arap hain olarak görülüp öldürülme riskinden dolayı konuşmaya yanaşmayacak, diye açıklamıştı Yüksek Komiser.⁷ Yüksek Komiser de mevcut iklimde görüşmelerin yaratacağı istenmeyen zayıflık izlenimini bertaraf etmek istiyordu.

Hükümet, Peel Komisyonu’nun yarattığı kargaşadan kendini kurtarmak için başında önemli bir devlet görevlisi olan Sör John Woodhead’in bulunduğu ikinci bir inceleme komisyonu gönderdi. Peel’in teklifinin mümkün olup olmadığını değerlendirmekle görevlendirilen komisyon üyeleri, çevrede şiddet giderek kötüleşirken, üç ay boyunca Filistin’i dolaştılar. Woodhead, Beerşeba’da bir okulu bizzat ziyaret ettiğinde Arap bir çocuğa bir parça çikolata verdi. Çocuk, Filistin’i bölmek ve en iyi topraklarını Yahudilere vermek için gelen bir adamdan hiçbir şey almayacağını söyleyerek çikolatayı yere fırlattı. İşin aslı, çoğu durumda, Yahudiler taşlı tepeleri ve sıtmal bataklikları yüklü bir çalışmayla elverişli topraklara çevirmişti. Ancak, İngilizlerin de fark ettiği üzere, bu dönüşüm Arapları Yahudilere yaklaştırmamıştı. Beklendiği üzere Woodhead ekim ayında raporunu hükümete sunduğunda Peel Komisyonu’nun bölünme teklifinin üzerini çizmişti ancak meslektaşlarının iki muhtemel alternatiften hangisinin daha iyi olacağı konusunda anlaşamadıklarını da belirtmişti. Bu da İngiliz hükümetine

Peel raporundan kurtulmak için ihtiyacı olan bahaneyi sunmuştu. Fakat kararını hemen açık etmedi. Çaresiz bir şekilde çetelerin şiddet politikasının onları zorladığı izlenimini Araplara vermekten kaçındıktan sonra, bölünmenin “isyancılara göre askerî açıdan üstün bir konumda olana dek” gerçekleşmeyeceğinin açıklanmasını ertelemeye karar verdiler.⁸

Chamberlain’in yüz kızartıcı bir şekilde “barış zamanı”nı ilan etmesinden sonra eylül sonunda imzalanan Münih Antlaşması İngiliz hükümetine ihtiyacı olan alanı tanıdı. Ekimde, kabine Filistin’e daha fazla asker göndermeye ve Woodhead Komisyonu’nun bulgularını kasım başında açıklamaya karar verdi. Takviye güçlerin ilk görevi, Yafa’ya ilerlemeden önce Arap isyancıların tarihî merkezi tamamıyla kontrol ettiği Kudüs’te İngiliz kontrolünü yeniden kurmaktır.

Bu operasyonun başında henüz pek tanınmayan Tümgeneral Bernard Montgomery bulunuyordu. Kendinden önce MacKereth, Tegart ve Wingate’in yaptığı gibi görece küçük bir grup asinin şiddetten sorumlu olduğunu düşündü. İngiliz ordusunun, “ilk ve birincil görevi”, diye düşünüyordu, “bu silahlı çeteleri yakalayıp yok etmektir. Acımasızca avlanmalılar, onlarla çatışmaya girdiğimizde de öldürmek için vurmalıyız.”⁹ Sonraki üç ayda direniş vahşi bir şekilde bastırıldı. En yakın tahmin, 1936 ila 1939 yıllarında beş bin Arap erkeğin öldürüldüğü ve on bininin de yaralandığı yönündeydi. Ayaklanmanın sonuna doğru, yetişkin erkek Filistinli Arap nüfusunun yüzde onu ölmüş ya da yaralanmış, hapse atılmış ya da sürgün edilmişti.¹⁰ Kıdemli İngiliz subayları memnuniyetle –isyankârların yasakladığı– fesin yeniden kullanılmaya başladığını gözlemlemişlerdi.

Avrupa’daki savaş tehdidi Fransızları İngilizlerle olan ilişkilerini onarmaya zorlamıştı. Paris’te, hükümet çatışma beklentisi içinde üst düzey askerî görüşmeler yapmak için Londra’ya yanaşmıştı. Fransız hükümeti, o sırada Suriyelilerle yaptıkları ve Suriye’ye daha fazla özerklik veren 1936 antlaşmasının parlamento onayını “Suriye’nin özgürleşmesi çok ani olursa ülkenin Alman etkisi altında kalabileceğini düşünerek” rafa kaldırmıştı.¹¹ Fransızlar ayrıca bir diğer potansiyel çatışma kaynağıyla baş edebilmek için Kuzey Suriye’deki İskenderun Limanı’nı Türklere bırakacak görüşmeleri gizli bir şekilde başlatmıştı. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Halifax kasımda Paris’teki bir görüşmede Müftü meselesini gündeme getirince, Müftü’nün “çok sıkı gözetim altında

olduğu” ve “önem taşıyan herhangi bir kimseyle görüşmediği” konusunda Fransızlardan güvence almıştı.¹² İngilizler bu sözlerin eyleme geçip geçmeyeceği konusunda şüpheliydi fakat Şam’da MacKereth, Suriye’deki isyancıların eylemlerine karşı Fransızların eyleme geçme istekliliğinde ciddi bir artış tespit etmişti.¹³

Fransa’nın kendilerine daha geniş bir özerklik vermeyi reddetmesi ve İskenderun’u Türklere vermek istiyor oluşundan doğan Suriye milliyetçilerinin öfkesi de İngilizlere yaramıştı. İngiliz baskısının Fransa’nın kendilerine karşı daha sert olmasına sebep olduğuna ikna olmuş ve İngiliz yardımıyla, Fransızlardan bağımsızlıklarını kazanabileceklerine inanan milliyetçiler şimdi de desteklerini Filistinli isyancılardan çekiyorlardı. İngilizlerin neden eninde sonunda onlara yardım edeceğini düşündükleri, MacKereth’in, bir süredir, Suriye Başbakanı Cemil Mardam’a gizli bir şekilde aylık yardım yaptığını açık eden İngiliz arşivlerindeki bir notla tam olarak anlaşılır bir hale geldi.¹⁴ Bu ödemeler savaş kendini göstermeye başlayıp Londra, “Fransızların şüphe duyabileceği tüm konsolosluk dışı faaliyetleri” sonlandırmanın önemli olduğuna karar verdiğinde sona erecektir.

Bu esnada İngiliz kabinesi savaş ihtimalinin stratejik değerlendirmeleri önemli bir hale soktuğunun farkında olarak Filistin için yeni bir politika oluşturmuştu. Önceden Yahudilere karşı önyargılı bir politikanın Birleşik Devletler’i kendilerinden uzaklaştırmasından endişe ediyorlardı zira Amerika’daki Yahudi nüfusun kamuoyunu karıştırma ihtimali vardı. Fakat durumun aciliyeti ortadayken, Arapların sayısal gücünden kaynaklanan korku Yahudilerin politik etkisinden duyulan endişeyi aşmıştı. Kabineden bir bakan, “Eğer Orta Doğu’da arkamızda düşman bir Arap dünyasının olduğu bir krize daha denk gelirsek,” diye uyarıyordu meslektaşlarını, “o zaman askerî konumumuz oldukça savunulmaz bir hale gelir.”¹⁵ Süveyş Kanalı ve Irak’tan Hayfa’ya kesintisiz petrol akışı, neredeyse on yıl önce ölen bir adam tarafından siyonistlere verilmiş yirmi iki yıllık bir taahhütten çok daha önemliydi. Aynı şekilde Filistinli isyancıları bastırmak için gereken yirmi bin cephe askerinin açığa çıkarılması gerekiyordu.

Kabine 20 Nisan 1939’da hükümetin Filistin’deki politikasında değişiklikler öngören Beyaz Bülten üzerine tartıştı. Teklifleri sunan MacDonald bültenin “Filistin’in geleceği için en iyi hükümeti oluşturmaya tüm dikkatimizi vermemize izin verilseydi burada olmayacak bazı özellikler” taşıdığını itiraf etmişti.¹⁶ Teklif, Yahudi göçünü sonraki

beş yıl için on beş binle sınırlamayı ve Yahudilerin Arap toprağı alma hakkını kısıtlamayı içeriyordu. Kabine toplantısının görece gizliliğı içerisinde MacDonald iki önlemin de niçin gerekli olduğı konusunda lafını sakınmamıştı. İtiraf ettiğı üzerine bu, “Arapları yatiştirmek için”di.

Başbakan Neville Chamberlain, MacDonald’dan sonra söz alarak arkadaşlarının “Filistin probleminin uluslararası duruma etkisi” ve özellikle Müslüman dünyasını kendi taraflarında tutmanın “muazzam önemi açısından değerlendirmesini” istedi.¹⁷ Selefî Arthur Balfour’un yirmi yıl önceki, eğer bir çatışma kaçınılmazsa bunun “Fransızlardansa Araplarla olması tercih edilebilir” sözlerini tekrarlayan Chamberlain, meslektaşlarına benzer kesinlikte bir seçenek sunuyordu. “Eğer bir tarafı kızdırmak zorundaysak,” diye sonlandırdı sözlerini, “Araplardansa Yahudileri kızdıralım.”

Londra’daki bir konferansta Yahudi ve Arap temsilcilerini uzlaştırmaya dönük başarısız bir girişimden sonra, Beyaz Bülten 17 Mayıs’ta yayımlandı. Temmuzda, MacDonald altı aylık bir göç yasağı ilan etti. Üç ay sonra, Milletler Cemiyeti Daimî Konseyi Britanya’nın politika değişimini oylamaya sunduğunda, dörde karşı üç oyla Beyaz Bülten maddelerinin mandayı ihlal ettiğine karar verildi. Bu sebeple de bülten yasadışıydı ancak o esnada Milletler Cemiyeti önemini çoktan kaybetmişti. On beş gün sonra da Hitler, Polonya’yı işgal edecekti.

Britanya’nın Arapları destekleme kararında gizli olan basit bir hesap vardı. Önceki dünya savaşında olduğı gibi Araplar tarafını seçmemişlerken ve bu durum ciddi bir tehlike arz ederken, Hitler’in açık nefreti Yahudileri çaresiz bırakmıştı. “Yahudiler?” diye soruyordu Mısır’daki İngiliz elçisi tumturaklı bir şekilde, “Objektif olalım. Şu anda ortadalar. Ancak onları terk etmemeliyiz. ‘Evleri’ için iki bin yıl beklediler. Diyetlerini son damlasına kadar almaları yolunda onlara en iyi şekilde yardım edebilmemiz için birazcık daha bekleyebilirler (...) Şimdiye kadar onlara kötü davranmadık ve olmayacak şeyleri istemenin onlara bir şey kazandırmayacağını fark etmeliler – özellikle de dünyadaki tek dostlarının biz olduğunu düşünürsek.”¹⁸

Eylül 1939’da patlak veren savaş Yahudilere beklemekten başka şans tanımamıştı. Bu esnada birkaç dost edinecek ve son üç yılın en önemli dersini hazmedeceklerdi: İngilizlerle muhatap olurken şiddet işe yarıyordu.

BÖLÜM ÜÇ

GİZLİ SAVAŞ: 1940-1945

İngiliz askerleri, Palmira, 1941. Britanya hükümeti aynı yıl Suriye ve Lübnan'ı Vıcy Fransası'ndan almak için kısa ama kanlı bir savaş başlattı.

SÜRGÜNDE BİR KRAL

18 Haziran 1940 akşamında –Fransız hükümetinin işgalci Alman ordusuyla bir ateşkes arayışında olduğunu ilan ettiği günden sonraki günde– BBC, Londra’ya zar zor kaçabilmiş Fransız bir tuğgeneralden cüretkâr bir mesaj yayınladı. “Son söz söylendi mi? Umut etmemeli mi? Mağlubiyet kesin midir?” diye sormuştu cevap beklemeden, sonrasında kendi imzası haline gelecek cansız bir tonla. “Hayır! (...) Fransa yalnız değildir! Yalnız değil! Arkasında engin bir imparatorluk var. Denizlere hükmeden İngiliz imparatorluğuyla aynı emellere sahip ve mücadeleye devam ediyor (...) Bu savaş Fransa cephesiyle sona ermedi. Bu bir dünya savaşı (...) Dünyanın kaderi tehlikede (...) Ne olursa olsun Fransız direnişinin ateşi sönmeyecek ve sönmemelidir.”¹ Üçte ikisi Almanya tarafından işgal edilmiş, geri kalan kısmı da bir parça özerklik karşılığında Hitler’le ortak hareket etmeye gönüllü olduğunun sinyalini veren Pétain’in başında bulunduğu Vichy hükümetince yönetilirken, engin Fransız imparatorluğu Charles de Gaulle’ün hayal ettiği direniş için merkezî önem taşıyacaktı. Bu stratejinin kalbinde de Doğu Akdeniz yatıyordu.

Uzun boylu ve kendi halinde bir şahsiyet olan Charles André Joseph Marie de Gaulle kırk dokuz yıl önce kendini sıradan burjuvadan ayırt etmek için çok çaba sarf eden bir ailede doğmuştu. De Gaulleler küçük aristokratlardı: ebeveynleri, Henri ve Jeanne kuzendiler ve basmakalıp fakat gururlu bir hayat sürüyorlardı. İnancı birer Katolik ve ateşli kralcılar olduklarından Marseillaise’i söylemezler, Bastille Günü’nü kutlamazlardı.

Henri de Gaulle, Fransa-Prusya Savaşı’nda savaşmış ama subay olmayı başaramamıştı. Bir süreliğine, hükümetin dine karşı politikaları onu işinden soğutana kadar, İçişleri Bakanlığı’nda çalışmıştı. Sonrasında

da özelleşerek dinî kurum tasfiyesinden kurtulmayı başaran Paris'teki iki Cizvit okulundan birinin müdürü olmuştu. Fransız yaşamında yabancıların, Yahudilerin, Protestanların ve hür masonların etkisine karşı kampanya yürüten ve krallığın yeniden kurulması için çağrıda bulunan yeni sağcı günlük gazete *Action Française*'i okumaya düşkün biri olarak ülkenin tarihindeki çeşitli zamanlarda aristokrat atalarının ufak rolleriyle gurur duyuyor ve ulusun düşüşü konusunda da lafını sakınmıyordu. Sonuç olarak, Charles'ın ilk politik anılarından biri "Faşoda'nın teslim oluşu"na dairdi.² De Gaulle, Fransa'nın eski düşmanına karşı duyulan şüphenin derin olduğu bir aileye doğmuştu. Henri de Gaulle'ün İngilizler için, "Hain mi?" diye sorduğu söylenirdi, "bu sıfat pek hafif kaçıyor."³

Bu tip bir yetiştirilmenin sonucu olarak Charles de Gaulle'ün orduya katılması şaşırtıcı değildi. 1912'de, sarkastik ve açık sözlü Albay Philippe Pétain tarafından yönetilen 33. Alay'a katıldı. Aynı şekilde, 1914'te savaş çıktıktan kısa bir süre sonra yaralandığında, bundan İngiliz hükümetinin savaşa daha hızlı katılmayı başaramamasını sorumlu tutması da şaşırtıcı değildi. St Cyr'daki askerî akademiden mezun olurken "çok yetenekli bir öğrenci" olarak tanımlanan de Gaulle, savaşta bu yeteneğini gösterecek pek fırsata sahip olmamıştı. Verdun'da, 1916'da yaralanıp esir alınınca savaşın çoğunu da esir olarak geçirmişti.⁴ Beş kaçma girişimi de başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

Ateşkesten sonra de Gaulle, St Cyr'a dönüp tarih dersleri vermeden ve harp akademisinde kendi eğitimine devam etmeden önce kısa süre Polonyalılarla birlikte Sovyet Rusya'yla çarpışmıştı. Oradan karakterinin iki veçhesini de özetleyen bir rapor almıştı. "Parlak ve yetenekli niteliklere" sahip, "akıllı ve okumuş bir subaydı" ancak bu yetenekleri "kendine olan aşırı güveni, başka insanların görüşlerine olan tahammülsüzlüğü ve sürgündeki bir kral gibi davranışı" yüzünden heba etmişti.⁵ Kendisine 1940'ta biçtiği role esrarengiz bir şekilde uymuştu.

Onu Fransız ordusunun en zeki subayı olarak tanımlayan ve artık mareşal olan Pétain tarafından desteklenen de Gaulle kendini eleştirenleri görmezden geldi. "Girişken adam değişmez bir şekilde yüksek doz

egoizm, gurur, sertlik ve kurnazlığa sahiptir,” diye yazacaktı 1932’de basılmış bir kitapta.⁶ “Komutası altındakiler sessiz bir şekilde burnu büyüklüğü ve talepkârlığından yakınırlar. Ancak, bir kez eyleme geçildiğinde fısıldayanlar susuverir. İstençleri, umutları, demirin mıknaısına çekildiği gibi ona kayar.”

De Gaulle ikinci bir kitapta Fransız ordusunun kendini mekanize ve hareketli bir zırhlı güce dönüştürmesi gerektiğini savunuyordu, bu görüş ona “Binbaşı Motor” takma adını kazandıracaktı. Fransız hükümeti de Gaulle’ün tavsiyesini dinlemedi fakat statik savunmaya ciddi yatırım yaptı: Majino Hattı.⁷ Ancak, de Gaulle’ün tahmin ettiği gibi, Fransa’nın doğusundaki bu güya zapt edilemeyen istihkâmlar zinciri Almanları püskürtmekte ya da onlara mani olmakta başarısız oldu. Fransa’nın Dördüncü Zırhlı Birliği’nin başına geçtiği 1940 Mayıs ayında de Gaulle’ün karşılaştığı en büyük handicap yakıt eksikliğiydi. Fransa’nın mağlubiyetinden duyduğu derin üzüntü, haklı çıkmış olduğu hissiyatıyla az da olsa yatışmıştı.

6 Haziran’da de Gaulle Fransa Başbakanı Paul Reynaud tarafından cepheden çağırılıp devlet bakanı yapıldı ve henüz kendi başbakanlığının ilk ayı bile dolmamış olan Winston Churchill’den daha fazla yardım talep etmesi için Londra’ya gönderildi. 1930’ların politik yabaniliğinde geçirdiği yıllardan sonra, Churchill sonunda babasını haksız çıkarmış ve asla başarılı olamayacağı konusundaki görüşleri –hem de en elverişsiz koşullarda– bertaraf etmişti. Donkarkız Tahliyesi tamamlanmış ve Churchill, ulusa “sahillerde savaşmak” için hazır olmaları gerektiğini söyledikten sonra Britanya’da hava kontrolü için verilecek savaşı düşünmeye başlamıştı; bu mücadeleyi kaybederlerse Alman askerî kuvvetleri deniz çıkarması yapabilecekti.

Bu, de Gaulle’ün Britanya’ya ilk ziyaretiydi ve Churchill’den daha değerli bir uçak istediğinde ciddiye alınmamıştı. Ancak sebebini anlamış ve Başbakan’a sakın bir şekilde doğru kararı verdiğini söylemişti – Churchill bunu hiç unutmayacaktı. De Gaulle Fransa’ya döndükten sonra, Reynaud istifa etti ve hiçbir şeyin Reynaud’nun halefi –ve eski danışmanı– olan Mareşal Pétain’i teslim olup kötü şöhretli “Vichy”

* Fransa’nın tüm kuzey ve doğu sınırlarını kapsayan, hatta son kısmı da Korsika’da inşa edilmesi planlanmış savunma hattı. (yay. n.)

hükümetini kurmaktan alıkoyamayacağı ortaya çıkınca, Churchill, de Gaulle'ün kaçışını organize etti. De Gaulle, Churchill'in de dostu olan milletvekili Edward Louis Spears'a görünüşte veda etmek için Bordeaux Havalimanı'nın asfalt pistine kadar ona eşlik etmiş, pist hareketleri esnasında uçağa Spears tarafından uçağa çekilmişti. "Okyanusu yüzerek aşmayı planlayan, sahildeki bir adam kadar çıplak hissetmişim," diyecekti de Gaulle daha sonrasında, kırılğanlığını dışa vurduğu nadir anlardan birinde.⁷

Spears, de Gaulle'ü "herkese boyundan ötürü tepeden bakan, düz, doğrudan, hatta gaddar (...) değişik görünüşlü bir adam" ve kendisinin de fark ettiği üzere, "kurnaz bir adam" olarak hatırlıyordu.⁸ Arkadaşı Churchill, Fransız generalin direnişin sembolü haline gelmesi gerektiğini savunurken, de Gaulle'ü Londra'daki ilk endişeli günlerinde sakinleştiren oydu. Başbakan sonradan de Gaulle'ü kişisel özelliklerinden dolayı seçtiğini söylemişti – "Genç ve enerjiktir ve bende oldukça olumlu bir izlenim bırakmıştı," diye yazmıştı– ancak aslında o sırada başka bir aday olmadığından seçim şansı da yoktu.⁹ Fransa'nın baş döndürücü bir hızla çöküşünü müteakip –bu durum şok ediciydi çünkü İngilizler her zaman Fransızları ziyadesiyle militarist olmakla suçlama eğilimindeydiler– Churchill'in, İngilizleri hissettikleri kadar izole olmadıkları konusunda temin edebilecek bir Fransız'a ihtiyacı vardı. De Gaulle'ün 18 Haziran'da radyo üzerinden bir mesaj yayınlamasına izin verilmesi konusunda –kendi kabinesinin üyelerinin muhalefetine karşın– ısrarcı olmasının temel sebebi de buydu. Churchill'in stratejisi başarıya ulaşmıştı. O eylül ayında Britanya'da yapılan bir araştırma sert mücadeleye rağmen de Gaulle'ü en popüler yabancı olarak gösteriyordu. Kendi ülkesinde halen pek tanınmıyordu.

De Gaulle, radyo yayınından sonra, Fransa kolonilerindeki yüksek yetkililere telgraf göndererek kendine katılmaya çağırmıştı. Ama bu soğuk çağrılarının tümü başarısızlıkla sonuçlanmıştı. De Gaulle çoğu emekliliğe yakın ve aileleri Fransa'da olan kimseleri ikna etmeye çalışıyordu. Spears böylelerinin "ne kadar onurlu olursa olsun bir macera gibi görünen bu atılım için yaşam boyu hizmetlerinin meyvelerini feda etmeye yanaşmayacaklarını" gözlemlemişti.¹⁰

Özgür Fransa'ya katılmak düşük rütbeli subaylar için bile ciddi bir risk taşıyordu. İngiliz bir meslektaşının önerisi üzerine Fransız bir subay, "Bunun benim için ne anlama geleceğini düşündün mü hiç?" diye sormuştu. "Ölüme mahkûm edilecek ve yakalanırsam kurşuna dizileceğim; Fransa'daki tüm mülkümü kaybedeceğim ve Fransa hükümetine sadık bir şekilde hizmet edeceğime dair subay olurken ettiğim yemini bozmuş olacağım. Mevcut Fransa hükümetini onaylamıyorum ama gerçek şu ki onayladığım hükümete riayet edeceğime dair bir yemin etmedim ben."¹¹ Son olarak da, iki oğlunun da Fransa ordusunda görev yaptığını, firar ettiği takdirde onların kariyerini mahvedeceğini eklemişti.

De Gaulle Beyrut'taki yüksek komiser ve 37 bin kişilik Armée du Levant'ı (Doğu Akdeniz Ordusu) yöneten generale "İmparatorluğun ve Fransa'nın bütünlüğünü ve onurunu savunmanın görevleri" olduğunu söyleyen bir telgraf çektiğinde, terslenmişti.¹² Armée'nin kumandanı Britanya'nın cebinde olduğu açık olan "görece alt rütbeli bir subay" tarafından malumun ilam edilmesinden hoşlanmamıştı. Ayrıca Pétain hem generali hem de yüksek komiseri vatan hainliğiyle suçlayınca derhal Vichy hükümetinin tarafında yer almışlardı.¹³ Günler sonra, Churchill Almanların geçişini engellemek için Fransız Cezayiri'ndeki Mers el Kébir'de demirlemiş Fransa donanmasının batırılması emrini verince kendilerini haklı hissetmişlerdi. On üç Fransız askerinin ölümüne neden olan bombardıman İngiliz rakiplerinin gerçek emelleri konusunda Doğu Akdeniz Fransızları arasında bulunan geleneksel şüpheleri uyandırmış ve doğrulamıştı.¹⁴ Ayrıca bu durum de Gaulle'ün görevini daha da zorlaştırıyordu. Yalnızca Georges Catroux, tek kollu General Gouraud'nun eski yaveri ve şimdi Fransız Çinhindi'nin yüksek komiseri gelişmeleri coşkuyla karşılamıştı. Catroux ayrıca de Gaulle'ü önceki savaşta kaldıkları esir kampından kişisel olarak tanıyordu.

De Gaulle yaptığı çağrıya verilen şevk kırıcı cevapları anlatınca Churchill hazırlıksız yakalanmıştı. "Yapayalnız mı kaldınız?" sormuş, sonra toparlanarak şöyle demişti: "O zaman ben de sizi yalnız tanıyorum."¹⁵ Bu ani karar, dostluğunun halen kazanılabileceği hatalı bir şekilde düşünülen Vichy hükümetini karşılarına almayı istemeyen bazı meslektaşlarınca hayretle karşılanmıştı. Bu yüzden, İngiliz hükümeti

ertesi gün de Gaulle'e desteğini açıklarken kelimelerini dikkatle seçti. Hükümet, General de Gaulle'ü ("Tuğ" ön eki ortadan kalkmıştı) sürgündeki Fransa hükümetinin başı olarak değil, "nerede olurlarsa olsunlar, Müttefik davası için ona destekte birleşen tüm özgür Fransızların lideri" olarak tanıyordu.¹⁶

İngilizler de Gaulle'ün mağlubiyeti kabul etmeyişiinde gözlemledikleri inatçılığına hayranlardı ancak bu özelliğini kendilerine karşı kullanmasından o kadar da hoşlanmıyorlardı. Catroux'nun kısaca söylediği gibi, İngilizler Özgür Fransa'yı "kendi politikasının hizmetinde bir araç" olarak oluşturmuşken, Özgür Fransa kendisini çok farklı bir şekilde "Fransa'nın yeniden doğuşu" olarak görüyordu.¹⁷ De Gaulle, lideri Pétain'in "bunadığı" bir ülkenin temsil yetkisini üstlendiğini düşünüyordu.¹⁸ İlk radyo yayınından bir gün sonra, 19 Haziran'da, "Ben Fransız asker ve lider General de Gaulle, Fransa adına konuşuyorum," demişti.¹⁹ Ama daha sonra, Churchill kendisinden Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlığının garantisini vermesini isteyince, de Gaulle kızgın bir şekilde, İngilizlerce tanımlanan sınırlı gücünün altını çizerek bunun için yetkisi olmadığını söylemişti.

Fransa'nın çöküşü zaten aşağılayıcı bir şekilde olmuştu ancak de Gaulle için daha da kötü olan, çocukluğundan beri güvenmemesi öğretilen millete birden tabi kalmak zorunda oluşuydu. Güvensizliğini gizlemenin en iyi yolunun, hâlihazırda sorunlar yaşa da Fransa'nın her zamanki gibi büyük bir güç olduğuna inanıyormuş gibi davranmak ve buna karşı çıkanlara inatçı ve sert bir tutum sergilemek olduğuna karar vermişti. Yalnızca "ulusun ve devletin boyun eğmez koruyucusu" gibi davranırsa, "Fransızlardan destek alabilir, yabancıların saygısına mazhar olabilirdim," diye yazacaktı sonradan.²⁰

İngiliz meslektaşlarının çoğu bu caydırıcı taktiklere göğüs germeyi başaramayınca, de Gaulle bunları her zaman denemek için cesaret kazanıyordu. İngilizlerle baş etmek için, "Masaya yumruğunu vurmalısın," diye düşünüyordu, böylece "geri adım atarlar."²¹ En sadık destekçisi Spears bile "sanki bir zayıflıkmışçasına seilmeye karşı nasıl bir rahatsızlık geliştirdiğini" görmüştü.²² De Gaulle, İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in ona "tüm diğer Avrupalı müttefiklerinin toplamından" daha fazla sorun çıkardığının farkında olup olmadığı

ğını soruşunu büyük bir zevkle hatırlıyordu. “Hiç şüphem yok,” diye cevaplamıştı de Gaulle. “Fransa büyük bir güçtür.”²³

De Gaulle daha çocukken iki yüz bin kişilik bir orduyu yönetmenin hayalini kuruyordu ve 1940 yazının sonlarına doğru bu hevesini gerçekleştirmeye çok yaklaştı. Kendisine verilen destek yeterli gözüküyordu. Çad’ın itibarlı siyahi valisi, de Gaulle’e olan desteğini açıklayarak Fransız Kongosu ve Gabon’da da benzeri açıklamaların yolunu açmıştı. De Gaulle iyice güven kazanıyordu. Batı Afrika sahilindeki Dakar’a yapacağı bir keşif seferinin arifesinde, Londra’daki büyük bir mağazadan tropikal bir üniforma alırken görülmüştü ve bu, de Gaulle’ün serüveni fiyaskoya döndükten sonra tespit edilen güvenlik açıklarından biriydi. Bu olduktan sonra kısa süreliğine tabancasıyla kendini kafasından vurmaya düşünmüş olmasına rağmen, İngilizlerin güvenini kaybetmemişti. Hızlıca geri dönerek dikkatini bir kez daha Suriye’de topladı. Eğer Armeé du Levant’nın dostluğunu kazanabilirse, İngilizlerin göz ardı edemeyeceği ciddi bir güç haline gelecekti.

İngilizler de Gaulle’ün amaçlarını destekliyorlardı. Doğu Akdeniz’deki Fransızlar Vichy hükümetinin tarafına geçtiğinden beri, bir sorunları olduğunun farkındaydılar. En azından, Doğu Akdeniz, Almanya’nın üç yıllık isyanla hâlihazırda yerle bir olmuş Filistin’deki casusluk ve ifsat faaliyetlerine karşı köprübaşı işlevi görüyordu. Ayrıca Süveyş’e ya da Irak’taki petrol tesislerine yapılacak bir Mihver hava saldırısı için üs olabilirdi. O yaz Whitehall’de hazırlanmış gizli bir nota Britanya’nın Orta Doğu’daki konumunun, Suriye ve Lübnan dost ya da doğrudan İngiliz kontrolüne getirilmeden “muhtemelen savunulamaz” olacağı konusunda uyarıda bulunuyordu.²⁴ Kısa süredir İngiliz gazeteleri Macar ya da Bulgar pasaportu taşıyan ama kusursuz bir şekilde Almanca konuşan turistlerin Lübnan’ı sıkça ziyaret etmeye başladığını yazıyordu.²⁵

İngilizler, ayrıca, Doğu Akdeniz sorununun çözülmesinin zor olduğunun farkındaydılar çünkü Lübnan ve Suriye’nin kontrolünü doğrudan almaya kalkarlarsa asıl amaçlarının Fransa’yı bölgeden atmak olduğuna dair eski korkuyu canlandıracaklarını biliyorlardı. Siyasi hesaplar askerî bir gerçeklikle destekleniyordu. İtalyanlar eylül ortası

gibi Libya'dan Mısır'a doğru ilerlemeye başlayınca İngilizler Suriye ve Lübnan'ı zor kullanarak almak için asker ayıramayacak konumdaydılar. Bir süreliğine Vichy Fransasıyla Lübnan ve Suriye'de dengeli siyaset güderek Fransız hükümetinin dostluğunu kazanmaya çalıştılar fakat bu yaklaşımın elle tutulur bir sonuç verme konusundaki başarısızlığı, daha sert bir tutum taraftarı olan İngiliz hükümet mensuplarının eline bir koz vermişti. Ağustos 1940'ın sonlarına doğru İngiliz hükümeti Özgür Fransa'nın Doğu Akdeniz'de Vichy hükümetini devirecek bir darbe yapmasına izin vermeye karar verdi. Bu girişimi yönetmesi için de Doğu Akdeniz'deki uzun kariyerinden ötürü Georges Catroux seçildi.

Catroux, bölgedeki İngiliz-Fransız anlaşmazlığına dair kendi deneyimlerinden, Özgür Fransa'nın İngiliz yardımına başvurmadan Suriye ve Lübnan'ı kazanmasının önemli olduğuna dair İngiliz bakışını benimsiyordu. Maalesef bu kararlılık elindeki fırsatları değerlendirmesini maskeleydi. Sonbaharda Kahire'ye vardığında, darbenin gerçekleşmesine pek az zaman kaldığını düşünmüştü. Operasyonun "psikolojik sebeplerle kaçınılması gereken İngiliz kuvvetlerinin desteği olmadan gerçekleşeceğini" garanti ederek, "ordunun üçte ikisinin ve Hava Kuvvetleri'nin çoğunun benimle olduğuna emin olur olmaz Suriye'de iktidara el koymak için tereddüt etmem," demişti de Gaulle'e.²⁶

Catroux'nun iyimserliği yersizdi. Beyrut'taki Britanya elçisi, Doğu Akdeniz'de Özgür Fransa'ya verilen desteğin seviyesini "muazzam bir abartı" olarak tarif etmiş olmasına rağmen, Catroux Vichy Fransası'nın Suriye'deki yandaşlarına karşı atabileceği baskıcı adımları öngörememişti.²⁷ Tegart 1938'de kendisini ziyaret ettiğinde Arap isyanı hakkındaki dosyalarını beceriksizce didik didik etmiş olan Sûreté lideri Colombani kendi hemşerilerini Catroux'dan daha iyi tanıyordu. Hükümeti devirmek için bir Özgür Fransa ajanı, Colombani'ye rüşvet teklif edince, o da üstlerine gidip daha büyük bir teklif karşılığında plana ihanet etmişti.²⁸ Bu sırada de Gaulle taraftarı fikirlere sahip Fransız subayları hızla Fransa'ya geri gönderilmiş ve hemen ardından Colombani'ye rüşvet teklif eden Özgür Fransa casus ağı da çökertilmişti. Hem yüksek komiser hem de Armée du Levant'ın komutanı olan general geri çağırılmış ve yerine, daha önce Dürzi isyanı sırasında Sarraïl'in komutasında istihbarat şefi olarak Doğu Akdeniz'de hizmet

vermiş olan Henri Dentz gelmişti. Daha sonra Sarraill'le birlikte Paris'e çağrılan Dentz kendi fikrini net bir şekilde belli etmişti. "İngilizler," diyordu, "bizi neredeyse yok eden şeyleri temsil ediyorlar: demokratik-masonik siyaset ve Yahudi-Sakson finans. Geçmiş temsil ediyorlar, yapıcı şeyleri değil."²⁹

Aralık gibi, Catroux Doğu Akdeniz'de hiçbir şekilde darbe şansı olmadığını kabul etti. De Gaulle'e yolladığı bir telgrafta Suriye'yi "olgunlaşmaya niyeti olmayan acı bir meyve" olarak tanımlayıp sonuç olarak, "burayı yalnızca zor kullanarak alabileceklerini" kabul etti.³⁰ İki adamın da bildiği üzere sorun, bu işi yapmak için yeterli insan gücüne sahip olmayışlarıydı.

Bu noktada İngilizler de bu açığı kapatmak için hazır değillerdi. Mısır'da İngiliz kuvvetlerinin başkumandanı baskı altındaki Archibald Wavell idi. "Cesaret dışında her şeyi eksik olan" Wavell, Libya ve Habeşistan üzerinden Mısır'ı tehdit eden İtalyanlarla savaşırken yeni bir cephe daha açmayı düşünmeyecekti.³¹ Ayrıca İtalyanları iki cephede de yendikten sonra bile hâlâ Suriye'de harekete geçmeye karşıydı. Hatta geciktirmeyi sürdürmesine bahane olarak İtalyanları yenmiş olmasının Suriye'de "düşük rütbeliler arasında Özgür Fransa Hareketi'nin düzenli bir gelişim göstermesine" sebebiyet verme ihtimalini göstermişti.³²

Catroux'nun kendisini ikinci plana atabileceğinden endişelenmeye başlayan de Gaulle konuyu irdelemek ve ısrarcı olmak için 1 Nisan 1941'de Kahire'ye vardı. Yanında İngiliz irtibat subayı ve en büyük destekçisi Spears bulunuyordu. Spears anında Wavell'in "hayallerde yaşadığına" karar vermişti çünkü Vichy hükümetinin Suriye'de Almanlara yardım etmeyeceklerini söylerken verdikleri söze inanmıştı.³³ O ve de Gaulle haklı bir şekilde Vichy Fransası'nın Doğu Akdeniz'de Luftwaffe'nin Fransız havalimanlarını kullanması için Alman taleplerine boyun eğeceğinden korkuyorlardı.

Spears, Wavell'le ilgili çarpıcı gözlemlerini Londra'ya telgrafla iletmeden önce, eylem çağrısını zorlu hale sokan bir dizi olay gerçekleşti. 2 Nisan günü Irak'ta Reşid Ali el Gaylani isimli milliyetçi bir ordu subayı aylar süren Alman propagandasından sonra Bağdat'ı ele geçirdi. Ertesi gün, Hitler'in parlak generali Erwin Rommel Libya kıyısında bulunan Bingazi'yi işgal etti ve 6 Nisan'da Alman askerleri Yunanistan

ve Yugoslavya'yı aldı. Yugoslavya bir haftada teslim olmuştu, Yunanistan 24'ünde teslim olduğunda ülkeye destek olması için gönderilen elli beş bin kişilik İngiliz kuvvetinin neredeyse dörtte biri esir alınmıştı.

Spears Suriye'nin durumunu tartışmak için 15 Nisan'da Kahire'de toplanan konferansın Doğu Akdeniz kıyısının daha sert bir şekilde ablukaya alınmasını sağlayabileceğini umuyordu ancak Catroux, Beyrut ve Şam'ı kontrol altına almak için iki İngiliz bölüğünün yola çıkmasını önerince her şey daha da kötüye gitti. Konferans katılımcılarından birinin söylediği gibi, en geniş sınırlara hâkim olan İngilizlerin "ulaşılamaza ulaşmak için elde olmayanı" talep etmesi Özgür Fransızları tamamıyla konu dışı bırakmış gibi göstermişti. Bu da Wavell'in karargâhının Suriye'yi bir süreliğine daha görmezden gelmesi için bahane olmuştu.³⁴

Bununla birlikte Irak'taki olaylar da çok daha ürkütücü boyuta ulaşmıştı. El Gaylani'nin darbesini müteakip Bağdat'taki İngiliz elçiliği etkili bir biçimde kuşatılmış ve Irak başkenti ile Hayfa'ya giden hayati petrol boru hattı arasında duran Habbaniye'deki Kraliyet Hava Kuvvetleri üssünün etrafı düşman Irak güçleri tarafından sarılmıştı. Wavell, hükümetin el Gaylani'yle bir anlaşmaya varmasını istiyordu, böylece bölgeye asker göndermek zorunda kalmayacaktı ancak hava üssünün etrafında çatışma çıkınca planları bozulmuştu. Londra 4 Mayıs'ta kendisine takviye güç göndermesini emrederek, "Hiçbir taviz veremeyiz," demişti.³⁵ "Habforce" Habbaniye kuşatmasını kırmak için alelacele bir araya getirilmiş, sevk edilmeleri için Kudüs ve Hayfa sokaklarından talep edilen otobüsler gelmiş ve hemen sonrasında çöle doğru yola çıkmışlardı. Churchill'in aklında ilk başta "Habbaniye'yi kurtarmak ve Akdeniz'e giden boru hattını kontrol etmek için tüm gücünü kullanmak" vardı.³⁶

Almanlar da Irak'ın Britanya için öneminin farkındaydılar. El Gaylani yardım için onlara başvurduktan sonra, Berlin, Vichy hükümetini Luftwaffe'nin Irak yolunda Suriye'ye iniş yapması ve ikmal almasına izin vermeye zorlamıştı. İngiliz istihbaratı Vichy hükümetinin Dentz'e Alman uçaklarının inişine izin vermesini emredişine şahit olunca, Londra'da alarmlar çalmaya başlamıştı. Konuyla ilgilenmesi için o güne dek Wavell'e hiç baskı yapmamış olan Churchill, Almanların "kırtıpıl hava kuvvetleri, turistler ve yerel isyanlar" sayesinde Suriye ve Irak'ı alacağından korkmaya başlamıştı.³⁷ Suriye'ye yapılacak "silahlı siyasi

baskın” olarak tanımladığı şeyle bu sonuçtan kaçınılabileceğini düşünen Churchill, Wavell’e 9 Mayıs’ta böyle bir operasyonu gerçekleştirmesi için sevk yoluyla Catroux’ya desteklemesini ve RAF’a Suriye’deki uçak iniş pistlerini bombalama talimatı vermesini söylemişti.³⁸ Ancak Wavell’in kendi ekibi, isabetli bir şekilde, Almanların Suriye’yi almadan önce Girit’e yoğunluklu bir saldırı düzenleme ihtimallerinin daha yüksek olduğuna inanıyor ve bu çok daha yakıcı tehdit üzerinde yoğunlaşıyorlardı. Ayrıca Churchill’in istediği muhtemel bombalamayla Vichy Fransası’nı Mihver devletlerin kollarına atmamak istiyorlardı. Ancak Beyrut’taki İngiliz elçisi 12 Mayıs’ta Alman bombardıman uçaklarının doğu tarafında dolaştığına dair duyumlar aldığını rapor edince, Vichy Fransası’yla karşı karşıya kalmanın daha fazla ertelenemeyeceğini kabul etmişlerdi. 15 Mayıs’ta İngilizler Suriye’nin ana iniş pistlerini bombalayarak birkaç Alman uçağını yerde yok etmişti.

20 Mayıs’ta –Almanların Girit’e paraşütçülerini indirdikleri gün– eyleme geçmek için ciddi bir baskı vardı. Spears Londra’ya Dentz’in güçlerini Suriye’den Lübnan’a çekerek Arap milliyetçileri ile Almanların doldurabileceği bir boşluk bıraktığına dair söylentiye Londra’ya telgrafla geçti. “Eğer elimizdeki yegâne askerler Özgür Fransızlarsa, neden kullanmayalım?” diye sormuştu.³⁹ Kendi vatandaşları ile Alman işgali arasında bir seçenek yapmak zorunda kaldıklarında Vichy Fransası askerlerinin savaşımayacaklarına inanıyordu.

Beyrut’tan kaçan bir Fransız deniz subayı, zaman kritik önemi haiz, demişti. İngilizlere yaptıkları bombardımanın yarattığı kaos avantajı çevirmeleri konusunda ısrar etmişti. “İki hafta sonra,” diyordu, “her şey için çok geç olacak.”⁴⁰ Londra’daki kurmaylar da bu bulaşıcı aciliyet hissine kapılmışlardı. Fırsatın “kaçırılmayacak kadar iyi” olduğunu düşünerek Wavell’a, lehte bir durum halinde, Özgür Fransızlara Suriye’ye girme yetkisi verebileceğini söylediler. “Bu hamle, askerî bir operasyondan ziyade, zamanın çok önemli olduğu politik bir darbe olarak görülmelidir.”⁴¹ Fakat Özgür Fransızlar yeterli insan gücüne sahip olmadıklarından, bunun yerine radikal bir değişim öngören bir manifesto sunma fikriyle çıkageldiler.

* Kraliyet Hava Kuvvetleri.

REZİL BİR VAKA

Özgür Fransa'nın Doğu Akdeniz işgalini kolaylaştırmak için Suriye ve Lübnan'a bağımsızlık önerebileceği fikrini ortaya atan kişi Georges Catroux'ydu. Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlerin önemli bir mutabakatla Arapları Türklere karşı kışkırtması gibi, bu sözün de Suriye ve Lübnan Araplarını Vichy'ye karşı çevirebileceğini umuyordu. Ama bunun riskli bir teklif olduğunun da farkındaydı. Bu öneri için, "Doğu Akdeniz'de kesinlikle bir öfke yaratacak, hatta bastırmak durumunda kalmak istemeyeceğimiz olayların çıkmasına neden olacak," diye de Gaulle'ü uyarmıştı.¹ Catroux haklıydı da zira bu, sonraki beş yıl için İngilizler ile Fransızların ilişkisini sıkıntıya sokacak bir fikirdi.

De Gaulle'ün irtibat subayı Spears, Catroux'nun "Suriye'ye mutlak bağımsızlığını kayıtsız şartsız olarak verecek resmî bir güvence" fikrinin muhteşem olduğunu düşünüyordu çünkü Özgür Fransa'nın sınırı geçtiklerinde sert Suriye direnişiyle karşılaşacaklarından endişe ediyordu.² Spears'ın da desteğiyle Catroux, de Gaulle'e, 19 Mayıs'ta Suriye'ye girişiyle birlikte, "mandanın bittiğini ve bağımsızlığın yakın olduğunu ilan edeceğini" söyledi.³

De Gaulle ile birlikte bunu plana bir taviz olarak eklediklerini ancak Catroux'nun aynı akşamüzerinde çalıştığı taslak deklarasyonunda itiraf edebilmişti. Bu deklarasyonda, Özgür Fransa'nın Doğu Akdeniz'de "Fransa'nın yüklendiği sorumlulukları da üstleneceğini" ve Suriye ile Lübnan'ın ittifak bağıyla Fransa'ya "bağlı" olmasını beklediğini söyledi.⁴ Spears görünüşe göre bu taslaktan hiç hoşlanmamıştı çünkü onu okuduktan sonra, 20 Mayıs 12.45'te, yani Catroux'dan yarım saat sonra Londra'ya hararetle hazırladığı kendi taslağını göndermişti.

Yirmi beş yıl önce Şerif Hüseyin’le mektuplaşmasındaki o can alıcı noktada McMahon’un da karşılaştığı gibi, İngilizler ile Fransızları Araplara edecekleri teklifi artırmaları gerektiği konusunda ikna eden bir dizi bilgi ortaya çıkmıştı. 20 Mayıs akşamında Catroux, Vichy’den Özgür Fransa’ya geçmeyi planlayan bir Fransız subayıyla gizli bir görüşme yapmak için Suriye sınırına gitti. Fakat âdeta “*Beau Geste* filminden fırlamış gibi” gibi gözüken Yüzbaşı Philibert Collet ona moral bozucu haberler getirmişti.⁵ Catroux’nun beklentilerinin aksine Collet, Vichy Fransası’nın çetin bir savaşa tutuşacağından emindi. Catroux, de Gaulle’ü tek başına propagandanın yeterli olmayacağı ve İngilizlerden gelecek yardımın kesinlikle gerekli olacağı konusunda uyardı.⁶

Spears başta Collet’nin verdiği bilgiye güvenmemişti fakat görüşmelerinin ertesinde iki yüz askerle taraf değiştirecek bu kıdemli Fransız subayıyla tanışınca fikrini değiştirdi. Collet’den, Özgür Fransa’nın Suriye’de “hiç de popüler” olmadığını ve İngilizlerin daha sıcak bir şekilde karşılanacağını öğrenmişti.⁷ Collet ayrıca Catroux’nun Fransız askerleri ve yetkilileri arasında pek az etkisi olduğunu söylemişti. Spears da Catroux’nun sözünün tek başına yeterli olmayacağı sonucuna varmıştı.

Spears’ın zihninde kâbus gibi bir durum biçimlenmeye başlamıştı. İngilizlerin Fransızları gasbediyor gibi gözükmekten kaçınmaları için Özgür Fransa’nın Suriye’yi almasına izin vermeleri gerekiyordu. Ancak istihbaratın verdiği bilgiye göre, Özgür Fransa olaya dâhil olursa İngilizler hem kendilerini Fransızlardan kurtarmasını isteyen Suriyelileri hem de Özgür Fransa’yı İngiliz cephesi olarak gören Vichy Fransası’nı karşısına alacaktı. Ayrıca Suriyelilerin Alman garantörlüğü altında Iraklılarla birleşerek bir Arap konfederasyonu kurması gibi “muhtemel bir tehlikeye” dair dedikodular da dolaşıyordu. Görünüşe göre tek başına Catroux’nun sözleri bunu durdurmak için yeterli olmayacaktı.

Bu rahatsız edici bilgiler dalgası Londra’ya ulaştığında Churchill güler yüzlü Dışişleri Bakanı Anthony Eden’dan Arap dünyasına dair İngiliz politikalarının acilen gözden geçirilmesini istedi. 27 Mayıs’ta Eden kabinedeki arkadaşlarına kısa ama hayati önem taşıyan bir layiha yolladı. Bu layihada, Arap memnuniyetsizliğinin temelinde “Filistin sorunu”nun yattığını kabul ediyordu ancak eğer Özgür Fransa, Suriye ve Lübnan’ın bağımsızlığının garantisini vermeyi reddederse ya da

garantinin verilmesine rağmen fiilî olarak bu gerçekleşmezse, İngilizlerin vereceği böyle bir sözle bu sorunun kolayca yatıştırılamayacağını savunuyordu.⁸ “Özgür Fransa’dan Suriyeli Araplara doğru dönmekte kendimizi serbest bırakmalıyız,” diye önermişti Eden. Ayrıca kişisel olarak Arap birliğinin mümkün olamayacağını düşünmesine rağmen, İngiltere hükümetinin Arapların birleşme çağrısını açıkça desteklemesi fikrinin de arkasındaydı. Kabine bu konuda anlaştıktan iki gün sonra, hükümetin Arapların güttüğü amaçları desteklediğini Mansion House’taki bir konuşmada açıkladı.⁹

İngiltere hükümeti Filistin’deki yönetimlerinden dolayı ortaya çıkan Arap öfkelerini yatıştırmak için tasarlanmış bir Lübnan ve Suriye bağımsızlığını destekleme politikası izlemeyi taahhüt etmişti.

De Gaulle hemen İngiltere hükümetinin Fransızların zarar görmesi pahasına Arap birliğinin tarafını tutmaya niyetli olduğunu anlamış ancak bundan hiç de hoşlanmamıştı. Fakat Catroux’nun önerdiği deklarasyonu kabul etmekten başka bir şansı olmadığının da farkındaydı, çünkü aynı ödülü önce kendi vermezse İngilizler Doğu Akdeniz’in bağımsızlığı vaadiyle Arapları kendi taraflarına çekeceklerdi. Yine de halka açıklanmadan önce deklarasyona kendi yorumunu katmaya çalıştı. 31 Mayıs’ta Özgür Fransa destekçilerine, Suriye’nin savaş alanına dönüşme ihtimalinden ve kendilerinin “mandayı sadece ve sadece lağvettiklerini” açıklamaya hukuki yetkileri olmadığından dolayı, bunun yerine Doğu Akdeniz’de “iktidarların değişimi sırasında bir geçiş dönemi” olması gerektiğini yazmıştı.¹⁰ “Yalnızca manda rejimine son vermeye, bağımsızlık ve egemenlik garantisi veren bir anlaşma yapmaya geldiğimizi söyleyeceğiz.” İş özgürlük vaadine itibar etmeye gelince, de Gaulle’ün İngilizlere nazaran daha uzun bir takvim tahayyül ettiği açıkça ortadaydı. Bir yıl öncesinde, Fransız general “en büyük ve en yakıcı tehlikenin Tanca’dan Hindistan’a uzanan Müslüman topluluktan gelebileceğine” inandığını söylemişti.¹¹

Spears, de Gaulle’ün yan çizmeye başlayacağını tahmin etmiş ve Britanya’nın, Özgür Fransa’nın deklarasyonunu bu taktiği boşa çıkarmak için desteklemesini önermişti. Hatta bu fikri, Özgür Fransa’nın liderliğinin bir tasdikiymiş gibi de Gaulle’e de sunarak niyetini fark ettirmemeyi başarmıştı. De Gaulle böyle bir özgürlük vaadinin asılsız

görünüp görünmeyeceğini sorduğunda Spears bu konuya dair Fransızların yapacağı bir önerinin de Gaulle'ün kişisel prestijini artıracaklarını ima ederek şöyle cevap vermişti: "Eğer durum buysa (...) taahhüdünün İngilizlerce garanti altına alınması bunu çözmez mi?" Churchill de sonrasında "Fransa'nın trajik konumunu kendi çıkarları uğruna istismar etmek" ve generali bağımsızlık sözüne bağlı kalmaya zorlamak gibi bir niyetinin olmadığı konusunda de Gaulle'i ikna etmek için ona yazmıştı. "Suriye sorununun çözümünde Orta Doğu'nun dengesini tehlikeye atmamamız gerektiği konusunda hemfikiriz. Ancak, bu mutabakata tabi olarak, ikimiz de Arap emelleri ve duyarlıklarını karşılamak için elimizden geleni yapmalıyız."¹²

8 Haziran'da İngilizler ile Özgür Fransa kuvvetleri sınırı geçerken ve Catroux "mandaya bir son verip" Suriye ile Lübnan'ı "özgür ve bağımsız" ilan etmeye geldiğini söylerken, İngiltere hükümeti de General Catroux tarafından verilen bağımsızlık sözünü desteklediğini ve bunun güvencesini verdiğini açıklayan bir bildiri yayımlamıştı.¹³ "Garanti" kelimesi kullanılmamıştı fakat ima çok açıktı – hatta gazetelerde de bu şekilde haberleştirilmişti. Bu açıklamayı yaparak, İngiltere hükümeti kendini zor bir konuma koymuştu. Harekât sona erdiğinde, Özgür Fransanın sözlerini tutmalarını sağlamak zorunda kalacaktı.

9 Haziran gün doğumundan hemen sonra, iyi silahlandırılmış üç İngiliz komando ekibi –yüzleri yanık mantarla siyaha boyanmış beş yüz adam– Litani Nehri'nin ağzına yakın bir yerde Güney Lübnan sahiline çıktı. Derin yamaçların arasında akan nehir yirmi yıl öncesinde Britanya ve Fransa'nın kararlaştırdığı Filistin ile Lübnan arasındaki rastgele sınırın yirmi kilometre kuzeyinden geçiyordu. Vichy Fransası'nın daha da güçlendirdiği doğal bir sınırdı bu.

Z Force kod adlı komandolar sahile yakın bir yerden Litani Nehri'ni aşan ana Kasimiye Köprüsü'nü ele geçirmek ve Avustralya Yedinci Bölüğü gelene kadar mevziyi tutmakla görevliydi. Asıl planları nehrin kuzeyine çıkarak Vichy Fransası savunmasına arkadan saldırmaktı. Ancak operasyon acil bir şekilde planlanmıştı ve hedeflerin hava fotoğrafları sahil şeridini içermiyordu. Bunun sonucunda, üç ekipten en

güneydeki, Litani'nin ters tarafına, yani Fransız mevzilerinin arkasına değil de önüne çıktı ve yoğun ateş altında kaldılar.

Z Force'un komutanı Albay Richard Pedder'in yönettiği ortadaki ekip de yoğun bir direnişle karşı karşıyaydı. Günler öncesinde de Gaulle'ün Hayfa'ya varışı böyle bir harekâtın gerçekleşeceğinin sinyalini vermişti; bu sebeple de komandolar sahile çıktıklarında ateş altında kaldılar. Halen pijamalarıyla olan birkaç Fransız'ı yakaladıktan sonra, yerel Fransız kışlaları ile bunların topçu bataryalarına doğru hareket ettiler. İlk silahı ele geçirip diğerlerine doğrulttular ancak güneye doğru kaçarlarken Pedder vurulup ölmüş, başka bir subay ise ağaçların arasında saklanan bir keskin nişancı tarafından ölümcül bir şekilde yaralandı. Sonunda, en kuzeydeki ekip Litani üzerindeki Fransız tabyasını teslim olmaya zorlamak üzere güneye ilerlemeyi başardı. Toplamda komandoların dörtte biri ya ölmüş ya da yaralanmıştı. Kalanlar ertesi gün Avustralyalıların gelişiyle rahatlayabilmişti.

Avustralyalılar Doğu Akdeniz'in omurgasını oluşturan sıradağları pas geçerek Beyrut ve Şam'ı eşzamanlı olarak ele geçirmek amacıyla Wavell tarafından tertiplenen iki yönlü bir harekâtın, "İhraç Operasyonu"nun bir parçasıydılar. Önceki haftalarda, Wavell Avustralyalı, İngiliz, Hintli ve Özgür Fransa askerlerinden oluşan bir işgal kuvveti oluşturmuş; bu kuvveti de, bedeni sanki sadece bir Sam Browne kemeriyle bir arada duruyormuş gibi gözüken ünlü General Maitland "Jumbo" Wilson'un genel yönetimi altına vermişti. Jumbo idareyi almak için Kudüs'e vardığında, "Daha fazla sıkıntı, beyler, maalesef!" diye ilan etmişti şevkle ve Cheshire Kedisi' gibi gülererek.¹⁴ Onun böylesine sıkıntılı bir operasyonun başına geçmesinde bu sakinliğinin de etkisi vardı.

Şam yerinde bir kararla General Legentilhomme'un idaresini üstlendiği iki Hindistan Ordusu tugayı, Birinci Süvari Bölüğü'nün bir kısmı ve altı Özgür Fransa taburundan oluşan sağ kolun daha ses getiren hedefiyken, Fransız Orta Doğusu'nda Vichy rejiminin başkenti olan Beyrut, Wilson'un yıkık dökük ordusunun Avustralyalı askerlerden oluşan sol kolun hedefiydi. Legentilhomme'un yardımcısı Pierre Koenig, meşhur lafı "Lanet İngilizler"le tanınıyordu ve bu dilde konuştuğu iki

* Lewis Carroll'un *Alice Harikalar Diyarı'nda* adlı romanında geçen, geniş bir sırtışa sahip kedi.

kelime buydu.¹⁵ Aslında Koenig bunu gerçekte kastetmiyordu, ama gerçek şuydu ki Özgür Fransa, İngiliz ulaştırma eksikliğinden dolayı kullanmak istediklerinin yarı sayısında asker kullanabiliyordu.

İngilizler direnişle karşılaşmayı beklemiyorlardı. De Gaulle onlara “savaşma istekleri yakında un ufak olacak” Vichy Fransası’ndan en düşük oranda direnişle karşılaşacaklarını söylemişti.¹⁶ İngilizler nüfusun iyi niyetini garanti altına almak için Catroux’nun bağımsızlık bildirgesini onaylamakla kalmayıp ayrıca Suriye’deki Dürzi ve Bedevi liderlerine yapacakları 200 bin sterlinlik ödemeye bu girişimin finansörlüğünü de gizlice üstlendiler. Bu yüzden, Müttefik kuvvetlerinin iki kolu 8 Haziran’da kuzeye, yani Fransız bölgesine doğru ilerlerken, bunu “so-kakta mektup dağıtan bir postacı gibi niyetlerini gizlemek için ciddi bir çaba göstererek” yaptılar.¹⁷ Avustralyalılara çelik kasklarını keçe fötrlerle değiştirmeleri emredildi.

İşgalci kuvvetin ilk deneyimleri de Gaulle’ün söylediklerini doğruluyordu. Avustralyalılar sınırı geçtiklerinde, sınırdaki polis karakolunda ilk karşılaştıkları Fransız halen yatağında uyuyordu. Sağ kolda ise, İngilizler ilerleyişlerinin ilk gününde öğle vaktinde Dara şehrine varmışlardı. Umdukları gibi, Dürziler hemen destek verdiler ve tozlu demiryolu bağlantı noktasından sorumlu Fransız subayı da aynı hızla taraf değiştirdi. Fransız subay, kuzeye doğru kaçmaya çalışırken arabasının ön tekeri akstan fırlayınca bu kararı nasıl kolay verdiğini şöyle açıklamıştı: “Birden Özgür Fransa olmuştuk!”¹⁸

İşgalde Hurricane’ pilotu olarak yer alan yazar Roald Dahl, anılarında Vichy Fransası’nın işgal karşısında hazırlıksız olduğu izlenimini doğruluyor. Dahl, Rayak’taki Vichy havalimanını bombalamaya gönderildiğinde kalkış pisti üzerindeki ilk alçak uçuşu sırasında, “Fransız pilotlarıyla, ellerinde bardaklar içki içerek uçakların yanında duran parlak renkli, pamuklu elbiseler giymiş bir grup kıızı” gördüğünde ne kadar şaşırdığını “ve üzerlerinden hızla geçerken uçaklardan birinin kanadının üzerinde duran şarap şişelerini hatırladığını”¹⁹ anlatıyor. Pazar sabahıydı ve “Fransızlar görünüşe göre kız arkadaşlarıyla eğleniyor, onlara uçaklarını gösteriyorlardı – ki bu da savaşın ortasında, cephe hattı üzerindeki bir havaalanında tam da Fransızların yapacağı bir işti.

* İngiliz savaş uçağı. (yay. n.)

Her birimiz uçuş pistinin üzerinden ilk geçişimizde ateş etmemiştik ve kızların şarap bardaklarını düşürüşünü ve topuklu ayakkabılarıyla en yakındaki binanın kapısına koşuşlarını görmek acayip komikti (...) alanda duran uçaklardan beşini yok etmiştik.”

Fakat işgalin kolay bir galibiyet olacağı umudu Wilson’un işgalci kuvvetinin iki kolu da çetin bir direnişle karşılaşınca suya düştü. Sol koldaki Avustralyalılardan oluşan güç Marçayun’a –Litani’nin güneyindeki en büyük iç kasaba– çıkan geniş vadiye doğru ilerleyince yoğun bir makineli tüfek ateşiyle karşı karşıya kaldılar. Vadiyi ele geçirme gayretleri umutsuz bir dövüşü de beraberinde getirmişti. Bir köyde el bombaları “atılıyor ve geri yollanıyordu.”²⁰ Sağ kolda ise, İngilizler Şam yolunda benzer bir direnişle karşılaştılar. “Vichy zırhlı araçları ilerleyişimizin her adımında bizimle çarpışıyorlardı,” diye rapor etmişti kıdemli bir İngiliz subayı.²¹

Bu tatsız bir sürprizdi. Spears, Vichy Fransı’nın Almanların havaalanlarını pasif bir şekilde kullanmalarına izin vermesini beklerken, İngilizlerin ve Özgür Fransa’nın ilerleyişine sert bir şekilde karşı koyacakları hiç aklına gelmemişti. Fakat Vichy hükümeti askerlerine direnmeyi emretmiş ve basın, tüm vatandaşları “ezeli düşmana” karşı savaşmaya, ülkelerinin yıkılmış askerî şanını kurtarmaya çağırmıştı.²² “Suriye toprağının savunulan her bir karışı Büyük Fransa’da kurtarılan bir parçadır. Suriye’de dökülen Fransız kanının her damlası, geri kazanılmış ulusal onurun bir parçasıdır,” diyordu Vichy rejimi taraftarı ünlü bir gazeteci.²³ Donkarkız ve Mers el Kebir’de sürekli tekrarlanan propagandayla harekete geçen Doğu Akdeniz Fransızları sert bir şekilde savaştılar.

İşgal kuvvetlerine Özgür Fransa’yı eklemenin büyük bir hata olduğu ortaya çıktı çünkü çatışmayı iki taraf için de öldürücü hale getirmişti. Bir Özgür Fransa subayına dediğine göre, Vichy Fransızları için de Gaulle yanlıları “insan kılığında şeytanlardı, bir yıldır vicdanlarının kuytu köşelerinde saklanmış tüm öfkenin, zayıflığın, hıncın günah keçileriydi.”²⁴ Onların da bulunduğu her durumda, çatışma çok daha hırçın geçiyordu. Güney Lübnan’daki Hırbe köyünde, bir Özgür Fransa subayı kendi vatandaşlarını teslim olmaya ikna edemeyip cephesine dönerken Vichy kuvvetleri tarafından sırtından vurulmuştu. Başka

bir vakada ise bir Özgür Fransa subayı motorunda giderken bir Vichy subayının yanına gelip de onu ortak düşmanları Almanlara karşı savaşına katılmaya davet edince, Vichy subayı tabancasını çekip adamı öldürmüştü. “Jumbo” Wilson bir anı yazısında bu işgali “en tatsız harekât” olarak nitelemişti.²⁵

Vichy komutanı Dentz 15 Haziran’da, Müttefik işgalinden bir hafta sonra, ortak bir karşı saldırı düzenledi. Sıradağların batısında, Vichy kuvvetleri Marçayun ve Cizzin’e yoğunluklu bir top saldırısı düzenleyerek Avustralyalıların geri çekilmesini sağladı. Dağların doğusunda, Şam’ın güneyindeki İngiliz mevkillerine doğru saldırarak İngilizlere önemli kayıplar yaşatıp Golan Tepeleri’ndeki Kuneytire’yi yeniden ele geçirdiler. Vichy Fransası pilotları Legentilhomme’un geçici merkez üssünü, gizlenmemiş bir şekilde dışarı park etmiş araçlardan tanıyarak bombalayınca Legentilhomme da yaralandı.

Yirmi dört saat içinde İngilizler Kuneytire’ye kadar gelmişlerdi. Parçalanmış ve halen alevler içindeki bir Fransız tankı, ters dönmüş kamyonlar, ezilmiş zırhlı araçlar ve ölü atlar oradaki mücadelenin vahşetinin cayır cayır kanıtı olarak duruyordu. Ancak İngilizlerin Fransız kuvvetlerini daha da batıya kaydıracak insan gücü ya da mühimmatı yoktu. İngilizler kendi tanksavar silahlarının Fransız tanklarına işlemediğini fark etmişti ancak sert, taşlı zemin Fransız toplarının onlara büyük zarar verebileceğini söylüyordu. Yaz sıcaklarında savaşmak çok zordu. Vichy’nin Yabancı Lejyonerleri’nin “müthiş isabetli” atışları da güneş altında uzun saatler boyunca hareketsiz kalmalarına neden oluyordu.²⁶ Dolayısıyla güneş çarpma vakaları çoktu, yaz pusu da düşmanın yerini tespit etmeyi ve onu hedef almayı oldukça zorlaştırıyordu. Ancak daha sonra Avustralyalılar nihayet bir telemetre edinmiş ve vadide düşman mevzilerine olan uzaklığın tahmin ettiklerinin yarısı olduğunu keşfetmişlerdi. 18 Haziran’da, gece yarısını on geç, Avurtuyalılarından oluşan gücün başındaki komutan takviye kuvvet talep etmek için genel merkezi aradı.

Wavell, Dentz’i kuvvetlerini doğuya doğru açmaya zorlaması için Irak’tan gelen Hindistan Ordusu birimlerine olduğu kadar Maverai Ürdün sınır devriye kuvveti, Arap Lejyonu’na güveniyordu. Hintliler Halep’e doğru Fırat boyunu takip ederken, İngiliz komutan John Glubb

yönetimindeki Arap Lejyonu da, Wavell'in Suriye'yi özgürleştirmek için Arap askerlerine başvurmasındaki manalı sembolizmin farkında olan Abdullah'ın teşvikiyle Palmira'ya doğru ilerliyorlardı. Glubb, Vichy Fransızlarını taciz etmeleri karşılığında Fırat boyundaki aşiretlere para teklif etmişti. Bazı Arap aşiretleri Glubb'un teklifine cevaben Vichy karakollarına ateş açmış, ikmal depolarını taramış ve telgraf direkleri ile yolları kesmişti – “Bunu muhtemelen bize olan sevgilerinden çok,” diye düşünmüştü Glubb, “yağmalamak amacıyla yaptılar.”²⁷ Çağrısına cevap verenlerden biri de Zaal isimli bir aşiret mensubuydu. Orta yaşlı ve kır saçlı Zaal yirmi beş yıl önce T. E. Lawrence'a Akabe'ye kadar eşlik ederken keskin nişancı olarak öne çıkmıştı.

Seferin doğuya doğru açılması işe yaramıştı. Daha ciddi ve sert saldırılardan sonra, İngilizler ve Özgür Fransa kuvvetleri 23 Haziran'da Şam'a girmeyi başardılar. O zamanlar genç bir muhabir olan Richard Dimbleby, kıdemli Vichy subayının Özgür Fransa rakibine şehrin anahtarlarını teslim ettiği ana tanıklık etmişti. Seremoni “ironikti”, diye rapor etmişti BBC'ye, “iki albay da St Cyr'daki Fransız askerî akademisinde beraber okumuşlardı ve elbette birbirlerini çok iyi tanıyorlardı.”²⁸ De Gaulle İngilizlerin durumdan faydalanmasını durdurmak amacıyla hemen Catroux'yu “Doğu Akdeniz Başkomutanı, Tam Yetkili Temsilci ve Genel Delege” ilan edip Suriyeliler ve Lübnanlılarla anlaşma görüşmelerine başlamasını emretmişti; bir yandan da “Fransa'nın işleri devam ettirilmeliydi.”²⁹ İngilizlerin onu halka açık bir şekilde eleştiremeyecekleri varsayımıyla bu kararını kamuoyuyla paylaşmıştı.

Şu an odak noktası Lübnan'dı ve Avustralyalılar sahil boyunca uzanan yoğun muz ağaçlıkları arasında kararlı bir direnişle karşı karşıyaydılar. İngilizler Şam'dan Beyrut'a ilerlerken, Avustralyalılar Lübnan'ın başkentinin güneyindeki son engeli, daha güneydeki Litani gibi müstahkem bir mevki olan Damour Nehri'ni aşmaya çalışıyorlardı. Devriyeler dört gece boyunca geçiş noktası aramıştı, 6 Haziran'da iki Avustralya taburu karanlıkta nehri geçmeye koyuldu, yoğun ateş altında geçip zorlu kuzey yakasına doğru yol tuttular. İki gün sonra Dentz ateşkes talebinde bulundu.

Harekâtın başlangıcından bu yana bir ay geçmişti ve bu zaman aralığında dünya değişmişti çünkü Hitler Sovyet Rusya işgaline baş-

lamıştı. Suriyeli bir politikacı, ülkesinin Alman yanlısı hissiyatını yansıtarak, Nazi liderinin İngilizler Beyrut'a gelemeden Moskova'ya gireceğini söyleyerek alay etmişti. Neyse ki tahmini tutmadı. İngiliz güçleri şehre ayın on ikisinde geldi. O zamana kadar, İngilizler ve Özgür Fransa dört bin beş yüz kişi kaybetmişti, Vichy kayıpları ise çok daha fazla, altı bin civarındaydı.

De Gaulle harekâtın süresinin, "neye hizmet ederlerse etsinler, ülke insanların cesaretinin bir diğer kanıtı" olduğunu söyleyerek durumla ilgili olabilecek en olumlu yorumu yapmaya çalışmıştı ancak baş başa görüşmeler sırasında düşmanın yenilmesi için gereken sürenin uzunluğu konusunda Britanya'nın "oldukça zayıf ve uyumsuz kaynaklarını" suçlamıştı.³⁰ İngilizler ise Özgür Fransa işe hiç bulaşmasaydı Dentz'in güçleriyle daha hızlı bir şekilde baş edebileceklerini düşünüyorlardı. Bir İngiliz diplomat lafını esirgemediği bir yorumunda, Özgür Fransa için, "Askerî olarak bir handikap olduklarını ispatladılar," demişti.³¹

Bir süre sonra Şam'a ilerleyişi sırasında yaralanmış bir İngiliz subayı olan John Hackett aynı çarpışmada yaralandığını öğrendiği bir Vichy subayıyla tanıştı. Beyrut'taki Hôtel St Georges'da yedikleri bir öğle yemeğinde çatışmayı masaya yatırırken Fransız kendi tarafının daha iyi olduğunu iddia etmişti. Bunun üzerine Hackett, "Tamam da Jacques, sonuçta biz kazandık, biz," diye cevap vermişti Hackett. Karşısındaki adam yüzünü ekşiterek, "Evet," diye karşılık vermişti, "ve tüm bu rezil vakanın en can sıkıcı kısmı da bu."³²

Girit ile Rodos Almanların kontrolüne geçince, İngilizler mümkün olan en kısa sürede Dentz ile ateşkes anlaşması yapmak zorunda kaldılar; böylece, askerlerini artan Alman tehlikesinin olduğu yerlere gönderebileceklerdi. Ancak Dentz, Özgür Fransa odadayken "Jumbo" Wilson'la müzakerede bulunmak istemiyordu. Ateşkesin maddelerinde anlaşamamaları durumunda yeniden savaşıma ihtimaliyle yüz yüze gelen Wilson insan hayatını de Gaulle'ün özgüveninin üstüne koydu. Catroux'yu yüksek komiser olarak getirmeye çalışmasından dolayı de Gaulle'e sinirlenen ve müzakerelerin "Dentz'in kime teslim olacağı noktası üzerinden" sona ermemesi gerektiğini düşünen Churchill tarafından desteklenen Wilson, Özgür Fransa'yı ateşkes görüşmelerinin dışında tutarak olan bitenden Catroux'yu haberdar etmeye karar vermişti.³³

Sonuç olarak İngiliz General, Bastille Günü'nde –14 Temmuz– Akka'da Dentz ile bir anlaşmaya varmayı başarmıştı. Ateşkes, Catroux'nun da onayladığı, gizli bir protokol içeriyordu; bu protokol, Özgür Fransa'yı Vichy personeliyle temas kurmaktan alıkoyuyordu. “İmzada Fransız subayları gözyaşları içindeydi,” diye yazmıştı Wilson ertesi gün, “ancak bir bardak şampanya morallerini düzeltmeye yetti.”³⁴ Etki ise kısa sürmüştü. Barış koşulları yakın zaman içinde bir mahmurluğa sebebiyet verecekti.

KATİYEN UZLAŞMAZ, ZİYADESİYLE KABA

Diriliş stratejisinin temelinde Armée du Levant'ın sevgisini kazanmak varken, de Gaulle 1941 Temmuz ateşkes anlaşmasının gizli ek maddesini öğrenince küplere binmişti. 21 Temmuz'da Kahire'ye varmış –“şahit olduğum en kötü haliyle” demişti Spears– ve Wilson'un Dentz'le verdiği anlaşmanın maddelerini açık etmekle tehdit etmişti.¹ Aynı gün Churchill'in Özgür Fransa'yla ilişkileri sürdürmesi için görevlendirdiği Oliver Lyttelton'la karşılaşınca, ona Özgür Fransa'nın 24 Temmuz itibarıyla artık İngiliz yönetimine tabi olmayacağını çünkü ateşkes ve gizli protokolün kabul edilmez olduğunu belirten bir mektup vermişti. Lyttelton'ı İngilizlere verdikleri önemli tavizleri geri çekmekle tehdit ediyordu.

Lyttelton, de Gaulle'ün tam zıddıydı. Savaştan önce metal ticaretiyle servet kazanmış bir işadamıydı, sakınlı hareketleri ve espri anlayışıyla tanınırdı. Mektubu General'den aldı ve hayli gösterişli bir şekilde yırttı. Aynı gün bir sonraki toplantıda, de Gaulle sakinleştiğinde, müzakereye daha açık hale geldiler. De Gaulle Suriye'de iktidarın sorunsuz bir şekilde devredilmesi gerektiğini söyledi ki bu, temelde İngilizlerin sorunuydu. Lyttelton, Özgür Fransa'nın Vichy savaş mahkûmlarıyla bağlantıya geçmesini yasaklayan gizli protokolün Dentz'in ateşkesin herhangi bir maddesini ihlal etmesi durumunda geçersiz kılınabileceğini de ekledi.

Lyttelton o akşam yemeğinde Spears ile stres attı. Klasik, “Meseleyi avukatımın ellerine bırakmaktan başka çarem kalmadı” nakaratıyla biten bir mektup aldığı anda bu durumu nasıl idare ettiğine dair komik

bir hikâye anlatmıştı. Dediğine göre, “Sizin ustalığınız ve onun memnuniyeti söz konusu olduğu sürece neresine bıraktığınızın benim için bir önemi yok,” diyerek karşılık vermişti. Ancak iki adam de Gaulle’ün ultimatomeni nereye bırakabileceği konusunda özel olarak anlaşmış olsalar da, ikisi de kendisini de Gaulle’ün blöfünü açık açık görebilecek kadar güvende hissetmemişti. Suriye’nin Almanlar tarafından işgal tehdidi sürdükçe, güvenlik İngilizlerin önceliği idi ve güvenlik de istikrar gerektiriyordu. Spears hâlihazırda Şam’da Fransızlara karşı Suriyelilerin ne denli nefret dolu olduklarına şahit olmuştu ve bu zehirli atmosfer ile Özgür Fransa liderinin “Samson eylemi” adını verdiği şeyi hayata geçirme ihtimalinin kombinasyonu onu alarma geçirmişti. De Gaulle’ün o sabahki “katiyen uzlaşmaz ve genel olarak ziyadesiyle kaba” tavrıyla cesareti kırılmış bir şekilde Özgür Fransa liderine “şu an içinde bulunduğumuz ortamda, Suriye için tam yetki verilmesi durumunda ülkenin iki haftada elden gideceğinden” korkuyordu.³

Lyttelton ve Spears, General’i yatıştırmaktan başka seçenekleri olmadığı konusunda hemfikirlerdi. Bu yüzden Lyttelton krizi önlemek amacıyla, Wilson’un ateşkes maddelerini fark ettirmeden tekrar eden “tefsir edici bir anlaşma” önerdi. Bu da Özgür Fransa güçlerine Fransa’ya dönmekten önce Vichy Fransızlarını ikna etme ve Suriye ile Lübnan’daki sorumlulukların gelecekteki bölümünü tanımlama şansı verdi. Böylelikle İngilizler, güçlerinin üstünlüğünü düşünerek, bölgeyi dışsal Alman tehdidine karşı savunma görevini üstlenirken, Özgür Fransa da Doğu Akdeniz’de dâhilî güvenlik organlarını kontrol edecekti: yerli özel birlikler, Genel Güvenlik Komitesi ve polis gücü.⁴ 24-25 Temmuz’daki bu düzenlemeyi onaylayan yazışmalar Lyttelton-de Gaulle anlaşması olarak bilinir. Fransızların korkularını hafifletmek için Lyttelton, Britanya’nın “savaşı kazanmak dışında Suriye’de ya da Lübnan’da hiçbir çıkarı” olmadığını vurgulamıştır.

De Gaulle fevri çıkışıyla başardıklarından ötürü şüphesiz çok mutluydu. Giderayak taşı gedğine koymadan edemeyen de Gaulle, “Doğu Akdeniz devletleri bağımsız olduğunda Fransa’nın oradaki hâkim ve imtiyazlı rolünü” şimdiden onayladığı için Lyttelton’a teşekkür etmişti.⁵ Lyttelton-de Gaulle arasındaki yazışmalar ayrıca, ilgili sorumluluk-

ları tahsis etmek için kullanılan sayısal mantık yöntemleri sayesinde, gelecekte bir gün, eğer Fransız askerlerinin sayısı İngilizleri geçerse, onların da Suriye'nin savunmasından sorumlu olabileceği ihtimaline açık kapı bırakıyordu.

Lyttelton Lübnan'ı ziyaret edip durumu kendi gözleriyle gördükten hemen sonra, teklif ettiği sorumluluk paylaşımının aslında ciddi anlamda kusurlu olduğunu fark etti. Pratikte, diye itiraf ediyordu, durumun karmaşıklığından dolayı "sivil yönetim ile askerî gereklilikleri ayıran sınırı tam olarak tanımlamak mümkün değildi."⁶ Churchill'e, gördüğü sahnenin, ünlü gerilim yazarı E. Phillips Oppenheim'in eserlerinden çıkmış gibi durduğunu söyledi. Beyrut'ta kaldığı otelin lobisinde "Generaller, Suriye hükümetinden temsilciler, Vichy yetkilileri, Özgür Fransa, Araplar, Beşinci Kolcular* ve bir Dürzi prensesi vardı ve bu resmi tamamlamak için tek eksik, Sör Basil Zaharoff** idi."⁷

Vichy yetkilileri Doğu Akdeniz'de halen bulunmalarını de Gaulle'e borçluydu. Ateşkes görüşmelerinde İngilizlerin davranışlarına zaten sinirlenmiş olan Özgür Fransızların lideri, Özgür Fransa'nın yeni kazanımlarını yönetmek amacıyla müttefiklerinden yardım istemek zorunda kalmamaya kararlıydı. Armée du Levant'na yaptığı katılım çağrısı olumsuz sonuçlanınca, Özgür Fransa'ya bağlılık yemini etmeyi reddetmiş olsalar da Vichy yönetiminde hizmet vermiş yetkililerin çoğunu yeniden atamak dışında çaresi kalmamıştı.

İngilizler, de Gaulle'ün beklenmeyen hamlesi karşısında şaşır kalmışlardı. Bu hamleyle yalnızca "yakın zamana kadar alenen İngiliz karşıtı" olan Fransız yetkililerle çalışmak zorunda kalmayacak, ayrıca Catroux'nun deklarasyonuna kefil olarak kendilerini Fransız eylemlerinden de sorumlu hale sokacaklardı.⁸ İngilizler bu sonuçları derhal öngördüler. Arap Lejyonu lideri Glubb, "Arapları Vichy Fransası yanlılarına karşı bize yardım etmeleri konusunda teşvik etmiştik.

* Beşinci kol, fiilî müdahale ile ele geçirilemeyen bir kitleyi ya da devleti propaganda, casusluk, sabotaj ya da terör yoluyla manevi etkiye maruz bırakmak suretiyle müdahaleye uygun hale getirmek ya da fiilî savaş esnasında savaşı daha kolay kazanmak için yapılan her türlü manevi yıkıcı çalışmadır. (yay. n.)

** 1936 yılında ölmüş, kötü şöhretli bir silah tüccarı.

Şimdiyse birden Vichycilerin konumlarını onaylıyor ve istediğimiz anda onlara karşı tavır alan Arapların gelecekleri konusunda onların merhametlerine güveniyoruz. Bu bir kâbus!” diye feryat ediyordu.⁹

İşlerine dönen eski Vichy yetkilileri tam da Glubb’ın korktuğu gibi davranmaya başlayarak İngilizlerle işbirliği yapmış olan Araplardan intikam almaya başladılar. Kaçtığı araba bozulunca Özgür Fransa’ya katılan Dara’daki Fransız valisi eski işine döndüğünde doğrudan İngiliz ajanı olduğunu fark ettiği Arap belediye başkanını kovmuştu. Doğu Suriye’deki Deyrizor’a yeni atanmış Özgür Fransa siyasi yetkilisinin, Vichy polis şefinin de yönlendirmesiyle gerçekleştirdiği ilk hamle, Glubb’ın azmettirmesiyle çöldeki Vichy kuvvetlerine saldıran kabileleri cezalandırmak olmuştu. Fransız siyasi yetkili, “Bir Fransız hükümetine saldırganca sadakatsiz olmuşlarsa şüphesiz bir diğerine de aynı şekilde vefasız olacaklardır,” demişti.¹⁰

Suriyeliler, Fransızlardan kurtulma umutları suya düştükten sonra İngiliz müdahalesi için hemen baskıda bulunmaya başladılar çünkü Fransızlar Suriye’deki otoritelerini İngiliz yardımıyla yeniden tesis edebilmişlerdi. Deyrizor’da kızgın kabile şeyhleri bir İngiliz siyasi yetkiliyi toplantılarından birine çağırıp ona nutuk atmışlardı. Yetkiliye, eğer İngilizler kontrolü almaya niyetli değilseler o zaman “vadedildiği gibi bağımsızlığımızı” istiyoruz demişlerdi.¹¹ İngiliz yetkili, bir süre sonra, “bekleyerek Fransızların boğazlarının kesilmesini izlemek ya da nefret edilen bir Fransız yönetimini savunmak için Arapları avlamak” arasında çirkin bir seçim yapmaya zorlanacağını tahmin ediyordu.¹²

Doğu Suriye’de Fransızlara karşı bir kabile ayaklanması ihtimali İngilizlerin huzurunu kaçırmıştı. Bedevilerle iyi ilişkilerin çölün idaresi için olmazsa olmaz olduğuna inanıyorlardı. Ayrıca çölün kontrolü Suriye’nin savunması için hayati önem taşıyordu çünkü çöl, Sovyetler Birliği teslim olup da Alman ordusu Kafkasları aşınca, İngilizlerin Alman saldırısının gelmesini beklediği Doğu Suriye’nin düz, taşlı steplerinin öte yanındaydı. Deyrizor’daki İngiliz subayı bu yüzden: “Çölü kontrol etmeliyiz, sadece askerî iletişimimizin güvenliği için değil, çünkü çölü elinde tutan, en nihayetinde, tarlaları da elinde tutacaktır,” demişti.¹³ Risklerin sert taktikleri meşrulaştırdığına inanıyordu. “Fransızlar (...)”

nadiren ‘oyuna dâhil olurlar’ ve bizim de oyuna dâhil olduğumuza kesinlikle inanmazlar. Benim önerim, bir kereliğine de olsa onların bizim hakkımızda ne düşündüklerini unutmaya çalışalım ve ordumuzun güvenliği adına, onları çölün dışında tutmak için azimli ve kurnaz olalım.”

Glubb bu fikre katılıyordu. Aceleyle Deyrizor’a gidip kızgın kabilelerle ilişkileri iyileştirmek için çabalamaya başladı.¹⁴ Onları sakinleştirmek için daha fazla para dağıttı ve Lyttelton-de Gaulle anlaşmasını yorumlayarak, stratejik olarak önemli olduğu için çöl bölgesinin kontrolünün İngilizlerin elinde olacağının teminatını verdi. Şeyhler arasındaki bu çalışmanın “Fransızları muhtemelen kızdıracağının” gayet farkındaydı ancak bunu pek umursamıyordu.¹⁵ “Bana gerçekten endişe veren tek şey,” demişti bir meslektaşına, “Almanlar geldiğinde bu insanların nasıl bir tutum takınacağı.”¹⁶

Glubb’ın yaptıklarına dair raporların, de Gaulle’e ulaşması uzun sürmedi. Fransızların ona dediği gibi, “Binbaşı Glubb”ın çölde dolaşarak kabilelere para saçtığı ve yönetimi İngilizlerin devralacağına dair öngörülerde bulunduğu haberler, ayaklarının kaydırıldığını düşünen Fransızların şüphelerini doğruluyordu. De Gaulle, Glubb’ın, “Fransa’yı kovmak için Suriye meselesini bir fırsat olarak gören, fanatik İngiliz Arap muhipleri grubundan” olduğuna inanıyor ve onun, Arap Lejyonu’nun ve İhraç Operasyonu sırasında üstlendikleri şüpheli rolle Dürzi desteğini kazanmada muhakkak faydası dokunmuş iki İngiliz subayı Kenneth Buss ile Gerald de Gaury’nin görevden alınması konusunda ısrar ediyordu.¹⁷ Lyttelton, de Gaulle’ün “kıymetini artırmak için taleplerini yüksek tuttuğunu” doğru bir şekilde tahmin etmiş olsa da yerel düzeyde İngiliz ve Fransız yetkililer arasındaki ilişkilerin bozulması öyle bir noktaya gelmişti ki tüm Arap Lejyonu’yla birlikte bu üç adamı da görevden almak dışında bir çözüm kalmamıştı.¹⁸ 28 Ağustos’ta, bu kararını gerekçelendirmek için, “Üç hafta öncesine kadar güvenlik, propaganda ve diğer önemli meselelere ilişkin temel planlarda mantıklı bir şekilde anlaşmayı imkânsız hale getiren müzmin şüpheleri ortadan kaldırmalıyız,” diye yazmıştı.¹⁹

Aynı zamanda, İngiliz bakan, Suriye’de görev yapan tüm İngiliz yetkililere bir bildiri göndererek de Gaullecülerin durumuna daha anlayışlı yaklaşımları konusunda onları teşvik etmişti. Bu bildiriyle, “Özgür Fransa’nın bizimle yan yana çarpışan müttefiklerden çok daha fazlası olduğunu asla unutmayın,” diye bir hatırlatma mesajı vermişti.²⁰ “Onlar moral bozukluğuna ve ülkelerindeki kayba direnmiş, ailelerini ve akrabalarını riske atmış, hapis ve ölüm cezasıyla yüzleşmiş insanlardır.” İyimser bir tonla bildiriye şöyle bitiriyordu: “Terbiye ve sağduyu rehberimiz olacaktır.”

De Gaulle ise tam zıttı sonuca varmıştı. Edepsizlik ve asabîlik sayesinde İngilizlerden ciddi imtiyazlar koparmıştı. Özgür Fransa hükmü altındaki diğer Fransa kolonilerini dolaşmak için Orta Doğu’dan ayrılırken Catroux’ya, Fransızlar ile Araplar arasındaki herhangi bir anlaşma görüşmesinde İngiliz temsilcisi olacak Lyttelton ya da Spears’la anlaşmayı reddetmesini söyledi. Fransa’dan kaçışına yardım eden adama karşı de Gaulle’ün duyduğu tüm minnettarlık kaybolmuştu. Artık Spears’ın, tıpkı diğer birçok İngiliz gibi, Orta Doğu politikasında “fesat ve rahatsız edici” bir rol oynadığına inanıyordu.²¹ Londra’ya giderken *Chicago Daily News*’e bir röportaj vererek İngilizleri Vichy Fransası’ndan korkmakla suçlamış ve Vichy hükümetini Hitler’le iletişime geçmek için kullandıklarını iddia etmişti.

Churchill röportajı duyduğunda donup kalmıştı. General de Gaulle Londra’ya döndüğünde kimsenin onunla buluşmamasını emretmiş – de Gaulle için “ne hali varsa görsün,” demişti– ve Özgür Fransa lideriyle görüşmeden önce Avam Kamarası’nda yapacağı, Britanya’nın Suriye politikası üzerine halka sesleniş konuşmasını hazırlamaya başlamıştı.²²

Bu mesele Churchill’in üzerindeki baskılardan ötürü çetrefilleşiyordu. Dört hafta önce, Birleşik Devletler’i de savaşa dâhil etme çabasıyla Amerikan Başkanı Franklin D. Roosevelt’le buluşmak için Newfoundland’a yelken açmış ve Atlantik Bildirisi’nin içerdiği ifadeler konusunda anlaşmaya varmışlardı. Bir önceki savaşta Woodrow Wilson ve Müttefikler tarafından verilen sözlere yakınlık taşıyan bu bildiri, iki ülkenin de “toprak olarak ya da diğer yollarla büyüme peşinde olmayacağı” ve “tüm halkların, yönetimi altında yaşayacakları hü-

kümet biçimini seçme hakkına saygı duyacağı”na dair bir taahhüttü. Britanya’nın Suriye’ye yaklaşımı, yılın ilerleyen zamanlarında, Pearl Harbor’daki Japon saldırısının ertesinde, Birleşik Devletler, Britanya’nın yanında savaşa girince büyük önem taşıyacak olan bu pakta Churchill’in göstereceği bağlılığın erken bir testiydi.

Suriye’nin bağımsızlığının tartışmasız bir biçimde taahhüt edilmesi Atlantik Bildirisi’yle uyumluydu fakat Eylül 1941’de de Gaulle’ün Fransa’da artan popülerliğine dair raporların Britanya’ya ulaşmasıyla birlikte Churchill böylesine doğrudan bir deklarasyon yüzünden de Gaulle’le ilişkisinin kopmasını göze alamazdı. Dolayısıyla, 9 Eylül’de Avam Kamarası’na yaptığı konuşmada açıkladığı politika da çelişkiler içeriyordu. Churchill, “Suriye’nin, en kısa sürede bağımsız egemenlik haklarını alacak olan Suriyelilere geri verileceğini” söylemiş olmasına rağmen, savaş bitiminde, “Fransa’nın Suriye’deki pozisyonunun Avrupa’daki diğer tüm uluslara göre ayrıcalıklı ve birçok Avrupa ülkesi Suriye üzerinde nüfuza sahip olsa da Fransız nüfuzunun diğerlerininkinden çok daha üstün olacağını,” kabul etmişti.²³

“Neden?” diye sormuştu birkaç milletvekili. “Çünkü,” diye cevapladı Churchill, “benimsemeye karar verdiğimiz politika bu.”

Churchill üç gün sonra, 12 Eylül’de de Gaulle’le özel olarak görüştüğünde çok daha tehditkâr bir tutum sergileyebilmişti. “Bazı İngilizlerin” Özgür Fransa liderinin “belli faşist görüşlere meylettğini” düşündüğüne dair dedikodulara gönderme yaparak de Gaulle’ü “arkasında bir İngiliz düşmanlığı izi” bırakmakla suçlamış ve düşmanlık sürerse ilişkilerini kesmekle tehdit etmişti.²⁴ General’i *Chicago Daily News*’teki ortalığı karıştıran röportajını yutmaya zorladıktan sonra, Churchill hemen Suriye meselesine döndü. Britanya’nın Doğu Akdeniz’deki Arap hoşnutsuzluğunun komşu Filistin’e yayılması ihtimalini kabul etmeyeceği konusunda net olduğunu söyledi.²⁵ İngiltere Başbakan’a göre, “Arap dünyasını gerçek anlamda tatmin etmek” için “Fransızların Suriye’de önceden üstlendiği birçok işlevin Suriyelilere devredilmesi” gerektiğini ifade etti. De Gaulle’ün bunu kabul etmek dışında bir seçeneği yoktu.

Ancak de Gaulle Numara 10'dan ayrılır ayrılmaz fikrini değiştirdi. Suriye ve Lübnan'la ittifak anlaşmaları yapar yapmaz Fransa'ya iki ülkeyi de yönetme hakkı tanıyan mandanın sona ereceğini biliyordu ve bu sebeple süreci olabildiğince uzatmak istiyordu. Şansı yaver gitmişti zira milliyetçiler onunla müzakere etmeyi reddetmişlerdi. Çünkü onun meşruiyetini tanımıyorlardı. Bu küçümsemeye içerlemek yerine ona sağladığı imkânı değerlendirmek de de Gaulle'ün kurnazlığıydı. 1 Ekim'de Churchill'le yeniden buluştuğunda, Özgür Fransa hareketinin “hiçbir uluslararası statüsü ve mandanın sonlandırılmasını müzakere edecek gücü olmadığı” için anlaşma görüşmelerinde bulunmasının mümkün olmadığını söyledi.²⁶

Normalde kendisini *La France*'in kişileşmiş hali olarak gören ve İngiliz yetkililer tarafından Doğu Akdeniz'deki subaylarının “aşağılanmasından” şikâyetçi olan bir adamdan gelen bu yüz seksen derecelik dönüş –özellikle de de Gaulle hukuki açıdan haklı olduğu için– Churchill'i hiç mutlu etmedi. Yine de, İngiltere Başbakan'ı Doğu Akdeniz devletlerine bağımsızlık verilmesinin ertelenmesine sebebiyet verecek hiçbir “yasal mülahazaya” izin verilmemesi konusunda ısrarcıydı ve de Gaulle'den de bu konuda gerekeni yapmasını beklediğini bildirdi.²⁷

Catroux İngilizlerin müdahil olmasını engellemek amacıyla hem Suriye hem de Lübnan'ın o sonbaharda bağımsızlığını ilan etti ancak uygulamada iki ülke de öncesine kıyasla daha fazla bir özerkliğe sahip değildi. Fransızlar iki devlete de başkan olarak kontrol edebilecekleri kişileri özellikle seçtiler. Bu esnada Doğu Suriye'deki durum Glubb'ın görevden alınmasıyla ciddi bir biçimde kötüye gitmişti. Vergi toplama görevindeki Fransız askerleri bir köy şeyhini vurup öldürünce işler sarpa sarmıştı. Ölen adamın kabilesi misilleme yapmış ve bunu müteakip silahlı çatışmada otuz kadar Fransız askeri hayatını kaybetmişti. Catroux hemen İngiliz politik yetkilisinin yerlileri Fransızların talep ettiğinin dörtte biri kadar vergi ödemeye teşvik ettiğini iddia edince, biri İngiliz biri Fransız olan iki yetkili neler olduğunu öğrenmek için Deyrizor'a gitti. İngiliz yetkili bölgedeki kabilelerin “ayaklanmanın eşiğinde” olduklarını bildirmişti.²⁸

Ekim ayının başlarında, Deyrizor'un yaklaşık beş yüz elli kilometre güneyinde bulunan Amman'da, Glubb o kasabanın şeyhlerinden oluşan ve Doğu Suriye'den gelen endişe verici raporu kanıtlarla teyit eden bir heyeti kabul etti. Heyetteki şeyhlerden biri, eğer Bedeviler bir Alman işgali sırasında İngilizleri desteklerse İngiliz ordusu "sanki Britanya adalarında savaşıyormuşçasına güvenli bir istihbarata" sahip olur Demişti.²⁹ Ancak eğer İngilizler, "Suriye'yi mahvetmek için Özgür Fransa'ya tam yetki vermekte" ısrar ederse, diye sürdürmüştü sözünü, o zaman "İngiliz ordusunun istihbarat hatları düşman bölgesinden geçecektir."

Kahire'de Wavell, Suriye'den gelen raporlarla alarma geçmiş ve ilgisi, Rommel'e karşı yeni bir İngiliz saldırısını düzenlemek yerine 6 Ekim'de Catroux ile buluşmak için Beyrut'a gitmeye kaymış olan Claude Auchinleck tarafından Orta Doğu başkomutanı olarak atanmıştı. İki saatlik görüşme boyunca Catroux, İngilizleri bir şeyhi ortalığı karıştırması için teşvik etmekle ve bölgeyi kontrol altında tutan Fransız subayının tecrübesizliğinin sebep olduğu hataları istismar etmeye çalışmakla suçlamıştı. Çileden çıkan Auchinleck bu iddiaları reddetti. "Fransızlara her şans verildi," diye rapor etti Londra'ya. "Hem yerlilerle hem de bizimle çalışmakta başarısız oldular, personel eksikleri o kadar fazla ki beceriksiz yetkililer atamak dışında bir seçenekleri yok."³⁰

İngilizlerin Fransızlara olan tahammülü yaz boyunca yavaş yavaş azalmış ve artık patlama noktasına gelmişti. Fransızların öncelik kaideleri ile İngilizlerinkinin müşterek bir paydada buluşamayacağı ve en temelde, "Özgür" ve "Vichy" Fransızları diye ayırdıkları kişiler arasında hiçbir fark olmadığı ortaya çıkmıştı. Glubb'ın yüzünü ekşiterek söylediği üzere, iki taraf da, "Suriye'de İngiliz müdahaleciliğini bitirmek arzusu yüzünden asıl savaşın Almanya'ya karşı olduğunu unutmaya eğilimliydiler."³¹ Fransız hükümetine karşı Arapların öfkesi arttıkça, İngiliz yetkililer Doğu Akdeniz'de Fransızları iktidarda tutma görevlerinden gittikçe rahatsız oluyorlardı. "Sanki Lübnan'ı Özgür Fransa'nın tecavüzüne uğrayabilsin diye zapt ediyormuş gibi hissediyorduk," diye yazmıştı biri.³² O kasım ayında Glubb durumu inceleyen uzunca bir yazı kaleme aldı. Glubb'a göre, İngilizler ve Fransızlar emperyal yönetime

öyle farklı yaklaşıyorlardı ki “Arapları yönetmek ve onlara hükmetmek konusunda İngilizler ile Fransızlar arasında bir ortaklık kurma” çabaları “başarısız olmaya mahkûmdur.”³³

İngiliz hükümeti meselenin çözümüne dair ciddi tereddütler taşıırken, 1941 yılının sonunda Doğu Akdeniz’de görev yapan İngiliz yetkilileri yerli halkın onlara sorabilecekleri ve onların da cevaplamakla mükellef oldukları tatsız sorulara basmakalıp cevaplar veren bir not aldılar. Eğer Suriyeliler Fransızların iktidara getirdiği kukla Suriye ve Lübnan rejimlerini eleştirirse, İngilizlere “hükümetler ölümsüz değildir ve sırası gelince şimdikilerin yerini şüphesiz kendilerinin daha çok taraftar olacağı bakanlıklar alacaktır” demeleri tavsiye ediliyordu. Araplar onlara sunulan bağımsızlığın sahici olmadığını söylediklerinde ise cevap şu olmalıydı: “General Catroux’dan tam anlamıyla bir bağımsızlık sağlama niyetinde olduğuna dair güvence aldık,” dedikten sonra, “koşullar elverdiği ölçüde elbette,” diye bir şerh düşeceklerdi³⁴

Bu sırada İngilizler Catroux’nun gerçekten de Gaulle’e kafa tutup tutmayacağını merak etmeye başlamışlardı. Kasım sonunda dışişlerine yazan Lyttelton, Spears’ın izlenimini alıntılammıştı: İngilizler de Gaulle’e kafa tutamayarak Catroux’yu hüsrana uğrattıklarından, “General Catroux’nun tavırlarında son zamanlarda belirgin bir değişiklik” söz konusuydu.³⁵ Spears, Catroux için, “Mücadeleden vazgeçmiş,” diyordu. “Şu anki davranışları tamamen bir itaatkârın davranışları.”

Arap öfkesinin yönünü değiştirip yatıştırmaktan çok uzak olan Fransa’nın Doğu Akdeniz politikasının mevcut durumu giderek daha da kötüleştirdiği açığa çıktıkça, İngilizler Georges Catroux’ya olan naif inancın yeterli olmayacağını fark etmişlerdi; sözünü tutması için ona sürekli baskı yapılması gerekiyordu artık. Hükümetin gözcü rolünü üstlenmesi için seçtiği kişi de Gaulle’ün kendi irtibat subayı, Spears’tan başkası değildi. Lyttelton’ın, Spears’ın atanmasını Catroux’nun “kabul edilemez” bulacağı konusunda uyarısına rağmen, Spears’a Doğu Akdeniz devletlerinde bakanlık görevini üstlenmek üzere Beyrut’a dönmeye hazırlanması söylenmişti.³⁶ Spears, hâlihazırda Beyrut’ta çalışan bir meslektaşına, görevinin “bir yandan Özgür Fransa’nın imajını korurken, diğer yandan cumhuriyetlerin bağımsızlığını teşvik etmek” olduğunu söylemiş³⁷ ve “oraya geldiğimde çok eğleneceğiz,” diye eklemişti.

ORTA ELÇİ

Yeni baronet ilan edilmiş ve harikulade beyaz üniforması içerisinde göz kamaştırıcı görünen Britanya'nın yeni "Orta Elçisi ve Tam Yetkili Temsilcisi" 21 Mart 1942'de Beyrut'a ayak bastı. Sör Edward Louis Spears bu abartılı iş unvanının ciddiye alınmayacağından korkuyordu. Fakat kendisine bahşedilen sorumluluklar oldukça açıktı. Elçi olarak Kahire'deki devlet bakanının Özgür Fransa'yla irtibatını sağlayan kişi olarak çalışmaya devam edecekti; tam yetkili temsilci olarak ise Londra'daki dışişleri bakanlığına bağlıydı çünkü Fransızlardan bağımsız kılmayı aklına koyduğu Lübnan ve Suriye devletlerinin etkin ilk İngiliz elçisiydi. Bu görevi, Londra'da iken kazandığı azımsanmayacak güç sayesinde yerine getirmeyi planladığı ortaya çıkmıştı. Söz konusu plan İngiliz ve Fransız sorumluluklarının arasındaki çizginin nerede duracağına karar vermek ve kendince halledilmesi gereken herhangi bir sorunu, onlarla beraber çözmek üzere Kahire'deki askerî yetkililere iletmekti.¹ Ancak Beyrut'ta görevine başlayacağı o bahar sabahında, hakikatin aksine, komik bir operetin kahramanı gibi görünüyordu.

Dostları için "Louis", düşmanları için "Edward" olan Spears, "İri yapılı, güçlü görünüşlü (...) seyrekleşen sarı saçlarında yer yer grilikler göze çarpan, karakteristik bir burnu ve kocaman bir ağzı olan bir adamdı."² Elli beş yaşındaki Spears görevini tanımlarken "irtibat" kelimesini kullanmamayı tercih ediyordu. Bu kelimenin "yasak aşkı" çağrıştıran anlamını hiç sevmiyordu (belki de bu, o sıralarda sekreteriyile yasak bir ilişki yaşadığı içindi) ve bu kelimenin askerî dünyada "bir tür postacıya" işaret edişinden rahatsız oluyordu.³ Fakat Paris doğumlu, ~~iki dil bilen~~ Spears Birinci Dünya Savaşı boyunca İngiliz ve Fransız

*

İngilizce *liaison* sözcüğünün yasak aşk, evlilik dışı cinsel ilişki, gizli ilişki vb. anlamları da bulunmaktadır. (yay. n.)

orduları arasında irtibat subayı görevini üstlenmişti. Fransızların kendi kanatlarından çekildiğini komutana bildirerek İngiliz Seferî Kuvvetleri'ni kurtarmıştı. Cephede dört kere yaralanmış, 1917'de cephe gerisinde daha güvenli bir işe, Paris'teki Fransız Savaş Bakanlığı'nda İngiliz askerî heyetinin başına getirilmişti. O dönem henüz imzalanmış Sykes-Picot Antlaşması açıklandığında, İngiliz hükümeti Müttefiklerin savaşı kazanması durumunda Fransızlarla olan iyi ilişkilerin sürdürülmesine büyük önem gösteriyordu.

Bu sırada Spears kariyerinin geri kalanını şekillendirecek bir arkadaş edinmişti. 1915'te, otuz dokuz yaşındayken, Winston Churchill'in Gelibolu fiyaskosunun ertesinde cepheye yaptığı kısa bir ziyaret sırasında Churchill'le tanıştı. Cesaretinden ötürü yeni askerî madalya kazanmış olan Spears, savaş bittikten sonra meclise girmesini öneren bu aykırı politikacıyı etkilemeyi başarmıştı. Spears da Churchill'in tavsiyesine uydu. Kısa süreliğine Loughborough'dan Liberal Parti vekili oldu ve daha sonra Churchill ile birlikte Muhafazakâr Parti'ye geçerek 1931'de Kuzey İngiltere'deki Carlisle temsilcisi olarak seçildi.

Spears o zamandan beri sınırdaki bu pazar kentini temsil ediyordu ancak "parlak zihni ve keskin ama nezaketsiz zekâsı"na rağmen asla Westminster'a doğru bir atılım yapmamıştı. Churchill'in yatıştırma politikasına yönelik muhalefetini destekleyerek uyumsuz tipler arasındaki yerini sağlama alırken, Fransa yanlısı ateşli görüşleri yüzünden, parti arkadaşları arasında bile, kendisiyle "Paris vekili" olarak alay ediliyordu.⁴ Devlet bakanı olduğunda bile savaşçı yaklaşımından asla vazgeçmemişti. "Hükümet makinesini bozacak şey, bir yolun doğru olduğu konusunda emin olup o yolu takip ettikten sonra ortaya çıkan sonuçları lanetlemektir," diye hatırlatmıştı bir meslektaş. "Bu tarz davranışlar Whitehall'de içgüdüsel bir düşmanlık yaratır."⁵

Spears'ın Doğu Akdeniz yolculuğunun son ayağı 1940'ta artık başbakan olan Churchill sadakati için onu ödüllendirerek problemli Fransız hükümetine kişisel irtibat subayı olarak atadığı zaman başladı. O sıralarda risk inanılmaz derecede yüksek görünüyordu, Spears'ın sonradan açıkladığı gibi: "Ben, hatta hepimiz ikna olmuştuk. Bizimle beraber dost ve güçlü bir Fransa olmadığı müddetçe Almanya'yla savaşmamız imkânsızdı."⁶ Fransa'nın çöküşü bu teoriyi ortadan kaldıracaktı

ama aynı anda Spears, Charles de Gaulle'ün pes etmeyi reddedişinden güç almıştı. De Gaulle'ü o haziran ayında uçağına çekerek Londra'ya kaçışını sağlayan Spears'dı ve iki adam başkente vardığında onun en ateşli savunucusu olmuştu. "Nasıl bir propaganda yaparsak yapalım bu, de Gaulle'ün elini güçlendirecek şekilde olmalıdır çünkü Fransızlar yalnızca bir başka Fransız'a güvenir," diye ısrar etmişti 1940'ların sonunda.⁷ Churchill'in de sonradan söyleyeceğı gibi, "Eğer bir General Spears olmasaydı, bir General de Gaulle de asla olmayabilirdi."⁸

Spears'ın de Gaulle'ün ekibindeki görevinden kazandığı alışılmadık ve makbul önem ve kontrol algısı de Gaulle kendisini bastırmaya başladıkça ortadan kayboldu. 1941'in ilk yarısında Spears Özgür Fransa liderinin güçlü savunucularından biriydi ancak Vichy Fransası teslim olduktan sonra Şam'ı ziyaret edip Doğu Akdeniz'in gelecekteki yönetimi konusunda de Gaulle ile bir tartışmaya tutuşunca davranışı kökten değişti. "Sence İngiltere'nin savaşı kazanması beni ilgilendiriyor mu? İlgilendirmiyor. Yalnızca Fransa'nın zaferi umurumda," demişti de Gaulle kışkırtıcı bir biçimde.⁹ "İkisi aynı şey," diye çıkmıştı Spears. "Hiç de değil," diye cevap verdi de Gaulle. "Ben bile şaşıp kalmıştım," diye itiraf edecekti Spears bu rahatsızlık verici konuşmayı kâğıda dökerken.

De Gaulle'ün sonraki davranışları da ciddi olduğuna delaletti. Spears hem Özgür Fransız liderinin hem de yardımcısı Catroux'nun "Suriye'deki Fransız hükümrânlığını, savaşı kazanmak için gerekli önlemleri almaktan daha önemli bulduğunu" fark edince dehşete düşmüştü.¹⁰ Doğru bir tahmin yaparak Özgür Fransa'nın "ne kadar ufak olursa olsun askerî güvenliğin Fransızların prestijine el uzattığı her noktada" kendileriyle "savaşacak, tartışacak ve engel çıkaracağını" söylemişti. Churchill, de Gaulle'ün davranışına sinirlenmeye başlayınca, Spears kendini sorumlu ve ortada kalmış hissetmişti. "Bir canavar yarattım," diye içini dökmüştü bir meslektaşına. "Onu boğabilecek miyim, yoksa o mu beni boğacak?"¹¹

Spears bu mücadeleyi kazanmaya azmederek Beyrut'a döndü. Ekibinden biri "Spears'ın Özgür Fransa Hareketi'ni yiyip bitirdiğini görene dek, hayvanların kendi yavrularını yemesine (...) hiç şahit olmadığını," yazmıştı.¹² Spears, Catroux ile 2 Nisan'da buluştuğunda ona, Catroux'nun Lübnan başkanı olarak atadığı Alfred Naccache'ye

İngiltere hükümetinin Lübnan'ın tam bağımsızlığını desteklediğini söylemek üzere olduğunu anlattı. Londra'da geçirdiği son günlere ve başbakanla dostluğuna oynayıp İngilizler ile de Gaulle arasındaki ilişkiye dair karanlık bir tablo çizerek Fransız'ın sinirini bozmayı denedi. Catroux, Spears'ın "herkesin Özgür Fransa'nın faydası ve etkisine inanmayı bıraktığını" söylediğini iddia ediyordu.¹³

Hâlihazırda Spears'ın Beyrut'a varır varmaz kendisini görmeye gelmemesine alınan Catroux, İngiliz meslektaşının ne yapmaya çalıştığını anlamıştı. Görüşmeyi de Gaulle'e rapor ederek Spears'ın "kendisini tedirgin etmek ve ona Özgür Fransa'nın içinde bulunduğu durumun Spears'ın yaptığı planlara karşı çıkmasını engelleyeceğini düşündürmek için bu manevrayı yaptığını" söyledi.¹⁴ Anılarında ise, Spears'ın onu ne kadar telaşlandırdığını itiraf etmişti. "Kinci ve saldırgan karakterinin, çabuk sinirlenmesinin, kuşkucu otoriterliğinin ve ani kararlarının etkilerinden korkmuştuk, daha da tehlikeli Churchill onu dinliyordu."¹⁵

De Gaulle hızla Catroux'yu Spears'ın Özgür Fransa ile ilgili iddialarının "tamamıyla yanlış ve taraflı" olduğu konusunda temin etti ve Spears'ın tam bağımsızlık ısrarının İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na desteklenmediğine emin olduğunu söyledi.¹⁶ İki adam da arkadaşıyla uğraşarak Churchill'in öfkesini kazanma riskine karşı temkinli olsalar da Spears'ın Doğu Akdeniz'e Britanya'nın baş diplomatı olarak atanmasının Londra'da da ciddi bir biçimde tartışmalı olduğunu biliyorlardı. Eğer bu azimli yeni muhaliflerinin icraatları önünde engel olurlarsa Başbakan'ın, Dışişleri'nin başına yıktığı bu adamla ilgili derin endişelerini güçlendirmiş olacaktı. De Gaulle, Catroux'ya Spears'ın ona söyledikleri konusunda kendisini "devamlı haberdar" etmesini söyledi.¹⁷

Spears şimdi de Naccache'yi sıkıştırmayı deneyecekti.¹⁸ Catroux'yu ziyaretinden hemen sonra başkanı görmeye gitti ve diplomatik sorumluluğunun ötesine geçerek seçimlerin yıl bitiminden önce düzenlenmesini tavsiye etti. Naccache bu konuşmayı Catroux'ya rapor etti, ancak Fransız General'in zaten Naccache'nin ofisinde bir casusu vardı ve onun sayesinde Spears'ın Naccache'ye eğer Catroux'nun hareketleri bir yıl önce verdiği bağımsızlık sözüyle çelişirse Britanya'nın müdahale etmek zorunda kalabileceğini de söylediğini öğrenmişti.¹⁹ Catroux, kaynağını açık etmeden de Gaulle'e Spears'ın "kendilerini devirmek

için tasarlanmış” politikasının İngiliz hükümetinin de politikası olup olmadığını öğrenmeyi denemesini rica etti. Tahmini öyle olmadığı yönündeydi. Spears’ın yaptıklarını Dışişleri Bakanlığı’nın dikkatine sunarak onu oyundan düşürebileceklerini umuyordu.

Spears İngiliz hükümetinin emirlerine uysun ya da uymasın Catroux’nun asıl derdi, Britanya elçisinin demokratik seçim çağrısının, “Suriye ve Lübnan’daki kurumlara herhangi bir seçime başvurmadan demokratik bir görünüm” kazandırmak için bu ülkelerde kurduğu kukla hükümetlere muhalefet edenleri harekete geçireceğinin kesin oluşuydu.²⁰ Böyle bir durumda, Naccache ve Suriye Başkanı Taceddin Hassani’nin gerçekten de sevilmediğini ve seçim çağrısını kabul etmek zorunda kalırlarsa bu seçimleri kazanamayacaklarının gayet farkındaydı.

Özellikle Taceddin baskı altındaydı çünkü ekmek fiyatları Suriye’de hızla artıyordu. Savaşın önce ülke buğday ihracatçısıydı ancak 1939’dan beri Suriye’nin yarı-feodal toprak sahipleri, yani *ayanlar* tahılları depolayarak uzun bir savaşın yaratacağı fiyat artışından kâr etmek istiyorlardı. Bir yıl önce Spears’ın pazara Avustralya tahılı sokarak vurguncuları mahvetme planı başarısız olmuştu. Stokçular tüm fazlalığı massettiler ve buğday fiyatları artmaya devam etti.

Spears 1942’de Beyrut’a döndüğünde, ekmek isyanları tehlikesi vurgunculara karşı daha sert önlemlerin alınması gerekiyordu. “Muhtemelen birkaç tanesini asmaktan aşağısı kurtarmayacak,” diye yazmıştı, yine de “bunu Özgür Fransa’nın kendilerini sorumlu hissedeceği şekilde ayarlamayı” umuyordu.²¹

Catroux buğdayı toptan alan ve sübvansé edilmiş bir fiyattan satan bir Fransız tekeli yaratmayı önermişti ancak Taceddin –halen onu destekleyen– *ayanların* karşı çıkacağı bir girişimi desteklemeyi reddetti. Spears dâhil olabileceği bir şans yakalamıştı. Taceddin’in başbakanı Hüsnî el Barazî’yi işbirliği yapmazsa ıssız Kızıl Deniz adası Kamaran’a sürgüne göndermekle tehdit ederek onu planı desteklemeye zorladı. Sonra da Catroux’ya finansal olarak destek verecekleri için İngilizlerin de planın yönetiminde bir rolü olması gerektiğini çünkü son çare olarak “Jumbo” Wilson’un Dokuzuncu Ordusu’nun söz konusu planı tatbik etmek zorunda kalacağını söyledi. Kahire’de Mayıs ayında yedi gün süren görüşmelerin ardından Catroux taviz vermek zorunda

kalmıştı. Önemli bir tavizdi bu. Lyttelton-de Gaulle antlaşmasının şartlarına göre sadece Fransa'nın sorumluluğunda olması gereken bir alanda İngiliz müdahalesini kabul etmek zorunda kalmıştı.

Bu sırada Lyttelton'un devlet bakanlığındaki görevini, dolayısıyla Spears'ın patronluğunu, 5 Mayıs'ta Kahire'ye varışından günler sonra buğday görüşmelerini yöneten iyi görünümlü, açık sözlü Avustralyalı politikacı Richard Casey devralmıştı. De Gaulle'ün Spears'ın faaliyetleri konusundaki şikâyetlerinden sonra Dışişleri Bakanlığı safça, Casey'nin atanmasını Spears'ı frenlemeye dönük bir çaba gibi göstermeye çalışmıştı ancak Casey bu hesaba uygun davranmayı başaramamıştı. Spears ile işbirliği yapan bu güleryüzlü Avustralyalı, "Gaullecü politikanın bir ilkesi haline gelen şeyi yok etmek için elinden geleni yapmıştı – gerektiğinde, en kısa zamanda birbiriyle karşı karşıya gelmeye hazır bir İngiliz bakanı ya da departmanı bulunabilir," diye kıkırdamıştı Spears sonradan.²² Casey onu tam olarak destekliyordu.

Buğday görüşmeleri sırasında, Spears seçim mevzusu konusunda Casey'nin yardımını isteme fırsatı yakalamıştı. İki adam birlikte, Arap milliyetçilerin baskısını yatıştırmak için Mısır ve Irak'ta seçime gitme planları olduğu gerekçesiyle, Catroux'ya 1942 yılının sonuna kadar Lübnan ve Suriye'de sandıkların kurulabileceğini zorla kabul ettirmişlerdi. Catroux'nun de Gaulle'e, Dışişlerinin Spears'ı zapt etmek için gönderdiğini iddia ettiği Casey'ye bir başka önemli taviz daha verdiğini söyleme cesaretini bulması neredeyse on gün sürmüştü. Spears daha sonra, "Casey sert bir kaya çıktı," diye minnetle yazacaktı.²³

Londra'da bulunan de Gaulle, Catroux'nun verdiği haberleri tahmin edilebileceği üzere hoş karşılamadı. Catroux'nun boyun eğmemiş olmasını arzu edeceğini söyleyerek ondan İngilizlerin seçimlerin ne zaman yapılacağına dair bir açıklamanın sorumluluğunu almamasını sağlamak için elinden geleni yapmasını istedi. Haberlerin yayılmasını olabildiğince ertelemek istiyordu çünkü bu, "herkesin baki kalmaya-çağını bildiği" Naccache ve Taceddin'in hükümetlerinin otoritesini yerle bir ederdi.²⁴

O sırada de Gaulle'ün geçici de olsa imdadına yetişen Rommel olmuştu. Alman General 26 Mayıs'ta, daha sonra İngilizlerin etkili bir karşı saldırı gerçekleştirememesi üzerine, neredeyse bir ay sonra, 21

Haziran günü ele geçireceği Tobruk'u almak amacıyla Libya Çölü'ne bir saldırı düzenlemişti. Ay sonunda İngilizler el Alameyn'deki tedarikli savunma hatlarına çekildiğinde Rommel'in Afrika Korps birliği İskenderiye'nin yalnızca doksan altı, Kahire'ninse iki yüz kilometre ötesindeydi. "Orta Doğu'daki kazan mevcudunuzda yedi yüz binden fazla adam var," diye hatırlatmıştı Churchill, Orta Doğu Başkomutanı Auchinleck'e. "Uygun olan her erkek savaşabilir hale getirilmeli ve zafer için hayatını vermelidir."²⁵

Bu durum –savaşın sonucu ne olursa olsun Tobruk'un her koşulda Rommel'in Mısır'a doğru güvenle ilerlemesini engellemek için elde tutulması gerektiğinin her daim altını çizen– Churchill için bir felaket iken, Libya liman kentinin düşüşü de Gaulle için tam bir şanstı. İki gün sonrasında Catroux, Casey'ye, de Gaulle'ün "askerî durum pek de parlak değilken, Doğu Akdeniz ülkelerini politik mücadelelerin kararsızlıklarına kurban etmeye hiçbir şekilde" niyeti olmadığını söylemişti.²⁶ Yılın geri kalanında de Gaulle'ün savunacağı çizgi bu olacaktı.

O yaz de Gaulle'ün keyfinin yerinde olmasının bir sebebi daha vardı. Sadece, Almanların Mısır'a yaklaşmış olmaları Lübnan ve Suriye'deki seçimleri belirsiz bir tarihe ertelemememiş, aynı zamanda kendi askerleri de ("Lanet Olası İngiliz") Koenig'in komutasında Tobruk Savaşı'nda etkileyici bir performans ortaya koymuştu. Bir Hakeim'deki İngiliz hattının en güneyinde gösterdikleri yırtıcı savunma olmasaydı Rommel, Tobruk'a çok daha çabuk gelir ve sonuç olarak İngiliz kayıpları çok daha büyük olurdu. Özgür Fransa Almanların Mısır'a bile girebileceğini söylüyorlardı. Churchill, savaş daha bitmeden, Britanya'nın Özgür Fransa'yı "Savaşan Fransızlar" olarak tanıması ve Koenig'in çabalarını takdir etmesi gerektiğini düşünüyordu. De Gaulle anılarında Bir Hakem'de Koenig'in direnişine dair haberleri duyduktan sonra ofisine gidip, kapıyı kilitleyip ağladığını yazmıştı.

Mayıs 1940'tan beri kendisine musallat olan beladan kurtulan de Gaulle ağustos başında bir aylığına Orta Doğu'ya geldi. Burada, Tobruk Muhaberesi'nden sonra Harekât Saha Komutanı Auchinleck'in yerine başka birini geçirmenin gerekip gerekmediğini değerlendirmek üzere Kahire'ye gelmiş olan Churchill'le buluştu ve ondan Suriye'deki durumu gözden geçirmesini istedi. Akli daha önemli meselelerle meş-

gul olan Churchill bunu yapacağını söyledi. Ertesi gün de Gaulle, Casey'nin Doğu Akdeniz'de gerçekleşecek seçimleri onaylatma çabasını bertaraf etti. "Manda iktidarı," demişti Avustralyalı'ya ilgisiz bir şekilde, "Rommel İskenderiye'nin kapısına dayanmışken insanları sandığa götürme niyetinde değil. Mısır'da, Irak'ta, Maverai Ürdün'de de seçimler olacak mı?"²⁷ Churchill'in 14 Ağustos'ta Beyrut'a varışının hemen ertesinde ona Doğu Akdeniz'de "İngiliz hükümet yetkililerinin yaptığı düzenli müdahaleler" konusunda resmî bir şikâyet mektubu yolladı. Bu şikâyet, bu müdahalelerin "Büyük Britanya'nın Lübnan ve Suriye'deki siyasi tarafsızlığıyla ya da Fransa'nın pozisyonuna gösterilmesi gereken saygıyla uyumlu olmadığını" söylüyordu.²⁸

De Gaulle'ün iddialarında doğruluk payı kesinlikle vardı. Spears Beyrut'a geldiğinden beri ekibi hızla büyümüştü. Ekip hâlihazırda siyasi, ekonomik, mali bölümler, kara, deniz ve hava kuvvetleri gibi askerî unsurlar, basın ve propaganda hizmetleri ile Doğu Akdeniz'in her bir noktasında görev yapan yüz yirmi kadar siyasi yetkiliden oluşan bir ağ içeriyordu. Elçiliğe ait bir fotoğraf –ki Fransızlarca dosyalanmış bu fotoğraf 1943'ün sonlarına ait bir tarih taşıyordu– hâki renkli üniformalar giyinmiş yetmiş kadar adam tarafından çevrelenmiş, açık renk takımlı Spears'ı gösteriyordu.²⁹ Fransızlar haklı olarak bu ekibin Almanların işgali durumunda geride kalacak sabotajcıları eğitmekten casusluğa kadar bir dizi gizli faaliyet için de bir kılıf sağladığından kuşkulanıyorlardı. Bir adam savaşta rolünün ne olduğuna dair kendisine baskı yapılmıca, 1983 yılı gibi geç tarih olmasına rağmen, "Bir süre Spears'ın ekibinde bulundum," demişti sadece.³⁰

Spears kendini yalnız bırakılmış hissetse de ülkesini etkisizleştirecek herhangi bir girişimi savuşturmaya kararlıydı. "De Gaulle kuşkusuz bizden yine bize karşı kullanabileceği bir doküman koparma derdinde," demişti General'in şikâyeti Kahire'ye ulaşınca.³¹ De Gaulle'ün mektubu sekiz gün boyunca cevaplanmadı, bu sırada Churchill gizlice Moskova'yı ziyaret etmişti. Bu boşluk Spears'a, Churchill'in de Gaulle'ün şikâyetini reddetmesini garantilemek için zaman tanımış oldu.

Churchill, Kahire'ye dönüşünde, Spears'ı destekledi. Kahire'de yediği bir öğle yemeğinde, "Louis Spears'ın çok fazla düşmanı var," demiş, sonra da göğsünü yumruklayarak, "ancak *bir* dostu da var," diye belirtmişti.³² Churchill'in De Gaulle'e cevabı General'in şikâyetlerini

külliyen reddediyor ve Spears'a müdahalesine devam etmesi için açık çek veriyordu. "Siyasal düzlemde birincil endişemiz," demişti Churchill de Gaulle'e, "benimsenen hiçbir siyasetin askerî güvenliğimizi tehlikeye atmayacağını ya da savaş kovuşturmamıza müdahale etmeyeceğini garanti altına almaktır. Bu sebepten ötürü önemli siyasi gelişmelerden önce kesinlikle bize danışılmasını bekliyoruz."³³

Churchill ve Spears'ın askerî güvenlik ve buğday kıtlığını Doğu Akdeniz'in yönetimine müdahale etmek için bahaneler olarak kullanmaya niyetlendiklerinden haklı olarak kuşkulanan de Gaulle farklı bir numara denedi.³⁴ Askerî güvenlik Britanya'ya işlere burnunu sokma hakkı veriyorsa, o zaman Fransa da Doğu Akdeniz'de askerî güvenliğin kontrolünü almalıydı. Bir yıl önce Lyttelton'la yaptığı antlaşma gereğince Britanya, Suriye'nin savunması rolünü üstlenmişti zira askerî gücü Fransa'ninkinden çok daha üstündü.³⁵ Bunun üzerine De Gaulle Doğu Akdeniz'den farklı kuvvetler toplamış ve Suriye jandarması ile zorla askere alınmış yerlileri de (yirmi bin kişilik özel birlikler) Fransız sayarak Doğu Akdeniz'deki askerlerin çoğunun Fransız olduğu bir toplama ulaşmıştı. Sonrasında da Churchill'e yazarak askerî yönetimin el değiştirmesini talep etti.

Churchill başta de Gaulle'ün talebini ciddiye aldı ancak daha sonra Özgür Fransa lideri Lübnan'da yaptığı bir konuşmada seçimin gerekliliğini kamuya açık bir şekilde reddedince, bu durumdan rahatsız olarak fikrini değiştirdi. Kahire'de Churchill'in verdiği açık destekle biten kanlanan Spears memnuniyetle de Gaulle'ün açıklamasının peşine düştü.³⁶ Dışişlerine seçimlerin olmayacağı haberinin Lübnanlıları "tamamıyla umutsuz"laştırdığını rapor edip Casey'yi, böylesine anti demokratik bir hamlenin Arap nüfusunu Hitler'in kollarına itmek anlamına geleceği konusunda uyardı.³⁷ Fakat zaten kendisi gibi düşünen biriyle konuşuyordu. Spears'ı kurban etmenin durumu sakinleştirip sakinleştirmeyeceğini merak eden Casey, bunun yalnızca de Gaulle'ün huysuzluğunu ödüllendirmek olacağını anlamıştı. Casey Londra'ya de Gaulle'ün Doğu Akdeniz'deki varlığının "ciddi bir tehdit" olduğunu çünkü Fransız General'in "herkese Majestelerinin hükümetinin seçimleri istediğini ancak batı çölündeki askerî durum göz önünde bulundurulursa bu sene hiçbir seçimin yapılmayacağını söyleyerek"

açıkça Britanya'nın Libya Çölü'ndeki yenilgisinden istifade etmeye çalıştığını söylemişti bile.³⁸

Arapları daha fazla kızdırmadan önce de Gaulle'ü susturmayı canla başla isteyen Churchill görüşmeler için onu Londra'ya çağırdı. General çok meşgul olduğunu öne sürerek bu teklifi reddedince, İngiltere başbakanı Suriye'de Fransızları destekleyen aylık ianenin kesilmesini emretti. De Gaulle isteksizce Beyrut'tan Londra'ya hareket etmeden önce, Amerikalı gazeteci Wendell Willkie'yle bir röportaj yaptı. De Gaulle'e Fransız mandasına karşı yerli muhalefetin ne kadar derin olduğunun farkında olup olmadığını soran Willkie, "General'in özel odasında saatlerce konuştuk. Odanın her köşesinde, her duvarında, Napoleon'un büstleri, heykelleri ve resimleri vardı," diye nakletmişti.³⁹ "Evet, biliyorum," diye itiraf etmişti de Gaulle. "Ama biz mandayı emaneten tutuyoruz. Mandayı tasfiye edemeyiz ya da başka birinin bunu yapmasına izin veremeyiz. Bu yalnızca Fransa'da yeniden hükümet kurulduğunda mümkün olabilir." Willkie Suriye hakkında da sorular sormuştu. "İlkelerimden ödün veremem ya da onları feda edemem," diye cevap vermişti Fransız lider. "Jeanne d'Arc gibi," diye eklemişti yaveri garip bir biçimde.

De Gaulle'ün Churchill'le 28 Eylül günü Downing Street'teki görüşmesi bir yıl önceki görüşmelerine nazaran çok daha sert geçmişti. De Gaulle Fransa'yı temsil ettiğini iddia edip Churchill'in Lübnan ve Suriye'de seçim düzenlenmesi talebini kabul etmeyi kati suretle reddedince İngiltere Başbakanı atıp tutmaya başlamıştı. "Fransa olduğunuzu iddia ediyorsunuz! Fransa değilsiniz! Sizi Fransa olarak tanımıyorum! Fransa! Fransa nerede şimdi?"

"Eğer sizin gözünüzde ben Fransa'nın temsilcisi değilsem," diye cevaplamıştı de Gaulle zekice, "neden ve hangi hakla Fransa'nın dünya çapındaki çıkarları konusunda benimle görüşüyorsunuz?"⁴⁰

De Gaulle'e göre, Churchill'in verecek bir cevabı yoktu. Ancak İngiliz lider karşı tarafı ikna etmek için başka yollar deneyecekti. İngiltere hükümeti de Gaulle'ün dış dünyayla bağlantı kurmasını sağlayan ileri karakollarla telgraf bağlantılarını kesti. Bir haftalık tecritten sonra, Londra'daki Fransız diplomatik temsilcisi Maurice Dejean Dışişlerine Özgür Fransa'nın yıl bitiminden önce seçimlerin bir sonraki baharda

yapılacağını açıklayacağı haberini verdi.⁴¹ 27 Kasım'da da açıklama yapıldı.

“De Gaulle kendini kontrol edebilseydi,” diye yazmıştı Dışişlerinden bir İngiliz yetkili, “her yandan aldığımız şikâyetler doğrultusunda Spears’ı oyun dışına atmıştık bile. Fakat de Gaulle onun ekmeğine yağ sürdü ve kendini bir çıkmazın içine düşürmek için elinden geleni yaptı.”⁴² Spears, de Gaulle’ün çabalarına rağmen görevinde kalmıştı. Dışişlerindeki düşmanlarına karşı onu Churchill koruyordu. Şimdi gelecek yılki seçimler için hazırlıklar yapmalıydı.

PİS İŞ

1943 baharına gelindiğinde, Spears'ın asıl sorunu Fransızların gelecek seçimlere müdahale etmesini kati suretle engellemekti. O yılın başında Beyrut'a yeni atanmış Amerikan elçisi George Wadsworth'la sıkıntı verici bir diyalog yaşamıştı. Beyrut'taki Amerikan Üniversitesi'nde eski bir öğretim üyesi olan Wadsworth Fransızların seçime hile karıştırmayı deneyeceklerini, sonra da yeni seçilen parlamentoyu Lübnan ve Suriye'yi Fransa'ya bağlayacak anlaşmaları tasdik etmeye zorlayacaklarını duyduğunu söylemişti. Bu söylenti Spears'ı endişelendirmişti çünkü aynı söylentiler onun da kulağına gelmişti.¹ Ayrıca İngilizlerin, Fransızların nüfuz alanlarını mücadele etmeden bırakmayacakları düşüncesine de uyuyordu. Başka bir İngiliz yetkilisi sandıkların o yıl kurulacağını duyduğunda, "Dönecek pis işleri Tanrı bilir," demişti.²

Spears'ın bu işi kotarması için üzerinde büyük baskı vardı çünkü patronu, Devlet Bakanı Richard Casey iki Doğu Akdeniz devletinde de milliyetçi hükümetlerin seçilmesini Arap öfkesini yatıştıracak daha büyük bir plan için anahtar olarak görüyordu: yalnızca Suriye ya da Lübnan'da değil ama durumun giderek kötüleştiği yanı başındaki Filistin'de de. Alman işgali tehdidiyle durulan gerilimler Kasım 1942'de İngilizlerin El Alameyn'de aldıkları kesin galibiyet ve Fransız Kuzey Afrika'sına yapılan eşzamanlı İngiliz-Amerikan çıkarmasıyla tekrar gündeme gelmişti. "Son on iki aydır Filistin'le bağlantısı olan her bilinçli gözlemci tek bir şeye ikna olmuştur," diye yazmıştı Casey, 21 Nisan 1943'te. "Ülke görüp görebileceği en ciddi kargaşa ve şiddet dönemine doğru ilerliyor ve (...) bu patlama Avrupa'da savaşın bitmesine, belki de bundan birkaç ay öncesine göre ayarlanmış."³

1943 baharında Filistin'de artış gösteren Yahudi nüfus, 1939'da Arapların gönlünü almak için İngilizler tarafından uygulamaya ko-

yulan gaddar göç sınırlandırmalarını kabul etmiyor, kabul ve tasdik için savaşılmaya hazırlanıyordu. İlk işaretler önceki yılın mayıs ayında, New York'taki Biltmore Hotel'de düzenlenen bir konferansta ortaya çıktı. Orada, siyonist temsilciler göçmenlik kısıtlarına "savunulamaz ve acımasız" diyerek saldırdılar ve "yeni demokratik dünyanın yapılanışına entegre bir Yahudi Uluslar Topluluğu"nın kurulmasının başlangıç adımı olarak, Filistin'e göçün kontrolünün Filistin'deki Yahudi çıkarlarını İngilizlere açıklamak amacıyla 1929'da kurulmuş olan Yahudi Teşkilatı'na verilmesini istediler.⁴

1942'nin sonlarına doğru, Almanların Yahudi ırkının kökünü kurutma çabalarının dehşet verici boyutlara vardığına dair söylentileri kanıtlayan raporlar Filistin'e ulaştı. Azalan Alman tehdidi İngilizlerle karşı karşıya gelmenin Yahudilerin zararına olacağı argümanını zayıflatırken, söz konusu raporlar Yahudi militanlığını artırıyordu. Casey, Yahudi Teşkilatı'nın bir milyon sterlinlik bütçesinin yüzde on beşini savunma örgütü Haganah'ın eğitimi ve donatımı için kullandığının altını çizmişti. Bir dönem sağa ait olan görüşlerin şimdi nasıl da ana akım olduğunu göstermek için siyonist sol işçi örgütü Histadrut'un yöneticilerinden birini alıntılamıştı. "Hepimiz siyonist sorununun bir gün silah gücüyle çözülmek zorunda kalacağını biliyoruz," demişti Eliahu Golomb, İngilizlerin gizlice dinlediği özel bir toplantıda. "Politik argümanlarla asla çözülemez, yalnızca savaşarak çözülür. Kendimizi hem ruhen hem maddi olarak bu kati mücadeleye hazırlamalıyız."⁵

"Filistin'de Yahudi-Arap çatışmasının uyanmasını" engellemek isteğiyle Casey ve meslektaşları yeni bir fikir buldular.⁶ Bu da 1941'de İngiltere hükümetinin desteklemeyi vadettiği Arap federasyonunu öne sürerek Arapların Yahudi varlığını kabul etmelerini sağlamaktı. İngilizler, Orta Doğu'da Britanya'nın varlığına karşı artan muhalefetten bihaber olarak, böyle bir federasyonun, savaştan sonra, bir hedef merkezi saran iç içe halkalar gibi, Süveyş Kanalı'nın iki yanında Britanya'nın konumunu koruyacak iki bölgeden dıştaki –içteki Yahudilerin olacaktı– olabileceğine inanıyorlardı.

Britanya'nın bölgedeki önemli yetkililerini bir araya getiren Orta Doğu Savaş Konseyi bu stratejiyi Kahire'de Mayıs 1943'te düzenlenen ve Casey'nin yardımcısı ve projenin en ateşli savunucularından

olan Lord Moyne tarafından yönetilen bir konferansta incelemişti. Bu toplantıda grup, planın başarısının Lübnan ve Suriye'deki seçimlerin sonucuna bağlı olduğunu fark etmişti. "Suriye ve Lübnan'da Fransızların politik ya da askerî olarak doğrudan etkisini sürdürdükçe, Arap devletleri arasında herhangi bir biçimde yakın politik birlik mümkün olamayacağından", Fransızları ülkeden çıkaracaklarına güvenilebilecek milliyetçi ve Fransa karşıtı hükümetlerin iki ülkede de seçilmesi Filistin'de bir felaketin engellenmesi için esastı.⁷

Bu sırada Beyrut'ta bulunan Catroux "Büyük Suriye" fikrinin gerçekleşmemesi için elinden geleni yapıyordu. 1942 yılı boyunca Alman tehdidinin seçimleri mantıksız kıldığını savunmakla geçirmişti, şimdiyse "Mihver tehdidi bertaraf edildiğinden seçimlerin yapılması o kadar da acil bir mesele değil," fikrini öne sürüyordu.⁸ Tahmin edilebileceği üzere bu bakış açısı Spears'ın sert tepkisine yol açınca, kendini seçimlerin durdurulamaz olduğu ve seçilecek hükümetlerin de muhtemelen milliyetçi hükümetler olacağı fikrine alıştırmaya zorladı. Gayet gerçekçi biri olarak, Fransa'ya ayrıcalıklı muamele sağlayacak anlaşmaları müzakere etmeye niyeti olan hükümetlere destek sunmanın en iyisi olacağına karar verdi. Catroux bu hükümetlerin, seçildiklerinde, müstakbel Arap federasyonunu kimin yöneteceği konusunda çekişeceklerinden emindi – bu çekişme de, İngilizlerin içten içe bildiği üzere, bu hayalin asıl sorunuydu.

Catroux'nun Suriye'de anlaşmaya varmayı umduğu adam, tecrübeli bir milliyetçi politikacı olan Haşim el Atasi'ydi. 1920'de, Faysal'ın kısa süren krallığında başbakan olarak görev yaparken "oldukça Fransız karşıtı" bir tavır sergilemesine rağmen, el Atasi o zamandan beri Fransızlarla uzlaşılması gerektiğini anlamıştı.⁹ Sonuçsuz kalmış 1936 antlaşmasının yapıldığı günü "Suriye'nin Fransa'yı yeniden keşfettiği tarih" olarak adlandırarak desteklemişti.¹⁰ Catroux, el Atasi'nin seçimleri kazanması kesin olan partisi Ulusal Blok'u benzeri yeni bir anlaşmayı desteklemeye ikna edebileceğini umuyordu. Catroux'ya göre, "saygı uyandıran onurlu tavırlarıyla yürekli bir adam ve asil bir karakter" olan el Atasi, Catroux Suriye seçimlerine müdahalede bulunmadığı sürece tam da bunu yapma sözü vermişti.¹¹ Catroux, mart ayı sonunda

murahhas generallik görevini bırakmadan önce, Fransızların mesafeyi koruyacağını ve seçimlerin Temmuz 1943'te yapılacağını kabul etti.

Bu fedakâr karar Fransızların varlıklarını sürdürmeye kararlı oldukları Lübnan'a kadar uzanmadı. 1943'ün başından beri seçimleri ertelemeye çalışıyorlardı çünkü Catroux seçimlerin Suriye'deki seçimlerle eşzamanlı olmasını istiyordu. Seçime sokabilecekleri uysal karakterleri buldular ve öne çıkmalarını engellemeyi planladıkları İngiliz yanlısı ve milliyetçi adayların bir listesini yaptılar. Spears sonradan Fransızların kendi adaylarının şanslarını artırmak için "besin kartından tutuklamaya kadar her türlü yıldırma biçimini" kullandıklarını iddia edecekti.¹² Fransızların her türlü yola başvuracağını ilk işareti, o nisan'da Trablusgarp'ta ortaya çıktı. İngiliz askerî polisi bir uyuşturucu kaçakçılığı çetesini ortaya çıkarmıştı. Çete, yaklaşan seçimlerde liman kenti için "Fransızların" adayı olan Raşid Mukkadem isimli bir adam tarafından yönetiliyordu. Fransızlar bunu duyunca, İngilizleri "kasabanın güvenliğini bozmamak amacıyla" Mukkadem'in tutuklanmasını ertelemeleri için ikna etmeye çalıştılar fakat İngilizler onları görmezden geldi.¹³

Lyttelton-de Gaulle antlaşması uyarınca Fransızlar ceza adaletinden sorumluydu ve bu yüzden İngilizler Mukkadem'i onlara vermek zorunda kaldılar. Mukkadem'in davası göstermelikti ve Mısır'a afyon taşımaları için İngiliz askerlerine rüşvet verdiği dair yeterli kanıt olmasına rağmen yasal bir boşluktan yararlanarak kurtuldu. Sonunda İngilizler Fransızları Mukkadem'i ev hapsinde tutmaya ikna etmeyi başardılar ancak yine de seçimlere katılabilecekti. Bu adam, "Doğu Akdeniz'de Fransız politik sisteminin nasıl çalıştığının mükemmel bir örneğidir," demişti Spears, durumdan mümkün olan en çok faydayı çıkarmaya çalışırken.¹⁴

Yeni Fransız murahhas generalini "anlaşması kolay olacakmış gibi" gözüken "makul bir adam" olarak değerlendiren Spears, Fransız yönetiminin Mukkadem'in seçimlere girmesine izin vermesinden yakınınca Jean Helleu'nun da hızla harekete geçeceğini ummuş ama yanılmıştı. Helleu'nun Mukkadem meselesiyle ilgilenmek gibi bir isteği yoktu; zira tutuklamanın zamanlamasının, adayına yapılmış bir kumpas olduğundan şüpheleniyordu.¹⁵ Daha önce Vichy hükümetinin

Türkiye'deki elçisi olan Helleu görevinden alınınca Özgür Fransa'ya yanaşmıştı. Vichy hükümeti Ankara'daki bu adamdan kurtulduğuna seviniyordu çünkü Spears'ın da dediği gibi, Helleu'nun "kahvaltıdan başlayarak alkol içme bağımlılığı" vardı ve zor zamanlarda bir şişe viskiyi alıp ikamet ettiği konutun bahçesindeki bir barakaya kendini kapatarak ortadan kayboluyordu.¹⁶

Bu etkisizleştirme tercihi önemliydi çünkü Helleu'nun arkasında güçlü danışmanlardan oluşan bir lobi vardı. İngilizler özellikle, Doğu Akdeniz'deki İngiliz karşı casusluk ekibinin liderinin "açıkça ya da gizlice (...) bizi engelliyor ve aldatıyorlar" dediği benzer isimli bir üçlünden –Boegner, Baelen ve Blanchet– kuşkulanıyordu.¹⁷ Helleu gibi Boegner ve Baelen de Ankara'daki Vichy elçiliğinden atılmıştı, Blanchet ise işgal sırasında Vichy için savaşmış ve "bariz bir İngiliz düşmanı" olmayı sürdürmüştü.¹⁸ Spears, menfur yollarla, Blanchet'nin Vichy hükümetiyle hâlâ iletişim halinde olduğuna dair kanıtlar bulmuştu. Aynı şekilde, Blanchet'nin diğer iki meslektaş ve diğer Fransız yetkililerin de hükümetle iletişim halinde olduğuna inanıyordu.

Kanıtlar bu "küçük, hırslı ve kökten İngiliz karşıtı hizbin" politik olayların kontrolünü beceriksiz Helleu'dan aldığını gösterince Casey duruma müdahale etti.¹⁹ Mayıs başında, başkanı olduğu Orta Doğu Savaş Konseyi, Fransızların işbirliğinden uzak ve güvenilir olmamasından dolayı Doğu Akdeniz'deki mevcut varlıklarının da "İngilizlerin Orta Doğu'daki askerî ve politik çıkarlarıyla olduğu kadar Arap ülkelerinin refahı ve barışçıl gelişimiyle de uyumsuz" olduğuna karar verdiler.²⁰ Konsey, Fransa'nın Suriye ya da Lübnan'la anlaşmalar imzalama çabalarını Britanya'nın aktif bir şekilde engellemesini tavsiye ediyordu.

Bu resmî açıklama Kahire'nin, Britanya'nın Doğu Akdeniz'de Özgür Fransa yönetimini desteklemesi yönündeki Dışişleri Bakanlığı kararından ne kadar uzaklaştığını gösterdiği için Casey ek müzakereler yapmak üzere Spears'la Londra'ya dönmeye gönüllü oldu. Haziran sonunda Londra'ya vardıklarında, Chequers'te Başbakan'ı görmeden önce, Dışişleri Bakanlığı'nda garip bir toplantıya katıldılar (Toplantıda Doğu Dairesi başkanı, Casey'nin "kendini Doktor Faustus gibi Sör Edward Spears'a satmış olmasını" esefle kaşıladığını özel olarak belirtmişti).²¹ Her ne kadar Churchill, de Gaulle'den hoşlanmasa da Orta

Doğu Savaş Konseyi'nin stratejisini desteklemeye gönülsüzdü, çünkü Müttefiklerin Kuzey Afrika'daki zaferinden sonra İngiliz hükümetinin Araplardan sağlamayı düşündükleri çıkarlar hızla azalmıştı. Casey ve Spears'la buluştuktan sonraki gün "Suriye hususunda eksiksiz bir müsabaka" istemesine rağmen, "hiçbir koşulda Doğu Akdeniz'de Fransızların yerini aldıklarına dair bir şey duymak" istemediğini söyleyen bir yönerge yayımladı. "Bu savaşı yalnızca onurumuz için verdiğimiz ve karşılığında hiçbir şey kazanmadığımızı söyleyebilmeliyiz."²²

Churchill'in mesajı karışıkta ancak Spears biraz telaşlanmıştı. Dışişleri Bakanlığı'ndaki başka bir toplantıda, kendisinden Fransızlara yönelik ithamlarını yazması istenmişti. Spears bunu büyük bir zevkle kabul etmişti. 5 Haziran'da, Doğu Akdeniz'deki Fransız yönetimini "her geçen gün daha çok diktatörlüğe benzeyen, Vichy'nin tatsız sicilini çoktan aşan" bir yönetim olarak tanımladığı ve Mukkadem vakasıyla Fransızların seçimlere müdahalesinin Helleu'nun "her geçen gün etrafındaki radikallerin daha çok etkisi altında kaldığının" kanıtı olduğunu savunan bir bildiri sunmuştu.²³ Sorun, Spears'ın ima ettiğine göre, Özgür Fransa'nın yerel düzeyde Britanya tarafından destekleniyor gibi görünüyor olmasıydı. Churchill'in bildiriye okuyacağını bildiğinden, söz konusu olanın onun itibarı olduğunu ima ederek, Başbakan'ı eyleme geçmeye ikna etmeye çalışmıştı. Spears İngilizlerin Fransa'yı Suriye ve Lübnan'a bağımsızlık vermek konusunda zorlayıp zorlamayacağı konusunun artık, elbette Churchill'in de imzalamış olduğu "Atlantik Bildirisi'nin samimiyetinin test edilmesi olarak değerlendirildiğini" iddia ediyordu.

"Fransızların böyle tiranca davrandıklarını bilmiyordum," yazmıştı Churchill, Spears'ın cevabını okuyunca.²⁴ Dışişleri Bakanı Eden, Spears'ın iddialarını çürütmeye çalışınca Churchill onu azarlamıştı. "Fransızlar tarafından haksız ve adaletsiz bir biçimde oyuna getirildiğimize eminim ve Suriye'de onlara karşı daha ciddi bir tutum sergilememiz gerekiyor (...) Suriyeliler ile Lübnanlılara ciddi sözler verdik ve yerine getirmeliyiz."²⁵

Bu müdahale Casey ve Spears'a iki gün sonra, 17 Temmuz'da Özgür Fransa'nın dışişleri temsilcisi René Massigli ile görüşmek için ihtiyaç duydukları desteği sağlamış oldu. Orada, Boegner ve Blanchet'den

şikâyetçi oldular; Spears, iki adam da yerinde kaldığı sürece, anlamlı bir işbirliğinin mümkün olmadığını ekledi. Spears için benzer şeyleri söylemeyi planlayan Massigli, Churchill'in İngiliz elçisine olan açık desteğinden dolayı cesareti kırılınca sessiz kalmayı tercih etti. Görüşmeler, iki tarafın da birbirleriyle ilgili endişeleri çözülemeden sona erdi.

Spears'ın yokluğunda Helleu alışılmadık bir şekilde meşguldü. Mayıs sonundaki seçimin sonucunu ötelemek umuduyla, Lübnan'ın Hristiyan başkanının yeni parlamentoda Müslümanlardan çok daha fazla Hristiyan temsilcinin olmasını sağlayacak şekilde koltuk artışına gitme önerisini onayladı. Ezici çoğunluktaki Lübnanlı Hristiyan diaspora da oy kullanabilecekti. Müslümanlar tahmin edileceği üzere şikâyetçi oldular ve seçimleri boykot etme tehdidiyle Fransızların Suriye ve Lübnan seçimlerini eşzamanlı yapma planlarını bozdular.

Helleu anlaşmazlığı çözmeye çalışırken Suriye seçime gitti. Sonuç, tahmin edildiği gibi, Ulusal Blok'un zaferiyle sonuçlandı. Ancak bu, Fransızların istediği atılımı yansıtmamıştı çünkü Haşim el Atasi gizemli bir şekilde son anda seçime girmekten vazgeçmişti. Suriye'nin yeni başkanı Şükrü el Kuvvetli ise ilk iş olarak kendini sefelinin verdiği sözü tutmakla yükümlü görmediğini açık etti. Mahcup Fransız yetkilileri Ulusal Blok'un ciddi oranda artan parlamento varlığının potansiyel bir zayıflık olduğunu çünkü yeni seçilmiş birçok vekilin "kuşkusuz onlara dışarıdan dayatılacak baskılara karşı hassas olacaklarını" söyleyerek sonuçları pozitifmiş gibi göstermeye çalışıyorlardı.²⁶

İşin aslı, sonuçlar Özgür Fransa için önemli bir yenilgiydi ve henüz seçimlerin gerçekleşmediği Lübnan'daki milliyetçi adayları heyecanlandırmıştı. Fransızların "düşüncelerden çok kişiliklerin karşı karşıya geldiği" seçimler dediği Lübnan seçimlerinde iki aday yarışıyordu.²⁷ Fransa'nın tercih ettiği aday –"bir yatıştırma politikasını başarıya ulaştırabilecek ve Anglo-Sakson emellerine karşı Fransa'nın pozisyonunu savunabilecek bir adam"– daha önce bir kere daha başkanlık yapmış olan Beyrutlu avukat Emile Eddé idi.²⁸ Fransızlarla ortaklığı yıllar öncesine uzanıyordu. 1919'daki Paris Barış Konferansı'nda Suriye'de Fransız mandası için uzun uzun lobi yapan delegasyonun üyesiydi, sonra da François Georges-Picot'nun danışmanı olmuştu. Eddé'nin rakibi ise

Churchill ve de Gaulle Paris'te, Ateşkes Günü 1944. Lord Moyne'un suikastından günler sonra de Gaulle Fransa'nın Filistin'de Britanya'ya karşı komplo üretmediği konusunda ısrar ediyordu, ancak sonraki üç yıl boyunca Paris, Britanya'ya karşı eylem düzenleyen siyonist teröristler için bir sığınak olmuştu.

© Imperial War Museum, BU 1292

Avraham Stern. Stern ve çetesinin Vichy Fransı'ndan aldığı destek Özgür Fransa tarafından da devam ettirildi.

Lord Moyne. Moyne, Britanya'nın Fransa'yı Doğu Akdeniz'den atmayı hedefleyen Büyük Suriye planının en ateşli destekçisiydi. Kasım 1944'te plan meyvelerini vermek üzereyken Stern Çetesi tarafından öldürüldü.
© Gettv Images

Bevin ve Attlee, Ocak 1946. “Clem,” dedi Bevin, Attlee’ye bir gün, “Filistin’le ilgili. Ofis arkadaşlara göre konuyu yanlış anlamışız. Tekrar düşünmemiz gerekiyor.”

© Getty Images

Betty Knout. Fransız Direnişinin eski üyesi 1947 yılında Londra’daki Kolonyal Departmanı bombalamaya çalıştı ama başarısız oldu.

© *Daily Express*, 25 August 1948

Yahudi mülteciler, Buchenwald'den kurtulanlar, Haziran 1945'te Filistin'e gitmek için gemiyle Fransadan ayrılıyorlar. İngilizlere tersini söylese de Fransız hükümeti Yahudilerin savaştan sonra büyük gruplar halinde Filistin'e göç etmesini engellemek için hiçbir şey yapmadı. Sağda, kol bandı takan kişi, Oeuvre de Secoursaux Enfants'ın bir Fransız Yahudi yardım kuruluşunun temsilcisi. © Memorial de la Shoah/CDJC

Marlon Brando, Paul Muni ve Celia Adler *A Flag Is Born*'da. Ara dönem seçimleri öncesinde Eylül 1946'da prömiyer yapan Broadway oyunu Irgun için para topladı ve Birleşik Devletler'de Filistin'in politik bir konu haline gelmesini sağladı.
© Time & Life Pictures/Getty Images

Yahudi mülteciler Hayfa'da *Exodus*'tan ayrılmaya zorlanıyor, 20 Temmuz 1947. Gemi Britanya'nın Filistin'de sonuç vermeyen göç politikasının şiddetine vurgu yapmak için çok sayıda hamile kadın ve genç anne taşıyordu. © Getty Images

Georges Bidault (ortada) Birleşmiş Milletler'de, Eylül 1947. Britanya'nın Doğu Akdeniz'de savaş zamanı yaptığı entrikalara misilleme yapmak için, Fransız dışişleri bakanı Irgun'a silah gönderilmesini emretmişti.

© Time & Life Pictures/Getty Images

Fevzi el Kavukçu, Mart 1948. 1948'deki Arap iç çatışması deneyimli isyancının Yahudi güçlerini yenme umutlarını suya düşürmüştü. © Time & Life Pictures/Getty Images

Kral Abdullah (beyaz kıyafetli) Kudüs'ü ziyaret ediyor, Haziran 1948. Britanya Filistin'deki konumu savunulamaz hale geldikten sonra tüm Orta Doğu kontrolünü "Bay Bevin'in küçük kralığında" toplama umutlarını askıya aldı.
© Time & Life Pictures/Getty Images

W. F. Stirling Suriye'de bir Arap şeyhiyle görüşüyor, Lübnan 1943'te Fransa'dan bağımsızlığını kazandıktan sonra, İngilizler benzeri bir sonucu Suriye'de de elde etmek için ellerinden geleni yaptılar.
© Time & Life Pictures/Getty Images

bir başka avukat, eski çırağı, daha önceden başbakanlık yapmış olan Bişara Huri idi. Huri daha geniş bir desteğe sahipti, yalnızca Maruni Hristiyanlar değil Sünni Müslümanlar da onu destekliyordu. Arap federasyonunun açık bir destekçisi olarak, Britanya'nın da yeni seçilmiş Suriye hükümetinin de tercih ettiği kişi oydu.

Fransızlar 1936'da başkanlık için Eddé'yi destekleyince el Huri ile Eddé'nin arası bozulmuştu. Spears tarafından da kışkırtılan el Huri eski ustasının yeniden seçime girme hakkına sahip olup olmadığını sorgulamaya başlamıştı. Fransızlar tarafından getirilen 1937 tarihli bir yasaya göre, görevini tamamlamış bir başkanın tekrar aday olması için altı yıl geçmesi gerekiyordu ve el Huri 1936 ve 1941 yılları arasında başkan olan Eddé'nin bu yasayı açıkça çiğnediğini söylüyordu.

Avukatlara özgü kıvraklıkla Eddé o esnada Lübnan anayasasının askıya alınmış olduğunu, bu yüzden ofiste geçirdiği o erken dönemin sayılamayacağını söyleyerek bu argümana karşı çıkmış ancak bunu yaparak seçmenlere Fransa'ya ne kadar yakın olduğunu da göstermiş olmuştur. Helleu'nun yönetimindeki Fransız hukuk danışmanları tahmin edileceği üzere onunla hemfikirdi ancak Spears, Eddé'nin adaylığının meşruiyeti etrafında oluşan ihtilafın, seçilmesi durumunda Britanya'nın kendisini tanımaya hazır olamayacağı kadar büyük olduğunu söyleyerek meseleyi kapamıştı.²⁹ Bu noktada Eddé'nin kampanyası kaderiyle baş başaydı.

Aynı anda Trablusgarp'ta Raşid Mukkadem ev hapsinde tutuluyordu. Lübnan politikasının rüşvetçi dünyasında bile bu mahkûmiyetin seçmenleri etkileme yetisini kısıtladığı ortaya çıkınca Fransızlar onun yerine damadı Mustafa'yı yarışa sokması için Mukkadem'i ikna etmeye çalışmıştı. Mustafa ise rüzgârın ne yönden estiğini çoktan görmüştü. Aylardır İngilizler tarafından desteklendiği için seçilmesinin garanti olduğunu söyleyen, kayınpederinin ezeli rakibi Abdülhamid Kerameh'in listesinde kendine bir yer bulmuştu. Bu yeterince akla yatkın görünüyordu çünkü Kerameh uzun süredir Fransızlara muhalifti ve geniş bir Arap birliğinin taraftarıydı. Bununla birlikte Spears, Kerameh'in "görece daha iyi bir üne sahip olması dışında" Mukkadem'e kıyasla seçilmesinde hiçbir çıkarları olmadığını söylemişti.³⁰

İngiliz ve Fransızların birbirlerine yönelttikleri suçlamalar hakkında kesin gerçekleri ortaya çıkarmak mümkün olmasa da seçimlerin geniş çaplı rüşvet ve korkutmayla çarpıtıldığı açıktı. Kırsal kesimde muhtarlar köylülerin kimlikleriyle oy verme merkezlerine gidip toplu oy kullanıyorlardı. İngiliz bir görgü tanığı, “birçok muhtarın, kimlikleri en yüksek parayı verene götürdüğünü ve ödemesini aldığını” hatırlıyordu. Aynı tanık “bazı adayların, muhtarların İngilizler tarafından desteklendiği düşünülün diye İngiliz altın gineleriyle ödeme yaptığını” duymuştu.³¹ Spears, Fransız yetkililerini –dağıtım karneye bağlı olan– kâğıdı yalnızca kendi çizgilerinde duran gazetelere dağıtmakla suçluyordu. Daha da ciddisi, Fransız Sûreté ajanlarını oy sandığında bir seçmeni öldürmekle itham etmişti.³² Fransızlar bu iddiayı reddetmiş ve el Huri’nin destekçilerinin bazı seçim sandıklarını çalmaya çalışması yüzünden “silahlı müdahale”ye başvurmak zorunda kaldıklarını söylemişlerdi.³³ Buna karşılık Fransızlar da Spears’ın ekibindeki İngiliz yetkilileri kendi tercih ettikleri adaya açıkça yardım etmekle suçlamışlardı. Bu iddialarda gerçek payı vardı, çünkü Casey sonradan Spears’ın milliyetçilerin başarısından “büyük ölçüde mesul” olduğunu kabul etmişti.³⁴

Helleu, Spears’ın “aleni müdahalesi” yüzünden Eddé’nin seçilme şansı olmadığını anlamıştı. Bu yüzden, yeni parlamento, başkanı seçtiğinde kendisini iktidarı belirleyebilen, değiştirebilen nüfuz sahibi bir kişi olarak gösterecek bir anlaşma tesis etmeye çalışacaktı.³⁵ İki adaya da, beraber destekleyebilecekleri, iki partiden de vekiller olarak kurabilecek bir hükümet için üçüncü bir aday bulmalarını önerdi.

El Huri, herkesin bildiği gibi Fransa karşıtı olan Camille Chamoun’un başkan olması durumunda bu öneriyi destekleyeceğini söyledi. Ancak Helleu’nun, İngiliz ajanı olduğundan emin olduğu birini kabul etmesi mümkün değildi ve Eddé’nin başkanlığı Spears tarafından engellenince, kötünün iyisi olarak el Huri’yi tekrar seçime girmeye ikna etmekten başka şansı kalmamıştı. El Huri seçime girdi ve 21 Eylül’de parlamento tarafından Lübnan’ın yeni başkanı seçildi. Eddé ile birlikte yedi vekil haricinde, kalan tüm vekiller ona oy vermişti.

Bu sonuç Fransızlar için görüldüğü kadar büyük bir felaket olmamıştı. Helleu, Özgür Fransa liderini, el Huri'nin seçilmesinin "Fransızlar açısından (...) bazı belli başlı kişilerin görmek istediği yenilgiden çok uzak" olduğuna ikna etmeye çalışmıştı; bir noktaya kadar Spears da katılıyordu buna.³⁶ İngiliz elçinin yeni başkanın Lübnan'ın bağımsızlığını korumakta ne kadar iradeli olacağına dair şüpheleri vardı ve kendi adayını başbakan olarak seçtirmesinin ne kadar önemli olduğunun farkına varmıştı. Lübnan'ın çoklu mezhebe dayalı anayasasına göre başkan her zaman Hristiyan, başbakan ise her zaman Müslüman oluyordu. Başbakanlık için dört potansiyel aday vardı. Biri Trablusgarp'ta Mukkadem'i yenmiş olan Kerameh idi ancak Spears'ı en çok etkileyen adam, Güney Lübnan'daki liman kenti Sayda'dan zengin ve parlak bir avukat olan Riyad el Sulh idi. Spears, el Sulh'un başbakan olması için elinden geleni yapmaya kararlıydı.

Riyad el Sulh 1941'de Irak'taki Raşid Ali el Geylani darbesinde Alman müdahalesine verdiği destekten ötürü İngilizlerin hapis tehdidiyle karşılaştığından beri Spears'ın elçiliğiyle yakın olarak çalışıyordu. Güney Lübnan'da Arap liderleri ile Faysal arasında kuryelik yaparken tutuklandıktan sonra 1915 yılında Osmanlılar tarafından hapse atılan el Sulh, darağacından muhtemelen ailesinin sağlam bağlantıları sayesinde kurtulabilmişti. "Arap Ulusal Hareketi'nin en etkili liderlerinden biri" olarak ününden bu yüzden şüphe edilmiyordu.³⁷ İngilizlerin Lübnan ve Suriye'yi birleştirme hayallerinin bir sonucu olarak Suriye'nin yeni başbakanı Sadullah el Cebiri'nin yeğeniyle evlenmişti ve büyük ölçüde Fransa düşmanıydı. Hapisle tekrar yüzleşmekten kaçınarak Britanya'ya bir anlaşma önerdi. "Eğer Fransız mandasını bitirmemizde bize yardımcı olursanız sizin tarafınızda yer alırız," demişti Spears'ın siyasi danışmanı Geoffrey Furlonge'a.³⁸

El Huri'nin seçildiği gün, el Sulh tekrar Furlonge'u görmeye gitti ve ona eğer kendi bakanlığını kurarsa, ilk işinin Helleu'yu çağırıp "nereden geldiyse oraya dönmesini söylemek" ve Spears'la buluşarak "İngiliz rehberliği ve desteği istemek" olacağını söyledi.³⁹

Diğer üç potansiyel adaydan hiçbirisi başta el Sulh'u desteklemeye yanaşmayınca Spears araya girdi. Dört adamı bir araya getirerek diğer

üç adayı el Sulh'u başbakanlık için desteklemeye ikna etmeyi başardı. Toplantıdan ayrılırken, bu üçlüden biri, bir arkadaşıyla karşılaşmış ve ona "Her şey bitti," demişti. "General Spears bize kesin bir şekilde söyledikten sonra, Riyad'ı desteklemek zorunda kaldık."⁴⁰

Spears çok mutlu olmuştu. Casey'ye böbürlenerek söylediği üzere el Sulh'un atanması "umut etmeye cesaret edebileceğinden bile daha tatmin edici bir şekilde, her şeyin tamamen sonuca ulaştığı" anlamına geliyordu. "Tüm bu süreç boyunca kendimi iskambil kâğıtlarından bir ev yapıyormuş gibi hissettim; sürpriz bir kartın her şeyi berbat etmesi muhtemeldi. Son sıra da yerine yerleştirilinceye kadar hiçbir şey bitmiş sayılmayacaktı."⁴¹

El Sulh, el Huri ile "Batı'nın kültüründen faydalanmaya çabalarırken Arap çehresine sahip olacak bir anayurt" yaratmak konusunda beraber çalışmaya karar vermişlerdi. 7 Ekim'de, diğer Arap ülkeleriyle yakın bağlar kurma planlarına başlayarak Lübnan'ın yeni ulusal egemenliğini yansıtacak ve –eğer Fransız mandasının bitişine yapılan ince referans anlaşılmadıysa– Fransızcanın resmî dil olmaktan çıkarılmasını içeren anayasa değişiklikleri yapıldı. Fransız emperyalizminin kültürel unsurları düşünülünce bu, kışkırtıcı ve Fransızların şiddetle karşı çıkacakları bir hamleydi.⁴²

Helleu, Spears'ın el Sulh'un yeni hükümetini kurmasına ne kadar müdahale ettiğini artık biliyordu. Bir aracının "Cumhuriyetin Başkanı ile General Spears arasında gidip gelerek Spears'ın bakan seçimleri konusundaki arzularını taşıdığını ve kabinenin son haline ilişkin onayını aldığı" farkındaydı.⁴³ Sert içkiler ve danışmanların hizbiyle iyice sertleşen Helleu, artık bir tavır alması gerektiğine karar verdi. 13 Ekim'de Lübnan ve Suriye'deki yöneticilerine bir direktif yollayarak onlara, "devletlere bağımsızlık verilme çabalarına bağımsızlığın Doğu Akdeniz'de Fransa dışında bir gücün yerleşmesi anlamına gelmeyeceğinden emin olana kadar uyulmasının" mümkün olmadığını söylemişti.⁴⁴ Sekiz gün sonra, Başkan el Huri'ye yazarak hükümetinin planlarının Fransız mandasıyla uyumlu olmadığını da bildirmişti.

Riyad el Sulh derhal Helleu'ya geri adım atmaya niyetli olmadığını açıkladı. 28 Ekim'de, Fransızlara gizlice Lübnan hükümetinin

Délégation-Générale'in tüm faaliyetini devralacağını söyledi. İki gün sonra, resmî olarak Helleu'ya, yine özel bir şekilde, Fransız murahhas generalinin talebinin iki buçuk yıl önce Georges Catroux'nun ilan ettiği deklarasyonla uyumlu olmadığını belirtti. Ayrıca Helleu'nun el Sulh'un manifestosunu kabul etmediğini kamuya ilan etmekle tehdit etti.

Helleu, de Gaulle'den direktif almak için Cezayir'e giderken, görevde bıraktığı Yves Chataigneau durumu kendince değerlendirmişti. "Doğrusunu söylemek gerekirse bu, hükümet ile İngilizler arasındaki bir gizli anlaşma meselesi değil," diye yazmıştı Chataigneau, Özgür Fransa'nın Dışişleri Sözcüsü Massigli'ye; Lübnan hükümetinin "İngiliz politikasının itaatkâr hizmetkârları olduğunu, bundan da kişisel kazanç elde ettiklerini" öne sürüyordu.⁴⁵ Bu analizden güç alarak, İngilizlere sadece parasal sebeplerle sadık olanlara karşı güç kullanılırsa, Fransa'nın Lübnan'dan kovulmasını durdurmak için çok geç olmadığı konusunda iyimserdi.

"Şüphesiz ki," diye sonlandırıyordu mektubu Chataigneau, "bu ülkede yapılacak bir kararlılık gösterisi Lübnan kamuoyunun genelinde heyecanla karşılanacaktır."⁴⁶ Sonrasında olacaklar Chataigneau'nun ne kadar yanlış düşündüğünü gösterecekti.

İKİNCİ BİR FAŞODA

Louis Spears'ı 11 Kasım 1943 şafağında, gece yaşananları anlatmak için uyandıran Lübnan başkanının kan içindeki oğluydu. Halil el Huri, Spears'a Fransız Sûreté ajanlarının gece dörtte aile evlerine daldıklarını ve babasını kaçırdıklarını söyledi. Kafasındaki yara ise, açıkladığına göre, Sûreté'nin ona "Köpoğlu, İngiliz dölü!" diye bağırırken mahzende attıkları dipçik darbeleri yüzünden olmuştu.¹

Diğer bakanların akrabaları kapısına yaklaşıncı Spears, el Huri'nin yalnız olmadığını anladı. Başbakan Riyad el Sulh da karısıyla yattığı yataktan alınmıştı ve iki üyesi dışında kabinedeki herkes tutuklanmıştı. Hemen sonrasında Helleu radyoya çıktı. "Keskin, sert, yüksek, tiz yeni bir ses"le, anayasayı askıya aldığını, hükümeti azlettiğini ve Emile Eddé'yi başkan ilan ettiğini açıkladı.² İngiliz hükümeti Helleu'nun yapmış olduğuna razı olmak ya da geri adım atmazsa zor kullanarak Lübnan demokrasisini eski haline getirmekle tehdit etmek arasında bir karara varmaya çalışırken darbe on bir günlük bir krize sebebiyet verdi. "Bu vaka sona erdiğinde ya sizin ya da bizim prestijimiz Suriye ve Lübnan'da sifıra inmiş olacak," diyerek doğru bir tahminde bulunmuştu bir Fransız.³

Fransızların yeni Lübnan hükümetine karşı zor kullanacağına dair söylentiler ortada günlerdir dolaşıyordu. Belanın ilk işareti Cezayir'den, Helleu'nun "sertlik gösterisi" için de Gaulle'ün desteğini almaya gittiği şehirden gelmişti.

O anda de Gaulle, General'in etkisini birazcık olsun hafifletmek amacıyla İngiliz teşvikiyle kurulmuş olan ve Özgür Fransa hareketinin idari komitesi olan Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi'nin kontrolü mücadelesine kilitlenmişti. De Gaulle, Amerikalıların tercih ettiği aday olan General Giraud'yla grup başkanlığı için çekişiyordu. Bu durum

konuşma davranışını destekledi ve bu koşullar altında de Gaulle'ün Lübnan bağımsızlığını mücadele etmeden uysalca kabul etmesi ihtimal dâhilinde değildi.

O noktaya kadar, Fransızlarla Lübnanlılar arasındaki haberleşmeler gizli yapılıyordu. Ancak 5 Kasım günü Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi manda hâlâ yerinde dururken Lübnanlıların anayasayı kendi kendilerine değiştirmeye hakları olmadığını vurgulayan bir tebliğ yayımlayarak anlaşmazlığı kamuya açık etti. Lübnanlılar aynı gün bu direngen bildiriye, bu değişikliği yapma hakkıyla ilgili taslak mevzuatın parlamentoda ayın sekizinde tartışılacağını planlanmış olduğu gerçeğiyle cevap verince Fransızlar ile Lübnanlılar arasındaki ilişkilerin geri dönüşü olmayan bir biçimde kesildiği açığa çıktı. Mücadele kaçınılmazdı artık.

Fransızların parlamento oturumunu boykot etme girişimi başarısız oldu. Lübnanlar, Helleu'nun erteleme talep eden mesajını görmezden gelerek, anayasayı değiştiren yasayı aynı gün geçirdiler. Helleu Beyrut'a ayın dokuzunda döndüğünde, de Gaulle'ün "eğer gerekirse güçlü bir şekilde hareket ettiğini görmek istediği" izlenimine sahipti.⁴ Beyrut'ta parlamentonun kararının geniş çevrelerce bilinmesini engellemek amacıyla çaresiz bir şekilde yerel basına topyekûn sansür getirdi. İki gün sonra, 11 Kasım'da gerçekleştirilecek olan geleneksel Ateşkes Günü etkinliklerine Lübnan hükümetinin de katılımı için yaptığı mutakat davetleri de geri çektiğini açıkladı. Ayın onu akşamı Spears davamlı duyduğu söylentiler hakkında onu sıkıştırınca Helleu "şiddetle itiraz etmişti."⁵ Sarhoş kafayla ağzından ertesi sabah bir yayın yapacağını kaçırmış olsa da Spears'a "kamu düzenini bozacak hiçbir şeyin yapılmayacağına dair şeref sözü" vermişti.⁶

Ertesi şafakta Spears darbe haberlerini sindirir sindirmez, Fransızları yenmek için tutulması gereken yolun karalayıcı propaganda olduğuna karar verdi. Özgür Fransa'yla önceki anlaşmazlıklarında, İngiliz hükümeti eleştirilerini gizli tutmuştu ancak Spears bunun yalnızca de Gaulle'ün kötü davranışını teşvik ettiğini düşünüyordu. O yaz Londra'da, "Fransız kabahatlerinin hikâyesini ortaya sermek (...) onları durdurmanın en iyi yolu olarak dünyaya yayımlamak" amacıyla Doğu Akdeniz'e birkaç İngiliz gazeteci getirme ihtimalini öne sürmüştü ve

şimdi Kahire'deki bakanı aradığında, Casey'nin önüne sürdüğü fikir de buydu.⁷ Casey, Spears'ın planını kabul etti ve Helleu'ya karşı kişisel bir yazılı ihtar yollamasını söyledi. Başka hiçbir şey Spears'ı bu kadar mutlu edemezdi. Kısa süre sonra bu kışkırtıcı notu delege-generale yolladı. Notta onu "kabul edilemez bir biçimde diktatör" olmakla suçluyor, bir önceki gece yaptıkları konuşmayı öne sürerek, şerefini tahkir ediyordu.⁸

Spears'ın o gün Beyrut'ta gittiği her yerde Lübnanlılar'dan gördüğü canlı karşılama kendini çok güvenli hissetmesini sağlamıştı. Ancak Fransızlarla doğrudan yüzleşmeye hazır olsa bile, Dışişleri'ndekilerin olmadığını biliyordu. O yıl Londra'ya yaptığı seyahatta Doğu Dairesi'ndeki iki önemli yetkiliye kanı kaynamamıştı. Başkanı "büyük, cansız, çökük gözlere sahip, asla yok olmayacak bir düşmanlıkla sarınmış" bir kişi olarak, yardımcısını ise "karşılaştığı en nemli şey" olarak tanımlamıştı.⁹ Dahası, Müttefiklerin Kuzey Afrika zaferi ve İtalya işgaliyle savaş sahnesi Orta Doğu'dan Avrupa'ya kayarken, Britanya'nın diplomatik heyeti Fransa'yı sınırlandırmeyi, Lübnan doğrudan tehdit altında olmadığı için iki buçuk yıllık bir bağımsızlık garantisinden daha çok dert ediyordu. Araplar artık o kadar da kritik gözükmedikleri için, tıpkı Birinci Dünya Savaşı'ndaki gibi, İngiliz hükümeti sözünden caymakta bir problem görmüyordu.

Dışişleri Bakanlığı Lübnan'da vereceği tavizin bahanesi olarak kriz için "iki cephedeki muhakeme eksikliği ve büyük hatalar"ı suçlayınca, Spears Lübnan halkının yalnızca "kendileri için uygun gördükleri yasalarını tamamen özgürce değiştirebilecek kadar 'egemen ve bağımsız bir halk' (bizim kelimelerimiz) olduklarını varsayma 'büyük hatasına' (sizin kelimeleriniz) düştüğünü" alaylı bir şekilde yapıştırıyordu.¹⁰

Spears'ın iyi bilinen Fransız nefreti Dışişleri Bakanlığı'nın durumun daha da kötüye gitme ihtimali olduğunu belirttiği raporlarını dikkate almamasına yol açmıştı. Cezayir'de de Gaulle ile ilişkilerden sorumlu olan İngiliz elçi Harold Macmillan, –Helleu'nun güvencelerine dayanan– Spears ve Casey'nin Beyrut'taki olayları abarttığını söyleyen Fransız iddialarına inanmaya daha yatkındı. "Bence Spears bela ve kişisel ün arıyor ve Casey de o kadar zayıf ki ipleri Spears'ın elinde," diye yazmıştı.¹¹ Birinci Dünya Savaşı'nda ciddi bir şekilde yaralanmış

olan Macmillan mücadeleye karşılaşmaya tercih ediyordu. “Spears ikinci bir Faşoda istiyor,” diye yazmıştı günlüğüne, “ben ise istemiyorum.”¹²

Macmillan’ın Spears’ın amacına yönelik tahmini tam tamına isabetliydi, Spears’ın Lübnan’daki duruma ilişkin değerlendirmesi de doğrudu. 13 Kasım’da Trablusgarp’ta, Fransız Senegalli askerler zırhlı araçları Fransa’nın hükümet üyelerini kaçırmalarını protesto eden bir kitlenin üzerine sürerek yedi kişi ezdi, bir kişiyi de vurup öldürdü. Başbakan Riyad el Sulh’un memleketi Sayda’da limanın Fransız valisi askerlerine eylemcileri dağıtmak için ateş açma emri verince dört kişi öldürülmüş ve elli ila altmış arası kişi yaralanmıştı. Bir erkek çocuk Beyrut’ta de Gaulle’ün posterini yırtarken yakalanınca vurulup öldürülmüştü. Casey kendi değerlendirmesini yapmak üzere yaptığı ziyarette gerilimin arttığını ve durumun “çok kısa zamanda potansiyel olarak çok tehlikeli” olacağını doğruladı.¹³

İki yıl öncesinde Spears “Doğu Akdeniz halklarının ve engin Arap nüfuslarının arkasında korkularını ve endişelerini dile getirecek tek kişinin kendisi olduğunu” iddia etmişti ve şimdi de kendini içine attığı rol buydu.¹⁴ Bir seyirciye göre “kendilerine hitap ettiğinde çılgına dönen” Lübnanlı kadınların toplantısında konuştu.¹⁵ Beyrut’ta gerçekleşen eylemlerden sonra mekânları ziyaret etti ve Fransızların iddia ettikleri gibi havaya ateş etmediklerini kanıtlayacak şekilde asfaltta kurşun izleri buldu. Dışişleri Bakanlığı’nın kendisine inanmaması ihtimaline karşın, “tarafsızlığı sağlamak için gayriresmî sansür” dediği şeyi uygulayarak haberlerini memlekete telgraf çekebilsinler diye Casey’nin Beyrut’a yolladığı gazetecilere yardımcı oldu.¹⁶ Kendisiyle elçilikte önceden çalışmış olan iki milletvekilini Londra’da kriz hakkında ters sorular sormaları için ayrı ayrı ikna etti.

Diplomasinin başarısız olduğu bir durumda Spears’ın saf cesareti birden değerli bir nitelik haline gelmişti. Aracı silahını doğrultan bir Fransız askeri tarafından durdurulunca araçtan atlamış ve askerin kafasında subay kamçısını kırmıştı. Daha önceden onu “tamamıyla gösterişçi, bencil ve politikacı düzenbazlığıyla dolu” diye tanımlayan ekibinden birinin sevgisini kazanmıştı.¹⁷ “General kükreyen bir aslan gibi davranıyordu,” diye yazmıştı, Spears’ın “kavgada yer alması ve kamçısını kırmasından” etkilenecek.¹⁸

Casey de bir kez daha Spears'ın yardımına gelmişti. 15 Kasım'da Georges Catroux krizi çözmek üzere Beyrut'a giderken yol üzerinde Kahire'ye uğrayınca, bu Fransız generalini soğuk bir şekilde karşıladı. Avustralyalı, Catroux "eski yaraları deştikçe" ve de Gaulle'ün ondan söylemesini istediği İngiliz müdahalesinin Fransızları Doğu Akdeniz'den temelli çıkmaya zorlayacağı argümanını tekrar edip dururken sevimsizce dinledi – de Gaulle Britanya'nın bölgeyi kendi başına savunmak ve yönetmek için daha fazla kaynak ayırmak istemeyeceğini tahmin ediyordu.¹⁹ Casey Fransızların hemen Lübnanlı bakanları serbest bırakıp görevlerine geri yerleştirmeleri ve Helleu'yu Lübnanlılar ayaklanmadan görevden almaları gerektiğini söyledi. Bir başka özel, görüşmede Catroux müdafaaya mecbur kalmıştı. Helleu geri çağrılırsa ve Lübnan hükümeti eski haline getirilirse, diyordu, Fransa "itibarını tamamen kaybederdi."²⁰ Günlüğünde Casey, kendine özgü dobra tarzıyla, Catroux'ya bunu umursamadığını söylediğini hatırlıyordu. "Büyük resim onun için hiç de ümit verici değildi, ama dediğim gibi, karmaşayı da ben çıkarmamıştım."²¹

Spears Fransızların Doğu Akdeniz'i bırakma tehditlerini de "düşpedüz şantaj" olarak görüyordu ve zaman kazanmak için yapıldığına şüphelendiği bu hamleye sert bir şekilde tepki göstermişti.²² Şafak baskınından kaçmayı başaran iki kabine bakanının Beyrut dışındaki dağlarda silahlı direniş örgütlediğini Londra'ya bildirdikten sonra İngilizlerin "bu ülkelerde bir katliamı ve Fransızların 'itibarı' için bir kaosu öyle kolay kolay kaldıramayacağını" söylemişti. "Böyle yapmak dünyadaki itibarlı isimlerine yakışmayacaktı."

Churchill, kritik bir biçimde, eski vekiliyle aynı görüşteydi. Başbakan Fransızların istedikleri yoldan gitmelerine izin vermeyecekti çünkü kendi şöhretinin tehlikede olduğunu düşünüyordu. Bizzat imzaladığı Atlantik Bildirisi'ndeki bir madde onu "zor yoluyla mahrum kalmış ülkelere egemenlik hakları ve kendi kendini yönetme şansı tanımaya" zorluyordu. Garip bir şekilde, bir yandan da kuşkucu Roosevelt'i Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi'ni beklemedeki Fransız hükümeti olarak tanımaya ikna etmeye çalışıyordu. Bu da uygulamada de Gaulle'ün geleceğin başkanı olduğunu kabul etmek anlamına geliyordu, çünkü bu kurumun başkanlığı için de Gaulle, Giraud'ya üstün gelmişti.

De Gaulle'ün Lübnan'daki darbeyi açık bir şekilde desteklemesinin Roosevelt'in Fransız'da diktatör eğilimleri olduğu yönündeki kuşkularını güçlendirdiği düşünülürse Churchill'in de Gaulle'ün yaptıklarını kabul etmesi mümkün değildi. Özgür Fransa liderinin yeniden Lübnan hükümetinin hamlesini kamuya açık bir şekilde reddettiği ve gizlice istifa etmesi için tehdit ettiği haberlerini duyunca, İngiltere Başbakan'ı General'in blöfünü görme vaktinin geldiğine karar verdi. Churchill'in ısrarı üzerine savaş kabinesi Casey'ye 18 Kasım gününe kadar hiçbir gelişme olmazsa, ertesi gün Beyrut'a uçuşmasını ve Catroux'ya bir ultimatoma vermesini söyledi. Fransızlar ayın yirmi ikisinde sabah ona kadar bakanları salacaklardı, yoksa İngilizler sıkıyönetim ilan edeceklerdi.

Casey bu emri aldığı anda şaşır kalmıştı, çünkü bakanların *görevlerine dönmesi* konusundan hiçbir şekilde bahsedilmiyordu. Macmillan'ın de Gaulle'ün itibarını kurtarmaya çalıştığından haklı olarak şüphelenerek hemen Churchill ve Eden'a tepkisini gösterdi. Eden başta, bu eksikliği, bakanların görevlerine dönmesi talebinin çıkmaza sebebiyet vereceğini söyleyerek savundu ancak Churchill, Casey'nin tarafını tutuyordu. "Bakanlar salındı ve görevleri iade edildi mi?" diye tekrar etti aynı gün sert bir şekilde.²³ Savaş kabinesi o an için mevzuyu geçiştirmeye karar verdi ve salıvermenin yeterli olmayacağına anlaştı, ancak Casey'ye şimdilik görev iadesi talebini açıkça dile getirmekten kaçınmasını söyledi.

Casey, Catroux ile Kasım'ın 19'u öğleden sonrasında Beyrut'ta buluştu. "Bu ikinci bir Faşoda," diye çıkıştı Catroux, Casey ona ultimatoma sununca.²⁴ Tıpkı Faşoda'da olduğu gibi, Fransızların kabullenmek dışında bir seçenekleri yoktu çünkü İngiliz zırhlı tugayı Beyrut golf sahasında pozisyon almıştı. Ertesi sabahın geç saatlerinde Catroux, Spears'a Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi'nin başkanı salıverip görevini iade etmeyi ancak başbakan ve kabinesini sadece salıvermeyi kabul ettiğini söyledi. Aynı günün ilerleyen saatlerinde Komite, Helleu'nun geri çağrılmasını oyladı. Riyad el Sulh'un ofise dönüşüne karşı duran yalnızca üç muhalif vardı. İngilizler onlardan birinin de Gaulle olduğuna inanıyordu.

O esnada Eden başbakanla hemfikir oldu. Cezayir'de Özgür Fransa ile irtibattan sorumlu olan Macmillan üzerindeki kontrol eksikliğine sinirlendi ve müsteşarına haddini bildirme fırsatını değerlendirdi. Aynı

gün, açık açık Macmillan'a hükümeti salıvermenin ama görevini iade etmemenin "çözüm olmayacağını" söyledi ve Casey'yi Fransızlarla, de Gaulle'ün umduğu gibi, yeni ve anayasaya aykırı bir hükümetin kurulması üzerine "hiçbir şekilde" müzakere edilmeyeceği konusunda temin etti.²⁵

İngiliz hükümetindeki ayrımın kapanması Fransız Komitesi'ni seçeneksiz bırakmıştı. 21 Kasım'ın geç saatlerinde, baskıya boyun eğdi. Helleu'yu geri çağırdıklarını, Başkan Beshara el Huri'yi serbest bırakıp göreve iade ettiklerini açıkladılar. Beyrut'ta kırk bin kişilik bir kalabalık ertesi gün başkan ve bakanları serbest bırakılırken kutlama yapıyordu.

Fransız Komitesi'nin açıklaması, Başkan'ın yeniden göreve getirmeyeceğini umdukları kabinenin konumu hakkında Macmillan'ın "kasıtlı bir belirsizlik" dediği şeyi içeriyordu.²⁶ Fakat el Huri yeni bir hükümet atamayı reddedince, Catroux'nun razı olmak dışında bir seçeneği yoktu. Catroux de Gaulle'ün emrini görmezden geldi ve kabineyi görevine geri getirdi. Helleu'nun danışman hizbi de ardından ayrıldı.

Catroux hâlâ Fransa için Lübnanlılarla bir anlaşmaya varmanın mümkün olacağını umuyordu ve Eden, normal Fransız yanlısı duruma geri dönerek, hemfikir oldu. İngiltere Dışişleri Bakanı, Spears'a Fransa'nın, Britanya'nın Irak'taki pozisyonuna tekabül eden bir şekilde Doğu Akdeniz'de var olacağı bir durum için çalışması gerektiğini söyledi. Fakat Spears anında reddetti. Bu "dalga geçmek" gibi, diyordu, Lübnanlıları uzun deneyimlerle nefret ettikleri ve korktukları bir güce kendi topraklarında stratejik avantaj" bahşedecek bir anlaşma imzalamaya zorlamak.²⁷ Aslında, hukuk eğitimi almış el Huri, Catroux ile buluştuğunda hem daha az duygusal hem de daha aşağılayıcı olan daha temiz bir argüman kullanmıştı. De Gaulle'ün mandayı bitirme gücüne sahip olmadığına dair ünlü argümanını ona karşı kullanarak el Huri Lübnan hükümetinin Fransız Komitesi ile bir anlaşma müzakeresi yapamayacağını, "çünkü o kuruluşun gelecekteki bir Fransız hükümetini bağlamayacağını" söylemişti. Catroux, Cezayir'e "oldukça yorgun ve sıkkın" bir şekilde dönmüştü.²⁸

Spears, el Huri'nin eleştirisini Londra'ya gizleyemediği bir hazla rapor etti. Zafer kazanmış bir edayla, Dışişleri Bakanlığı'na de Gaulle'ün yaptığı ama asla uygulamadığı üç tehdidi hatırlattı ve tutsaklıkları

esnasında Lübnan kabinesinin Fransızlar tarafından maruz bırakıldığı aşağılamaları rapor etti. Noel arifesinde, sevgilisi ve sekreteri durumu gördüğü kadarıyla eve yazdığı bir mektupta özetledi. “Tüm Orta Doğu’daki İngiliz prestiji şu an zirvede ve insanlar General Spears’ın Lawrence’ın başaramadığını başardığını söylüyorlar – Arap birliğini bir gerçeklik haline getirdi.”²⁹ Bu mübalağa idi ancak Spears’ın kendisini nasıl gördüğünü yansıtıyordu.

Güvenlik aygıtı Fransız kontrolünde kalmış olsa da Fransız Délégation-Générale’in sivil faaliyetleri en sonunda 1 Ocak 1944’te Lübnan ve Suriye hükümetlerine aktarıldı. Ayın ilerleyen günlerinde, *The Times* muhabiri Gerald Norman Doğu Akdeniz’deki olayların ve önemli sonuçlarının uzun bir övgüsünü yazdı. Spears’ın ismini özel olarak yazmayarak, İngiliz elçisinin habercilikte oynadığı rolü ne İngiliz ne de Birleşik Devletler hükümetlerinin görmezden gelemeyeceği bir şekilde teslim etti. İki hükümet de “kısmen müttefik kredisini riske atma korkusuyla kışkırtılmıştı. Ayrıca, kriz hakkında ilk basın mesajlarının yarattığı öfkeyle teşvik olmuşlardı. Bu vakadaki seçimleriyle kesinlikle referans olacak bir örnek yarattılar.”³⁰

Spears zafer sarhoşuydu ancak galibiyet kaydedeğer şahsi bir bedelle geldi. Krizi geçtikten sonra Doğu Akdeniz’deki diğer İngiliz yetkililer çizgiyi aştığını düşünüyorlardı. Biri Spears’ın “buradaki belanın en az yüzde yetmiş beşinden” sorumlu olduğunu düşündüğünü yazarken, diğer biri Britanya elçisinin uyandırmayı başardığı güçlü duygulardan rahatsız olmuştu: “Buradaki popülerliğimiz o kadar çok ki neredeyse ürkütücü sayılır.”³¹ *The Times* muhabiri Norman da Doğu Akdeniz’de Britanya’nın kıdemli temsilcisinin davranışlarından endişe etmişti. Sansür endişelerini kamuya açıklamasını engellerken, Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi’nin yeni İngiliz elçisi Duff Cooper’a Spears’ın rapor ettiği olayları büyüttüğüne inandığını ve Fransızların İngiliz elçisini “en yoğun ve şiddetli nefret” ile andığını teyit ettiğini anlatmıştı.³² Bilmediği şey ise Fransız yönetimi içinde bazılarının intikam almak için çoktan şaşırtıcı bir ittifak kurduğuydu.

KARA GÜN DOSTLARI

29 Şubat 1944'te Kudüs'teki Fransa Konsolosu Guy du Chaylard, partonu René Massigli'ye iki Yahudi terörist grupla, Irgun Zvai Leumi ve Stern Çetesi'yle görüştüğünü bildirdi. Irgun aslen 1930'larda Araplarla savaşmak için kurulmuştu; Stern Çetesi ise politik anlaşmazlık sebebiyle ondan ayrılmıştı. İkisi de Filistin'de İngilizlere karşı şiddetli bir mücadeleye başlamıştı. İngilizlere karşı "savaş ilanlarının" bir kopyasını du Chaylard'a göndermiş olan Irgun Kudüs, Hayfa ve Tel Aviv'deki gümrükleri ve vergi dairelerini bombalamıştı. Ondan aşağı kalır yanı olmayan Stern Çetesi de Hayfa'da iki polisi öldürmüştü. Bu son saldırıları anlattığı bir mektup kisvesi altında, du Chaylard eline geçenlerin kopyalarını Cezayir'deki Özgür Fransa merkezine göndermişti.

Du Chaylard Stern Çetesi'nin bülteni *Hechazit*'te geçen yılın kasım ayında çıkan Lübnan kriziyle ilgili bir makale almıştı. Bağımsızlık için savaşan teröristlerin neden Lübnan'daki örnekle ilgilendiğini anlamak kolay olsa da makale şaşırtıcıydı, çünkü kasıtlı olarak Fransız tarafına meyilliydi. Krize zemin hazırladığı için İngilizleri suçlayan makale Fransa'nın "İngiliz ajanı olan" Lübnan kabinesini tutuklamakta gösterdiği "hızlı ve enerjik" çabaları övüyordu.¹ Şu şekilde bitiyordu makale: "Siyonist Direniş Hareketi ve Özgür Fransa açıkça ortak çıkarlara sahiptir. Er ya da geç Fransızlar bunu anlayacaktır." Eğer bu cürekâr bir tahmin gibi gözüktüyse, kendine güveni aslında çetenin neredeyse bu yolu yarılacağını bilmesinden geliyordu. O sıralarda, Doğu Akdeniz'deki Fransız yönetiminin bazı üyeleri İngilizleri Filistin'den atma niyetlerini paylaşan siyonist teröristleri zaten gizlice destekliyordu.

Çıkarların çakışması 1940 Eylül'üne kadar gidiyordu. O zaman Tegart'ın çitini inşa eden şirketin sahibi David Hacohen, Hayfa'daki evine üç Özgür Fransa aktivisti yerleştirmeyi kabul etmişti. O sırada,

Vichy halen komşu Suriye ve Lübnan'ı kontrol ediyordu ve Özgür Fransa ile Haganah, gizli Yahudi savunma örgütü, Britanya'nın bu tehdide yeterince ciddi yaklaşmadığını düşünüyorlardı. İngilizler Özgür Fransa'nın Suriye'de propaganda yayını yapmasına izin vermeyince, Haganah üyesi olan Hacohen bu üçlünün evinde gizli bir radyo vericisi kurarak Radyo "Levant France Libre" yayını yapmasını sağlamıştı. Siyonistlerin yardım etmeye yanaşmasının tek bir basit sebebi vardı. Yahudi Teşkilatı'ndaki politik büro başkanının söylediği gibi, "Bugünün zorluklarına rağmen, Özgür Fransa yarının Fransası'nda önemli bir rol oynayacak ve Fransa sıkıntı içindeyken Yahudi Kudüs'ün onlara gösterdiği sempatiyi unutmayacaklarını umuyoruz."²

Hacohen'in evi Hayfa Limanı'na hâkim bir noktadaydı, bu sayede üç Fransız 25 Kasım 1940'ta orada gerçekleşen bir trajediye tanıklık ettiler. Limanda o gün *Patria* isimli büyük bir cruise gemisi Mauritius'a gitmek için yola çıkmaya hazırlanıyordu. Yolcuları ise pek istekli değildiler, çünkü Filistin'den iltica talep etmiş Almanya'dan gelen Yahudi mültecilerdi. Varır varmaz 1939 Beyaz Kitabı'nın göçmenlik kısıtlarını uygulamaya kararlı ve mülteciler arasında Filistin'de etnik bir kargaşa çıkarmak için gelmiş Alman ajan provokatörlerin olabileceğini savunan İngiliz yetkililer tarafından tutuklanmışlardı.

Patria limandan ayrılamadı. Kasım'ın 25'i sabahı, son sürgünler de borda iskelesinde sıkışmışlarken, güverteden yankılanan bir patlama sesi geldi ve gemi yan yatıverdi. İngilizlerin içeri sıkışanları kurtarmak için çılgınca çabalarına rağmen, iki yüz altmış üç kişi hayatını kaybetti.

Sabotaj ihtimalinin yüksek olduğu ortadaydı ve Fransızlar Hacohen'i köşeye sıkıştırdılar çünkü Haganah'ın İngilizlerin Yahudi mültecileri gönderme gayretlerine karşı çıktığını biliyorlardı. "Ağzımız açık kalakalmıştık," dedi içlerinden biri, Raymond Schmittlein. Hacohen patlamanın sebebinin Haganah'ın gemiyi hareket edemeyecek hale getirmek için güvertesine yerleştirdiği bir mayın olduğunu söylemişti.³ Hacohen sonra da onlara günümüz Yahudilerinin Samson'un cesaretine sahip olduğuna inanıp inanmadıklarını sordu. "Bizi kazanmıştı," dedi Schmittlein. "O düzeyde bir ulusal kararlılık zafere ulaşırdı."

Sinir bozucu bir şekilde İngilizlere bağlı olan ve özgürlüklerini kazanma mücadelesi veren bu iki azınlığın işbirliği orada başladı. Ha-

ganah Suriye'deki istihbarat ağını Özgür Fransa'nın kullanımına sundu ve en önemli ajanları kendini Doğu Akdeniz'deki Sûreté Générale Şefi Colombani'ye yakalatana kadar değerli istihbarat sağladı. Hacohen Özgür Fransa'nın Şam'a yolladığı ve şehirdeki Fransız yetkilileri taraf değiştirmeye çağıran mesajı bizzat taşıdı. Doğu Akdeniz'in işgali sonunda 1941 yılında onaylanınca, Haganah elit komando birliği Palmach üyelerini 8 Haziran'da ilerleyişe kılavuzluk etmeleri için görevlendirdi. Bu adamlardan biri Moshe Dayan "hiçbirinin Suriye'yi bilmediğini" söylese ve Palmach karşılığında onlara yolu göstermesi için bir Arap kiralamış olsa da önemli olan niyetti.⁴ Kriz zamanında siyonistler Fransızlara yardım etme niyetlerini göstermişlerdi.

Britanya'nın göç politikasına Yahudilerin öfkesi Yahudi göçmenlerle dolu başka bir geminin –*Struma*– batmasının ertesinde artarken, Özgür Fransa ve Siyonistler arasındaki ilişki yıllar içinde önemli ölçüde gelişecekti. *Patria* felaketinden sonra, İngilizler 1941 Aralık ayında Romanya'dan yola çıkmış aşırı yüklü *Struma*'nın Filistin kıyılarına gelmesine izin verecekti. İngiltere hükümeti, yolcularının kaçmak için çırpındığı korkunç talihin farkında olarak ne yapılması gerektiğini tartışırken gemi İstanbul limanında sekiz hafta bekledi. İngilizler geminin Filistin'e gelmesine izin veremeyeceklerini açıklayınca, gemi Karadeniz'e geri döndü. İstanbul'u henüz terk etmişti ki bilinmeyen bir kaynaktan gelen bir torpido ya da mayına bağlı olarak bir patlama yaşandı. *Struma*'nın yedi yüz altmış dokuz yolcusundan sadece biri kurtulabildi. Tahmin edileceği üzere, Filistin'de büyük bir protesto oldu.

İngilizler *Struma* ile ilgili kaçamak cevaplar verirken, bir adam harekete geçmeye karar verdi. Otuz dört yaşındaki Avraham Stern zarif bir klasik akademisyen ve şairdi. Kahramanı ise MS birinci yüzyılda, yakalanmamak için intihar etmeden önce Masada'da Romalılara karşı direnen bir dindar olan Eliezer ben Yair idi. Önceden Irgun'un dışişlerinden sorumlu olan Stern, grubun erken dönemlerinde İngilizlerle işbirliği yapma politikasına karşı çıktıktan sonra ayrılmıştı. Yahudilerin İngilizlere, savaşta yalnızca Siyonistlere bağımsızlık verdikten sonra yardım etmesi gerektiğine inanıyordu. Böyle bir planları olmadığı anlaşıncı, 1940'ta Stern, Vichy Suriyesi'ne Hitler "Alman Reich ile ittifak içinde, ulusal ve bütüncül bir şekilde Yahudi devletinin tarihsel

sınırları içinde yeniden kurulmasını” desteklerse Almanya için savaşma önerisini götürmüştü.⁵ Stern’in garip teklifi bunu Ankara’daki Alman elçiliğine ileten Colombani’nin dikkatini çekmiş görünüyordu.

Hitler’den boşuna bir cevap bekledikten sonra, 1942’nin başında, Stern İngiliz hükümetini Filistin’deki Yahudilere bağımsızlık vermeye zorlayacağını umduğu kısa süreli bir şiddet kamçısını başlattı. Çok az parası olan çete ideolojik olarak rakipleri olan Histadrut’un yönettiği bir bankayı soydu ancak olayla alakasız iki Yahudi’yi öldürdü. Günler sonra bir bombalamada öldürdükleri üç Filistinli polisten ikisi de Yahudi’ydi. Çete hızla birçok düşman edinmişti ve polis bilgi için ödül önerince, hemen üyelerinin yerine dair ipuçlarına ulaşabildi. Banka soygunundan bir hafta sonra polis Tel Aviv’de bir eve baskın düzenledi; iki kişiyi öldürürken iki kişiyi de yaraladı. Bu iki kişiden biri hastane yatağında istemeden Stern’in yerini söylemiş bulundu.

12 Şubat’ta Stern aynı şehirde bir apartman dairesinde nemli tıraş fırçası varlığını ele verince, gardıropta saklanırken bulundu. Kıyafetlerini giyerken pencereye doğru atılınca, davranışını Stern’in el yazısıyla yazılmış “Savaşta ölene dek sessiz kalmayacağım.” yazan –ancak olaydan *sonra* bulduğu– bir belgeyi alıntılanarak meşrulaştıran Müfettiş Geoffrey Morton tarafından vurulup öldürüldü.⁶ Morton’un sonradan söyleyeceği gibi: “Ben boş konuşan bir polis değilim.”⁷

Filistin polisi, karizmatik liderlerinin ölümünden sonra kargaşa içinde olan çeteden geriye kalanları da hızla kuşattı. Başka bir ihbarı müteakip, nisan ayının sonunda polis on iki üye daha yakaladı. 19 Mayıs’ta polis şefi çeteden geriye yalnızca iki “bilinen önemli üye” kaldığını, ancak rehavete kapılınmaması gerektiğini söyledi.⁸ Yaşarken Stern’in neredeyse hiç dostu yoktu, ancak ölümünün etrafındaki ihtilaflı durum ve birkaç gün sonra batan *Struma* olayına karşı verilen tepkiler geç de olsa öfkesini haklı çıkarmışa benziyordu, polis şefine göre bazı siyonistleri “Stern’in ‘idealizminin’ ciddi bir düşüncüyü hak edip etmediğini sorgulamaya” itmişti.

Bu noktada İngiliz polisi Stern Çetesi üzerine ciddi ciddi düşünenin yalnızca diğer siyonistler olmadığını fark etmişti. 1942 baharında bir gün, İngilizlerle Fransızlar arasındaki ilişki Spears’ın Beyrut’a dönüşüyle bozulurken, Filistin Emniyeti Cezai Soruşturma Departmanı

Şefi Arthur Giles Britanya'nın Doğu Akdeniz'deki şef karşı istihbarat yetkilisi olan Patrick Coghill'in ofisine daldı. "Tanrım," diye feryat etti Giles. "Bu Fransızlar burama geldiler. Şimdi neyle uğraşıyorlar, biliyor musun?"⁹ Coghill bilmiyordu, bunun üzerine Giles açıkladı.

Üç gün önce, dedi eski dedektif, kendi departmanı Stern Çetesi'ne mensup üç kişiyi taşıyan bir taksinin Kudüs'ten çıkıp kuzeye doğru hareket ettiğini söyleyen bir ihbar almıştı. Dedektifleri araca Tiberias'ta yetişmişler ve oradan Lübnan sınırına kadar takip etmişlerdi. Orada, üç Yahudi'nin Lübnan'a bir Fransız subayınca alındığını görmüşlerdi. Coghill, Giles'in imasını hemen anlamıştı. "Sanki Fransızlar Stern Çetesi'ne yardım ediyor ve onları kullanıyordu – bu kadar ciddi bir mesele gülüp geçilecek şey değildi. Giles öfkeden köpürüyordu."¹⁰

Giles bu birlikteliği başından engelleyememişti, çünkü Coghill'in utanç verici bir vakayı kendisi kapatması gerekiyordu. Giles'in öfkesini paylaşmıyordu, bilakis, Coghill gizliden gizliye sevinmişti çünkü bunun ortaya çıkışı hızır gibi yetişmişti. O ve Sûreté Générale'deki karşısının arasındaki ilişkiler çoktan bozulmuştu ve şimdi de çok daha kötü olmaya yaklaşıyordu. Sûreté bir Fransız askerini ona illegal bir şekilde silah satmak için ikna etmeye çalışarak sorumluluğunun ötesinde işler yapan bir Britanya Özel Operasyon Yönetimi ajanını yakalamıştı. Olay İngilizlerin entrikalarına dair Fransızların yaptığı suçlamaları özetlemesi yetmezmiş gibi, daha da kötüsü, aynı kişi günler öncesinde Şam'da Catroux arabasıyla yanından, içkiye iyice gömüldüğü bir anda geçerken rastgele ateş açmıştı. Coghill Fransızların iki olayın arasında bağlantı kurmaması için dua ediyordu. Eğer kurarlarsa, İngilizleri Catroux'ya suikast düzenlemekle suçlayabileceklerdi.

Bu vakaya bir son vermek için iyi bir fırsat gören Coghill, Giles'in benzeri kötü suçlamalarını Doğu Akdeniz Fransız İstihbarat Servisi Şefi Albay Emblanc'a doğrulttu. Açıkça korkuya kapılmış bir şekilde Emblanc konu hakkında hiçbir şey bilmediğini ancak araştıracağını söyledi. "Ertesi gün," diye hatırlıyordu Coghill, Emblanc "gülerek geldi, ellerindeki ajanlarımızın hemen salıverileceğini açıkladı ve başka hiçbir şey söylemedi."¹¹ Fransız İstihbarat Şefi Fransızların, tıpkı Özel Operasyon Yönetimi gibi Yahudi nüfusundan yedek ajanlar yetiştirdiğini ve sınırı geçen o üç adamın da onlardan olduğunu açıkladı.

“Ciddi bir tartışmadan kaçınıldığı için” rahatlayan Coghill’in Cezai Soruşturma Departmanını üç Stern Çetesi üyesinin Tiberias’ta taksiden indiğine ve Fransızlar tarafından işe alınan üç Yahudi’nin onları sınıra götürmesi için aynı taksiyi tuttuğuna ikna etmesi gerekiyordu. Bu mantıksız açıklama üyelerden birinin Suriye’de tutuklanmasıyla daha da uydurma gözükmeğe başlamıştı.¹²

Yıllar sonra Stern Çetesi’nin eski bir üyesi Beyrut’taki Vichy yönetiminin “İngiliz düşmanlarına saldırılacağını bildikleri için büyük bir memnuniyetle onlara her tür silahı sağladığını” tasdik etmişti.¹³ Bu olayın ortaya çıkardığı şey 1941 işgalinin ardından da bu trafiğin sona ermediği idi: de Gaulle’ün, pozisyonlarını koruduğu eski Vichy yetkililerince sürdürülmüştü. Doğrusu, Özgür Fransa’ya katılmış olan Albay Emblanc, Délégation-Générale’deki İngiliz düşmanı askerî danışman Blanchet’nin etkinliklerini protesto etmek için istifa ettiğinde İngilizler ilk kez Doğu Akdeniz’deki Fransız hükümetini yöneten eski Vichy yetkilileri hizbinin kötü etkisini fark etmişlerdi. 1942’nin sonunda Britanya’nın gizli servisi MI5’in yerel temsilcisi Britanya’ya Doğu Akdeniz’de “esas tehlike” arz edenin Almanlar değil, Fransız yönetimindeki “kararlı ve kurnaz Vichy azınlığı” olduğuna inanıyordu.¹⁴

Boegner ve Baelen, Helleu 1943’te görevden alınınca istifa ettiler ve bu sebeple Stern Çetesi 1944’ün başında yeniden Fransız desteğine başvurmak zorunda kaldı.¹⁵ 1942’de İngiliz polisi tarafından neredeyse tamamen temizlenen çetenin umutları, Fransa Lübnan krizine girer girmez, Kasım 1943’te üyelerinden yirmisi Kudüs’ün on beş mil batısında bulunan Latrun’daki bir hapishane kampından tünel kazıp kaçtığına artmıştı. Ancak terör eylemlerine ertesi ocakta yeniden başladığında, halen aynı temel soruna sahipti. Önde gelen üyelerinden biri İzak Şamir’in sonradan hatırladığı üzere “üs kurmak, silah almak, basın ve yayın giderlerini karşılamak ve yaşam giderleri için ciddi bir şekilde finansal kaynağa ihtiyaçları vardı.”¹⁶ Hırsızlık yine tek seçenek gibi duruyordu ancak, Şamir’in teslim ettiği üzere, “Haneye tecavüz ve silahlı soygun bizim için ne kadar temel olsa da sempati kaybına ve halkta öfke yaratıyordu.”¹⁷

Stern Çetesi çözümün Fransız yardımına başvurmak olduğuna karar verdi. Çok kısa bir süre önce Lübnan’da İngilizler tarafından

aşağılanmış olan Fransızların ortak düşmanlarına karşı onlarla işbirliği yapacağını umuyorlardı. Du Chaylard'a ilk başta Lübnan krizini inceleyen makaleyi ve sonra, Nisan 1944'te, yeni Fransızca yayınlarının, *Front de Combat Hébreu*'nun ilk sayısını göndermelerinin sebebi de buydu. Bu dergi kendini "Fransızlara ve İsrail çevresindeki ülkelerde yaşayan, Fransız kültürüne sahip kişilere" yönelik olarak tanımlıyordu ve "her daim demokrasi bayrağını taşıyan İngilizleri ana düşmanları" olarak gösteriyordu.¹⁸ Bu Doğu Akdeniz'deki birçok Fransız'ın samimiyetle onaylayacağı bir düşünceydi. Ayrıca bu çağrının anadili Fransızca olan biri tarafından yazıldığını da fark edeceklerdi.

Çete, Fransız direnişiyle arasındaki bağlantıları öne çıkarmakta hızlı davranmıştı. *Front de Combat Hébreu* bir sonraki sayısında Fransa'nın güneyinde Direnişin ismini aldığı orman olan *maki*'den gelen bir siyonisti haber yapmıştı. Ayrıca komünist Fransız direniş grubu, *Francs-Tireurs Partisans*'a da bir yorumda referans yapmışlardı. İngilizler Stern Çetesi'nin yıkıcı Filistin eylemleriyle uğraşmakta zorlanacaklardı, "çünkü *francs-tireurs* ateş eder ve kaybolurdu."¹⁹ Sonraki bir Stern Çetesi yayını Fransa'ya ulaşmıştı ve karşılaştırmayı daha açık etmişti. "Yaklaşımımız basittir. İşgal altındaki bir ülkede gizlice çalışıyoruz: görünmez, fark edilmez askerlerin muazzam emperyalist makinenin kuyusunu kazdığı bir yeraltı savaşı bu."²⁰

Fransızların desteğini alma çabaları o yılın haziran ayında Tel Aviv'de tutuklanan Stern Çetesi'nin iki genç üyesinin davasında kamuoyuna da yansımıştı. Dava ciddi bir halk ilgisi çekmişti çünkü ilk kez sanıklardan biri kadındı ancak erkek ortağının üzerinde bulunan bir doküman da en az bunun kadar önem teşkil ediyordu. Fransızca yazılmış bu belge Stern Çetesi'nin hedeflerini anlatıyordu ve "çıkarları onlarınkiyle aynı olan yabancı güçlerden" yardım istiyordu.²¹ Mahkeme başkanı sanıkları bu çağrının kimin için yazıldığını söylemeye ikna etmeyi başaramadı, mektubun dili bunu büsbütün açık etse de.

Birkaç gün sonraki başka bir davadaki sanık da Fransızların Stern Çetesi'ni desteklediği imasında bulundu. Yirmi dört yaşındaki Raphael Birnbaum silah taşımayı idamlık suç haline getiren 1938 yasaının yeniden yürürlüğe konmasından sonra tutuklanan ilk kişiydi. Birn-

baum avukat kullanmayı reddetti ve belagatli bir savunmada Yahudi değil Lübnanlı olsaydı İngilizlerin Doğu Akdeniz’de Fransız rejimiyle savaşıması için onu silahlandıracağından hiç şüphesi olmadığını söyledi. “Eğer Filistin Fransız ya da başka bir ulus mandasında olsaydı,” dedi, “Eminim ki siz İngilizler, bana silah verirdiniz.”²² Birnbaum’um ölüm cezası müebbetine çevrildi.

Temmuzda endişeli du Chaylard tekrar Massigli’ye yazarak onu Stern Çetesi’nin İbranice bir yayında yabancı desteği aldıklarını itiraf ettikleri konusunda uyardı.²³ Ayrıca Filistin’deki Yahudi teröristlerin Fransızlar tarafından ikmal edildiğine dair “söylentiler” duymuştu ve bu raporların yayılması için Stern Çetesi’nin Fransızca propagandasını suçlamıştı. Çete Fransızlarla ilişkilendirilmekten bıkmıştı. O sıralarda, operasyon esnasında birbirlerine kendilerini belli etmek için ısıklıkla çalabilecekleri bir melodide karar kılmışlardı. Bu melodi Marseillaise’ idi.²⁴

İyiden iyiye güven kazanan Stern Çetesi o ana kadar yaptığı en cesur darbesini gerçekleştirmeyi deneyecekti. 8 Ağustos’ta Filistin’in görevden ayrılan yüksek komiseri Sör Harold MacMichael’ı sahilde bir grup Arap tarafından verilen elveda partisine giderken öldürmeyi denediler.²⁵ Davetten herkesin haberi vardı çünkü bir gün önce sağcı bir Yahudi gazetesinde MacMichael’ın bu daveti kabul etmesi eleştirilmişti ve çetenin bir pusu planlamak için vakti vardı.

Tuzaklarını Kudüs’ten gelen yolun tepelerden kıyı düzlüğüne kavisli bir inişe başladığı noktaya kurdular. Geniş bir virajda Yüksek Komiser’in önde giden motorlu eskortlarını ve arkadan gelen polis aracını vurdular. Aynı anda yoldaki bir petrol birikintisini ateşe vererek, MacMichaels’ın eski Rolls-Royce’ünü saklanacak hiçbir yer yokmuş gibi görünen bir noktada durdurdular: sağda sarp kayalık, solda ise uçurum vardı. Hayatlarını kurtaran MacMichael’ın şoförü olmuştu. Rolls-Royce’u uçurumdaki hafif çıkıntıdan üzerlerine gelen kurşunlardan daha iyi korunacakları ve sarp kayalığı sağa yıkmanın zor olacağı yolun sol tarafına sürdü. MacMichael’ın bir arkadaşı, “Ucuz kurtulduklarını” söylüyordu.²⁶

* Fransa millî marşı - ç.n.

Muhtemelen MacMichael kurtulduğu için ya da kısa süre sonra ayrılacağı için, Filistin'deki baş temsilcilerine yapılan saldırıya uyuşuk bir karşılık verdiler. Polis yakındaki bir yerleşime beş yüz sterlinlik bir kolektif ceza kesti ancak üç ay sonra hâlâ daha ödenmesi için ısrarcı olmamışlardı. Saldırının politik bir motivasyonunun olduğu kesin olsa da Yahudi cemaati üzerinde hiçbir yaptırım uygulanmadı; Yahudi Teşkilatı'nın pusuyu lanetlemesinin bile ikiyüzlüce olmasına karşın.

Kahire'den Casey'nin devlet bakanı olarak halefi Lord Moyne, bu iki zaafın akılsızca olduğunu söyledi. "Bu ülkelerde kamuoyu 1937'de Bay Andrews'un suikastı sonrasında Araplara karşı verilen ani ve acımasız cevaplarla karşılaştırma yapmayı es geçmez," demişti.²⁷ Birkaç gün sonra, Londra'da etki yaratmayı başaramayınca, başka bir telgraf göndermişti. Korkularını ifade etmek için, bu sefer Yahudi Teşkilatı yönetim kurulu başkanı David Ben-Gurion'un yaptığı bir konuşmadan alıntı yapmıştı: "Çoğunluğu sağlamak için Filistin'e göç etmeliyiz. Eğer ihtiyaç olursa güç kullanmalıyız; eğer ülke çok küçükse sınırları genişletmeliyiz."

Ben-Gurion'un ifadeleri, Moyne'un endişelendiği üzere, "etkili bir şiddete teşvikti."²⁸ Bilmediği şey ise kısa süre içinde bu şiddetin en yüksek profilli kurbanı olacağıydı.

TROP DE ZÈLE / AŞIRI HEVES

“Yaban çiçekleri ve hayvanlarından, kolonyal yönetime, Yeni Gine’den yatçılığa kadar birçok şeye ilgi gösteren, *aertex* kumaşlı gömleğinin üzerine papyon takmış sessiz küçük bir adam” olan Lord Moyne, Orta Doğu’daki siyonist ve Fransız emellerinin en korkunç tehdidiymiş gibi durmuyordu.¹ Ancak Britanya’nın “Büyük Suriye” projesinin en ateşli savunucusu olarak Ağustos 1944’te öyle olmuştu. Spears gibi, Kahire’deki yeni devlet bakanı işini Churchill’in eski bir dostu olmasına borçluydu ancak güvenilirliği azalan Spears’ın aksine, Moyne kabine üyesiydi ve gerçek bir etki alanına sahipti. Özel olarak, meslektaşları Orta Doğu’da İngiliz çıkarlarını korumak ve Filistin’de siyonizm gerilimini yatıştırmak için bir Arap devleti kurulmasını hevesle desteklemesine saygı duyuyorlardı.

Mütevazı bir adam olmasına karşın Moyne İngiliz imparatorluğunun zirvesindeki özgüvenin kişileşmiş haliydi.² 1880 yılında Guinness’i üreten ailede doğmuştu ve kariyeri bilindik bir şekilde gelişti. Eton’dan sonra İngiliz ordusuna katıldı ve Güney Afrika’daki aktif hizmetinden sonra parlamentoya girdi. Tutkuları arasında büyük hayvan avı ve macera vardı. “Sık sık,” demişti sonradan, ölüm ilanının yazarı, “yalnızca yerlilerin eşliğinde seyahat ederdi.”³ Muhafazakârlar 1929 seçimlerini kaybettikten sonra parlamentoyu bıraktığında, keşfe geri döndü ve canlı komodo ejderlerini Londra hayvanat bahçesine taşıdı.

Moyne’un Churchill ile dostluğu, Churchill maliye bakanı iken kendisinin hazine bakanı olarak görev yaptığı 1920’lerdeki döneme tekabül ediyordu. Maceraya olan ortak tutkularıyla iki adam iyi anlaştı ve Churchill “en makbul, akıllı ve alışılmadık arkadaşını” 1941 yılında hükümete, kolonilerden sorumlu devlet bakanı olarak dönmeye ikna etti – bu iş onu Filistin’den sorumlu yapıyordu.⁴

Moyne Eylül 1941’de koloni bakanı olarak Filistin’e yeni Yahudi göçünün sebebiyet vereceği gerilimi İngilizlerin Büyük Suriye projesine vereceği desteğin yatıştırabilme ihtimalini sorguladığı “Yahudi Politikası” üzerine bir bildiri yayımladı. “Yahudilerin çektiklerine karşı kendimi yakın hissediyorum ve eminim ki sorunlarına bir çözüm yaratmak için zihnimizi toplamalıyız,” diye yazmıştı. “Ancak bu konuda ne kadar düşünürsem tek başına Filistin’in bu soruna bir çözüm olamayacağına o kadar ikna oluyorum.”⁵ Böylesine bir göç alımının yaratacağı baskıyı azaltmanın bir yolu o yılın mayıs ayında Eden’in konuşmasında bahsettiği Arap federasyonunu yaratmaktı. Moyne bunun nihai çözüm olacağını sanmasa da fikrin “çekici” olduğunu düşünüyordu.

Üç ay sonra, *Struma*’daki Yahudilerin çektiklerine karşı kendini yakın hissetmeyi başaramamıştı çünkü İstanbul’dan Filistin’e hareket etmelerine izin vermenin “hükümet politikasıyla taban tabana çelişeceği” konusunda ısrarcıydı.⁶ Kısa süre sonra Koloni Bakanlığı’ndan ayrılırken, parlamentoda, Yahudilerin etnik arılığı hakkında yaptığı yorumlardan ötürü o günden beri antisemitik olmakla eleştirildiği bir konuşma yaptı.⁷ Ama bu, konuşmasındaki çok daha dikkat çekici bir noktanın kaçmasına sebebiyet verecekti – siyonistlerin “çok dar bir bakışa sahip olduklarını” ve İngiliz hükümetinin komşu Lübnan, Suriye ve Mavera-i Ürdün hükümetlerinin Yahudi göçmenlere sığınma hakkı tanımayı isteyip istemeyeceğini soruşturması gerektiğini söyledi.⁸ “Eğer istekli olurlarsa, ortak çıkar için ve kendi siyasi bağımsızlıklarına hiçbir tehdit içermeden bu devletlerin yüksek rakamlarda Yahudi’yi alması fiziksel olarak mümkün olacaktır,” diyordu. Bu açıdan, “Kuzey Arap Devletleri Federasyonu’nu yardımcı olacak bir çözüm olarak” öneriyordu.

Böylece Moyne, tamamen radikal olduğu kadar uygulanamaz gözüken “Büyük Suriye” fikrine olan desteğini bir konuşmada kamuya açık etmişti. Yine de tamamıyla zorlama değildi. Filistin’in etrafındaki Arap devletlerinin Yahudi göçünü kabul edeceği naif bir fikir olsa da Kudüs’teki İbrani Üniversitesi’nin rektörü ve diğer Yahudi akademisyenler İngiliz hükümetine aynı yıl geniş bir Arap federasyonu içerisinde özerk bir Yahudi yapılanma fikrini desteklediklerini söylemişlerdi.⁹

Hemen sonrasında Moyne, Kahire’de Richard Casey’ye yardımcı olarak görevlendirilince, Arap federasyonu üzerine daha çok düşünebilme fırsatı buldu, özellikle de yapabilecek pek başka bir şeyi olmadığı için. “Beyaz Kitap’a tek alternatif,” diyordu 1943’ün başlarında, “Arap devletleriyle bir pazarlık gibi görünüyor ve Filistin çözümünü Suriye’nin Fransızlar tarafından boşaltılmasıyla ilişkilendiremediğimiz sürece önerebileceğimiz hiçbir şey yok.”¹⁰ O Mayıs ayında, başkanı olduğu Orta Doğu Savaş Konseyi Fransa’nın bölgedeki varlığının artık İngiltere’nin çıkarına olmadığına karar vermişti.

Bu noktada, “Büyük Suriye” için İngiliz desteği resmî politika değildi. Ancak o Temmuz ayında Moyne 1944 Nisan’ında 1939 Beyaz Kitabı miadını doldurunca Filistin’e hükümetin yaklaşımını yeniden değerlendirmek amacıyla Churchill tarafından oluşturulan gizli bir kabine komitesine davet edildi. Komite beş ay sonra yazdığı raporunda Almanya yenilince, Filistin’in Araplar ve Yahudiler arasında yedi yıl önce Peel tarafından önerilene benzer şekilde bölünmesini tavsiye ediyordu. Böylesine bir bölünmenin kaçınılmaz şekilde ortaya çıkaracağı “kin ve hüsrânı” bastırmak için komite ayrıca İngiliz hükümetinin “Suriye, Mavera-i Ürdün, Filistin’in Arap kısmıyla Lübnan’ın Sayda’nın doğusu ve güneyinde kalan parçasından” oluşan Büyük Suriye’nin kurulmasını desteklemesini öneriyordu – bu da Moyne’un rapordaki etkisinin kanıtıydı.¹¹ Bu da Britanya’yı Fransa’yla yoğun bir münasebete sokacaktı ancak sonrasında komitenin başka bir üyesi Moyne’a şunu yazdı: “Yalnızca Fransız etkisinin ortadan kaldırılması Orta Doğu’da tatmin edici bir çözüm anlamına gelebilir.”¹²

Kabine Ocak 1944’te planı tartışırken Moyne Büyük Suriye’nin oluşturulması çalışmalarına hemen başlanmasının hayati önem taşıdığını söyledi. Toplantı tutanaklarında şöyle dediği yazıyordu: “Konunun çözümüne dair bir gecikme sebebiyle Filistin’deki Arap bölgelerini Büyük Suriye’ye aktarmak fırsatını bir ödün olarak kaçırırsak ve konuyla ilgili bir talebiyle karşılaşana kadar beklersek büyük talihsizlik olacaktır.”¹³ Kabine planı resmî olarak desteklemiş olsa ve uygulanması için gerekli “diğer öncelikli eylemleri” tasdik etmiş olsa da detayların sızması durumunda Orta Doğu’da çıkabilecek bir ayaklanmanın korkusu o an için daha fazlasının yapılmasını imkânsız kılıyordu. Koloni Bakanlığı

bir kısım Yahudi göçüne izin veren amaca özel bir düzenleme yaptı ve bir yıl içinde savaşın sona ereceği ümitleriyle, İngiliz politikası akıntıya bırakıldı.

Moyne 1944 başında Casey'nin devlet bakanlığı görevini alınca, görevi daha da karmaşıklaştı. "Diğer lüzumlu öncelikli eylemleri" favori projesi üzerinde çalışmayı da kapsayacak şekilde yorumladı ancak en sıkı şekilde gizliliği sağlama ihtiyacı ellerini bağlıyordu. Ayrıca hızla Orta Doğu'daki meslektaşlarının çoğunun planla ilgili kuşkuları olduğunu fark etti. Kahire ve Bağdat'taki elçiler kendisi de Büyük Suriye ile ilgili şüphelere sahip olan Eden'dan gelen teşvikle çekincelerini ifade ettiler ve Filistin'de Harold MacMichael Suriyelilerin Abdullah'ı kralları olarak kabul etmeyeceklerine ilişkin endişesini dile getirdi.

Moyne bu çekinceyi kabul etti ve o nisan ayında MacMichael'la Büyük Suriye projesini desteklemeyi sürdürürken, Doğu Akdeniz'de Fransa'nın gelecekteki konumu kesinleşene kadar aktif bir şekilde teşvik etmemek konusunda anlaştılar. Fransızların etki alanlarını "Süveyş Kanalı'nın yarı yoluna kadar" genişletmek için Büyük Suriye'den faydalanma ihtimaline karşı savunma olarak planı ikiye bölmeye karar verdiler.¹⁴ İlk adımı Filistin'in Arap bölgesi ile Maverai Ürdün'ü Abdullah'ın liderliğinde birleştirmek olacaktı. İkinci aşama ise bu bölgenin Suriye ve Lübnan'la birleşerek geniş bir birlik halini almasıydı. İki adamın da Fransız etkisinin artmasından duydukları korkuyla, ikinci adımın adı konmamış önkoşulu ezeli rakiplerinin kovulmasıydı. Bu olasılık Lord Moyne'u endişelendirmişe benzemiyordu. Rapor edildiği üzere, "Filistin çözümünü uygulamak için Fransızları kurtlara –ya da Araplara– atmaya" hazırды.¹⁵

Kısa süre sonra Doğu Akdeniz'deki İngilizler, Londra'da derin bir destek olmamasına rağmen, Büyük Suriye planının iki aşaması için Arap desteğini değerlendirmek ve yaratmak için çalışmaya başladılar. Bu görevi üstlenenlerden biri neredeyse çeyrek asır önce T. E. Lawrence'la Şam'a girmiş olan W. F. Stirling'di. 1941'de Suriye'de siyasi yetkili olarak hizmet vermesi için çağrılmış olan Stirling, 1944 Haziran ayının başında Çöl ve Sınır Bölgeleri Komutanı olması ve İngiliz ordusuyla Suriye Başkanı Şükrü el Kuvvetli arasında irtibat subaylığı yapması için Şam'a gönderilmişti.¹⁶ İleri gelen şeyhlerle yakın

ilişkisi ve Lawrence'la bağlantısı, hemen Suriye başbakanıyla bir akşam yemeğinde tanışması ve yerel bir gazete tarafından "Suriye ve Maverai Ürdün kabileleri şefi" unvanıyla anılınca alarına geçen Fransızların canını sıkıyordu.¹⁷

Daha yeni açığa çıkan Fransız arşivleri Fransız ajanlarının Stirling'i her gittiği yerde izlediğini gösteriyor. Gözlemleri İngiliz albay hakkında kalın bir dosyada birikmişti ve şüphelerinin boş olmadığını gösteriyordu çünkü Stirling belirsiz sorumluluk alanının çok ötesine geçen konularla açıkça ilgileniyordu. Suriyeli ileri gelenlerle düzenlediği bir dizi toplantıda, arap birliği hakkında ne düşünüyorsunuz? Mevcut hükümet hakkındaki görüşleriniz nelerdir? Suriye'nin geleceği hakkında neler düşünüyorsunuz? gibi sorular soruyordu.¹⁸ Genelde, Fransızların gözlemlediği üzere, cevap verenler İngiliz yardımını istiyordu.

Stirling önemli bir dinî lider olan başka bir şeyhe İngilizlerin de ülkede etkilerini daimî kılacak bir anlaşmayı doğrudan Suriyelilerle müzakere etmek konusuna ilgi gösterdiğini ima edecek bir soru sormuştu. "Eğer ekselanslarına fiili yahut istişari bir işbirliği talebimiz olursa," diyerek şunu sordu Stirling: "Büyük Britanya, genel İngiliz çıkarlarını korurken ülkenize hizmet etmek amacıyla sizin kişisel etkinize güvenebilir mi?"¹⁹

"Eğer Büyük Britanya samimiyetle bu ülkenin hukuki haklarını ve bağımsızlığını tanır... bence tüm dürüst kişiler sadık ellerini uzatacaktır," diye cevap verdi şeyh.²⁰

Aynı şekilde daha yeni açığa çıkan gizli İngiliz hükümet belgeleri Stirling'in niçin bu soruyu sorduğunu açıklıyor.²¹ Stirling'in Şam'a varmasından günler önce, Spears Suriye Dışişleri Bakanı Cemil Mardam'dan bir mektup almıştı. Mektupta Fransızların Doğu Akdeniz'de yeniden kontrol kazanmasını engellemek için Suriye ve Britanya arasında "resmî bir anlaşma" yapılması öneriliyordu.²²

Cemil Mardam'ın neden bu mektubu yazdığına dair ipuçları Başkan Şükrü el Kuvvetli'yi "kolonizasyonun yaratığı" olarak tanımlayışında yatıyordu.²³ Tam da Fransızların umduğu gibi, Suriye'deki yeni milliyetçi hükümet Arap birliğinin nasıl gerçekleştirileceği üzerinden ciddi bir ayrım yaşamıştı. Haşimilerden nefret eden, Suudi taraftarı el Kuvvetli, Britanya'nın Arap Filistin ile Maverai Ürdün'ü, en sonunda

da Suriye ve Lübnan'ı birleştirme planlarının önünde potansiyel bir engeldi. Öte yandan Mardam ise, Haşimi Abdullah'ı birleşmiş bir Irak, Suriye ve Maverai Ürdün'ün kralı olarak görmek istiyordu ve çoktan Irak başbakanı ile "Suriye'nin de dâhil olduğu bir Arap Haşimi devletinin kurulması için çabalayacakları" sözünü veren bir anlaşmayı nisan ayında imzalamıştı.²⁴ Mardam bu yüzden İngiliz yardımını istiyordu ve bu yüzden giderek daha da taşkınlaşan Spears ona yardım etmeye gönüllüydü. "Benim hedefim basit," demişti İngiliz bakan bir gazeteciye o dönemlerde. "Fransızları Doğu Akdeniz'den sürmek istiyorum. Fransa tamamıyla yozlaşmış. Savaştan sonra Fransa'yla ilişki kurmanın iyi olacağına inanmak aptalca olur."²⁵

5 Haziran 1944'te (D-Day'den bir gün önce) Spears gizlice Mardam ve Suriye Başbakanı Sadullah el Cebiri'yle buluştu. İki adama da, yalnızca Britanya'yla bir anlaşma imzalamaya razı olurlarsa, İngiliz hükümetinin onların istediği gibi bir Arap federasyonunu destekleyeceğini söyledi. İngiliz şirketlerinin ticari avantajları karşılığında Suriye'ye artan bir problem olan enflasyonu düşürmek için "sterlin blokunun" üyeliğini önermişti. Son olarak, ilave müzakerelerde, yabancı şirketlerin ne gibi haklara sahip olması gerektiği ve Suriye ordusunun yeniden silahlandırılması gibi diğer konuları da açabileceklerini söyledi.²⁶ Mardam aynı gün bir anlaşmaya varmak istediğini tekrar eden bir not yolladı. Sabırsızlıkla bir cevap bekliyordu.

9 Temmuz'da Fransızlar bu gizli toplantıyı öğrendi. Hemen sonrasında bir ajan yoluyla Mardam'ın İngiliz Bakana yolladığı iki mektubun kopyalarını ve Spears'ın Mardam'a verdiği sözlerin bir özetini ele geçirdiler. Spears eşzamanlı olarak Fransızlara Suriye jandarmasına silah vermesi için baskı yaparken, dokümanların sağladığı bilgi, bu iki yollu aktivitenin amacının Suriyelilere Fransızları atmaları için hem teşvik hem de araç sağlamak olduğunu söylüyordu. Alkolik Jean Helleu'nun yerine gelen ve Dürzi isyanı sırasında istihbarat subayı olarak çalışmış olan Doğu Akdeniz'in yeni delege-generalı Paul Beynet, Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi'ni Suriyelilerin kendilerini sürmeyi denemesi durumunda karşılık verecek askerî güce sahip olmadığı konusunda uyardı.²⁷ Spears'ın talebini savuşturmayı denediğinde, Spears bunun

* Normandiya Çıkarması'nın kod adı.

yerine İngiliz ordusunu Suriyelilere yedi bin tüfeklik –istediklerinin yedi katı– ve yedi yüz otomatik silahlık bir cephane sunmaya ikna etti.

Fransızlarca toplanan diğer istihbarat Avrupa’daki savaşın son dönemecine girdiği bilgisiyle birleşerek kırılma noktasının yaklaşmakta olduğunu söylüyordu. Suriye Dışişleri bakanı Cemil Mardam halka açık olarak Arap birliği planının “gerçekleştirilme noktasında” olduğunu söyledi ve Beyrut’taki İngiliz diplomatik elçiliğindeki bir ajan yoluyla Fransızlar, İngilizlerin, Suriyeliler ve Lübnanlıları birleşmeleri için sıkıştırdıklarını öğrendi.²⁸ 5 Ağustos’ta, Gilbert MacKereth, Britanya’nın Şam eski konsolosu olan ve Spears’ın ekibine katılmış olan bu sıra dışı kişilik Lübnan Başbakanı Riyad el Sulh’u Şam’a Mardam’ın haziran mektubuna cevap veren bir teklifle gönderdi. Britanya’nın Suriye’yi dış etkilerden koruyacağını söylüyor, “Yahudi emellerine kesin bir son vereceği” sözünü veriyor ve Abdullah liderliğinde Suriye, Mavera-i Ürdün ve Filistin’in birleşimine İngilizlerin desteğini sunuyordu.²⁹ Dört gün sonra, siyonizm taraftarı *Palestine Post* gazetesi birkaç Arap devletinin temsilcisinin kısa süre için İskenderiye’de buluşarak olağandışı bir biçimde benzeri bir teklifi tartışacağını söyleyen bir haber yayımladı. Suriye hükümeti haberi yalanlasa da makale Fransa’nın gizli istihbaratına ve birkaç gün sonra Irak Başbakanı Nuri Said’in –Arap isyanı sırasında Lawrence’la savaşmış kişilerden biri– Suriyeli ve Lübnanlı başbakanlarla ve diğer milliyetçilerle temmuz sonunda buluştuğu haberlerine uyuyordu. İçlerinden biri İngiliz ordusu Suriye’deyken ve “İngiltere projeyi desteklerken” mümkün olduğu kadar çabuk aksiyon alınmasını istedi.³⁰ Bu parçalı bilgileri Massigli’ye ileten yeni delege-general Beynet tüm bunların Arap birliğinin “İngiliz kaynaklı” bir fikir olduğunu gösterdiği yorumunu yaptı.³¹

Londra’da Dışişleri Bakanı’nın neler olduğu konusunda hiçbir fikri yoktu, gerçi Suriye’de olan bitenin Massigli’nin canını “gerçekten sık-tığını” görebiliyordu.³² “Hiç şüphem yok ki,” dedi Fransız Komitesi’nin yeni İngiliz elçisi, Duff Cooper’a, “yanlış bir şekilde de olsa içten bir biçimde yerel yetkililerimizin Suriye’de Fransız konumu olarak kalan her şeyi yok etmeye çalıştığı ve hiçbir fırsatı kaçırmadığı konusunda ikna olmuş.”

Eden, Massigli'nin neden bu kadar emin olduğunu kesin bir şekilde bilmesede de Fransız'ın Spears'ın aktivitelerine dair birkaç utanç verici kanıtla ulaştığının farkındaydı. Şubat ayında Spears, Duff Cooper'a Beyrut Délégation-Générale'in yeni müsteşarı Stanislas Ostrorog'un bir afyon bağımlısı olduğunu ve Boegner ile birkaç başka kişinin savaştan önce Cagoulards' ekibinden olduğunu anlatan renkli bir mektup yazmıştı. Ancak, elçi tarafından açılmak yerine, mektup yolunu bulmuş ve onu okuyan *diğer elçiye*, René Massigli'ye gitmişti. "Bundan daha talihsiz bir belge Fransızların eline geçemezdi," diye hayıflandı Cooper içinde ne yazdığını duyunca.³³

Spears'ın umrunda değildi çünkü Fransızlara olan nefretini gizlemekle uğraşmayı bırakalı çok olmuştu. Birinci Dünya Savaşı sırasında, irtibat görevinin altında yatan varsayım Fransa'yla etkili bir ittifakın Almanları yenmenin tek yolu olacağıydı ancak son zamanlardaki deneyimi geçmişteki bu fikrini ona sorgulatmıştı. D-Day'den bir ay sonra, Müttefikler Normandiya'da başarılı bir şekilde köprübaşını kurduklarında, bir arkadaşına son dört yılın tecrübesinin "düşman bir Fransa'yla ya da en azından düşman işgali altındaki bir Fransa'yla savaşabileceğimizi ve savaşı kazanabileceğimizi" gösterdi demişti.³⁴ Sonuç olarak "Fransız dostluğunu hiçbir şekilde kazanmaya" ihtiyaç olmadığı için, şimdi de de Gaulle'ün gönlünü almaya gerek olmadığını iddia ediyordu; özellikle de Fransız'ın "Kanal için ihtiyaçları olan mutlak güvenliği vermesi amacıyla Doğu Akdeniz'in kontrolünü bırakmak için yeterince güvenilir olmadığını" düşünürken.

Eden bu diplomatik yükümlülükten kurtulmak için çabalıyordu, ancak Churchill arkadaşını korumayı sürdürüyordu. Eden onu "Spears'ın iğneleyici raporlarından birinin" Fransızların eline geçtiği konusunda uyarınca, başbakan on gün sonra Spears'ın katkısının "oldukça değerli" olduğunu söyleyerek karşı çıkmıştı.³⁵ "Açıkçası, göçmen de Gaulle'cüler yerine, beraber çalışabileceğimiz dürüst, ahlaklı Fransızlar, temiz bir Fransa'nın temsilcileriyle karşı karşıya olacağımız günü ipe çekiyorum."

Eden'in sırası Spears'ın Londra'ya danışmadan verdiği kararla Britanya'nın Suriye jandarmasını silahlandıracağı açıklamasıyla geldi.

* Giydikleri kapüşonlu montlardan isimlerini alan Cagoulards savaş öncesi Fransa'da komünistleri öldüren aşırı sağ bir çeteydi.

Silahların transferini engelleyerek Eden açıkça Massigli'ye Churchill'den son zamanlarda iki kere Spears'ın geri çağırılmasını istediğini itiraf etti ve İngiliz elçinin Suriyelilere sözünü verdiği yedi bin silahın iki binini vereceği bir anlaşma önerdi. Birkaç gün sonra Churchill'i Spears'ı Londra'ya kınama için çağırmanın zamanının geldiğine ikna edebildi.

Massigli Spears'ın görevden alınması için Londra'da artan baskının ve Arap birliğinin kurulması için Doğu Akdeniz'de yapılan üstün gayretlerin farkındaydı ve Eden'a gizli aktivitelerinden haberdar olduğunu açıklamanın zamanı geldiğine karar verdi. 21 Ağustos'ta, Paris'in kurtuluşundan birkaç gün önce, Doğu Akdeniz'le ilgili görüşmeler için Londra'ya vardığında, İngilizleri bölgedeki nüfuzlarını genişletmek için Fransa'nın zayıflığını istismar etmekle suçladığı notu iletti. Eden hem İngiliz yetkililerinin müdahaleciliğine dair endişelere cevap verip hem de (yeniden) Fransa'nın savaş bittiğinde Doğu Akdeniz'de ayrıcalıklı bir konuma sahip olacağını onaylamadıkça daha fazla konuşmayı reddetti.

Massigli'nin kendisi için kazdığı kuyunun farkında olmayarak Eden Fransız meslektaşının yaptığı suçlamaları reddetti. "Majestelerinin hükümet politikasının hiçbir yerinde," dedi Eden, "Doğu Akdeniz devletlerinde Fransız etkisinin yerini almak yer almaz," yine de İngiliz personelin Fransız çıkarlarına karşı kullanılmasına hükümetin "niyet" etmeyeceğini söyleyerek bunu sınırlandırmıştı.³⁶ Şimdi, Eden'in cevabının kendini mutsuz ettiğini söyleyerek, Massigli Mardam'dan gelen mektupları ve Spears'ın Suriye dışişleri bakanına söylediklerinin deşifrelerini savurdu ve bunları "Spears'ın, Fransa ve devletler arasında bir anlaşmanın yapılmasına karşı çıkarken, devletler ile İngiltere arasında bir anlaşma için müzakereler yaptığının" kanıtı olarak Eden'a sundu.³⁷ Eden, açıkça şaşırılmıştı, Spears'ın eylemlerinin resmî bir desteği olduğunu reddetti. Kötü niyet imalarını uzaklaştırmak için, Massigli'ye Fransa'nın iki Levanten devletiyle de bir anlaşma imzalama çabalarını desteklediğini tekrar söyledi. Hemen Beyrut'taki Spears Elçiliğine bir telgraf göndererek Cemil Mardam'ın taleplerini karşılamama emrini verdi.

"Spears yazılı olarak tehlikeli," diye uyardı Eden, Churchill'i sonraki gün. "Ondan Fransızlar üzerinde etkisi olmasını bekleyemeyiz artık."³⁸ Churchill, sonunda kabul etmişti. Başbakan halen eski

dostunun çalışmasının “verimliliğine ve uyanıklığına” hayran olmakla birlikte, yılın başlarında Spears’ı uyarmıştı: “surtout pas trop de zèle”. Şimdi de Spears’a “Fransız düşmanlığını makul sınırlar içinde tutmayı denemesi” tavsiyesine uymadığı için sitem ediyordu.³⁹ “Fransızların ciddi anlamda rahatsız olduğuna şüphe olmadığını” görerek, Spears’a hizmetten alınacağını bildirmişti. “İki ya da üç ay başka bir yerde görev yapacaksın.”

Öyle de olmuştu. Spears eylülde Beyrut’a döndü ancak önceden sahip olduğu güçlere sahip değildi artık. Paris’in özgürlüğüne kavuşmasıyla, Fransa ve de Gaulle yeniden dirilmişti ve Spears Fransızlara Lübnan ve Suriye’yle anlaşmalar yapması için yardımcı olacak, doğrudan Eden’den direktif aldığı bir göreve sahipti. Dahası, Londra’dayken, elçiliği yardımcısı MacKereth tarafından küçültülmüştü. Spears, MacKereth’e sinirlenmişti ancak MacKereth cevap vermemeyi seçmişti. Spears artık birçok meslektaşı tarafından bir handikap olarak görülüyordu – hatta görüşlerini paylaşanlarca bile. Kasımın sonuna doğru, sonunda Churchill’den istifasını isteyen bir talep aldı, o da istifasını yirmi dördünde verdi.

O esnada, Dışişleri Bakanlığı o yaz Spears ile Mardam’ın buluşmasının gizemini ortaya çıkarmaya çalışıyordu. “Tüm bu dumanın ardında bir ateş olması gerektiğini düşünmeden edemiyorum,” diye yazmıştı bir İngiliz diplomat, Doğu Dairesi meselenin nasıl takip edilmesi gerektiğini düşünürken.⁴⁰ Kısaca, dokümanların kaynağını gizlemeyi ve Spears’ı bu suçlamalarla yüzleştirmeyi düşündüler. Ancak, sonradan Spears’ın yalan Fransız suçlamalarına dayanarak görevden alındığını iddia edebileceğinden endişe ettiler. Dışişleri Bakanlığı meselenin şimdilik böyle kalmasının en iyi çözüm olacağına karar vermişti. Massigli’nin suçlamalarına doğrudan cevap vermeyerek şüphe uyardırma tehlikesi olmasına rağmen, dairenin başka bir üyesinin dediği gibiydi durum: “Fransızların bu haziran görüşmeleri Majestelerinin hükümetince desteklenirse, bunların bizim görüşümüz olmadığını mantıken kabul edeceklerini düşünüyorum.”⁴¹

1944’ün sonunda Spears, Britanya’ya dönmüştü. Sonradan ortaya çıkacağı üzere, ayrılmak için çok iyi bir zamandı.

* (Fr.) Bu kadar heves de fazla. (ç. n.)

LORD MOYNE CİNAYETİ

6 Kasım 1944 günü, öğle yemeği vaktinde Lord Moyne'un aracı Kahire'deki evinin kapısına doğru ağır aksak ilerlerken, İngiliz bakanın dönüşünü bekleyen iki genç adam dışarıdaki duvarın üzerinden atlayarak arkasındaki araç yoluna doğru hareket ettiler. Araba durdu ve Moyne'un yaveri ve şoförü çoktan çıkmışlardı: yaver evin ön kapısına doğru ilerliyordu, şoför bakanın kapısını açmak için arabanın arkasından dolanıyordu.

'Kııldama. Olduğun yerde dur. Kııldama,' dedi iki genç adamdan biri, Eliahu Hakim, Moyne'un yaverine, uzun namlulu altıpatları ona doğru sallayarak.¹ Hakim'in suç ortağı, Eliahu Beth Tzouri, çok kısa mesafeden ateş ederek şoförü öldürdü. Sonra Hakim tabancasını araba kapısının açık penceresinden uzatarak, Moyne'u hedef aldı ve üç defa ateş etti. Araçta yanında oturan sekreterine göre, "Lord Moyne elini boğazına koyarak "Ah, bizi vurdular,' demişti.² Bakan'ın son sözleri, "Doktor ne zaman gelecek?" olmuştu. Kan nakline rağmen, o akşam sekizde hayatını kaybetmişti.

O esnada hem Hakim hem de Beth Tzouri polis sorgusundaydı. Mahalli terk ederlerken, Moyne'un yaveri yolda peşlerinden gitmişti ve motorlu bir Mısırlı polisi durdurmuştu. Polis ikisini kovalamış ve kaçmaya çalışırken onları yakalamıştı. Hâkim, kabine bakanını öldürdüğünü reddetmemiştir. "Bilhassa Lord Moyne'u öldürmem için örgüt tarafından gönderildim," demişti polise.⁴ Bu örgüt Stern Çetesi'ydi.

Neredeyse üç hafta sonra, Müttefiklerin kenti kurtarmasını müteakip Paris'e dönen de Gaulle hükümetinin İngiliz elçisi Duff Cooper Londra'dan yüksek öncelikli bir telgraf almıştı. Telgrafta, Fransızlara Doğu Akdeniz'e savaş gemisi göndermemelerini rica etmesi söyleniyordu. Mesaj onu şaşırtmıştı. "Endişeliler,' diye yazmıştı, "çünkü kruvazör

Emile Bertin Beyrut'u ziyaret ediyor, bunun da Lord Moyne'un cinayetinin sonucu olarak durum doğuda gerilmişken sorunlar yaratacağını düşünüyorlar." Dargın bir şekilde "Kahire'deki bir İngiliz bakanının Yahudi teröristlerce öldürülmesiyle Suriye'yi ziyaret edecek bir Fransız gemisi arasındaki bağlantıyı göremediğini" yazmıştı. Bunun üzerine hızla Eden'dan dolayı olarak, söyleneni yapması gerektiğini belirten bir cevap aldı.⁵ Çünkü ortada bir bağlantı *vardı* ve gizliliği yeni kalkmış hükümet belgeleri bu bağlantının Britanya'nın gizli istihbarat servisi MI6 tarafından kurulduğunu belli ediyordu.

Sekiz hafta ve Paris'in kurtuluşundan birkaç gün sonra MI6'ın Doğu Akdeniz'deki üssü Albay Alessandri isimli bir Fransız istihbarat subayı hakkında yazacağı üç rapordan ilkinin üretti. Genç bir subayken Dürzi isyanı sırasında Suriye'de görev yapmıştı. Savaşın başlarında Tahran'daki Vichy Fransası elçiliğinde askerî ataşeydi. Şimdi de, taraf değiştirmiş olarak, Özgür Fransa istihbarat teşkilatının Bureau Noir olarak bilinen bir departmanından sorumluydu. Bureau'nun işi Orta Doğu'da İngiliz etkisine karşı durmaktı ve MI6 başta Alessandri ve ekibinin önceki kasım ayında Lübnan'daki krize Britanya'nın müdahalesinin intikamı olarak Filistin'de Arap öfkelerini kışkırtmaya çalıştığına inanıyordu.

Alessandri İngilizlere yabancı değildi. İddia edildiğine göre Özgür Fransa tarafına yalnızca "Suriye'deki bazı Fransız kadınların hayrını görmek" istediği için katılmış, 1943'te doğu Suriye'nin en önemli kentinin kontrolünün ikisinden hangisinde olacağı üzerine Deyrizor'da bir İngiliz siyasi yetkilisiyle çatışmıştı.⁶ De Gaulle gibi Alessandri de bölgede Fransız askerlerinin İngilizlerden daha fazla oluşunun kendisinin yetkili olması gerektiği anlamına geldiğini söylemişti ancak İngiliz buna katılmıyordu. İngiliz'e göre, Alessandri "dar görüşlü bir adamdı", "dünya çapında bir savaşın olası sonuçlarına hiç ilgi göstermiyor" ancak Fransız çıkarlarını "adım adım ve yaşamıyla" korumaya ant içiyordu.⁷ Alessandri hassas çöl bölgesinde İngiliz otoritesini baltalamaya o denli canla başla uğraşıyordu ki 1943 Nisan ayında İngilizler o zamanın delege-generalı olan Helleu'dan onu görevden almasını istediler.

Helleu, Alessandri'nin "her daim katı bir İngiliz karşıtı" olduğunu kabul etti.⁸ Ancak, İngiliz düşmanı Albay'ı şehirden çekmeye yanaşma-

sına rağmen, adamı tüm Doğu Akdeniz'den uzaklaştıramazdı çünkü meslektaşlarına yapısını *büyük mesele* haline getiren güçlü danışmanlar hizbinin baskısı altındaydı. Sonuç olarak Alessandri Doğu Akdeniz'de kaldı ve Lübnan'daki bir dağ tugayının yönetiminden sorumlu olarak zaman geçirdi. Orada, Délégation-Générale'deki koruyucuların aksine, Helleu 1943'te kovulduğunda uzaklaştırmadan kaçmayı başardı. 1944 Fransa ordu kayıtları Doğu Akdeniz'deki istihbaratın iki başından biri olduğunu gösteriyor.⁹ “Kesinlikle ‘istenmeyen Fransız’ başlığı altında geliyor,” diye yazmıştı İngilizler Ağustos 1943'te.¹⁰

MI6'in hemen söyleyemediği şey ise Alessandri'nin Bureau Noir içinde yaptıklarına resmî bir desteğe sahip olup olmadığıydı. Burada, Spears'ın yardımcısı Gilbert MacKereth'in yardımı dokunabilirdi. Savaş-tan önce Şam'daki görevinden dolayı örtülü çalışmaya yabancı olmayan MacKereth Dışişleri Bakanlığı Doğu Dairesi'nin başkan yardımcısına bu belirsizliği temizleyeceğini söyleyen bir mektup yazdı. “Bizden birinin bir Fransız tanıdığının boşboğazlığına dayanarak diyebiliriz ki Delegasyon biliyor ve [Alessandri'nin aktivitelerini] onaylıyor,” diye yazmıştı Londra'ya. “Bu işle hiç ilgilenmediğimizi belirtecek keskin bir imada bulunmalıyız.”¹¹

MacKereth'in Dışişleri'ndeki arkadaşları ona katılıyordu ama Fransızlar hakkında bir şikâyetle bulunmaya cesaret edememişlerdi. Massigli'nin Eden'la Spears'ın Suriye hükümetiyle yaptığı gizli mektuplaşmaları paylaşması üzerinden çok çok bir hafta geçmişti. İngilizler Fransızların Alessandri hakkında yaptıkları tüm itirazları Beyrut'taki başına buyruk temsilcilerini değiştirdiklerini söyleyene kadar görmezden geleceklerini biliyorlardı. Fransızlar Spears'ın ayrıldığını öğrenince, atmosfer daha iyi olacaktı. Bu esnada Dışişleri Bakanlığı MI6'e “daha fazla bilgi toplayıp toplayamadığını” sordu.¹²

MI6 daha fazla araştırma yapınca, Alessandri'nin aktivitelerinin Arapları sorun çıkarmaya kışkırtmakla sınırlı olmadığını keşfetti. Bir Fransız subayından Bureau Noir'ın Yahudi teröristleri de desteklediğini öğrendiler. Alessandri Yahudi savunma örgütü Haganah'a silah sattığı gibi bir de Moyne'un öldürüldüğü Kasım 1944'ten beri Stern Çetesine para akıtıyordu. Bu önemliydi çünkü Moyne'a saldıranlardan biri, Beth Tzouri o zaman “örgütün temel probleminin para” olduğunu itiraf

etmişti.¹³ MI6 subayları Filistin polisinin Stern Çetesi ve Irgun'un eylemler için güvenli üs olarak Suriye ve Lübnan'ı "Fransızların suç ortaklığıyla değilse bile üstü kapalı onayıyla" kullandığına dair iki yıllık şüphesini paylaşıyordu.

MI6, Alessandri'nin motivasyonunun "ortaya çıktığında Fransız etkisini yok edecek Büyük Suriye projesine karşı olan her hareketi desteklemek" olduğuna inanıyordu.¹⁴ Alessandri neredeyse meslektaşlarının İngiliz diplomatik sefirliğindeki casuslarından aldığı istihbarat ile ateşlenmişti. Diğer bilgilerle birlikte bu Spears'ın, aksine emirlere rağmen, Başkan el Kuvvetli'yi Fransızlarla bir anlaşma imzalamaktan alıkoymak için elinden geleni yaptığına ve Büyük Suriye planının gerçekleşmek üzere olduğuna onları ikna etmişti.¹⁵ 15 Eylül'de başlayan, İskenderiye'deki Arap konferansında, İngilizler taraflar arasında bir anlaşma sağlamaya o kadar çok uğraşmışlardı ki Suriyeli bir delege, "Kongremiz İngiliz, Arap değil," demişti.¹⁶ Lord Moyne, Cemil Mardam ve Irak Başbakanı Nuri Said ile birkaç kez görüşmüştü ve iki Arap gizlice ülkelerini Haşimi kral altında birleştirme ve "Suriye'yi kolonistlerin boyunduruğundan kurtarma" sözlerini yenilemişlerdi.¹⁷ Eşzamanlı olarak, Abdullah'ı böyle bir devletin başkanı olarak destekleyen güçlü bir kampanya Şam'da başlamıştı.¹⁸

Bu olayları 1944 Eylül ayının sonlarında inceleyen Alessandri'nin meslektaşı, Fransız askerî istihbarat şefi, İngiliz politikasında endişe uyandırıcı bir tempo değişimi tanımlamıştı. İngilizlerin kendilerini "Fransızların dönüşüne, Türk ve Rus tehditlerine karşı... Suriye'nin bağımsızlığını garanti edebilecek tek güç olarak" gördüklerine ve Arapları birleşmeleri için sıkıştırdıklarına inanıyordu.¹⁹ Bu temele karşı olarak, Moyne, "Büyük Suriye" projesinin ileri gelen savunucusu, 6 Kasım günü Stern Çetesi'nce öldürülmüştü. Merak uyandırıcı bir şekilde, Alessandri'nin o esnada Kahire'de olduğu ortaya çıkmıştı.²⁰

Moyne'un *Struma* felaketindeki dahlinden ötürü Yahudiler arasında çoktan sevilmeyen bir tip olduğu su götürmezdi. Ancak kanıtlara göre Büyük Suriye'ye olan desteği kaderini belirlemişti. Ölümünden bir hafta kadar önce, Yahudilere saldırımları için "Araplara silah verilmesini" sağlayan kişi olmakla suçlandığı el ilanları dağıtılıyordu.²¹ Bu, İngilizlerin haftalar öncesinde Suriye jandarmasını silahlandırma

kararına bir referanstı. Bunun ve Moyne'un Büyük Suriye planına desteğinin bilgisi muhtemelen o zamanlarda İngiliz sefaretindeki casusları üzerinden gelen bilgiyi siyonist istihbaratı ile paylaşan Fransızlardan gelmişti. Ayrıca bilginin Moyne'un ofisindeki bir kaynaktan gelmiş olabileceğine dair merak uyandırıcı bir ihtimal de vardı çünkü o yılın mayıs ayında İngiliz güvenlik servisi MI5 Moyne'un ofisindeki santalde Fransız üyeleri de olan Kahire merkezli bir istihbarat ağına ajanı olduğunu bulmuştu. Teoride bu ağ dosttu ancak MI5 "İngiliz-Fransız ilişkilerindeki mevcut gerginlik ve de Gaulle ile ilişkilerde gelecekte politik sorunlar yaşanma ihtimalinin" şebekenin Fransız üyelerinin kendi vatandaşlarına bilgi geçmesine sebebiyet vermiş olma ihtimalini araştırıyordu.²² Yahudi Teşkilatı tarafından ele geçirilmiş bir dizi çok gizli İngiliz dokümanının devlet bakanının ofisinden geldiğine inanılıyordu.

Kuşkusuz İngilizler Fransızların Moyne'un cinayetiyle ilgili olabileceğini düşünüyorlardı. Bu Dışişleri Bakanlığı'nın, MI6 Alessandri ve Stern Çetesi arasındaki bağlantıyı açığa çıkardıktan günler sonra Paris'teki İngiliz elçisinden Fransız kruvazörü *Emile Bertin*'in Beyrut'a gelmesine karşı çıkmasını istemesi kararını açıklıyordu. De Gaulle cinayetten beş gün sonra Paris'te Churchill ile buluştuğunda, Doğu Akdeniz'de Fransız aktiviteleri ile ilgili olarak alışılmadık bir şekilde savunmacıydı. "Size karşı Irak, Filistin ya da Mısır'da hiçbir şey yapmıyoruz ve yapmayacağız," demişti İngiltere Başbakan'ı.²³

Moyne'un cinayeti 1921'de Filistin'de ilham verici Yahudi "koru güzellikleri" ile karşılaştığından beri siyonizme destek vermeyi bırakmamış olan Churchill için şok edici olmuştu. De Gaulle ile olan toplantısının ardından Londra'ya döndüğünde, arkadaşının öldürülmesinin bu desteği test ettiğini söyleyen bir açıklama yapmıştı. "Eğer siyonizm hayallerimiz suikatçıların tabancalarının dumanında sona erecekse ve geleceği için emeklerimiz Nazi Almanyası gibi bir dizi gangster üretecekse, benim gibi birçok kişi tutarlı bir şekilde ve uzun süre boyunca koruduğumuz konumu yeniden gözden geçirmek zorunda kalacaktır," demişti Avam Kamarası'nda.²⁴ "Eğer siyonizm için başarılı ve huzurlu bir gelecek ümidi olacaksa, bu çirkin aktivitelerin durması ve onlardan sorumlu olanların kökten yok edilmesi gerekmektedir."

Tonlamada kızgın olsa da Churchill'in konuşması hiçbir yaptırım içermiyordu çünkü seçenekleri çok kısıtlıydı. Orta Doğu'daki birçok İngiliz yetkilisi kan peşindeydi, geniş silah araması yapılmasını ve daha fazla Yahudi göçüne karşı önlem alınmasını istiyordu, askerî ihtiyaçların ölçeği ve ters tepme ihtimalinin korkusu iki fikri de uygulanamaz kılıyordu. Londra'daki genelkurmay başkanı aramaların "yalnızca Almanlara karşı operasyonlar pahasına yapılabilecek askerî bir taahhüdü beraberinde getirdiğini" söylerken, Churchill göçü durdurmanın "aşırı tiplerin eline koz vermekten başka bir işe yaramayacağını" düşünüyordu.²⁵ Amerika'daki siyonist eleştiriye canını çok sıkarak terörizm devam ederse göçün durdurulması gerekeceği konusunda Haim Weizmann'ı gizlice uyarmayı tercih etti.

Endişeye kapılan Weizmann Filistin'de teröristleri yakalamak için destek teklifini hemen tekrar eden Yahudi Teşkilatı'nı sıkılaştırmaya başladı. Yönetim otoritesinin genç Yahudilerin giderek daha fazla terörist eylemleri desteklemesi sebebiyle sarsıldığını fark edince, Teşkilat, Filistin polisiyle işbirliğine başlamıştı. Polis hızla Teşkilatın sağladığı irtibat subayı, geleceğin Kudüs valisi, Teddy Kollek'e güvenmeye başlamıştı çünkü üç kişilik hücre yapısı kullanan ve içeriye sızılma riskini azaltmak için Doğu Avrupa'dan yeni gelen göçmenleri örgütleyen Stern Çetesi ya da Irgun'a sızmakta hiçbir başarıları yoktu.

Bu işbirliğinin sonuçları sayısal olarak etkileyiciydi. MI5'in Stern Çetesinin beş yüz üyesi olduğunu düşündüğü bir zamanda, Moyne'un ölümünden sonraki bir ay içinde Yahudi Teşkilatı polise tutuklaması için beş yüz isim getirmişti. Ancak MI5, polis soruşturmasının gelişimini değerlendirmesi için kıdemli bir memur olan Alec Kellar'ı yolladığında, pek etkilenmemişti. Verilen isimlerin bir kısmı masum çıkmıştı, gözlemlerine göre, bu da Teşkilatın "İngilizlerden çok kendilerine bela olan kişilerin isimlerini yetkililere vererek eski hesapları kapatma fırsatını değerlendirdiği" anlamına geliyordu.²⁶ Polis kayıtları yetersizdi, Cezai Soruşturma Departmanı'nın siyasi istihbarat kısmı eleman sıkıntısı çekiyordu ve neredeyse hiçbir İngiliz dedektif İbranice bilmiyordu; CSD'nin önde gelen İbranice bilen üyesi Irgun tarafından 1939'da öldürülmüştü. Bu koşullarda, polisin Teşkilatın verdiği şüphelileri kovalamaktan başka şansı yoktu.

Polis ve MI5, Stern Çetesi ve Irgun'un yapıları hakkında daha fazla detaya ihtiyaç duyuyordu ancak Yahudi Teşkilatı bunları sağlamıyordu. Kollek isimler dışında bir bilgiye ulaşamamıştı, yine de Haganah'ın kendi kendine nasıl tutuklamalar yaptığını ve "alışılmadık" ama sonuç veren karakterize soruşturma metotlarını tanımladı.²⁷ Kollek'in ağzı sıkılığı bilinçliydi. Polis üzerindeki gücünden yararlanmak istiyordu ve İngilizlerin ne Yahudi Teşkilatı'nın ne de Haganah'ın Stern Çetesi ya da Irgun ile alakası olmadığını düşünmesini istiyordu. Ancak Londra'ya döndüğünde Yahudi Teşkilatı'nın "kendi çıkarlarını takip ettiğini" ve işbirliğinin Britanya'nın Yahudi devletinin kuruluşunu sağlayacağına inandığı sürece devam edeceğini ortaya çıkarmış olan MI5'tan Alec Kellar'ı aldatamamıştı. İngilizlerin Kollek'e olan güveni ona verdikleri kod adda yaşıyordu: "Akrep".

Geç bir şekilde Kollek, MI6'nın çıkarımlarının temelini destekliyordu. "Fransızlar," dedi, "sağcı Yahudilerler, gizli bir anlaşma içerisindeler ve bilinen teröristler Albay Alessandri ile öğle yemeği yiyor."²⁸ Teşkilatın bu değerli bilgiyi önceden vermek istemediğini çünkü İngilizlerin konuyu hemen Fransızlara taşıyacağı ve Beyrut'taki kaynaklarını tehlikeye atabileceklerinden korktuklarını söylemişti.

Spears'ın ayrılış tarihi belli olunca, 1944 Aralık ayının sonunda Dışişleri Bakanlığı sonunda Alessandri'nin görevden alınmasını isteme şansını bulmuştu. O zaman da gizemli Fransız subayı çoktan gizlenmişti, çünkü İngilizlerin Bureau Noir'ın yaptıklarıyla ilgilendiğini anlamışlardı. MI6, Albay hakkında son bir bilgi kırıntısına daha sahipti. Mart 1945'te aynı göreve devam etmek için Paris'e döndüğünü rapor etmişlerdi.²⁹

Lord Moyne ile ateşli bir şekilde savunduğu politika da ölmüştü. Nisan 1945'te, devlet bakanı olarak halefi Sör Edward Grigg Britanya'nın politika olarak bölünmeyi bırakması gerektiğini, onun yerine Filistin'i "huzurlu iki ırklı bir devlet" olarak yönetecek gözden geçirilmiş bir manda arayışında olmasını söylemişti.³⁰ Grigg bu yaklaşımı "bu savaştan önce prestiji çok daha yüksek olan muzaffer bir imparatorluk için" daha uygun gibi resmetmişti ancak gerçekte Britanya'nın konumu gittikçe zayıflıyordu. Britanya'nın bölünmeyi ya da Büyük Suriye projesini artık destekleyememesinin gerçek sebebi, yeni Arap birliğinin siyo-

KIRMIZI ÇİZGİ

nistlere karşı açık muhalefeti idi. 22 Mart 1945'te Kahire'de kurulan birlik İngiltere hükümetinin istediği şekilde ortaya çıkmamıştı. Bir Yahudi devletinin kurulmasını kabul edecek kadar güvenli olmaktan çok uzakta olan üyeleri tamamıyla farklı fikirlerdeydi. Anlaşabildikleri tek politikalar, diye gözlemliyordu Kahire'deki İngiliz elçisi, "Suriye'yi Fransızlardan kurtarmak ve (...) Filistin'in siyonist hâkimiyetine girmesini engellemekti."³¹ Bunun üzerine birlik açık bir tehditte bulunmuştu: "Filistin Arap dünyasının önemli bir kısmını oluşturur ve [oradaki] Arapların haklarına Arap dünyasının barışı ve istikrarına kastetmeden dokunulamaz."³²

İngilizlerin Arapların Filistin'de Yahudilerin kalıcı olmasını kabul etmeleri için Büyük Suriye projesini olanca güçleriyle desteklediği düşünülürse, strateji ters tepmişti. Eden Nisan 1945'te hükümetin Filistin'e yaklaşımını gözden geçirince, Moyne'un kendisinin bile, kendi savunduğu stratejinin hikmetini sorgulayacağını söyledi. "Rahmetli Lord Moyne beni uyarmıştı (...) Arap devletleri liderlerinin asıl fikirlerinin Arap devletine saldırı olarak gördükleri her şeye karşı koyabilecekleri bir birleşik cephe kurmak olduğu gerçeği ile yüzleşmeliyiz."³³ Arap birliği İngiliz çıkarına hizmet edecek şekilde gelişmeyince, Eden Büyük Suriye'de ısrarcı olmanın "günümüz politikası ile çelişeceğini" söyledi.

Moyne'un katilleri Arap birliğinin kurulduğu gün asıldı ancak Britanya'nın zayıflığı yıkıcı bir şekilde ortaya çıktı. Kabinesinin bir üyesi güpegündüz cinayete kurban giden Başbakan açık bir şekilde siyonizme desteğini gözden geçireceği tehdidinde bulunmuştu. Filistin'deki İngiliz yetkililerinin cinayetin sorumlularını yakalamak için yaptığı girişim onların bilgi için tamamıyla Yahudi Teşkilatı'na bağlı olduklarını açığa çıkarmıştı. Uzun süredir hizmette olan bir İngiliz yetkilisi İngiliz politikasının tereddüdünü gördüklerinde siyonistlerin varacağı sonucu tahmin ediyordu: "Majestelerinin hükümeti bir şey yapmadığı sürece terörizmin sonuçlarına direnmek zorlaşır ve sırf baskı devam ederse, tüm siyonist hareketin resmî hedefi olan Yahudi devleti yakında kurulur."³⁴

BÖLÜM DÖRT

ÇIKIŞ: 1945–49

King David Oteli'nin bombalanmasının ardından, Temmuz 1946.

İPLERİ ELE ALMA ZAMANI

5 Nisan 1945 günü Charles de Gaulle, Dışişleri Bakanı Georges Bidault'yu ve Doğu Akdeniz delege-generalı Paul Beynet'yi Suriye hükümetinin son talebini tartışmak için yanına çağırdı. Bu, Fransız yönetimi altındaki yirmi bin kişilik Suriye milisleri *troupes spéciales*'in transfer talebiydi. İngiliz bir subay tarafından “asker gibi giyinmiş gereksiz bir pislik kitlesi” olarak aşağılanmış milisler Fransızlar için önemliydi çünkü bölgedeki kuvvetleri diğer türlü üç bin iki yüz kişilik düşük kaliteli kolonyal piyadeden ibaretti – tüm iyi askerler Fransa'nın kurtuluşuna katılmak için dönmüştü.¹ *Troupes* “emirlerinde şu an için hazır bulunan son otorite unsuruydu.”² Suriyeliler de bunu biliyordu. “Orduyu aldığımızda Fransa ülkemizde bir hiç olacak,” diye yazmıştı Cemil Mardam Fransızların ele geçirdiği bir mesajda.³ Bu sebeple de de Gaulle bu gücü devretmemekte kararlıydı.

Ağustos 1944'te yeni kurtarılmış Paris'e döndüğünde bir kahraman gibi karşılanan de Gaulle, o günden beri Fransa'yı büyük bir güç olarak inşa etmek, Birleşik Devletler, Sovyetler Birliği ve Büyük Britanya'ya eşit bir muamele görmesini sağlamak için elinden geleni yapmıştı. Eski bir tarih öğretmeni ve Conseil National de la Résistance'ın başkanı olan Bidault ülkenin geçmişindeki fırtınalı günlerin ertesinde hep yapıldığı gibi ona Hôtel de Ville'in balkonundan cumhuriyeti ilan etmesi tavsiyesinde bulununca de Gaulle görmezden gelmişti. “Cumhuriyeti niye ilan ediyoruz?” diye sordu Bidault'ya. “Cumhuriyet hiç yıkılmadı ki.”⁴

“De Gaulle'ün akıllı bir karış havada ama ayakları boka basıyor,” diye yazmıştı Parisli bir grafiti sanatçısı General'in ülkesinin kötü durumunu kabullenmekte isteksiz oluşu üzerine.⁵ Bu tavır ayrıca de Gaulle'ün Doğu Akdeniz ile ilgili fikirlerinin analizini de çarpıtıyordu. “Suriye oyununda kartlarımızı kaybetmekten çok uzağız,” diye ısrar

etmişti o ekim ayında, kuşkularından kurtulamayan Bidault'ya ve 5 Nisan toplantısında o zamandan beri olanların kendini haklı çıkardığını söylemişti.⁶ Spears gitmişti ve Filistin'deki Fransa destekli Yahudi terörizmi ile sıkışmış İngiltere hükümeti Doğu Akdeniz'de "itidal çağrısı yapıyordu."⁷ Suriyeliler Lübnanlılarla ayrı düşmüştü ve Büyük Suriye projeleri o an için rafa kalkmış görünüyordu.⁸

De Gaulle'e göre durumlar Fransa'nın Suriye'nin talebini reddetmesi için uygundu. O nisan toplantısında, Suriyelilerin *le moment psychologique*'i kaçırdıklarını söylüyordu ve İngilizler Avrupa'da Fransa ile iyi ilişkilere ve Filistin'de olabildiğince sakin bir yaşama ihtiyaç duydukları için Suriyelilerin dizginlenmesine yardımcı olacaktı. "Temkinli olma çağrısı yapacaklarına emin olabilirsiniz," demişti.⁹ Fransa'nın Doğu Akdeniz'den ayrılmasına doğrudan yol açacak bir yanlış değerlendirmeydi bu.

Georges Bidault açıkça dış politika hakkında "hiçbir şey bilmediğini ve hiç deneyimi olmadığını" itiraf etmiş olsa da, bu sonucu tahmin edebilirdi.¹⁰ Sinir bozucu patronu tarafından yutmaya zorlansa da o bile *troupes spéciales* transferinin açıkça reddinin belaya sebebiyet vereceğini kesin bir şekilde görebiliyordu. Fransa'nın Doğu Akdeniz'deki "bin yıllık geleneğini" korumak için daha üstü kapalı taktikler izlemesi taraftarıydı.¹¹ Fransa'nın Suriyelilere transferi bir erteleme sonrası vermeyi önermesini teklif etti. Onun önerisi, savaşın bitiminden altı ay, İngilizlerin ayrılmasından bir ay sonra olmasıydı. Bu da Suriyelileri İngilizleri göndermek konusunda teşvik etmiş olacaktı ve İngilizler yoldan çekilince Fransa anlaşmadan cayabilecekti.

Delege-General Beynet de de Gaulle'ün planından aynı derecede huzursuzdu. Bunun krize sebep olacağını söylemiş ve General'e bunu engellemek için takviye birliklerin gönderilmesi yetkisini vermesini istemişti. Önceki yıl Doğu Akdeniz'de Fransız etkisini geri almak için elinden geleni yapmıştı ancak Suriyelileri kendisi ile bir anlaşma imzalamaya ikna edememişti.¹² Konuyla ilgili olarak de Gaulle'e göre çok daha ümitsizdi ve Suriye kontrolüne geçişleriyle ilgili bir zamanlama sunmazlarsa *troupes* isyanı olacağını düşünüyordu. Ayrıca Suriyeliler

* (Fr.) Uygun zaman. (ç. n.)

Fransa hükümetinin teklifini reddederse ve *troupes* isyanı çıkarsa İngilizlerin alacağı pozisyonundan da emin değildi.

Aylardır İngilizler Doğu Akdeniz’de sürecektir Fransız varlığına hoşgörüyle yaklaşır yaklaşmayacaklarına dair karışık sinyaller gönderiyordu. O yılın ocak ayının sonunda Dışişleri Bakanı, Duff Cooper’dan “onların adına Orta Doğu’daki konumlarını tehlikeye atmayacakları ya da güvensizlik ve düşmanlık yaratmayacakları bir sınırlarının olduğu” konusunda Fransızların kuşkuya düşmemelerini sağlamasını istedi.¹³ Ancak bir ay sonra, artık Londra’daki Fransa büyükelçisi olan René Massigli Churchill’in Britanya’nın Suriye ve Lübnan bağımsızlığının garantörü olması fikrinden uzaklaştığı bir konuşmasına dikkat çekmişti. “Suriye ve Lübnan’ın bağımsızlığını ya da Fransa’nın imtiyazlarını güç kullanarak korumak yalnızca Britanya’nın işi değildir. İkisini de gözetiyoruz ve uyuşmaz olduklarına inanmıyoruz. Bu yüzden Büyük Britanya’nın omuzlarına çok fazla yük yüklenmemelidir,” demişti Churchill.¹⁴

Fransızların gizemli bir şekilde ele geçirdikleri çok gizli bir İngiliz telgrafı İngilizlerin Doğu Akdeniz’e müdahale etmek için çok dalgın ve gergin oldukları konusundaki umutlarını güçlendirdi. Telgrafta Britanya’nın Orta Doğu Başkumandanı Sör Bernard Paget, Dışişleri Bakanlığı’nın kriz durumunda Fransa’nın “kesin bir şekilde hakkından gelinmesini” planladıklarını söylemesine rağmen “bu niyetin gerçekleştirilmesine pek güvenmediğini” belirtiyordu.¹⁵ Filistin’de durumun giderek kötüleşmesi, diye açıklamaya devam ediyordu, diplomatik bir tehdide arka çıkacak askere sahip olmayacağı anlamına geliyordu. Londra’daki elçilikte bulunan Fransız askerî ataşesine ihtiyatlı bir şekilde bunu doğrulatıp doğrulatamayacağı soruldu. Savaş Bakanlığı’ndaki en iyi kaynağı hasta olduğu için ofiste olmasa da Paris’e Paget’in endişelerinin akla yatkın görüldüğünü söyledi. Britanya’nın konumu “yeterince açık” görünüyordu: “Arap dünyasındaki etkilerinin Orta Doğu’daki ve Hindistan yolundaki güvenliğimizi tehdit etme ihtimali varken Suriye meselesine karışmayacağız.”¹⁶

Bu hatalı değerlendirmeden Fransızlar hatalı bir şekilde *troupes spéciales* devrini reddetmeleri sorun yaratsa bile İngilizlerin müdahale etmeyeceklerini çıkardılar. Moskova’da Fransa’nın elçisi olmak üzere

olan Catroux bile onayladı. Yeni görev yerine gitmek üzere Beyrut'tan geçerken Fransa'nın iradesini dayatmak için Doğu Akdeniz'e asker göndermesi gerektiğini söyledi. "Ciddi uluslararası sorunların çıkacağına şüphe yok ancak, yerel olarak, olumlu etkisi büyük olur."¹⁷ Geçmişte İngilizler Catroux'nun "itibar kazandırma araçları geliştirme erbabı olduğunu" söyleyerek şaka yaparlardı ancak Kasım 1943'te azarlanmasından beri o bile çok kavgacı gözüküyordu.¹⁸

Troupes transferi için Suriye hükümetinin talebine *Non* demeye hazırlanan de Gaulle bu sebeple Beynet'nin, açıklamanın ortaya çıkacağı sorunları basıtmak üzere üç tane daha müfreze talebini onayladı ve yedek kuvvetlerin Beyrut'a yelken açması için gerekli ayarlamaları yaptı. Bu askerler yola çıkmadan önce Birleşmiş Milletler'in öncülü olacak toplantılarda Fransa'yı temsil etmek için San Francisco'ya gitmiş olan Bidault'ya askerlerin yola çıkışının "Fransa'nın silinmişlik ve Britanya'nın üstünlük dönemlerinin sonu" olduğunu söyledi.¹⁹ Bu mesajı güçlendirmek için de Gaulle, bakanına askerlerin Fransa donanmasının en büyük gemilerinden biri olan *Montcalm* ile yola çıkacağını söyledi. Ayrıca Bidault'ya Beyrut'a vardıklarında kaçınılmaz bir şekilde dışa vuracak İngiliz öfkesini görmezden gelmesini tembihledi. "İpleri ele alma zamanı geldi," dedi.

Sekiz yüz Senegalli askerin Beyrut'a hareket ettiği haberi Londra'ya vardığında İngiliz hükümeti de Gaulle'den *Montcalm*'ın hemen İskenderiye'ye dönmesi gerektiğini istedi. Ancak mesajı de Gaulle'e 30 Nisan günü ileten Duff Cooper, şahsi olarak "orada yüksek sayıda güce sahipken Fransızların göndermemesini istemelerinin çok zor olacağını" hissediyordu.²⁰ De Gaulle İngiliz elçisin güvensizliğini fark etmiş ve ortak hasımları Spears'a karşı bir tirada başlamış, İngiltere hükümetinin halen eski bakanın Fransa'yı Doğu Akdeniz'den çıkmış bir şekilde görme isteğini paylaştığının açık olduğunu söylemişti. O askerleri kesinlikle göndermek zorundaydı çünkü *troupes spéciales* Suriye'ye devredilecekti.

Cooper de Gaulle'ün boyun eğmez tavrını Whitehall'e bildirdikten sonra Churchill durumu yumuşatmaya çalıştı. 4 Mayıs'ta de Gaulle'e İngiliz hükümetinin savaş biter bitmez ve Fransa iki devletle anlaşma imzalar imzalamaz askerlerini çekme niyetinde olduğunu söyleyen bir telgraf yollamıştı.

Ancak mesajın arkadaşça tonu Fransızların, İngilizlerin Büyük Suriye emelinden vazgeçmediğine dair aldıkları istihbarat ve bir tesadüf yüzünden sarsılmıştı: aynı anda İngiliz komutan Paget, Filistinli Arap askerlerinden bir tugayını Lübnan'a dinlenme ve eğitim için göndermişti.²¹ Churchill, Paget'in yaptığını duyunca çok sinirlenmişti. "Neden böyle büyük politik sonuçları olabilecek adımlar bana danışılmadan atılıyor?" diye söylenmişti ekibine.²² Doğu Akdeniz'de daha fazla İngiliz askerinin olması için daha kötü bir zaman yoktu çünkü de Gaulle'e onu umursamama hakkı tanıyordu. Fransa lideri ayın altısında Churchill'e ateşli bir cevap göndererek Beynet'yi anlaşmaları müzakere etmek için gönderdiğini söylemişti. Bu anlaşmalar çoktan imzalanmıştı, diyordu, eğer Şam ve Beyrut hükümetleri "bize karşı size güvenebileceklerini düşünmeselerdi. Askerlerinizin varlığı ve ajanlarınızın tavrı bu talihsiz politikalarda onlara destek oluyor."²³

Sonuç olarak *Montcalm* aynı gün Beyrut'a yanaşınca ve Senegalli askerlerini indirince İngilizler hiçbir yorumda bulunmadılar. Fransızlar İngilizlerin sessizliğinin Suriyeliler ile Lübnanlıları köşeye sıkıştıracağını ve kendi taleplerini kabul etmeye daha çok yanaşacaklarını düşünerek mutlu olmuşlardı. Yedisinde Almanya'nın teslim olması ve İngilizlerin protesto etmemesinden faydalanarak o gece Fransızlar Beyrut'u de Gaulle'ün posterleri ile donattı. Zafer Günü'nde askerlerinin kamyonlara doluşarak şehirde tur atmasını ve "Vive de Gaulle! Biz sizin çocuklarınızı!" ve "Bu ülke sizin, de Gaulle!" gibi sloganlar atmasını ayarlamışlardı.²⁴

Ertesi gün Arap milliyetçileri Paget'in Arap askerlerinden bir kısmının da katıldığı bir karşı gösteri düzenleyerek savaş sırasında Almanya'ya kaçan ve Hitler'e hizmet sunan Müftü'nün büyük bir resmini taşıyarak yürüyüş yapmışlardı. Müftü'nün portresine bir taş atıldığında gösteri şiddetli bir hal aldı. Protestocular yakındaki bir manastırı tahrip ettiler ve Fransızların şehri donattığı *tricolores*'leri yırttılar. Fransızlar müdahale etti ve svastika bayrağı salladıklarını iddia ettikleri Suriye ve Lübnan'daki gerilimin sebebinin Arap askerleri olduğunu söylediler.

De Gaulle Doğu Akdeniz'e askerleri *troupes spéciales* devri için gönderdiğini söylemişti ancak Beynet'yi Beyrut'a tekrar gönderirken

Suriyelilerden Fransa'nın istediği askerî üslere sahip olacağına dair garanti almadan Suriye milislerini teslim etmemesini emretmişti. Beynet Beyrut'a 12 Mayıs'ta vardığında ne Lübnan ne de Suriye hükümetlerinin ek kuvvetleri geri çekmedikçe onunla müzakere etmediğini gördü. Fransız delege-general bunu yapmadı ve 17 Mayıs'ta başka bir kruvazör ile beş yüz Fransız askeri daha geldi. Beynet gelişlerini meşrulaştırmak için Doğu Akdeniz'e İngilizlerin gönderdiği tugayı gösterdi.

20 Mayıs'ta Halep'te çıkan bir isyanda üç Fransız askerinin ölümü Paget'a müdahale etmek için ihtiyacı olan bahaneyi sunmuştu. Fransızlar ölümler için Suriye jandarmasının düzeni sağlayamamasını suçlarken, İngiliz Başkomutan'ı Beynet ile iki gün sonra buluştuğunda Fransız delege-generalinin blöfünü görerek jandarmalara ihtiyaç duydukları ekstra silahları ve ulaşım imkânlarını vermeyi önerdi. Beynet, elbette, bu öneriyi reddetti ancak böyle yaparak Paget'ın Fransa'nın birincil önceliğinin güvenliği sağlamaktan çok Doğu Akdeniz'deki konumunu iyileştirmek olduğu şüphesini doğrulamış oldu.

27 Mayıs'ta Şam ve Halep arasındaki iki büyük şehirde, Humus ve Hama'da çatışmalar çıktı. Hama'da Fransızlar ile Suriyeli jandarmalar arasında tren istasyonunu kimin kontrol edeceğine dair bir tartışma çıkmıştı. Suriyeliler şehrin dışındaki bir Fransız nöbet noktasına pusu kurup toplar ve zırhlı araçları ele geçirince, Fransızlar karşılığı şehre havan topu, makineli silah ve bombalı saldırı yaparak verdi. Seksen kişi hayatını kaybetti.

“Şam ayağa kalkmazsa mucize olur,” diye düşünüyordu 1944'ün sonunda Spears'ın yerine gelen Doğu Akdeniz'deki İngiliz elçisi Terence Shone.²⁵ Meslekten diplomat olan Shone, Spears'a göre çok daha sakin görünüyordu ancak selefi gibi hareket görmeye o da istekliydi. Eski okul kravatını takıp kendi tabancasını bulamadığı için karısının tabancasını alan –“Nasıl kullanacağı konusunda kafası karışmış görünüyordu,” diye yazmıştı karısı– Shone, Büyük Britanya bayrağı Union Jack ile bezeli zırhlı bir araçta Başkan el Kuvvetli'yi görmek ve Fransız provokasyonuna gelmemesi için onu ikna etmeyi denemek için Şam'a gitti.²⁶ O esnada asistanı Gerry Young tekrar Beynet'yi görmeye gitti. Fransız delege generalini “sakin ve mutlu” gördü ancak kesinlikle kavgacı bir moddaydı. “Şam iltihabı deşilmelidir,” diyordu.

Tek bir metafor yeterli değilmişçesine, “Fıçı delindiğine göre artık şarap içilmelidir,” diye eklemişti.²⁷

“Belki biraz acı çıkabilir,” diye karşılık verdi Young.

Fransızlar Şam’ı bombalamaya 29’u akşamı yedide, Beynet’nin şehirdeki temsilcisi General Fernand Olive-Roger’nin emri ile başladılar. Başkan el Kuvvetli’nin İngiliz irtibat subayı W. F. Stirling, o sırada Şam’daydı. Ona göre, top atışı ve makineli tüfek saldırısı tüm şehirde eşzamanlı olarak başladı ve ağır bombardıman ve havan topu olarak devam etti. Beş dakika içinde, “Cehennem yeryüzüne çıkmıştı.”²⁸ Hava kararırken Fransız bombardıman uçağının eski şehrin etrafından daire çizişini, jandarmanın merkezinin bulunduğu iç kaleye bombalar atışını izledi.

Stirling Hükümet Sarayı’nın birkaç mil ötesindeki evine sığınmışken, Suriye finans bakanı Halid el Azm neler olup bittiğini anlamaya çalışıyordu. Ancak ofisinde telefon hattı kesikti ve Fransız Senegalli askerlerin yakın mesafeden parlamentoyu top atışına tuttuklarını, sonra da orayı koruyan jandarmaları palalarıyla kestiklerini duyunca, ayrılmanın zekice olacağına karar verdi. Sarayı ofis mobilyalarıyla kurulmuş barikatla çevirerek, o ve meslektaşları eski şehirde yer alan Büyük Cami’nin civarındaki evlerine kaçtılar.

Suriye hükümetinin konumu Cemil Mardam, el Azm’ın ev telefonunu kullanmaya çalışana dek Fransızların bilgisi dışındaydı. Hattı dinleyen Fransızlar kabinenin yerini Şam’ın tepelerindeki topçu mevzilerine bildirdiler. Dürziler el Azm’ın evine 1925’teki isyanda saldırmışlardı; şimdi eski şehrin kalbindeki bu güzel on sekizinci yüzyıl yerleşimini bombalama sırası Fransızlardaydı. Saray avlusuna kısa süre sonra top mermileri düşmeye başlayınca el Azm ve diğerlerinin siper alması gerekti.

Henüz tüm telefon hatları kesilmemişti. Makineli tüfek ateşiyle vurulan İngiliz konsolosluğundan, Shone Beyrut’taki asistanı Young’a ulaşabilmiş ve ona olanları anlatabilmişti. Young mesajı Kahire’ye iletti ve o akşam Pager’in komutanlığı Londra’yı Fransızların “Şam’da azıttığı ve şehirde ayırım gözetmeksizin ateş açıp bombalama yaptıkları” konusunda bilgilendirerek, Olive-Roger’nin “tamamıyla sorumsuz olduğunu Fransız askerî yetkililerinin de onu ya kontrol etmediği ya da edemediğini” ekledi.²⁹

Stirling'in sonradan söyleyeceği gibi, "Sanıyorum ki General Oliva-Roget'nin de Gaulle'den ne gibi direktifler aldığını asla bilemeyeceğiz."³⁰ Oliva-Roget kariyerinin çoğunu Doğu Akdeniz'de, özellikle de Cebel el Dürzi'de geçirmişti; garip ve şakadan anlamayan bir karakter olarak pek tanımadığı insanlara Ödip kompleksi olduğunu söylüyordu.³¹ İngiliz İstihbarat Şefi Coghill onu "Fransız kolonyal subaylar arasındaki en kötü tiplerden biri" olarak tanımlıyordu.³² Ancak Mayıs 1945'te, Beynet'nin Şam'daki baş temsilcisi olmasına rağmen, Oliva-Roget'nin yapabileceği önemli bir şey yok gibiydi. Suriyeliler tarafından tamamıyla kenara itilmişti, hastaydı ve sürekli acı içindeydi – İngilizler sarımsı renginden karaciğer problemi olduğunu sanıyorlardı. Ayın sonunda da, görünüşe göre, kendini kaybetmişti.

Oliva-Roget her zaman İngilizlere karşı bir kuşku duyardı. 1941'de Suriye'nin işgalinden sonra, önceden Dürzi desteğini kazanma işine gizlice dâhil olmuş İngiliz yetkili Alec Kirkbride ile öğle yemeği yemişti. Kirkbride'a doğrudan son zamanlarda Dürzilere tüfek gönderip göndermediklerini sormuştu. "Hayır," diye cevap vermişti Kirkbride, "ancak son zamanlarda makineli tüfek öneriyoruz."³³ Sonradan öğrendiği kadarıyla Oliva-Roget, bu dediklerini Beyrut'a, silah kaçakçılığı yaptığına dair somut kanıtlar gibi sunmuştu.

Yeni açık edilmiş Fransız belgeleri ile kıyaslayarak Oliva-Roget'nin özellikle bir adama asla güvenmediğini görüyoruz. W. F. Stirling, Başkan el Kuvvetli'nin irtibatını sağlamak için Şam'a geldiğinde Oliva-Roget hemen kıdemli İngiliz subayının görevinin Fransız hükûmetine saygısızlık olduğu konusunda şikâyetçi olmuştu. İstihbarat subaylarını, onun *homme au chien* ismini taktığı adamı (çünkü Stirling büyük kara köpeği olmadan pek görülmezdi) takip etmeleri için gönderince, İngiliz subayın Louis Spears'ın halefi olduğuna karar vermişti.³⁴ Meslektaşlarını Stirling'in "iyi niyetli görünümüne" kanmamaları konusunda uyararak yaşlı Albay'ın "Suriye'deki en tehlikeli İngiliz ajanlarından biri" olduğunu söylemiş ve iş tanımının, Büyük Suriye projesini gerçekleştirmek için İngiliz çabalarını organize etme sorumluluğu için bir kılıf olduğunu anlatmıştı.³⁵ Stirling üzerine yazdığı notlar devamlı bir şeyden daha bahsediyordu: Stirling'in T. E. Lawrence ile dostluğundan.

* (Fr.) Köpekli adam (ç. n.)

Şam'daki gerilimin Stirling'in başının altından çıktığına emin olan Oliva-Roget Suriyelilere "iyi bir ders" vereceğini söylemiş – ve saldırının 30 Mayıs'a kadar sürmesine neden olmuştu.³⁶ Saldırının en ağır kısmına maruz kalanlar onu eşsiz bir vahşet olarak tanımlıyordu. Daha önce Stalingrad'da bulunmuş ve Orient Palace otelinde mahsur kalmış bir Rus hemen sonrasında, "Böyle bir deneyim yaşamadığını söylemişti."³⁷ Stirling bir zamanlar şehrin en iyisi olan oteli ziyaret edince, durumu şöyle anlatmıştı: "Her pencere kırılmıştı; yeri en az iki üç santimetrelilik kırık cam kaplıyordu, yemek masaları kurşun izleri ile doluydu, tüm nargileler sızdırıyordu, mermilerce delinmişlerdi, binanın dış cephesinde yatak odalarının duvarları kurşunlarla delik deşik olmuştu."³⁸ Otelin müşterileri korkudan sinmiş bir vaziyette bodrumda iki gün geçirmişlerdi; bir İngiliz subayı bir Fransız askeri binaya el bombası fırlatınca hayatını kaybetmişti.

Hastalanmış ve çaresiz el Kuvvetli, Shone'u arayıp onu görmek istediğini söyledi ve Britanya'nın de Gaulle'ün "kontROLSÜZ bir şekilde iradesini dayatmasına" ne kadar daha izin vereceğini sordu.³⁹ İngilizleri harekete geçirmeye ikna etmek için son şansını deneyerek, Arap birliği projesini takip edeceğine söz veren ve bağımsız Suriye'de Britanya'ya imtiyazlı bir pozisyon sağlamayı öneren bir dizi not yazdı.⁴⁰ Shone telefonda Beyrut'un Londra'daki Dışişleri Bakanlığı'na iletmesi için bir mesaj dikte ettirdi. "Fransızlar Şam'da bir terör krallığı kurmuş durumdalar. Askerler rastgele bombalamaları ve ayırım yapmamalarının yanı sıra, deliler gibi davranıyorlar ve binalarla araçlara kadar tüm sokakları makineli tüfekle tarıyorlar."⁴¹ Fransızların yemek stoklarının bittiği ve askerlerine sadece şarap verdiği söylentileri arasında Shone hükümete Paget'in müdahale etmesine izin vermesini istirham etti.⁴²

Churchill buna yanaşmıyordu çünkü İngiliz müdahalesinin dışarıda nasıl görüleceğinden korkuyordu ve aynı günkü bir kabine toplantısında ilk başta Amerikan desteğini istediğini söyledi. Eski müttefiki Franklin D. Roosevelt sekiz hafta önce ölmüştü ve yeni başkan, Roosevelt'in yardımcısı Harry S. Truman hemen destek vermedi. Churchill yine de mesajını de Gaulle'e iletme zorundaydı. Doğrudan bir emre benzeyen mesajda Fransız liderine, Paget'in müdahale edeceği zaman, "İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin çatışmasını engellemek için Fransız askerlerinin

ateşkesini ve kışlalarına çekilmelerini emretmenizi talep ediyoruz,” demişti.⁴³ Telgraf Paris’e erişmeden önce Eden mesajı parlamentoya açıklayarak ultiimatı tüm dünyaya duyurmuştu.

Aynı akşam saat altıda Churchill’in talebini duyan Şam’daki İngilizler Oliva-Roger’yi bularak Paget’tan gelen ateşkes emrini ona verdiler. Ancak Fransız Generali, Paget’ın otoritesini kabul etmedi ve bir sonraki sabahın ilk saatlerine kadar, Beyrut’tan doğrudan mesaj alana dek, kuvvetlerini dizginlemedi. Şam halkının coşkuları içerisinde İngiliz tankları ve zırhlı araçları aynı öğlen şehir merkezine girdiler.

Üç günden kısa süre içerisinde, sekiz yüz kadar Suriyeli öldürülmüştü ve başkente verilen zarar çok genişti. Parlamentoda dumanlar tütüyordu. Kasaba merkezinin büyük bir kısmı yangınla yok olmuş, sokaklar top mermileriyle çukurlaşmış, taş ve cam parçalarıyla dolup taşıyordu. Yirmi kayıp Suriye jandarması Fransız havaalanındaki toplu mezarda bulunmuştu: öldürülmeden önce uzuvları kesilmişti. “Suriye’nin bu nesli,” diyordu sonrasında Başkan el Kuvvetli, “Şam sokaklarında tek bir Fransız’ın dolaşmasını bile hoşgörüle karşılamayacaktır.”⁴⁴ Beynet ve Oliva-Roger’nin savaş suçlusu olarak yargılanmasını istiyordu.

Kasım 1943’te olduğu gibi Fransa belaya kendi bulaşmış olsa da İngilizler Fransa’nın yaptıklarını daha hafif karşılayamazdı. Paget Fransız vatandaşlarına sokağa çıkma yasağı uyguladı ve Fransız gemileriyle uçaklarının hareket etmesini yasakladı. Kendini savunmak dışında Fransız askerlerinin ateş etmesine izin verilmiyordu. Sokağa çıkma yasağı Fransızların kendi yararına olsa da –“Eğer burada olmasaydık ve zamanında müdahale etmeseydik, muhtemelen her Fransız’ın boğazı kesilecekti,” diyordu Coghill– bu sert hamleler kendi kendilerini düşürdükleri duruma bir de tahkiri eklemişti.⁴⁵ Beynet önlemleri “sırttan bıçaklanmak” olarak addediyordu.⁴⁶

Bidault, Duff Cooper’ı çağırarak ve ona “Fransa ne hata yapmış olursa olsun böyle bir aşağılanmayı hak etmiyor,” demişti.⁴⁷ Cooper onunla hemfikir. Paget’ın emirleri, ona göre, “Yardımcı olmaya çalıştıkları bir müttefikten çok aşağılanmak istenen bir yenilmiş düşmana uygulanan emirler gibiydi.” Hemen sonrasında Paris’e gönderilen Oliva-Roger’ye devir teslimden sonra İngilizlerin ona nasıl davrandığı

sorulunca, alaycı bir biçimde cevapladı: “Bana karşı iyi davrandılar. Sırtıma bir makineli tüfek dayayarak bana eşlik ettiler.”⁴⁸

2 Haziran günü Paris’te apar topar hazırlanan bir basın toplantısında de Gaulle olanlar için “Doğu Akdeniz’deki sayısız İngiliz ajanının aktivitelerini” suçladı.⁴⁹ İngilizlerin yılın başında Suriye jandarmasını Fransızlarla çatışmaları için bilerek silahlandığını ima etti. Ayrıca İngilizler müdahale ettiğinde zaten ateşkes olduğunu iddia etti. Genelde Fransızlara olumlu yaklaşan Duff Cooper bile de Gaulle’ün performansını “yalanlar, çarpık gerçekler, doğruların bastırılması ve Britanya’ya atılan iftiraların birleşimi” olarak değerlendirmişti.⁵⁰ Ertesi gün Fransız liderleriyle buluşup tüm olayların “yerlerini almak üzere Doğu Akdeniz’den Fransızları kovma politikasını uygulamaya koymak için İngilizler tarafından ayarlandığına (...) ciddi ciddi inandığını” öğrenince şaşkına dönmüştü.⁵¹ Oliva-Roget de Gaulle’ün iddialarını destekliyordu. Kimlikleri “pek iyi bilinen” İngiliz ajanları tarafından teşvik edilen jandarma tarafından tepki vermesi için kışkırtıldığını söylemişti.⁵² Bunlardan biri, diyordu, Albay Stirling’di.

Stirling’e İngiliz ordusu tarafından hemen bir aylık ev izni verilmişti. “Fransızların gözünde,” diye yazmıştı sonradan. “Lawrence ile aynı yolun yolcusuyum ve Fransa’nın çıkarlarına karşı çalışıyorum.”⁵³ Oliva-Roget’nin söylediklerini boşa çıkarmak için, ilk önce onlara saldırıldığına dair Fransız varsayımını kanıtlayacak hiçbir fiziksel kanıtın olmadığını söyledi. Şehri dolaştıktan sonra, “ne Fransız delegasyonunun ne Etat-Major’ ofislerinin ne de Fransız generalin lojmanında tek bir kırık pencere, tek bir kurşun izi görmediğini, ancak Banque de Syrie ve İngiliz Subaylar Kulübü’nün kurşun izleriyle delik deşik olduğunu” gözlemledi.⁵⁴

El Kuvvetli de şiddetin arkasında Stirling’in olduğu fikrini “komik bir yalan” olarak niteliyordu.⁵⁵ Fransızların İngiliz ajanlarının ortalığı karıştırdığı iddialarını “ne zaman bizi bastırmak isteseler ve ne zaman Büyük Britanya önlerinde dursa söyledikleri, yirmi beş yıllık eski bir şarkı” olarak tanımlıyordu. Ancak hiç şüphesiz, bu sefer, Suriye hükümeti Stirling ve arkadaşlarına Fransızları kovmak için bir darbe gerçekleştirseler niyetlerinin ne olacağını sormuştu. Bu soruyla

* Fransa genelkurmayı.

karşılaşan bir İngiliz subayı “onlara burada oldukları sürece Suriye’nin iç güvenliğinin garantörleri oldukları için böyle şeylerden vazgeçmelerini söylemişti.”⁵⁶ Elbette böyle bir cevap yalnızca Suriye’nin tehlikeyi göze alma isteğini artırmıştı. O yılın başlarında Churchill’in Britanya’nın Suriyeliler ve Fransızlar arasındaki ilişkileri düzenlemekten sorumlu olmadığını iddia etme çabalarına rağmen, Şam’daki her İngiliz subayı bir sorun çıkması durumunda, isyanın yayılmaması için müdahale etmeleri gerekeceğini biliyordu. “İngilizler geri durursa,” diyordu Coghill, “binlerce Suriyeli ölür, Irak ve muhtemelen Mavera-i Ürdün de onlara katılır ve tüm Orta Doğu karışır ve Filistin’deki Yahudiler de bunun tam zamanı olduğunu düşüneceklerdir.”⁵⁷

Suriyelilerin olanlar karşısında gizlemedikleri mutlulukları Fransızların İngiliz motivasyonundan şüphelenmekte haklı oldukları inançlarını güçlendirdi ve 4 Haziran’da Cooper ile yaptığı bir görüşmede de Gaulle intikam planları yaptığı imasında bulundu. “İtiraf ediyorum ki bizler size açıkça düşman olacak bir konumda değiliz. Ancak Fransa’ya hakaret ettiniz ve Batı’ya ihanet ettiniz. Bu unutulmayacaktır.”⁵⁸

De Gaulle’ün patlaması ani ve tahmin edilebilirdi; Bidault’nun daha yavaş işleyen sinsiliğinin ortaya çıkması için zaman gerekiyordu. Haziran ortasında Fransa Dışişleri Bakanı iki hafta önce Doğu Akdeniz’de olanlara dair Fransa’nın geçici meclisine utanç verici bir açıklama yapmak zorunda kalmıştı. “Özetlemek gerekirse,” diye sonlandırıyordu konuşmasını, “dünya, özellikle de Doğu, meclis kahkahayla inledi, öyle bir kahkaha ki bazıları bundan faydalanacağını düşünüyordu.”⁵⁹ Fransa’nın yüzleştiği probleme yetkililerinin hiçbir şekilde katkı sunmadığını söyleyen İngiliz hükümetine inanmayarak, kaygı verici bir tehdit savurdu. “Hodie mihi, cras tibi,” dedi, genelde mezar taşlarına yazılan bir Latin deyişini alıntılararak: Bugün bana, yarın sana.

Fransız etkisinin Suriye’de çöküşü çabuk ve tümenden olmuştu. Ayın sonuna doğru Beyrut’taki bir Fransız yetkilisi ne kendisinin ne meslektaşlarının öldürülme korkusu olmadan ve eskortsuz hiçbir ana Suriye kentine gitmeye cesaret edemediğini yazıyordu. *Troupes spéciales* Suriye ve Lübnan kontrolüne verilmişti ancak, tahmin edileceği üzere, ne Suriyeliler ne de Lübnanlılar eski yöneticilerine de Gaulle’ün istediği

Orta Doğu askerî köprübaşını vermeye yanaşmıyordu. İngilizler ve Fransızlar eşzamanlı ayrılmak için bir anlaşmaya varmışlardı – “Bu, Filistin’deki Fransız entrikalarını da bitirir,” diye yazmıştı dışişleri Bakanı umutlu bir şekilde– ve iki tarafın askerleri de Suriye’den Nisan 1946’da, Lübnan’dan da ağustosta çekildiler.⁶⁰ Yirmi altı yıldan sonra, Orta Doğu’daki Fransız mandası sona ermişti.

Lübnan ve Suriye’nin kaybı yeni, siyonist taraftarı bir Fransız politikasının yolunu açmıştı. Haziran 1945’in sonunda, Doğu Akdeniz’in Fransız delege-generalı Paul Beynet de Gaulle’e Şam krizinde “yalnızca Filistin’deki Yahudilerin” onlara destek olduğunu yazmıştı.⁶¹ Filistin’deki Yahudilerin çoğu yan komşuları olarak Hristiyan Lübnan’ın varlığından güven duyuyorlardı çünkü Hristiyanların da sayıca çok Müslüman tarafından sarılma korkularını paylaştıklarını biliyorlardı. Fransa’nın Doğu Akdeniz’den atıldığı bir gelecekle paniğe kapılan Yahudi Teşkilatı ve terörist örgütler “hizmetlerini sunmak” için bağlantıya geçiyorlar, diye yazıyordu Beynet. “Bağlantıların kurulması için gerekli emirleri verdim.”⁶²

Başta Yahudiler pek az şey istiyordu. “Siyonist hareketi ve taleplerini desteklemese bile özellikle Filistin’e göç sorunu konusunda, en azından düşmanca bir tavır almaktan çekinen, bir sözel garanti yeterli olacak,” diye belirtti Beynet de Gaulle’e.⁶³ Şahsi olarak, “Alman işgali altında Fransa Yahudilerinin çektiği acı ve uğradığı haksızlığın onları başka bir pozisyon alamayacak hale getirdiğine” inanıyordu. Beynet siyonistlerin buluştuğu tek Fransız değildi. Washington D.C.’deki elçi Henri Bonnet ile de bağlantı kurmuşlardı. O da, “Siyonist grupların göz ardı edemeyecekleri bir desteği ülkelerine sunabileceğini,” söylüyordu.⁶⁴ Elçiliği ziyarete gelen siyonist temsilci fikri kısaca özetlemişti: “Yahudiler ve Hristiyanlar kendilerini İngiltere tarafından desteklenen Arap tehlikesine karşı korumalıdır.”

İki ay sonra Tuvia Arazi isimli bir adam, Paris’teki Quai d’Orsay’da bulunan Avrupa Departmanı Direktörü, François Coulet ile buluştu. Toplantı kayıtlarına göre görüşmenin amacı iki adamın 1940’lara uzanan dostluklarının pekiştirilmesiydi.⁶⁵ O zamanlar Arazi, Vichy işgali altındaki Suriye’de Haganah’ın bir numaralı ajanıyken, Coulet sabotaja uğrayan *Patria* gemisinin devrilmesini izleyen, David Hacohen’in Hayfa’da sakladığı üç kişiden biriydi.

Vichy Fransı'sının Sûreté'sinin onu tutuklamasından kaçmak için dördüncü kat penceresinden atlamasını da içeren o eski günleri yadettikten sonra, Arazi konuşmayı Fransa ve bir Yahudi devleti arasındaki gelecek ilişkilere getirdi. Spears'ın birkaç ay öncesinde yaptığı ve Fransa ile siyonistlerin Britanya'nın Orta Doğu politikasına karşı en temel engeller olduğunu söylediği bir konuşmayı hatırlatarak, Arazi iki güç arasında bir ittifak için Britanya'ya karşı ortak nefret dışında daha pozitif sebepler olduğunu söyledi. Gerekli olan tek şey Fransa'nın dışişleri politikasını yeniden gözden geçirmesi olacaktı. Fransa'nın Arap Orta Doğu'da yarattığı geniş nefrete kıyasla, diyordu, Fransa'nın dünyadaki konumunu tanıyan ve gelecekte onu tekrar kazanacağını uman uyumlu siyonist örgütler vardı.

De Gaulle'ün Yahudilere karşı pek de sevgi beslediği söylenemese de, haziran "hakaretini" unutmamıştı ve siyonistlerin onun intikamını almak için nasıl kullanılabileceğini hemen gördü. Siyonist hareketin Fransız temsilcisi Marc Jarblum ile yılın sonlarına doğru Paris'te buluştuğunda, "İngilizleri Orta Doğu'dan atabilecek tek grubun Filistin'deki Yahudiler" olduğunu söyledi.⁶⁶

Bidault aylardır Fransızların, özellikle Kuzey Afrika'daki Arap kolonilerine karşı, Doğu Akdeniz'de başarısız olmuş erteleme taktikleri yerine Fransa'ya inisiyatifi yeniden kazandırabilecek "büyük politika" dediği şeye başlaması gerektiğini söylüyordu.⁶⁷ Siyonistlerin teklifinde böyle bir planın filizlendiğini gördü. Fransa siyonistleri yalnızca Filistin'de İngilizleri hırpalamak için değil, Filistin'i *davaları* haline getiren Arap birliğini de alt etmek için kullanabilirdi; çünkü Arap milliyetçiliği Fransız Kuzey Afrikası'nda da yükselen bir güçtü.

10 Kasım'da Bidault gizlice David Ben-Gurion'a Fransa'nın siyonistlerin davasını destekleyeceğini söyledi. On sekiz ay öncesinde, Ben-Gurion halka açık bir şekilde, savaş sonrasında, Yahudilerin "kendilerine anlayışlı bir biçimde yaklaşacak" yenilenmiş bir Fransa bulma umudu olduğunu söylemişti.⁶⁸ Bu duanın cevabını almıştı. Fransa'nın siyonistler için kapalı destek verdiği büyük politikasının başlangıcından kısa bir süre sonra İngilizler Bidault'nun mezar taşını yazmanın onlara kaldığını anlayacaktı.

TEKRAR DÜŞÜNMEK LAZIM

Savaş Avrupa'yı beklenmedik bir insanlık kriziyle terk etti. Çeyrek milyonda civarında "yerinden edilmiş insan" kıta çapında kamplarda yaşıyordu. Bazıları –Nazi Almanyası'nda çalışmak zorunda kalanlar ve ailesinden ayrılmış çocuklar– evlerine dönmek istedi. Sovyet rejiminden kaçan Doğu Avrupalılar ve toplama kamplarından özgürlüklerini kazanmış Yahudiler gibi diğerleri verili durumları dışında her şeye razıydılar. Siyonistler Filistin'de yaşamalarına izin verilmesini savunmakta geç kalmadılar.

Özetle, İngiliz hükümeti hemfikir olmuş gibi davrandı. 1945'te genel seçimlerde Churchill'in Muhafazakâr Partisi, iki ay öncesinde Soykırım'dan kurtulan Yahudilerin Filistin'de yaşaması gerektiğine kanaat getiren Clement Attlee'nin İşçi Partisi tarafından ağır bir yenilgiye uğratıldı. Aynı mayısta, zamanın Maliye Bakanı Hugh Dalton "Almanya ve işgal ettiği ülkelerde Yahudilere karşı işlenen ağza alınamayacak suçların, artık Filistin'e gitmek isteyen herhangi bir Yahudi'nin önüne engel konulmasının ahlaki olarak yanlış ve politik olarak savunulamaz" olduğunu belirtti.¹ Parti üyeleri ona katılıyordu. O sırada "Yahudiler yerleştikçe, Arapların bölgeden çıkmasının" cesaretlendirilmesi yönünde bir çözüm önerildi.² Varsayımları, özlerinde göçebe olan Arapların terk etmeye hazır olduklarıydı.

Bu çözümü yürürlüğe koymak İngiliz Dışişleri Bakanı Ernest Bevin'in göreviydi. On bir yaşında okulu bırakıp çiftlikte çalıştığı günlerden sendika başkanlığı aracılığıyla koltuğunu almış olan yeni bakan, güler yüzlü sefî Eden'la taban tabana zıttı. İlk çıkışını Bevin'in işçi sendikalarının pasifizmine ve sözde işe susamışlığına gösterdiği düşmanca tavırdan etkilenen Churchill'in 1940'ta Çalışma Bakanı olarak kabineye davet etmesiyle yaptı. Churchill, Bevin'in "açık ara farkla o

güne kadar İşçi Partisi'nin siyaset sahnesine çıkardığı en iyi adam" olduğunu düşünüyordu.³ Başta yeni bakanlarını dehşet içinde karşılayan Dışişleri yetkilileri kısa sürede eski başbakanın haklı olduğunu fark ettiler. Bevin'in kalıcı sekreteri şöyle yazıyordu: "Çok fazla şey biliyor, yeni şeyler okumaya hazır, okuduklarını ise anında anlıyor. Dahası aklını toplayıp kendi görüşlerini (ya da bizimkileri) herkese karşı savunmaya hazır."⁴

Dışişleri Bakanlığı için bu ciddi bir kazanımdı çünkü İngiltere hükümeti, Yahudilerin Filistin'e göçüyle ilgili uyguladığı sıkı yaptırımları hafifletmesi için ABD hükümetinden yoğun baskı görüyordu. Önceki başkan Roosevelt adilane bir çizgi tutturarak İngilizlere büyük yardımda bulunurken, halefi Harry Truman'ın kaçamak sözlere devam etmesi siyasi açıdan ahlakçaydı. Soykırım'ın sonuçları artık oldukça barizdi ve Amerika'nın beş milyonluk güçlü Yahudi nüfusunun siyonist liderleri harekete geçmesi için bastırıyordu.⁵

Eski bir çiftçi ve başarısız bir işadamı olup hiçbir zaman üniversiteye gitmemiş olan Truman, Devlet Bakanlığı'ndaki Ivy League okullarında eğitim görmüş "çizgili pantolonlu çocukların", Amerika'nın Orta Doğu petrolüne bağımlılığını göz önüne alarak verdikleri, siyonist yanlısı değil de Arap taraftarı bir politika izlemesinin uzun vadede en iyi çıkarları sağlayacağına dair tavsiyelere itimat etmedi. Sonrasında Truman motivasyonunun insancıl olduğuna kanaat etmişti. Daha sonra "hislerim kendi ülkemizin çok katmanlı çıkarlarını gözetirken, diğer yandan da söz konusu talihsiz zulüm kurbanlarının ev arayışına da yardım edebileceğimiz yönündeydi" diye yazdı.⁶ Fakat daha sonra ortaya çıkan deliller gösterdi ki seçim hesapları Başkan'ın duruşunu belirlemesinde daha önemliydi. Önyargılarıyla ilgili kendisine şikâyetle bulunmaya gelen bir grup Arap elçisine "Üzgünüm beyler fakat siyonizmin zaferini bekleyen yüz binlerce insanın beklentilerini karşılamak zorundayım; benim yönetimim altında yüz binlerce Arap yok."⁷

1945 Ağustos'unun ortasında Truman duruşunu, bir basın toplantısında, kasten belli etti. Bir gazetecinin yönelttiği soruya cevaben "mümkün olduğunca çok Yahudi'nin Filistin'e gönderilmesi ve buna rağmen huzur ortamını korumayı" hedeflediğini söyledi.⁸ Yerinden edilmiş insanlara verilen vaatler ve İngiliz hükümetinin Filistin'e ya-

pılan göçlere izin verişinin askıya alınmak üzere olduğu haberlerinin ardından uzun zamandır götüğü büyük emellerini ortaya döktü. İki hafta sonra Attlee'ye yazdığı özel bir mektupta Filistin'e göçün engellenmemesi ve Britanya'nın yüzbinlerce başka insana da vize hazırlaması gerektiğini yazdı. Başta Yahudi Teşkilatı tarafından yuvarlak bir rakam olarak verilen bu sayı müteakip tartışmalarda âdetâ totemleştirildi. Yerinden edilen tahmini çeyrek milyon insan arasında yüz otuz sekiz bini Yahudi'ydi.

Büyük ihtimalle bu isteğin reddedilebileceği Truman'ın aklına hiç gelmemişti çünkü seçimler öncesinde İşçi Partisi oldukça siyonist yanlıydı. Ne var ki Bevin, Dışişleri'ne geçmesiyle –Truman'ın aksine– danışmanları tarafından yönetilmeye başladı. “Filistin önemli. bakanlıktakiler yanlış yaptığımızı düşünüyor. Konuyu tekrar düşünmeliyiz,” dedi Attlee'ye.⁹

Bevin'in arkadaşları Yahudi göçmenler konusunu karara bağlamayı aceleye getirmemesini önerdi çünkü bağımsızlığa çağrıya mecbur kalacaklardı ve Arap nüfusunu kızdıracaklardı – Britanya'nın milliyetçi Mısır hükümetiyle olan ilişkilerinde başarısız olmaları sebebiyle Filistin daha da önem kazanmıştı. Mısır, elli yıldan fazla süredir Britanya'nın Orta Doğu'daki güç üssü olmuştu fakat ülkenin yeni başbakanı İsmail Sıdkı bu döneme son vermeye kararlı gibi görünüyordu. Sıdkı'nın bu konudaki kararlılığı arttıkça, İngilizler de kendilerini Filistin'in stratejik önemine daha çok inandırdı. Bu noktadan hâlâ Süveyş Kanalı'nı kontrol etmek mümkün olacaktı ve manda dünya genelindeki İngiliz gücünü korumanın önemli bir yöntemi olabilirdi.

Büyük plandaki temel sorun Filistin'in hâlihazırdaki konumuyla bir üs olmak için oldukça elverişsiz oluşuydu. Filistin yönetiminin başındaki görevli ağustos sonunda manda içerisinde yükselen tansiyonun kırılma noktasına yaklaştığına dair uyardı. Truman'ın basın açıklamalarının “Arapların endişelerini daha da güdülediğini”, diğer yandan da Yahudi liderlerinin “radikalleri bir patlamanın daha fazla engellenemeyeceği noktaya doğru sürüklediği ve esas siyasi sebep olarak Avrupa'daki Yahudileri gündeme getirmeye gönlünün daha fazla razı olmadığını” söylüyordu.¹⁰ Ki savaş yorgunu Britanya'nın da bu belayla daha fazla uğraşacak kaynağı yoktu: Filistin polisinin sayısı karşısında-

kilerin üçte birinden azdı. Bevin durumu mükemmel biçimde kavradı ve bir çözüm önerisiyle çıkageldi. “Bize gücümüzü toplayana kadar zaman verin ve biz de bu süre içerisinde, gerekli olduğunda ABD’nin yardımıyla, asıl duruşumuzu sergilemeye devam edelim.”¹¹

Attlee, Truman’a yüzbinlerce Yahudi’nin Filistin’e göçüne izin vermenin “tüm Orta Doğu’yu ateşe vermek olacağını” ve “kendi ülkeleri arasındaki ilişkiyi ağır zarara” uğratacağını söyledikten sonra Bevin, ABD hükümetini İngilizlerin duruşuna yakınlaştıracak çözümler aramaya başladı.¹² Washington D.C.’deki İngiliz diplomatlar, Britanya’nın Filistin’deki varlığının Sovyet tehdidini bertaraf etme çalışmasına da dâhil olduğunu, dolayısıyla iki ülkenin de çıkarına olduğunu savundular. Birkaç hafta sonra Bevin bir Anglo-Amerikan İnceleme Komitesi’nin yerinden edilmiş insanların nereye yerleşebileceğini araştırmasını ve Birleşmiş Milletler’in konuyu devralmasına kadar iki hükümetin bir çözüm üretebileceğini önerdi. Filistin’in bu soruna cevap üretebileceğinin gerçekten incelenmesi şartıyla öneriyi kabul eden Truman, sonrasında Britanya’yı “geciktirici taktikler” uygulamakla suçladı fakat ortaya çıkan tablo işine gelmişti.¹³ İngiliz göç politikasını değiştirme girişiminin başarısız olduğunu New York belediye seçimlerinin öncesinde, şehrin Yahudi nüfusundan kötü tepki almamak için kabul etmek zorunda kaldı.

Aslında Yahudiler, İngilizlerin göç politikasında temel bir değişikliğe gitmek istemediklerini Fransız gizli servisi dolayısıyla biliyorlardı. Ekim 1945’te Yahudi Teşkilatı Başkanı David Ben-Gurion bu sebeple Haganah lideri Moshe Sneh’e Irgun ve Stern Çetesi’ni doğrudan işbirliğine götürerek Yahudi Direniş Hareketi’ni başlatmasını gizlice söyledi. Savaş bittiğine göre artık daha fazla kendilerini tutmalarına gerek yoktu. Fransız başkentinden göçü kısıtlayan 1939 tarihli Beyaz Anlaşma’nın hiçbir yasal ya da ahlaki temelini olmadığını açıkladı. “Yahudilerin kabul etmeyeceği iki şey var: biri kendi ülkelerinde azınlık muamelesi görmek, diğeri Filistin’e yapılan göçün izne tabi olması. Kendi evlerinde yabancılar tarafından yönetilmek istemiyorlar.”¹⁴ Filistin’de yeni İngiliz yüksek müfettişi Lord Gort selefine şöyle yazıyordu: “Korkarım ki Doktor Weizmann ve ekibinin işleri yürütme biçimi oldukça eski

kafalı ve Ben-Gurion ve diğer vahşi adamları kontrolü ele geçirmiş durumdalar.”¹⁵

Sneh, Irgun Zvai Leumi’nin ve Stern Çetesi’nin liderleri Menachem Begin ve Nathan Friedman-Yellin ile görüşmeye başladı. Bevin’in yeni hükümetinin Filistin’le ilgili tutumları hakkında kararlarını açıklamalarını beklemeden, 31 Ekim gecesini Filistin demiryollarının yüz elliden fazla noktasının yanı sıra Hayfa’daki petrol rafinerisini de hedef alan sabotaj saldırıları düzenlediler. Saldırılarda dört kişi öldü ama amaçları bu değildi. Eşi benzeri görülmemiş eylemleri İngiltere hükümetine birleşen güçlerin neler yapabileceğini göstermekti.

Bevin tehdidi görmezden gelmeyi tercih etti. 13 Kasım’da Avam Kamarası’na Truman’a Filistin göçünü incelemek için kurulmasını teklif ettiği Anglo-Amerikan İnceleme Komitesi’nin kabul edildiğini bildirdiğinde yüksek tezahüratlarla karşılandı. Yaptığı açıklamayla asıl kastettiği Britanya’nın sıkı göç politikasının dış güçlerin baskısıyla değişikliğe gitmeyeceğiydi: ne siyonistler ne de Amerika tarafından. Soykırım’dan kurtulanların ne hissedeceğini pek de düşünmeksizin, Bevin eve geri dönmeleri gerektiği fikrine sahipti. Yahudilerin özel bir muamele görmesi gerektiğine dair düşüncelerine karşı, Avam Kamarası’nda yaptığı açıklamadan hemen sonra düzenlediği basın toplantısında evlerine dönmeyi bekleyen diğer yerlerinden edilmiş insanlar arasında yükselmesi muhtemel “yeni bir anti semitist tepki” iddiasını gündeme getirdi.¹⁶ Argümanı ayrımcılığı bertaraf etmeye çalışması açısından mantıklı, hatta erdemli görünebilirdi, eğer ki Bevin’in asıl niyeti açığa çıkmasaydı: Britanya’nın mandasını zayıflatmaktan başka bir şeye yaramayacak olan büyük çaplı Yahudi göçü gerçekleşmemeliydi.

Bevin’in açıklaması ve tüm bu duyarsız yorumlar ABD’de ortalığın ayaklanmasına ve onu takiben şiddet taşkınlıklarına yol açtı. Stern Çetesi üyelerinden biri “temel prensip ne kadar İngiliz yetkilisi, askeri ve polisi bölgeden çıkarılırsa, yabancı işgalcilerin o kadar çabuk ülkeyi terk edeceğiydi” diyordu.¹⁷ Sonraki sekiz ay boyunca Yahudi teröristler yirmi yedi kişiyi öldürdü, altmış dört kişiyi yaraladı ve dört milyon sterlin değerinde zarara yol açtı.¹⁸ Kasım ayı sonunda Yahudi Direniş Hareketi iki sahil güvenlik istasyonunu havaya uçurdu. Aralık sonunda dikkatlerini polise çevirerek Kudüs’teki üslerini ve Hayfa’daki

bir karakolu bombaladılar, sonrasında ise yıkılan binadan çıkmaya çalışan hayatta kalanları makineli tüfekle tarayarak infaz ettiler. Ben-Gurion çok geçmeden yaptığı açıklamada saldırıyı etkin biçimde haklı çıkarmak adına “Manda yönetiminin kendisinin Filistin mandasının bünyesindeki devletin temel haklarını sürekli olarak ihlal ettiği bir zamanda Yishuv’a yasaları gözetmesi gerektiğine dair çağrıda bulunmanın zor olduğunu” belirtti.¹⁹

Şiddet 1946’da devam etti. Üyelerinin bir kısmı savaş öncesinde Polonya ordusunda eğitim görmüş olan Irgun 12 Ocak’ta bir treni pusuya düşürüp, demiryolu çalışanlarının maaşı olarak gönderilen otuz beş bin sterline el koydu. Yedi gün sonra Kudüs’teki bir elektrik alt istasyonunu yok ettiler, ertesi gün ise tekrar bir sahil güvenlik istasyonuna saldırdılar. Yahudi teröristler şubatta daha çok silah elde etmek için askeriyenin bir deposunu yağmaladılar, depodaki yedi yüz elli bin sterlin değerindeki üç İngiliz uçağını parçaladılar. Polis karakoluna yapılan saldırıda iki Yahudi öldürüldü. Cenazelerine elli bin kişi katıldı.²⁰

Hemen hemen aynı zamanlarda Filistin’i ziyaret eden Fransız bir gazeteci Tel Aviv’de oturduğu bir kafede yanlarındaki masada oturup, yemeğini yiyip hesabını ödedikten sonraki diyalogu aynen aktarıyordu.

“Onun kim olduğunu biliyor musun?” diye sordu Yahudi Teşkilatı’ndan gelen rehberi.

“Hayır” diye cevapladı gazeteci.

“Adı Untel, Irgun üyelerinden biri. Suçla Mücadele başına ödül koydu.”

“Herkes kim olduğunu biliyor mu?”

“Evet. Ben, diğer müşteriler, garson, herkes – sen bile biliyorsun artık. Hergün burada öğle yemeği yer.”

“Ve kimse polise ihbar etmiyor mu?”

“Hayır. Hiç kimse.”²¹

Ordunun, üst düzey isimleri ele geçirememesinin sebeplerini açıklamaya çalışan İngiliz bir görevli yakınıyordu: “Bu adamların hiçbirisi sıradan halktan ayırt edilmemek için üniforma giymiyorlar, haliyle tüm inisiyatif onların elinde.”²²

Anglo-Amerikan İnceleme Komitesi tartışırken, Londra’da baskı kurulması için ısrarcıydı; İngiliz birlikleri benzeri bir yöntem izlemeleri söylendiğinde gülünç bir performans sergilediler. Tel Aviv’deki yasa dışı radyo alıcısını bulmak için gizli operasyona çıkacak olan 6. Hava Bölüğü askerlerine sıradan giyinmeleri söylendiğinde göz alıcı spor ceketleri ve gri fularlarıyla çıkageldiler; lakin çok geçmeden bu işler yoluna koyuldu.²³ Araştırma verimliydı. Alıcının yayın yaptığı bina bulunmuş, kuşatılmış ve hem radyo hem de silahlı korumaları ele geçirilmişti. “Doğal olarak, radyodaki açılış konuşması dinleyicilerin son bir kişi kalana kadar radyoyu koruyacaklarından bahsediyordu. Fakat bunun üzerine daha çok kafa yormalıydılar.”²⁴

Bu gibi ufak tefek başarılar azdı. Bu sırada İngiliz ölüm çanları çalmaya devam ediyordu. Irgun mart başında Safarand’daki İngiliz silah deposuna saldırıp bir polisi öldürdü. Aralık sonunda Ramat Gan’daki polis istasyonuna silah kaçırmak için yaptıkları saldırıda üç polisi öldürürken dört adamı yaralanarak kayboldu. Ardından 24 Nisan’da Stern Çetesi, Tel Aviv’deki araç parkında Paraşüt Alayı’na saldırı. En az altı kadının olduğu bir ekiple birlikte çete ikisi hâlâ yatakta olan altı askeri öldürdüler.

6. Hava Bölüğü’nden bir asker, “Yahudiler, özellikle de IZL, gördüğüm en cesur ve kurnaz gerillalardı,” diyordu.²⁵ Ama bölüğün onlarla mücadele gücü yetersizdi. Tamamen askerî memuriyet için eğitilmiş ve yeni kurulan paraşüt ekibine gönüllü olarak katılmış kişilerden oluşan bölük, savaş bitip de terhis başlayınca sorun yaşamaya başladı. Terhis “ilk gelen, ilk gider” mantığıyla yürütüldüğü için bölüğün en uzun süre hizmet yapan görevlileri eve ilk gidenler oldu. Yerleri dolduruldu ama daha tecrübesiz kişilerle. İnsanlar arasında aynı saygıyı göremediler çünkü tek istedikleri kendi terhislerinin gelmesi olduğundan disiplinsizleşmeye başladılar. Araç parkı saldırısını takiben ufak çaplı bir başkaldırı oldu. Görevini tamamlayan Genel Görevli Şefi Lord Alanbrooke saldırıların sürmesine karşı karşı atak yapılmasına izin verilmemesi halinde birliklerin “kontrolden çıkabileceğinden” korkuyordu.²⁶

Bu sırada Anglo-Amerikan İnceleme Komitesi, Bevin’in arzuladığı raporu ulaştırmakta başarısız oldu. İngilizlerin badirelerine sempati duymaktan oldukça uzak noktada olan on iki kişilik kurulun altı

Amerikan üyesinin çoğu, Truman'ın dediği gibi yüzbinlere izin verilmesinin sorunu çözeceğine inanıyordu. Komitenin İngiliz üyeleri gönülsüzce öneriyi kabul ettiler fakat Amerikalı mevkidaşlarını Ben-Gurion'ın önceki aralıkta gerçekleşen karakol saldırısının ardından yarım ağız yaptığı kınamaya sert eleştiriler getirmeye ve Yahudi Teşkilatı'nı terörizm ve yasa dışı göç konularında İngiliz hükümetiyle işbirliğine çağırmaya ikna ettiler. Rapor aynı zamanda terörizmin “kararlı biçimde bastırılmasını” da öneriyordu.²⁷

Attlee'ye danışmaksızın Truman, komitenin göç önerisini kabul etti, fakat Arap isyanına önayak olacak herhangi daha fazla Amerikan yardımını sunmayı reddetti. Attlee öfkesini gizlemedi. Gerçek şu ki kabinesine ABD'nin “kendi çıkarlarının bedelini onlara ödetmek” istediğini, bunları başarmak için de komitenin Amerikan üyelerine yoğun baskı uyguladığını söyledi.²⁸ Hükümetin mütteliklerine öfkesinin kabarmasıyla, Bevin daha sonra yapılan bir İşçi Partisi toplantısında açık açık, Amerikalıların İngilizlerin üzerinde Yahudileri kabul etmeleri için baskı kurmalarının sebebini “New York'ta çok fazla olmasını istememelerine” bağladı.²⁹ Bu yorum Amerika'da tahmin edileceği üzere büyük kızgınlığa sebep oldu ama aslına bakarsanız Bevin Amerika Devlet Sözcüsü James Byrnes'in kendisine söylediklerini tekrarlıyordu.³⁰

Raporun tek faydalı yanı, İngilizlere göre, Yahudi Teşkilatı'nı eleştirmesiydi. Çünkü teşkilatın Filistin üzerindeki etkisi aylardır onları rahatsız ediyordu. 1929'da kurulan oluşum, başta öngörülen tavsiye ve destek görevini çoktan aşmıştı. Kudüs'teki taş duvarlı üssünde, artık İngiliz yönetimine paralel bir hükümet olarak iş görüyordu. Ajans çoktan bir yasama organı, konsey, yürütme organları ve yarı gizli ordusunu oluşturmuştu bile. Sonralarda İngiliz otoritelerinin, teröristler hakkında onlardan bilgi almaya dayanmaları, ellerinde daha değerli bir koza dönüşmüştü: otorite. MIS'dan Alec Kellar'ın belirttiği gibi, “yetki içindeki yetki statüsüne ulaştılar – devlet içinde bir devlet.”³¹

Teşkilatın filizlenen gücünün İngilizlerde yarattığı rahatsızlık, başkanları Ben-Gurion'un Yishuv'un savaşılmaya hazır olması gerektiğine dair ipuçları vermesiyle birlikte arttı. Filistin'deki özel sekreterin belirttiği üzere “terörizmden şikâyet ediyorlar fakat hükümet otoritesinin yasa ve düzen ile Arap meselesiyle ilgili yaptığı her ölçüsüz

konuşma... her alçakça göz ardı etme, eğitim sistemindeki şovenizm ve tahammülsüzlük fanatiklerin ve teröristlerin ortaya çıkmasındaki atmosfere katkıda bulunuyor.”³²

1945’in sonunda İngilizler Yahudi Teşkilatı’nın terörizme göz yummakla kalmadığını, aynı zamanda onlarla işbirliği içinde olduğunu duyurdu. İzlenimleri ve teşkilat içerisindeki kaynakları aracılığıyla, İngilizler teşkilatın yürütme kurulunun 31 Ekim’deki geniş çaplı demiryolu saldırılarına onay verdiğine ve durumun “aykırı örgütlerle anlaşmalar düzenleyerek onları kendi emirleri altındaki görevlere atama” noktasına geldiğine dair birçok telgraf aldılar.³³

İngilizlerin akıllarında bazı fikirler oluşuyordu. Eğer terörist ağların içine doğrudan giremiyorlarsa, belki de Yahudi Teşkilatı’na doğrudan baskın yapıp belgelerle teşkilat ile teröristler arasındaki bağlantıları kanıtlayarak sadece teröristlere hayati bir darbe vurmakla kalmayıp, diğer taraftan da Truman yönetiminin görüşlerini desteklemesini zorlaştırabilirlerdi. Fransızları suçlu konuma düşürecek belgeler bulmayı bile umuyorlardı.

Fikir silahlı kuvvetlerin yeni hareket şefi Bernard Montgomery’ye oldukça parlak göründü. Kendisini Britanya’nın denizaşırı tebaalarına tanıtmak için çıktığı bir yolculukta, haziran sonunda bir mektup alan Montgomery, “gidişatı görünürde İngilizlerin yönettiği fakat asıl gücü elinde tutanların sloganları ‘bize dokunmaya cüret etmeyin’ olan Yahudiler olduğunu” kanıtlamak üzere gönderildiği Filistin’e vardı.³⁴ Asıl gidişat birkaç gün sonra, Irgun, Tel Aviv’deki kendi kulüplerinde yemek yediği sırada beş İngiliz askerini kaçırınca oldukça canlı şekilde gözler önüne serildi. Örgüt aralarından iki kişiyi hemen saldı ve geriye kalan üçünün hayatının İngilizlerin elinde bulunan iki üyelerinin idam kararlarının iptal edilip edilmemesine bağlı olduğunu duyurdu. İngilizler iki cezayı da yürürlükten kaldırıncı Irgun da kalan üç askeri kaçırıldıkları kulübün önündeki kasaların içine bıraktı. Bir asker “olabilecek en onursuz tavır” diye yazdı.³⁵ Bu noktadan sonra adam kaçırma Irgun tarafından en zarar verici etken olarak kullanıldı.

O zamana kadar saha mareşali ve vikont olmuş olan Montgomery işleri tersine çevirmeye niyetliydi. Savaş öncesi bulunduğu Filistin’de Arap isyanlarını bastırmak için akıl almaz askerî güç kullanmış, şimdi

de aynı taktiği Yahudilere uygulamaya karar kılmıştı. Attlee'nin kabinesi çoktan hemfikirdi. "Sadece protesto edip parlamenter kararlar almakla yetinemeyiz," diye durumu kabulleniyordu Başbakan Yardımcısı Herbert Morrison.³⁶ Kod adı "Agatha" olan Yahudi Teşkilatı ve Haganah'a karşı yürütülecek geniş operasyonların hazırlığı büyük gizlilikle tamamlanmıştı. Haziran sonunda Montgomery, Filistin Ordusu Komutanı Sör Evelyn Barker'a "büyük hız ve kararlılıkla, Yahudileri olabildiğince çabuk ve tamamen yok etme emeliyle saldırın... Yahudiler yüzümüze bakarak meydan okuduklarına göre, artık kati biçimde yenilmeli ve yasa dışı örgütleri parçalanmalıdır" diye emretti.³⁷

İngilizler saldırmak için Şabat günü olan cumartesiye seçti. 29 Haziran sabahı, saat 4.15'te, 6. Hava Birliği askerleri ve İngiliz polisinden oluşan on yedi bin kişilik güçle aynı anda Yahudi Teşkilatı'na, üyelerin evlerine, Haganah birimi Palmach komandosı üyeleri olduğu düşünülen kişilerin evlerine baskın düzenlendi. İngilizler Yahudi Teşkilatı'ndan üç kamyon dolusu belge çıkardılar ve toplamda 2178 kişiyi sorguya aldılar; çoğu teşkilatın yürütme komitesi ve Palmach'ın üyeleriydi. Palmach lideri, İngiliz gizli servisinin "hayran bırakacak derecede isabetli" çalışmış olmasından dolayı şaşkındı.³⁸ İngiliz askerler ise karşılaştıkları düşmanca tavra anlam veremiyordu. Aralarından biri, "Lanet olası Yahudiler," diyordu. "Biz onları Alamein ve diğer yerlerde derilerinin yüzülmesinden kurtaralım, onların yaptıklarına bak."³⁹

Operasyonun büyüklüğü eşi benzeri görülmemiş olsa da İngilizlerin istediklerini elde etmesine yetmedi. Sempatizan bir İngiliz asker sebebiyle Yahudilerin kendi gizli servisleri bir operasyonun yakın olduğundan haberdardı ve operasyonun gerçekleşmesinden bir hafta önce bir uyarı yayınlamışlardı. Sonuç olarak İngiliz askerleri bir yerleşkedeki oldukça büyük silah mühimmatını ortaya çıkarmış olsa da Yahudi Teşkilatı'nın aleyhinde ciddi anlamda delil oluşturabilecek bir şey bulamadılar.

Başta İngilizlerin kafası karışmıştı. "Teşkilatı Yahudi terörizmiyle ilişkilendirecek belgeleri bulmayı beceremedik. Beceremedik, eminim ki o belgeler biz ulaşmadan önce oradaydı," diye yakınıyordu bir askerî birliğin siyasi müfettişi Dick Catling. "Başaramadık, hiçbir şey elde edemedik."⁴⁰ Bu arada Fransızlar MİS'in Filistin'deki görevlisinden

gelen “biraz şaşkınlıkla” Britanya’nın teşkilatı terörizmle ilişkilendircek hiçbir evrak bulamadıklarına dair haberin keyfini sürüyordu.⁴¹ Siyonistler ile Fransız hükümeti arasındaki yakın ilişkinin tek kanıtı operasyon günü çekilmiş olan bir fotoğraftı. İngilizler tarafından en çok istenen iki isim, Yahudi Teşkilatı ve Haganah’ın liderlerinin bir kafede otururken çekilmişti. David Ben-Gurion ve Moshe Sneh iki bin milden fazla uzakta, Paris’teydiler.

Yine de Agatha Operasyonu’nun boyutları, henüz herhangi suç teşkil edilen bir kanıt bulunamadığından habersiz olan siyonistleri oldukça sinirlendirmişti. 1 Temmuz’da Sneh, Irgun lideri Menahem Begin’e bir mesaj yollayarak kaçırılan belgelerin incelendiğini varsaydığı Filistin’deki İngiliz üslerini bombalama emri verdi.⁴² 22 Temmuz’da öğle vaktini henüz geçmişken, Arap sütçüleri kılığına girmiş yedi Irgun üyesi otelin sıkı güvenliğini geçmeyi başararak tekerlekli süt konteynırları içerisindeki iki yüz elli kilogram patlayıcıyı doğrudan İngiliz üslerinde bulunan La Regence adlı kulüpten geçirerek otel mutfağına soktu. Otelden ayrılıp otelin köşesindeki Fransız konsolosluğunun önünde onları bekleyen arabaya atlayıp uzaklaştılar. 12.37’de patlayan bomba sonucu otelin güney cephesi çöktü. Toplamda doksan bir kişi ölmüş, kırk beş kişi yaralanmıştı.

Hayatta kalanlardan biri olan Robert Newton otelin beşinci katında çalışıyordu. “Sandalyemin arkasında duvar yerine boşluk vardı ve beşinci kattan düşme tehlikesiyle karşı karşıyaydım” diye anlatıyordu. “Asansör, yıkılmış olan duvarın öbür tarafındaki merdiven ve onlarla birlikte henüz ziyaret ettiğim sekreterin ve karılarımızın yokluğunda evimi paylaştığım iş arkadaşlarımdan odası da yok olmuştu. Tabii ki enkazın altında bir yerlerde, onun için çalışan sadık ve neşeli kızla birlikte ölü olarak yatıyordum.”⁴³

Sör John Shaw, “Neredeyse yüz kadar iyi eleman ve eski arkadaşımı kaybettim,” diye belirtiyordu acı biçimde. “Aralıklarla on bir yıldır Filistin’deydim: bu insanlar benim için çok şey ifade ediyordu; sadece İngiliz görevlilerine değil, aralarında kimi Yahudilerin de bulunduğu birçok sadık ve minnettar Filistinli için de. Yirmi aydır ayrılmaz bir yoldaş ve arkadaşım haline gelen polis eskortum, kendi Ermeni şoförüm ve bunlar gibi birçok alçak gönüllü insan ölenler arasındaydı. Onların

kokan bedenlerini enkazdan çıkarmak için kendi ellerimde kazdım ve üç gün içinde on dört arkadaşımın cenazesine katıldım.”⁴⁴ Ofisinde düşen avize sayesinde ölmekten kıl payı kurtulan Shaw kendini bombanın yerle bir ettiği odasına adımını atarken geri çekmeyi son anda başarmıştı. Sekiz ay öncesinde La Regence’in kendisi ve çalışanları için bir tehdit olduğuna dair uyarılmış fakat gece kulübünün kapatılmasına terörizm başladıktan bu yana görev dışında rahatlamak için yapılacak çok az etkinlik kaldığı gerekçesiyle karşı çıkmıştı.⁴⁵

İki gün sonrasında, “Tıpkı 1605’teki Barut Komplosu’nda olduğu gibi, İngilizler yine bodrumu kontrol etmeyi unuttu,” diye yazıyordu Kudüs’teki Fransız konsolosu, biraz fazla neşeyle.⁴⁶ İngilizleri Agatha Operasyonu sayesinde Yahudileri “şah mat” ettiklerini sanmakla suçluyordu. Fakat çok geçmeden kendini, tıpkı otele yapıldığı gibi Fransız konsolosluğuna da son dakikada bir uyarı telefonu yapıldığını, böylece kendi çalışanlarının tüm bina camlarını açarak parçalanan camların havada uçuşmasıyla oluşacak riski en aza indirdiğini inkâr etmeye mecbur halde buldu. İngilizlerin Yahudi terörüyle Fransızlar arasında bir bağlantı kurmaya çalıştığının gayet farkında olan Konsolos, bina camlarının bombanın yarattığı baskı rüzgârıyla açıldığı konusunda ısrarcıydı; dediğine göre uyarı telefonuysa patlama gerçekleştikten sekiz dakika sonra 12.45’te gelmişti.

Şimdiyse General Barker çalışanlarına tüm Yahudilerle ilişkilerini kesmesi gibi yersiz bir uygulama getirdi – “Yahudileri ırklarının en hoşlanmadığı şekilde cezalandırarak, ceplerine saldırıp onları ne kadar küçümsediğimizi göstererek” – ve yeni bir geniş çaplı arama düzenleme emri verdi.⁴⁷ İngiliz askerleri beş farklı silah deposu buldu, aralarından biri de Stern Çetesi’nin Tel Aviv’deki baş sinagogun bodruma istifledikleriydi. Keskin gözlü bir polis şefi, Stern Çetesi üyelerinin önde gelenlerinden İzak Şamir’i, haham kılığına girmiş olmasına karşın belirgin kaşlarından tanıdı. Ama bombalamadan sorumlu olan Menahem Begin’i bulamadılar. Tel Aviv’de, giriş kattaki evinin altında bulunan gizli bir bölmede saklanan Begin, evin bahçesinde bir İngiliz polis ekibi beklediği için neredeyse dört günü aç ve susuz geçirdi. Evi iyice aradılar; hatta bir ara arkasında olduğu duvarları bile yumruk-

ladılar. “O kadar sert vurdular ki,” diye anımsıyordu, “kendimi geri vurmamak için zor tuttum.”⁴⁸

Her ne kadar King David Otelі’nin bombalanması Filistin’deki İngiliz yönetimi için büyük bir açık olsa da olay siyasi açıdan Irgun ve Yahudi Teşkilatı’na doğru geri tepti. Saldırıya yapılan uluslararası kınamanın ortasında, teşkilat derhal her iki çeteyle de bağlantısını kesti ve her ne kadar öfkenin dinmesini sağlamasa da oteli uçuran “haydut çetesinin işlediği alçakça suç karşısında hissettikleri dehşeti” dile getirdi.⁴⁹ Ben-Gurion’un teşkilatla örgütler arasında bağlantı olduğunu inkâr etme çabaları İngiliz hükümetinin bulduğu belgeleri yayınladığı resmî raporu öne sürmesiyle, teşkilatın her iki örgütle de işbirliği içinde olduğu ortaya çıktı.

Teşkilat resmî raporu “belgeleri karıştırmakla” itham ederek ve İngilizlerin bunu asla yapmayacağını bilerek iddialarını kanıtlamak için İngiliz gizli servisinin belgelerini gün ışığına çıkarmasını talep etti.⁵⁰ Ama yürütme ekibindeki çoğu kişinin tutuklanmasıyla sersemlemiş olduklarından, daha çok konuşmaya razı olmaktan başka çareleri kalmamıştı.⁵¹ Bevin 25 Temmuz’da kabinesini “Yahudilerin bölünmeye razı olmaktan başka seçenekleri kalmadığından” haberdar etti.⁵²

Yahudi Teşkilatı’nın yüz seksen derecelik dönüşüyle Irgun ve Stern Çetesi’nin liderleri Begin ve Friedman-Yellin yalnız kalmışlardı. Ben-Gurion’un kendilerine sırt çevireceğinden emin olarak gözlerini yurt dışından alabilecekleri desteklere çevirdiler.

ÖZGÜR FİLİSTİN İÇİN AMERİKA İTTİFAKI

King David Oteli'nin bombalanmasından tamı tamına bir hafta sonra, Özgür Filistin İçin Amerikan İttifakı (The American League for a Free Palestine) adlı bir grup, *New York Post*'ta açık bir mektup yayımlayarak başkan Harry S. Truman'dan sözlerinin arkasında durmasını talep etti. Başkan, Britanya'dan yüz binlerce Yahudi'nin Filistin'e göç etmesine onay vermesini istemişti ve aradan geçen bir yılda herhangi bir sonuç alınamamıştı. "Avrupa'da bir buçuk milyon Yahudi, kana bulanmış gettolarda, geçici kamplarda, otobanlarda ve limanlarda bekliyor. Terk edilmediklerine, temel insan hakkı olan onur ve özgürlük içinde yaşama haklarının gözetileceğine dair siz Sayın Başkan'dan ve Birleşik Devletler'den bir işaret bekliyorlar."¹

İki yıl öncesinde Peter Bergson adında biri tarafından kurulan ve New York Batı Yakası 49. Cadde'de ofisi bulunan İttifak'ın meydan okumasının sebebi kan kokusu almış olmasıydı. Kasımdaki ön seçimler yaklaşıyordu ve Truman'ın başkanlığının tehlikede olduğu açıkça ortadaydı. Amerika, barışın ardından refaha kavuşmayı bekliyordu fakat gece gündüz demeden süren endüstriyel üretimin sonucu refah yerine işsizlik ve maaşlarda kesinti olmuştu. Kesintiler grevleri gündeme getirdi ve bunun sonucu da elektrik kesintileri oldu. 1946'nın başlarında Truman yönetimi, birçok askerin terhisinin erteleneceğini itiraf etmek zorunda kalmıştı. Eve dönenler ise her alanda kıtlıkla karşılaştılar, özellikle de konut bulmak zordu. Boşanma oranları arttı, Truman'ın popülerliği azaldı; seçimden kısa süre önce Cumhuriyetçi muhalefetin sloganı iki kelimedenden ibaretti. Kampanya posterlerinde "Yetti mi?" diye soruyorlardı.

Saygısız, öngörüsüz ve asabi Harry Truman, selefi Roosevelt'in yanına bile yaklaşamazdı. Truman, Roosevelt'in öldüğünü haber aldığı anda başkan yardımcılığı görevinin en fazla on ikinci haftasındaydı. Eski çiftçi, daha sonra, dünyadaki en güçlü ulusun başkanı olduğunu fark ettiği anı "insanın üstüne bir balya samanın düşmesi"ne benzetmişti.² Şaşkınlığı gözle görülebiliyordu. Çağdaşlarından biri ise Truman'ın resmî yemin törenini beklediği anı, "O kocaman deri koltuğa oturduğu an (...) bana oldukça küçük bir adam gibi göründü," diye tarif ediyordu.³ Roosevelt'in karısı Eleanor, bu işi yapabileceğine dair endişeleri olduğunu Truman'dan gizlemiyordu. Truman, kocasının ölüm haberini aldıktan sonra Eleanor'a yardım edebileceği bir şey olup olmadığını sormuştu. "Bizim senin için yapabileceğimiz bir şey var mı? Çünkü sıkıntıda olan sensin." diye karşılık vermişti kadın.⁴ Roosevelt'in tutarlı ve ikna edici politikaları, Truman tarafından uygulandığında başarısız ve sersemce geliyordu. İnsanlar, Roosevelt hayatta olsa ne yapardı, diye düşünüyordu. 1946 yazındaysa şakalar artık "Truman hayatta olsa ne yapardı?"ya dönüşmüştü.⁵

Seçimlerin yaklaşmasıyla Amerika İttifakı kasıtlı olarak Truman'ı hiçbir etkisi olmayan bir adam olarak gösterme çalışmalarına başlamıştı. Anglo-Amerikan Araştırma komitesinin nisandaki raporunun ardından herhangi bir gelişme yoktu. Attlee, Komite'nin önerilerini kabul etmeyi Yahudi terörist grupların silah bırakması şartına bağlıyor ve bu önerilerin iki ülkeden uzmanların katılacağı bir panelde tartışılması konusunda ısrar ediyordu. Truman bu fikre sıcak bakınca Britanya delegeleri üzerine tartışılması gerektiğini düşündükleri kırk üç başka maddeden oluşan bir listeye çıktılar karşısına. Uzmanlar en sonunda raporlarını yayımlamanın eşiğine geldiğindeyse, Birleşmiş Milletler'in garantörü olmasını teklif edecekleri, otonom Arap ve Yahudi bölgelerinden oluşacak federal bir yapı önerileri halka sızdırıldı ve iki tarafın da ağır eleştirilerine maruz kaldı. Truman, anlaşma konusunda yeterli ilerlemenin kaydedilmemesi ve siyonistlerden gelen baskının artması sonucunda kabinesine, Yahudilerden "bıktığını" ve "başlarına gelecekleri umursamadığını" söyledi.⁶

Ama Amerikan İttifakı'nın dikkatleri Britanya'nın sınırlayıcı göç politikaları ve Başkan üzerindeki baskıya çekmesinin ikinci ve hayati

bir sebebi daha mevcuttu. King David Otel'i'nin bombalanmasının hemen ertesi günü, Truman hayli güçlü bir açıklama yaparak, "tüm sorumluluk sahibi Yahudi liderlerini (...) insanların vahşice katledilmesini kınamaya" davet etti.⁷ Açıklamasına bombalamanın, Filistin'e olan Yahudi göçünü "haliyle geciktirebileceğini" söyleyerek devam etti. Amerika İttifakı, bu zorbalığın Amerikalılarda İngilizlere karşı sempati yaratacağından endişelenmekte haklıydı. Çünkü aslında oteli bombalayanlar Menahem Begin'in lideri olduğu Irgun örgütünün paravanıydı. "Peter Bergson" takma bir isimdi. Amerikan İttifakı'nı örgütleyen asıl dâhi Irgun üyelerinden Hillel Kook'tu.

Filistin'de hayli tanınmış bir hahamın oğlu olan Kook, ülkede bulunan beş milyonluk Yahudi nüfusun siyonist hedefleri gerçekleştirmeyi mümkün kılabileceğini düşünerek 1940'ta Amerika'ya geldi. Ne var ki oradaki siyonist güç olan Amerika Siyonist Acil Durum Komitesi'nin içinde bölünmeler olduğunu gördü. Eş başkanlar Haham Stephen Wise ve Hillel Silver taktikler konusunda ayrı düşünüyorlardı; Cumhuriyetçi Silver, Roosevelt'i köşeye sıkıştırmak için baskıyı arttırmak isterken, Roosevelt gibi Demokrat olan Wise bunu istemiyordu.

Kook iki isim arasındaki münakaşadan dolayı inancını yitirmişti. Siyonistlerin daha çok başarı elde edememesinin sebebinin bu bölünme olduğuna ikna olarak 1944'te Özgür Filistin İçin Amerikan İttifakı'nı kurdu. İttifak'ın amacı Filistin'deki Siyonistlerin giderek şiddetlenen militan tavırlarıyla örtüşüyordu; Irgun için para toplarken bir yandan da siyonistlerin Britanya'ya karşı verdikleri mücadele ile Amerikalıların bir buçuk asır öncesinde verdikleri bağımsızlık savaşı arasında paralellik kurarak siyonistlerin vahşi yöntemlerine sempati toplamak istiyorlardı. Amerikan İttifakı'nın Temmuz 1946'daki bir diğer sloganı ise şuydu: "Aynı Britanya tahakkümüne karşı gerçekleştirilen bir devrimle doğmuş bir ulus olarak biliyoruz ki ne kadar zor ve amansız bir mücadele vermek gerekirse gereksin, Yahudi Davut, Britanya Golyat'ını yenecektir."⁸ Bir hafta sonrasında Kook bir basın toplantısı düzenledi. "Dünyanın tüm medeni ulusları bu çatışmada bir taraf seçmelidir," diyordu. "Ya saldırgan Britanya'nın ya da kurban Yahudilerin safında olmalıdır."⁹

Kook'un en büyük avantajı bu görüşü desteklemek isteyen ünlülerin yardımını almasıydı. Frank Sinatra, Bob Hope, Marx kardeşler

ve Leonard Bernstein kampanyaya destek olan isimler arasındaydı. Eleanor Roosevelt de bunların içindeydi. Bahsi geçen isimler ve Kook'un saçtığı paralar İttifak'ın medyada yer almasını garantiledi. Washington D.C.'de de nüfuzu olduğundan emin olmak için, 1944'te Iowa'daki senato koltuğunu kaybeden eski Demokrat Senatör Guy Gillette'i işe aldı. Kendi ekibinden birinin yaptığı tanımla "örgüte hizmet eden muhtemel en yakışıklı adam" olan kır saçlı Gillette, Capitol Hill'i İttifak'ın arkasında durmaya ikna edecek çekicilik ve inandırıcılığa sahipti.¹⁰

Amerikan İttifakı ile Irgun arasındaki bağlantıdan henüz haberdar olmayan İngilizler, King David Otel'i'nin bombalanmasının hemen ardından Gillette'in Filistin'i ziyaret etmesine izin verdiler. Eski senatör, aynı yılın ağustos ayında, Birleşmiş Milletler'in federal bir Filistin devletinin garantörü olması teklifinin geri çekilmesi için çağrıda bulundu. Gillette, Truman'a yolladığı telgrafta, Anglo-Amerikan Araştırma Komitesi'nin raporunda öne sürülen bu teklifin "bu ulusu bağımsız bir devlet olmaktan çıkarıp Britanya İmparatorluğu'nun geçici bir mandasına dönüştüreceğini" söylüyordu.¹¹ Gillette, Filistin'den dönüşünde Britanya'nın Orta Doğu'ya istikrar kazandırdığı görüşünü yerle bir etti. "İngilizler oradan arındırılırsa Yahudiler ile Araplar arasında hiçbir düşmanlık kalmaz," diyordu.¹²

Ara seçimler yaklaşırken Kook, Filistin mevzusunun hem seçmenlerin hem de siyasetçilerin aklında iyiden iyiye yer etmesi için dâhiyane bir fikir buldu. Eylül 1946'da, sandığa gidilmesine tam dokuz hafta kala, Amerikan İttifak'ı Broadway'de yeni bir oyunun prömiyerini yaptı. *A Flag is Born* (Bir Bayrak Doğdu) tamamen Kook'un şov dünyasındaki bağlantıları sayesinde gerçekleşmişti. Ben Hecht'in kaleme aldığı, partiyonlarını besteci Kurt Weill'in yazdığı ve Quentin Reynolds'un anlattığı *A Flag is Born*, toplama kampından sağ çıkmayı başarmış üç Yahudi'nin Filistin'e ulaşma çabasını öykülüyordu. Tüm büyük güçler tarafından engellenen –en çok da Britanya tarafından– üç kişiden sadece Marlon Brando'nun canlandığı "David" son sahnede Filistin'e ulaşmayı başarıyordu. Brando, oyunun sonlarındaki doruk noktalarında seyirciye bakarak tekrar tekrar, "Neredeydiniz?" diye soruyordu. "Neredeydiniz (...) Katliamlar olurken neredeydiniz?"

Altı milyon insan yakılıp diri diri kireçlere gömülürken neredeydiniz? (...) Hiçbir yerde! Çünkü Yahudiler gibi ağlamaktan utanıyordunuz! Sessizliğinize lanet olsun. Şimdiyse azıcık konuşuyorsunuz. Yürekleriniz sızlıyor – ve Avrupa’daki Yahudilere verecek bir dolarınız var. Teşekkürler. Teşekkürler.”¹³

Kapanış sahnesinin ardından bir çağrıda bulunuluyordu. Her gösterinin sonunda tiyatronun müdürü ayağa kalkıp spot ışıklarının altında durur ve geceden elde edilen tüm gelirin hemen, Yahudi mültecileri Filistin’e götürecek gemilerin satın alınmasında kullanılmak üzere, telgrafla gönderileceğini açıklardı. Oyun sayesinde toplamda dört yüz bin dolar toplandı – İttifak’ın 1946’da yaptığı yedi yüz kırk bin dolarlık masrafın yarısından biraz fazla.¹⁴ Kapağında Filistin’e giden ilk Yahudileri 1776’daki Amerikan devrimcilerine benzeten illüstrasyon bulunan hatıra programı, aynı zamanda bu parayla neyin satın alınacağını da ipucunu veriyordu. Üzerinde Irgun’un amblemi vardı – Filistin ve Ürdün haritası üzerinde tüfek tutan sıkı yumruk figürü.¹⁵

Kook ve diğer siyonistler, Filistin’le ilgili politikalarının şehrin “Yahudi oylarını” kazanmak için yeterli olup olmayacağını bilmeyen Demokratları ve Cumhuriyetçileri ikna etmeye çalışırken, *A Flag is Born* New York’taki hararetli siyasi atmosferi daha da körükledi. Sonrasında Britanya yetkililerinden birinin belirttiği üzere, siyonistler “belirli bölgelerde kendi oy güçlerinin belirleyici olduğunu iddia ediyorlardı ve parti yönetimi de onlara inanmaya hazırdı.”¹⁶ New York’taki Yahudilerin fark yaratacak bir önem taşıdığı tartışma götürmezdi. Demokratlar, şehrin Cumhuriyetçi valisi Thomas Dewey 6 Ekim’de bir açıklama yapıp Filistin’e olan Yahudi göçünü destekleyeceğini duyurduğunda paniklediler. Truman’ın danışmanı David Niles, başkana Cumhuriyetçi valiyi gölgede bırakacak bir hamlede bulunmasını tembihledi. Truman da 4 Ekim’de –Yom Kippur (Kefaret Günü) arifesinde–, “kendi ayakları üzerinde durabilecek bir Yahudi devletinin” kurulmasını talep ederek tavsiyesine uydu.¹⁷ İki gün sonrasında Dewey daha da ileri giderek “yüz binlerce” Yahudi’nin Filistin’e gönderilmesine izin verilmesi çağrısında bulundu.

Truman’ın açıklaması kasım seçimlerinin sonuçlarını değiştirmeye yeterli olmadı. Dewey kolayca yeniden valiliğe seçilmiş ve Cumhu-

riyetçiler 1928'den beri ilk defa Kongre'de çoğunluğu ele geçirmişti. Truman, "bencil" Yahudi delegelerin yakasını bırakmayışından bıkmıştı. "İsa Mesih bile hayattayken onları memnun edemedi," diye yakınıyordu, "benim bir şansım olduğu nasıl düşünülebilir ki?"¹⁸ Gülünçtür ki sonrasında, Yom Kippur arifesindeki açıklamasının seçimlerle hiçbir ilgisi olmadığını söylemişti fakat o şubat ayında Bevin, Dışişleri Bakanlığı'ndan, Başkan'ın bu açıklamayı Dewey'i yenmek için yaptığını öğrendiğini açıklamıştı. Avam Kamarası'na, "Kendi sorununu yerel seçimlerin konusu haline getiriyorsa uluslararası ilişkileri yürütmede de aciz olacaktır," dedi.¹⁹ Bevin'in art niyetli açıklaması Truman'ı küp'lere bindirdi. Aynı gün Başkan'ın sözcüsü, Truman'ın açıklamalarının yeni olmadığını ve sadece "Başkan'ın Filistin sorununa adil bir çözüm getirme isteğini" yansıttığını belirten sitemkâr bir demeç verdi.²⁰

Yahudi devletine destek vermenin doğru bir politika olduğu Truman'ın gözünden kaçmamıştı. Politik tutumu sadece Amerikalı Yahudiler arasında değil, İsraililerin Vadedilmiş Toprakları yeniden ele geçirmesine yardım etmek isteyen inançlı Protestanlarda da yankı bulmuştu. Kook'un propagandasında her zaman Yahudilerden ziyade İbranilere değinmesinin sebebi buydu. Birçok Amerikalı için siyonistler kendileri gibi göçmendi ve siyahi Amerikalılar da Truman'ın ezilenleri desteklemesinden memnundu. 1947'deki seçimler gösterdi ki üç kişiden biri Yahudi devletinin kurulmasından yanaydı.²¹ Ve Britanya'nın da üstü kapalı bir şekilde ima ettiği üzere, Truman'ın politikası anti semitist Amerikalıların bile destekleyeceği bir karardı çünkü aksi takdirde Birleşik Devletler, Avrupa'nın sahipsiz Yahudilerine bir ev bulmak zorunda kalacaktı.

Stratejik hesaplar da önemliydi. Mart başlarında Truman, Temsilciler Meclisi'ni Washington'da toplayarak dış politika stratejisini açıkladı. Bir yıl öncesinde, dışişleri bakanlığından zeki bir genç yetkili olan George Kennan, Birleşik Devletler'in "Rusların genişleme arzusunu uzun soluklu, sabırlı, sert ve dikkatli şekilde önlemeye" yönelik bir politika geliştirmesi gerektiğini tavsiye etmişti.²² Başkan, hükümetin Yunanistan ve Türkiye'ye finansal yardımda bulunması gerektiğini –daha önceden Britanya'nın üstlendiği bir görevdi bu– söylüyor ve sonradan Truman Doktrini olarak bilinecek olan antlaşmanın ana hatlarını çiziyordu.

“Herhangi bir silahlı azınlık ya da dış güçlerce boyun eğdirilmeye direnen özgür insanları desteklemek Birleşik Devletler’in politikası olmalıdır,” diyordu. Amerika “özgür insanların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemelerine destek olmalıydı.”²³ Bu açıklamalar Sovyet Rusya’yı hedeflese de Filistin’deki Britanya varlığına da dokundurmada bulunuyordu; Truman bu “kaçıkların” “en ufak şansı yakaladıklarında, Filistin’i Stalin’e teslim etmelerinden” endişe ediyordu.²⁴

Amerikan İttifakı amacına ulaşmıştı. Birleşik Devletler’deki iki ana partinin Yahudi göçünü destekleme konusunda birbiriyle yarışmasını sağlamakla kalmamış, aynı zamanda Birleşik Devletler yönetimi ile Britanya arasındaki gerilimi artırmayı da başarmıştı ki süreç içerisinde bunun ne kadar önemli olduğu anlaşılacaktı. Amerika’nın tutumunu belirleyen Kook’tu, herkes onun argümanlarını benimsemişti. Hristiyan bir aktivist, Siyonist Konferans’a gönderdiği bir mesajda “Filistin’deki Direniş Hareketi’nin cesur kadın ve erkekleri, Boston Çay Partisi’ni gerçekleştiren Amerika’daki kolonistlerden ya da 1920’lerdeki İrlandalı isyancılardan daha radikal değildir,” diyor ve, “Filistin’deki Britanya zorbalığına karşı sürdürülen direnişin önümüzdeki zorlu günlerde de aynı ruhla –hatta daha güçlü biçimde– devam ettirilmesi gerektiğini” savunuyordu.²⁵

Aralık 1946’da Kook, benzer bir yöntemle, Irgun’un mücadelesi ile savaş dönemindeki Fransız direnişi arasında paralellikler kurarak Fransız sempatisini kazanmak için Paris’te Amerikan İttifakı’nın bir yan kolunu kurdu. İttifak Amerika’da Hollywood yıldızlarının imzalarını toplarken, Özgür Filistin İçin Fransız İttifakı (Ligue Française pour la Palestine Libre), Rive Gauche’un nikotin sever entelektüellerine, tahmin edileceği üzere, sigara tutuyordu; o kadar ki ofislerini de yakında olan St. Germain’deki Hôtel Lutétia’ya kurdular.

İttifak’ın en başarılı hamlesi, savaş sırasında Fransız Direnişi’nin gazetesi olan ve bir zamanlar editörlüğünü Georges Bidault’nun üstlendiği *Combat* gazetesi yazarları Simon de Beauvoir ve Jean-Paul Sartre’in desteğini almasıydı. Onlar sayesinde birçok yazar ve filozoftan destek gördüler ve görüşleri haftalık yayın olan *La Riposte*’da yer aldı. Direniş’in eski üyeleri de –bunların arasında en dikkat çekenleri Conseil National de la Résistance’da Bidault ile mücadele eden Edgar

Faure ve Daniel Mayer'dir— aralarına katıldı ve tabii savaş sırasında Yahudilerin Almanya'ya tehciri konusundaki suçlarını telafi etme telaşına düşen Fransız siyasetçiler de. Kook tüm bu farklı kesimlerle ilişkisi sayesinde en önemli temasını gerçekleştirdi: Bidault'yla görüşüp Irgun'un Yahudi devletindeki kutsal Hristiyan bölgelerini koruyacağına dair teminat verdi.

Britanya'nın tek bir adama davranış biçimi, büyük ihtimalle Kook'un tüm ikna çalışmalarından daha etkili oldu. Irgun üyesi Dov Gruner, Nisan 1946'da Ramat Gan'daki karakola yapılan saldırının ardından İngilizlerce, ağır yaralı olarak ele geçirildi. Çenesi oldukça kötü biçimde kırılmış ve nihayet duruşmaya çıkabilecek hale gelene kadar aylarca hastanede yatmıştı. Ama sonunda mahkemeye geldiğinde alınan sonuç hiç de sürpriz olmadı. 2 Ocak 1947'de idama mahkûm edildi. Britanya mahkemelerinin meşruiyetini tanımadığından dolayı, cezaya karşı çıkmayı reddetti. Gruner'ı böylesi farklı kılan Irgun'a katılmadan önce Britanya ordusunda savaşmasıydı. Macaristan doğumlu olup gençken Filistin'e yerleşen Gruner, 1939'da savaş başladığında Britanya için savaşımaya gönüllü olmuştu. Yardımcı birliğe gönderildiğinde ön saflarda çatışmak için birliğini bırakıp orduya tekrar katılmıştı. Sonunda istediğini yapıp ön saflarda savaşmıştı, önce Kuzey Afrika'da ardından da Avrupa'da.

İngilizlerin kendi özgürlükleri için savaşmış birini idam edeceği haberi uluslararası düzeyde şaşkınlık ve kınamayla karşılandı. Irgun, Gruner'ın idamını ertelemek için 26 Ocak'ta iki yetkili kaçırdı. İlki Sör Ralph Windham adlı bir hâkimdi, onu "nispeten sıkıcı" bir davanın görülmesi esnasında duruşma salonundan kaçırdılar. Gruner'ın idamının iptal edilmesinin ardından serbest bırakılan Windham, klasik müzik konusunda benzer zevkleri paylaştıklarını fark ettiklerinde "birbirlerine karşı oldukça dost canlısı" davrandıklarını aktardı.²⁶ Gruner şubat ve mart aylarında hücrede tutuklu kalmaya devam ederken Britanya hükümeti Araplar ile Yahudiler arasında bir anlaşma sağlamak için son ve başarısız bir girişimde bulunmuştu. Daha sonra yeni bir bombalı saldırı gerçekleşmiş ve kısa süreli sıkıyönetim ilan edilmişti. Sivil yasal süreç sürdürülürken Gruner, 16 Nisan'da, Philadelphia'daki kız kardeşi gelip onu son bir kez göremeden, herhangi bir uyarı olmaksızın

asıldı. Ölümünden sonra açılmak üzere bıraktığı mektupta, “Dinim için şehit olmak istemiyorum,” yazmıştı, “ama insanlarım için kendimi feda etmeye hazırım, tıpkı İsa Mesih gibi.”²⁷

Özgür Filistin İçin Amerikan İttifakı, aynı hafta verdikleri bir ilanda durumu “sinsi bir cinayet” olarak nitelendirip okuyucularını “Dov Gruner Anıtı’nı İnşa Etmek” için “Filistin Özgür Gücüne” bağış yapmaya çağırıyordu.²⁸ “Şu an doğru yerlere gönderilecek yedi buçuk milyon dolar Filistin savaşının kazanılmasını sağlayacak (...) Bu zafer bağışlar ya da dünya basınının yardımlarıyla kazanılmayacak. Kanları ve cesaretleriyle savaşan İbraniler tarafından kazanılacaktır (...) ve sizin dolarlarınızla.”

Ve dolarlar akmaya başladı. İttifak para için her yeri zorluyordu. Öyle ki Batı Yakası mafyasının üyeleri bir bağış toplama etkinliği bile düzenledi.²⁹ Aralarından biri, gangster Mickey Cohen, sonralarda İrgun için bir milyon dolar bağış topladığıyla böbürlenmişti; toplanan asıl miktar bunun onda biri kadardı muhtemelen ama yine de önemli bir miktar olduğu su götürmezdi.³⁰

İttifakın yaptıklarını giderek artan bir hiddetle izleyen Britanya hükümeti, çoktan Truman yönetimini bu ilanların basında yer almasını engellemesi için ikna etmeyi denemişti. May Kook *New York Post*’ta yeni bir açık mektup daha yayınladı, bu seferki Ben Hecht tarafından “Filistin’in teröristlerine” yazılmış bir mektuptu ve sonunda olan oldu.³¹ “Siz her Britanya mühimmatını patlattığınızda, Britanya hapishanesini kundakladığınızda, Britanya trenini havaya uçurduğunuzda, Britanya bankasını soyduğunuzda veya anavatanınızı işgal eden hain İngilizleri öteki tarafa gönderdiğinizde Amerikalı Yahudiler kalplerinde bir nebze olsun rahatlıyorlar. Tabii ki tüm Yahudiler değil. Yahudilerin tam bir birlik oldukları tek an Soykırım çukurlarında yattıkları andır.”

Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri, Amerika’nın Londra Büyükelçisi Lewis Douglas ile buluştuğunda, “İngiliz komünistler Britanya basınında aynısını yapsa ne hissederdiniz?” diye çıkıştı.³² Belli ki Douglas’a ittifakın reklamlarını engellemek için ne yapabiliyorsa yapması için “yalvarmış” ama başarısız olmuştu. Başlarda İngilizler, hükümetin Amerika’daki Yahudi lobisinden çekindiğini sanmıştı ama sonra daha başka bir sebebin etkili olduğu anlaşıldı. İngiliz bir yetkili

“Meselenin iç siyaset boyutunun ötesinde, asıl sorun Birleşik Devletler hükümetinin başvurulabileceği hukuksal yaptırımların olmayışıdır,” diye itiraf etmişti.³³ Sonuç olarak, İttifak basında ilanlarını yayımlamakla kalmayıp aynı zamanda kâr amacı gütmeyen bir yapı olduğu için vergiden de muaf hale geldi.

Truman sonraki ay ABD vatandaşlarını “Filistin’de yaşayanların tutkularını daha da alevlendirecek, Filistin’deki kanun ve düzeni göz ardı edecek ya da ülkede şiddeti teşvik edecek herhangi bir etkinliğe katılmaktan ya da bunlara yardım etmekten sakınmaya” çağırdı, ne var ki İttifak istifini bozmadı. Örgüt sözcüsünün, Truman’ın ricasını göz önünde bulundurup bulundurmayacağını soran bir gazeteciye cevabı kısa ve pervasızdı.

“Kesinlikle hayır,” dedi.³⁴

FRANSIZ VE SİYONİST ENTRİKALARI

Dov Gruner'ın 15 Nisan 1947'de idam edilmesinden saatler önce, iyi giyimli, şuh bir genç kadın, elindeki küçük mavi çantası ve gazete kâğıdıyla kaplanmış bir koliyle Sömürge Bürosu'nun Whitehall'deki ofisindeki bir güvenlik görevlisine acilen lavaboyu kullanıp kullanamayacağını sordu. Görevli isteksiz görününce çorabının kaçtığını ve düzeltmesi gerektiğini söyledi. Verilen bu detayla artan cömertliği –ya da muhtemelen harekete geçen hayal gücü– görevliyi yumuşatıp kadını bodrumdaki tuvaletlere yönlendirmesini sağladı. Temizlikçi koliyi klozet kapaklarından birinin üstünde bulduğunda kadın gideli saatler olmuştu. Koliyi alıp üzerine sarılmış gazeteyi yırtmasıyla eline bir tel geldi ve tuttuğu şeyin bir bomba olduğunu anladı. Patlamamasının tek sebebi zamanlayıcısının bozulmuş olmasıydı.

Aygıt, etkisiz hale getirildiğinde Scotland Yard'a iki önemli ipucu verdi. Bomba düzeneği Fransız yapımı yirmi dört dinamit lokumuna bağlıydı ve dinamit lokumlarının üzerinde de 1943'te Filistin'de hapishaneden kaçmış bir adamın parmak izleri bulunuyordu. Güvenlik görevlisi diğer bir önemli detayı hatırladı. Paketi bırakan telaşlı kadının İngilizcesinde Fransız aksanı hissediliyordu. Özel Birim'den Başkomiser Jones acilen Paris'e uçtu. Gazeteler üstü örtülü olarak "belli araştırmaların ardından" Fransız polis teşkilatının önemli memurlarıyla bir toplantı yapmak için gittiğini yazdı.¹ MI6'in Paris bürosunun saygın müdürü John Bruce-Lockhart ile de konuşmuş olmalı.

İngiliz gizli servisi, Irgun ve Stern örgütlerinin Londra'da saldırı gerçekleştirmesini bekliyordu ancak ülkedeki giderek artan komünizm tehdidine odaklanmış olan Bruce-Lockhart kulaktan dolma bilgilerden fazlasını öğrenememişti.² Bureau Noir'dan Albay Alessandri kendisiyle görüşmek istediklerinden haberdar olup Fransa'ya döndükten sonra,

Filistin'deki İngiliz gizli istihbarat görevlileri, "Paris'te Fransız ve siyonist entrikalarını takip etmenin Orta Doğu'da olduğu kadar kolay olmayacağından" endişe etmeye başladılar ve sonrasında da anlamlı bir istihbarat elde edememeleri haklı olduklarını gösterdi.³ 1947'nin başında, Paris MI6 merkezi, Fransız Sûretê'nin Menahem Begin'i Paris'te gördüğünü bildirmişti. Bir ay sonrasında Irgun'un liderinin görünüşünü değiştirmek için estetik ameliyat olduğunu ekleyip, "yeni yüzünün nasıl görüldüğüne dair bir bilgiye sahip olmadıklarını" kabul etmişti.⁴ Tüm bu süreçte Tel Aviv'de olan Begin şüphesiz görünüşünü değiştirmek için kısmi çaba harcamıştı fakat yaptığı tek şey sakalını uzatmaktı.

Tüm bunlar Başkomiser Jones'un gelişinin memnuniyet yaratmasına yol açtı çünkü nihayetinde elinde somut bilgilerle gelmişti. Bruce-Lockhart ve Fransızlara bombanın üzerinde parmak izleri bulunan kişinin Stern Çetesi'nden Yaacov Levstein olduğunu söylemişti.

Rusya doğumlu, otuz yaşındaki Levstein, çetenin Şubat 1942'de kendisini ele vermesi üzerine gerçekleşen ilk baskında yaralanıp tutuklanan dâhi bir bomba imalatçısıydı. Hastanedeki yatağından kalkıp istemeden de olsa polisleri Stern'in Tel Aviv'de saklanmakta olduğu yere yönlendiren ve İngiliz Dedektif Geoffrey Morton'un çetenin karizmatik liderini vurarak öldürmesine yol açan da onun annesiydi. Levstein yaraları iyileştikten sonra ömür boyu hapse mahkûm edildi fakat cezasının çok azını çekti. Sekiz ay sonra kaçtı ve savaş bitene kadar kanun kaçağı olarak kaldı; savaş bitince de Filistin'den Mısır'a, oradan da Fransa'ya gitti. Kaotik ve bitkin, sempatizanlarla ve bol miktarda silahla dolu olan ülke, Britanya'ya karşı yeni bir cephe açmak için mükemmel bir yerdi.

Paris'e gelir gelmez Levstein, Quai d'Orsay'a gitti ve Alessandri ile iletişime geçmeye çalıştı, ne var ki Fransız ajanın geçici olarak Tunus'a gönderildiğini öğrendi. Daha sonra o dönemi anlatırken, bir ay kadar sonra otel görevlisinin önemli görünen birinin kendisiyle görüşmek istediğini söylediğini hatırlayacaktı. "Hemen ceket ve kravatımı üstüme geçirdim," diye hatırlıyordu Levstein, "ve aşağıya indim. Uzun boylu, aristokrat görünümlü bir Fransız bastonu, monoklü ve şapkasıyla orada duruyordu. Kimliğimi doğruladıktan sonra beni eski bir dostmuşçasına kucakladı. Birkaç dakika sohbet ettik ve bazı Fransız

kurumlarıyla pazarlıklara başlamak için iletişime geçeceğini söyledi.”⁵ Levstein, Albay Alessandri’nin kendisini bulduğunu Filistin’e bildirdi.

Levstein ve Alessandri birkaç gün sonra tekrar buluştular. O zamana kadar Stern Çetesi’nin Beyrut’ta Fransızlara çalışan özel casusu Gabriel Messeri de Levstein’a katılmış ve Alessandri de onlara Fransa’nın ilk Yahudi lideri olan, eski başbakan Leon Blum’un avukatı ve danışmanı Andre Blumel’i getirmişti. Levstein ve Messeri, Alessandri ve Blumel’den “Londra’ya karşı savaş için cephane ve gizli bir üs” talep ediyordu.⁶ Levstein’a göre, “Blumel, bize LEHI (Stern Çetesi) ile anlaşma imzalamaya prensipte hazır olduklarını söylemek için Fransız hükümetinden yetki aldığını ve konunun üzerine etraflıca çalışmak için sadece birkaç güne ihtiyaç duyduklarını söyledi.” Her ne kadar nihayetinde Blumel antlaşmayı Fransız hükümetinin “Britanya’yla siyasi sorunlar yaşayabileceği için” iletmediyse de, Fransızların hâlâ el altından yardım yapılıp yapılamayacağını araştırdığını belirtti. “Umuyordu ki LEHI Britanya’yla olan mücadelesinde ihtiyacı olan tüm yardımı alacaktı.”⁷ Karşılığında da Stern Çetesi’nin Britanya’ya Fransa üzerinden saldırı gerçekleştirmeyeceği konusunda anlaştı.

Bunun yanı sıra Levstein başka bir Rus Yahudisi ve şair olan, Yahudi direniş örgütü Armée Juive’nin Ocak 1942’deki kuruluşuna yardım eden David Knout adında bir adamla da iletişime geçti. Vichy hükümetinin Yahudileri kamu alanlarında bulunmaktan men etmesi ve Temmuz 1942 itibarıyla Almanya’ya tehcir etmeye başlamasıyla Fransa’daki Yahudiler Direniş’e katılmak için her teşviki kullanmışlardı ki burada da olağanüstü biçimde hayati rol oynadılar. Armée Fransa’daki Yahudileri ülke dışına çıkarıp içeriye para sokarken, Yahudilere ihanet eden köstebekleri de öldürmeye çalıştılar. 1943 sonbaharında, Direniş’in en güçlü olduğu, Güneydoğu Fransa’nın sarp bir bölgesi olan Montagne Noire’da kendi “maquies”^{*} sini kurdu. Fakat Knout için Armée’nin daha önemli bir görevi de vardı. Savaş sona erdiğinde Filistin’de bir Yahudi devleti kurmayı bekliyordu. Yahudiler için şöyle yazıyordu: “Ya kolektif biçimde hayata dönecekler ya da bireysel olarak yok olup gidecekler.”⁸

* İkinci Dünya Savaşı yıllarında Fransız Direnişî doğrultusunda hareket eden gerilla grupları. Genellikle taşrada etkin oldular. (yay. n.)

Knout on dokuz yaşındaki güzel kızı Betty'yi Levstein'a yardımcı olması için öne sürdü. Betty zaten Armée için hayatını riske atıyordu; büyük ihtimalle Armée'nin lideri Jacques'dan esinlenerek Elizabeth Lazarus takma adını kullanıyordu. Levstein ve Betty Knout birlikte Armée'nin savaş zamanındaki ağını canlandırıyor, gizli silah depoları belirliyor, yeni üyeler kazanıyor ve *L'Indépendance* adında bir bülten yayınlıyordu. Ocak 1947 sayısında "yaklaşımımız basit" diyorlardı. "İşgal edilmiş bir ülkede el altından çalışmak: görünmez, yakalanması zor askerlerin devasa emperyalist makinenin temellerini çürütmeye çalıştığı bir yeraltı savaşı."⁹

Levstein aynı zamanda Hillel Kook'un Özgür Filistin İçin Fransız İttifakı'na henüz üye olmuş Jean-Paul Sartre'in da desteğini aldı ve Sartre'in Sorbonne'daki öğrencilerinden biri olan Robert Misrahi'yi Britanya topraklarındaki ilk bombalamayı üstlenmesi için takımına katmayı başarmıştı. Misrahi 7 Mart'ta bombayı –omuz vatkalarının yerine jelatinli dinamit yerleştirilmiş bir mont– Londra'nın Trafalgar Meydanı'nda askerlerin gittiği bir kulüp olan Colonies Club'a yerleştirdi. Polis patlamadan gaz sızıntısını sorumlu tutarken, ertesi gün Stern Çetesi patlamayı üstlendi ve saldırıların Britanya'nın Filistin'den çekilene kadar devam edeceğini açıkladı.

Levstein sonralarda "sofistike ve hayal gücünü zorlayan bir planın hiçbir güvenlik önlemiyle durdurulamayacağını" yazmış, Misrahi'nin misyonunu kolaylıkla taşımasından memnundu.¹⁰ Göz önünde bulundurmadığı şey ise hazırladığı bombalardan birinin patlamaması halinde ne olabileceğiydi. Sonuç olarak, sonraki bombası patlamadığında Londra'daki Özel Birim'den Jones'un elinde yeterli delille Paris'e gelip Fransızların kendisini yakalaması için baskı kurmasına yol açtı. *Le Monde*, 18 Nisan'da, İngilizlerin Kolonyal Ofis'te bulunan bir bombayla ilgili Fransız bir kadının peşinde olduğunu duyurdu. Bu noktada aradıklarının Betty Knout olduğunu bilmiyorlardı.

Fransız polisini Yahudi terörünün peşinden gitmeye ikna etmek zor işti, çünkü dönemin İçişleri Bakanı Edouard Depreux siyonistlere sempati duyuyordu. Hayatı boyunca sosyalist olan Depreux aynı zamanda eski başbakan Blum'un büyük hayranıydı. Savaş sırasında her gün idam edilmeyi beklediği Buchenwald ve sonrasında Dachau'da iki

yıl geçiren Blum, King David Otel'i'nin bombalanmasının ardından Yahudi terörizminin "isyanın çaresiz bir biçiminden başka bir şey olmadığını" söylemişti. Eski Fransa Başbakanı, Britanya'yı "birbiri ardına tüm umut yollarını kapayarak Filistin Yahudilerini ve tüm dünyadaki siyonistleri" terörizme yöneltmekle suçluyordu.¹¹

Depreux aynı çizgiyi takip etti. 1946'da, Güneybatı Fransa'da Siyonistlerce yapılan bir silah teslimatı polisler tarafından basılınca olaya müdahale edip silahların Filistin'e gönderilebilmesi için saliverilmesini emretti. Yanı sıra 1947 baharında Fransız hükümetinin ülkeyi terk edenlerin vizelerini kontrol etmeye çok da çaba harcamalarına gerek olmadığı kanaatinde önemli rol oynadı. Irgun ve Stern Çetesi'nden beş üyenin Eritre'de tutuldukları Britanya hapis kampından kaçıp Fransız kolonisi olan Cibuti'ye sığındıklarında onlara Fransa'ya sığınmayı teklif eden de Depreux idi. Beş kişiden biri olan İzak Şamir, Toulon'a vardıklarında Quai d'Orsay'ın ona ve Stern Çetesi'ndeki komutanı Arie Ben-Eliezer'e nasıl "mümkün olan en sıcak karşılamayı" yaptığını anlatıyordu. "Lehi ve Irgun'dan eski dostlar vardı; Arie ve bana Fransa'da istediğimiz kadar kalmak için izin verilmişti."¹²

Britanya'nın Betty Knout'u aradığı ortaya çıkıp Direniş içindeki görevi tamamlandığında, hemen anlaşıldı ki Surete onu bulmak için pek de enerji sarf etmeyecekti. Parisli gazetelerden birinin Scotland Yard ile Sûreté arasındaki gerilimi betimlediği üzere, "İlki Betty'yi yakalamaya çalışırken, ikincisi kurtarmaya uğraşıyordu."¹³ Başkomiser Jones'un Paris'e ayak basışından beş hafta sonra Fransız polisi Latin Quarter'ın yakınlarındaki bir eve baskın düzenleyip, bazıları Sorbonne'a kayıtlı olan beş öğrenciyi tutukladı. Evde, Kolonyal Ofis'teki bombayla örtüşen plastik patlayıcı ambalajları ve bomba yapım ekipmanı bulunduyorsa da, ne Levstein ne de Knout'tan bir iz vardı.

Blumel'e verdiği Fransız topraklarından savaş başlatmayacağına dair sözü tutan Levstein, İngiliz siyasetçilerin adreslerine gönderilmek üzere hazırlanmış bombalı mektuplarla dolu bir sırt çantasını Fransız Alpleri'nin İtalya'ya bakan tarafına götürecek bir kurye buldu; böylece mektuplar Turin'den postalanabilecekti. Mektuplar Britanya'ya haziranın ilk haftası vardı ve şanslılardı ki bombaların hiçbirisi patlamadı; çünkü sonradan yapılan testlerde ortaya çıktı ki paketlerin aldatıcı

inceliğine karşın Levstein çelik bir tabakada delik açabilecek kadar güçlü bombalar yapmıştı. Maliye Bakanı'nın sekreteri elindeki mektubun açıkça ısınmaya başladığını hissetmiş ve mektubu getiren postacı mektubu elinden çekip yangın kovanının içine fırlatmıştı. Anthony Eden kendi mektubunu, eski okulu Eton'daki 4 Haziran kutlamalarına yaptığı ziyaret boyunca tüm gün yanında taşımıştı. Mektubu en az hak eden alıcı Güney Londra'nın Gipsy Hill bölgesindeki Norwood ve Dulwich Kuru Temizleme'nin sahibiydi; talihsizliği, haznedar olan Arthur Greenwood ile aynı adı taşıyor olmasıydı. Mektubu alan bir diğer isim ise, ilginçti ki Louis Spears'dı.

Bu sırada hem Levstein hem Knout tutuklandı. Daha fazla bomba mektubu ve bölgeyi ziyaret eden bir Britanya muhribini havaya uçurmak için Belçika'ya geçmeye çalışırken Belçika sınır görevlileri tarafından durdurulmuş, Knout'un dinamitten yapılmış bir korse giydiğini ve kamyonetlerinin Britanya'ya gönderilenlerle bire bir aynı olan bombalı mektuplarla dolu gizli bölmeleri olduğu fark edilmişti. Knout, Kolonyal Ofis'te görüldüğü mavi çantayı taşıyordu.

Britanya hükümeti hem Levstein hem de Knout'un kendilerine iade edilmesi için baskı kurmaya başladı, fakat Belçikalılar suçun "siyasi" olduğu gerekçesiyle bu isteği reddetti. Siyonist avukat Andre Blumel ikisini de ziyaret etti ve savunmalarını hazırladı. Aynı yılın eylülünde Mons'taki bir mahkemede Knout bin frank para cezası ve on iki ay hapse mahkûm edildi. Sınırın ötesine geçirmesi için patlayıcıların çoğunu Knout'a veren Levstein ise sekiz ay ve Knout'un para cezasının yarısına çarptırıldı. Mahkûmiyeti, en azından, en şeytani düşüncesinin –Londra'nın su kaynaklarını, Paris'teki Pasteur Enstitüsü'ndeki sempatizanlar tarafından tedarik edeceği kolera bakterisiyle zehirlemek– gerçekleşmeyeceği anlamına geliyordu.

Hapiste geçirdiği süre göz önünde bulundurulunca, Levstein dört ay sonra salıverildi. Ama bombacı Fransa sınırını geçince tekrardan tutuklandı. "Senin hakkında her şeyi biliyorum. Benden bir şey saklayamazsın," diyordu getirildiği karakolun şefi. "Söyle bakalım, aramızda kalacak, gerçekten İngilizleri öldürmeye çalıştın mı?" Levstein, Stern Çetesi ile olan ilişkisini inkâr etmeye çalışınca konu beklenmedik bir yere evrildi. "Bir İngiliz buldun mu öldüreceksin, nerede olursa," dedi

polis şefi. “Hastalık derecesinde yalancılar ve dünyayı da bu şekilde yönettiler. Kendi gözlerimle gördüm. Ben de Gaulle’ün Özgür Fransa Ordusu’na Lübnan ve Suriye’de hizmet ettim. Doğu Akdeniz’de İngilizlere yardım etmek için kanımızı döktük, onlar da Lübnan’la Suriye’yi aldıkları an bizi köpek gibi attılar.”¹⁴ Böylece bir şişe şarap alıp hem Levstein’a hem kendisine bir kadeh doldurdu.

Levstein’in Paris operasyonu suya düşmüştü ama Irgun hâlâ aktifti. Kudüs’teki İbrani Üniversitesi felsefe mezunu olan liderleri Eli Tavin, Lord Moyne cinayetini takiben, terörist örgütlerin yasaklanması sürecinde Haganah tarafından yakalanıp işkence görene kadar oluşumun Filistin’deki başkanıydı. Ben-Gurion’un savaşın sonunda Haganah’ın Irgun ve Stern Çetesi ile işbirliğine gitmesini emretmesiyle serbest kalan Tavin, sürülen Yahudileri terörist olarak eğitip illegal yollarla Filistin’e sokmak için İtalya’ya gitti. Ekim 1946’da genç bir Güney Afrikalı Yahudi olan Samuel Katz’ın kendisiyle iletişime geçtiği güne kadar orada kaldı. Katz’ın ayakkabılarının topuklarından birinde Tavin’e Paris’e gidip Irgun’un oradaki liderliğini üstlenmesi için gizli bir mesaj bulunuyordu. Bundan önce, o sıralarda Britanya’nın Filistin’e Yahudi göçünü engellemek için merkez olarak kullandığı Roma’daki Britanya elçiliğini bombalayacaktı.

31 Ekim’in erken saatlerinde, Irgun, Britanya elçiliğinin önüne iki bavul dolusu patlayıcı bıraktı. Sonucunda meydana gelen patlama binanın cephesine zarar verdi ama daha da önemlisi, İngiliz siyasetçi ve askerlere yağmaya başlayan tehdit telefonları, Britanya gazetelerinde kaygı verici manşetlere sebep oldu. Tavin’le buluşmasından sonra Roma’daki saldırıların Britanya başkentindeki etkilerini görmek için yola çıkan Katz, billboardlarda “Irgun Londra’yı tehdit ediyor” yazılarını görünce hayli memnun olmuştu.¹⁵ Daha sonra belirttiği üzere, bu Irgun’un o anki saldırı gücünün oldukça vahşi, dolayısıyla da yararlı, bir abartısıydı. “1947 baharına kadar orada saldırılara dair özel bir plan bile yoktu, zaten İngiltere’deki kimse de bu işi yürütemezdi.”

Tavin Paris’e vardığında gördü ki selefi Shumel Ariel Fransız hükümetiyle, Stern Çetesi’nin Alessandri aracılığıyla yaptığına benzer bir mutabakata varmış. Irgun ve Stern Çetesi Britanya’ya yapılacak saldırıların Fransa üzerinden olmaması kaydıyla Paris’i üsleri olarak

kullanabilirlerdi: Prenses Elizabeth'in –şimdiki kraliçe– 1948'de ziyareti öncesi, Fransız polisi Irgun ile yüz yüze bir görüşme yapıp onu öldürmeye çalışmayacaklarından emin oldular. Ariel de diğer Irgun cephesi olan Özgür Filistin İçin Fransız İttifakı'nın da üssü olan, St Germain'deki büyük otel Hôtel Lutétia'ya yerleşti. Konaklama yeri seçimi Irgun liderliğinin Ariel'in yerine Tavin'in geçmesi kararında etkili oldu –Ariel yoksullukla boğuşan bir örgüt için fazlasıyla savurgan yaşıyordu– ama aslına bakarsanız mekân ilham vericiydi. Savaş sırasında Alman askerî güçleri tarafından el konulan otel, şimdilerde toplama kamplarından kurtulup Fransa'ya geri dönen eski mahkûmlar için bir ev olmuştur. Hayatta kalanlar, otel lobisinin hemen dışındaki geniş tahtalara kayıp aile ve arkadaşlarının fotoğraf ve eşkâllerini asardı. Soykırım'ın boyutları burada açığa çıkıyordu: Lutétia, Irgun'un Filistin'deki emelleri adına destekçi toplaması için ideal bir yerdi.

Tavin'e yanaşan ilk kişi ölüm kamplarından kurtulan biri değil, otuz üç yaşındaki New Yorklu bir hahamdı. Baruch Korff ABD'ye göç ettiğinde on iki yaşındaydı. Savaş başladığında Kook'un Özgür Filistin için Amerikan İttifakı ile yakınlaşmaya başladı ve İttifak'ın ve benzeri örgütlerin Kamu Suçları Bölümü'nce verilen sokakta stant açma izinlerinden kendi paylarına düşeni alma görevini üstlendi. Belli ki ikna edici bir adamdı. Daha sonra, kent için çalışan bir kadın "Bölüm'deki 'üst kademelerin' ve belediye görevlilerinin, Yahudi gruplarının daha uzun süreliğine barış standı açması için düzenlemeleri esnettiğini ve sevilen gruplar için uzun süre öncesinden tarihleri ayırttığını" söyledi.¹⁶

1947 yazının sonlarında Korff, Yahudileri Filistin'e paraşütle sokmak gibi ahmak bir planda ilerleme kaydedip böylece Britanya'nın deniz yoluyla olan Yahudi göçünü önleme çabalarını boşa çıkarıp çıkaramayacağını anlamak üzere Paris'e geldi. Lakin Vadedilmiş Topraklar'a yağın Yahudiler fikrini Fransa'nın dışişleri bakanına sunduğunda nazikçe reddedildi. Böylece Korff planlarını tersine çevirdi. İlk propagandasını ve mektup bombalarını atmak üzere özel bir uçak tutmaya karar verdi. "Majestelerinin tahtını Yahudi kanına batırıp Arap yağıyla parlattığını" ve tüm alıcıların Britanya hükümetini "İsrail'i derhal terk etmesi" için baskıya almasını salık veren el ilanlarından on bin kopya hazırlayan Korff, bir pilot tuttu ve Paris'in on mil dışındaki pistte, 4 Eylül'ün

erken saatlerinde onunla buluşması için randevu verdi.¹⁷ Fakat Fransız Sûreté'sine olayı ihbar eden pilot, Korff'la buluşmaya gittiğinde, teknik eleman kılığına girmiş yirmi kişilik polis ekibi tarafından yine Korff'la birlikte tutuklandı.

Öbür yandan Fransızlar, Fransa'nın güneyinden Filistin'e düzenlenen büyük çaplı, yasa dışı göçü önlemek adına hiçbir çaba göstermediler. Aynı yılın mart ayında Fransız kabinesi ülkeyi terk etmek isteyen kişiler için sıkı kontroller yapmamaya karar verdi; doğuracağı sonuçlar ise aşikârdı. Ayın sonu gelmeden Britanya Büyükelçisi Duff Cooper, "Yahudilerin Filistin'e illegal geçişi konusundaki Fransız umarsızlığını" protesto etmek üzere Quai d'Orsay'ı ziyaret etti.¹⁸ Görünürde sempatik davranan Bidault, Copper'a yardım etmek adına herhangi bir şey yapmamaya devam etti. Bir gazete bir grup Yahudi özentisi göçmen ile bir polis memuru arasında 1947'de geçen konuşmayı alıntılar. Polis nereye gittiklerini soruyor, grubun lideri de elindeki toplu vizeyi uzatarak, "Bolivya'ya gidiyoruz," diye cevaplıyordu. Polis belgelere bir göz atıp geri uzatırken, "Güzel bir ülke," diyordu. "Çok iyi bilirim. Suriye'de üç sene hizmet ettim."¹⁹

Kısa sürede Avrupa'nın dört bir yanındaki Yahudiler Güney Fransa limanlarından kalkan gemilere binmek için ülkeye akın ediyordu. 1947'nin ortalarına gelindiğinde her gece yüz ila beş yüz Yahudi taşıyan kamyonlar limanlara varıyordu. Başlarda Fransız sınırlarına geçişlerini huduttan geçecek malların az olduğu ve görevlilerin mümkün olabildiğince sessiz bir hayat sürmeye çalıştıkları hafta sonlarına denk getirmeye çalışıyorlardı. Nihayetinde fark ettiler ki birçok görevli oldukça sıcakkanlıydı. Tıpkı balıkçılar, liman işçileri ve limanlardaki posta görevlileri gibi. O kadar ki bir noktada komünistler bir Yahudi konvoyunun Marsilya'ya ulaşabilmesi için nakliye işçilerinin grevini bile yarıda kesti.

Limanlarda mültecilerin Haganah'ın göç bölümü olan Mossad ile ayarladığı oldukça farklı türlerdeki gemilere binilmesine yardımcı olunuyordu. Haganah'ın Paris'teki adamı aldığı taşıtların denize uygunluklarını görmek istediğinde "her neyse, Columbus Amerika'yı 49 tonluk mavnayla keşfetti," dedi.²⁰ Fransız gazetelerinin okuyucuları, Haganah'ın yola çıkmak üzere olan gemilere yerleştirdiği gazeteciler

aracılığıyla öğrendikleri, göçmenlerin Filistin'e giderken izledikleri yoldan memnundular. Aralarından Pierre Joffroy *Le Parisien Libere'*de şöyle yazıyordu: "Eğer yüz yaşıma kadar yaşarsam, pislik ve kan, feryat ve küfürlerle kaplı getto Theodore Herzl'de ölümün kol gezdiği uğursuz saatleri asla unutmayacağım."²¹

Britanya insan trafiğini durdurmak için sıra dışı önlemler aldı. 1946'nın sonunda hükümet yardım için MI6'e başvurdu; onlar da gemilerin su ve yiyecek kaynaklarıyla oynamaktan, uydurulmuş yeni bir Arap terörist örgütünün üzerine atılabilecek kundaklara varan geniş bir plan yelpazesıyla çıkageldiler. 14 Şubat 1947'de hükümet boş gemilerle Fransız değil İtalyan sularında saldırılar düzenlenmesine izin verdi. Beş gemi saldırıya uğradı.²²

Marsilya'dan yola çıkan gemilerin en ünlüsü daha önce President Warfield adıyla Baltimore, Chesapeake Körfezi'nden yola çıkan, şimdiki adıyla *Exodus*'tu. Kaptanı Gdansk doğumlu, Londra'da denizci olup sonrasında Palmach'ın kız kardeşlerinin denizci birimi Palyam'a katılmak üzere Filistin'e giden Yitzhak Aharonovitch'ti. Aharonovitch, belki de başka profesyonel denizci olmadığından, Palyam'da rütbe basamaklarını hızlıca tırmandı. 1946'nın sonunda, motorlarının da yenilenmesini kapsayan, buharlı vapurun tamirinin başında durmak üzere Baltimore'a gönderildi. Aharonovitch'in yönetimi ve Honduras bayrağıyla, President Warfield Atlantik Okyanusu'nu geçip, 12 Haziran 1947'de Marsilya kıyılarına ulaştı. Dov Gruner'in idamı üzerine Haganah, basının gözleri hâlâ olayın üstündeyken Britanya'yı ağır bir eylemle kışkırtmak istiyordu. Adı *Exodus* olarak değiştirilen President Warfield da emellerine araç olacaktı.

Marsilya'dan ihtiyaçlarını alan Aharonovitch, *Exodus*'u batıya, Sete Limanı'na, yolcularını almaya yönlendirdi. Liman Yahudilere yardımseverlikleriyle tanınıyordu. Bölgedeki yerel sorumlu, oğlu savaş sırasında Gestapo tarafından öldürülen ve aynı zamanda kuzeni şehrin valisi olan, Yahudi Ulaştırma Bakanı Jules Moch idi. Üç ay boyunca dört bin beş yüzden fazla yolcu gemiye bindirildi. Haganah'ın seçtiği bu insanlar, çok yakında tüm gözlerin kendilerine çevrileceği göz önünde bulundurularak tercih edilmişti. Seçilenlerden birinin sonralarda söylediği üzere, geminin büyük oranda hamile kadınları, küçük

çocuklu anneleri, yaşlı ve hastaları taşıdığı bilinen bir şeydi. Üç katlı ranzalara istiflenen insanlar 12 Haziran'da yola çıktı. Aharonovitch'in planı Filistin kıyılarına mümkün olduğunca yaklaşıp ardından Kraliyet Donanması'ndan hızlı davranarak hırpani görünümlü geminin motorunu azami seviyeye getirmektir – tam yirmi deniz miline.

Britanya hükümeti bir çatışmanın kapıda olduğundan haberdardı. Güney Fransa'daki ajanları, Mossad'ın elinde otuz bin kadar yerinden edilmiş insanın gemilere binmeye hazır olduğunu bildirmişti ve MI6'nın elinde *Exodus*'u takip eden, sabotajcılarla dolu bir yat vardı. Fakat o tarihte, Dışişleri daha fazla sabotaj yapılmasını veto etmiş ve MI6'e bu aracı yok etmesi için hiçbir izin verilmemişti. *Exodus*'un Filistin'e yola çıktığı 12 Haziran'da Bevin anında Bidault'ya resmî şikâyetle bulundu. Bidault geminin Kraliyet Donanması tarafından durdurulması halinde yolcuların Fransa'ya geri dönebileceğini ima etmesi üzerine, Britanya hükümeti Haganah'ın meydan okumasına karşılık vermeye karar verdi. Koloni Bakanı Arthur Creech Jones, Filistin'deki Britanya Yüksek Sorumlusuna *Exodus*'un yolcularını geri çevirmesini, böylece “*refoulement* (sindirme) prensiplerinin açıkça uygulamasını” emretti.²³

Her ne kadar Creech Jones'un ön gördüğü gibi vuku bulmasa da Britanya'nın durumla baş edışı defetme içeriyordu. *Exodus* Akdeniz boyunca Kraliyet Donanması'nca takip edildi fakat Aharonovitch hiçbir an için tam gaz ileri komutu veremedi. 18 Haziran'ın ilk saatlerinde iki Britanya muhribi henüz uluslararası sulardayken, Gazze'nin yirmi mil ötesinde, başı belada olan gemiyi sıkıştırdı. İngiliz denizciler sopalarla gemiye bindi, gel gör ki gemideki Yahudiler ellerindeki silahları onlara çevirip gaz bombası, havai fişek ve biber gazı tenekelerini fırlatınca, İngilizler de ateş açtı.

Güvertenin altında Aharonovitch hâlâ gemiyi kıyıya yanaştırmayı umuyordu ama gemi yavaşça batmaya başladığı için kendi kararları içerideki Haganah komutanı tarafından geçersiz kılınıyordu. Üç saatlik direnişin ardından –ki detaylar radyo aracılığıyla gemiden kıyıya aktarılıyordu– Aharonovitch teslim oldu. *Exodus* üç geminin yolcuları Fransa'ya iade etmek için beklediği Hayfa'ya çekildi. Aynı gün gece çökerken ilk gemi Marsilya'ya doğru geri yola çıkmıştı fakat ayrılmadan önce Birleşmiş Milletler Özel Komitesi'nin iki üyesi Emil

Sandström ve Vladimir Simic neler olduğuna çoktan tanık olmuştu. Onların korumalığını yapan kişi, yaralıların *Exodus*'tan diğer gemiye yüklendiği sahnelerin, bahsi geçen iki adamın İngiliz mandasına olan tavrında bir dönüm noktasına işaret ettiğini hissetmişti.

Ren Nehri deltasındaki Port-de-Bouc limanına varan üç gemi Britanya ve Fransa hükümetleri arasında sürtüşmeyi tetikledi. Duff Cooper, Fransızlara karşı küplere binmişti. "Oldukça mide bulandırıcı davrandılar. Vizeleri düzgünce kontrol etmeyi ve deniz bölgelerindeki hayatın korunması için gerekli hükümleri uygulamayı askıya aldılar – ve sahte olduğu bariz vizelerle beş bin Yahudi'yi sığamayacakları bir gemiye, kendi rızalarıyla, tüm yolcuları taşıması için bindirdiler."²⁴ Britanya ve Amerika hükümetlerinin kendi arkalarından iş çevirerek Alman endüstrisinin verimini artırmak üzere anlaşmalarına için için kızgın olan Bidault, konu hakkında Cooper kadar güçlü duygular beslediğini söyledi. Ama yine de Britanya'ya yardım etmek için herhangi bir baskıya gitmeyecekleri konusunda ısrarcıydı. Kendi duygularını gizleyerek, durumdan kabinedeki koalisyon ortakları Depreux ve Moch'u, ayrıca Leon Blum'u suçladı.

Whitehall'den Bevin'e, Cooper'a Fransızlar üzerinde geri gönderilen Yahudilerin zorla Fransız topraklarına indirilmesi için baskı kurması tembihlendi ama Cooper bunun çılgın bir fikir olduğunu biliyordu. Üç gemi Fransa kıyılarına vardıktan bir gün sonra, 30 Haziran'da Fransa basını dünya çapında İngilizler aleyhine ayağa kalktı. Paris'teki bir otelin yöneticisi, Irgun'dan Samuel Katz'a, "Hepimiz yanındayız" dedi. Katz pek de emin değildi. "Hükümetinizin vazgeçip, gemilerdeki insanları inmeye zorlaması gerektiğini düşünmüyor musunuz?" diye sordu. "Mümkün değil," diye sertçe cevapladı otel yöneticisi, "Anında" deyip parmaklarını şaklattı, "hükümet düşer."²⁵ Başka bir Irgun üyesi, "Fransızlar küplere bindi," diye yazıyordu. "İngilizlere olan dinmek bilmez garezleri yeniden alevlendi. *Exodus* yolcularının böylesi acılar çekmesine sebep olanlara karşı duyulan dehşet ve iğrenme hissini dile getirecek kadar güçlü kelimeler yok gibi görünüyordu. Kimse Fransa ve Britanya'nın müttefik ülkeler olduğunu söylemezdi. Restoran, metro ve hatta bulvar kaldırımındaki manzaralara bakan birisinin iki devletin birbiriyle savaş içinde olduğu izlenimine kapılırdı."²⁶

Göçmenlerden sadece otuz bir tanesi Fransa'nın karaya çıkma davetini kabul ederken, geriye kalanlar İngilizlerin teklifi kabul etmedikleri takdirde zorla Almanya'ya gönderilecekleri tehditlerini kulak arkası etti. Üç haftalık bir beklemenin ardından, 23 Ağustos'ta gemi tekrar yola çıktı; bu sefer tehdit edildikleri gibi, Hamburg'a doğru. Orada ise bin beş Alman polisinin arka çıktığı bin kişilik Britanya birliği yolcuları gemiden çıkarmak için su hortumları, cop ve biber gazı kullandı. Britanya artık Filistin'i etkin biçimde yönetemiyordu ki durum, birkaç gün sonra Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi'nin mandanın sona ermesi ve ülkenin Araplar ve Yahudiler arasında ikiye bölünürken Kudüs'ün uluslararası bölge olması gerektiğine dair kanaatiyle de pekiştirilmişti. Yahudiler konaklamak için eskiden toplama kampı olan iki alana götürülürken, fonda bir askerî bando çalışıyordu. Protesto çılgınlıklarını bastırmak üzere tertiplenmiş olan bandonun ezgileri, Britanya mandasının sonunu işaret ediyordu.

SON HABER

Arap ve Yahudi temsilciler arasında son anda patlak veren konuşmaların ardından, 18 Şubat 1947’de, sessiz sakin görünümlü Ernest Bevin, Britanya hükümeti için yapılacak tek şeyin sorunu Birleşmiş Milletler’e taşımak olduğunu açıklamıştı; bazıları bunun Britanya’nın Filistin’deki hâkimiyetinin sonunun başlangıcı olduğuna inanıyordu.¹ 1776’dan beri Britanya imparatorluğun hiçbir parçasından vazgeçmemişti, hele gönüllü olarak asla.

Britanya hükümetinin kendisi dahi buna inanmakta zorlanıyordu. Bevin kabineye özel olarak şöyle diyordu: “Orta Doğu’yu elde tutmak için hâlâ bir yol bulmak zorundayız.” Ayrıca Birleşmiş Milletler’in Filistin sorununa federal bir çözüm önerisiyle gelmesi halinde bunu yürürlüğe koyma görevinin Britanya’ya verilmesini umuyordu.² Bir hafta sonra Koloni Bakanı Creech Jones’un yaptığı açıklamayla anlaşıldı ki Britanya’nın kararı pek de vazgeçmek üzerine kurulu değildi. “Birleşmiş Milletler’e mandayı teslim etmek için gitmiyoruz,” diye onayladı. “Birleşmiş Milletler’e gitme sebebimiz sorunu belirleme ve mandanın nasıl yönetilebileceğine dair tavsiye almak. Eğer ki manda şu anki haliyle yönetilemiyorsa nasıl ıslah edilebileceğini soracağız.”³ Creech Jones’un imaları oldukça kışkırtıcıydı; hem Irgun hem de Stern Çetesi Britanyalıları topraklarından çıkarmak için sarf ettikleri çabayı ikiye katladı.

Creech Jones’un açıklamalarından dört gün sonra Irgun, Kudüs’teki Britanya Subaylar Kulübü’nü bombaladı; saldırıda on üç kişi ölürken on altı kişi yaralandı. Mart sonunda Shell petrol rafinerisine düzenlenen saldırıda çeyrek milyon sterlinlik hasar meydana geldi, 22 Nisan’daysa Kahire-Hayfa hattında çalışan bir tren döşenen mayınla

raydan çıkmış, sekiz kişi ölmüş ve kırk bir kişi yaralanmıştı. İki gün sonra Hayfa'daki Özel Birim Başkanı A. E. Conquest ofiste geçirdiği uzun bir günün ardından evine döndüğü sırada arabasını park ederken iki geç Yahudi tarafından vurularak öldürüldü.

Yahudi Teşkilatı terörizm karşıtı kampanya yapacağına tekrar söz verdi. Her ne kadar Haganah, Irgun'un sözde ele geçirilemez olan Tel Aviv'deki polis merkezinin altında bir bomba patlatacağı konusunda Britanyalıları uyarıp birçok kişinin hayatını kurtardıysa da teşkilatın geniş kapsamlı çağrısı Britanyalılara karşı büyüyen muhalefeti tersine çevirebilmek için oldukça geç kalmıştı. Teşkilatın önde gelenlerinin uzun süredir sürdürdüğü Britanya karşıtı retorik Yahudi halkının genç jenerasyonunun beynine işlemişti. *The Times*'in da belirttiği gibi, Conquest'i vuranlar, başmüfettiş on sekiz yıl önce, 1929'da Filistin polisine katıldığında muhtemelen daha doğmamışlardı bile.⁴ Dahası, Britanyalılar teröristlere karşı olan savaşı uzun süre önce kaybetmişti, kendi sempatizanları olan Yahudileri bile terörist tehditlerinden koruyamamaları bunun en belirgin göstergesiydi. Aranan teröristlerin fotoğraflarını yerel gazetelerde yayımlama fikriyle çıkageldiler fakat gazete editörleri bunu uygulamaları halinde başlarına geleceklerinin detaylıca anlatıldığı isimsiz telefonlar almaya başladığında bu fikir de güme gitti. Britanya haber ajansı Reuters, Filistin'de ofis açmaya çalıştığında Irgun tarafından korkutulup kaçırıldı; hemen aynı zaman diliminde, dönemin Fransız hükümetinin bir kolu olan Agence France Presse'nin (Fransa Basın Ajansı) Tel Aviv'de büro açmasından mutluydular.

4 Mayıs'ta Irgun, Akka hapishanesine muazzam bir saldırı gerçekleştirdi. Britanya askerleri olarak kılık değiştirip hapishanenin –sözde yok edilemez Haçlı kalesinin– asma cephesinde bir delik açıp yüzlerce Arap mahkûm ve neredeyse otuz Yahudi teröristin kaçmasını sağladılar. O sırada şehrin güneyinde bir kumsalda yüzen askerler alelacele kaçan Irgun üyelerine pusu kurdu; üyelerin dokuzu ölürken sekizi ele geçirildi. Fakat çoğu mahkûm kaçmayı başarmıştı.

Hâlihazırda Filistin polisi oldukça ağır eleştiriler altındaydı, ayrıca Londra'daki Savaş Bakanlığı, savaşı teröristlerin üzerine çekmek

için olağanüstü önlemler almaya girişmişti. Montgomery'nin daha "çetin" önlemler alma isteği kabine tarafından henüz onaylanmamıştı; onun da kendilerine arka çıkmasıyla, Yahudi teröristlere özel baskınlar düzenlemek için koruma memurlarından Bernard Fergusson isimli biri görevlendirildi.⁵ Önce Filistin, ardından da Burma'daki Chinditlerin altında hizmet veren ve Orde Wingate'i de bir hayli iyi tanıyan Ferguson, Wingate'in on yıl önceki taktiklerinin Tel Aviv ve Kudüs sokaklarında da iş göreceğini umuyordu. Kirli işleri için iyi adamlar aramaya başladı. Seçtiklerinden birisi Sandhurst'te eğittiği yirmi altı yaşındaki bir askerdı. Roy Farran, düşman saflarında oldukça deneyimli olan ve birçok madalya almış, eski bir filo komutanıydı. Diğer birçok savaş kahramanı gibi Farran da derin bir huzursuzlukla barış üzerine kafa yorarken, eski hocası tarafından aklına bir kez daha vahşi eylemler göreceği getirilmişti.

Farran, Mart 1947'de polis üniforması giymiş olarak Filistin'e geldi ve bir ekip seçti; Arap şehri Jenin'de birkaç haftalık hedef belirleme çalışmasından sonra teröristleri tuzağa düşürmeye çalıştı. 6 Mayıs'ta biraz rahatlamıştı. Ekibi Batı Kudüs'teki Rehavia bölgesinde günlük kıyafetler ve imlenmemiş bir araçla dolanırken, Stern Çetesi'nin posterlerini asan Alexander Rubowitz adlı on altı yaşında bir çocuğa denk geldi. Farran bizzat çocuğu yolun aşağısına kadar takip etti, koşarken fötr şapkasını kaybetti, çocuğu yakaladığı gibi arabaya atıp uzaklaştı. Rubowitz'den bir daha haber alınamadı.

Ertesi gün Farran, çocuğu sorgulamaya çalışırken öldürdüğünü Ferguson'a itiraf etti; Ferguson da olanları Filistin polisinin yeni müdürü Nicol Gray'e anlattı. Ferguson ile Farran gibi ordu mensubu olan Gray başta bir soruşturma açmaktan kaçınmaya çalıştıysa da basın Rubowitz'in kayboluşunu gündeme getirmişti. Ayrıca Farran'ın içinde adının yazılı olduğu şapkası olay yerinde bulununca, olayı örtbas etmek imkânsız hale geldi – her ne kadar o ana kadar Filistin polisi Rubowitz'in kayboluşuyla ilgili hiçbir şey bilmediğini iddia etmiş olsa da olay ortaya çıkmıştı. Gray meseleyi gönülsüzce amiri Arthur Giles'a yönlendirdi.

Stern Çetesi ile Fransızlar arasındaki ilişkiyi ilk defa açığa çıkaran adam olan Giles'in Gray'e ayıracak hiç vakti yoktu; zaten beklenmedik bir şekilde Gray'e amir olarak atanmış polis, işinden hiç anlamıyordu. Filistin yönetimi genel şefine ivedilikle cinayetten bahsetti. Soruşturma başlatılmasına rağmen Farran'ın günah keçisi ilan edilmekten korkup siyasi sığınma teklifi aldığı Suriye'ye kaçması sebebiyle çok az yol katedilebildi. Sonunda eski komutanı, Farran'ı teslim olması için ikna etti.

Farran, İngiliz mandasına ne olacağını tayin etmeye çalışan Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi'nin yirmi üç üyesinin Filistin'e gelmesiyle aynı zamanda bölgeye döndü ama uzun süre kalmadı. İki gün sonra Farran tekrar kaçtı; basın Farran ile Rubowitz'in kayboluşu arasındaki bağlantıyı fark edince, ordunun kendi işlerine karışmasından hoşlanmayan Filistin polisi olayın iç yüzünü gazetecilere sızdırmaya başladı. Londra'daki hükümetin hararetle yalanlamalarına karşın, UNSCOP delegeleri Filistin'de dolaştıkça terörizmi İngilizlerin bizzat oluşturduğu daha da belirgin hale gelmişti. Stern Çetesi intikam almakta kararlıydı; 28 Haziran'daki iki ayrı silahlı saldırıyla beş askeri öldürüp ikisini de yaraladılar. Öldürülenlerden biri Farran'ın arkadaşıydı, zaten Farran da bu olaydan sonra bir kez daha teslim oldu. Aynı yılın sonbaharında nihayet duruşmaya çıktığında, Fergusson, genç SAS* subayının kendisine 7 Mayıs'ta söylediği sözleri tekrarlamayı reddetti; bunun yanı sıra Farran'ın Rubowitz'in ölümünden sorumlu olduğunu açıkça yazdığı defter delil olarak geçersiz bulundu. Aksini ısrarla gösteren tüm kanıtlara rağmen Farran cinayetten beraat etti.⁶

Farran davasındaki hüküm İngiliz medyasında coşkuyla karşılandı çünkü hâlihazırda Britanya'da siyonistlere karşı adeta kinci bir tutum vardı – doğrusunu söylemek gerekirse bu tutum bazı bölgelerde tüm Yahudilere karşıydı. 29 Temmuz'da İngilizler UNSCOP'un merhamet çağrılarını dinlemeyip Akka hapishanesi firarının ardından kurulan pusuyla yakalanan üç Irgun üyesini astı. Irgun bu sefer misliyle karşılık verecekti. BM Komitesi başkanı Emil Sandström'le yapılan gizli bir toplantıda Menahem Begin, "Eğer İngilizler Irgun'un adamlarını

* Special Air Service (İngiliz Özel Hava Servisi), Birleşik Krallık ordusuna bağlı, ülke dışında görev yapan özel birlik. (yay. n.)

infaz ettiyse, Irgun da İngilizleri infaz edecektir – hem de aynı şekilde asarak,” diye uyarıda bulundu.⁷

Begin bu tehdidi 30 Temmuz’da uygulamaya soktu. Aynı gece Irgun, Cliff Martin ve Mervyn Paice isimli iki eri, önceki gece bardan evlerine dönerken kaçırıp astıklarını bildirdi. İngiliz resmî jargonunun parodisi olan bir bildiri yayımlayıp öldürülen iki kişinin “Yahudi topraklarına yasa dışı giriş yapmaktan”, “suç teşkil eden yasa dışı bir terörist örgüte üye olmaktan” –ki adı da “Filistin’deki İngiliz İşgal Donanması” idi– ve “yasa dışı silah taşımaktan” suçlu bulunduklarını yazdılar.⁸ Grubun kısa süre sonra hedeflediği propaganda, İngiliz askerlerinin, daha önceki durumlarda üst kademeli görevlilerin kaçırılması halinde İngilizlerin ellerindeki Yahudilerin ölüm cezalarını değiştirdiklerini ya da ertelediklerini, fakat tehlikede olan sadece erlerin hayatı olduğunda herhangi bir zahmette bulunmadıklarını dikkate almasıydı.⁹ Taktik işe yaradı. İngilizler Filistin’de başka infaz gerçekleştirmedi.

İki erin cesedi, ertesi gün, Netanya yakınlarında büyüyen bir okaliptüse asılı halde bulundu. Basın alandan uzaklaştırılmadan önce fotoğraflarını çekmeyi başarmıştı. *Daily Express* fotoğrafları “Asılmış İngilizler: Dünyayı Sarsacak Fotoğraf” başlığıyla yayımladı.¹⁰ Asıldıkları ağacın altına mayın döşenmiş, böylece dallar kesildiğinde bir patlama gerçekleşmişti. Cesetlerden biri parçalanıp parçaları yaklaşık on sekiz metre öteye savrulmuş; bir diğer cesedin parçalarıysa yüz seksen metre ötede bulunmuştu. Tüylər ürpertici bulgular ile bubi tuzaklarının sonuçlarına dair basında çıkan haberler ağustosun ilk haftasında, Britanya’da bir düzineden fazla şehir ve kasabada isyanlara yol açtı. Liverpool’da üç yüzden fazla Yahudi mülküne saldırılmış, polis seksen sekiz kişiyi gözaltına almıştı. Salford’da ellerindeki tuğlaları iki dükkânın camlarına fırlatırken yakalanan iki kadın pişman değildi. “Yaptık çünkü dükkân sahipleri Yahudi’ydi” dediler.¹¹

Bir hafta sonra, Maliye Bakanı Hugh Dalton, Attlee’ye, UNSCOP’un kararı ne olursa olsun, Britanya’nın Filistin’den çekilme vaktinin geldiğini söyleyen bir mektup yazdı. “Mevcut şartlar bize sadece insan gücü ve para açısından pahalıya mal olmakla kalmayıp, hem sizin hem de benim katılacağımız gibi, stratejik açıdan da herhangi bir fayda

sağlamıyor –arı kovanının üstüne güvenli bir ev kuramazsınız– ayrıca gençlerimizi, hiçbir makul sebep olmadan berbat deneyimlere maruz bırakıyor; anti semitizm’i şok edici bir hızla tırmandırıyor.”¹²

UNSCOP da İngiliz mandasının son bulması gerektiğinde hemfikirdi, ne de olsa üyelerinden bazıları eşzamanlı yaşanan *Exodus* fiyaskosuna bizzat tanık olmuştu. 1 Eylül’de kayıtlara geçtiği üzere, bünyesinde bulunan on bir ulustan sekizi, bölgenin Araplar ile Yahudiler arasında paylaştırılmasını ve Kudüs’te uluslararası bölge yaratılmasını destekliyordu. Desteklemeyen üç ülke olan Hindistan, İran ve Yugoslavya –hepsi de hatırı sayılır Müslüman nüfusu sahip olan ülkelerdi– birleşik federal devleti tercih ediyordu.

Teklifin hem Araplara haksızlık olacağına hem de iki ulus arasındaki nefretten ötürü yürümeyeceğine ikna olan Attlee, bu konunun Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda tartışılmasını beklemedi. Hükümet, 26 Eylül’de, Birleşmiş Milletler’in kararı ne olursa olsun Britanya’nın tek tarafı olarak, gelecek yıl yani 14 Mayıs 1948’de Filistin’den çekileceğini duyurdu. Bu açıkça yeni uluslararası kurulu hiçe sayan bir hamleydi çünkü Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun kararı ne olursa olsun, herhangi bir bölünme İngilizler çekildiği an acilen uygulanmalıydı. Bevin’in de dediği gibi, “Filistin’i doğa ayırmalı.”¹³

Kabul edilmesi için üçte iki çoğunluk gereken bölünme teklifi, kasım ayında New York’taki Flushing Meadow’da gerçekleşen BM Genel Kurulu’nda tartışmaya açıldı. Siyonist delegeler için bu, kendi sahalarında yapılan bir maçtı; binanın dışında gösteriler yapması için binlerce yerel destekçiyi örgütlemiş, binanın içerisindeyse zekice kulis yapmışlardı. Tertipleri ve argümanları, birlik içinde olamayan Filistinli Arapların temsilcileri ve çevredeki Arap ülkeleriyle çarpıcı bir biçimde ters düşüyordu; hayal kırıklığına uğrayan bir İngiliz görevlinin deyiimiyle “daha ziyade ikinci sınıftılar.”¹⁴ Durum böyleyken bile siyonist delegeler, çaresizce ihtiyaç duydukları çözüm önerisi için gerekli çoğunluğu toparlayamıyordu. İş ağırlandı alarak oylamayı üç gün sonraya, yani 29 Kasım’a kadar ertelemeyi becerdiler. Bu erteleme New York’taki destekçilerinin tereddüt içindeki eyaletlere baskı yapmaları için zaman kazandırdı; bunu yaparken de önceki yıl Yahudilerin oylarını toplamak

için böylesi alçak bir oyun oynayan başkan üzerindeki etkilerini de göstermiş oldular. Çabalarını yoğunlaştırdıkları tek bir çekimser ülke kalmıştı: Fransa.

26 Kasım dolaylarında, yani oylamanın yapılması gereken tarihte, Fransa'nın kısa boylu ve göze çarpmayan BM delegesi Alexandre Parodi, yabancı piyasalarda açığa satış yoluyla yıllar önce bir servet kazanmış olan, uzun boylu, yakışıklı, Yahudi iş adamı Bernard Baruch tarafından ziyaret edildi. Artık yetmişlerinin sonunda olan Baruch uzun süredir Demokrat Parti'yle ilişkiliydi. Woodrow Wilson'ın 1912'deki seçim kampanyasının finanse edilmesine yardım etmiş –ki Parodi o zaman on bir yaşındaydı– ve savaş esnasında Franklin D. Roosevelt'in resmî olmasa da bariz biçimde güçlü danışmanlarından biri olmuştu. Şimdilerde yeni filizlenen BM Atom Enerjisi Kurumu'na Truman tarafından ABD elçisi olarak atanan Baruch güçlü bir yüksek mevki adamı olarak nam salmıştı. Ama o zamanki en önemli bağlantısı alışılmadık biçimde gizliydi. Irgun ve onun paravan yapılanması olan Özgür Filistin İçin Amerikan İttifakı'nın destekçisiydi. Birçoklarının İttifak'ın korkunç reklam kampanyalarından kendilerini uzaklaştırdığı esnada Baruch reklamların yazarı Ben Hecht'e yanaşmıştı. “Ben senin yanıdayım,” diyordu Hecht'e. “Beni sazlıklar arasında uzun namlulu silahı olan Yahudi savaşçılarından biri addedebilirsiniz.”¹⁵

Baruch açıkça Fransa'nın parçalanmayı desteklememesi halinde –ki bu, Başkan Truman'ın şahsen desteklediğini bildiği bir politikaydı– Fransız tahvillerinin Amerika borsasında değer kaybetmeye mahkûm olduğunu söyledi. *Non*'la başlayan Fransızca bir kelimenin Truman'ı kızdırabileceğini ima edip bunun sonucunda da yönetimin, daha önemli başka amaçlar için Fransa'ya yapmayı planladığı yardımları geri çekebileceğinden şüphelendiğini anlattı.¹⁶ Parodi, acilen Fransız Büyükelçisi Henri Bonnet'i, o da aynı gün Bidault'u söz konusu tehditten haberdar etti.

Bu noktaya kadar Bidault, Fransa'nın Filistin'le ilgili kamusal yaklaşımının kasten ihtiyatlı olduğuna emindi. Fransa'nın bölünmeyi desteklemesi halinde ülkenin Kuzey Afrika'da kalan Arap kolonilerinin vereceği olası tepkinin farkında olarak, son kertede siyonist halka destek verirken derin kaygıları vardı; özellikle de Britanya hükümeti

çekimser olduğunu söylerse. Sekiz ay önce UNSCOP kurulurken, Arapların çıkarlarını temin etmek için yapılmış gibi görünen bir öneride Parodi, Birleşmiş Milletler'e bir "uzlaşma formülüyle" çıkmıştı. Ekim ortasında UNSCOP'un raporunun oylanması için yapılan baskı arttığında Bidault Parodi'ye, mümkünse oylamayı ertelemesi için elinden geleni yapmasını salık verdi.

Quai d'Orsay da bu konu üzerinde bölünmüştü. Her ne kadar Bidault'nun kendisi Fransa'nın en eski rakibi olan Britanya'nın gücünü azaltacak ve komşusuna kendi dengi olarak davranmasını dayatacak bir politika izlemenin akıllıca olduğunu görebilse de ekibindekilerin çoğu bunu göremezdi. Özellikle de Quai'deki en kıdemli görevli Jean Chauvel bölünmeye karşı oy kullanılmasından yanaydı. Eylül'de Arap Yüksek Komitesi elçilerine –Filistinlileri temsilen– Fransa'nın Arapların çıkarlarına ters düşecek bir yol izlemekten kaçınacağını açıkça belirtmişti.

Bölünme taraftarı oy vermenin Fransız Kuzey Afrika'sında yaratacağı öfke şimdi ikinci bir risk göz önünde tutularak tartılmalıydı: Fransa'nın yeniden yapılanmak için çaresizce ihtiyaç duyduğu paranın ABD'nin elindeydi. Fransa'nın elinde bir para rezervi kalmamıştı ve dış ödemeler bilançosunda on milyar frank açık vardı. Gerçekten, ABD ihtilalden sonra Fransa'ya yaklaşık iki milyar daha kredi vermişti. Ama yeni Dışişleri Bakanı George Marshall yeniden yapılandırma fonunun kendi adına bikkınlık verici olduğunu o yaz açıklayınca, yeni gözdesinin Almanya olduğuna dair endişeler başladı. *Exodus* macerasının tam ortasında Amerikalılar ve İngilizler, Fransa'nın değil de Almanya'nın yararına bir anlaşmayla birleşmişti, ayrıca o sonbahar Fransa'daki, komünizmden esinlenen tehlike belli ki Devlet Bakanlığı'nın daha cömert bir yaklaşım sergilemesine yardım etmiyordu.

Birbiriyle ilişkili olan bu tehlikelerin Bidault tarafından yapılan değerlendirmesinin sonuçları 29 Kasım'da gözler önüne serildi. Uzlaşmada bulunulması için istenen yirmi dört saatlik uzatmanın ardından –kolonileri yatıştırmak için yapılan bir jestti bu– 29'unda Parodi Fransa'nın oyunu bölünme lehine kullandı. Siyonistlerin umduğu gibi, Fransa'ya komşuları Belçika, Lüksemburg ve Hollanda da eşlik etti.

Çözümün kabul edilmesi için oyların üçte iki çoğunluğa ulaşması gerekiyordu; haliyle bu dört oy yakın giden oylamanın kaderini değiştirdi; 33'e karşı 13 oy. Aralarında Britanya'nın da olduğu on ülke daha çekimserdi. Filistin'in tepkisi gecikmedi. Yahudiler "histerik biçimde coşkuluydular", diğer yandan Araplar ise "gördüklerine inanamıyorlardı" diye anlatıyordu durumu Britanya'nın Filistin'deki sorumlu generali.¹⁷ Tel Aviv'de sokaklar çınlıyordu: "*Vive la France!*"¹⁸

Truman daha sonrasında, "egemen ülkelerin oylarını Genel Kurul'da toplamak üzere baskı kurmasını bile teklif eden bazı radikal siyonistler tarafından, sürekli bir yayılım ateşine" maruz bırakıldığını kabul etti.¹⁹ Ama bu eşi benzeri görülmemiş baskıya yenilmediğini ve diğer ülkelerin delegeleri üzerinde, oylama başlamadan önce baskı kurduğuna dair iddiaları reddetti. "Ne bireyler düzeyinde ne de uluslararası düzeyde, hiçbir zaman güçlünün emellerinin zayıflar üzerinde baskı kurmasını onaylamadım. Yunanistan'a yardım ettik. Aslına bakarsanız Filipinler'in özgürlüğünü biz sağladık. Ancak bunlar, bu ulusların bizim uydularımız olduğu ya da Filistin yahut herhangi bir başka konuyla ilgili oylamada bizim safımızda oy vermeleri için mecbur bıraktığımız anlamına gelmez." Ne var ki kendi elçisi olan Baruch'un, Parodi üzerindeki baskısı bu göstermelik açıklamalarla çelişiyordu. Ya Truman yalan söylüyordu ya da yönetiminin kontrolü tam olarak onun elinde değildi. Tuhaftır ki inkârı boyunca Fransa'dan hiç söz etmedi.

Genel Kurul'daki toplantının mutluluk sarhoşluğu, çok geçmeden, siyonistlerin hayatta kalmak için savaşılmaya başlamaları gerektiğini fark etmesiyle çabucak son buldu. Yahudi yerleşim merkezlerine yapılan Arap saldırıları oylamanın ertesi günü başladı ve iki tarafın da pek yakında daha kuvvetli saldırılara başlayacağı siyonistler için aşikârdı. En büyük tehdit olan, İngilizler tarafından silahlandırılıp eğitilen Ürdün Kralı Abdullah'ın ordusunu köreltmek için, Birleşmiş Milletler Özel Komitesi'nin öngördüğünden çok farklı sınırlar çizen bir Filistin bölünmesi için Arap kralıyla görüşmelere başladılar. Ve diğer Arap ülkelerine direnebilmek için daha iyi silahlara ihtiyaçları vardı. Haganah'ın halinden memnun olmayan üyelerinden biri, "sadece

kadınların âşıklerini vurmak için kullandığı hafif namlulu bir silah taşıyorum,” diyordu.²⁰

Ehud Avriel isimli, Filistin’e göçmüş bir Avusturya Yahudisi 1947 Kasım’ında, Yahudi Teşkilatı tarafından, düzenli bir ordu olarak yeniden örgütlenen Haganah’a silah almak için Paris’e gönderildi. Birilerinin ona yaklaşması için çok beklemedi. “Varışımı ertesi günü bir altın madenine rastladık (...) İkinci Dünya Savaşı öncesi Romanya’da temsilciliğini yaptığı Çekoslovak silah sanayinin kataloğuyla bir bey beni görmeye geldi.” Ama bir sorun vardı: Çekoslovaklar sadece hükümetlerarası anlaşmalar yapıyordu. Yine de bu koşul Avriel’e pek bir sıkıntı çıkarmadı. “Şanslıydık ki yasa dışı göç günlerinden kalma, onurlu bir hükümetin hizmetimize sunduğu resmî evrak ve damgalara sahiptik,” diye açıklıyordu durumu, “ve biz de bazılarını kullandık.” Satın alındığı gibi tüm silahlar Fransız hükümetinin izniyle, Çekoslovakya’dan alınıp Fransa üzerinden Filistin’e götürüldü.²¹ Ayrıca Fransızlar Amerika’dan aldıkları borcu da doğrudan siyonistleri silahlandırmak için kullandı. Ocak 1948’de Georges Bidault sekiz bin Haganah askerini silahlandırmak için gerekli olan 26 milyon dolarlık anlaşmayı onayladı.

Fransa’nın siyonistlere yardım etme isteği kısmen Quai d’Orsay’dekilerin, İngilizlerin Filistin’den çekilmeye niyetlerinin olmadığı inancından kaynaklanıyordu. İngiliz hükümeti 11 Aralık’ta bir kez daha gelecek yılın 14 Mayıs’ında mandanın sona ereceğini iddia etse de, dört gün sonrasında Haganah tarafından ele geçirilen İngiliz belgeleri oldukça farklı bulgular gösteriyordu. 15 Aralık’ta Haganah, artık geçersiz olan Spears Görevi’nden kalan belgeleri Beyrut’tan, anavatanına göndermek için Hayfa’ya götüren bir kamyonun yolunu kesti. Haganah ne denli önemli belgelerin önünü kestiğini anladığında durumu Fransızlara bildirdi. Saatler içerisinde Fransız gizli servisinden bir ajan bulunan materyalleri araştırmak üzere, gazeteci kılığında Tel Aviv’e doğru yola çıkmıştı.

Belgeler savaş esnasında Lübnan ve Suriye’deki İngiliz casusluğunun boyutlarını gözler önüne seriyordu ve Fransızların uzun süreli şüphelerini doğrular nitelikteydi. Belgeler açıkça gösteriyordu ki Suriye Başkanı el Kuvvetli’nin özel sekreteri olan Muhsin el Barazi, savaş sonrasında Şam’da yaşamaya devam eden W. F. Stirling’in hizmetindeki

bir ajandı. İngilizler aynı sırada İbni Suud'un doktorundan da bilgi sızdırıyordu. Doktorun yardımcısı, Fransızların Dürzi isyanlarından beri gizli kapaklı işler yürüttüğünden şüphelendikleri biriydi. Şam'ın eski yöneticisi olan, peygamberdevesi kılıklı Walter Smart müdahale döneminde çok ileri gitmemişti. O sırada Kahire'deki İngiliz elçiliğinin Doğu'dan sorumlu sekreteriydi.²²

Fransızların azar azar toparladığı bu istihbaratlar şüphelerini kuvvetlendirdi, bir gözlemcinin sözleriyle, İngilizlerin "kapıdan çıkıp bacadan girdiğine" emin oldular.²³ Bu kanı, Bevin'in de bir kabine toplantısında belirttiği gibi, Britanya'nın Orta Doğu üzerinde, ABD'yi rahatsız etmeden, var olan etkisini sürdürme çabasıydı. 1947'nin sonuyla birlikte tüm umutlarını bağladıkları adam Kral Abdullah'tı.

T. E. Lawrence'ın, üstlerinin "daha işten anlayan" Abdullah yerine daha sömürülebilir kardeşi Faysal'ı desteklemesi uğruna kralı küçük düşürmesinin üzerinden otuz bir yıl geçmişti. Ancak artık hem Lawrence hem de Faysal öldüğünden, İngiliz hükümeti gözleri büyük kardeşe kaydıralı uzun zaman olmuştu. İngilizlerin altınına ve ordu deneyimlerine muhtaç olan Abdullah, 1939 itibarıyla Britanya'nın en güvenilir Arap müttefiki olmuştu. Komşu ülkeler Suriye ve Lübnan'daki Fransız yönetimi bittiğinden, İngilizler Mart 1949'da Abdullah'la neredeyse manda anlamına gelen bir anlaşma imzaladı. Maverai Ürdün –artık adı Ürdün olarak değiştirilmişti– şimdi bağımsız bir ülke olmuş fakat İngilizler Ürdün'deki askerî üslerini yirmi beş yıllığına orada tutmak için anlaşmış ve Abdullah da Britanya'nın parasına bel bağlamıştı. İki ülkenin imzaladığı anlaşmanın bir ekinde Britanya Abdullah'ı korkunç bir tehlike haline getiren askerî güç için para ödemeyi kabul etmişti: İngiliz görevli John Glubb tarafından yönetilen Arap birliği. Dışişleri Bakanlığı diplomatları Abdullah'ı "Bay Bevin'in küçük kralı" diye anıyordu.²⁴

Ürdün'ün Britanya'yla olan kölelik ilişkisi iyi gizlenen bir sır değildi. Ne ABD ne de Orta Doğu'da söz sahibi olmaya çalışan Sovyetler Birliği başta Ürdün'ü bağımsız devlet olarak tanımadı. Ama Abdullah'ın İngilizlere olan yakınlığının bir avantajı vardı. Britanya'nın 1946'dan beri Filistin'den çekilmek istediğini biliyor ve bu durumu uzun süreli tutkusu olan, Büyük Suriye'yi kurma ve yönetme planları

için bir imkân olarak görüyordu. Britanya'nın bölgeden çekilmesine takiben yaşanacak kaosta Ürdün'le birlikte Filistin'in Arap bölgelerini de ele geçirmeyi amaçlıyordu. Sonrasındaysa Kudüs'ün kontrolü eline geçtiğinde, siyasi rüzgârlar da kendi lehine eserse Suriye ve Irak'ı da dize getirmeyi hedefliyordu.

Abdullah, Ağustos 1946'da planları için Yahudi Teşkilatı'nın desteğini almaya çalıştı. "Ben altmış altı yaşındayım" diyordu Kral, teşkilatın Arap dünyası uzmanı Elias Sasson'a. "Kalan günlerim sayılı. Tüm Arap dünyasında benim kadar gerçekçi bir lider bulamazsınız. Önünüzde iki yol var: ya bana katılıp beraber çalışmak ya da bana boyun eğmek."²⁵ Nisan 1947'de Abdullah Irak'la "Kardeşlik ve Mütteliklik" adı altında bir antlaşma imzaladı ve aynı yılın sonunda Dürzileri Suriye'den ayrılmaları için ikna etmeye çalışmaya başladı.

Siyonistler Kral Abdullah'ın hırslarını açık ettiği tek grup değildi. Büyük Suriye'yi yönetme umudundan, Amman'daki Britanya Temsilcisi Sör Alec Kirkbride'a da açıkça bahsetmişti. Kirkbride 1916-18 isyanlarında Lawrence ve Arapların yanında savaşmış biri olarak kralın hayallerini takdir ediyordu fakat komşu Arap ülkelerinde pek de popüler olmadığı dikkate alındığında Abdullah'ın bunu başarabileceğinden şüpheliydi. Yine de Ürdün, Filistin'in Arap topraklarını ele geçirirse ortaya çıkacak avantajların farkındaydı. Londra'ya diplomatik bir dille aktardığı üzere böylesi bir hamle "İngiliz çıkarlarına ters düşmezdi," çünkü Abdullah'ın başarılı olması halinde Gazze üzerinden Akdeniz'e ulaşmaları olur, bu da Britanya'nın stratejik çıkarlarını mükemmel biçimde tatmin ederdi.²⁶

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'ndaki bölünme oylamasından on iki gün önce, geleceğin İsrail Başbakanı olan Golda Meir, Yahudi Teşkilatı'nın temsilcisi olarak Abdullah'ı ziyaret etmek için Ürdün'e tehlikeli bir yolculuğa çıktı. Yahudilerin bu büyük plan içerisinde yer almak isteyeceği düşüncesinden tamamen vazgeçmesiyle birlikte, iki taraf Filistin'in aralarında bölünmesi konusunda anlaştı. Ülkenin Arap bölgelerinin, savaş süresince Hitler'e verdiği desteğe binaen tutuklu bulunduğu Paris'ten esrarengiz biçimde kaçan ve Suriye'de bombalı saldırılar düzenleyen Müftü tarafından ele geçirilmesini engelleme konusunda aynı fikirdeydiler.

Bu, İngilizlerin gizlice destekleyebileceği bir anlaşmaydı. Bevin Abdullah'ın başbakanı Tevfik Paşa ile 7 Şubat 1948'de, Londra'da gizlice buluştuğunda İngiltere hükümetinin Abdullah'ın planlarını duyduğunda rahatladığını açıkça belirtti. Tevfik, İngilizler Filistin'in Arap bölgelerinden çekilir çekilmez Arap birliğinin buraları işgal etmeyi planladığını söyleyince, Bevin şöyle cevapladı: "Yapılması gereken de bu gibi görünüyor. Ancak Yahudilere verilen bölgelere ne girin ne de oraları işgal edin."²⁷

Bunlar olurken Filistin'deki şiddet kötüleşiyordu. Kasım 1947'nin sonunda Irgun teröristleri Hayfa'daki petrol rafinerisinde bulunan Arapların üzerine el bombası attı. Araplar cinnet içinde hücum edip kırk bir Yahudi'yi öldürüp on birini de yaraladı. İntikam isteyen Yahudiler üç gün sonra yine Hayfa'da düzenledikleri saldırıda on dört Arap öldürdü. Haberler, aralarında hiddetli gerilla lideri Fevzi el Kavukçu'nun da bulunduğu yüzlerce silahlanmış Arap'ın Filistin'e hiç zorlanmadan girdiğini ve siyonistlerin de bunun için İngilizleri suçladığını yazıyordu. İngilizler suçlamaları öfkeyle yalanladı. Filistin Yüksek Komiseri, "Geçtiğimiz aylar boyunca iki cemaat arasında yaşananların tam anlamıyla bir kıyım olmamasının bir sebebi varsa, o da güvenlik güçlerinin çabalarıdır," diyordu.²⁸

Ama zaten amaç da buydu. Birleşmiş Miller'in bölünme çözümünü yürürlüğe koymak için oluşturduğu Filistin Komisyonu 16 Şubat 1948'de, Genel Kurul'daki oylamadan üç ay sonra, büyük çoğunluğu Yahudi ve Arap olan 2778 kişinin öldürüldüğünü ya da yaralandığını raporladı. Eğer "otoritenin uygulanması için geçerli önlemler" alınmazsa, Arap Yüksek Komitesi'nin söylediği gibi zorla kurulacak bir İsrail devletine direniş gerçekleşeceği ve Arapların manevi gücü artacağından ciddi bir güvenlik açığı olacağı konusunda uyarıda bulundu.³⁰¹ Komisyonun neden bahsettiği açıktı: Filistin, Birleşmiş Milletler'in otoritesinin ilk ciddi sınavı olacaktı. Eğer BM emellerini gerçekleştiremezse, son sınavı da olabilirdi.

Ne var ki kimse birliklerini göndermeye hevesli değildi. ABD'nin BM temsilcisi Warren Austin Birleşmiş Milletler İlkeleri'nde ancak ve ancak uluslararası çatışmalarda barış sağlamak için silahlı müdahale gerçekleşebileceği söylendiği için asker göndermenin mümkün olmadığını

ğını savunuyordu, ama yönetimin asıl endişesi Amerikan birliklerinin gönderilmesinin ülke içinde pek de onaylanacak bir hareket olmadığı ve asker göndermenin Sovyet birliklerine davetiye çıkarmak olmasıydı. Fransızlar da benzer biçimde çekimserdi. Her ne kadar bölünme lehine kullandıkları oy sonucu Kuzey Afrika'daki tepkiyi sürpriz biçimde yatıştırdıysa da Filistinli Araplar üzerinde uygulanacak zoraki politikalara dâhil olmak istemiyorlardı. Bevin ise BM Güvenlik Konseyi'nin üyelerine 14 Mayıs sonrası için Filistin'deki güvenlikle ilgili sorumluluk alacaklarına dair herhangi bir izlenim vermekten kaçınıyordu.

24 Şubat'ta, Austin uzlaşmak adına son bir çözüm önerisinde bulundu, fakat fikir Güvenlik Konseyi'nin diğer üyeleri tarafından anında reddedildi. Fransa delegesi Parodi, hükümetine bölünme planının "öldüğüne" inandığını ve mandanın bitmesi ile yerleşik düzene geçilmesi arasında bir köprü görevi görmesi için geçici bir BM yönetiminin kurulması gerektiğini bildirdi. 5 Mart'taki konuşmasında Fransa'nın bölünmeden desteğini çektiğini açıkladı. Ardından, Araplar ile Yahudiler arasında bir anlaşmaya varılamamış olması üzerine ABD Savunma Bakanı George Marshall ayın yirmisinde bir basın toplantısı düzenledi. Birleşik Krallık'ın mayıs ortasında mandadan çekilmesiyle hukuk ve düzeni koruyacak bir garantör kalmayacağı olasılığıyla yüz yüze olduklarını belirterek, tam Parodi'nin tahmin ettiği gibi geçici bir yönetim teklif etti.³⁰ Hemen sonrasında Savunma Bakanlığı öneriyi göz önünde bulundurmaya gönüllü olup olmadıklarını anlamak için İngiliz hükümetine yanaştı.

Cevap kısaca hayırdı. 22 Mart'taki kabine toplantısında Bevin, Amerikalıların panik halinde oluşunun tadını çıkarıyordu. Çalışma arkadaşlarına kendini beğenmiş şekilde, yaşanan durumun Truman'ın "ABD'nin başkanlık seçimlerindeki ihtiyacının ülkenin dış politikasını etkilemesine izin vermesinden" ibaret olduğunu ve İngiliz birliklerinin olaya karışmasını istemediğini söyledi.³¹ Bu sırada mandanın bitmesi için yasal düzenlemeler parlamentoda görüşülüyordu. Bevin başta bunu ertelemek istedi, en azından Marshall'ın fikirleri hakkında düşünüyormuş gibi görünebilirdi. Ama bunun Britanya'nın Filistin'de kalmaya hevesli olduğu anlamına geleceği söylendiğinde hemen fikrini değiştirdi. "O zaman pekâlâ" diye son noktayı koydu. "Geçirin gitsin."

Üç gün sonra Irgun'un Paris temsilcisi Shumel Ariel, Quai d'Orsay'ye bir muhtıra sundu. Belge, Irgun ile Fransız hükümeti arasında bir anlaşma öneriyor, Fransız hükümetinden iki Irgun tugayını silahlandırıp Fransa topraklarında bir yerde, 14 Mayıs'ın ardından ihtiyaç duyuldukları ana kadar barındırılmasını talep ediyordu.³² Bakanlıktan iletişim içinde olduğu kişiye açıklayıcı bir mektup yollayan Ariel, Georges Bidault'un önlemleri en kısa sürede onaylamasını umduğunu ifade etti. "Durumun ivediliği göz önüne alındığında, kısa süre içerisinde beni olumlu bir sonuç çıktığına dair haberdar ederseniz memnun olurum," diye sözlerini bitiriyordu.³³

Bu yaklaşım, iki hafta öncesinde Irgun ile Fransa hükümeti arasında kopma noktasına gelen iyi ilişkilerin canlanmasına işaret ediyordu. Önceki aralık ayında, ABD Orta Doğu'ya yaptığı silah ticaretine ambargo uyguladığını ve müttefiklerinden de aynı tavrı beklediğini açıklamıştı. 5 Mart 1948'de Fransız yetkililer Marsilya yakınlarında bir silah mühimmatı ele geçirmiş ve Irgun üyesi olan taşıyıcıları tutuklamıştı. O zamana kadar Irgun silahlarını bir fermuar fabrikasını kullanarak ürettiyordu; çaresizce yeni ve daha iyi silahlara ihtiyaçları vardı. Samuel Katz o zamanları, "Mutlu olmaktan çok uzaktık, çünkü ihtiyaçlarımız ile kaynaklarımız arasında yarattığımız uçurumun tehlikeli ve derin olduğunun farkındaydık. Beş bin kişilik Irgun gücünü bir orduya dönüştürmek kararı yetersizdi, aynı zamanda adamlarımızı da silahlandırmamız gerekiyordu," diye anıyordu.³⁴

Fransa hükümetini sevkıyat ve kuryelerini serbest bırakmaya ikna etme umuduyla, bir Irgun temsilcisi Filistin'deki özel Fransa temsilcisi René de Lacharriere'i görmeye gitti. İngilizlerin Abdullah'ın silahlanmasına yardım ettiğini hatırlatarak, Lacharriere'i, "Uzun süre hareketlerimizden haberdar olmayan Fransız polisinin bu çetin sınavda arkadaşlarımızın tutuklamasını ancak bir düşmanlık belirtisi olarak görülebiliriz... Fransa'nın baskı altındaki halkları desteklemeye dair geleneksel politikasını terk ettiği sonucuna varmak bizi derinden üzer," diye uyardı. "El konulan sevkıyatın salınması bir ölüm kalım meselesidir," diye ekledi.³⁵ Lacharriere belli ki görüşmeden rahatsız olmuştu. Paris'e "Irgun'un Filistin'de hayati öneme sahip güçlerden biri

olduğunu” hatırlattı. Irgun’u karşılarına almamanın onlar açısından daha iyi olacağı bir gerçektir, aslına bakılırsa şimdiye kadarki faaliyetleri dolaylı da olsa bazen Fransa’nın çıkarlarının yararına olmuştur.

Paris’teki Bidault ve danışmanları aynı fikirdeydi. Onlara da benzer biçimde Özgür Filistin İçin Fransız İttifakı’nın kurucusu Hillel Kook tarafından kulis yapılıyordu. Britanya’nın da söz konusu ambargoyu aşmak için yollar aradığının gayet farkındaydılar. Aynı yılın başlarında Fransa gizli servisi, Britanya’nın aracı olduğu, İsviçreli bir silah şirketi ile Etiyopya arasında yapılacak sevkiyat anlaşmasını, silahların asıl gönderileceği yerin Ürdün ve Mısır olduğunu anlamasıyla engellemiştir. Britanya’nın, mandanın kaotik geçecek son aylarından olduğundan daha güçlü şekilde çıkmasını engellemeye de kararlıydılar. Irgun’un Yahudi devletini Ürdün sınırlarının ötesine taşıma hevesi vardı ve bu fikri Glubb’ın Arap Birliği’ne karşı kullanmak iyi bir fikir gibi gelmeye başlamıştı.

Bidault’nun danışmanı Jacques Boissier, Irgun konusunda özellikle hevesliydi. Mayısın başında Fransa’nın gruba arka çıkması için bir rapor vererek, onların “bir avuç terörist ve gerilladan ibaret olmadığını; iyi eğitilmiş, savaşma ve kazanmaya adanmış, disiplinli birlikler” olduğunu savunmuştu.³⁶ Fransız otoriteleri “Yahudilerin Fransa’da gizlice yaptıkları silah ve mühimmat anlaşmalarına ya da Fransız toprakları üzerinden yapılan sevkiyatlara göz yummak için” cesaretlendirilmeliydi. Bidault, Boissier’in tavsiyesini dinledi. Mayıs sonunda Ariel ile gizli bir anlaşmaya vardı. Fransa yeni kurulacak bağımsız Yahudi devleti üzerinde söz sahibi olma karşılığında yüz elli üç milyon franklık silah yardımı yapacaktı. Silahlar haziran başında Port-de-Bouc’da Ariel’e teslim edildi ve Irgun’un satın aldığı çıkarma gemisi *Altalena* ile Tel Aviv’e doğru yola çıktı. Her ne kadar *Altalena*, Ben-Gurion’un emriyle, Irgun’un fazla güçlenmemesi için Tel Aviv açıklarında batırıldıysa da bu ticaret, sürececek bir ilişkinin başlangıcı oldu: Fransa 1956’ya kadar İsrail’in önde gelen silah tedarikçisi olacaktı.

1 Nisan 1948’de, siyonistler Kutsal Şehri Arap ablukasından kurtarmak üzere düzenledikleri Nachshon Operasyonu’yla düşman Arap birliklerince kuşatılmış Kudüs’e girme girişiminde bulundu. Arap orduları aşılması zor görünüyordu –ki bu da siyonistlerin silah ve para bağışlarını artırmak için verdiği bir izlenimdi– aslına bakılırsa Arap birlikleri tamamen düzensizdi. Uygulanacak taktiklere karar vermek için düzenlenen bir toplantının ardından Arap birliğinden bir İngiliz görevli bir Iraklıya toplantının nasıl geçtiğini sordu. “Muhteşem,” diye yanıtladı Iraklı. “Hepimiz ayrı ayrı savaşmaya karar verdik.”³⁷ Kuzey Filistin’de ise Fevzi el Kavukçu, Arap isyanlarının on yıl önce merkezi haline gelen ve aşına olduğu bir bölge olan Nablus, Cenin ve Tulkarim arasındaki dağlık alanda operasyon düzenliyordu. Müftü’nün Filistin başkomutanı olarak atadığı Abdülkadir el Hüseyni güneye yönelip Kudüs-Jaffa yolu üzerindeki, önemli bir konuma sahip olan el Kastel kasabasını ele geçirmişti fakat elindeki silahlar kısıtlıydı. Arka plandaysa hem Suriye hem de Ürdün onu istediği kadar silahlandırmayı reddediyordu. Suriye Başkanı Şükrü el Kuvvetli, Fevzi el Kavukçu’yu desteklerken, Abdullah tüm ümitlerini Glubb’a bağlamıştı. Ancak olan bitenle hiçbir alakaları yokmuş gibi davranmak için İngilizler Glubb’ı ansızın reddetmişti.

Sorun sadece el Kuvvetli ve Abdullah’ın Müftü Hacı Muhammed Emin el Hüseyni’nin Batı Şeria’yı ele geçirmesini istemiyor olmaları değildi: her ikisi de bölgenin diğerinin eline geçmesini istemiyordu. Abdullah elbette Filistin’in Arap topraklarını ilhak etmeyi büyük planının ilk parçası olarak görüyordu. Abdullah’ın Büyük Suriye planını açıkça dillendirmesini tehdit olarak gören el Kuvvetli ise el Kavukçu’yu Ürdün Kralı’nın hırslarını önlemek için kullanmak istiyordu. Tüm bu çekişmelerin sonucu olarak, Haganah’ın elitlerinden Palmach’ın el Kastel’i ele geçirmesinin akabinde Abdülkadir yeterli ekipmanı olmaksızın kasabayı yeniden ele geçirmeye çalıştı. “Cephanemiz bitmek üzereydi” diye yazmıştı askerlerinden biri, “fakat ALA* ve Maver-i Ürdün Arap Birliği güçlerine gönderdiğimiz yardım çağrıları cevapsız kalmıştı.”³⁸ Abdulkadir’in kendisinin yaptığı çağrı sessizlikle karşılandı. “Hepiniz

* Arap Özgürlük Ordusu. İsim, Fevzi el Kavukçu tarafından kumanda edilen düzensiz güçler için kullanılıyordu.

hainsiniz,” diye öfkeyle bağıırıyordu, “ve tarih Filistin’i kaybedenlerin sizler olduğunu yazacak.” Arapların şehri ele geçirme çabaları sırasında öldürüldü. Araplar elli Yahudi tutsağını da öldürdü.

Daha sonra, Abdülkadir el Hüseyini’nin cenazesinin Kudüs’ten kaldırıldığı 9 Nisan’ın erken saatlerinde Irgun ve Stern Çetesi şehrin hemen batısında bulunan Arap bölgesi Dayr Yasin’e saldırdı. Burayı ele geçirdikten sonra orada yaşayanların iki yüz ellisini –yani üçte birini– katletti ve hayatta kalanları da Kudüs boyunca yürüttü. Olayın ardından bölgeye varanlar korkunç manzaralarla karşılaştı. Bir adam karnı deşilmiş hamile bir kadın görmüştü: fetüs ise yanı başında yerde duruyordu. Bu hunharlık hemen Yahudi Teşkilatı tarafından kınanmıştı fakat belli ki önceden düşünülmüş bir hareketti. Glubb’ın askerlerinden biri Yahudi görevliye, 14 Mayıs’ta İngilizlerin çekilmesiyle geri dönülmez bir gerilimin olup olamayacağını sordu. “Ah hayır,” diye cevap verdi Yahudi görevli. “Her şey ayarlanacak. Birkaç hesaplanmış katliamla yakında hepsinden kurtulacağız.”³⁹ Dört gün sonra Araplar bir sağlık konvoyuna pusu kurup, İbrani Üniversitesi’nde yetmiş doktor, hemşire ve öğrenciyi öldürerek katliama cevap verdi.

Daha zengin olan Araplar çoktan Filistin’i terk etmeye başlamıştı fakat Dayr Yasin’de olanlar çok daha büyük bir göçle sonuçlandı. 18 Nisan’da, Hayfa’da, İngiliz komutan Hugh Stockwell Yahudi Teşkilatı’ndaki görevliyi arayıp gelecek ay gerçekleşecek çekilmeye binaen şehirdeki tüm İngiliz makamlarının boşaltılmak üzere olduğunu haber verdi. “Şehri açıkça Yahudilere teslim ediyorduk,” diye anımsıyordu Stockwell’in astlarından biri olan Edward Henderson, “ve 21 ile 22 Nisan arasında, yirmi dört saatten kısa bir sürede tüm Arap vatandaşlar düzensiz Yahudi orduları tarafından dışarı çıkarılıyordu.” Haganah, Araplara çok geç olmadan şehri terk etmeleri için günlerce uyarılarda bulundu. Ama, Henderson’un dediğine göre, “Ayın yirmi üçünde tüm Arap belediye çalışanları ‘esrarengiz’ biçimde ortadan kaybolduğu için belediye işlerinin yürümediğinden şikâyet etmeye başlamışlardı.”⁴⁰ Araplar kaçmakta haklıydı çünkü Haganah girdiği her yerde, “Makaslar” kod adlı bir operasyon dâhilinde “gördüğünüz her Arap’ı öldürün, yanabilen her şeyi kundaklayın ve patlayıcılarla

kapıları açmaya zorlayın” diye emirler veriyordu.⁴¹ Nisan sonuna kadar Siyonistler Tiberias ve Jaffa’yı da kontrol altına almıştı.

İngiliz askerlerden James Pollock, “Şu anki durumu tanımlamak benim yetilerimin ötesinde. Gecelerimiz dinmeyen makineli tüfek ve silah sesleri, top patlamaları yüzünden neredeyse tamamen uykusuz geçiyor,” diye anlatıyordu Britanya yönetiminin son apokaliptik günlerini.⁴² Nisan sonunda İngilizler yerel çalışanlarının ücretlerini ödemiş ve bölgeden ayrılmaya hazırdı. Yapacak başka işi kalmayan Genel Sekreter silah seslerinin arasında nihayet tenis oynayacak zaman bulmuştu. 14 Mayıs’ta İngiliz delegesi söz verdikleri gibi uçakla ülkeyi terk etti ve manda sona erdi. Allenby Köprüsü’nün üzerindeki Kral Abdullah ise silahını çıkarıp ateş etti ve “İleri!” diye bağırdı. Aynı gece Truman, İsrail devletini tanıdığını açıkladı ve ayın on beşinde ilk resmî Arap-İsrail savaşı başladı.

Yıllar sonra King David Otelі’nin bombalanmasından sağ çıkan eski Filistin Genel Sekreteri Sör John Shaw’dan Britanya’nın mandadaki sicilini değerlendirmesi istendi.

“Birçok durumda oradaki insanlara iyi şeyler yaptığımızı düşünmüştük ve aslında yapıyorduk da,” dedi. “Demek istediğim, her türlü kötüye kullanım ve suistimalin kökünü kazıdık fakat,” diye tereddüt etti; “tamamen felsefi, yüce gönüllü bir noktadan bakarsanız sanırım oldukça ahlak dışıydı ve düşünüyorum ki... sadece ahlak dışı değil, ayrıca tedbirsizceydi de.”

“Neden?” diye soruldu Shaw’a.

“Neden mi? Yani... çünkü başka insanların ülkesine gidip daha iyi yönetmek için bile olsa onlara nasıl ülke yönetileceğini söylemek ne benim ne sizin ne İngilizlerin ne de herhangi birinin üstüne vazifedir. Kendi kurtuluşlarını gerçekleştirmeleri gerekiyor.”

SON SÖZ

HESAPLAŞMA

6 Kasım 1949'un geç saatlerinde üç Arap, kapısına dayanıp onunla görüşmek için ısrar ettiğinde W. F. Stirling başta onları içeri davet etmeye pek de niyetli değildi. Bir pazar akşamıydı, üç misafir beklenmedik şekilde gelmişti, ayrıca kendisi ve karısı Marygold'un hâlihazırda yemeğe gelen iki konuğu vardı.

Suriye hükümetinin eski irtibat subayı ve *The Times*'ın şimdiki Şam temsilcisi, altmış dokuz yaşındaki Albay Stirling baştaki içgüdüsüne güvenmeliydi. Ama imkânlarının üstünde yaşamaya meyilliydi ve her zaman parasal açıdan sıkıntıdaydı. Herhangi bir atlatma haberi kaçırmayı göze alamazdı çünkü kendisinden önce aynı pozisyondaki kişi bu yüzden işten kovulmuştu. Ve Arabistanlı Lawrence ile birlikte Şam'a vardığı, sevinçten havalara uçtuğu o ekim günü başlayan otuz yıllık tecrübesinden Suriye'nin ne kadar öngörülemez olduğunu biliyordu.

Çeyrek asırlık Fransız yönetiminin ardından 1946'da egemenliğini kazanan Suriye, bölgenin şartlarıyla karşılaştırıldığında bile oldukça dengesiz görünüyordu. Kasım 1949 itibarıyla o yıl iki darbe olmuştu bile. Ülkeye bağımsızlığını kazandıran Şükrü el Kuvvetli, mart ayında ordu komutanı Hüsnü el Zaim tarafından makamından indirilmiş, karşılığında da ağustosta gücü eline geçiren şu anki başkan Sami el Hinnavi tarafından öldürtülmüştü. Selefinin başına gelen vahşetle arasına bir çizgi çekmek isteyen el Hinnavi –diplomatlardan biri onu “şişman, beyinsiz, sülük benzeri bir yaratık” olarak tanımlıyordu– birkaç gün sonra gerçekleşecek genel seçimlerin haberini vermişti.¹

Seçimler şaibeliydi çünkü kuzeydeki antik kent Halep'ten gelen el Hinnavi, Suriye'nin doğusunda yaşayan yarı göçebe Bedu kabilesini, sınır ötesinden manipüle edilebileceği ihtimaline karşı seçimlere katıl-

maktan men etmişti. Verimli batı topraklarının şehirlileşmiş, yerleşik nüfusu ile doğu çöllerinin vahşi ve göçebe insanları arasındaki gerilim Suriye siyasetindeki dengesizliğin sebeplerinden sadece biriydi. Kabile üyeleri dışarıda bırakıldıkları için oldukça öfkeliydi – Stirling de bunun farkındaydı ve bu yüzden sekiz hafta öncesinde çölün derinliklerine gidip bu konuyla ilgili bir haber yapmıştı.² Haliyle kapıdaki üç adam onun eski bir arkadaşı olan, büyük ve etkin bir kabilenin şeyhi tarafından gönderildiklerini iddia ettiğinde, yaklaşan seçimle ilgili önemli bir haber olabileceğini düşündü. Pes edip hizmetçisi Ali'ye onları içeri almasını söyledi. Ölümcül bir hata yapmıştı.

Üç adam Stirling'in çalışma odasına tek sıra halinde girdi ama ev sahibinin oturma teklifini geri çevirdi; bunun yerine ona doğru ilerlediler. Stirlin, gümüş tabakasının içerisindeki sigaralardan ikram etmek istediğinde liderleri araya girip kaygı verici şekilde Albay Stirling olup olmadığını sordu. Stirling onaylayınca, adam otomatik Colt tabancasını çekti.

Sonradan anlaşıldığı üzere ilk atılan kurşun Stirling'in elindeki tabakayı havaya uçurmuş olmalıydı. Sonraki iki kurşun midesine isabet etmiş, biri karaciğerini delmişti. Dördüncüsü göğsünden vurmuştu. Beşincisi şahdamarını delmişti. Ancak onu yere yıkan, sağ ön koluna isabet edip onu etrafında bir kere döndüren altıncı kurşun olmuştu.

Stirling'in katili, sesleri duyup odaya dalan Ali'yi vurmuştu. Ardından kendisi ve yardakçıları merdivenlerden aşağı inip kapıdan çıkarak sokağın aşağısına doğru kayboldular.

Stirling'in karısı Marygold ilk olarak İran halısı üzerinde yatan Ali'yi buldu; beyaz ceketi kanını emiyordu. Ölüyordu ama bir yandan da konuşmaya çalışıyordu.

“Ali, Ali, söyle neler oldu?” diye haykırıyordu Marygold Stirling onun yanı başında diz çökmüş halde.

“Madam, Albay’a bakın. Albay,” diye fısıldadı hizmetçi.

Odanın öbür tarafında bir inilti vardı. Marygold Stirling âdeta o tarafa uçtu. Masanın arkasında sere serpe yatan ve bilincini kaybetmek üzere olan kocasını buldu.³

The Times'ın Şam temsilcisinin vurulmasından birkaç gün sonra, iki Arap, şehirdeki bir kafede saldırı hakkında konuşuyorlardı. Biri diğere, "Albay Stirling'i gerçekten de altı kurşunla öldürebileceklerini mi sanmışlar?" diye soruyordu.⁴ Çünkü Stirling olaydan mucizevi şekilde kurtulmuştu.

Stirling çalışma odasında kanlar içinde yatıp bilincini kaybederken, "Sanırım öldüm, en azından ölüyorum ama eğer böyle hissedeceksem vay halime," diye düşündüğünü hatırlıyordu.⁵ Yine de kurtulmasını sağlayan kendi iradesi değil, evdeki iki konuğundan biriydi. Sadece yirmi dakika önce gelip geceyi orada geçirip geçiremeyeceğini soran Ernest Altounyan, Halep'te babası tarafından kurulan, küçük, özel bir hastanenin sahibi olan tanınmış bir doktordu. Altounyanlar İngilizlere hayranlardı. Altounyan'ın babası onu İngiltere'deki Rugby School'a göndermiş, Ernest de burada tıp eğitimi alıp İngiliz Dora ile evlenmişti. Yazar Arthur Ransome'un arkadaşlarıydılar ve çocukları da Ransom'un yazdığı *Swallows* serisinde birer karakter olarak yer alıyordu. Kısa süre önce açığa çıkmıştı ki Ransome İngiliz gizli servisi MI6 için çalışmıştı. İngilizlerin Suriye'yi 1941'de işgal etmesinin ardından, Altounyan gönüllü olarak hizmetlerini sunmuştu. Savaş boyunca Kuzey Suriye'de ordu için çalışmış, Stirling'le de böyle tanışmıştı.

Altounyan saldırıdan sonra yarım saat içinde Stirling'i ameliyat etti. Yaşlı arkadaşının bedeninden iki kurşunu çıkardıktan sonra diğer dördünün vücudunda kalmasına karar verdi. Stirling'in durumu iyiye gidiyordu, birkaç gün sonra, hastanedeki hemşireden su istedi; tepside bir bardak su getirilmişti. Bardağı aldı, bir yudum içti ve irkildi. "Bu maden suyu değil!" diye haykırdı.⁶ Anlaşıldı ki hemşire bardağı yanlışlıkla mavi ispirotoyla doldurmuştu. Alkolün herhangi zarara yol açmadığı anlaşıncaya, birkaç gün içinde hastaneden taburcu edildi. Kısa süre sonra Kahire'ye uçtu, bir daha da geri dönmedi.

*

Stirling'in kimin ve neden öldürmeye çalışıldığına dair en önemli ipucu saldırıdan önce dolanan dedikodulara dayanıyordu. Stirling'in, saldırıdan dokuz gün sonra yapılan genel seçimlerin sonucunu etkilemeye

çalışan bir İngiliz ajanı olduğunu iddia edenler vardı. Dedikoduların öyle bir gücü vardı ki dört kişi 1951’de nihayet mahkemeye çıkarıldığında Suriye baş hâkimi adı geçenlerin gerekçesinin “Stirling’in Zaim’in öldürülmesinde önemli rol oynadığına ve kabileler arasında ispiyonculuk yaptığına dair inançları” olduğuna kanaat getirdi.⁷

Hüsnü Zaim, 30 Mart 1949’da yönetimi Şükrü el Kuvvetli’den aldığı anda, ülke ekonomisi kötü durumdaydı ve ordu önceki kasım ayında İsrail’den ağır bir yenilgi almıştı. Zaim her iki alanda da acilen bir şeyler yapması gerektiğini biliyordu. El Kuvvetli’yi kan dökmeksizin uzaklaştırdıktan sonra İsrail’le barış görüşmelerine başladı, ayrıca para konusunda yapılacak bir anlaşma ve eski manda üzerinde yeni bir Fransız etkisi oluşturmaya olanak verecek yeni bir silah ticareti sözleşmesiyle Fransızlarla ilişkileri düzeltmeyi hedefledi. Ama Zaim’in saltanatı fazla uzun sürmedi. Gücü ele aldıktan yüz otuz yedi gün sonra 14 Ağustos’ta koltuğundan indirilip idam edildi.

Aslında Zaim’in koltuğundan edilmesinde Stirling’in parmağının olduğu dedikodularının kaynağı, o sırada İsrail’de bulunan, *Times*’ın hayli ünlü muhabiri Louis Heren’dı ki daha sonra kendisi de azimli gazeteciliğin kurallarından bahsederken, “Her zaman için kendinize size yalan söyleyenlerin neden yalan söylediğini sorun,” diyerek, Stirling’in İngiliz ajanı olduğu iddialarının kaynağını Suriyelilerden değil de, Haziran 1945’te Şam’da başarısız bir darbe gerçekleştirmeye çalışan Fransız General Fernand Oliva-Roget’in iddialarını yeniden gündeme getiren Fransız haber ajansı Agence France Presse olduğunu açıklamıştı.⁸ Heren’in bakış açısına göre Stirling’in vurulması eski bir kan davasıydı. “İngilizlerin mi yoksa Fransızların mı adamı olduğuna dair oldukça aptalca, gereksiz ve kesinlikle tehlikeli gayriresmî bir çatışmanın,” parçası olduğunu söylüyordu.⁹ Dahası Albay’ın, kendisine yapılan saldırının sebebine dair daha çok şey bildiğini iddia ediyordu ki bu da Stirling’in bir gazete muhabirinden fazlası olduğunu iddia etmenin diplomatik yolu.

O yılın başlarında Heren “İngilizlerin Fransızları Levant bölgesinden nihayet çıkarmasının çok iyi bir fikir olacağını” düşünmüş ama Stirling’in gerçekten böylesi bir etkinliğe karışmış olması ihtimalini fark edince tavrını değiştirmişti.¹⁰ Belki de kendi gazetesinin İngiliz

casusluğu için bir örtbas olduğu dedikodularının yayılmasıyla başına geleceklerden korkuyordu. “Lawrence’ın halefi olmak isteyen çok fazla özentî var; milliyetçiler arasında çok fazla çekişme oldu,” diyordu şimdi de, “bu konuda bir şey yapılmalı.”¹¹ “Durumdan bir Fransız’ın sorumlu olduğunu ima etmek istemem,” diye eklemesine karşın, Agence France Presse’nin Stirling’i hedef haline getirecek şüpheli bir yaklaşımı olduğunu belirtiyordu. Kahire’deki iş arkadaşı Cyril Quilliam daha da ileri gitti. Eski bir gizli servis çalışanı olan, şimdiyse *The Times*’in Orta Doğu masasını yöneten Quilliam, Agence France Presse’in müdahilliğinin Stirling’in vurulmasının ardında resmî bir desteğe işaret ettiğini ileri sürüyor, gerekçesini de ajansın Fransız hükümetinden aldığı sekiz yüz milyon franklık kaynağa bel bağlamış olmasına dayandırıyor. Bunun karşılığında da Suriye gazetelerinde Stirling’i sürekli olarak karaladıklarını iddia ediyordu.¹²

Quilliam’a göre bir diğer sebep de intikamdı. Fransızlar “Zaim üstüne çok yatırım yapmıştı”, Suriye bağımsızlığını kazandıktan sonra ülkeyi terk etmeye mecbur kaldıklarında kaybettikleri etkiyi onun aracılığıyla geri kazanabileceklerine inanmışlardı.¹³ Zaim’in indirilmesi ve öldürülmesiyle umutları suya düşünce çok sinirlendiler. Quilliam, darbenin iki hafta sonrasında bile, “Dinleyen herkese hâlâ Zaim’in öldürülmesinden İngilizlerin sorumlu olduğunu söylüyorlardı,” diye belirtiyordu.¹⁴

Quilliam, Stirling’in başına gelenlerden kendini sorumlu hissetmiş olmalıydı çünkü Zaim’in öldürülmesini daha derinlemesine araştırması için onu cesaretlendiren kendisiydi. Stirling öldürülen devlet başkanının dışişleri bakanıyla görüşmüş ve Şam Fransa Büyükelçisi Jean-Charles Serres’in, yılın ilk aylarında Zaim’i Iraklıların ülkeyi işgal etmeye hazırlandığını söyleyerek kışkırttığına dair bir makale hazırlamıştı.¹⁵ Yanı sıra Stirling, Fransa’nın, Zaim’i kendi yanına çekmek için ona silah satarak, Birleşmiş Milletler’in uygulamaya koyduğu ambargoyu deldiğini de ortaya çıkarmıştı. Sunulan mühimmatı kabul etmesini, Zaim’in mezarını kazan hatası olarak görmüştü çünkü bu olay Zaim’e muhalif olanlara Fransa’nın 1945’te Şam’a yaptığı ağır müdahaleyi hatırlatıyordu.

“Şam Muhabirimizden” başlıklı, 26 Ağustos’ta yayımlanan makale sinirlere dokundu. Quilliam, makalenin Suriyeli makamlar tarafından sansürlenmemesine şaşırmişti. Olayların tam bir tasvirinin sunulduğunu düşünen insanların Stirling’e saygı duymasını sağlamakla kalmamış, Fransa’nın dışişleri bakanlığı Quai d’Orsay’i de küplere bindirmişti. Fransızlar sinirli biçimde *The Times*’ın Fransa’daki temsilcisini çağırıp yazıda “Albay Stirling, parmağı olduğundan” şikâyet etmiş, yazıyı “tamamen gerçek dışı” olarak nitelemişti.¹⁶

Stirling’i karalamak için orkestra şefliğini üstlenen Serres’ti - diplomatik protokoller üzerine bir kitap yazmış olması durumu oldukça münasebetsiz bir hale getirmişti. *Times* temsilcisini hâlihazırda Fransızları harcamak pahasına Suriye’de İngiliz etkisini kurmak için “St George süvarilerini” meydana salmaya hazır” biri olarak tanımlamış ve çabalarını da gizlememişti.¹⁷ Amerikalı bir diplomat, Serres’in Orta Doğu’da İngilizlere olan güvensizliği artırmak için hiçbir fırsatı kaçırmadığını yazmıştı.¹⁸ Agence France Preses, Stirling’in İngiliz ajanı olduğunu yazmış, haber Suriye basınında duyurulmuş, sonra tekrardan *Le Monde*’da yer almıştı; bu haber aslında Zaim’in öldürülmesinin ardında İngilizlerin maddi desteğinin ve etkisinin olduğunu iddia eder nitelikteydi. “T. E. Lawrence’la olan bağım sebebiyle Suriye’ye geldiğim 1941’den beri Fransızlar kendilerine karşı nefret dolu olduğuma ve aleyhlerine çalıştığıma ikna olmuş durumdalar,” diye yazmıştı Stirling patronuna, vurulmasından kısa bir süre önce.¹⁹ Kendisini vuranların da yerel halktan olmadığına, öyle olsaydı her akşam köpeğini gezdirmeye çıkardığını bileceklerinden, kendisini o an yalnızken vurmayı tercih edeceklerine inanıyordu. Kahire’de nispeten güvenli bir alana kavuşunca Quilliam’a sözde katillerinin, Irak ve Suriye’nin politik birliği üzerindeki etkisinden dolayı kendisini ekarte etmeye çalışan, “Fransızların öcünü almak isteyen Kudüs’teki Müftü yanlıları olabileceğini” söylemişti.²⁰ Quilliam kendisiyle hemfikir di.

O zamana kadar hem *The Times* hem de İngiliz hükümeti, Stirling ve neredeyse ölümüne yol açan çekişmeyle arasına mesafe koymaya çalışmıştı. Fransa başkanının Britanya resmî ziyareti öncesinde, kasım sonunda, gazetenin Paris temsilcisi –Stirling’in ağustostaki makalesinin

* Bir yüzünde St George diğer yüzünde ejderha bulunan İngiliz kraliyet altınının lakabı.

üstüne Quai d'Orsay'ın yollarına düşmüştü bile– “Orta Doğu'daki sözde İngiliz-Fransız çıkarlar çatışmasının ortak bir noktaya yapılan önemli ilerlemeyi” temsil ettiğine dikkat çekiyordu fakat kabul ediyordu ki “Londra ve Paris'teki anlaşmalar bir yana, bölgedeki Fransız ve İngiliz aktiviteriyse öbür yanaydı.”²¹ İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin, Fransız mevkidaşı Robert Schuman'ı İngiliz hükümetinin ilkelerinin, “General Spears ya da Albay Stirling gibi sorumsuz şahısların edimleriyle” karıştırılmaması gerektiği konusunda uyardı.²²

Fransızlar saldırı hakkında ağız sıkı davranmaya devam etti. 10 Kasım 1949'da Fransa'nın Şam Büyükelçisi, Paris'i Stirling'in vurulduğundan haberdar edince, Albay'ı tanımlamak için, “Resmî olarak *The Times* muhabiri olarak çalışıyor,” ifadesini kullanmaktan kendini alıkoyamadı.²³ “Bu saldırıyı açıklamak için en göz alıcı açıklamalar uyduruldu,” diye devam etti. Biraz düşündükten sonra, “Ne var ki,” diye ekledi, “en çok kabul edilen, aynı zamanda skoru da belirleyen sonuçlardı.”

Stirling'in Kahire'ye gitmesi, bugün hâlâ çözülememiş olan çatışmanın kızıışmasında otuz yıldır tutulan nefeslerin sonuna işaret ediyordu. Fransızlar ve İngilizler arasındaki çatışma, Osmanlı İmparatorluğu'nun Sykes-Picot Antlaşması'yla iki ülke arasında bölüştürülürken Orta Doğu'nun efendisinin kimin olacağına dairdi. Antlaşmanın sonuçlarından memnun olmayan İngilizlerin tatminsizliği, Balfour Deklarasyonu'ndaki siyonist heveslere olan desteklerini açığa vurmasını sağlamıştı. Böylece Yahudilerin kendilerine ait bir devleti olması hakkı, aslında Fransızları alt etmek içinken, insanlığa sığmayan, emperyalist bir yaklaşımla tehlikeli biçimde ilişkili hale gelmişti.

Balfour Deklarasyonu imparatorluğunun altın çağının geçtiğini gösteriyordu. On dokuzuncu yüzyılda, çağdaşlarından birinin tanımıyla “dünya haritası boyunca çizilen bir kalem darbesiyle” Afrika'yı bölerken kendilerinden çok emin gibi görünen Sykes gibi öncüler yirminci yüzyılda aynı şey Osmanlı İmparatorluğu'na uygulandığında pek küstah görünüyordu.²⁴ Orta Doğu siyasi haritasının yeniden çizilmesinde yeterince söz sahibi olmamaları, İngilizlerin Filistin yönetimini ele geçirme amaçlarını devletsiz bir halka bağlılık ilanında bulunarak

gizlemek zorunda kalmasını açıklıyordu. Fransızlar, kendi yönetimlerine karşı ne kadar büyük bir Arap muhalefeti olduğunu görünce Lübnan'daki Hristiyan nüfusun arzusuna saygı duyduklarını iddia ederek aynı şekilde ortadan kayboldular.

Britanya'nın Filistin'deki Yahudilere desteği ile Fransa'nın Lübnan'daki Hristiyanları tutması, bölgedeki güçlerini azınlıkları kuvvetlendirerek sağlama alma ilkesi üzerine kurulmuş stratejinin bir parçasıydı. Bu yöntemle elde ettikleri takdir kısa süreliydi, ama bu esnada büyük oranda Müslüman Araplardan oluşan nüfusu kendilerine düşman etmiş ve geri döndürülemez etkiler yaratmışlardır. Britanya ve Fransa giderek daha az rağbet görmeye başladığından, Arap ve Yahudi, Müslüman ve Hristiyan gibi kutuplaşmış müttefikleri arasında gidip gelmek zorunda kaldı. Baskı altındayken mandacıların anında ilkelerini değiştirmesi ve anlamlı olabilecek bir temsili hükümetin kurulmasına karşı gelmeleri yönettikleri insanlara şiddetin işe yaradığını açık etti.

İkinci Dünya Savaşı'na kadar İngilizler Fransızların isteksizce kabul ettikleri varlığını, Kahire Büyükelçileri Lord Killearn'ün deyiimiyle “mümkün olduğunca faydalanmamız gereken lüzumsuz bir kötülük,” olarak gördüler.²⁵ Almanya'yla, sürecekt olduğu belli bir savaş olası görünürken, Britanya'nın metropoliten Fransa'yla olan ilişkileri önemliydi. Killearn diyordu ki, “Fransızların Doğu Akdeniz'de bulunduğu gerçeği İngilizleri oldukça üzen ve Orta Doğu politikaları için de rahatsız edici bir gerçektir fakat her zaman farkındaydım ki yerel politikalarımızı kanalın hemen öbür tarafındaki metropoliten komşumuz Fransa'yı göz önünde tutarak, daha yüksek çıkarların gereklilikleri çerçevesinde dönüştürmeliyiz.’

Fransa'nın 1940'taki çöküşü bu ilkelerin dayandığı temeli yıktı – Fransa Almanya'yla her savaşta önemli bir müttefik olmalıydı. Bu boşluk İngiliz yetkililere, Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlığı için baskı yapma, Arapların, Filistin'de kurulmasına hâlâ gönülsüz oldukları temsili hükümet eksikliğini giderme olanağı sağladı. Bu oyalama taktiği bir süre işe yarasa da, sonunda kendi kuyularını kazmış oldular. İzleyicilerin bile hemen anladığı üzere, Lübnan ve Suriye'nin bağımsızlığı güneydeki ülkelere anında örnek teşkil etti ve İngilizlerin de bölgeden atılması çok sürmedi.

Britanya ve Özgür Fransa arasında savaş süresince olan çekişmenin uzun süreli sonuçları, 1958’de de Gaulle’ün yönetime dönmesiyle ortaya çıktı. Fransa başkanı olarak, Harold Macmillan’ın Avrupa Ekonomik Pazarı’na girme teklifini veto eden oydu. De Gaulle’ün neden hayır dediğinin asıl izleri, ilginçtir ki gürültülü ve sıcak şehirler olan Şam ve Beyrut’ta aranmalı. General’in her iki şehirde de İngiliz entrikalarına tanık olması, savaş zamanı rakibinin Avrupa kulübüne girişini onaylarken sergilediği isteksizliğini de hayli şekillendirmişti. Bu, iki ülkenin de fazla kazançla bitiremeyeceği bir öykü.

İZİNLER

Telifli yayımlanmış ve yayımlanmamış kayıtlardan alınan alıntılarının izinleri için teşekkürlerimi sunmak istiyorum: Sör Edward Louis Spears için Patrick Aylmer'e; Profesör David Hogarth için Profesör Caroline Barron'a; Yüzbaşı Paul Vanson için Shirley Gould-Smith'e; Lord Moyne için Lord Moyne'a; Yarbay J. K. Windeatt için Jane Jefford'a; Sör Miles Lampson için Lord Killearn'a; Chelwood Lordu Cecil için Profesör David Morgan'a; F. R. Somerset için Lord Raglan'a; Sör William Robertson için Oakridge Lord'u Robertson'a; Sör Mark Sykes için Sör Tatton Sykes'a; William Yale için Boston Üniversitesi Howard Gotlieb Arşiv Araştırma Merkezi'ne; W. F. Stirling ile ilgili dokümanlar için News International'a; T. E. Lawrence için Seven Pillars of Wisdom Vakfı'na teşekkür ederim.

Koleksiyonlarından aldığım alıntılarının izni için de şu kurumlara teşekkür etmek istiyorum: Askerî Arşivler ve Emperyal Savaş Müzesi için Liddell Hart Centre mütevelli heyetine; David Lloyd George dokümanları için Parlamento Arşivi'ne; Leo Amery ve Maurice Hankey dokümanları için Churchill College Cambridge Müdürü ve mensuplarına; Ronald Storrs dokümanları için Pembroke College Cambridge Müdürü ve mensuplarına; Gertrude Bell'in günlükleri ve mektupları için Newcastle Üniversitesi, Robinson Kütüphanesi çalışanlarına teşekkür ederim.

La Révolte Druze et l'insurrection de Damas isimli Charles Andréa kitabından parçalar Editions Payot'nun; Sör Winston Churchill'in *The Story of the Malakand Field Force*, *The River War*, *Great Contemporaries* ve *The Second World War* isimli kitaplarından parçalar Curtis Brown Group Ltd.'nin; Roald Dahl'in *Going Solo* isimli eserinden parçalar David Higham Associates'in; *The Duff Cooper Diaries* isimli kitaptan parçalar Weidenfeld and Nicolson'un; Charles de Gaulle'ün *Mémoires de Guerre* ve *Le Fil de l'Épée* isimli kitaplarından alıntılar Amiral Philippe de Gaulle ve Editions Plon'un; Yitzhak Shamir'in *Summing Up* isimli kitabından parçalar da Samuel Hayek'in izinleri ile kullanılmıştır.

KIRMIZI ÇİZGİ

Bu kitapta yer alan materyallerin her birinin telif hakkı sahibiyle bağlantıya geçmek için yoğun çaba harcanmıştır. Eğer herhangi bir telif hakkı sahibi dikkatsizlik sonucu gözden kaçırıldıysa, yayıncılarla iletişime geçip gelecek baskılardaki hata ve eksikliklerin tazmin edilmesi için yardım etmenizi dileriz

TEŞEKKÜRLER

Bu kitabı yazdığım dört yıllık süre boyunca bana yardımcı olan birçok insana derinden teşekkür borçluyum. Başta Ulusal Arşiv, Bodleian Kütüphanesi, British Library, Churchill Arşivleri, Emperyal Savaş Müzesi, Hindistan Ofisi Kayıtları, Liddell Hart Askerî Arşiv Merkezi, Londra Kütüphanesi, Parlamento Arşivi ve Amerikan Yahudi Tarihi Derneği'nin arşivcileri ile çalışanlarına teşekkür ederim. Emperyal Savaş Müzesi'nden Simon Offord ve Richard Hughes, Pembroke College, Cambridge'den Patricia Aske ve Durham Üniversitesi Sudan Arşivi'nden Jane Hogan bulduğum materyali kullanma iznini almamda bana yardımcı oldular. Hususi yardımları için Oxford'daki Orta Doğu Merkezi Arşivi'nden Debbie Usher ve *Times* arşivinden Nick Mays'e teşekkürlerimi sunarım. Fransa'ya yaptığım araştırma ziyaretlerinden ziyaret ettiğim iki arşivin iyi niyetine ihtiyaç duyuyordum. Centre des Archives Diplomatiques de Nantes ve Paris'teki Service Historique de l'Armée de Terre görece kısa bir sürede çok şeye erişmem için kuralları esnettiler.

Araştırma sürecimde Oxford'daki St Antony's College'da misafir araştırmacı seçildiğim için çok şanslıydım, ayrıca orada çok iyi karşılandım. Bilhassa Müdür Margaret MacMillan'a, sonra destekleri ve tavsiyeleri için Avi Shlaim, Eugene Rogan, Ahmed al-Shahi, Peter Mangold ve Mastan Ebtehaj'a, Enformasyon Özgürlüğü talepleri üzerindeki uzmanlığı için Jeevan Deol'e ve benimle aynı zamanda misafir araştırmacı olarak orada bulunan Jeff Short'a arkadaşlığı için teşekkür ederim.

Rory Peck Vakfı çatışma ortamlarında ayakta kalmama yardım etti ve bana ilkyardım dersleri verdi. Jonathan Lehrle, Lübnan ziyaretimde bana eşlik etti. Caroline ve Hassan Farran beni Şam'da misafirperver bir şekilde ağırladılar. Yine Şam'da Fatie Darwish, Albay Stirling hakkındaki bilgi avımda bana katıldı. Patrick ve Françoise Pierard karlı bir Paris gününde beni evlerinde ağırladılar. Henri Laurens'e Antonin Jaussen raporlarını, Roberto Mazza'ya da Fransız arkeolog hakkındaki makalesini

benimle paylaştıkları için minnettarım. Ayrıca Maurice Larés ve Christophe Leclerc'e T. E. Lawrence'a dair görüşlerini benimle paylaştığı için, Blandine Guegan'a da Stern Çetesi'nin bazı propagandalarında Fransız parmağı olduğuna yönelik şüphelerimi doğruladığı için teşekkür etmek isterim. Lesley Barnes, Marilyn Checkley, Sör James Craig, Terry Dean, Samantha Ellis, Alison Hudson, Alex Roberts, Philip Walker ve George Williamson'a çeşitli yardımları için teşekkür ederim.

Jean-Michel de Tarragon ve Ben Smith görsel materyal araştırmasında bana yardım ettiler. François Georges-Picot'nun bir fotoğrafının peşine düşmem Tom Tugendhat, Roland Giscard d'Estaing, Eric Georges-Picot, Bruno Georges-Picot ve son olarak da bana büyükbabasının fotoğrafını veren Anne Parent'e uzanan bir insan zinciri oluşturdu. Fotoğrafi kullanmama izin veren Mme Parent'e de minnettarım.

Kitabın büyük bir kısmını Cape Town'da yazdım. Lord Moyne'un, Büyük Suriye fikrinin ardındaki önemli bir figür olduğunu orada fark ettim. Yaşlaştık on bin kilometre ötede, Britanya'da Tim Jinks daha fazla araştırma yapmayı kabul ederek beni uzun ve maliyetli bir seyahatten kurtardı. Ayrıca, şehirdeyken kütüphaneye erişmeme izin verdiği için Cape Town Üniversitesi Yahudi Çalışmaları kütüphanecisi Veronica Belling'e de minnettarım. Mevcut dijitalize etme projeleriyle, uzun mesafeli tarih çalışmak artık daha kolay hale geldi. Ulusal Arşiv'deki Kabine Dokümanları çevrimiçi arşivi, Gertrude Bell arşivi ve *Times* dijital arşivlerini de içinde bulunduran Londra Kütüphanesi'nin elektronik kütüphanesi benim için çok faydalı oldu. Ayrıca Jeremy Wilson'ın T. E. Lawrence'ın yazılarını tuttuğu çevrimiçi veritabanından da faydalandım. Hepsine teşekkürü bir borç bilirim.

Kitabın ilk versiyonlarını Matthew Keen, Paul Kenward ve Derek Parsons'a okuttum: yorumları için üçüne de teşekkür ederim; Ivor Lucas da son taslağı okuyup yorumladı ve beni muhtemelen kaçıracağım başka yeni araştırmalara yönlendirdi. Kitaptaki yargılarda herhangi bir hata bulursanız tüm sorumluluk yalnızca bana aittir.

Menajerlerim Catherine Clarke ile George Lucas'a; Simon & Schuster ekibine, kitabımı yayımlanmayı kabul eden Mike Jones ile editörlerim Katherine Stanton ve Talya Baker'a ve ayrıca Hannah Corbett, Joanne Edgecombe, Emily Husain, Viki Ottewill ve Rory Scarfe'a teşekkür ede-

rim. Redaktörüm Sue Phillpott ile düzeltmenim Margaret Histed'a da teşekkürlerimi iletirim. Reg Piggott muhteşem haritalar çizdi. Talya Baker da özel bir teşekkürü hak ediyor çünkü kitabımı, sabırla ve yetkin bir şekilde, bir taslaktan tamamlanmış bir kitaba dönüştürdü.

Bilgisayarımda bu kitaba dair dosyaları "Phoenix" adını verdiğim bir klasörde tutuyorum. Çünkü bu çalışma, aynı isimle ve benzeri bir konuyla yayımlanan başka bir kitabı gördüğüm anda güme giden başka bir fikirden yola çıkılarak yazıldı. Tekrar arşivlere dönüp de kitabın girişinde de bahsettiğim Gizli Servis dosyalarını bulunca hayal kırıklığım heyecana dönüştü. Böylece vazgeçtiğim bir önceki kitaba göre daha tutkulu ve daha etkili bir çalışma ortaya çıktı. Bu noktaya ulaşmamda sevgisi, sabrı, desteği ve teşviki için en çok eşim Anna'ya borçluyum.

NOTLAR

NOTLARDAKİ KULLANILAN KISALTMALAR

- AJHS Amerikan Yahudi Tarihi Cemiyeti, New York
BL İngiliz Kütüphanesi, Londra
CAC Churchill Arşiv Merkezi, Cambridge
CADN Nantes Diplomatik Arşiv Merkezi
DDF Fransa Diplomatik Dokümanları
FRUS Birleşik Devletler Dış İlişkiler
GBA Gertrude Bell Arşivi, Newcastle
HC Deb Avam Kamarası, Görüşmeler
HL Deb Lordlar Kamarası, Görüşmeler
IOR Hindistan Dairesi Kayıtları, Londra
ISA İsrail Devlet Arşivleri
IWM Emperyal Savaş Müzesi, Londra
LHCMA Liddell Hart Askerî Arşiv Merkezi, Londra
MAE Dışişleri Bakanlığı, Paris
MEC Orta Doğu Merkez Arşivi, Oxford
PAL Parlamento Arşivi, Londra
PCC Pembroke College Arşivi, Cambridge
SAD Sudan Arşivi, Durham
SHAT Service History of the Army, Paris
TNA Ulusal Arşivler, Londra
TTA *The Times* Arşivi, Londra

1 PEK KULLANIŞLI POLİTİKALAR

1. TNA, FO 882/2, Sykes'tan Clayton'a, 28 Aralık 1915.
2. N. N. E. Bray, *Shifting Sands*, (Londra, 1934), s. 66–7.
3. HC Deb, 27 Kasım 1911, vol. 32, c. 102.
4. BL, Add 63040, Crewe'dan Bertie'ye, 17 Aralık 1915.
5. BL, Add 63040, Crewe'dan Bertie'ye, 17 Aralık 1915. Lord Crewe, Sykes hakkında, “Sanıyorum, hem Türkçe hem Arapça biliyor,” demişti.
6. GBA, Bell'den Mary Bell'e, 1 Şubat 1905.

7. *The Times*, "Death of Sör Mark Sykes", 18 Şubat 1919.
8. Roger Adelson, *Mark Sykes: Portrait of an Amateur*, (Londra, 1975), s. 108-9.
9. SHAT, 6N 76, "Note sur les intérêts moraux et matériels de la France en Syrie", 1 Şubat 1919. Hew Strachan'a göre, 1904-1914 arasında Fransız hükümetinin toplam geliri 2577 milyon franktı, *The First World War*, vol. I (Oxford, 2001), s. 856.
10. Sykes, *The Caliphs' Last Heritage*, (Londra, 1915), s. 298.
11. Sykes, *a.g.e.*, s. 482.
12. Sykes, *a.g.e.*, s. 338-9.
13. Sykes, *a.g.e.*, s. 299.
14. Sykes, *a.g.e.*, s. 471-2, 522.
15. Edwin Pears, "The Caliphs' Last Heritage incelemesi", *English Historical Review*, vol. 31, no. 122, (Nisan 1916), s. 300.
16. W. Crooke, "The Caliphs' Last Heritage incelemesi", *Man*, vol. 17, (Ocak 1917), s. 24.
17. TNA, CAB 24/1, "Toplantı Numara 10, Downing Street'te 16 Aralık Perşembe, saat 11.30'da gerçekleşti: Yarbay Sör Mark Sykes, Bart MV, Arap Sorunu üzerine bulgular".
18. Charles Townshend, *When God Made Hell: The British Invasion of Mesopotamia and the Creation of Iraq, 1914-21*, (Londra, 2010), s. 82.
19. TNA, FO 882/2, Sykes'tan Clayton'a, 28 Aralık 1915.
20. HC Deb, 28 Mart 1895, vol. 32 c. 406.
21. Winston S. Churchill, *The River War*, (Londra, 1899), s. 318.
22. BL, Add 63040, Bertie'den Crewe'a, 21 Aralık 1915. Suriye'deki İngiliz faaliyetlerine yönelik Fransızların kuşkuları için bkz. W. I. Shorrock, *French Imperialism in the Middle East: The Failure of Policy in Syria and Lebanon 1900-1914*, (Wisconsin, 1976), s. 124.
23. Amanda L. Capern, "Winston Churchill, Mark Sykes and the Dardanelles Campaign of 1915", *Historical Research*, vol. 71, no. 174, (Şubat 1998), s. 117, Sykes'in Churchill'e sözlerinden alıntılar, 27 Ocak 1915.
24. David Garnett (ed.), *The Letters of T. E. Lawrence*, (Londra, 1938), s. 193-4, Lawrence'dan Hogarth'a, 18 Mart 1915.
25. MAE, Guerre 1914-1918, 868, Defrance'dan Delcassé'ye, 13 Şubat 1915.

26. Martin Gilbert, *Winston S. Churchill*, companion volume part 1 - vol. III, s. 458. Churchill'den Grey ve Kitchener'a yazılan mektuba Grey'in dipnotu, 26 Ocak 1915.
27. TNA, FO 800/48, Grey'den McMahon'a, 8 Mart 1915.
28. A. J. Barker, *The Neglected War: Mesopotamia 1914–1918*, (Londra, 1967), s. 472.
29. C. M. Andrew ve A. S. Kanya-Forstner, *France Overseas: The Great War and the Climax of French Imperial Expansion*, (Londra, 1981), s. 74.
30. Robert de Caix, *L'Asie Française* içinde, Ocak-Mart 1915, bu kitaptan: C. M. Andrew ve A. S. Kanya-Forstner, "The French Colonial Party and French Colonial War Aims, 1914–1918", *Historical Journal*, vol. 17, no. 1 (1974), s. 79–106.
31. Andrew ve Kanya-Forstner, *France Overseas*, s. 40.
32. Cloarec, *La France et la question de Syrie, 1914–1918*, (Paris, 2002), s. 115; Edward Peter Fitzgerald, "France's Middle Eastern Ambitions, the Sykes–Picot Negotiations, and the Oil Fields of Mosul, 1915–1918", *Journal of Modern History*, vol. 66, no. 4, (Aralık 1994), s. 704.
33. MEC, Barbour Belgeleri, Groupe Sénatorial pour la défense des intérêts français à l'étranger, *Rapport sur la Syrie et la Palestine, présenté par M Etienne Flandin*, 1915.
34. Mark Sykes, *The Caliphs' Last Heritage*, (Londra, 1915), s. 468.
35. Cloarec, *La France et la question de Syrie*, s. 126, de St Quentin'den Millerand'a, 'Visées anglaises sur la Syrie', 28 Temmuz 1915.
36. Andrew ve Kanya-Forstner, *France Overseas*, s. 76.
37. J. K. Tanenbaum, "France and the Arab Middle East 1914–1920", *Transactions of the American Philosophical Society*, vol. 68 (1978), Part 7, s. 8; Delcassé'den Cambon'a, 24 Ağustos 1915.
38. Andrew ve Kanya-Forstner, *France Overseas*, s. 77.

2 MÖSYÖ PICOT

1. C. M. Andrew, "The French Colonialist Movement During the Third Republic: The Unofficial Mind of Imperialism", *Transactions of the Royal Historical Society*, vol. 26, (1976), s. 149. Konuşmacı Comité'nin başkanı, Arenberg Prensi Auguste Louis Albéric'ti.
2. T. E. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, (Londra, 1935), s. 464.

3. Andrew ve Kanya-Forstner, *France Overseas*, s. 99. Georges-Picot'nun kariyerinin özeti için bkz. F. W. Brecher, "French Policy toward the Levant 1914-18", *Middle Eastern Studies*, vol. 29, no. 4, (Ekim 1993), s. 654-6.
4. SAD, Wingate Belgeleri, 148/4, Lloyd'dan Wingate'e, 2 Şubat 1918.
5. Gérard Khoury, *La France et l'Orient Arabe: Naissance du Liban Moderne* (Paris, 1993), s. 66.
6. Khoury, *a.g.e.*, s. 66.
7. Cloarec, *La France et la question de Syrie*, s. 116, Georges-Picot'dan Defrance'a, 5 Ekim 1915.
8. 8 PCC, Storrs Belgeleri, "Dearest"a mektup, 22 Şubat 1915.
9. McMahon'dan Hüseyin'e, 30 Ağustos 1915; Hüseyin'den McMahon'a, 9 Eylül 1915, G. Antonius, *The Arab Awakening* içinde, (Londra, 1938), s. 417.
10. TNA, FO 371/2486, kısım 153045, McMahon'dan Grey'e, 18 Ekim 1915.
11. SAD, Wingate Belgeleri, 135/6, Sykes'tan Callwell'e, 21 Kasım 1915.
12. TNA, FO 371/2486, kısım 152729, kâtip, tutanak, 19 Ekim 1915.
13. James Barr, *Setting the Desert on Fire: T. E. Lawrence and Britain's Secret War in Arabia, 1916-1918*, (New York, 2008), s. 28.
14. TNA, FO 371/2486, kısım 155203, Grey'den McMahon'a, 20 Ekim 1915.
15. Elie Kedourie, *In the Anglo-Arab Labyrinth*, (Cambridge, 1976), s. 119.
16. TNA, FO 371/2486, kısım 163832, McMahon'dan Grey'e, 26 Ekim 1915. Kısım 153045 erken bir taslak içerir.
17. MEC, Cox Belgeleri, Hirtzel'den Cox'a, 29 Aralık 1920.
18. Ronald Storrs, *Orientations*, (Londra, 1937), s. 179.
19. TNA, FO 371/2486, kısım 158561, Nicolson'dan Crewe'a, 30 Ekim 1915.
20. Fitzgerald, "France's Middle Eastern Ambitions", s. 708.
21. Andrew ve Kanya-Forstner, "The French Colonial Party and French Colonial War Aims", s. 84, Cambon'dan Viviani'ye, 21 Ekim 1915.
22. Andrew ve Kanya-Forstner, *France Overseas*, s. 89.
23. TNA, FO 371/2486, kısım 161325, McMahon'dan Dışişleri Bakanlığı'na, 28 Ekim 1915.

24. Tanenbaum, "France and the Arab Middle East", s. 11, Hardinge'den Nicolson'a, 28 Aralık 1915.
25. TNA, FO 882/2, "Arap sorunu ve Suriye meselesini tartışmak üzere komitenin ikinci kez toplantısına dair tutanak, 23 Kasım 1915".
26. BL, Add 63039, Bertie'den Grey'e, 17 Aralık 1915.
27. TNA, FO 882/12, Clayton'dan Wingate'e, 28 Ocak 1916 ve FO 882/2, Clayton'ın dipnotu, "Arap sorunu ve Suriye meselesini tartışmak üzere Komite'nin ikinci kez toplantısına dair tutanak, 23 Kasım 1915".
28. BL, Add 63039, Bertie, not, 24 Ekim 1915.
29. BL, Add 63039, Bertie'den Grey'e, 30 Kasım 1915.
30. SAD, Wingate Belgeleri, 135/6, Parker'dan Clayton'a, 19 Kasım 1915.
31. TNA, FO 800/380, Nicolson'dan Hardinge'e, 16 Aralık 1915; Polly A. Mohs, *Military Intelligence and the Arab Revolt: The First Modern Intelligence War*, (Londra, 2008), s. 31.
32. BL, Add 63040, Crewe'den Bertie'ye, 17 Ara. 1915.
33. Tanenbaum, "France and the Arab Middle East", s. 11.
34. Cloarec, *La France et la Question de Syrie*, s. 146, Briand'dan Cambon'a, 14 Aralık 1915.
35. Andrew ve Kanya-Forstner, "The French Colonial Party and French Colonial War Aims", s. 85, Georges-Picot'dan de Margerie'ye, 2 Aralık 1915.
36. Cloarec, *La France et la Question de Syrie*, s. 147.
37. Sykes, *The Caliphs' Last Heritage*, s. 596.
38. SAD, Wingate Belgeleri, 135/6, Sykes'tan Callwell'a, 21 Kasım 1915.
39. Isaiah Friedman, *The Question of Palestine* (Londra, 1973), s. 113.
40. Cloarec, *La France et la Question de Syrie*, s. 115, Georges-Picot'dan Defrance'a, 30 Mayıs 1915.
41. Cloarec, *La France et la Question de Syrie*, s. 151, Briand'dan Cambon'a, 5 Ocak 1916.
42. TNA, FO 371/2767, Macdonogh'dan Nicolson'a, 6 Ocak 1916.
43. MEC, Samuel Belgeleri, "Palestine", Mart 1915.
44. BL, Add 63041, Grey'den Bertie'ye, 11 Mar. 1916.
45. Andrew ve Kanya-Forstner, *France Overseas*, s. 128. Tutanak yazarı Jean Goût, tarihsiz.
46. "Allies Reply to Mr Wilson", *The Times*, 12 Ocak 1917.

47. Woodrow Wilson, Senato'da yapılan konuşma, 22 Ocak 1917.
48. Woodrow Wilson, Kongre'de yapılan konuşma, 2 Nisan 1917.
49. Martin Gilbert, *Exile and Return: The Emergence of Jewish Statehood*, (Londra, 1978), s. 83-4.
50. MEC, Sykes Belgeleri, 10 Downing Street'te 3 Nisan 1917'de gerçekleştirilen bir konuşmanın notları.
51. MEC, Sykes Belgeleri, Sykes'tan Graham'a, 6 Nisan 1917.
52. Andrew ve Kanya-Forstner, "The French Colonial Party and French Colonial War Aims", s. 94-5.
53. Charles Seymour (ed.), *The Intimate Papers of Colonel House*, vol. III, (Londra, 1928), s. 48.

3 T. E. LAWRENCE DÂHİL OLUYOR

1. SAD, Clayton Belgeleri, 693/11, Lawrence'tan Sykes'a (gönderilmemiş), 7 Eylül 1917.
2. MEC, Sykes Belgeleri, Sykes'tan Drummond'a, 20 Temmuz 1917.
3. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom* (1935), s. 57.
4. Jeremy Wilson, *Lawrence of Arabia: The Authorised Biography of T. E. Lawrence*, (Londra, 1989), s. 138, Kenyon'dan Watson'a, 21 Kasım 1913.
5. GBA, Bell, mektup, 21 May 1911.
6. Malcolm Brown (ed.), *Lawrence of Arabia: The Selected Letters*, (Londra, 2005), s. 81, Lawrence'tan E. T. Leeds'e, 16 Kasım 1915.
7. Garnett, (ed.), *The Letters of T. E. Lawrence*, s. 90-1, Lawrence'tan Vyvyan Richards'a, 15 Aralık 1910.
8. Brown (ed.), *Lawrence of Arabia: The Selected Letters*, s. 40, Lawrence'tan Sarah Lawrence'a, 24 Haziran 1911.
9. Garnett (ed.), *The Letters of T. E. Lawrence*, s. 193-4, Lawrence'tan Hogarth'a, 18 Mart 1915.
10. M. R. Lawrence, *The Home Letters of T. E. Lawrence and his Brothers*, (Oxford, 1954), s. 303, Lawrence'tan ailesine, 20 Şubat 1915.
11. Jeremy Wilson, *Lawrence of Arabia*, s. 178, Lawrence'tan E. T. Leeds'e, 9 Mart 1915.
12. Garnett (ed.), *The Letters of T. E. Lawrence*, s. 195-6, Lawrence'tan Hogarth'a, 22 Mart 1915.

13. Christophe Leclerc, *Avec T. E. Lawrence en Arabie, La Mission militaire française au Hedjaz 1916–1920* (Paris, 1998), s. 34, “Note to the President of the Council”, 19 Temmuz 1916.
14. Edouard Brémond, *Le Hedjaz dans la première guerre mondiale* (Paris, 1931), s. 46. Yetkili, Philippe Berthelot idi.
15. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom* (1935), s. 57.
16. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom* (1935), s. 63.
17. Leclerc, *Avec T. E. Lawrence en Arabie*, s. 68. Kaynak Brémond’un 28 Ekim 1916’da Quai d’Orsay’a gönderdiği bir paketti. SAD, Clayton Belgeleri, 470/6, Wilson to Clayton, 16 Ocak 1917, Brémond’un viskiye düşkünlüğünü rapor ediyor.
18. TNA, FO 882/25, *Arab Bulletin* 32, 26 Kasım 1916.
19. 19 TNA, FO 141/510/4, Dışişleri Bakanlığı’ndan yüksek komisere, Mısır, 6 Nisan 1920.
20. BL, Add 45914, f. 29.
21. TNA, FO 882/25, *Arab Bulletin* 32, 26 Kasım 1916.
22. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom* (1935), s. 91 ve 67.
23. 23 LHCMA, Joyce Belgeleri, 1/258, Joyce’tan Clayton’a, 25 Eylül 1917.
24. Wilson, *Lawrence of Arabia*, s. 610, Faysal’ın günlüğünden barış konferansına dair alıntı, 1919.
25. SAD, Clayton Belgeleri, 693/11, Lawrence’tan Sykes’a, 9 Eylül 1917 (gönderilmemiş).
26. SAD, Clayton Belgeleri, 693/11, Lawrence’tan Sykes’a, 9 Eylül 1917 (gönderilmemiş).
27. SAD, Clayton Belgeleri, 693/11, Lawrence’tan Sykes’a, 9 Eylül 1917 (gönderilmemiş).
28. BL, Add 45915, f. 54.
29. BL, Add 45915, ters f. 55.
30. BL, Add 45915, ters f. 57.
31. IWM, Stirling Belgeleri, Stirling, mektup, 12 Eylül 1917.

4 ALLENBY’NİN ADAMI

1. MEC, Sykes Belgeleri, Sykes’tan Clayton’a, 22 Temmuz 1917.
2. IOR, L/PS/11/124, Wingate’ten Robertson’a, 13 Temmuz 1917.

3. T. E. Lawrence, "The Changing East", *The Round Table*, (Eylül 1920), s. 756-72.
4. Brown (ed.), *Lawrence of Arabia: The Selected Letters*, s. 71, Lawrence'tan Sarah Lawrence'a, 12 Şubat 1915.
5. Henri Laurens, "Jausen en Arabie", *Photographies d'Arabie: Hedjaz 1907-1917*, (Paris, 1999) içinde, s. 30; MAE, Guerre 1914-1918, 1703.
6. MAE, Guerre 1914-1918, 878, 173-181, Defrance'tan Ribot'ya, 30 Ağustos 1917, içinde: "Note sur le mouvement arabe à la frontière du désert syrien Akaba-Amman", 13 Ağustos 1917.
7. Leclerc, *Avec T. E. Lawrence en Arabie*, s. 147; Doynel de St Quentin, rapor, 20 Ağustos 1917.
8. Doynel de St Quentin, rapor, 20 Ağustos 1917.
9. SAD, Clayton Belgeleri, 470/5, Wilson'dan Clayton'a, 22 Kasım 1916.
10. Matthew Hughes, "Allenby, Edmund Henry Hynman, first Viscount Allenby of Megiddo (1861-1936)", *Dictionary of National Biography*, (Oxford, 2004), Raymond Savage'tan alıntı, *Allenby of Armageddon*, (Londra, 1925), s. 24.
11. TNA, WO 158/634, Allenby'den Robertson'a, 19 Temmuz 1917.
12. LHCMA, Robertson Belgeleri, 8/1/73, Allenby'den Robertson'a, 17 Ekim 1917.
13. SAD, Clayton Belgeleri, 693/11, Lawrence'tan Sykes'a, 9 Eylül 1917 (gönderilmemiş).
14. SAD, Clayton Belgeleri, 693/12, Clayton'dan Lawrence'a, 20 Eylül 1917.
15. MEC, Sykes Belgeleri, memorandum, 18 Temmuz 1917.
16. MEC, Sykes Belgeleri, Sykes'tan Clayton'a, 22 Temmuz 1917.
17. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, (1935), s. 359; TNA, FO 882/4, Clayton'dan genelkurmaya, Lawrence'in raporu dâhil, 29 Eylül 1917.
18. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, (1935), s. 367.
19. Garnett (ed.), *The Letters of T. E. Lawrence*, s. 237-8, Lawrence'tan Leeds'e, 24 Eylül 1917.
20. LHCMA, Liddell Hart Belgeleri, 9/13/42, Lawrence'tan Stirling'e, 25 Eylül 1917.
21. LHCMA, Joyce Belgeleri, 1/300, Dawnay'den Joyce'a, 12 Haziran 1918.
22. Leonard Stein, *The Balfour Declaration*, (Londra, 1961), kapak.
23. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, (1935), s. 423.
24. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, (1935), s. 431.

25. Brown (ed.), *Lawrence of Arabia: The Selected Letters*, s. 140, Lawrence'tan ebeveynlerine, 14 Aralık 1917.
26. TNA, WO 33/946, Robertson'dan Allenby'ye, 26 Kasım 1917.
27. LHCMA, Allenby Belgeleri, 1/8/32, Allenby'den Lady Allenby'ye, 11 Aralık 1917.
28. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, (1935), s. 455.
29. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, (1935), s. 527.
30. *The Times*, "British War Aims: Mr Lloyd George's Statement", 7 Ocak 1918.
31. Andrew ve Kanya-Forstner, "The French Colonial Party and French Colonial War Aims", s. 101, Sykes'tan Clayton'a, 3 Mart 1918, Sykes'tan Wingate'e, 3 Mart 1918.
32. BL, Add 51094, Cecil'den Sykes'a, 7 Eylül 1918.
33. Otto Liman von Sanders, *Five Years in Turkey*, (Nashville, 2000), s. 290.
34. Service Marine Q86, Jaussen, rapor, 1900hrs, 20 Eylül 1918.
35. Wilson, *Lawrence of Arabia*, s. 553.
36. Maurice Larès, *T. E. Lawrence, La France, et Les Français* (Paris, 1980), s. 403; *Echo de Paris*, 24 Eylül 1918.
37. W. F. Stirling, *Safety Last*, Londra, 1953, s. 94.
38. IWM, Stirling Belgeleri, Stirling'den kız kardeşine, 5 Kasım 1918.
39. Stirling, *Safety Last*, s. 97.
40. IWM, Wilson Belgeleri, HHW2/33A/29, Allenby'den Wilson'a, 9 Kasım 1918.
41. SAD, Clayton Belgeleri, 693/11, Lawrence'tan Sykes'a, 9 Eylül 1917 (gönderilmemiş).

5 MUSUL'U İSTİYORUM

1. CAC, Hankey Belgeleri, HNKY 1/6, günlük, 6 Ekim 1918.
2. Lord Meston, "Mr Lloyd George's Memoirs", *International Affairs*, vol. 14, no. 2, (Mart-Nisan 1935), s. 243.
3. Andrew ve Kanya-Forstner, *France Overseas*, s. 162.
4. Andrew ve Kanya-Forstner, *France Overseas*, s. 163.
5. CAC, Hankey Belgeleri, HNKY 1/6, günlük, 6 Ekim 1918.

6. TNA, CAB 21/119, Admiral Sör Edmond Slade, "Petroleum Situation in the British Empire", 29 Temmuz 1918. Slade, İran'da büyük çıkarı olan ve İngiliz hükümeti kontrolündeki İngiliz-İran Petrol Şirketi'nde yöneticiydi.
7. TNA, CAB 21/119, Hankey'den Lloyd George'a, 1 Ağustos 1918.
8. TNA, CAB 21/119, Hankey'den Balfour'a, 1 Ağustos 1918 ve 12 Ağustos 1918.
9. Kenneth O. Morgan, "David Lloyd George, first Earl Lloyd-George of Dwyfor (1863–1945)", *Oxford Dictionary of National Biography*, (Oxford, 2004).
10. Robert Vansittart, *The Mist Procession* (Londra, 1958), s. 247.
11. John Julius Norwich (ed.), *The Duff Cooper Diaries*, (Londra, 2005), s. 45, 1 Ocak 1917.
12. Kenneth O. Morgan, "Lloyd George's Premiership: A Study in 'Prime Ministerial Government'", *Historical Journal*, vol. 13, no. 1, (Mart 1970), s. 133.
13. Norwich (ed.), *The Duff Cooper Diaries*, s. 88–9, 8 Aralık 1918.
14. Morgan, "Lloyd George's Premiership", s. 132.
15. CAC, Hankey Belgeleri, HNKY 1/6, günlük, 6 Ekim 1918.
16. PAL, Lloyd George Belgeleri, LG/F/41/8/22, Henderson'dan Northcliff'e yollanan telgrafın kopyası, 14 Ekim 1918.
17. Erik Goldstein, "British Peace Aims and the Eastern Question: The Political Intelligence Department and the Eastern Committee, 1918", *Middle Eastern Studies*, vol. 23, no. 4, (Ekim 1987), s. 427. Yetkili kişi Arnold Toynbee idi, yazıldığı tarih: 19 Aralık 1918.
18. TNA, FO 371/3384, Cecil, not, 28 Ekim 1918.
19. MEC, Hogarth Belgeleri, Hogarth-Clayton, 1 Kasım 1918.
20. Wilson, *Lawrence of Arabia*, s. 585.
21. M. MacMillan, *Peacemakers*, (Londra, 2002), s. 384.
22. Andrew ve Kanya-Forstner, "The French Colonial Party and French Colonial War Aims", s. 104.
23. TNA, CAB 27/24, Eastern Committee, tutanak, 21 Kasım 1918.
24. TNA, CAB 23/42, Eastern Committee, tutanak, 20 Aralık 1918.
25. SAD, Clayton Belgeleri, 694/6, Weizmann-Faysal mütabakatı, 3 Ocak 1919.
26. Wilson, *Lawrence of Arabia*, s. 596.

27. Andrew ve Kanya-Forstner, *France Overseas*, s. 152.
28. SHAT, 6N 76, Cambon'dan Dışişleri Bakanlığı'na, 28 Kasım 1918.
29. SHAT, 6N 76, Cambon, not, 30 Kasım 1918.
30. CAC, Hankey Belgeleri, HNKY 1/6, günlük, 11 Aralık 1920 tarihli notta 4 Aralık 1918 girdisi. Bu toplantıların birinde (TNA, CAB 23/42, Imperial War Cabinet, tutanaklar, 20 Aralık 1918) Lloyd George, Clemenceau'ya İngiliz askerlerinin Filistin ve Mezopotamya'da kalacağını söylediğinde Clemenceau'nun, "Tamam. Umurumda değil," dediğini söylemişti.
31. Harold Nicolson, *Peacemaking 1919*, (Londra, 1933), s. 256, 4 Şubat 1919.
32. Harold Nicolson, *Peacemaking 1919*, s. 274-5, 1 Mart 1919.
33. Wickham Steed, "Clemenceau'nun *Grandeur and Misery of Victory* kitabının incelemesi", *International Affairs*, vol. 10, no. 1, (Ocak 1931), s. 115.
34. Andrew ve Kanya-Forstner, *France Overseas*, s. 137.
35. MacMillan, *Peacemakers*, s. 37.
36. Andrew ve Kanya-Forstner, *France Overseas*, s. 137, Bertie'den Lloyd George'a, 9 Aralık 1917.
37. Andrew ve Kanya-Forstner, *France Overseas*, s. 207.
38. SHAT, 6N 76, "La France et l'Angleterre en Syrie", tarihsiz.
39. MacMillan, *Peacemakers*, s. 39.
40. SHAT, 6N 197, "Not pour Monsieur le Président du Conseil, 'A.s. de L'Emir Fayssal'", 9 Ocak 1919.
41. TNA, FO 608/97, Lawrence'ın Faysal'ın Goût ile toplantısındaki notu, 16 Ocak 1919.
42. Henry Cumming, *Franco-British Rivalry in the Post-war Near East*, (Oxford, 1938), s. 72.
43. Michael B. Oren, *Power, Faith and Fantasy: America in the Middle East, 1776 to the Present*, (New York, 2007), s. 373; Wilson, *Lawrence of Arabia*, s. 605.
44. Lord Hardinge of Penshurst, *Old Diplomacy*, (Londra, 1947), s. 232.
45. SHAT, 6N 76, "Not sur les intérêts moraux et matériels de la France en Syrie", 1 Şubat 1919; MacMillan, *Peacemakers*, s. 401.
46. MacMillan, *Peacemakers*, s. 401.
47. PAL, Lloyd George Belgeleri, LG/F/205/3/1, Fransız basını üzerine rapor, 7 Şubat 1919.

48. Larès, *T. E. Lawrence, La France, et Les Français*, s. 403; *Echo de Paris*, 7 Şubat 1919.
49. SHAT, 6N 76, "Comparison of the French and British Military Effort during the Years 1917 and 1918", tarihsiz.
50. TNA, CAB 24/75, Foreign Office Political Intelligence Department, "Currents of Opinion in France", 16 Şubat 1919.
51. TNA, FO 608/107/1, Curzon'dan Balfour'a, 21 Şubat 1919.
52. PAL, Lloyd George Belgeleri, LG/F/89/2/8, Lloyd George'tan Kerr'e, 12 Şubat 1919.
53. MacMillan, *Peacemakers*, s. 402.
54. TNA, FO 608/107/2, Comité de l'Asie Française notu, tarihsiz. 3 Şubat 1919'da damgalanmış.
55. TNA, CAB 24/75, Foreign Office Political Intelligence Department, "Currents of Opinion in France", 16 Şubat 1919.
56. Tanenbaum, "France and the Arab Middle East 1914–1920", s. 32.
57. MEC, Yale Belgeleri, Yale, "Interview with Mr Jean Goût", 13 Eylül 1919.
58. *Time*, "France: Grandeur and Anecdotes", 21 Nisan 1930.
59. Andrew ve Kanya-Forstner, *France Overseas*, s. 189.

6 ÇIKMAZ

1. FRUS, Paris Barış Konferansı, vol. 5, s. 4, Dörtlü Konsey: Toplantı Tutanakları 20 Mart-24 Mayıs, 1919; 23 Rue Nitot'daki Başbakanlık Konutunda Düzenlenen Toplantı Notları, Paris, Perşembe, 20 Mart 1919.
2. FRUS, Paris Barış Konferansı, vol. 5, s. 7, Dörtlü Konsey: Toplantı Tutanakları 20 Mart-24 Mayıs, 1919; 23 Rue Nitot'daki Başbakanlık Konutunda Düzenlenen Toplantı Notları, Paris, Perşembe, 20 Mart 1919.
3. FRUS, Paris Barış Konferansı, vol. 5, s. 7, Dörtlü Konsey: Toplantı Tutanakları 20 Mart-24 Mayıs, 1919; 23 Rue Nitot'daki Başbakanlık Konutunda Düzenlenen Toplantı Notları, Paris, Perşembe, 20 Mart 1919.
4. FRUS, Paris Barış Konferansı, vol. 5, s. 9, Dörtlü Konsey: Toplantı Tutanakları 20 Mart-24 Mayıs, 1919; 23 Rue Nitot'daki Başbakanlık

Konutunda Düzenlenen Toplantı Notları, Paris, Perşembe, 20 Mart 1919.

5. PAL, Lloyd George Belgeleri, LG/F/3/4/12, Balfour'dan Lloyd George'a, 19 Şubat 1919.
6. Garnett (ed.), *The Letters of T. E. Lawrence*, s. 265–9; Lawrence, "Reconstruction of Arabia", 4 Kasım 1918.
7. MEC, Cox Belgeleri 5/2, Bell'den Cox'a, 7 Şubat 1919.
8. TNA, FO 608/97/15, Intelligence Department naval staff, "The Oilfields of Persia and Mesopotamia", 26 Şubat 1919.
9. T. E. Lawrence, *T. E. Lawrence to Biographers Robert Graves and Liddell Hart*, (Londra, 1963), s. 52, Lawrence'tan Graves'e, 28 Haziran 1927.
10. BL, Add 52455 A, Wilson'dan Cox'a, 9 Mayıs 1919.
11. Nicolson, *Peacemaking* 1919, s. 288, 23 Mart 1919.
12. PAL, Lloyd George Belgeleri, LG/F/6/6/47, Cecil'den Lloyd George'a, 27 Mayıs 1919.
13. Colonel R. Meinertzhagen, *Middle East Diary*, 1917–1956, (Londra, 1959), s. 26.
14. MacMillan, *Peacemakers*, s. 447.
15. MEC, Meinertzhagen Belgeleri, günlük, 22 Mayıs 1919.
16. Matthew Hughes, *Allenby and British Strategy in the Middle East*, 1917–1919, (Londra, 1999), s. 131.
17. FRUS, Paris Barış Konferansı, vol. 5, s. 4, Dörtlü Konsey: Toplantı Tutanakları Mar. 20 Mart-24 Mayıs, 1919; 23 Rue Nitot'daki Başbakanlık Konutunda Düzenlenen Toplantı Notları, Paris, Perşembe, 22 Mayıs 1919.
18. FRUS, Paris Barış Konferansı, vol. 12, s. 747, "The American Section of the International Commission on Mandates in Turkey" (The King–Crane Commission), "Instructions for Commissioners from the Peace Conference", 25 Mart 1919; IOR, L/PS/11/157, kısım 5878, French (GOC EEF)-Curzon, 30 Ağustos 1919.
19. TNA, FO 608/96/11, "Self-Determination in Iraq", Haji Hasan Shabbut ve Shaykh Saud al-Sabbah tarafından yapılan yorumlar.
20. FRUS, Paris Barış Konferansı, vol. 12, s. 849, Crane and King, "Report of the American Section of the International Commission on Mandates in Turkey", 28 Ağustos 1919.
21. MEC, Yale Belgeleri, anı: "It Takes So Long".

22. IOR, L/PS/10/801, Cornwallis, report, 18 May 1919; Eugene Rogan, *The Arabs: A History*, (Londra, 2009), s. 161.
23. MEC, Yale Belgeleri, anı: "It Takes So Long".
24. FRUS, Paris Barış Konferansı, vol. 12, s. 798 ve 848, "Confidential Appendix-the Report upon Syria: For the Use of Americans Only", s. 798, Crane ve King, "Report of the American Section of the International Commission on Mandates in Turkey".
25. FRUS, Paris Barış Konferansı, vol. 12, s. 794, Crane ve King, "Report of the American Section of the International Commission on Mandates in Turkey".
26. FRUS, Paris Barış Konferansı, vol. 12, s. 792, Crane ve King, "Report of the American Section of the International Commission on Mandates in Turkey".
27. IOR, L/PS/11/155, kısım 4393, Grahame'dan Dışişleri Bakanlığı'na, 26 Temmuz 1919.
28. *The Times*, "The Situation in Syria", 6 Eylül 1919.
29. Peter A. Shambrook, *French Imperialism in Syria, 1927-1936*, (Reading, 1998), s. 41-2.
30. PAL, Lloyd George Belgeleri, LG/F/205/3/15, Grahame-Curzon, 13 Eyl. 1919.
31. IOR, L/PS/10/801, Grahame-Curzon, 12 Ağustos 1919.
32. *The Times*, "France and the Persian Treaty", 19 Ağustos 1919.
33. TNA, CAB 21/154a, Lloyd George-Clemenceau, 18 Ekim 1919.
34. Brown (ed.), *Lawrence of Arabia: The Selected Letters*, s. 175, Lawrence'dan Stirling'e, 28 Haziran 1919.
35. MEC, Yale Belgeleri, "A report on Syria, Palestine and Mount Lebanon for the American Commissioners, prepared by Captain William Yale, Technical Advisor to the American Section of the International Commission on Mandates in Turkey", 26 Temmuz 1919.
36. *The Times*, "Sidelights on the Arab War: Two Turkish Plotters-Emir Said Arrested", 4 Eylül 1919.
37. SHAT, 6N 197, Pichon'dan Cambon'a, 20 Ağustos 1919.
38. *The Times*, 11 Eylül 1919.
39. Keith Jeffery, "Great Power Rivalry in the Middle East", *Historical Journal*, vol. 25, no. 4, (Aralık 1982), s. 1031.
40. CAC, CHAR 16/11, Lloyd George'den Churchill'e, 22 Eylül 1919.

41. Jeffery, "Great Power Rivalry in the Middle East", s. 1031.
42. TNA, CAB 21/154a, 9 Eylül 1919 toplantısının tutanakları.
43. Filistin'in coğrafi sınırlarına dair bu tanım Kutsal Kitap'ta 1. Samuel 3: 20 ile Hâkimler 20:1'de yer almaktadır.
44. PAL, Lloyd George Belgeleri, LG/F/47/8/24, Wilson'dan Lloyd George'a, 23 Haz. 1919, Palmyra'nın önemine dair Gribbon'un makalesini içeriyor.
45. Paul C. Helmreich, *From Paris to Sèvres*, (Ohio, 1974), s. 70.
46. Garnett (ed.), *The Letters of T. E. Lawrence*, s. 288, Lawrence, memorandum, 15 Eylül 1919.
47. Garnett (ed.), *The Letters of T. E. Lawrence*, s. 294.
48. Stirling, *Safety Last*, s. 102.
49. TNA, CAB 23/44 B, "Notes of a Meeting held at 10 Downing Street, on Friday September 19, 1919, at 4 pm".
50. IOR, L/PS/11/159, kısım 6977, Clemenceau'dan Derby'ye, 14 Ekim 1919.
51. TNA, CAB 21/154a, Lloyd George'dan Clemenceau'ya, 18 Ekim 1919.
52. Pierre Lyautey, *Gouraud*, (Paris, 1949), s. 192.

7 HAÇLI

1. MEC, Monckton Belgeleri, Monckton'dan Evelyn Mary Monckton'a, 25 Kasım 1919.
2. Vansittart, *The Mist Procession*, s. 246.
3. Lyautey, *Gouraud*, s. 140.
4. Lyautey, *Gouraud*, s. 180.
5. Georges Catroux, *Deux Missions en Moyen Orient, 1919-1922*, (Paris, 1958), s. 102.
6. TNA, HW 12/9, Bristol'den devlet bakanına, Washington, 22 Mayıs 1920. Bu yorum Robert de Caix tarafından yapıp Amerikan konsolosunca bildirilmiş ve İngiliz istihbaratının eline geçmiştir.
7. PAL, Lloyd George Belgeleri, LG/F/89/4/20, Kerr'den Lloyd George'a, 8 Kasım 1919.
8. Charles Andréa, *La Révolte Druze et l'insurrection de Damas* (Paris, 1937), s. 21. Lyautey, *Gouraud*, s. 192 adlı kitabında İngilizlerin otuz dört müfrezeyi geri çektiğini, Fransızların dördü zayıf olan on üç müfrezeyle onların yerini aldığını söylüyor.
9. Lyautey, *Gouraud*, s. 193.

10. Bu Sykes-Picot Antlaşması ve Allenby tarafından savaşın sonunda yapılan İşgal Edilmiş Düşman Bölgesi Yönetimi (OETA) düzenlemelerince koyulmuş bölge sınırlamalarına bağlı farklılıklardan ileri gelir. OETA, Osmanlı toprağını kuzey ve batı, güney ve doğu bölgelerine ayırır ve sırasıyla bunlar Fransız, İngiliz ve Arap yönetimindedir. Çekilme sırasında Britanya OETA batıyı yalnızca Fransızlara vermeyi kabul etmişti çünkü eğer Sykes-Picot Antlaşmasını takip ederse politik bir antlaşmaya varıldığı iması Arapları kızdırabilirdi. Bu da Arapları Sykes-Picot Antlaşması altında Fransızların talep ettiği bölgenin başına getirmiş oldu.
11. Tanenbaum, "France and the Arab Middle East", s. 35.
12. Tanenbaum, "France and the Arab Middle East", s. 35.
13. IOR, L/PS/11/161, Derby'den Curzon'a, 20 Aralık 1919.
14. Tanenbaum, "France and the Arab Middle East 1914-1920", s. 36.
15. IWM, Sör Clifford Norton Belgeleri, Brayne, memorandum, 12 Haziran 1919.
16. Andréa, *La Révolte Druze*, s. 18.
17. Tanenbaum, "France and the Arab Middle East", s. 37.
18. IOR, L/PS/11/170, piece 2202, Curzon'dan Derby'ye, 13 Mart 1920.
19. PAL, Lloyd George Belgeleri, LG/F/92/16/1, Bourne'dan Talbot'ya, 25 Ocak 1919.
20. PAL, Lloyd George Belgeleri, LG/F/3/4/4, Curzon-Balfour yazışması, 16 Ocak 1919.
21. PAL, Lloyd George Belgeleri, LG/F/3/4/4, Curzon-Balfour yazışması, 16 Ocak 1919.
22. MEC, Samuel Belgeleri, Weizmann-Curzon yazışması, 2 Şubat 1920.
23. TNA, CAB 24/154, Foreign Countries Report No. 12, 10 Mart 1920.
24. Stirling, *Safety Last*, s. 113.
25. Tom Segev, *One Palestine, Complete*, (Londra, 2000), s. 140.
26. Philip Mattar, *The Mufti of Jerusalem*, (New York, 1988), s. 17.
27. Segev, *One Palestine, Complete*, s. 128.
28. MEC, Somerset Belgeleri, Somerset-Ethel Raglan, 20 Mayıs 1920.
29. Segev, *One Palestine, Complete*, s. 147. Yazar, Emperyal Genelkurmay Başkanı Sör Henry Wilson'dır.
30. TNA, CAB 24/108, "Notes by the Director of Military Intelligence on his recent visit to Turkey, 21 Haziran 1920".
31. IOR, L/PS/11/174, Curzon-Cambon yazışması, 18 Mayıs 1920.

32. Tanenbaum, "France and the Arab Middle East", s. 40.
33. TNA, CAB 24/131, Colonial Office, Middle East Department, "Foreign Incitement of the Turks-Attack Iraq", 13 Aralık 1921.
34. TNA, CAB 21/204, Churchill, memorandum, "French intentions in Syria", 8 Haziran 1920.
35. IOR, L/PS/10/801, piece 5579, Allenby-Faysal yazışması, tarihsiz.
36. Ross Burns, *The Monuments of Syria*, (Londra, 1992), s. 91.
37. MEC, Somerset Belgeleri, Somerset-Raglan yazışması, 1 Ağustos 1920.
38. Ronald Storrs, *Orientalisms* (Londra, 1937), s. 506.
39. SHAT, 7N 2829, "Propagande Britannique en Orient: Propagande Anglo-Arabe en Syrie", Ek 10, tarihsiz ancak c. 1927.

8 IRAK'TA İSYAN

1. L/PS/11/175, kısım 5655, "The Proclamation by the Arabs to the Free Mesopotamians", tarihsiz.
2. William Facey ve Najdat Fathi Safwat (ed), *A Soldier's Story: From Ottoman Rule to Independent Iraq, The Memoirs of Jafar Pasha Al-Askari* (Londra, 2003), s. 174.
3. Peter Sluglett, *Britain in Iraq*, (Londra, 2007), s. 20-1; GBA, Bell-Hugh Bell yazışması, 30 Ocak 1921.
4. MEC, Cox Belgeleri, 5/11, Bell-Hirtzel yazışması, 11 Ekim 1919.
5. TNA, CAB 24/96, Wilson-Montagu, 15 Kasım 1919, Bell'in "Syria in October 1919" yazısını içeriyor.
6. MEC, Cox Belgeleri, 5/20, Bell-Hirtzel yazışması, 19 Mart 1920.
7. TNA, FO 608/97/4, Vansittart, tutanak, 6 Eylül 1919.
8. GBA, Bell-Hugh Bell yazışması, 10 Ocak 1921.
9. BL, Add 52455 A, Wilson-Cox yazışması, 2 Ocak 1920.
10. IOR, L/PS/11/168, kısım 1153, Wilson, yeni yıl konuşması, Bağdat, 1 Ocak 1920.
11. GBA, Bell-Mary Bell yazışması, 14 Mart 1920.
12. GBA, Bell-Hugh Bell yazışması, 19 Eylül 1920.
13. GBA, Bell-Hugh Bell yazışması, 1 Haziran 1920.
14. *The Times*, "Persia and Mesopotamia", 10 Haziran 1920.
15. Sör Aylmer L. Haldane, *The Insurrection in Mesopotamia, 1920*, (Edinburgh, 1922), s. 41.

16. BL, Add 52455, Wilson-Cox yazışması, 29 Temmuz 1920.
17. BL, Add 52455, Wilson-Cox yazışması, 29 Temmuz 1920.
18. HC Deb, 23 Haziran 1920, vol. 130, c. 2226.
19. HC Deb, 23 Haziran 1920, vol. 130, c. 2235.
20. *The Times*, "Mr Lloyd George in the Garden of Eden", 24 Haziran 1920.
21. *The Times*, "Grave Trouble in Mesopotamia", 16 Temmuz 1920.
22. TNA, CAB 24/109, Churchill, "Situation in Mesopotamia", 17 Temmuz 1920.
23. Garnett (ed.), *The Letters of T. E. Lawrence*, s. 288; Lawrence, memorandum, 15 Eylül 1919.
24. *Sunday Times*, "A Report on Mesopotamia", 22 Ağustos 1920.
25. *The Times*, "Arab Rights", 23 Temmuz 1920.
26. İngiliz hükümetinin 1921'deki olağan harcaması, Andrew McDonald'a göre, 947 milyon pound, "The Geddes Committee and the Formulation of Public Expenditure Policy, 1921-22", *Historical Journal*, vol. 32, no. 3, (Eylül 1989), s. 643-74.
27. GBA, Bell-Mary Bell, 5 Eylül 1920; Bell-Hugh Bell yazışması, 19 Eylül 1920.
28. IWM, Clarke Belgeleri.
29. TNA, FO 141/444/7, Wilson-Montagu yazışması, 31 Temmuz 1920.
30. TNA, FO 141/444/7, Wilson-Montagu yazışması, 31 Temmuz 1920.
31. *The Times*, "Emîr Feisal's Future: Possible Ruler of Mesopotamia", 5 Ağustos 1920.
32. IOR, L/PS/10/919, Sör Percy Cox'un yüksek komiser olarak atamasını yapan taslak direktif.
33. *Observer*, "France, Britain and the Arabs", 8 Ağustos 1920.
34. *The Times*, "Emîr Feisal", 7 ve 11 Ağustos 1920. Selahaddin aslında Kürttü.
35. *The Times*, "Emîr Feisal", 7 Ağustos 1920.
36. IOR, L/PS/10/919, Fleuriau-Curzon yazışması, 17 Ağustos 1920.
37. MEC, Monckton Belgeleri, Monckton-Evelyn Mary Monckton yazışması, 21 Ağustos 1920.
38. CAC, CHAR 16/34, Churchill-Haldane yazışması, 26 Ağustos 1920.
39. CAC, CHAR 16/52, Churchill - Trenchard yazışması, 29 Ağustos 1920.
40. Haldane, *The Insurrection in Mesopotamia*, 1920, s. 331.

41. CAC, CHAR 16/48 Churchill-Lloyd George yazışması, 31 Ağustos 1920.
42. MEC, Cox Belgeleri, 5/27, Hirtzel-Cox yazışması, 29 Aralık 1920.
43. Paul Addison, "Churchill, Sör Winston Leonard Spencer (1874–1965)", *Oxford Dictionary of National Biography*, (Oxford, 2004).
44. Richard Toye, *Rivals for Greatness: Lloyd George and Churchill*, (Londra, 2007), s. 5.
45. Winston Churchill, *The Story of the Malakand Field Force*, (Londra, 1898), s. 172.
46. Ernst Gombrich, "Winston Churchill as Painter and Critic", *The Atlantic*, vol. 215, (1965), s. 90–3. 47. John Charmley, *Churchill: The End of Glory* (Londra, 1993), s. 141.
48. *Morning Post*, 11 Ocak 1919.
49. Gilbert, Winston S. Churchill, vol. IV, s. 582. Richard Meinertzhagen bu yorumu Emperyal Genelkurmay Başkanı Sör Henry Wilson'a atfediyor.
50. CCC, CHAR 16/48, Churchill-Lloyd George yazışması, 31 Ağustos 1920.

9 EN İYİ VE EN UCUZ ÇÖZÜM

1. Winston Churchill, *Great Contemporaries* (Londra, 1939), s. 127.
2. Churchill, *a.g.e.*, s. 129.
3. Gilbert, *Winston S. Churchill*, vol. IV, s. 509; Churchill-Lloyd George yazışması, 4 Ocak 1921; Catherwood, *Winston's Folly*, s. 162.
4. Lawrence, *Seven Pillars of Wisdom*, (1935), s. 21.
5. Wilson, *Lawrence of Arabia*, s. 645.
6. Brown (ed.), *Lawrence of Arabia: The Selected Letters*, s. 196; Lawrence-Blunt yazışması, 2 Mart 1921.
7. MEC, Cox Belgeleri, 5/27, Hirtzel-Cox yazışması, 29 Aralık 1920.
8. CAC, CHAR 17/16/1, Churchill-Cox yazışması, 9 Ocak 1921.
9. CAC, CHAR 17/2/6, Lawrence-Marsh yazışması, tarihsiz.
10. LHCMA, Coote Belgeleri. Coote, anekdotun kaynağı olarak Lawrence'ı gösteriyor.
11. Catherwood, *Winston's Folly*, s. 130.
12. CAC, CHAR 17/2/7, Churchill-Curzon yazışması, 12 Ocak 1921.
13. Catherwood, *Winston's Folly*, s. 97; Churchill-Cox yazışması, 12 Ocak 1921.

14. TNA, FO 141/444/7, 21 Ocak tarihinde Comte de Saint Aulaire ve Sör Eyre Crowe arasındaki bir toplantıyı bildiren bir Curzon-Hardinge yazışması, 24 Ocak 1921.
15. CAC, CHAR, 17/2/64, Churchill-Curzon yazışması, 16 Şubat 1921.
16. CAC, CHAR, 17/15/57, "Notes of a conversation at Mr Churchill's house on February 24th".
17. CAC, CHAR, 17/15/57, "Notes of a conversation at Mr Churchill's house on February 24th".
18. LHCMA, Allenby Belgeleri, 1/11, Allenby-Catherine Allenby yazışması, 13 Mart 1921.
19. *T. E. Lawrence to his Biographer Liddell Hart*; (Londra, 1938), s. 143.
20. Catherwood, *Winston's Folly*, s. 131.
21. LHCMA, Coote Belgeleri, günlük, 13 Mart 1921.
22. Brown, (ed.), *Lawrence of Arabia: The Selected Letters*, s. 196; Lawrence-Sarah Lawrence yazışması, 20 Mart 1921.
23. Gilbert, *Winston S. Churchill*, vol. IV, s. 638.
24. Catherwood, *Winston's Folly*, s. 141.
25. MEC, Somerset Belgeleri, "Minutes of the First Meeting of the Palestine Political and Military Conference, 17 March 1921".
26. MEC, Cox Belgeleri, 5/27, Hirtzel-Cox yazışması, 29 Aralık 1921.
27. PAL, Lloyd George Belgeleri, LG/F/9/3/21, Churchill-Lloyd George, 23 Mart 1921.
28. LHCMA, Coote Belgeleri, günlük, 24 Mart 1921.
29. Martin Gilbert, *Churchill and the Jews*, (Londra, 2007), s. 66.
30. PAL, Lloyd George Belgeleri, LG/F/9/3/20, Lloyd George-Churchill yazışması, tarihsiz.
31. CAC, CHAR 17/15/68, Churchill-Gouraud yazışması, 31 Mart 1921.
32. Catherwood, *Winston's Folly*, s. 151; Churchill-Lloyd George yazışması, 18 Mart 1921.
33. IOR, L/PS/10/919, Cox-Churchill yazışması, 9 Haziran 1921.
34. TNA, FO 141/444/7, Hardinge-Curzon yazışması, 25 Haziran 1921.
35. IOR, L/PS/10/919, Cox-Churchill yazışması, 1 Temmuz 1921.
36. GBA, Bell-Hugh Bel yazışması I, 31 Temmuz 1921.
37. Gilbert, *Winston S. Churchill*, vol. IV, s. 581.

38. Catherwood, *Winston's Folly*, s. 164; Churchill-Cox yazışması, 9 Temmuz 1921.
39. IOR, L/PS/10/919, Cox-Churchill yazışması, 20 Ağustos 1921.
40. GBA, Bell-Hugh Bell yazışması, 28 Ağustos 1921.
41. Andrew ve Kanya-Forstner, *France Overseas*, s. 222.

10 DÜRZİ İSYANI

1. Catroux, *Deux Missions en Moyen Orient*, s. 110.
2. MEC, Somerset Belgeleri, "Minutes of the First Meeting of the Palestine Political and Military Conference, 17 March 1921".
3. Catroux, *Deux Missions en Moyen Orient*, s. 115.
4. CADN, Mandat Syrie-Liban, Cabinet Politique, I/1531, "Extract from a summary of intelligence issued by GS 'I', GHQ, for the period 11th to 20th Aug. 1921"; Abramson, Amman, to civil secretary, Jerusalem, 1 Oct. 1921, enclosing reports by Alec Kirkbride and Frederick Peake.
5. CADN, Mandat Syrie-Liban, Cabinet Politique, I/1531, Kirkbride, Fransa hükümetinin aradığı adamı tutuklama girişimini raporluyor, 24 Eylül 1921.
6. Garnett (ed.), *The Letters of T. E. Lawrence*, s. 336; Lawrence-Newcombe yazışması, 8 Kasım 1921.
7. MEC, Barbour Belgeleri, "Groupe Sénatorial pour la défense des intérêts français à l'étranger, Rapport sur la Syrie et la Palestine, présenté par M Etienne Flandin", 1915.
8. Shambrook, *French Imperialism in Syria*, s. 41-2.
9. Rousseau de Beauplan, "Où va la Syrie?" (Paris, 1929), Philip Khoury, *Syria and the French Mandate*, (Princeton, 1987), s. 76.
10. TNA, FO 406/75, "Syrian Personalities", c. 1937.
11. MEC, Glubb Belgeleri, "A Note on Certain Aspects of the Situation in Syria, 17 July 1941".
12. MEC, Coghill Belgeleri, 15 Temmuz 1945.
13. Catroux, *Deux Missions en Moyen Orient*, s. 57-8; MEC, Somerset Belgeleri, Somerset-Raglan yazışması, 15 Temmuz 1920.
14. MEC, Glubb Belgeleri, "A Note on Certain Aspects of the Situation in Syria, 17 July 1941".
15. Stirling, *Safety Last*, s. 220.
16. IOR, L/PS/11/193, Fontana-Curzon yazışması, 31 Ocak 1921.

17. Catroux, *Deux Missions en Moyen Orient*, s. 39.
18. MEC, Samuel Belgeleri, Samuel, Thomas'a taslak mektup, 25 Ocak 1924.
19. Wilfred Thesiger, *The Life of My Choice*, (Londra, 1987), s. 359.
20. Thesiger, *The Life of My Choice*, s. 360.
21. Andréa, *La Révolte Druze et l'insurrection de Damas* (Paris, 1937), s. 39.
22. Bennett J. Doty, *The Legion of the Damned*, (Londra, 1928), s. 95.
23. Alice Poulleau, *A Damas sous les bombes: journal d'une française pendant la révolte syrienne* (Yvetot, 1930), s. 44.
24. Jan Karl Tanenbaum, *General Maurice Sarrail 1856-1929: The French Army and Left-Wing Politics*, (Chapel Hill, North Carolina, 1974), s. 186.
25. MEC, Codrington Belgeleri, anı: "Gathering Moss", tarih yok.
26. TNA, FO 371/10835, Salisbury-Jones'tan GHQ Palestine'e, 6 Mayıs 1925.
27. TNA, FO 371/10835, Salisbury-Jones'tan GHQ Palestine'e, 10 Aralık 1925.
28. Poulleau, *A Damas sous les bombes*, s. 24.
29. Joyce Laverty Miller, "The Syrian Revolt of 1925", *International Journal of Middle East Studies*, vol. 8, no. 4, (Ekim 1977), s. 551.
30. TNA, FO 371/10835, Salisbury-Jones'tan GHQ Palestine'e, 30 Temmuz 1925.
31. TNA, FO 371/10835, Salisbury-Jones'tan GHQ Palestine'e, 30 Temmuz 1925.
32. CADN, Mandat Syrie-Liban, Cabinet Politique, I/2389, Gamelin ile Yüksek Komiser arasındaki yazışma, Mayıs 1926.
33. Andréa, *La Révolte Druze*, s. 68.
34. Poulleau, *A Damas sous les bombes*, s. 78.
35. Poulleau, *A Damas sous les bombes*, s. 70.
36. CADN, Mandat-Syrie Liban, Cabinet Politique, I/2389, Gamelin ile Yüksek Komiser arasındaki yazışma, Mayıs 1926.
37. CADN, Mandat Syrie-Liban, Cabinet Politique, I/2389, Gamelin ile Yüksek Komiser arasındaki yazışma, Mayıs 1926.
38. CADN, Mandat Syrie-Liban, Cabinet Politique, I/2389, Gamelin ile Yüksek Komiser arasındaki yazışma, 31 Ekim 1925.
39. *The Times*, "Damascus Riots: The Full Story", 27 Ekim 1925.

40. TNA, CO 732/22/1, Vaughan-Russell ile Dışışleri Bakanlığı arasındaki yazışma, 1 Nisan 1926.
41. Tanenbaum, *Sarrail*, s. 207.
42. Almanya, Belçika, Fransa, Büyük Britanya ve İtalya Ortak Garanti Antlaşması, 16 Ekim 1925, madde 7.

11 DÜRZİLERE EZİCİ DARBE

1. Poulleau, *A Damas sous les bombes*, 22 Ağustos 1925.
2. Michael Provence, *The Great Syrian Revolt and the Rise of Arab Nationalism*, (Austin, 2005), s. 79.
3. Paul Coblenz, *The Silence of Sarrail*, (Londra, 1930), s. 229, Sarrail'in 15 Ağustos 1924 tarihli mektubundan alıntı.
4. Andréa, *La Révolte Druze*, s. 72.
5. Aviel Roshwald, *Estranged Bedfellows: Britain and France in the Middle East during the Second World War*, (Oxford, 1990), s. 11.
6. MEC, Smart Belgeleri, Allanah Harper, "Walter Smart by some of his friends" içinde, tarihsiz.
7. MEC, Smart Belgeleri, Julian Amery "Walter Smart by some of his friends" içinde, tarihsiz.
8. TNA, FO 371/10835, Salisbury-Jones ile GHQ Palestine arasındaki yazışma, 10 Eylül 1925.
9. TNA, FO 684/3, Vaughan-Russell ile Dışışleri Bakanı arasındaki yazışma, 2 Haziran 1926.
10. MEC, Codrington Belgeleri, "Gathering Moss" (taslak).
11. TNA, CO 732/22/1, Vaughan-Russell ile Dışışleri Bakanı arasındaki yazışma, 21 Nisan 1926.
12. *The Times*, "Position at Damascus", 30 Ekim 1925, "More Unrest in Syria", 2 Kasım 1925.
13. SHAT, 7N 2829, taslak rapor: "Propagande Britannique en Orient: Propagande Anglo-Arabe en Syrie", 1927, kurşun kalemle yazılmış.
14. SHAT, 7N 2829, taslak rapor: "Propagande Britannique en Orient: Propagande Anglo-Arabe en Syrie", 1927, kurşun kalemle yazılmış.
15. LHCMA, Codrington Belgeleri, Codrington, "Gathering Moss" (taslak); TNA, CAB 24/131, Colonial Office, Middle East Department, memorandum, "Foreign Incitement of the Turks-Attack Iraq", 13 Aralık 1921.

16. TNA, FO 371/10835, Salisbury-Jones ile GHQ arasındaki yazışma, 13 Ekim 1925.
17. CADN, Mandat Syrie-Liban, Cabinet Politique, I/2363, "Proclamation faite aux peuples de la Syrie et du Djebel Druze", 10 Aralık 1925.
18. 18 TNA, FO 371/10835, Salisbury-Jones, "Report on the relief of Soueida", 6 Ekim 1925.
19. FRUS, 1926, vol. II, Keeley'den Dışişleri Bakanlığı'na, 3 Mart 1926.
20. TNA, FO 684/3, McFarland'dan Vaughan-Russell'a, 29 Nisan 1926; CADN, Mandat Syrie-Liban, Cabinet Politique, I/2389, Gamelin'den Yüksek Komisyon Genel Sekreterliği'ne, 7 Ocak 1926.
21. TNA, CO 732/22/1, Vaughan-Russell'dan Dışişleri Bakanlığı'na, 14 Haziran 1926.
22. SHAT, 4H 134, "Extraits de la traduction des documents trouvés sur le corps du bandit Ahmed Merawed", tarihsiz.
23. SHAT, 4H 134, Gamelin'den Savaş Bakanlığı'na, 1 Temmuz 1926.
24. SHAT, 4H 134, Gamelin'den Savaş Bakanlığı'na, 19 Eylül 1926.
25. Andréa, *La Révolte Druze*, s. 187.
26. LHCMA, Codrington Belgeleri, Codrington, "Gathering Moss" (taslak)
27. LHCMA, Codrington Belgeleri, Codrington, "Gathering Moss".
28. SHAT, 4H 134, "Interrogatoire de Hamze Derviche", 11 Temmuz 1926.
29. SHAT, 4H 134, "Rapport de mission de Lieutenant-Colonel Catroux", 28 Eylül 1926.
30. SHAT, 4H 134, "Rapport de mission de Lieutenant-Colonel Catroux", 28 Eylül 1926.
31. SHAT, 4H 134, "Rapport de mission de Lieutenant-Colonel Catroux", 28 Eylül 1926.
32. TNA, CO 733/22/3, Hole'den Dışişleri Bakanı'na, 25 Kasım 1926.
33. SHAT 4H 134, Louis Jalabert, "La France abandonnera-t-elle la Syrie?", *Les Etudes*, 20 Nisan 1927.
34. TNA, FO 684/3, Smart'dan Dışişleri Bakanı'na, 11 Ocak 1926.
35. SHAT, 4H 134, Maurepas'dan yüksek komisere, 13 Nisan 1927.
36. SHAT 4H 134, Beynet'den yüksek komisere, 29 Haziran 1927.
37. Shambrook, *French Imperialism in Syria*, s. 7.
38. SHAT, 4H 134, Gamelin'den Savaş Bakanı'na, 23 Ağustos 1927.
39. LHCMA, Codrington Belgeleri, Codrington, "Gathering Moss" (taslak)

12 BORU HATTI

1. TNA, CAB 24/202, Committee of Imperial Defence, "Report by the Sub-Committee on the Construction of the Proposed Haifa-Baghdad Railway and/or Pipeline, 13 Haziran 1928: Appendix 1: Cadman, 'Evidence of Existence of Oil in Iraq', 28 Mart 1928".
2. R. W. Ferrier, *The History of the British Petroleum Company* Vol. I, (Cambridge, 1982), s. 165.
3. IOR, L/PS/11/151, Petroleum Executive, memorandum, "Petroleum Position of the British Empire", Aralık 1918.
4. PAL, Davidson Belgeleri, Davis'ten Curzon'a, 12 Mayıs 1920. Curzon'un işaret ettiği gibi bu riyakârcaydı. Birleşik Devletler 1913'te adayı işgal ettiğinde Haiti'deki İngiliz imtiyazlarını iptal etmişlerdi.
5. TNA, CAB 24/131, Colonial Office, Middle East Department, "Foreign Incitement of the Turks-Attack Iraq", 13 Aralık 1921; FO 371/7782, Churchill'den Curzon'a, 1 Şubat 1922.
6. TNA, CAB 27/436, "Notes for Conference with Sör John Cadman", 2 Haziran 1930.
7. TNA, CAB 24/202, Committee of Imperial Defence, "Report by the Sub-Committee" 13 Haziran 1928: Ek 1: Cadman, "Evidence...", 28 Mart 1928.
8. SHAT, 2N 245, "Not à propos du tracé du 'Pipe-line' des Pétroles de Mésopotamie", 15 Şubat 1928.
9. SHAT 2N 245, "Not pour le Président du Conseil", 29 Mart 1928.
10. TNA, CAB 24/202, Committee of Imperial Defence, "Report by the Sub-Committee" 13 Haziran 1928, Ek 2: Report by the chiefs of staff sub-committee, "The Baghdad-Haifa Pipeline and Railway: Strategic Importance and Defence", 24 May 1928.
11. TNA, CAB 24/202, Amery, "The Oil Position in Iraq", 11 Mart 1929, Ek II, Monteagle'dan Williams'a, 6 Şubat 1929.
12. TNA, CAB 24/202, Eastern Department, Foreign Office, "The Attitude of the French Government regarding the proposed Baghdad-Haifa Railway and Pipeline", 9 Mart 1929.
13. TNA, CAB 24/202, Amery, "The Oil Position in Iraq", 11 Mart 1929, Berthelot, muhtıra, 23 Ocak 1929.
14. TNA, CAB 24/202, Amery, "The Oil Position in Iraq", 11 Mart 1929, Appendix II, Williams'dan Monteagle'a, 18 Şubat 1929.

15. TNA, CAB 24/206, Trenchard, "Baghdad and Haifa Railway and Pipeline", Williams'tan hava kuvvetleri komutan yardımcısına, 11 Nisan 1929.
16. TNA, CAB 23/61, kabine toplantısı sonuçları, 25 Eylül 1929.
17. TNA, CAB 24/211, "Report by the Committee on the Baghdad-Haifa Railway and Pipeline, 1 May 1930".
18. Fitzgerald, "Business Diplomacy", s. 222.
19. Fitzgerald, "Business Diplomacy", s. 223.
20. TNA, CAB 24/211, "Report by the Committee on the Baghdad-Haifa Railway and Pipeline, 1 May 1930, Ek: Madden (Deniz Kuvvetleri Personel Şefi), 'Baghdad-Haifa Railway and Pipeline', 5 April 1930".
21. G. M. Lees, "The Search for Oil", *Geographical Journal*, vol. 95, no. 1, (Ocak 1940), s. 11-12.
22. TNA, CAB 27/436, Passfield, not ve tarih bulunmamakta.
23. *Time*, "Trouble in Paradise", 21 Nisan 1941.

13 İNTİKAM! İNTİKAM!

1. *The Times*, "Renewed Violence in Palestine", 3 Ağustos 1936.
2. IWM, Clarke Belgeleri, anı, s. 550.
3. Bu oranlama Peel Komisyonu'nun (rapor, s. 210) otuz iki bin kişilik bir endüstriyel işgücünün en az seksen binlik bir nüfusa tekabül ettiği düşüncesine dayanmaktadır. Bu oranı yaklaşık yüz elli bir binlik Filistinli Yahudilere uygularsak, o zaman potansiyel işgücü altmış bindi.
4. LHCMA, Dill Belgeleri, 2/9, Dill'den Deverell'e, 18 Eylül 1936.
5. Segev, *One Palestine, Complete*, s. 334.
6. MEC, Chancellor Belgeleri, Şansölyeden Stamfordham'a, 27 Mayıs 1930.
7. MEC, Chancellor Belgeleri, Şansölyeden Stamfordham'a, 27 Mayıs 1930.
8. IWM, Kitson, röportaj, 26 Nisan 1989.
9. Alfred Bonné, "The Concessions for the Mosul-Haifa Pipe Line", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol. 164, *Palestine. A Decade of Development*, (Kasım 1932), s. 125.
10. MEC, Monckton Belgeleri, Monckton'dan Evelyn Mary Monckton'a, 21 Ağustos 1920.
11. Rogan, *The Arabs*, s. 203.
12. IWM, Morton Belgeleri.

13. IWM, Catling, röportaj, Eylül 1988.
14. LHCMA, Wheeler Belgeleri, "Notes on Tactical Lessons of the Palestine Rebellion, 1936", 1937.
15. IWM, Norman, röportaj, 1 Mayıs 1980.
16. Segev, *One Palestine, Complete*, s. 364.
17. TNA, CO 733/383/1, Sör Charles Tegart ve Sör David Petrie, "Memorandum on the future structure and establishment of the Palestine Police", Ocak 1938.
18. IWM, Clarke Belgeleri, anı, s. 558.
19. TNA, CO 732/81/9, Military Intelligence, özet, 23 Eylül 1938.
20. TNA, CO 733/383/1, Downie, not, 10 Şubat 1938.
21. IWM, Clarke Belgeleri, anı, s. 572.
22. LHCMA, Dill Belgeleri, 2/9, Dill'den Deverell'a, 14 Ekim 1936.
23. TNA, CAB 24/270, Palestine Royal Commission, rapor, s. 370.
24. TNA, CAB 24/270, Palestine Royal Commission, rapor, s. 394 ve 395.
25. Rendel, *The Sword and the Olive*, s. 123.
26. LHCMA, Dill Belgeleri, 2/9, Dill'den Deverell'a, 14 Ekim 1936.
27. LHCMA, Dill Belgeleri, 2/9, Deverell-Dill yazışması, 3 Mart 1937.
28. *Daily Telegraph*, 29 Temmuz 1937.
29. MEC, Tegart Belgeleri, 2/3, Kirkbride'den genel sekretere, 28 Şubat 1938.
30. TNA, FO 406/75, MacKereth'den Eden'a, 5 Ocak 1937, "Damascus Quarterly Report" dâhil, 1 Ekim-31 Aralık 1936.
31. TNA, FO 684/10, MacKereth'den Eden'a, 19 Ekim 1937.
32. MEC, Tegart Belgeleri, 2/3, H. M. Foot, yardımcı bölge komiseri, Samarya, "Not on recent terrorist activity in the Samaria Division", 24 Aralık 1937.

14 TERÖRE KARŞI TERÖRLE SAVAŞMAK

1. Max Egremont, *Under Two Flags: The Life of Major-General Sör Edward Spears*, (Londra, 1997), s. 259. John Stokes'tan alıntılanmış.
2. *Londra Gazette*, 18 Haziran 1917.
3. Michael G. Fry ve Itamar Rabinovich (ed.), *Despatches from Damascus: Gilbert MacKereth and British Policy in the Levant, 1933-1939*, (Jerusalem, 1985), s. 99; MacKereth'tan Rendel'a, 2 Aralık 1934.

4. Fry ve Rabinovich (ed.), *Despatches from Damascus*, s. 73; MacKereth'den dışişleri bakanlığına, 3 Ocak 1934.
5. Fry ve Rabinovich (ed.), *Despatches from Damascus*, s. 210; MacKereth'tan Baxter'a, 22 Mart 1939.
6. Fry ve Rabinovich, (ed), *Despatches from Damascus*, s. 99; MacKereth'tan Rendel'a, 2 Aralık 1934.
7. CADN, Beyrouth Ambassade, B/11/175, "Chucri Kouatly", El-Kuvvetli, Jabri ve Mardam tanımları, tarihsiz.
8. TNA, FO 406/75, MacKereth'tan Eden'a, 5 Mayıs 1937.
9. TNA, FO 371/23251, MacKereth'tan MacMichael'a, 5 Eylül 1939.
10. TNA, FO 684/10, MacKereth, "Memorandum Bludan Congress", 14 Eylül 1937.
11. TNA, FO 684/10, MacKereth, "Memorandum Bludan Congress", Ek 6: "Report of a secret meeting of Syrian and Palestine extremist politicians, held in the house of Hani al Jalad in Suq Sarouja, Damascus, in the early hours of September 12, 1937".
12. TNA, FO 684/10, MacKereth'tan Eden'a, 19 Ekim 1937.
13. MEC, Tegart Belgeleri, 4/7, günlük, 4 Şubat 1938.
14. MEC, Tegart Belgeleri, 4/7, günlük, 5 ve 7 Şubat 1938.
15. Halil İssa günlüğünde Halim Basta adlı Arap bir polis memurunu öldürmeye karar verdiğini yazmıştı. Basta'yı öldürmekte kullanılan silah Andrews'u öldürmekte kullanılanla aynıydı (MEC, Tegart Belgeleri, 2/3, İngiliz astsubayı ile DIG CID arasındaki yazışma, 29 Eylül 1937).
16. Fry ve Rabinovich (ed.), *Despatches from Damascus*; MacKereth'tan Eden'a, 25 Ekim 1937.
17. Fry ve Rabinovich, (ed.), *Despatches from Damascus*, MacKereth'den Eden'a, 23 Ekim 1937.
18. Fry ve Rabinovich (ed.), *Despatches from Damascus*; Rendel, tutanak, 12 Kasım 1937.
19. Fry ve Rabinovich, eds, *Despatches from Damascus*; Rendel, tutanak, 12 Kasım 1937.
20. MEC, Tegart Belgeleri, 4/7, günlük, 5 Şubat 1938.
21. MEC, Tegart Belgeleri, 4/7, günlük, 3 Şubat 1938.
22. Michael Silvestri, "An Irishman Is Specially Suited to Be a Policeman: Sör Charles Tegart & Revolutionary Terrorism in Bengal", *History Ireland*, vol. 8, no. 4, (Kış, 2000), s. 42.

23. Sör Percival Griffiths, *To Guard My People: The History of the Indian Police*, (Londra, 1971), s. 410.
24. Sör Charles Tegart, 'Terrorism in India', Royal Empire Society'de yapılan konuşma, 1 Kasım 1932.
25. MEC, Tegart Belgeleri, 3/5, Tegart, not, tarihsiz, Beyrut ve Şam seyahatinde.
26. MEC, Tegart Belgeleri, 3/5, Tegart, not, tarihsiz, Beyrut ve Şam seyahatinde.
27. MEC, Tegart Belgeleri, 3/5, Tegart, not, tarihsiz, Beyrut ve Şam seyahatinde.
28. SHAT, 4H 316, Louisgrand'dan generale, Deuxième Bureau, 5 Ekim 1945.
29. TNA, CO 733/383/1, Tegart ve Petrie, "Memorandum on the future structure and establishment of the Palestine Police", Ocak 1938.
30. MEC, Tegart Belgeleri, 2/3, "Record of a Meeting on Public Security on 7 January. 1938".
31. MEC, Tegart Belgeleri, 4/7, günlük, 8 Şubat 1938.
32. MEC, Tegart Belgeleri, 3/2, Tegart'dan genel sekretere, 19 Şubat 1938.
33. MEC, Tegart Belgeleri, 2/3, Tegart'dan Battershill'e, 2 Ocak 1938.
34. TNA, CO 733/383/1, Tegart ve Petrie, "Memorandum on the future structure and establishment of the Palestine Police", Ocak 1938.
35. LHCMA, O'Connor Belgeleri, O'Connor'dan Jean O'Connor'a, 2 Kasım 1938.
36. IWM, Morton Belgeleri, "An incomplete and inadequate account of the service of Geoffrey Jackson Morton in the Palestine Police, February 1930-June 1943".
37. IWM, Kitson, röportaj, 26 Nisan 1989.
38. LHCMA, Dill Belgeleri, 2/9, Dill'den Deverell'a, 18 Eylül 1936. Mektupta Dill, Arapların mayın döşemesine karşı "nihai çözüm"ün öndeki araçta birkaç Arap maskotu taşımak olduğunu yazmıştı.
39. 39 IWM, Lane, röportaj, 2 Ağustos 1988.
40. LHCMA, Mullens Belgeleri, günlük, 15 Ekim 1938.
41. IWM, Lane, röportaj.
42. IWM, Kitson, röportaj, 26 Nisan 1989.
43. TNA, CAB 24/278, Macdonald, "Talks in Jerusalem", 24 Ağu. 1938.
44. TNA, CAB 24/278, Macdonald, "Talks in Jerusalem", 24 Ağu. 1938.

45. HC Deb, 5 Kasım 1936, vol. 317, c. 252.
46. J. Bierman ve C. Smith, *Fire in the Night: Wingate of Burma, Ethiopia and Zion*, (Londra, 1999), s. 66.
47. Bierman ve Smith, *Fire in the Night*, s. 84.
48. David Hacohen, *Time to Tell: An Israeli Life 1898–1984*, (New York, 1985), s. 53–4.
49. Bierman ve Smith, *Fire in the Night*, s. 71.
50. LHCMA, Liddell Hart Belgeleri, 15/5/300, Wingate, memorandum, 10 Haziran 1938.
51. LHCMA, Liddell Hart Belgeleri, 15/5/300, Orde Wingate, özel gece ekipleri memorandum, 5 Haziran 1938.
52. LHCMA, Liddell Hart Belgeleri, 15/5/300, Orde Wingate, özel gece ekipleri memorandum, 5 Haziran 1938.
53. Moshe Dayan, *Story of My Life*, (Londra, 1976), s. 29.
54. Leonard Mosley, *Gideon Goes to War*, (Londra, 1955), s. 58.
55. Bierman ve Smith, *Fire in the Night*, s. 100.
56. Bierman ve Smith, *Fire in the Night*, s. 103.
57. IWM, Catling, röportaj, Eylül 1988.
58. Bierman ve Smith, *Fire in the Night*, s. 125.
59. TNA, CAB 107/4, MacMichael'dan Ormsby-Gore, 29 Ağustos 1938.

15 ARAPLARI YATIŞTIRMAK

1. Yitzhak Shamir, *Summing Up*, (Londra, 1994), s. 18.
2. TNA, CO 732/81/9, Military Intelligence, özet, 15 Temmuz 1938.
3. TNA, CO 732/81/9, Military Intelligence, özet, 29 Temmuz 1938.
4. *The Times*, "Jerusalem", 11 Aralık 1917; *The Times*, "Insecurity in Palestine: Government's Loss of Prestige", 26 Temmuz 1938.
5. TNA, CAB 104/7, MacMichael'dan MacDonald'a, 2 Eylül 1938.
6. HC Deb, 24 Kasım 1938, vol. 341, c. 1988.
7. TNA, CAB 104/7, MacMichael'dan MacDonald'a, 2 Eylül 1938.
8. TNA, CAB 104/7, Wilkinson'dan Ismay'e, 21 Ekim 1938.
9. LHCMA, O'Connor Belgeleri, 3/4, Montgomery'den O'Connor'a, 26 Kasım 1938.
10. Rogan, *The Arabs*, s. 206.

11. TNA, CAB 24/280, Halifax, memorandum, "Visit of British Ministers to Paris", 26 Kasım 1938.
12. TNA, CAB 24/280, Halifax, memorandum, "Visit of British Ministers to Paris", 26 Kasım 1938.
13. TNA, 371/23251, MacKereth'tan MacMichael'a, 5 Eylül 1939.
14. TNA, 371/23251, Eyres, tutanak; Baggallay'dan Shuckburgh'a mektup, 10 Kasım 1939.
15. Gilbert, *Churchill and the Jews*, s. 154. Konuşmacı, Sör Kingsley Wood'du.
16. TNA, CAB 104/10, Filistin Kabine Komitesi, 20 Nisan 1939.
17. TNA, CAB 104/10, Filistin Kabine Komitesi, 20 Nisan 1939.
18. Segev, *One Palestine, Complete*, s. 436.

16 SÜRGÜNDE BİR KRAL

1. Robert ve Isabelle Tombs, *That Sweet Enemy: The French and the British from the Sun King to the Present*, (Londra, 2006), s. 539.
2. De Gaulle, *Mémoires de Guerre*, vol. I, (Paris, 1954), s. 2.
3. Peter Mangold, *The Almost Impossible Ally: Harold Macmillan and Charles de Gaulle*, (Londra, 2006), s. 21.
4. Mangold, *The Almost Impossible Ally*, s. 10.
5. Jean-Raymond Tournoux, *Pétain et de Gaulle*, (Paris, 1964), s. 88.
6. Charles de Gaulle, *Le Fil de l'Épée*, (Paris, 1944), s. 81 ve 47.
7. De Gaulle, *Mémoires de Guerre*, vol. I, s. 67.
8. Jonathan Fenby, *The General: Charles de Gaulle and the France He Saved*, (Londra, 2010), s. 20.
9. Churchill, *The Second World War*, vol. II, s. 142; MEC, Spears Belgeleri, memorandum: "De Gaulle and the Free French", 14 Nisan 1954.
10. LHCMA, Dill Belgeleri, 3/1/15, Spears, "Policy towards the Free French Movement", tarihsiz ancak c. 7 Aralık 1940.
11. Alec Kirkbride, *A Crackle of Thorns* (Londra, 1956), s. 145.
12. De Gaulle, *Mémoires de Guerre*, vol. I; de Gaulle'den Puaux ve Mittelhauser'e, 27 Haziran 1940.
13. LHCMA, Furlonge Belgeleri, "The Liberation of the Levant", 1971.
14. Roshwald, *Estranged Bedfellows*, s. 16.
15. Jean Lacouture, *De Gaulle*, vol. I; (Londra, 1990), s. 243.

16. TNA, CAB 66/50/38, "Relations with General de Gaulle", 1 Haziran 1944.
17. CADN, Mandat Syrie-Liban, Cabinet Politique, I/ 2986, Catroux'dan de Gaulle'e, 6 Nisan 1942.
18. Fenby, *The General*, s. 27.
19. François Mauriac, *De Gaulle*, (Paris, 1964), s. 68.
20. De Gaulle, *Mémoires de Guerre*, vol. I, s. 70.
21. Tombs ve Tombs, *That Sweet Enemy*, s. 569.
22. Edward Spears, *Two Men Who Saved France: Pétain and de Gaulle*, (Londra, 1966), s. 146.
23. Charles de Gaulle, *Mémoires de Guerre*, vol. II, (Paris, 1956), s. 102.
24. A. B. Gaunson, "Churchill, de Gaulle, Spears and the Levant Affair, 1941", *Historical Journal*, vol. 27, no. 3; (1984), s. 697.
25. *Daily Telegraph*, 13 Temmuz 1940.
26. De Gaulle, *Mémoires de Guerre*, vol. I; Catroux'dan de Gaulle'e, 3 Kasım 1940.
27. LHCMA, Furlonge Belgeleri, "The Liberation of the Levant", 1971.
28. SHAT, 4H 316, "Beirut Weekly Appreciation No. 6/40".
29. Tombs ve Tombs, *That Sweet Enemy*, s. 571.
30. De Gaulle, *Mémoires de Guerre*, vol. I; Catroux-de Gaulle, 8 Aralık 1940.
31. Hermione Ranfurly, *To War with Whitaker*, (Londra, 1994), 11-31 Mayıs 1941.
32. De Gaulle, *Mémoires de Guerre*, vol. I; Wavell-de Gaulle, 14 Aralık 1940.
33. TNA, PREM 3/422/1, Spears, memorandum, 10 Nisan 1941.
34. MEC, Spears Belgeleri, I/C, Sudan'daki tümgeneral ile savaş bakanlığına yazışması, 16 Nisan 1941.
35. Winston S. Churchill, *The Second World War*, vol. III, (Londra, 1950), s. 227.
36. Churchill, *The Second World War*, vol. III, s. 227.
37. Churchill'den Wavell'a 21 Mayıs 1941, Churchill, *The Second World War*, vol. III içinde, s. 290.
38. Churchill'den Wavell'a, 9 Mayıs 1941 ve 21 Mayıs 1941, Churchill, *The Second World War*, vol. III içinde, s. 289.

39. A. B. Gaunson, *The Anglo-French Clash in Lebanon and Syria, 1940–1945* (Londra, 1987), s. 37.
40. MEC, Spears Belgeleri, 1/A, Orta Doğu Başkomutanı'ndan savaş bakanlığına, 20 Mayıs 1941, Spears'tan Spears Heyeti'ne.
41. MEC, Spears Belgeleri, 1/A, Savaş Bakanlığı'ndan Orta Doğu Başkomutanı'na, 20 Mayıs 1941.

17 REZİL BİR VAKA

1. De Gaulle, *Mémoires de Guerre*, vol. I; Catroux'dan de Gaulle'e, 7 Ocak 1941.
2. MEC, Spears Belgeleri, 1/A, Lampson'dan Dışişleri Bakanlığı'na, 18 Mayıs 1941, Yönlendiren, Spears Heyeti adına Spears.
3. De Gaulle, *Mémoires de Guerre*, vol. I; Catroux-de Gaulle yazışması, 19 Mayıs 1941.
4. MEC, Spears Belgeleri, 1/A, Lampson'dan (Kahire'den) dışişleri bakanlığına, 20 Mayıs 1941, Catroux'nun bildirisini içerir.
5. Charles Mott-Radclyffe, *Foreign Body in the Eye*, (Londra, 1975), s. 106.
6. De Gaulle, *Mémoires de Guerre*, vol. I; Catroux'dan de Gaulle'e, 21 Mayıs 1941.
7. MEC, Spears Belgeleri, 1/A, Lampson'dan Dışişleri Bakanlığına, 31 Mayıs 1941, Yönlendiren, Spears Heyeti adına Spears.
8. TNA, CAB 66/13/39, Eden, "Our Arab Policy", 27 Mayıs 1941.
9. Anthony Eden, *Freedom and Order: Selected Speeches 1939–1946*, (Londra, 1947), s. 104-5.
10. De Gaulle, *Mémoires de Guerre*, vol. I; de Gaulle'den Özgür Fransa Delegasyonu'na, 31 Mayıs 1941.
11. Fenby, *The General*, s. 127.
12. De Gaulle, *Mémoires de Guerre*, vol. I, Churchill'den de Gaulle'e, 6 Haziran 1941.
13. SHAT 4H 314, "Proclamation du Général Catroux, faite au nom du Général de Gaulle, chef des Français Libres", 8 Haziran 1941; *The Times*, "Catroux's Call to Arms", 9 Haziran 1941.
14. John Bagot Glubb, *The Story of the Arab Legion*, (Londra, 1948), s. 257.
15. Mott-Radclyffe, *Foreign Body in the Eye*, s. 90.
16. MEC, Spears Belgeleri, 1/A, Lampson'dan (Kahire'den) Dışişleri Bakanlığı'na, 31 Mayıs 1941, Yönlendiren, Spears Heyeti adına Spears.

17. MEC, Spears Belgeleri, II/A, Spears'tan Somerville Smith'e, 21 Haziran 1941.
18. Kirkbride, *A Crackle of Thorns*, s. 151.
19. Roald Dahl, *Going Solo*, (Londra, 1986), s. 193.
20. TNA, CAB 106/898, Syrian Narratives No. 2 Berryforce (and operations of 2/3 MG Bn Group at Quoneitra).
21. TNA, CAB 106/896, "Commentary Notes on Syria campaign, by Brigadier L. B. Jones, i/c Col. A".
22. Grignoire, 11 Haziran 1941, Jafna L. Cox, "The Background to the Syrian Campaign, May-Haz. 1941: A study in Franco-German Wartime Relations" içinde, *History*, vol. 72, no. 236 (Ekim 1987), s. 448.
23. IWM, Brogan Belgeleri, D. W. Brogan, "Darlan's Peace means War", 11 Haziran 1941, *Les Nouveaux Temps*'dan Jean Luchaire'i alıntılıyor.
24. Trevor Royle, *Glubb Pasha*, (Londra, 1992), s. 277.
25. Field Marshal Lord Wilson, *Eight Years Overseas*, (Londra, 1949), s. 114-18.
26. TNA, CAB 106/898, Syrian Narratives No. 2 Berryforce (and operations of 2/3 MG Bn Group at Quoneitra).
27. MEC, Glubb Belgeleri, Glubb, "A Report on Operations by the Arab Legion in Syria", tarihsiz.
28. IWM, Dimbleby, rapor, 23 Haziran 1941.
29. De Gaulle, *Mémoires de Guerre*, vol. I; de Gaulle'den Catroux'ya, 24 Haziran 1941.
30. De Gaulle, *Mémoires de Guerre*, vol. I; de Gaulle'den Özgür Fransa Delegasyonu'na, 1 Temmuz 1941.
31. LHCMA, Furlonge Belgeleri.
32. IWM, Hackett, röportaj.
33. Roshwald, *Estranged Bedfellows*, s. 80.
34. MEC, MacMichael Belgeleri, Wilson'dan MacMichael'a, 15 Temmuz 1941.

18 KATİYEN UZLAŞMAZ, ZİYADESİYLE KABA

1. MEC, Spears Belgeleri, I, günlük, 21 Temmuz 1941.
2. MEC, Spears Belgeleri, I, günlük, 21 Temmuz 1941.
3. MEC, Spears Belgeleri, I, günlük, 21 Temmuz 1941; Lampson'dan Dışişleri Bakanlığı'na, 17 Temmuz 1941, Spears'tan Spears Heyeti'ne;

KIRMIZI ÇİZGİ

- I/B, Orta Doğu Başkomutanı'ndan Savaş Bakanlığı'na, 5 Ağustos 1941, Spears'tan iletilen mesaj.
4. De Gaulle, *Mémoires de Guerre*, vol. I, Lyttelton'dan de Gaulle'e, 23 Temmuz 1941.
 5. De Gaulle, *Mémoires de Guerre*, vol. I, Lyttelton'dan de Gaulle'e, 25 Temmuz 1941; de Gaulle'den Lyttelton'a, 27 Temmuz 1941.
 6. CADN, Londres Ambassade, C/144, Lyttelton, memorandum, 20 Ağustos 1941.
 7. TNA, CAB 120/525, Devlet Bakanı'ndan Başbakan'a, 12 Ağustos 1941.
 8. MEC, Spears Belgeleri, I/B, Lampson'dan Dışişleri Bakanı'na, 31 Temmuz 1941, Devlet Bakanı'ndan iletilen mesaj.
 9. MEC, Glubb Belgeleri, Glubb, "A Not on Certain Aspects of the Situation in Syria", 17 Temmuz 1941.
 10. MEC, Glubb Belgeleri, Lash'den Glubb'a, 27 Ağustos 1941.
 11. MEC, Glubb Belgeleri, siyasi yetkili, Deyrizor'dan Buss'a, 5 Ağustos 1941.
 12. MEC, Glubb Belgeleri, Lash'den Glubb'a, 27 Ağustos 1941.
 13. MEC, Glubb Belgeleri, siyasi yetkili, Deyrizor'dan Buss'a, 5 Ağustos 1941.
 14. MEC, Glubb Belgeleri, Glubb, "A Not on a Visit to Damascus, 27-28 November 1941".
 15. MEC, Glubb Belgeleri, muhtelif şeyhleri ziyaret eden Glubb'ın raporu, 7 Ekim 1941.
 16. MEC, Glubb Belgeleri, Glubb'dan Kirkbride'a, 29 Eylül 1941.
 17. De Gaulle, *Mémoires de Guerre*, vol. I; de Gaulle'den Özgür Fransa Delegasyonu'na, 12 Ağustos 1941.
 18. MEC, Spears Belgeleri, I/B, Lampson'dan Dışişleri Bakanlığı'na, 31 Temmuz 1941, Devlet Bakanı'ndan iletilen mesaj.
 19. MEC, Spears Belgeleri, I/B, Lampson'dan dışişleri bakanlığına, 28 Ağustos 1941, Devlet Bakanı'ndan iletilen mesaj.
 20. CADN, Londres Ambassade, C/144, Lyttelton, memorandum, 20 Ağustos 1941.
 21. De Gaulle, *Mémoires de Guerre*, vol. I; de Gaulle'den Özgür Fransa Delegasyonu'na, 12 Ağustos 1941.
 22. MEC, Spears Belgeleri, II, Churchill, memorandum, 30 Ağustos 1941.

23. HC Deb, 9 Eylül 1941, vol. 374, c. 76.
24. TNA, CAB 66/18/44, "Record of a meeting between the Prime Minister and General de Gaulle at No. 10 Downing Street on Friday, 12 September, 1941, at 12 noon".
25. TNA, CAB 66/18/44, "Record of a meeting between the Prime Minister and General de Gaulle at No. 10 Downing Street on Friday, 12 September, 1941, at 12 noon".
26. MEC, Spears Belgeleri, II, "Not of a meeting between the Prime Minister, the Minister of State and General de Gaulle held at No. 10 Downing Street on Wednesday 1 Eki. 1941 at 5.30pm".
27. MEC, Spears Belgeleri, II, "Not of a meeting between the Prime Minister, the Minister of State and General de Gaulle held at No. 10 Downing Street on Wednesday 1 Eki. 1941 at 5.30pm".
28. MEC, Spears Belgeleri, I/C, Orta Doğu Başkomutanı'ndan Savaş Bakanlığı'na, 2 Ekim 1941.
29. MEC, Glubb Belgeleri, Muhtelif şeyhleri ziyaret eden Glubb'ın raporu, 7 Ekim 1941.
30. MEC, Spears Belgeleri, I/B, Doğu Başkomutanı'ndan Savaş Bakanlığı'na, 8 Ekim 1941.
31. MEC, Glubb Belgeleri, Glubb, "A Not on the Situation in Eastern Syria", 15 Ağustos 1941.
32. MEC, Spears Belgeleri, II, Spears'tan Devlet Bakanı'na, alıntılan John Hamilton, 25 Kasım 1941.
33. MEC, Glubb Belgeleri, Glubb, "A Not on a Visit to Damascus, 27-28 November 1941".
34. MEC, Glubb Belgeleri, "Guidance Not for Members of the Mission on the Present Political Situation in the Lebanon", 8 Aralık 1941.
35. TNA, FO 954/15, f. 99, Devlet Bakanı'ndan Dışişleri Bakanı'na, 24 Kasım 1941.
36. TNA, FO 954/15, f. 113, Devlet Bakanı'ndan Dışişleri Bakanı'na, 3 Ocak 1942.
37. MEC, Spears Belgeleri, Spears'tan Hamilton'a, 29 Ocak 1942.

19 ORTA ELÇİ

1. CADN, Mandat Syrie-Liban, Sûreté Générale I/7, Spears'tan Catroux'ya, 7 Nisan 1942.

2. MEC, Coghill Belgeleri.
3. Roshwald, *Estranged Bedfellows*, s. 98.
4. Henry Colyton, *Occasion, Chance and Change*, (Norwich, 1993), s. 195.
5. MEC, Spears Belgeleri, II, Somerville Smith'Ten Spears'a, 4 Haziran 1941.
6. LHCMA, Ismay Belgeleri, 4/31/3, Spears'tan Ismay'e, 3 Temmuz 1944.
7. LHCMA, Dill Belgeleri, 3/1/15, Spears, "Policy towards the Free French movement", tarihsiz.
8. TNA, PREM 3/423/14, Attlee'nin bir sorusuna Churchill'in verdiği taslak niteliğindeki cevap, 5 Haziran 1945.
9. MEC, Spears Belgeleri, I, günlük, 20 Haziran 1941.
10. MEC, Spears Belgeleri, I/B, Doğu Başkomutanı'ndan Savaş Bakanlığına, 5 Ağustos 1941, ileten Spears.
11. Mott-Radclyffe, *Foreign Body in the Eye*, s. 109.
12. Roshwald, *Estranged Bedfellows*, s. 107.
13. CADN, Mandat Syrie-Liban, Cabinet Politique, I/2986, Catroux'dan de Gaulle'e, 6 Nisan 1942.
14. CADN, Mandat Syrie-Liban, Cabinet Politique, I/2986, Catroux'dan de Gaulle'e, 6 Nisan 1942.
15. Georges Catroux, *Dans la Bataille de Méditerranée*, (Paris, 1949), s. 192.
16. CADN, Mandat Syrie-Liban, Cabinet Politique, I/2986, de Gaulle'den Catroux'ya, 8 Nisan 1942.
17. CADN, Mandat Syrie-Liban, Cabinet Politique, I/2986, de Gaulle'den Catroux'ya, 8 Nisan 1942.
18. CADN, Mandat Syrie-Liban, Cabinet Politique, I/2986, Catroux'dan de Gaulle'e, 6 Nisan 1942.
19. CADN, Mandat Syrie-Liban, Cabinet Politique, I/2986, Catroux'dan de Gaulle'e, 24 Nisan 1942.
20. CADN, Mandat Syrie-Liban, Cabinet Politique, I/2986, Catroux'dan de Gaulle'e, 6 Nisan 1942.
21. Roshwald, *Estranged Bedfellows*, s. 101.
22. Spears, *Fulfilment of a Mission*, s. 181.
23. LHCMA, Ismay Belgeleri, 4/31/3, Spears'tan Ismay'e, 2 Eylül 1942.
24. De Gaulle, *Mémoires de Guerre*, vol. I, de Gaulle'den Catroux'ya, 26 Mayıs 1942.

25. Winston S. Churchill, *The Second World War*, vol. IV, (Londra, 1951), s. 349.
26. TNA, FO 226/246, Catroux'dan Casey'ye, 23 Haziran 1942.
27. De Gaulle, *Mémoires de Guerre*, vol. II, (Paris, 1956), s. 15.
28. De Gaulle, *Mémoires de Guerre*, vol. II, s. 353–4, de Gaulle'den Churchill'e, 14 Ağustos 1942.
29. SHAT, 4H 382.
30. IWM, Harvard Gunn, röportaj, 1983. Gunn, Fransa'da Özel Operasyonlar Yönetimi'nin sabotaj örgütlenmesi için çalışmıştır.
31. TNA, PREM 3/422/10, Spears'tan Devlet Bakanı'na, 19 Ağustos 1942.
32. MEC, Spears Belgeleri, I, günlük, 23 Ağustos 1942, alıntılanan Jacqueline Lampson.
33. TNA, PREM 3/422/10, Devlet Bakanı'ndan Spears'a, 22 Ağustos 1942, Churchill ile de Gaulle arasındaki yazışmadan alıntılanmıştır.
34. TNA, PREM 3/422/10, Savaşan Fransızlar Ulusal Komitesi'nin İngiliz temsilcilerinden Dışişleri Bakanlığı'na, 3 Eylül 1942.
35. De Gaulle, *Mémoires de Guerre*, vol. I; Lyttelton'dan de Gaulle'e, 25 Temmuz 1941.
36. LHCMA, Ismay Belgeleri, 4/31/3, Spears'tan Ismay'e, 2 Eylül 1942.
37. TNA, PREM 3/422/10, Spears'tan Dışişleri Bakanlığı'na, 29 Ağustos 1942; Spears'tan Devlet Bakanına, 1 Eylül 1942.
38. TNA, PREM 3/422/10, Devlet Bakanı'ndan Dışişleri Bakanlığı'na, 26 Ağustos 1942.
39. *Life*, 26 Nisan 1943.
40. Charles de Gaulle, *Mémoires de Guerre*, vol. II, s. 33.
41. CADN, Londres Ambassade, C/144, "Aide-Memoire", 6 Ocak 1943.
42. John Harvey (ed.), *The War Diaries of Oliver Harvey* (Londra, 1978), 14 Eylül 1942.

20 PİS İŞ

1. MEC, Spears Belgeleri, I, günlük, 24 Ocak 1943.
2. MEC, Coghill Belgeleri, günlük, 31 Ocak 1943.
3. TNA, CAB 66/37/46, Casey, "Palestine", 21 Nisan 1943.
4. Oren, *Power, Faith and Fantasy*, s. 444.
5. TNA, CAB 66/37/46, Casey, "Palestine", 21 Nisan 1943.

6. TNA, CAB 66/37/46, Casey, "Palestine", 21 Nisan 1943.
7. TNA, CAB 66/37/47, Orta Doğu Savaş Meclisi'nin Orta Doğu'daki siyasi duruma dair önermeleri, 17 Haziran 1943.
8. Gaunson, *The Anglo-French Clash in Lebanon and Syria*, s. 108.
9. GBA, Bell, günlük, 11 Ekim 1919.
10. MEC, Spears Belgeleri, III, Journal Officiel de la République Française, Débats de l'Assemblée Consultative Provisoire, 15 Haziran 1945.
11. Catroux, *Deux Missions en Moyen Orient*, s. 94.
12. TNA, PREM 3/422/13, Spears, "Memorandum on Anglo-French Relations in Syria and the Lebanon", tarihsiz.
13. CADN, Mandat Syrie-Liban, Sûreté Générale I/7, "Ingérences britanniques", tarihsiz.
14. MEC, Spears Belgeleri, III, Spears, seçimler üzerine taslak memorandum, tarihsiz.
15. LHCMA, Ismay Belgeleri, 4/31/3, Spears'tan Ismay'e, 4 Ocak 1943; MEC, Spears Belgeleri, I, günlük, 2 Ocak 1943; Alan Brooke Belgeleri, 6/2/46, Wilson'dan Brooke'a, 3 Temmuz 1943.
16. MEC, Spears Belgeleri, III, Spears, seçimler üzerine taslak memorandum, tarihsiz.
17. MEC, Coghill Belgeleri, günlük, 11 Kasım 1942.
18. MEC, Spears Belgeleri, II, Doğu Akdeniz bölgesi istihbaratından W. W. Astor'dan Orta Doğu Dairesi istihbaratına, 18 Ağustos 1942.
19. TNA, FO 684/15, "Review of the Year 1943 in the Lebanon", tarih yok.
20. TNA, CAB 66/37/47, Orta Doğu Savaş Meclisi'nin Orta Doğu'daki siyasi duruma dair önermeleri, 17 Haziran 1943.
21. Karen Elizabeth Evans, "'The Apple of Discord': The Impact of the Levant on Anglo-French Relations during 1943", (yayınlanmamış doktora tezi, University of Leeds, 1990), s. 198.
22. MEC, Spears Belgeleri, II, Churchill, direktif, 27 Haziran 1943.
23. TNA, PREM 3/422/13, Spears, "Anglo-French Relations in Syria and the Lebanon", tarihsiz.
24. TNA, PREM 3/422/13, Churchill'den Eden'a, 12 Temmuz 1943.
25. TNA, PREM 3/422/13, Churchill, tutanak, 15 Temmuz 1943.
26. CADN, Londres Ambassade, C/144, "Les Elections Syriennes", tarih yok.

27. CADN, Londres Ambassade, C/144, "Les Elections Libanaises", 20 Eylül 1943.
28. CADN, Londres Ambassade, C/144, Helleu'dan Massigli'ye, 4 Ekim 1943.
29. CADN, Mandat Syrie-Liban, Sûreté Générale I/7, "Ingérences britanniques", tarihsiz.
30. CADN, Mandat Syrie-Liban, Sûreté Générale I/7, Spears'tan Helleu'ya, 24 Ağustos 1943.
31. IWM, Vanson Belgeleri.
32. TNA, FO 226/246, İngiliz Sefareti'nin memorandumı, Beyrut, 28 Ekim 1943.
33. CADN, Londres Ambassade, C/144, "Les Elections Libanaises", 20 Eylül 1943.
34. MEC, Spears Belgeleri, III, Mideast'tan Spears'a, 11 Kasım 1943, Başbakan'a iletilen mesaj.
35. CADN, Londres Ambassade, C/144, Helleu'dan Massigli'ye, 4 Ekim 1943.
36. CADN, Londres Ambassade, C/144, Helleu'dan Massigli'ye, 4 Ekim 1943.
37. TNA, FO 406/75, "Lebanese Personalities", c. 1937.
38. Patrick Seale, *The Struggle for Arab Independence: Riad el-Solh and the Makers of the Modern Middle East*, (Cambridge, 2010), s. 441.
39. Meir Zamir, "An Intimate Alliance: The Joint Struggle of General Edward Spears and Riad al-Sulh to Oust France from Lebanon, 1942-1944", *Middle Eastern Studies*, vol. 41, no. 6, (Kasım 2005), s. 829.
40. CADN, Mandat Syrie-Liban, Sûreté Générale I/7, "Ingérences britanniques-suite", tarihsiz. Yorum, Saeb Slam tarafından yapılmıştır.
41. Seale, *The Struggle for Arab Independence*, s. 512-3.
42. TNA, FO 684/15, "Review of the Year 1943 in the Lebanon", tarihsiz.
43. CADN, Mandat Syrie-Liban, Sûreté Générale I/7, "Ingérences britanniques", tarih yok.
44. SHAT, 4H 314, Helleu'dan Şam, Beyrut, Süveyde delegeleri ile Trablus, Sayda, Zahle danışmanlarına, 13 Ekim 1943.
45. CADN, Londres Ambassade, C/144, Chataigneau'dan Massigli'ye, 1 Kasım 1943.

46. CADN, Londres Ambassade, C/144, Chataigneau'dan Massigli'ye, 1 Kasım 1943.

21 İKİNCİ BİR FAŞODA

1. MEC, Spears Belgeleri, III, Spears'tan Dışışleri Bakanlığı'na, 11 Kasım 1943.
2. Spears, *Fulfilment of a Mission*, s. 227.
3. MEC, Spears Belgeleri, III, Shone'dan Spears'tan, 16 Kasım 1943.
4. Roshwald, *Estranged Bedfellows*, s. 155.
5. Spears, *Fulfilment of a Mission*, s. 225.
6. MEC, Spears Belgeleri, III, Spears'tan Dışışleri Bakanlığı'na, 11 Kasım 1943.
7. MEC, Spears Belgeleri, I, günlük, 26/27 Haz. 1943.
8. MEC, Spears Belgeleri, III, Spears-Dışışleri Bakanlığı yazışması, 11 Kasım 1943.
9. MEC, Spears Belgeleri, I, günlük, 25 Haziran 1943.
10. Spears, *Fulfilment of a Mission*, s. 241; Egremont, *Under Two Flags*, s. 242; MEC, Spears Belgeleri, III, Spears'tan Dışışleri Bakanlığı'na, 13 Kasım 1943.
11. Harold Macmillan, *War Diaries – The Mediterranean, 1943–45* (Londra, 1984), 17 Kasım 1943.
12. Macmillan, *War Diaries*, 19 Kasım 1943.
13. MEC, Spears Belgeleri, III, İngiliz Sefareti'nden (Beyrut) Dışışleri Bakanlığı'na, 14 Kasım 1943, Casey'nin raporunun iletilmesi.
14. LHCMA, Ismay Belgeleri, 4/31/3, Spears'tan Ismay'e, 2 Eylül 1942.
15. Egremont, *Under Two Flags*, s. 253.
16. MEC, Spears Belgeleri, III, HM Bakanı'ndan (Beyrut) dışışleri bakanlığına, 20 Kasım 1943.
17. Egremont, *Under Two Flags*, s. 215.
18. Egremont, *Under Two Flags*, s. 253.
19. MEC, Spears Belgeleri, III, Casey, günlük, 15 Kasım 1943.
20. MEC, Spears Belgeleri, III, Casey'den Dışışleri Bakanlığına, 15 Kasım 1943.
21. MEC, Spears Belgeleri, III, Casey, günlük, 15 Kasım 1943.

22. MEC, Spears Belgeleri, III, İngiliz Sefareti'nden (Beyrut) Dışışleri Bakanlığına, 16 Kasım 1943.
23. MEC, Spears Belgeleri, III, Casey'den Eden'a, 18 Kasım 1943.
24. MEC, Spears Belgeleri, III, Casey, günlük, 19 Kasım 1943.
25. MEC, Spears Belgeleri, III, Eden'dan Cezayir'de ikâmet eden bir bakana, 21 Kasım 1943; Eden'dan Devlet Bakanı'na, Beyrut, 21 Kasım 1943.
26. MEC, Spears Belgeleri, III, Macmillan'dan Dışışleri Bakanlığın'a, 21 Kasım 1943.
27. MEC, Spears Belgeleri, III, İngiliz Sefareti'nden (Beyrut) Dışışleri Bakanlığın'a, 30 Kasım 1943.
28. MEC, Spears Belgeleri, III, Macmillan'dan dışışleri bakanlığın'a, 1 Aralık 1943.
29. MEC, Spears Belgeleri, III, Nancy Maurice ile babasının yazışması, 24 Aralık 1943.
30. *The Times*, "Syria and the Lebanon: I – The Bid for National Status", 20 Ocak 1944.
31. MEC, Coghill Belgeleri, günlük, 28 Kasım 1943; Egremont, *Under Two Flags*, s. 255.
32. John Julius Norwich (ed.), *The Duff Cooper Diaries*, (Londra, 2005), 19 Ocak 1944.

22 KARA GÜN DOSTLARI

1. CADN, Mandat Syrie-Liban, Cabinet Politique, I/1158, du Chaylard'dan Massigli'ye, 29 Şubat 1944.
2. David Lazar, *L'opinion française et la naissance de l'Etat d'Israël, 1945-1949*, (Paris, 1972), s. 221.
3. Lazar, *L'opinion française et la naissance de l'Etat d'Israël*, s. 224.
4. Dayan, *Story of My Life*, s. 46.
5. Joseph Heller, *The Stern Gang: Ideology, Politics and Terror, 1940-1949*, (Londra, 1995), s. 85-6.
6. IWM, Bowden Stuart Belgeleri, Morton'dan müfettişe, Lydda District, 13 Şubat 1942.
7. IWM, Morton Belgeleri, "An incomplete and inadequate account of the service of Geoffrey Jackson Morton in the Palestine Police, February 1930-June 1943".

8. IWM, Bowden Stuart Belgeleri, Saunders, "The Stern Group", 19 Mayıs 1942.
9. MEC, Coghill Belgeleri. Anılarında Coghill bu olayın tarihini tam olarak vermiyor, ancak olayın zamanlaması işin içindeki kişilerden yola çıkarak tahmin edilebilir. Coghill, İngiliz güvenlik görevini 12 Mart 1942'de üstlendi ve Doğu Akdeniz'deki SOE'nin başındaki B. T. Wilson, maceraperest ajanının yaptıklarını Coghill'e gösteren kişi, aynı yılın haziran ayında kovuldu (Saul Kelly, "A Succession of Crises: SOE in the Middle East, 1940–45", *Intelligence and National Security*, vol. 20, no. 1, (Mart 2005), s. 133).
10. MEC, Coghill Belgeleri.
11. MEC, Coghill Belgeleri.
12. Y. S. Brenner, "The 'Stern Gang' 1940–48", *Middle Eastern Studies*, vol. 2, no. 1, (Ekim 1965), s. 6. Tutuklanan kişi, çetenin sonraki liderlerinden Nathan Friedman-Yellin'di.
13. Yaacov Eliav, *Wanted*, çev. Mordecai Schreiber, (New York, 1984), s. 142.
14. TNA, WO 208/3091, Defence Security Office, Suriye, özet 1-31 Ekim 1942.
15. Üçüncü adam Blanchet'nin akıbeti belli değil. Fransız kayıtları çatışmada öldüğünü söylüyor: 22 Eylül 1944'te Fransız generali Paul Beynet, Catroux'ya yazarak Blanchet'nin ölümüyle ilgili detayları paylaşmasını istemiştir, böylece "Doğu Akdeniz'deki sayısız dostuyla" bağlantı kurulabilecekti: CADN, Mandat Syrie–Liban, Cabinet Politique, I/2279.
16. Shamir, *Summing Up*, s. 48.
17. Shamir, *Summing Up*, s. 48.
18. CADN, Kudüs, Başkonsolosluk, C/6, *Front de Combat Hébreu*, Nisan 1944, s. 2.
19. CADN, Mandat Syrie–Liban, Cabinet Politique, I/1158, *Front de Combat Hébreu*, Mayıs-Haziran 1944, s. 4.
20. "Indépendance, organe des Combatants pour la Liberté d'Israël – Groupe Stern", Ocak 1947, Lazar, *L'opinion française et la naissance de l'Etat d'Israël* içinde, s. 35.
21. CADN, Mandat Syrie–Liban, Cabinet Politique, I/1158, du Chaylard'dan Massigli'ye, 23 Haziran 1944.
22. CADN, Londres Ambassade, C/119, du Chaylard'dan Massigli'ye, 30 Haziran 1944.

23. CADN, Mandat Syrie-Liban, Cabinet Politique, I/1158, du Chaylard'dan Massigli'ye, 18 Temmuz 1944.
24. Shamir, *Summing Up*, s. 49.
25. MEC, MacMichael Belgeleri, Ormsby Gore-MacMichael yazışması, 15 Aralık 1937.
26. Ranfurly, *To War with Whitaker*, 6 Eylül 1944.
27. TNA, FO 141/1001, Clayton, memorandum, 14 Kasım 1944. Moyne bu yorumu 18 Ağustos günü yaptı.
28. TNA, FO 141/1001, Clayton, memorandum, 14 Kasım 1944. Moyne Londra'ya 26 Ağustos günü telgraf yolladı. Ben-Gurion'un Hayfa'daki konuşması ise bundan beş gün önceydi.

23 TROP DE ZÈLE / AŞIRI HEVES

1. Ranfurly, *To War with Whitaker*, 14 Kasım 1942.
2. CAC, AMEL 2/2/19, Amery, Moyne'un takdiri, tarihsiz.
3. *The Times*, "Lord Moyne", 7 Kasım 1944.
4. Moyne, "Walter Edward Guinness, first Baron Moyne (1880–1944)", rev. Marc Brodie, *Oxford Dictionary of National Biography*, (Oxford, 2004).
5. TNA, CAB 67/9/104, Moyne, "Jewish Policy", 30 Eylül 1941.
6. Norman Rose, *"A Senseless, Squalid War": Voices from Palestine 1945-48* (Londra, 2009), s. 66.
7. Heller, *The Stern Gang*, s. 123.
8. HL Deb, 9 Haziran 1942, vol. 123, cc. 199-200.
9. Meir Zamir, "The 'Missing Dimension': Britain's Secret War against France in Syria and Lebanon, 1942–45 – Part II", *Middle Eastern Studies*, vol. 46, no. 6, s. 822.
10. CAC, Amery Belgeleri, AMEL 2/2/19, Moyne'dan Amery'ye, 21 Ocak 1943.
11. TNA, CAB 66/44/13, Filistin Komitesi raporu, 20 Aralık 1943.
12. CAC, Amery Belgeleri, AMEL 2/2/19, Amery'den Moyne'a, 21 Haziran 1943.
13. TNA, CAB 65/45/7, "War Cabinet, 11th Conclusions, Minute 4, Confidential Annexe", 25 Ocak 1944.
14. TNA, CO 733/461/23.
15. TNA, FO 954/15, f. 467, Campbell, tutanak, 27 Temmuz 1944.

16. Stirling, *Safety Last*, s. 226.
17. CADN, Mandat Syrie-Liban, Cabinet Politique, I/2986, "Délégation de Syrie, Section Politique, Rapport Quotidien No. 99", 2 Haziran 1944.
18. CADN, Mandat Syrie-Liban, Cabinet Politique, I/2986, "Not sur le Colonel Stirling", 16 Ağustos 1944.
19. CADN, Beyrouth Ambassade, B 69/3615, "Information du Colonel Stirling et du Cheikh Kamal Kassab", 11 Temmuz 1944.
20. CADN, Beyrouth Ambassade, B 69/3615, "Information du Colonel Stirling et du Cheikh Kamal Kassab", 11 Temmuz 1944.
21. TNA, FO 371/40302, E 5442/23/89, "Syria and Sör E. Spears".
22. TNA, FO 371/40302, Mardam'dan Spears'a, 27 Mayıs 1944.
23. TNA, FO 371/40302, Mardam'dan Spears'a, 27 Mayıs 1944.
24. Zamir, "The "Missing Dimension"", s.825-26
25. CADN, Mandat Syrie-Liban, Cabinet Politique, I/2986, Ostrorog ve Peterson görüşmesi notları, 25 Ağustos 1944.
26. TNA, FO 371/40302, Rapport Verbal: "Résumé de la conversation qui s'est déroulée entre S.E. Saadallah bey Djabri Président du Conseil Syrien, Djemil Mardam bey, Ministre des Affaires Etrangères, et S.E. le Général E. Spears, ministre plénipotentiaire du Gouvernement de S.M. Britannique", 5 Haziran 1944.
27. CADN, Mandat Syrie-Liban, Cabinet Politique, I/2278, Beynet'den Diplofrance'a, 24 Haziran 1944.
28. CADN, Beyrut Elçiliği, B/10/159, Günlük Rapor, No. 124, "Déclarations du Ministre des Affaires Etrangères au sujet de 'Unité Arabe", 3 Temmuz 1944.
29. Meir Zamir, "Britain's Treachery, France's Revenge", *Ha'aretz*, 1 Şubat 2008; Zamir, "The "Missing Dimension", s. 827.
30. CADN, Mandat Syrie-Liban, Cabinet Politique, I/2455, "Information, No. 330", 11 Ağustos 1944.
31. CADN, Mandat Syrie-Liban, Cabinet Politique, I/2455, Beynet'den Massigli'ye, 15 Ağustos 1944.
32. TNA, FO 954/15, f. 457, Eden'dan Cooper'a, 24 Temmuz 1944.
33. TNA, FO 954/15, f. 417, Cooper'dan Eden'a, 22 Mayıs 1944.
34. LHCMA, Ismay Belgeleri, 4/31/3, Spears'tan Ismay'e, 3 Temmuz 1944.
35. TNA, FO 954/15, f. 419, Eden'dan Churchill'e, 1 Haziran 1944; FO 954/15, f. 421, Churchill'den Eden'a, 11 Haziran 1944.

36. CADN, Mandat Syrie-Liban, Cabinet Politique, I/2986, 24 Ağustos 1944 tarihli Massigli'nin notuna Eden'in cevabı, 26 Ağustos 1944.
37. CADN, Mandat Syrie-Liban, Cabinet Politique, I/2986, "Négociations de Londres sur les affaires du Levant, 21 août-1er septembre 1944".
38. TNA, FO 954/15, f. 496, Eden'dan Churchill'e, 29 Ağustos 1944.
39. MEC, Spears Belgeleri, II, Churchill'den Spears'a, 10 Mart 1944; FO 954/15, f. 514, Churchill'den Spears'a, 4 Eylül 1944.
40. TNA, FO 371/40302, Hankey'nin tutanağı, 5 Ekim 1944.
41. TNA, FO 371/40302, Butler, tutanak, 30 Aralık 1944.

24 LORD MOYNE CİNAYETİ

1. TNA, FO 141/1001, Hughes'dan Onslow'a, ifade.
2. TNA, FO 141/1001, Osmond, ifade.
3. TNA, FO 141/1001, Hughes'dan Onslow'a, ifade.
4. TNA, FO 141/1001, "Statement given by Eliahu Beth Tzouri and Eliahu Hakim on their examination by the Procureur Général on 10.11.44".
5. Norwich (ed.), *The Duff Cooper Diaries*, 26 Kasım 1944.
6. SHAT, 4H 448, Özel Servis'ten Vabre'in notu, 29 May 1943; TNA FO 371/35179, "Notes of meeting with Massigli held in the Minister of State's room at 4.0", 15 Temmuz 1943.
7. TNA, WO 201/989A, Jago'dan Holmes'a, 27 Mart 1943.
8. TNA FO 371/35179, "Notes of meeting with Massigli held in the Minister of State's room at 4.0", 15 Temmuz 1943.
9. SHAT, 4H 346. "Free French Order of Battle, 1944", "Divers".
10. TNA FO 371/35179, "Notes of meeting with Massigli held in the Minister of State's room at 4.0", 15 Temmuz 1943.
11. TNA, FO 371/40349, MacKereth'den Baxter'a, 6 Eylül 1944.
12. TNA, FO 371/40349, Hankey, tutanak, 21 Eylül 1944.
13. TNA, KV 4/384, A. J. Kellar, "Visit to the Middle East' (26 Kasım 1944-2 Şubat 1945), Şubat 1945, Fransızların Stern Çetesi'ne desteği değerlendirdiklerini söylüyor. MI5 Başkan Yardımcısı Guy Liddell 19 Şubat 1945 tarihinde günlüğüne: "[Çetenin] Doğu Akdeniz'de Fransız yetkililerinden destek aldığına dair pozitif kanıt var, hem silah hem de para yönünden." (TNA, KV 4/196). TNA, FO 141/1001, "Interrogation of the Two Accused in the Lord Moyne Murder Case, CID, Palestine Police, 8 November 1944".

14. TNA, KV 4/384, A. J. Kellar, "Visit to the Middle East", (26 Kasım 1944-2 Şubat 1945), Şubat 1945.
15. TNA, FO 371/40304, "Translation of telegram from Shukri al Quwatli to His Majesty the King [Ibn Saud]", tarihsiz. Ayrıca bkz. Zamir, "The 'Missing Dimension'", s. 830.
16. Zamir, "The 'Missing Dimension'", s. 843.
17. CADN, Beyrut Elçiliği, B/10/159, Cemil Mardam Bey dosyası, "Copie de l'Entente Secrète réalisée entre Noury Said et Djemil Mardam le 15 Septembre 1944".
18. CAC, Amery Belgeleri, AMEL 2/2/19, Moyne'dan Amery'ye, 12 Ekim 1944.
19. SHAT 4H 382, İkinci Büro Şefi, "Position et activités des Britanniques au Levant", 19 Eylül 1944.
20. CADN, Mandat Syrie-Liban, Cabinet Politique, I/2279, Francom'dan Maigret'ye, Cidde, 10 Kasım 1944, Alessandri'den Cidde'deki bir meslektaşına gönderilmiş kısa, belirsiz mesaj: "Size Kahire'de ['le Caire'] iki kere telgraf yolladım. Sağlığımız yerinde. Ben dâhil hepimiz size iyi dileklerimizi yolluyoruz."
21. CADN, Londra Elçiliği, C/119, du Chaylard'dan Bidault'ya, 8 Kasım 1944; Michael J. Cohen, "The Moyne Assassination, November 1944: A Political Analysis", *Middle Eastern Studies*, vol. 15, no. 3, (Ekim 1979), s. 360.
22. TNA, KV 4/384, "Report on Visit by Mr A. J. Kellar to SIME and CICI Organisations", Mayıs 1944.
23. De Gaulle, *Mémoires de Guerre*, vol. III (Paris, 1959), 11 Kasım 1944'te Paris'te Churchill ve Eden'in buluşma notları.
24. HC Deb, 17 Kasım 1944, vol. 404, c. 2242.
25. CAB 66/58/28, Stanley, "Situation in Palestine", 23 Kasım 1944. Ek IV, note by the chiefs of staff giving their views on the military implications of a wholesale search for arms in Palestine, 16 Kasım 1944; Churchill, *The Second World War*, vol. VI, (Londra, 1954), s. 612.
26. TNA, KV 4/384, A. J. Kellar, "Visit to the Middle East", (26 Kasım 1944-2 Şubat 1945), Şubat 1945.
27. TNA, KV 4/384, A. J. Kellar, "Visit to the Middle East", (26 Kasım 1944-2 Şubat 1945), Şubat 1945.
28. TNA, KV 5/29, Roberts'tan Kellar'a, 11 Mayıs 1945.

29. TNA, KV 5/29, Kellar'dan Roberts'a, 21 Nisan 1945.
30. TNA, CAB 66/64/25, Grigg, "Palestine", 4 Nisan 1945.
31. Lord Killearn, 23 Mart 1945, Grigg alıntılıyor, "Palestine".
32. Rose, "A Senseless, Squalid War", s. 67.
33. TNA, CAB 66/64/25, Eden, "Palestine", 10 Nisan 1945.
34. TNA, FO 141/1001, Clayton, memorandum, 14 Kasım 1944.

25 İPLERİ ELE ALMA ZAMANI

1. MEC, Coghill Belgeleri, günlük, 31 Ocak 1945.
2. CADN, Mandat Syrie-Liban, Cabinet Politique, I/2986, "Conférence sur les affaires du Levant tenue chez M. le Général Catroux en présence de M.M. Chauvel, Meyrier et Ostrorog, le 4 septembre 1944".
3. CADN, Beyrut Elçiliği, B/10, Mardam'dan to el-Atasi'ye, 3 Mayıs 1945.
4. Antony Beevor ve Artemis Cooper, *Paris after the Liberation, 1944-1949*, (Londra, 1994), s. 56.
5. Beevor ve Cooper, *a.g.e.*, s. 248.
6. DDF, 1944, vol. II, 75, de Gaulle'den Bidault'ya, 19 Ekim 1944.
7. DDF, 1945, vol. I, 253, Doğu Akdeniz meseleleri üzerine toplantı, 5 Nisan 1945.
8. DDF, 1945, vol. I, 231, Ostrorog'dan Bidault'ya, 29 Mart 1945.
9. DDF, 1945, vol. I, 253, Doğu Akdeniz meseleleri üzerine toplantı, 5 Nisan 1945.
10. Norwich (ed.), *The Duff Cooper Diaries*, 14 Eylül 1944.
11. Journal Officiel de la République Française, Débats de l'Assemblée Consultative Provisoire, 15 Haziran 1945.
12. Kirkbride, *A Crackle of Thorns*, s. 82.
13. MEC, Shone Belgeleri, Eden'dan Cooper'a, 27 Ocak 1945.
14. DDF, 1945, vol. I, 170, Massigli'den Bidault'ya, 6 Mart 1945; HC Deb, 27 Şubat 1945, vol. 408 c. 1290.
15. CADN, Londra Elçiliği, C/139, Lescuyer'den Bidault'ya, 27 Ocak 1945, Savaş Bakanlığı Müsteşarı Pager'dan gelen bir taslak telgraf içeriyor, tarihsiz.
16. SHAT, 4H 371, Noiret'den Genelkurmay Başkanı'na, 7 Şubat 1945.
17. CADN, Londres Ambassade, C/139, Catroux, telgraf, 17 Şubat 1945.

18. TNA, FO 226/246, Prodrôme'dan (Beyrut) dışişleri bakanlığına, 5 Nisan 1942.
19. DDF, 1945, vol. I, 311, de Gaulle'den Bidault'ya, 30 Nisan 1945.
20. Norwich (ed.), *The Duff Cooper Diaries*, 30 Nisan 1945.
21. Zamir, "The 'Missing Dimension'", s. 858'de Beyrut'taki İngiliz Sefaretindeki Dışişleri Daimî Müsteşarı Cadogan'dan bir telgrafi alıntılıyor: "Elinizden geleni yapın –ve bunu çok gizli bir şekilde yapın– Büyük Suriye planlarını yayın." 27 Nisan'da, Suriye elçisinden Londra'ya, Armanazi'den Mardam'a, yollanan bir mektup bunun, resmî bir İngiliz politikası olduğu inancını güçlendirmişti.
22. TNA, PREM 3/423/13, Churchill'den Ismay'e, 10 Mayıs 1945.
23. TNA, PREM 3/423/13, de Gaulle'den Churchill'e, 6 Mayıs 1945.
24. MEC, Coghill Belgeleri, günlük, 15 Temmuz 1945; MEC, Shone Belgeleri, Shone'dan Bevin'e, 25 Ağustos 1945.
25. TNA, PREM 3/423/13, Shone'dan Eden'a, 28 Mayıs 1945.
26. MEC, Shone Belgeleri, Sophie Shone, günlük, 28 Mayıs 1945.
27. MEC, Shone Belgeleri, Shone'dan Bevin'e, 25 Ağustos 1945.
28. Stirling, *Safety Last*, s. 231.
29. TNA, FO 120/525, GHQ Middle East ile AMSSO arasındaki yazışma, 30 Mayıs 1945.
30. Stirling, *Safety Last*, s. 231.
31. Kirkbride, *A Crackle of Thorns*, s. 151.
32. MEC, Coghill Belgeleri.
33. Kirkbride, *A Crackle of Thorns*, s. 151.
34. *Time*, "Who Walks in Damascus?", 18 Haziran 1945; CADN, Mandat Syrie-Liban, Cabinet Politique, I/2986, Oliva-Roger'den Beynet'ye, 19 Haziran 1944.
35. CADN, Mandat Syrie-Liban, Cabinet Politique, I/2986, "Not sur le Colonel Stirling", 16 Ağustos 1944.
36. "Déclarations du Général de l'Armée Beynet, Délégué Général et Plénipotentiaire de France du Levant aux Représentants de la Presse Etrangère sur les affaires de Syrie", 9 Haziran 1945
37. Stirling, *Safety Last*, s. 232.
38. Stirling, *Safety Last*, s. 232.
39. MEC, Shone Belgeleri, Shone'dan Bevin'e, 25 Ağustos 1945.
40. Zamir, "The 'Missing Dimension'", s. 880–82.

41. Roshwald, *Estranged Bedfellows*, s. 204.
42. MEC, Spears Belgeleri, II/A, Clarke'dan Spears'a, 15 Haziran 1945.
43. TNA CAB 120/525, Churchill'den de Gaulle'e, 31 Mayıs 1945.
44. *Time*, "Who Walks in Damascus?", 18 Haziran 1945.
45. MEC, Coghill Belgeleri, günlük, 15 Temmuz 1945.
46. DGD, vol. III, Beynet'den de Gaulle'e, 4 Haziran 1945.
47. TNA, PREM 3/423/14, Cooper'dan Eden'a, 2 Haziran 1945.
48. *Glasgow Herald*, "French Reopen Controversy over Syria: Britain Again Blamed for Trouble", 8 Haziran 1945.
49. TNA, PREM 3/423/14, Campbell, not, 3 Haziran 1945.
50. TNA, PREM 3/423/14, Cooper'dan Dışişleri Bakanlığı'na, 3 Haziran 1945.
51. Norwich (ed.), *The Duff Cooper Diaries*, 4 Haziran 1945.
52. *Time*, "Who Walks in Damascus?", 18 Haziran 1945.
53. Stirling, *Safety Last*, s. 221.
54. Stirling, *Safety Last*, s. 236.
55. IWM, Basın özetleri, Suriye ve Lübnan, 1945, *An Nasr*, 4-5 Haziran 1945.
56. MEC, Spears Belgeleri, III, K. M. Donald Mills'ten "Robin'e, 20 Mart 1946.
57. MEC, Coghill Belgeleri, günlük, 15 Temmuz 1945.
58. Zamir, "Britain's Treachery, France's Revenge".
59. Journal Officiel de la République Française, Débats de l'Assemblée Consultative Provisoire, 15 Haziran 1945.
60. TNA, CAB 194/3, kabine toplantısı, tutanaklar, 13 Aralık 1945.
61. Meir Zamir, "The French Connection", *Ha'aretz*, 3 Temmuz 2008. Zamir, mektubun tarihinin haziran sonu olduğunu söylüyor.
62. David Ben-Gurion 8 Haziran 1945'te günlüğüne hem Irgun hem de Stern Çetesi'nin Beyrut'ta Fransa delegasyonunu ziyaret ettiğini ve Fransa'nın Filistin'de Britanya'nın kuyusunu kazmanın yollarını aradığını yazmıştı.
63. Zamir, "The French Connection".
64. DDF, 1945, vol. I, 467, Bonnet'den Bidault'ya, 28 Haziran 1945.
65. DDF, 1945, vol. II, 149, "Visite du représentant de l'Agence juive au directeur d'Europe", 31 Ağustos 1945.

66. Zamir, 'Britain's Treachery, France's Revenge'. Toplantı tarihi 6 Ekim 1945 idi.
67. DDF, 1945, vol. I, 253, "Réunion du 5 avril 1945 au sujet des Affaires du Levant".
68. Catherine Nicault, *La France et le sionisme: une rencontre manquée?*, (Paris, 1992), s. 205. Du Chaylard reported Ben-Gurion's speech in Tel Aviv, on 16 May 1944.

26 TEKRAR DÜŞÜNMEK LAZIM

1. Earl G. Harrison'un "Mission - Europe - inquire into the conditions and needs of those among the displaced persons in the liberated countries of Western Europe and in the SHAEF area of Germany – with particular reference to the Jewish refugees – who may possibly be stateless or non-repatriable" üzerine raporu, tarih yok.
2. Rose, *"A Senseless, Squalid War"*, s. 71.
3. Chris Wrigley, "Bevin, Ernest (1881–1951)", *Oxford Dictionary of National Biography*, alıntılanan John Colville, *The Fringes of Power*, (Londra, 1985), s. 522.
4. Wrigley, "Bevin, Ernest (1881–1951)", *Oxford Dictionary of National Biography*; David Dilks (ed.), *The Diaries of Sör Alexander Cadogan*, (Londra, 1971), s. 778.
5. Roosevelt Filistin'in kuruluşunun özgür ve demokratik bir Yahudi Uluslar Topluluğu olarak gerçekleştirmeye söz vermiş ancak "Araplar ve Yahudilere sormadan" karar verilmemesi gerektiğini de eklemişti. Birleşik Devletler'deki tahmini Yahudi nüfusuna dair kaynak: TNA, FO 371/61856. 1941 resmî ABD rakamları Yahudi nüfusunu 4.893.748 olarak, 1937'den beri 123.101 artmış olarak veriyordu. 1945'te de aynı büyümeyi varsayarsak, nüfus beş milyonun üstündeydi. Quai d'Orsay daha büyük bir tahminde bulunarak yedi milyon demişti. "Le Problème Sioniste", 25 Kasım 1945.
6. Harry S. Truman, *The Memoirs of Harry S. Truman*, vol. I, (Londra, 1955), s. 72.
7. Ritchie Ovendale, "The Palestine Policy of the British Labour Government, 1945–1946", *International Affairs*, vol. 55, no. 3, (Temmuz 1979), s. 413.
8. Michael Ottolenghi, "Harry Truman's Recognition of Israel", *Historical Journal*, vol. 47, no. 4, (Aralık 2004), s. 969.

9. Kenneth Harris, *Attlee*, (Londra, 1982), s. 390.
10. TNA, CAB 129/2, Hall, "Security Conditions in Palestine", 10 Eylül 1945: Ek: "Extracts from letter from the Officer administering the Government of Palestine (Mr J. V. W. Shaw, CMG) to the Secretary of State for the Colonies, dated 24th Aug., 1945".
11. Wrigley, "Bevin, Ernest (1881–1951)", *Oxford Dictionary of National Biography*, alıntılanan Alan Bullock, *The Life and Times of Ernest Bevin*, vol. III, s. 353.
12. Harry S. Truman, *The Memoirs of Harry S. Truman*, vol. II, (Londra, 1956), s. 148; Oren, *Power, Faith and Fantasy*, s. 485.
13. Truman, *Memoirs*, vol. II, s. 153. İngilizler Yahudilerin New York nüfusunun yüzde on yedisini oluşturduğunu düşünüyordu (FO 371/61856).
14. Lazar, *L'opinion française et la naissance de l'Etat d'Israël*, s. 70.
15. MEC, MacMichael Belgeleri, Gort'dan MacMichael'a, 10 Ekim 1945.
16. Wrigley, "Bevin, Ernest (1881–1951)", *Oxford Dictionary of National Biography* (Oxford, 2004), alıntılanan Alan Bullock, *The Life and Times of Ernest Bevin*, vol. III, s. 181.
17. Eliav, *Wanted*, s. 216.
18. IWM, W. S. Cole Belgeleri, WSC/3, E. H. Barker, "Agatha Operasyonu" üzerine rapor, 10 Temmuz 1946.
19. TNA, CAB 129/9, Anglo-Amerikan Araştırma Komitesi raporu, 20 Nisan 1946, alıntılanan *Palestine Post*, 30 Aralık 1945.
20. MEC, Crossman Belgeleri, Singleton, "Public Security", 9 Nisan 1946; Rose, *"This Senseless, Squalid War"*, s. 88.
21. Lazar, *L'opinion française et la naissance de l'Etat d'Israël*, s. 44–5.
22. IWM, Windeatt Belgeleri, günlük, 10 Temmuz 1945.
23. LHCMA, Dunbar Belgeleri.
24. LHCMA, Dunbar Belgeleri.
25. LHCMA, Dunbar Belgeleri.
26. David Cesarani, *Major Farran's Hat: Murder, Scandal and Britain's War Against Jewish Terrorism, 1945–1948*, (Londra, 2009), s. 36.
27. TNA, CAB 129/9, Anglo-Amerikan Araştırma Komitesi raporu, 20 Nisan 1946.
28. TNA, CAB 194/5, kabine toplantısı, 29 Nisan 1946; CAB 195/5, 15 Ocak 1947, ABD hükümetinin temsilcilerini yönlendirdiğine dair Bevin'in suçlamalarını içerir.

29. *The Times* "U.S. Critics of Mr Bevin: Palestine Policy Resented", 14 Haziran 1946.
30. TNA, CAB 195/4, kabine toplantısı, tutanak, 29 Nisan 1946. Daktilo edilmiş transkript kayıtları: Bevin, "Barnes'a ABD'nin neden taraftar olduğunu sordu: ABD'ye yüksek oranda Musevi göçünü engellemek için." Bu bağlamda Bevin'in savaş ulaştırma bakanı Alfred Barnes'a başvurmuş olması mümkün görünmüyor.
31. TNA, KV 4/384, A. J. Kellar, "Visit to the Middle East" (26 Kasım 1944-2 Şubat 1945), Şubat 1945.
32. TNA, CAB 129/2, Hall, "Security Conditions in Palestine", 10 Eylül 1945: Ek: "Extracts from letter from the Officer administering the Government of Palestine (Mr J. V. W. Shaw, CMG) to the Secretary of State for the Colonies, dated 24th Aug., 1945".
33. *The Times*, "Sabotage and Violence in Palestine", 25 Temmuz 1946. Makale, hükümetin önceki gün yayımlanan telgrafları yeniden basmış.
34. Cesarani, *Major Farran's Hat*, s. 39.
35. IWM, Windeatt Belgeleri, 4 Temmuz 1946.
36. TNA, CAB 195/4, kabine toplantısı, kabine sekreteri tutanakları, 20 Haziran 1946.
37. Cesarani, *Major Farran's Hat*, s. 39.
38. Menachem Begin, *The Revolt*, (Los Angeles, 1972), s. 204.
39. Rose, *"A Senseless, Squalid War"*, s. 109.
40. IWM, Catling, röportaj.
41. CADN, Londra Elçiliği, C/325, Neuville'den Bidault'ya, 12 Temmuz 1946. MI5 görevlisi Gyles Isham'dı.
42. IWM, Cole Belgeleri, E. H. Barker, "Agatha Operasyonu" raporu, 10 Temmuz 1946.
43. IWM, Morton Belgeleri.
44. MEC, Crossman Belgeleri, Shaw'dan Crossman'a, 2 Ağustos 1946.
45. IWM, Rymer-Jones, röportaj, 1989.
46. CADN, Londra Elçiliği, C/325, Neuville'den Bidault'ya, 24 Temmuz 1946.
47. Rose, *"A Senseless, Squalid War"*, s. 117.
48. Begin, *The Revolt*, s. 228.
49. *The Times*, "39 Killed in Jerusalem Headquarters", 23 Temmuz 1946.

50. *The Times*, "Jewish Agency and White Paper: Insinuations of Fraud", 26 Temmuz 1946.
51. Begin, *The Revolt*, s. 204. Bu tahmini yapan kişi Yisrael Galili'ydi.
52. TNA, CAB 195/4, kabine toplantısı, kabine sekreteri tutanakları, 25 Temmuz 1946.

27 ÖZGÜR FİLİSTİN İÇİN AMERİKAN İTTİFAKI

1. TNA, CO 537/1738, *New York Post*, 29 Temmuz 1946.
2. Truman, *Memoirs*, vol. I, s. 19.
3. Alonzo Hambly, "The Accidental Presidency", *The Wilson Quarterly*, vol. 12, no. 2, (Bahar, 1988), s. 49.
4. Truman, *Memoirs*, vol. I, s. 5.
5. Hambly, "The Accidental Presidency", s. 55.
6. Michael J. Cohen, "Truman and Palestine, 1945-1948: Revisionism, Politics and Diplomacy", *Modern Judaism*, vol. 2, no. 1, (Şubat 1982), s. 5. Henry Wallace, Truman'ın yorumunu kaydetmiş, bu sebeple söz konusu yorum 20 Eylül 1946'dan, yani Truman tarafından kovulmadan önce kaydedilmiş olmalı.
7. *The Times*, "Statement by Mr Truman", 24 Temmuz 1946.
8. TNA, CO 537/1738, basın reklamı, 2 Temmuz 1946.
9. TNA, CO 537/1738, Bergson, New York'ta bir basın toplantısında ifade, 9 Temmuz 1946.
10. Stewart McClure, "On the Staff of Guy Gillette", 8 Aralık 1982, <http://www.senate.gov/artandhistory/history/resources/pdf/McClure1.pdf>
11. CADN, Londra Elçiliği, C/325, Neuville'den Bidault'ya, 5 Ağustos 1946.
12. TNA, CO 537/1738, İngiliz Elçiliği'nden (Washington) Dışişleri Bakanlığı'na, 21 Ağustos 1946.
13. Rose, *"A Senseless, Squalid War"*, s. 122.
14. Samuel Katz, *Days of Fire* (Londra, 1968), s. 118; AJHS, I/278, "American League for a Free Palestine, Statement of Receipts and Disbursements, January 1, 1946- December 31, 1946".
15. TNA, CO 537/1738, MI5 - Trafford Smith yazışması, 4 Ekim 1946.
16. TNA, FO 371/61856.
17. M. Ottolenghi, "Harry Truman's Recognition of Israel", *Historical Journal*, vol. 47, no. 4, (Aralık 2004), s. 970.
18. Oren, *Power, Faith and Fantasy*, s. 488.

19. *The Times*, "The Palestine Outlook: Mr Bevin on U.S. "Pressure", 26 Şubat 1947.
20. *The Times*, "U.S. Replies - Mr Bevin", 27 Şub. 1947.
21. Walter Russell Mead, "The New Israel and the Old: Why Gentile Americans Back the Jewish State", *Foreign Affairs*, vol. 87, no. 4 (Temmuz/Ağustos 2008), s. 28-46.
22. John Lewis Gaddis, *The Cold War* (Londra, 2005), s. 29.
23. Gaddis, (a.g.e.), s. 31.
24. Oren, *Power, Faith and Fantasy*, s. 489.
25. Katz, *Days of Fire*, s. 139.
26. Rose, "A Senseless, Squalid War", s. 135.
27. Lazar, *L'opinion française et la naissance de l'Etat d'Israël*, s. 51.
28. TNA, CO 537/2314, "Build Dov Gruner's Memoria".
29. Hecht, *A Child of the Century*, s. 612.
30. Ricky-Dale Calhoun, "Arming David: The Haganah's Illegal Arms Procurement Network in the United States, 1945-49", *Journal of Palestine Studies*, vol. 36, no. 4, (Yaz, 2007), s. 31.
31. TNA, CO 537/2314, Dışişleri Bakanlığı ile Washington arasındaki yazışma, 22 May 1947.
32. TNA, CO 537/2314, Dışişleri Bakanlığı ile Washington arasındaki yazışma, 22 Mayıs 1947.
33. TNA, CO 967/103, Martin-Gurney yazışması, 20 Kas. 1947.
34. TNA, İngiliz Elçiliği (Washington), Yüksek Mahkemesi'nden Doğu Dairesi'ne, 13 Haziran 1947, alıntılanan *Reuters*.

28 FRANSIZ VE SİYONİST ENTRİKALARI

1. *The Times*, "Terrorist Bomb in Whitehall: Woman Sought by Scotland Yard", 17 Nisan 1947; *The Times*, "Bomb Hoax in Londra", 18 Nisan 1947.
2. TNA, KV 5/29, Roberts'tan Kellar'a, 13 Şubat 1945.
3. Calder Walton, "British Intelligence and the Mandate of Palestine: Threats to British National Security Immediately after the Second World War", *Intelligence and National Security*, vol. 23, no. 4, s. 447.
4. Eliav, *Wanted*, s. 237-8. Levstein sonradan adını Eliav olarak İbrani-leştirmiştir.
5. Eliav, (a.g.e.), s. 238.

6. Eliav, (*a.g.e.*), s. 239.
7. Renée Poznanski, *Jews in France in World War II*, çev. Nathan Brecher, (Hanover, 2001), s. 157.
8. Lazar, *L'opinion française et la naissance de l'Etat d'Israël*, s. 35.
9. Eliav, *Wanted*, s. 246.
10. Lazar, *L'opinion française et la naissance de l'Etat d'Israël*, s. 156.
11. Şamir, *Summing Up*, s. 72.
12. Lazar, *L'opinion française et la naissance de l'Etat d'Israël*, s. 55.
13. Eliav, *Wanted*, s. 261.
14. Katz, *Days of Fire*, s. 103.
15. TNA, CO 967/103, Robey'den Bromley'ye, 9 Eylül 1947.
16. *The Times*, "Plot to Bomb Londra: Zionists under Arrest", 8 Eylül 1947; "Terrorist Plans for Londra: Bombs from Fire Appliances", 9 Eylül 1947.
17. Norwich (ed.), *The Duff Cooper Diaries*, 24 Mart 1947.
18. Lazar, *L'opinion française et la naissance de l'Etat d'Israël*, s. 99, alıntılanan Le Gavroche, 10 Temmuz 1947.
19. Ehud Avriel, *Open the Gates! A Personal Story of "Illegal" Immigration to Israel* (Londra, 1975), s. 35.
20. Lazar, *L'opinion française et la naissance de l'Etat d'Israël*, s. 79-80, alıntılanan *Le Parisien Libéré*, 27 Mayıs 1947.
21. Keith Jeffrey, *MI6: The History of the Secret Intelligence Service, 1909-1949* (Londra, 2010), s. 689-95.
22. Rose, "A Senseless, Squalid War", s. 156.
23. Norwich (ed.), *The Duff Cooper Diaries*, 23 Temmuz 1947.
24. Katz, *Days of Fire*, s. 172.
25. Lazar, *L'opinion française et la naissance de l'Etat d'Israël*, s. 90-1.

29 SON HABER

1. HC Deb, 18 Şubat 1947, vol. 433, c. 988.
2. TNA, CAB 195/5, kabine sekreteri tutanakları, kabine toplantısı, 7 Şubat 1947.
3. HC Deb, 25 Şubat 1947, vol. 433, c. 2007.
4. *The Times*, "Jewish Campaign against Terrorism: Action on Eve of U.N. Assembly", 28 Nisan 1947.

5. TNA, CAB 195/5, kabine sekreteri tutanakları, kabine toplantısı, 15 Ocak 1947.
6. Cesarani, *Major Farran's Hat*.
7. MEC, UNSCOP Belgeleri, "Report of a conference between UNSCOP representatives Mr. Emil Sandström, Dr. Victor Hoo and Dr. Ralph Bunche, and the Commander and two other representatives of the Irgun Zvai Leumi, 24 June 1947".
8. CADN, Kudüs, Başkonsolosluk, C/6, Irgun, tebliğ, 30 Tem. 1947.
9. CADN, Kudüs, Başkonsolosluk, C/6, Irgun, "To All Other Ranks", Ağustos 1947.
10. Rose, *"A Senseless, Squalid War"*, s. 167.
11. *The Times*, "Bricks through Window: Evidence of Disorderly Crowds", 5 Ağustos 1947.
12. Segev, *One Palestine, Complete*, s. 495.
13. TNA, CAB 195/6, kabine sekreteri tutanakları, kabine toplantısı, 22 Mart 1948.
14. Rose, *"A Senseless, Squalid War"*, 173.
15. Hecht, *A Child of the Century*, s. 618. Ayrıca bkz. s. 598-9.
16. Tsilla Hersheo, "France and the Partition Plan: 1947-1948", *Israel Affairs*, vol. 14, no. 3, s. 490.
17. IWM, Cole Belgeleri, Filistin: "Narrative of events from February 1947 until withdrawal of all British troops, by Lt Gen G. H. A. MacMillan".
18. ISA, Siyasi ve Diplomatik Belgeler, Aralık 1947-Mayıs 1948, Kudüs 1979, Fischer'dan Bonneau'ya 1 Aralık 1947.
19. Truman, *Memoirs*, vol. II, s. 168-9.
20. IWM, Mayer Belgeleri.
21. Meir Zamir, "'Bid' for Altalena: France's Covert Action in the 1948 War in Palestine", *Middle Eastern Studies*, vol. 46, no. 1, (Ocak 2010), s. 22.
22. Zamir, "The French Connection".
23. Zamir, "'Bid' for Altalena", s. 30.
24. Michael T. Thornhill, "Abdullah ibn Hussein (1882-1951)", *Oxford Dictionary of National Biography*, (Oxford, 2004).
25. Avi Shlaim, *Collusion across the Jordan: King Abdullah, the Zionist Movement, and the Partition of Palestine* (New York, 1988), s. 76.
26. Shlaim, (a.g.e.), s. 101.

27. Shlaim, (*a.g.e.*), s. 136.
28. Birleşmiş Milletler Filistin Komisyonu, "First Special Report to the Security Council: The Problem of Security in Palestine", S/676, 16 Şubat 1948.
29. Birleşmiş Milletler Filistin Komisyonu, "First Special Report to the Security Council: The Problem of Security in Palestine", S/676, 16 Şubat 1948.
30. TNA, FO 371/68648, Washington-Dışişleri Bakanlığı yazışması, 17 Nisan 1948.
31. TNA, CAB 195/6, kabine sekreteri tutanakları, kabine toplantısı, 22 Mart 1948.
32. Katz, *Days of Fire*, s. 205.
33. Zamir, "'Bid' for *Altalena*", s. 46, Ariel'den Boissier'e, 25 Mart 1948.
34. Katz, *Days of Fire*, s. 191.
35. Zamir, "'Bid' for *Altalena*", s. 46, Lacharrière-Quai d'Orsay yazışması, 8 Mart 1948.
36. Zamir, "'Bid' for *Altalena*", s. 23.
37. Shlaim, *Collusion Across the Jordan*, s. 174.
38. Walid Khalidi, "Selected Documents on the 1948 Palestinian War", *Journal of Palestine Studies*, vol. 27, no. 3, (İlkbahar, 1998), s. 74-5, alıntılanan Bajhat abu Gharbiyya.
39. Royle, *Glubb Pasha*, s. 342.
40. Edward Henderson, *This Strange, Eventful History*, (Dubai, 1988), s. 38.
41. Ilan Pappé, *The Ethnic Cleansing of Palestine*, (Oxford, 2006), s. 95.
42. MEC, MacMichael Belgeleri, Pollock'tan MacMichael'a, 27 Nisan 1948.

SON SÖZ: HESAPLAŞMA

1. Andrew Rathmell, *Secret War in the Middle East: The Covert Struggle for Syria, 1949-1961*, (Londra, 1995), s. 53.
2. *The Times*, "Discontent in Syria: Denial of Vote to Beduin", 3 Eylül 1949.
3. Stirling'e yapılan suikastların kayıtları şurada bulunabilir: MEC, Philby Belgeleri, 2/3/3/19, Marygold Stirling'den Philby'ye, 22 Ocak 1951; TTA, Deakin Belgeleri, TT/FN1/RD/1, Stirling'den Deakin'e, 25 Kasım 1949;

- CADN, Beyrut Elçiliği B/69/3615, Boisberranger-MAE yazışması, 10 Kasım 1949.
4. Stirling, *Safety Last*, sonsöz: Lord Kinross, s. 243.
 5. Stirling, *Safety Last*, sonsöz: Lord Kinross, s. 240.
 6. Stirling, *Safety Last*, sonsöz: Lord Kinross, s. 242.
 7. Rathmell, *Secret War in the Middle East: The Covert Struggle for Syria*, s. 71.
 8. L. P. Heren, *Growing Up on "The Times"*, (Londra, 1978), s. 26.
 9. TTA, Deakin Belgeleri, TT/FN/1/RD/1, Heren, "Confidential Memorandum", 28 Kasım. 1949.
 10. TTA, Deakin Belgeleri, TT/FN/1/RD/1, Heren'dan Deakin'e, 14 Nisan 1949.
 11. TTA, Deakin Belgeleri, TT/FN/1/RD/1, Heren, "Confidential Memorandum", 28 Kasım 1949.
 12. TTA, Deakin Belgeleri, TT/FN/1/RD/1, Quilliam'dan Deakin'e, 3 Aralık 1949.
 13. TTA, W. F. Stirling, Personel Dosyası, Quilliam'dan dış haberler editörüne, 7 Kasım 1949.
 14. TTA, Deakin Belgeleri, TT/FN/1/RD/1, Quilliam'dan Deakin'e, 28 Ağustos 1949. Quilliam'ın görüşlerine Dışişleri de sahipti: Rathmell, *Secret War in the Middle East*, s. 35.
 15. *The Times*, "Syria after the Coup: Field Open to Political Troublemakers," 26 Ağustos 1949.
 16. TTA, Deakin Belgeleri, TT/FN/1/RD/1, Giles'ten Deakin'e, 31 Ağustos 1949.
 17. *DDF*, 1947, vol. I, 98, Serres'den Bidault'ya, 3 Şubat 1947; CADN, Londra Elçiliği, C/462, Serres'den Bidault'ya, 9 Haziran 1947.
 18. Rathmell, *Secret War in the Middle East*, s. 35.
 19. TTA, Deakin Belgeleri, TT/FN/1/RD/1, Stirling'den Deakin'e, 16 Ekim 1949.
 20. CADN, Beyrouth Ambassade, B/69/3615, Lucet'den Schuman'a, 10 Ocak 1950.
 21. *The Times*, "Franco-British Relations", 24 Kasım 1949.
 22. Rathmell, *Secret War in the Middle East*, s. 57.

NOTLAR

23. CADN, Beyrouth Ambassade B/69/3615, Boisberranger-MAE yazışması, 10 Kasım 1949.
24. MEC, Somerset Belgeleri, Somerset'ten Lord Raglan'a, 14 Ağustos 1920.
25. MEC, Killearn Belgeleri, günlük, 13.

BİBLİYOGRAFYA

1. Arşiv Kaynakları

British Library, Londra

F. L. Bertie, Thame 1. Vikontu Bertie (Add 63039–63046)

E. A. R. Gascoyne-Cecil, Chelwood Vikontu Cecil (Add 51094)

T. E. Lawrence (Add 45914, Add 45915, Add 45983 A ve B)

A. T. Wilson (Add 52455 A ve B)

Centre des Archives Diplomatiques de Nantes

Şu serilerden dosyalar:

Beyrouth Ambassade

Série B: Çeşitli personel dosyaları

Jérusalem, Consulat-Général

Série C

Londres Ambassade

Série B

Série C, çeşitli dosyalar

Mandat Syrie-Liban

Cabinet Politique

Services Spéciaux

Sûreté Générale

Churchill Arşivleri, Churchill College, Cambridge

L. C. M. S. Amery

Sör W. L. S. Churchill

Sör P. J. Grigg

M. P. A. Hankey, 1. Baron

Gertrude Bell Arşivi, Newcastle

G. L. Bell

- Emperyal Savaş Müzesi, Londra
 H. Atkins (92/28/1)
 M. El Baze (92/34/10)
 A. Bowden Stuart
 B. H. Bowring (röportaj, 12364)
 Sör D. Brogan (92/25/1)
 Sör R. C. Catling (röportaj, 10392)
 D. W. Clarke (99/2/1-3)
 W. S. Cole (07/34/6)
 J. W. Dell (röportaj, 18269)
 R. Dimpleby (raporlar, 1153)
 L. Flanakin (07/13/1)
 H. M. Foot (röportaj, 8937)
 R. R. Griffith (röportaj, 18467)
 H. Gunn (röportaj 8880)
 Sör J. W. Hackett (röportaj, 12022)
 B. Haskell-Thomas (röportaj, 29556)
 H. Hill (85/2/1)
 J. Hunting (P 339)
 F. G. Jayne (78/15/1)
 H. Kitson (röportaj, 10688)
 A. Lane (röportaj, 10295)
 S. Lucas (röportaj, 4616)
 Sör T. Macpherson (05/73/1)
 W. L. Mather (röportaj, 15326)
 H. M. May (röportaj, 10419)
 J. M. Mayer (91/32/1)
 J. Moir (röportaj, 21554)
 G. J. Morton (93/56/1)
 C. P. Norman (röportaj, 4629)
 Sör C. Norton (02/18/1)
 H. Padfield (07/14/1)
 M. Parry (67/374/1)
 L. A. Passfield (87/29/1)

KIRMIZI ÇİZGİ

F. G. Peake (78/73/7, 7A-B ve DS/MISC/16)
J. Pearce (röportaj, 831)
Press Digests, Suriye ve Lübnan, 1945 (Muht. 176 (2679))
R. B. Robinson (röportaj, 23172)
M. Rynier-Jones (röportaj, 10699)
D. de C. Smiley (röportaj, 10340)
W. F. Stirling
J. R. Stokes (99/22/1)
A. T. Ternent (röportaj, 10720)
R. G. Thackray (67/360/1)
B. R. Thomas (röportaj, 11084)
R. Usborne (röportaj, 8676)
Paul Vanson (06/38/1)
C. R. W. W. Wilmot (raporlar, 1152, 1153)
Sör H. H. Wilson (73/1/1-9)
J. K. Windeatt (90/20/1)

Hindistan Ofisi Kayıtları, Londra
Şu serilerden Politik ve Gizli Dokümanlar:
L/PS/10
L/PS/11
L/PS/12

Liddell Hart Askerî Arşivler Merkezi, King's College, Londra
E. H. H. Allenby, Meggido 1. Vikontu Allenby
A. F. Brooke, Brookeborough 1. Vikontu Alanbrooke
L. Carr
J. A. Codrington
M. H. Coote
Sör J. G. Dill
C. W. Dunbar
Sör G. W. Furlonge
A. T. Irvine
H. L. Ismay, Wormington 1. Baronu

P. C. Joyce

T. O. Lees

Sör B. H. Liddell Hart

Sör W. R. Marshall

J. de W. Mullens

Sör E. J. B. Nelson

Sör R. N. O'Connor

Sör W. R. Robertson, 1. Bt

T. N. S. Wheeler

Orta Doğu Merkezi, St Antony's College, Oxford

R. Adamson

N. Barbour

C. D. Brunton

Sör J. R. Chancellor

I. N. Clayton

Sör M. N. P. S. Coghill, 6. Bt

Sör P. Cox

R. H. Crossman

J. B. Glubb

D. G. Hogarth

Sör M. W. Lampson, Killearn 1. Baronu

Sör H. A. MacMichael

R. Meinertzhagen

R. F. P. Monckton

St J. B. Philby

Sör H. L. Samuel, 1. Vikont Samuel

Sör T. A. Shone

Sör W. A. Smart

F. R. Somerset, 4. Baron Raglan

Sör E. L. Spears, 1. Bt

Sör H. M. Stanley

Sör M. Sykes, 6. Bt

Sör C. A. Tegar

KIRMIZI ÇİZGİ

D. Tomlinson

Birleşmiş Milletler Filistin Özel Komitesi (UNSCOP)

W. Yale

Ulusal Arşivler, Londra

Bu serilerden dosyalar:

CAB 21 (Kabine Ofisi ve Öncüleri: Tescilli Dosyalar)

CAB 23 (Savaş Kabinesi ve Kabine: Tutanaklar)

CAB 24 (Savaş Kabinesi ve Kabine: Muhtıralar)

CAB 27 (Savaş Kabinesi ve Kabine: Muhtelif Komiteler: Kayıtlar)

CAB 42 (Savaş Konseyi ve sonrası: Tutanaklar ve Belgelerin Fotoğraf Kopyaları)

CAB 65 (Savaş Kabinesi ve Kabine: Tutanaklar)

CAB 66 (Savaş Kabinesi ve Kabine: Muhtıralar)

CAB 67 (Savaş Kabinesi: Muhtıralar)

CAB 80 (Savaş Kabinesi ve Kabine: Genelkurmay Komitesi: Muhtıralar)

CAB 104 (Kabine Ofisi: Ek Tescilli Dosyalar)

CAB 106 (Savaş Kabinesi ve Kabine Ofisi: Tarihi Bölüm: Arşivci ve Kütüphaneci Dosyaları)

CAB 107 (Savaş Kabinesi: Belli Ülkeler ile Savaş Durumunda Departman Eylemliliğinin Koordinasyonu Komiteleri: Tutanaklar ve Muhtıralar)

CAB 120 (Kabine Ofisi: Savunma Bakanlığı Sekreteryası: Kayıtlar)

CAB 128 (Kabine: Tutanaklar)

CAB 129 (Kabine: Muhtıralar)

CAB 194 (Güvenlik Komisyonu: Tutanaklar, Belgeler ve Raporlar)

CAB 195 (Kabine Sekreterliği Defterleri)

CO 537 (Kolonyal Ofis: Gizli Genel ve Gizli Orijinal Mektuplaşmalar)

CO 730 (Kolonyal Ofis: Irak Orijinal Mektuplaşmalar)

CO 732 (Kolonyal Ofis: Orta Doğu Orijinal Mektuplaşmalar)

CO 733 (Kolonyal Ofis: Filistin Orijinal Mektuplaşmalar)

CO 850 (Kolonyal Ofis: Personel: Orijinal Mektuplaşmalar)

CO 935 (Kolonyal Ofis: Gizli Baskı Orta Doğu)

CO 967 (Kolonyal Ofis: Özel Ofis Belgeleri)

FO 120 (Dışişleri ve Elçilikler: Avusturya: Genel Mektuplaşmalar)

- FO 141 (Dışışleri Bakanlığı ve Dışışleri ve Milletler Topluluğu Ofisi: Büyükelçilik ve Konsolosluklar, Mısır: Genel Mektuplaşmalar)
- FO 226 (Dışışleri: Büyükelçilik ve Konsolosluklar, Beyrut, Lübnan (önceden Osmanlı İmparatorluğu): Genel Mektuplaşmalar ve Mektup Kopya Defterleri)
- FO 371 (Dışışleri: Siyasi Departmanlar: Genel Mektuplaşmalar)
- FO 406 (Dışışleri: Gizli Baskı Doğu Olayları)
- FO 608 (Barış Konferansı: İngiliz Delegasyonu: Mektuplaşma ve Belgeler)
- FO 684 (Dışışleri: Konsolosluk, Şam, Suriye: Genel Mektuplaşmalar ve Doğum ile Evlilik Sicilleri)
- FO 800 (Dışışleri, Gizli Ofisler: Çeşitli Bakanların ve Yetkililerin Belgeleri)
- FO 882 (Arap Bürosu Belgeleri)
- FO 921 (Savaş Kabinesi: Orta Doğu'da Meskün Devlet Bakanı Ofisi: Tescilli Dosyalar)
- FO 945 (Almanya ve Avusturya Kontrol Ofisi ve Dışışleri Bakanlığı: Genel Departman)
- FO 954 (Dışışleri: Dışışleri Devlet Sekreteri Avon Kontu Sör Anthony Eden'in Özel Ofis Belgeleri)
- HW 1 (Hükümet Kodu ve Şifre Okulu: İstihbaratın Başbakana Yolladığı Sinyaller, Mesajlar ve Mektuplaşmalar)
- HW 12 (Hükümet Kodu ve Şifre Okulu: Diplomatik Bölüm ve Öncülleri: Ele Geçirilmiş Diplomatik İletişimlerin Şifre Çözümleri)
- HW 41 (Hükümet Kodu ve Şifre Okulu: Servis Saha Sinyal İstihbarat Birimleri: Ele Geçirilmiş Sinyal Raporları ve Saha Sinyal İstihbarat Birimlerinin Geçmişi)
- KV 4 (Gizli Servis: Politika Dosyaları)
- KV 5 (Gizli Servis: Organizasyon Dosyaları)
- PREM 3 (Başbakanlık: Operasyonel Mektuplaşmalar ve Belgeler)
- WO 32 (Savaş Bakanlığı ve Takipçileri: Tescilli Belgeler (Genel Seriler)
- WO 33 (Savaş Bakanlığı: Raporlar, Muhtıralar ve Belgeler)
- WO 158 (Savaş Bakanlığı: Askerî Üsler: Mektuplaşmalar ve Belgeler, Birinci Dünya Savaşı)
- WO 201 (Savaş Bakanlığı: Orta Doğu Kuvvetleri: Askerî Üsler Belgeler, İkinci Dünya Savaşı)
- WO 204 (Savaş Bakanlığı: Müttefik Kuvvetler, Akdeniz Sahnesi: Askerî Üsler Belgeler, İkinci Dünya Savaşı)

KIRMIZI ÇİZGİ

WO 208 (Savaş Bakanlığı: Askerî Operasyonlar ve İstihbarat Direktörlüğü ve Askerî İstihbarat Direktörlüğü: Savunma Bakanlığı, Savunma İstihbarat Ekibi: Dosyalar)

WO 275 (Savaş Bakanlığı: Altıncı Hava İndirme Tümeni, Filistin: Belgeler ve Raporlar)

WO 374 (Savaş Bakanlığı: Subay Hizmetleri, Birinci Dünya Savaşı, kişisel dosyalar)

Parlamento Arşivleri, Londra

A. Bonar Law

J. C. C. Davidson

D. Lloyd George, Dwyfor 1. Kontu Lloyd George

Sör H. L. Samuel

J. St L. Strachey

Pembroke College, Cambridge

Sör R. Storrs

Rhodes House, Oxford

Sör H. A. MacMichael

Service Historique de l'Armée de Terre, Paris

Serilerden dosyalar:

4H (Levant)

2N (Conseil supérieur de la Défense nationale)

6N (Fonds Clemenceau)

7N (L'Etat-Major de l'Armée)

Sudan Arşivi, Durham

Sör G. F. Clayton Sör F. R. Wingate

The Times Arşivi

L. Heren ve W. F. Stirling'den Gizli Muhtıra

R. Deakin (TT/FN/1/RD/1)

İdari Dosya: W. F. Stirling

Basılı Birincil Kaynaklar

Ministère des Affaires Etrangères, Documents Diplomatiques Français, 1944–7 ciltleri, Paris, 2000–7

İsrail Devleti, Politik ve Diplomatik Belgeler, Aralık 1947-Mayıs 1948, Kudüs, 1979.

Birleşik Devletler Devlet Bakanlığı, Birleşik Devletlerin Dış İlişkileri, 1919 Paris Barış Konferansı ve sonrasındaki Yakın Doğu olaylarını kapsayan ciltler.

2. İkincil Kaynaklar

- Abitbol, M., *Les Deux Terres Promises: Les Juifs de France et le Sionisme* (1897–1945), Paris, 1989.
- Abrams, L., ve Miller, D. J., “Who Were the French Colonialists? A Reassessment of the Parti Colonial, 1890–1914”, *Historical Journal*, cilt 19, no. 3, (Eylül 1976), s. 685–725.
- Adams, W., Brock, J. W., ve Blair J. M., “Retarding the Development of Iraq’s Oil Resources: An Episode in Oleaginous Diplomacy, 1927–1939”, *Journal of Economic Issues*, cilt 27, no. 1, (Mart 1993), s. 69–93.
- Adelson, R., *Mark Sykes, Portrait of an Amateur*, (Londra, 1975).
- *London and the Invention of the Middle East: Money, Power and War, 1882–1922*, (Yale, 1995).
- Alexander, M. S., *The Republic in Danger: General Maurice Gamelin and the Politics of French Defence, 1933–1940*, (Cambridge, 1992).
- ve Philpott, W. J., “The Entente Cordiale and the Next War: Anglo-French Views on Future Military Cooperation, 1928–1939”, *Intelligence and National Security*, cilt 13, no. 1, (1998), s. 53–84.
- Amadouny, M., “The Formation of the Transjordan–Syria Boundary, 1915–32”, *Middle Eastern Studies*, cilt 31, no. 3, (Temmuz, 1995), s. 533–49.
- Andréa, C., *La Révolte Druze et l’insurrection de Damas*, (Paris, 1937).
- Andrew, C. M., “France and the Making of the Entente Cordiale”, *Historical Journal*, cilt 10, no. 1, (1967), s. 89–105.
- “The French Colonialist Movement during the Third Republic: The Unofficial Mind of Imperialism”, *Transactions of the Royal Historical Society* içinde, cilt 26, (1976), s. 143–66.
- *The Defence of the Realm: The Authorized History of MI5*, (Londra, 2009).
- ve Kanya-Forstner, A. S., “The French Colonial Party and French Colonial War Aims, 1914–1918”, *Historical Journal*, cilt 17, no. 1, (1974), s. 79–106.

- *France Overseas: The Great War and the Climax of French Imperial Expansion*, (Londra, 1981).
- Antonius, G., "Syria and the French Mandate", *International Affairs*, cilt 13, no. 4, (Temmuz-Ağu. 1934), s. 523–39
- *The Arab Awakening*, (Londra, 1938).
- Arnold, T. W., *The Caliphate*, 2.vrs, (Londra, 1965).
- Avriel, E., *Open the Gates! A Personal Story of 'Illegal' Immigration to Israel*, (Londra, 1975).
- Barker, A. J., *The Neglected War: Mesopotamia 1916–1918*, (Londra, 1967).
- Barr, J., *Setting the Desert on Fire: T. E. Lawrence and Britain's Secret War in Arabia, 1916–1918*, (New York, 2008).
- Bates, D., *The Fashoda Incident: Encounter on the Nile*, (Oxford, 1984).
- Bauer, Y., "From Cooperation to Resistance: The Haganah 1938–1946", *Middle Eastern Studies*, cilt 2, no. 3, (Nisan 1966), s. 182–210.
- Beevor A., ve Cooper, A., *Paris after the Liberation, 1944–1949*, (Londra, 1994).
- Begin, M., *The Revolt*, (Los Angeles, 1972).
- Bell, G., *The Desert and the Sown*, (Londra, 1907).
- Bennett, G., *Churchill's Man of Mystery: Desmond Morton and the World of Intelligence*, (Londra, 2007).
- Bierman, J., ve Smith, C., *Fire in the Night: Wingate of Burma, Ethiopia and Zion*, (Londra, 1999).
- Binion, R., *Defeated Leaders: The Political Fate of Caillaux, Jouvenel, and Tardieu*, (Columbia, 1960).
- Binsley, J., *Palestine Police Service*, (Londra, 1996).
- Bonné, A., "The Concessions for the Mosul–Haifa Pipe Line", *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, cilt 164, Palestine. A Decade of Development, (Kasım 1932), s. 116–26.
- Boucard, R., *Les dessous de l'espionnage anglais*, (Paris, 1926).
- Bou-Nacklie, N. E., "Tumult in Syria's Hama in 1925: The Failure of a Revolt", *Journal of Contemporary History*, cilt 33, no. 2, (Nisan 1988), s. 273–90.
- Bowden, T., "The Politics of the Arab Rebellion in Palestine 1936–39", *Middle Eastern Studies*, cilt 11, no. 2, (Mayıs 1975), s. 147–74.
- Bowyer Bell, J., "Assassination in International Politics", *International Studies Quarterly*, cilt 16, no. 1, (Mar. 1972), s. 59–82.
- Bray, N.N.E., *Shifting Sands*, (Londra, 1934).

- Brecher, F. W., "French Policy toward the Levant 1914–18", *Middle Eastern Studies*, cilt 29, no. 4, (Ekim 1993), s. 641–64.
- Brémond, E., *Le Hedjaz dans la première guerre mondiale*, (Paris, 1931).
- Brenner, Y. S., "The 'Stern Gang' 1940–48", *Middle Eastern Studies*, cilt 2, no. 1, (Ekim 1965), s. 2–30.
- Brown, M., ed., *Lawrence of Arabia: The Selected Letters*, (Londra, 2005).
- Bruchez, A., "La fin de la présence française en Syrie: de la crise de mai 1945 au départ des dernières troupes étrangères", *Relations Internationales*, 2005/2, no. 122, s. 17–32.
- Buchan, J., *Greenmantle*, (Londra, 1916).
- Burns, R., *The Monuments of Syria*, (Londra, 1992).
- Calhoun, R.-D., "Arming David: The Haganah's Illegal Arms Procurement Network in the United States, 1945–49", *Journal of Palestine Studies*, cilt 36, no. 4, (Yaz, 2007), s. 22–32.
- Capern, A. L., "Winston Churchill, Mark Sykes and the Dardanelles Campaign of 1915", *Historical Research*, cilt 71, no. 174, (Şubat 1998), s. 108–18.
- Casey, R., *Personal Experience*, (Londra, 1962).
- Catherwood, C., *Winston's Folly: Imperialism and the Creation of Modern Iraq*, (Londra, 2004).
- Catroux, G., *Dans la Bataille de Méditerranée*, (Paris, 1949.)
— *Deux Missions en Moyen Orient, 1919–1922*, (Paris, 1958).
- Cavendish, A., *Inside Intelligence: The Revelations of an MI6 Officer*, paperback, (Londra, 1997).
- Cesarani, D., *Major Farran's Hat: Murder, Scandal and Britain's War against Jewish Terrorism, 1945–1948*, (Londra, 2009).
- Challis, D., *From the Harpy Tomb to the Wonders of Ephesus: British Archaeologists in the Ottoman Empire 1840–1880*, (Londra, 2008).
- Charmley, J., *Churchill: The End of Glory*, (Londra, 1993).
- Charters, D. A., "British Intelligence in the Palestine Campaign, 1945–47", *Intelligence and National Security*, cilt 6, no. 1, (Ocak 1991), s. 115–40
— 'Eyes of the Underground: Jewish Insurgent Intelligence in Palestine, 1945–47', *Intelligence and National Security*, cilt 13, no. 4, (Kış, 1998), s.163–77
- Churchill, W. S., *The Story of the Malakand Field Force: An Episode of Frontier War*, (Londra, 1898).
— *The River War*, (Londra, 1899).
— *The World Crisis*, (Londra, 1929).

- *Great Contemporaries*, (Londra, 1937).
- *The Second World War*, vols I–VI, -(Londra, 1948–54).
- Cloarec, V. , *La France et la question de Syrie*, 1914–1918, (Paris, 2002).
- Coblentz, P., *The Silence of Sarraïl*, (Londra, 1930).
- Cohen, M. J., “British Strategy and the Palestine Question 1936–39”, *Journal of Contemporary History*, cilt 7, nos 3/4, (Temmuz–Ekim 1972), s. 157–83.
- “Appeasement in the Middle East: The British White Paper on Palestine, May 1939”, *Historical Journal*, cilt 16, no. 3, (Eylül 1973), s. 571–96.
- “Direction of Policy in Palestine, 1936–45”, *Middle Eastern Studies*, cilt 11, no. 3 (Ekim 1975), s. 237–61.
- “The Moyne Assassination, November 1944: A Political Analysis”, *Middle Eastern Studies*, cilt 15, no. 3, (Ekim 1979), s. 358–73.
- “Truman and Palestine, 1945–1948: Revisionism, Politics and Diplomacy”, *Modern Judaism*, cilt 2, no. 1, (Şubat 1982), s. 1–22.
- Colyton, H., *Occasion, Chance and Change*, (Norwich, 1993).
- Connell, J., *The House by Herod’s Gate*, (Londra, 1947).
- Cook, D., *Charles de Gaulle*, (Londra, 1984).
- Coulet, F., *Vertu des Temps Difficiles*, (Paris, 1967).
- Cox, J. L., “The Background to the Syrian Campaign, Mayıs–Haziran 1941: A Study in Franco-German Wartime Relations”, *History*, cilt 72, no. 236, (Ekim 1987), s. 432–52.
- Cumming, H., *Franco-British Rivalry in the Post-war Near East*, (Oxford, 1938).
- Dahl, R., *Going Solo*, (Londra, 1986).
- Davet, M.-C., *La Double Affaire de Syrie*, (Paris, 1967).
- Dayan, M., *Story of My Life*, (Londra, 1976).
- Dekel, E., *Shai: The Exploits of Hagana Intelligence*, (New York, 1959).
- Dorrill, S., *MI6: Fifty Years of Special Operations*, (Londra, 2000).
- Doty, B. J., *The Legion of the Damned*, (Londra, 1928).
- Dovey, H. O., “Security in Syria, 1941–45”, *Intelligence and National Security*, cilt 6, no. 2, (1991), s. 418–46.
- “Maunsell and Mure”, *Intelligence and National Security*, cilt 8, no. 1, (1993), s. 60–77.
- Dyson, S. L., *In Pursuit of Ancient Pasts*, (Yale, 2006).
- Duff, D., *Bailing with a Teaspoon*, (Londra, 1953).
- Eden, A., *Freedom and Order: Selected Speeches 1939–1946*, (Londra, 1947).

- Egremont, M., *Under Two Flags: The Life of Major-General Sör Edward Spears*, Londra, 1997
- Eldar, D., "France in Syria: The Abolition of the Sharifian Government, Nisan–Temmuz 1920", *Middle Eastern Studies*, cilt 29, no. 3, (Temmuz 1993), s. 487–504.
- Eliav, Y., *Wanted*, çev. M. Schreiber, (New York, 1984).
- Eshed, H., *Reuven Shiloah: The Man behind the Mossad*, (Londra, 1997).
- Evans, K. E., " 'The Apple of Discord': The Impact of the Levant on Anglo-French Relations during 1943", yayımlanmamış doktora tezi, University of Leeds, 1990.
- Facey, W. ve Safwat, N. F. (ed.), *A Soldier's Story: From Ottoman Rule to Independent Iraq, The Memoirs of Jafar Pasha Al-Askari*, (Londra, 2003).
- Fenby, J., *The General: Charles de Gaulle and the France He Saved*, (Londra, 2010).
- Ferrier, R. W., *The History of the British Petroleum Company, cilt I, The Developing Years, 1901–1932*, (Cambridge, 1982).
- Fieldhouse, D. K., *Western Imperialism in the Middle East, 1914–1958*, Oxford, 2006.
- Fisher, J., "Syria and Mesopotamia in British Middle Eastern Policy in 1919", *Middle Eastern Studies*, cilt 34, no. 2, (Nisan 1998), s. 129–70.
- Fitzgerald, E. P., "Business Diplomacy: Walter Teagle, Jersey Standard, and the Anglo-French Pipeline Conflict in the Middle East, 1930–31", *Business History Review* cilt 67, no. 2, (Yaz, 1993), s. 207–45.
- "France's Middle Eastern Ambitions, the Sykes–Picot Negotiations, and the Oil Fields of Mosul, 1915–1918", *Journal of Modern History*, cilt 66, no. 4, (Aralık, 1994), s. 697–725.
- Forcade, O., *La République Secrète: Histoire des services spéciaux français de 1918 à 1939*, (Paris, 2008).
- Friedman, I., *The Question of Palestine*, (Londra, 1973).
- Fromkin, D., *A Peace to End All Peace: Creating the Modern Middle East, 1914–1922*, (Londra, 1989).
- Fry, M. G. ve Rabinovich, I. (ed.), *Despatches from Damascus: Gilbert MacKereth and British Policy in the Levant, 1933–1939*, (Kudüs, 1985).
- Gaddis, J. L., *The Cold War*, (Londra, 2005).
- Garnett, D. (ed.), *The Letters of T. E. Lawrence*, (Londra, 1938).
- de Gaulle, C., *Le Fil de l'Épée*, (Paris, 1944).
- *Mémoires de Guerre*, 3 vols, (Paris, 1954–9).

- Gaunson, A. B., "Churchill, de Gaulle, Spears and the Levant Affair, 1941", *Historical Journal*, cilt 27, no. 3 (1984), s. 697-713.
- The Anglo-French Clash in Lebanon and Syria, 1940-1945, (Londra, 1987).
- Gautherot, G., *La France en Syrie et en Cilicie*, (Courbevoie, 1920).
- Gilbert, M., *Winston S. Churchill*, (Londra, 1967-88).
- *Exile and Return: The Emergence of Jewish Statehood*, (Londra, 1978).
- *Churchill and the Jews*, (Londra, 2007).
- Gil-Har, Y., "French Policy in Syria and Zionism: Proposal for a Zionist Settlement", *Middle Eastern Studies*, cilt 30, no. 1, (Ocak 1994), sf. 155-65
- Glubb, J. B., *The Story of the Arab Legion*, (Londra, 1948).
- Golani, M., "The "Haifa Turning Point": The British Administration and the Civil War in Palestine, December 1947-May 1948", *Middle Eastern Studies*, cilt 37, no. 2, (2001), s. 93-130.
- Goldstein, Erik, "British Peace Aims and the Eastern Question: The Political Intelligence Department and the Eastern Committee, 1918", *Middle Eastern Studies*, cilt 23, no. 4, (Ekim, 1987), s. 419-36.
- Gombrich, E., "Winston Churchill as Painter and Critic", *The Atlantic*, cilt 215, (1965), s. 90-3.
- Hacohen, D., *Time to Tell: An Israeli Life 1898-1984*, (New York, 1985).
- Halamish, A., "American Volunteers in Illegal Immigration to Palestine, 1946-1948", *Jewish History*, cilt 9, no. 1, (Bahar, 1995), s. 91-106.
- Haldane, Sör A. L., *The Insurrection in Mesopotamia, 1920*, Edinburgh, 1922.
- Hambly, A., "The Accidental Presidency", *The Wilson Quarterly*, cilt 12, no. 2, (Bahar, 1988), s. 48-65.
- Hardinge of Penhurst, Lord, *Old Diplomacy*, (Londra, 1947).
- Harris, K., *Attlee*, (Londra, 1982).
- Harvey, J., *With the Foreign Legion in Syria*, (Londra, 1928).
- (ed.), *The War Diaries of Oliver Harvey*, (Londra, 1978).
- Hassall, C., *Edward Marsh*, (Londra, 1959).
- Hecht, B., *A Child of the Century*, (New York, 1954).
- Heller, J., " 'Neither Masada Nor Vichy': Diplomacy and Resistance in Zionist Politics, 1945-1947", *International History Review*, cilt 3, no. 4, (Ekim, 1981), s. 540-64.
- *The Stern Gang: Ideology, Politics and Terror, 1940-1949*, Londra, 1995.
- Helmreich, P. C., *From Paris to Sèvres*, (Ohio, 1974).

- Henderson, E., *This Strange, Eventful History*, (Dubai, 1988).
- Heren, L. P., *Growing Up on "The Times"*, (Londra, 1978).
- Hershco, T., "France and the Partition Plan: 1947–1948", *Israel Affairs*, cilt 14, no. 3, (2008), s. 486–98.
- Hogarth, D., *A Wandering Scholar in the Levant*, (Londra, 1896).
- Howell, G., *Daughter of the Desert*, (Londra, 2006).
- Hughes, M., *Allenby and British Strategy in the Middle East, 1917–1919*, (Londra, 1999).
- James, L., *The Golden Warrior: The Life and Legend of Lawrence of Arabia*, (Londra, 1990).
- Jarvis, C. S., *Arab Command: The Biography of Lieutenant-Colonel F. W. Peake Pasha*, (Londra, 1942).
- Jeffery, K., "Great Power Rivalry in the Middle East", *Historical Journal*, cilt 25, no. 4, (Aralık 1982), s. 1029–38.
- "Intelligence and Counter-Insurgency Operations: Some Reflections on the British Experience", *Intelligence and National Security*, cilt 2, no. 1, (1987), s.118–49.
- *MI6: The History of the Secret Intelligence Service, 1909–1949*, Londra, 2010.
- Jenkins, R., *Churchill*, (Londra, 2001).
- Katz, S., *Days of Fire*, (Londra, 1968).
- Kedourie, E., *In the Anglo-Arab Labyrinth*, Cambridge, 1976.
- "The Bludan Congress on Palestine, September 1937", *Middle Eastern Studies*, cilt 17, no. 1, (Ocak 1981), s. 107–25.
- Kedward, R., *La Vie en Bleu: France and the French since 1900*, (Londra, 2005).
- Keiger, J. F. V. " 'Perfidious Albion?' French Perceptions of Britain as an Ally after the First World War", *Intelligence and National Security*, cilt 13, no. 1 (1998), s. 37–52.
- Kelly, S., "A Succession of Crises: SOE in the Middle East, 1940–45", *Intelligence and National Security*, cilt 20, no. 1, (Mart, 2005), s. 121–46.
- Kent, M., *Oil and Empire: British Policy and Mesopotamian Oil, 1900–1920*, Londra, 1976.
- Khalidi, W., "Selected Documents on the 1948 Palestinian War", *Journal of Palestine Studies*, cilt 27, no. 3, (Bahar, 1998), s. 60–105.
- Khoury, G., *La France et l'Orient Arabe: Naissance du Liban Moderne*, (Paris, 1993).
- Khoury, P. S., "Divided Loyalties? Syria and the Question of Palestine, 1919–39", *Middle Eastern Studies*, cilt 21, no. 3, (Temmuz, 1985), s. 324–48.

- *Syria and the French Mandate*, (Princeton, 1987).
- Kirkbride, A., *A Crackle of Thorns*, (Londra, 1956).
- Kochavi, A. J., "Britain's Image Campaign against the Zionists", *Journal of Contemporary History*, cilt 36, no. 2, (Nisan, 2001), s. 293–307.
- Kulski, W. W., *De Gaulle and the World*, (New York, 1966).
- Lacouture, J., *De Gaulle*, çev. P. O'Brian, 2 cilt, (Londra, 1990).
- Lansing, R., *The Peace Negotiations: A Personal Narrative*, (Boston ve New York, 1921).
- Larès, M., *T. E. Lawrence, La France, et Les Français*, (Paris, 1980).
- Laurens, H., "Jaussen en Arabie", *Photographies d'Arabie: Hedjaz 1907–1917*, Institut du Monde Arabe içinde, (Paris, 1999).
- Laverty Miller, J., "The Syrian Revolt of 1925", *International Journal of Middle East Studies*, cilt 8, no. 4, (Ekim, 1977), s. 545–63.
- Lawrence, M. R., *The Home Letters of T. E. Lawrence and his Brothers*, (Oxford, 1954).
- Lawrence, T. E., *Seven Pillars of Wisdom*, (Londra, 1935).
- *T. E. Lawrence to his Biographers Robert Graves and Liddell Hart*, (Londra, 1963).
- *Seven Pillars of Wisdom*, Oxford 1922 tarihli metin, (Fordingbridge, 2005).
- Lazar, D., *L'opinion française et la naissance de l'Etat d'Israël*, 1945–1949, (Paris, 1972).
- Leclerc, C., *Avec T. E. Lawrence en Arabie, La Mission militaire française au Hedjaz 1916–1920*, (Paris, 1998).
- Ledwidge, B., *De Gaulle*, (Londra, 1982).
- Lees, G. M., "The Search for Oil", *Geographical Journal*, cilt 95, no. 1, (Ocak, 1940), s. 1–16.
- Lévy, Claude, "La résistance juive en France. De l'enjeu de mémoire à l'histoire critique", *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, no. 22, numéro spécial: "Les générations", (Nisan–Haziran 1989), s. 117–28.
- Liman von Sanders, O., *Five Years in Turkey*, (Nashville, 2000).
- Longrigg, S. H., *Oil in the Middle East*, (Oxford, 1954).
- *Syria and Lebanon under French Mandate*, (Oxford, 1958).
- Lyautey, P., *Gouraud*, (Paris, 1949).
- MacCallum, E. P., *The Nationalist Crusade in Syria*, New York, 1928

- McDonald, A., "The Geddes Committee and the Formulation of Public Expenditure Policy, 1921–1922", *Historical Journal*, cilt 32, no. 3, (Eylül, 1989), s. 643–74.
- Macmillan, H., *War Diaries—The Mediterranean, 1943–45*, (Londra, 1984).
- MacMillan, M., *Peacemakers*, (Londra, 2002).
- Maitland, A., *Wilfred Thesiger, The Life of the Great Explorer*, (Londra, 2006).
- Mangold, P., *The Almost Impossible Ally: Harold Macmillan and Charles de Gaulle*, (Londra, 2006).
- Mardor, M., *Strictly Illegal*, (Londra, 1964).
- Marrus, M. R., "Jewish Leaders and the Holocaust", *French Historical Studies*, cilt 15, no. 2, (Sonbahar, 1987), s. 316–31
- Mattar, P., *The Mufti of Jerusalem*, (New York, 1988).
- Mead, W. R., "The New Israel and the Old: Why Gentile Americans Back the Jewish State", *Foreign Affairs*, cilt 87, no. 4 (Temmuz/Ağustos 2008), s. 28–46.
- Meinertzhagen, Col. R., *Middle East Diary, 1917–1956*, (Londra, 1959).
- Messenger, C., *The Commandos, 1940–46*, (Londra, 1985).
- Meulenijzer, V., *Le Colonel Lawrence, agent de l'Intelligence Service*, Brüksel, 1938.
- Mohs, P. A., *Military Intelligence and the Arab Revolt: The First Modern Intelligence War*, (Londra, 2008).
- Montagne, R., 'French Policy in North Africa and in Syria', *International Affairs*, cilt 16, no. 2 (Mart–Nisan 1937), s. 263–79.
- Morgan, K. O., "Lloyd George's Premiership: A Study in 'Prime Ministerial Government'", *Historical Journal*, cilt 13, no. 1, (Mart, 1970).
- *Consensus and Disunity: The Lloyd George Coalition Government 1918–1922*, (Oxford, 1979).
- Mosley, L., *Gideon Goes to War*, (Londra, 1955).
- Mott-Radcliffe, C., *Foreign Body in the Eye*, (Londra, 1975).
- Moubayed, S., *Steel and Silk: Men and Women Who Shaped Syria 1900–2000*, (Seattle, 2006).
- Mousa, S., *T. E. Lawrence: An Arab View*, (Oxford, 1966).
- Neillands, R., *The Raiders: The Army Commandos 1940–46*, (Londra, 1989).
- Néré, J., *The Foreign Policy of France from 1914 to 1945*, (Londra, 1975).
- Nicault, C., *La France et le sionisme: une rencontre manquée?*, (Paris, 1992).
- Nicolson, H., *Peacemaking 1919*, (Londra, 1933).
- Nicolson, N. (ed.), *Harold Nicolson, Diaries and Letters, 1907–1964*, (Londra, 2004).

- Norris, J., "Repression and Rebellion: Britain's Response to the Arab Revolt in Palestine of 1936-39", *Journal of Imperial and Commonwealth History*, cilt 36, no. 1, (Mart, 2008), sf. 25-45.
- Norwich, J. J. (ed.), *The Duff Cooper Diaries*, (Londra, 2005).
- Oren, M. B., *Power, Faith and Fantasy: America in the Middle East, 1776 to the Present*, (New York, 2007).
- Orga, I., *Portrait of a Turkish Family*, (Londra, 1950).
- Ottolenghi, M., "Harry Truman's Recognition of Israel", *Historical Journal*, cilt 47, no. 4, (Aralık 2004), s. 963-88.
- Ovendale, R., "The Palestine Policy of the British Labour Government, 1945-1946", *International Affairs*, cilt 55, no. 3, (Temmuz 1979), s. 409-31.
- Pappé, I., *The Ethnic Cleansing of Palestine*, (Oxford, 2006).
- Paris, T. J., "British Middle East Policy-Making after the First World War: The Lawrentian and Wilsonian Schools", *Historical Journal*, cilt 41, no. 3, (Eylül, 1998), s. 773-93.
- Pearse, R., *Three Years in the Levant*, (Londra, 1949).
- Pichon, J., *Le partage du Proche-Orient*, (Paris, 1938).
- Porath, Y., "Abdallah's Greater Syria Programme", *Middle Eastern Studies*, cilt 20, no. 2, (Nisan, 1984), s. 172-89.
- Porch, D., *The French Secret Services: From the Dreyfus Affair to the Gulf War*, (Londra, 1996).
- van der Post, L., *The Admiral's Baby*, (Londra, 1996).
- Poulleau, A., *A Damas sous les bombes: journal d'une française pendant la révolte syrienne*, (Yvetot, 1930).
- Poznanski, R., "Reflections on Jewish Resistance and Jewish Resistants in France", *Jewish Social Studies*, New Series, cilt 2, no. 1, (Sonbahar, 1995), s. 124-58.
- *Jews in France during World War II*, çev. N. Brecher, (Hanover, NH, 2001).
- Provence, M., *The Great Syrian Revolt and the Rise of Arab Nationalism*, (Austin, 2005).
- Puaux, G., *Deux Années au Levant*, (Paris, 1952).
- Ranfurly, H., *To War with Whitaker*, (Londra, 1994).
- Rathmell, A., *Secret War in the Middle East: The Covert Struggle for Syria, 1949-1961*, (Londra, 1995).
- Rendel, G., *The Sword and the Olive*, (Londra, 1957).
- Rittner, C., Smith, S. D., ve Steinfeldt, I., *The Holocaust and the Christian World*, (Yad-Vashem, 2000).

- Robins, P., *A History of Jordan*, (Cambridge, 2004).
- Rodinson, Maxime, "Aux origines du 'Pacte National', Contribution à l'Histoire de la Crise Franco-Libanaise de Novembre 1943", *Die Welt des Islams, New Series*, Bd. 28, Nr. 1/4 (1988), s. 445–74
- Rogan, E., *The Arabs: A History*, (Londra, 2009).
- Rose, N., "A Senseless, Squalid War": *Voices from Palestine 1945–48*, Londra, 2009
- Roshwald, A., "The Spears Mission in the Levant: 1941–1944", *Historical Journal*, cilt 29, no. 4, (Aralık 1986), s. 897–919.
- *Estranged Bedfellows: Britain and France in the Middle East during the Second World War*, (Oxford, 1990).
- Royle, T., *Glubb Pasha*, (Londra, 1992)..
- *Orde Wingate: Irregular Soldier*, (Londra, 1995).
- Satia, P., "Developing Iraq: Britain, India and the Redemption of Empire and Technology in the First World War", *Past and Present*, cilt 197, no. 1 (Kasım 2007), s. 211–55.
- Savage, R., *Allenby of Armageddon*, (Londra, 1925).
- Seale, P., *The Struggle for Arab Independence: Riad el-Solh and the Makers of the Modern Middle East*, (Cambridge, 2010).
- Segev, T., *One Palestine*, Complete, (Londra, 2000).
- Seymour, C. (ed.), *The Intimate Papers of Colonel House*, cilt III, (Londra, 1928).
- Shambrook, P. A., *French Imperialism in Syria, 1927–1936*, (Reading, 1998).
- Shamir, Y., *Summing Up*, (Londra, 1994).
- Sheffer, G., "British Colonial Policy-Making towards Palestine (1929–1939)", *Middle Eastern Studies*, cilt 14, no. 3 (Ekim 1978), s. 307–22.
- "Appeasement and the Problem of Palestine", *International Journal of Middle East Studies*, cilt 11, no. 3 (Mayıs 1980), s. 377–99.
- *Moshe Sharrett: Biography of a Political Moderate*, (Oxford, 1996).
- Shlaim, A., *Collusion across the Jordan: King Abdullah, the Zionist Movement, and the Partition of Palestine*, (New York, 1988).
- *War and Peace in the Middle East*, gözden geçirilmiş baskı, (Londra, 1995).
- *Israel and Palestine: Reappraisals, Revisions, Refutations*, (Londra, 2009).
- Shorrock, W. I., *French Imperialism in the Middle East: The Failure of Policy in Syria and Lebanon 1900–1914*, (Wisconsin, 1976).
- Silvestri, M., "An Irishman Is Specially Suited to Be a Policeman: Sör Charles Tegart & Revolutionary Terrorism in Bengal", *History Ireland*, cilt 8, no. 4, (Kış, 2000), s. 40–4.

- Simon, R. S., "The Hashemite 'Conspiracy': Hashemite Unity Attempts, 1921–1958", *International Journal of Middle East Studies*, cilt 5, no. 3, (Haziran, 1974), s. 314–27.
- Singer, B., ve Langdon, J., *Cultured Force: Makers and Defenders of the French Colonial Empire*, Madison, (Wisconsin, 2004).
- Sluglett, P., *Britain in Iraq*, 2.baskı, (Londra, 2007).
- Soustelle, J., *La longue marche d'Israël*, (Paris, 1968).
- Spears, Sör E., *Two Men Who Saved France: Pétain and de Gaulle*, (Londra, 1966).
- *Fulfilment of a Mission: The Spears Mission to Syria and the Lebanon, 1941–1944*, (Londra, 1977).
- Stanger, C. D., "A Haunting Legacy: The Assassination of Count Bernadotte", *Middle East Journal*, cilt 42, no. 2, (Bahar, 1988), s. 260–72.
- Stein, L., *The Balfour Declaration*, (Londra, 1961).
- Stevenson, D., *1914–1918: The History of the First World War*, (Londra, 2005).
- Stirling, W. F., *Safety Last*, (Londra, 1953).
- Stivers, W., "International Politics and Iraqi Oil, 1918–1928: A Study in Anglo-American Diplomacy", *Business History Review*, cilt 55, no. 4, (Kış, 1981), s. 517–40.
- Storrs, R., *Orientations*, (Londra, 1937).
- *Lawrence of Arabia; Zionism and Palestine*, (Londra, 1940).
- Strachan, H., *The First World War, cilt I, To Arms*, (Oxford, 2001).
- Sykes, M., *The Caliphs' Last Heritage*, (Londra, 1915).
- Tanenbaum, J. K., *General Maurice Sarrail 1856–1929: The French Army and Left-Wing Politics*, (Chapel Hill, NC, 1974).
- "France and the Arab Middle East 1914–1920", *Transactions of the American Philosophical Society*, cilt 68 (1978), Bölüm 7.
- Tauber, E., *The Arab Movements in World War I*, (Londra, 1993).
- Tegart, Sör C., "Terrorism in India", Royal Empire Society'ye verilen seminerden, 1 Kasım 1932.
- Thesiger, W., *The Life of My Choice*, (Londra, 1987).
- Thomas, M. C., "The Syrian Revolt and Anglo-French Imperial Relations, 1925–27" Kennedy, G. C., ve Nelson, K. (ed.), *Incidents and International Relations: People, Power and Personalities* içinde, (Westport, 2002), s. 65–86.
- "French Intelligence-Gathering in the Syrian Mandate, 1920–40", *Middle Eastern Studies*, cilt 38, no. 1, (Ocak, 2002), s. 1–32.

- “Bedouin Tribes and the Imperial Intelligence Services in Syria, Iraq and Transjordan in the 1920s”, *Journal of Contemporary History*, cilt 38, no. 4, (Ekim, 2003), s. 539–61.
- *The French Empire between the Wars: Imperialism, Politics and Society*, (Manchester, 2005).
- Tombs, R. ve I., *That Sweet Enemy: The French and the British from the Sun King to the Present*, (Londra, 2006).
- Tournoux, J.-R., *Pétain et de Gaulle*, Paris, 1964.
- Townshend, C., “The Defence of Palestine: Insurrection and Public Security, 1936–1939”, *English Historical Review*, cilt 103, no. 409, (Ekim, 1988), s. 917–49.
- *When God Made Hell: The British Invasion of Mesopotamia and the Creation of Iraq, 1914–21*, (Londra, 2010).
- Toye, R., *Rivals for Greatness: Lloyd George and Churchill*, (Londra, 2007).
- Truman, H. S., *The Memoirs of Harry S. Truman, cilt I, Year of Decisions 1945*, (Londra, 1955).
- *The Memoirs of Harry S. Truman, cilt II, Years of Trial and Hope*, Londra, 1956.
- Tydor Baumel, J., “The IZL Delegation in the USA 1939–1948: Anatomy of an Ethnic Interest/Protest Group”, *Jewish History*, cilt 9, no. 1 (Bahar, 1995), s. 79–89.
- Ulrichsen, K., “Coming as Liberators”, *History Today* (Mart 2007), s. 47–9.
- Vansittart, R., *The Mist Procession*, (Londra, 1958).
- Venn, F., *Oil Diplomacy in the Twentieth Century*, Londra, 1986.
- Wagner, S., “British Intelligence and the Jewish Resistance Movement in the Palestine Mandate, 1945–46”, *Intelligence and National Security*, cilt 23, no. 5, (Ekim, 2008), s. 629–57.
- de Wailly, H., Liban, *Syrie: Le Mandat 1919–1940*, (Paris, 2010).
- Walton, C., “British Intelligence and the Mandate of Palestine: Threats to British National Security Immediately After the Second World War”, *Intelligence and National Security*, cilt 23, no. 4, (Ağustos, 2008), s. 435–62.
- Wasserstein, B., “Herbert Samuel and the Palestine Problem”, *English Historical Review*, cilt 91, no. 361, (Ekim, 1976), s. 753–75.
- Weulersse, Jacques, *Paysans de Syrie et du Proche Orient*, (Paris, 1946).
- Wilson, Sör A. T., *Loyalties: Mesopotamia, 1914–1917: A Personal and Historical Record*, (Londra, 1930).
- Wilson, Field Marshal Lord, *Eight Years Overseas*, (Londra, 1949).

- Wilson, J., *Lawrence of Arabia: The Authorised Biography of T. E. Lawrence*, (Londra, 1989).
- Yapp, M., *The Making of the Modern Near East 1792–1923*, (Londra, 1987).
- *The Near East since the First World War: A History to 1995*, 2.vrs, Londra, 1996.
- Young, H., *The Independent Arab*, Londra, 1933.
- Zamir, M., *Lebanon's Quest: The Road to Statehood, 1926–1939*, Londra, 1997.
- “An Intimate Alliance: The Joint Struggle of General Edward Spears and Riad al Sulh to Oust France from Lebanon, 1942–1944”, *Middle Eastern Studies*, cilt 41, no. 6, (Kasım, 2005), s. 811–32.
- “De Gaulle and the Question of Syria and Lebanon during the Second World War: Part I”, *Middle Eastern Studies*, cilt 43, no. 5, (Eylül, 2007), s. 675–708.
- “Britain's Treachery, France's Revenge”, *Haaretz*, 1 Şubat 2008.
- “The French Connection”, *Haaretz*, 3 Temmuz 2008.
- “Espionage and the Zionist Endeavour”, *Jerusalem Post*, 20 Kasım 2008.
- “A Burning Ship on Jerusalem Beach”, *Haaretz*, 22 Haziran 2009
- “‘Bid’ for Altalena: France's Covert Action in the 1948 War in Palestine”, *Middle Eastern Studies*, cilt 46, no. 1, (Ocak 2010), s. 17–58.
- “The ‘Missing Dimension’: Britain's Secret War against France in Syria and Lebanon, 1942–45: Part II”, *Middle Eastern Studies*, cilt 46, no. 6, (Kasım, 2010), s. 791–899.
- Zuccotti, Susan, *The Holocaust, the French, and the Jews*, (New York, 1993).

İNDEKS

A

Abdülkadir el Cezayiri 65
Abdülkadir el Hüseyini 365, 366
Abdullah 33, 52, 53, 77, 108, 116, 128,
129, 131, 132, 133, 137, 190, 226,
282, 284, 285, 292, 357, 359, 360,
361, 363, 365, 367
Abdurrahman Şahbandar 145
Adana 28
A. E. Conquest 350
Afrika 17, 23, 30, 100, 138, 192, 213,
245, 255, 264, 279, 312, 333, 355,
356, 362, 374
Agatha Operasyonu 323, 324
Agence France Presse 350, 371, 372
Akabe 54, 56, 58, 59, 61, 62, 64, 66, 67,
79, 226
Akka 22, 41, 228, 350, 352
Albert Defrance 32
Alec Kellar 294, 295, 320
Alec Kirkbride 191, 306, 360
Alessandri 152, 154, 290, 291, 292, 293,
295, 336, 337, 338, 342,
Alexander Rubowitz 351
Alexandre Millerand 108
Alexandre Parodi 355
Alfred Naccache 241
Alice Poulleau 146, 148
Allenby Köprüsü 367
Alsace-Lorraine 80
Amman 67, 148, 156, 237, 360, 389, 402
Andre Blumel 338, 341
André Tardieu 86, 87, 169
Anglo-Amerikan İnceleme Komitesi
316, 317, 318, 319
Anglo-Persian Petrol Şirketi 99
Ankara 254, 273
Anthony Eden 212, 219, 341, 414, 447

Antonin Jaussen 58, 70, 379
Arap Birliği 283, 295, 296, 312, 359, 361,
364, 365, 366
Arap Kulübü 110, 174
Arap Lejyonu 225, 226, 231, 233
Arap Özgürlük Ordusu 366
Arap Yüksek Komitesi 172, 176, 179,
180, 356, 361
Archibald Wavell 215
Arieh Ben-Eliezer 340
Aristide Briand 39
Armée du Levant 211, 213, 214, 229,
231
Arthur Creech Jones 346
Arthur Giles 274, 351
Arthur Lane 192, 193
Arthur Merton 149
Arthur Ransom 370
Asquith 21, 22, 23, 44, 45, 76, 118, 119,
124
Atlantik Bildirgesi 235, 255
Auda abu Tayi 54
Augustus John 81
Austen Chamberlain 134
Avraham Stern 272
Aylmer Haldane 117
Azrak 67, 156, 157, 158

B

Baalbek 56, 107
Baba Gurgur 160, 161
Baelen 254, 275
Bağdat 25, 41, 74, 90, 91, 114, 115, 116,
117, 118, 119, 120, 121, 129, 130,
133, 134, 136, 161, 168, 169, 215,
216, 282
Bağlantı İstasyonu 67
Basil Zaharoff 231
Basra 28, 35, 37, 74, 114, 116, 119, 133,
134, 136, 161
Basra Körfezi 35, 114
Bedevi 49, 55, 58, 59, 71, 140, 223
Bekaa Vadisi 107

KIRMIZI ÇİZGİ

Belçika 341, 356
 Ben Hecht 329, 334, 355
 Bernard Baruch 355
 Bernard Montgomery 201, 321
 Bernard Paget 301
 Bertie Clayton 38, 49, 56
 Beyrut 29, 31, 56, 89, 93, 96, 97, 105,
 106, 142, 143, 144, 145, 151, 157,
 164, 167, 181, 187, 188, 189, 191,
 211, 214, 216, 217, 222, 226, 227,
 231, 237, 238, 239, 241, 242, 243,
 246, 248, 250, 252, 263, 264, 265,
 266, 267, 268, 274, 275, 285, 286,
 287, 288, 290, 291, 293, 295, 302,
 303, 304, 305, 306, 307, 308, 310,
 338, 358, 376
 Beytüllahim 45
 Bingazi 215
 Birleşik Devletler 43, 44, 45, 77, 84, 85,
 94, 118, 172, 202, 234, 235, 269,
 299, 326, 331, 332, 335, 382
 Birleşmiş Milletler 302, 327, 329, 347,
 348, 349, 352, 354, 357, 361, 372,
 Birüssebi 65, 98
 Bişara Huri 257
 Blanchet 254, 255, 275
 Bludan Kongresi 185
 Boegner 254, 255, 275, 286
 Bonar Law 134
 Boston Çay Partisi 332
 Bureau Noir 290, 291, 295, 336
 Burma 351
 C-Ç
 Cafer Paşa 132, 168
 Cagoulards 286
 Camille Chamoun 258
 Cebel el Dürzi 138, 139, 140, 143, 144,
 147, 153, 155, 158, 171, 306
 Çekoslovakya 195, 358
 Cemil Mardam 184, 202, 283, 285, 287,
 299, 305
 Cenin 365
 Cezayir 65, 261, 262, 264, 267, 268, 270,
 Chandannagar 188
 Charles Andréa 152, 155, 377
 Charles Crane 93, 145
 Charles de Gaulle 207, 208, 241, 299,

377
 Charles Tegar 187
 Chicago Daily News 234, 235
 Churchill 23, 25, 98, 112, 117, 118, 119,
 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129,
 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136,
 137, 161, 162, 173, 209, 210, 211,
 212, 216, 217, 219, 221, 227, 229,
 231, 234, 235, 236, 240, 241, 242,
 245, 246, 247, 248, 249, 254, 255,
 256, 266, 267, 279, 281, 286, 287,
 288, 293, 294, 301, 302, 303, 307,
 308, 310, 313, 377, 379, 382, 383
 Cidde 51, 429
 Claude Auchinleck 237
 Clement Attlee 313
 Cliff Martin 353
 Colette 150, 151
 Comité de l'Afrique Française 30
 Comité de l'Asie Française 26, 29, 30, 32,
 49, 78, 86, 88, 95, 100, 135, 393
 Curzon 76, 78, 79, 98, 108, 109, 111,
 112, 122, 128, 129, 134
 Cyril Quilliam 372
 Çanakkale Boğazı 26

D

Daily Express 353
 Daily Telegraph 180, 408, 413
 Dakar 213
 Damien de Martel 183, 189
 Daniel Mayer 333
 Dara 68, 69, 70, 71, 96, 223, 232
 David Ben-Gurion 278, 312, 316, 323
 David Hacohen 191, 195, 270, 311
 David Hogarth 49, 78
 David Knout 338
 David Lloyd George 44, 73, 377
 David Niles 330
 D-Day 284, 286
 Demir El Topluluğu 150
 Deyrizor 161, 232, 233, 236, 237, 290
 Dicle Nehri 40
 Disraeli 17
 Dostluk Anlaşması 23, 24, 35, 39, 49
 Dov Gruner 333, 334, 336, 345
 Duff Cooper 269, 285, 286, 289, 301,
 302, 308, 309, 344, 347, 377

- E**
 Ebu el Assal 56
 Echo de Paris 71, 84, 147
 Edmund Allenby 60
 Edouard Brémont 50
 Edouard Depreux 339
 Edward Grey 23, 34, 43, 68
 Edward Henderson 366, 440
 Edward Louis Spears 210, 239, 377
 Ehud Avriel 358, 438
 el Alameyn 245
 El Ariş 42
 Eleanor Roosevelt 329
 El Ezher Üniversitesi 174
 El Halil 172
 Eliahu Beth Tzouri 289
 Eliahu Golomb 251
 Eliezer ben Yair 272
 Eli Tavin 342
 el Kassam 180
 el Vecih 53, 54, 59
 Emile Eddé 143, 256, 262
 E. Phillips Oppenheim 231
 Ernest Altounyan 370
 Ernest Bevin 313, 349
 Erwin Rommel 215
 Etienne Flandin 27, 137, 384, 402
 Exodus 345, 346, 347, 354, 356
- F**
 Fas 23, 145, 154
 Faşoda vakası 30, 49
 Faysal 50, 52, 53, 54, 56, 59, 61, 72, 77, 79, 83, 84, 85, 91, 92, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 105, 107, 108, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 119, 121, 122, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 140, 145, 154, 161, 165, 168, 170, 174, 175, 190, 252, 259, 359
 Feldmareşal von Hindenburg 26
 Fevzi el Kavukçu 145, 154, 176, 180, 361, 365, 366
 Filipinler 357
 Filistin 11, 12, 13, 14, 20, 26, 27, 29, 33, 37, 38, 41, 42, 44, 45, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 74, 77, 79, 80, 83, 84, 85, 86, 90, 92, 93, 94, 98, 99, 101, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 116, 122, 123, 126, 128, 131, 136, 139, 149, 155, 165, 167, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 185, 186, 187, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 213, 219, 220, 221, 235, 250, 251, 252, 270, 271, 272, 273, 274, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 285, 290, 292, 293, 294, 295, 296, 300, 301, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 320, 321, 322, 323, 324, 326, 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 342, 343, 344, 345, 346, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 374, 375
 Fırat 86, 114, 119, 120, 121, 134, 161, 166, 226
 François Coulet 311
 François Georges-Picot 29, 30, 256, 380
 Franklin D. Roosevelt 234, 307, 355
 Fransız 11, 13, 14, 21, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 48, 49, 50, 58, 59, 60, 65, 67, 69, 70, 71, 73, 78, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 105, 106, 107, 108, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 122, 123, 129, 130, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 181, 182, 183, 184, 186, 188, 189, 201, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 217, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 231, 232, 233, 235, 236, 237, 239, 240, 241, 242, 243, 247, 248, 250, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 274, 275, 276, 277, 279,

KIRMIZI ÇİZGİ

281, 282, 283, 284, 285, 286, 287,
288, 290, 291, 292, 293, 295, 299,
300, 301, 303, 304, 305, 306, 307,
308, 309, 310, 311, 312, 316, 318,
322, 323, 324, 332, 333, 336, 337,
338, 339, 340, 342, 343, 344, 345,
347, 350, 355, 356, 358, 359, 362,
363, 364, 368, 371, 372, 373, 374,
379, 380, 383

Fransız Batı Afrika 141

Fransız direnişi 332

Fransız Kongosu 213

Fransız Kuzey Afrika 250, 312

Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi 262,
263, 266, 267, 269, 284

Front de Combat Hébreu 276

G

Gabon 213

Gabriel Messeri 338

Gazze 58, 61, 64, 65, 67, 132, 346, 360

Gelibolu 24, 32, 34, 38, 49, 50, 105, 124,
240

Genç Araplar 190

Genel Suriye Kongresi 94, 108, 174

General Giraud 262

General Legentilhomme 222

Geoffrey Furlonge 259

Geoffrey Morton 273, 337

George Kennan 331

George Marshall 356, 362

George Rendel 186

George Wadsworth 250

Georges Bidault 299, 300, 332, 358

Georges Catroux 106, 136, 156, 158,
211, 214, 218, 238, 261, 266,

Georges Clemenceau 80

Gerald de Gaury 233

Gerald Norman 269

Gerry Young 304

Gertrude Bell 19, 48, 90, 91, 115, 116,
120, 130, 131, 135, 148, 377,
380, 382

Gilbert MacKereth 181, 183, 285, 291

Girit 217, 227

Golan Tepeleri 136, 225

Golda Meir 360

Güney Afrika 192, 279

Guy de Lusignan 106

Guy du Chaylard 270

Guy Gillette 329

Guy Salisbury-Jones 142, 148

H

Haganah 196, 198, 199, 251, 271, 272,
291, 295, 311, 316, 322, 323, 342,
344, 345, 346, 350, 357, 358, 365,
366, 367

Haim Weizmann 45, 79, 85, 294

Hakkı Bey el Azm 136, 138

Halep 20, 93, 98, 99, 108, 111, 137, 226,
304, 368, 370

Halid el Azm 305

Halil el Huri 262

Hama 98, 145, 176, 304

Harold MacMichael 197, 277, 282

Harold Nicolson 81, 91

Harry S. Truman 307, 326

Hartum 23

Hartumlu Gordon 84

Haşim el Atasi 252, 256

Hattin Savaşı 106

havlagah 198

Hayfa 22, 28, 41, 71, 164, 165, 166, 167,
168, 169, 170, 171, 176, 177, 191,
198, 199, 202, 216, 222, 270,
271, 311, 317, 346, 349, 350, 358,
361, 366

Henri Bonnet 311, 355

Henri de Gaulle 207, 208

Henri de Jouvenel 150

Henri de Kerillis 147

Henri Dentz 214

Henri Gouraud 100, 105

Henry King 93

Henry McMahon 32

Herbert Morrison 322

Herbert Samuel 42, 110, 112, 122, 131,
136, 175

Hicaz Demiryolu 68, 146

Hilla 120, 121

Hillel Kook 328, 339, 364

Hillel Silver 328

Hindistan Ordusu 28, 222, 225

Histadrut 251, 273

Hitler 173, 179, 192, 203, 207, 215, 227,

İNDEKS

234, 247, 273, 303, 360
 Hubert Lyautey 138
 Hugh Dalton 313, 353
 Humus 98, 304
 Hüseyin Atrâş 56
 Hüsni el Barazi 243
 Hüsni el Zaim 368

I-İ

Irak 12, 20, 28, 33, 41, 51, 53, 75, 78, 93,
 114, 117, 124, 130, 131, 133, 134,
 135, 138, 151, 160, 161, 162, 163,
 164, 165, 167, 168, 169, 170, 171,
 174, 176, 190, 202, 213, 215, 216,
 225, 244, 246, 259, 268, 284, 285,
 292, 293, 310, 360, 373
 Irgun 199, 270, 272, 292, 294, 295, 316,
 317, 318, 319, 321, 323, 324, 325,
 328, 329, 330, 332, 333, 334, 336,
 337, 340, 342, 343, 347, 349, 350,
 352, 353, 355, 361, 363, 364, 366
 İbranice 196, 277, 294
 İbrani Üniversitesi 280, 342, 366
 İran 11, 28, 41, 75, 90, 132, 161, 163,
 354, 369
 İrlanda 111, 192
 İskenderiye 28, 245, 246, 285, 292, 302
 İskenderun 24, 25, 26, 49, 59, 61, 108,
 164, 201, 202
 İsmail Sıdkı 315
 İsraıl 14, 43, 79, 196, 198, 199, 276, 343,
 360, 361, 365, 367, 371, 382
 İstanbul 2, 19, 24, 26, 27, 32, 48, 70,
 272, 280
 İtalya 81, 264, 340, 342

J

Jacques Boissier 364
 James Byrnes 320
 James Pollock 367
 Japonya 81
 Jean Chauvel 356
 Jean Goût 83, 386, 393
 Jean Helleu 253, 284
 Jeanne d'Arc 248
 Jean Paul Sartre 332
 Jeremy Wilson 380, 387

John Bruce-Lockhart 336
 John Cadman 160, 406
 John Chancellor 172
 John Codrington 156
 John Dill 178
 John Glubb 226, 359
 John Hackett 227
 John Shaw 323, 367
 Jön Türkler 20
 Jules Moch 345

K

Kahire 25, 28, 32, 33, 34, 35, 37, 38, 41,
 48, 49, 51, 52, 56, 57, 59, 60, 62,
 91, 96, 129, 130, 150, 174, 214,
 215, 216, 229, 237, 239, 243, 244,
 245, 246, 247, 251, 254, 263, 266,
 278, 279, 281, 282, 289, 290, 292,
 293, 296, 305, 349, 359, 370, 372,
 373, 374, 375
 Kalküta 188
 Karadeniz 7, 272
 Kenneth Buss 233
 Kerkük 22, 41, 74, 160
 Kilikya 29, 106
 King David Oteli 298, 324, 326, 328,
 329, 340, 367
 Kitchener 21, 22, 23, 24, 32, 49, 76, 384
 Kıbrıs 19
 Kubbet-üs Sahra 175
 Kudüs 16, 18, 19, 20, 39, 45, 58, 60, 61,
 67, 80, 93, 106, 109, 110, 122,
 131, 132, 156, 167, 172, 174, 175,
 179, 195, 199, 200, 201, 216, 222,
 270, 271, 274, 275, 277, 280, 294,
 317, 318, 320, 324, 342, 348, 349,
 351, 354, 360, 365, 366, 373
 Kufe 120, 123
 Kuneytire 136, 225
 Kuzey Afrika 17, 100, 138, 255, 264, 312,
 333, 355, 356, 362
 Kuzeybatı Cephesi 124
 Kürtler 115

L

La Riposte 332
 Latrun 275

KIRMIZI ÇİZGİ

- Le Bonnet Rouge 82
 Le Matin 150
 Le Monde 339, 373
 Leonard Bernstein 329
 Leon Blum 338, 347
 Le Parisien Libéré 438
 Le Temps 95, 96
 Lewis Andrews 180, 191
 L'Homme enchainé 82
 Libya 20, 213, 215, 245, 248
 L'Indépendance 339
 Litani Nehri 221
 Londra 23, 27, 29, 32, 33, 34, 37, 38, 40, 44, 52, 58, 61, 62, 68, 69, 71, 72, 76, 77, 78, 79, 80, 85, 88, 95, 97, 98, 99, 107, 109, 115, 116, 118, 120, 121, 122, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 150, 151, 157, 162, 165, 168, 169, 173, 179, 183, 184, 185, 186, 190, 199, 200, 201, 202, 203, 207, 209, 210, 213, 215, 216, 217, 218, 219, 234, 237, 239, 241, 242, 244, 247, 248, 254, 263, 264, 265, 266, 268, 278, 279, 282, 285, 286, 287, 288, 289, 291, 293, 294, 295, 301, 302, 305, 307, 318, 334, 336, 338, 339, 341, 342, 345, 350, 352, 360, 361, 374, 379, 380, 382, 383
 Lord Alanbrooke 319
 Lord Crewe 39, 40, 382
 Lord Gort 316
 Lord Halifax 201
 Lord Milner 76
 Lord Morley 76
 Lord Passfield 167, 170, 173
 Lord Plumer 155, 156
 Lord Robert Cecil 69
 Lowell Thomas 120
 Luftwaffe 215, 216
 Lübnan 12, 13, 18, 26, 31, 39, 40, 41, 42, 72, 84, 94, 95, 96, 106, 111, 137, 138, 139, 141, 142, 152, 154, 158, 166, 171, 174, 178, 180, 189, 190, 206, 212, 213, 214, 217, 218, 219, 220, 221, 224, 226, 230, 231, 236, 237, 238, 239, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 250, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 274, 275, 276, 280, 281, 282, 284, 285, 288, 290, 291, 292, 301, 303, 304, 310, 311, 342, 358, 359, 374, 375, 379, 432, 444, 447
 Lübnan Temsilciler Konseyi 142
 Lüksemburg 356
M
 Marc Jarblum 312
 Mark Sykes 17, 18, 22, 31, 47, 55, 377
 Marlon Brando 329
 Marne Savaşı 144
 Marsilya 32, 344, 345, 346, 363
 Masada 272
 Maurice Bompard 27
 Maurice Dejean 248
 Maurice Gamelin 144, 158
 Maurice Hankey 74, 377
 Mauritius 271
 Maveria-i Ürdün 12, 13, 129, 131, 132, 133, 136, 137, 139, 140, 149, 151, 155, 156, 157, 165, 171, 175, 176, 181, 189, 190, 225, 246, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 310, 359, 366
 Maydan 146
 Maysalun 113, 121, 145
 Medine 20, 50, 54
 Mekke 20, 33, 37, 40, 47, 48, 50, 99, 129, 132, 133, 175
 Menahem Begin 317
 Mers el Kébir 211
 Mervyn Paice 353
 Mescid-i Aksa 175
 Mezopotamya 69, 74, 75, 77, 79, 80, 83, 86, 89, 90, 92, 93, 94, 98, 99, 101, 108, 111, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 128, 130, 131, 133, 138, 161
 MI5 11, 275, 293, 294, 295, 320, 322
 MI6 11, 290, 291, 292, 293, 295, 337, 345, 346, 370
 Mickey Cohen 334
 Milletler Cemiyeti 12, 83, 108, 116, 118, 151, 155, 157, 192, 203
 Mısır 12, 18, 19, 21, 22, 23, 25, 26, 28, 30, 32, 37, 38, 40, 45, 50, 56, 58,

İNDEKS

60, 61, 96, 112, 113, 130, 145,
181, 194, 203, 213, 215, 244, 245,
246, 253, 293, 315, 337, 364,

Montagne Noire 338

Montcalm 302, 303

Morning Post 125

Moshe Dayan 272

Moshe Sneh 316, 323

Moskova 227, 246, 301

Mossad 344, 346

Muhammed 20, 33, 52, 128

Muhammed el Eşmer 180, 186

Muhammed el Faruki 34

Muhammed Emin el Hüseyini 174, 365

Muhammed Said el Cezayiri 97

Muhsin el Barazi 358

Müniş Anlaşması 201

Mussolini 179

Mustafa Kemal 106, 108

Musul 20, 37, 40, 41, 74, 75, 77, 80, 86,
90, 92, 111, 112, 116, 134, 151,
152, 161, 162

N

Nablus 171, 185, 365

Napoleon 83, 138, 248

Nasıra 70, 171, 180, 185, 197

Nathan Friedman-Yellin 317

Nebih el Eşma 185

Nebi Musa 110, 122, 174, 175

Neville Chamberlain 203

New York 169, 251, 316, 320, 326, 330,
334, 343, 354, 382

New York Post 326, 334

Nil Nehri 23

Normandiya 38, 286

Nuri Said 168, 190, 285, 292

Nürnberg Yasaları 173

O-Ö

Observer 121, 399

Oliva-Roget 305, 306, 307, 308, 309,
371, 431

Oliver Lyttelton 229

Orde Wingate 194, 351, 411, 459

Orta Doğu Savaş Konseyi 251, 254, 281

Osmanlı İmparatorluğu 17, 18, 19, 20,
22, 23, 24, 28, 31, 33, 40, 48, 72,
73, 83, 98, 113, 174, 374, 447

Otto Liman von Sanders 390

Oxford Üniversitesi 47

Özgür Filistin İçin Amerikan İttifakı
326, 328, 334, 343, 355

Özgür Filistin İçin Fransız İttifakı 332,
343, 364

Özgür Fransa 210, 212, 214, 215, 217,
218, 219, 222, 223, 227, 230,
231, 232, 234, 235, 236, 238, 241,
242, 245, 247, 248, 255, 256, 262,
267, 270, 271, 272, 290, 342, 375,
415, 416, 417

P

Palestine Post 285

Palmach 272, 322, 345, 365

Palmira 28, 59, 86, 92, 161, 206, 226

Palyam 345

pan-İslamik 84

Paris 24, 29, 31, 32, 36, 37, 38, 39, 43, 62,
70, 71, 72, 73, 74, 77, 81, 82, 84,
85, 88, 89, 91, 92, 95, 96, 99, 101,
105, 107, 108, 112, 115, 122, 142,
143, 144, 147, 150, 153, 155, 157,
161, 166, 169, 181, 201, 208, 214,
239, 240, 256, 287, 288, 289, 290,
293, 295, 299, 301, 308, 309, 311,
312, 323, 332, 336, 337, 339, 340,
341, 342, 343, 344, 347, 358, 360,
363, 364, 373, 374, 379, 382

Patrick Coghill 274

Paul Beynet 158, 284, 299, 311

Paul Cambon 27

Paul Reynaud 209

Pearl Harbor 235

Peel Komisyonu 179, 180, 184, 190, 192,
200

Percy Cox 114, 118, 121, 129, 130, 399

Petah Tikva 171

Peter Bergson 326, 328

Philadelphia 333

Philippe Berthelot 130, 161, 165, 166,
170, 388

Philippe Pétain 208

KIRMIZI ÇİZGİ

- Pierre de Margerie 49
 Pierre Joffroy 345
 Pierre Koenig 222
 Port-de-Bouc 347, 364
- Q**
- Quai d'Orsay 26, 29, 30, 37, 49, 50, 59, 71,
 80, 81, 83, 85, 86, 129, 161, 166,
 169, 170, 181, 311, 337, 340, 344,
 356, 358, 363, 373
- R**
- Ramat Gan 319, 333
 Ramsay MacDonald 173
 Ras Baalbek 56
 Rayak 223
 Raymond Poincaré 87, 142
 Reginald Wingate 49, 58
 Rehavia 351
 Rene de Lacharriere 363
 René Doynel de St Quentin 59, 181
 René Massigli 255, 270, 286, 301
 Reşid Ali el Gaylani 215
 Reubin Kitson 174, 192
 Reuters 350, 437
 Rhineland 85
 Richard Casey 244, 250, 281
 Richard Dimbleby 226
 Richard Meinertzhagen 109
 Richard Pedder 222
 Rif Dağları 145
 Rihania 171
 Rıza Şah 150
 Roald Dahl 223, 377
 Robert de Caix 26, 45, 95, 111
 Robert Lansing 84
 Robert Misrahi 339
 Robert Newton 323
 Rodos 227
 Roger Michaud 144
 Roma 27, 28, 342
 Romanya 272, 358
 Ronald Storrs 33, 377
 Royal Dutch Shell 162
- Rumaythah 119
 Rusya 24, 41, 42, 69, 208, 227, 332, 337
- S-Ş**
- Salhad 143, 144
 Salim Atraş 139, 141
 Salt 122
 Samuel Katz 342, 347, 363, 436
 San Remo Konferansı 111, 117, 118, 161
 Sarraïl 142, 143, 146, 147, 148, 151, 152,
 214
 Sayda 259, 265, 281, 422
 Schlomo Yousef 198
 Sekizinci Henry 52
 Selahaddin 106, 113, 122, 399
 Seylan 133
 Seyyid Talib 133
 Shumel Ariel 342, 363
 Simon de Beauvoir 332
 Sör Evelyn Barker 322
 Sirhan Vadisi 55, 56
 Siyonizm 42, 110, 131, 279, 293, 314
 Solel Boneh 191
 Somme 43, 76
 Sovyetler Birliği 232, 299, 359
 Stalingrad 307
 Standard Oil 93, 169
 Stanislas Ostrorog 286
 Stéphen Pichon 78, 80
 Stern Çetesi 270, 273, 275, 276, 277,
 291, 292, 293, 294, 295, 316, 317,
 319, 324, 325, 337, 338, 339, 340,
 341, 342, 349, 351, 352, 366, 380,
 428, 432
 Struma 272, 273, 280, 292
 Sudan 23, 24, 52, 128, 138, 379, 382,
 414, 448
 Sultan Atraş 139, 140, 141, 143, 145,
 148, 153, 157
 Suriye 12, 13, 20, 22, 24, 25, 26, 27, 28,
 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 38,
 41, 42, 47, 48, 49, 51, 53, 54, 56,
 58, 59, 61, 68, 69, 72, 73, 74, 78,

İNDEKS

79, 80, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89,
90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98,
99, 100, 101, 105, 106, 107, 108,
109, 110, 111, 112, 113, 114, 116,
122, 126, 128, 130, 133, 135, 137,
138, 139, 142, 145, 147, 148, 149,
150, 151, 152, 153, 154, 155, 156,
157, 158, 159, 161, 164, 166, 167,
168, 169, 170, 171, 174, 176, 178,
180, 181, 183, 184, 185, 186, 187,
189, 190, 201, 202, 206, 212, 213,
214, 215, 216, 217, 218, 219, 220,
221, 223, 224, 226, 229, 230, 231,
232, 233, 234, 235, 236, 237, 238,
239, 241, 243, 244, 245, 246, 247,
248, 250, 252, 253, 254, 255, 256,
257, 259, 260, 262, 269, 271, 272,
275, 279, 280, 281, 282, 283, 284,
285, 286, 287, 288, 290, 291, 292,
293, 295, 296, 299, 300, 301, 302,
303, 304, 305, 306, 307, 308, 309,
310, 311, 342, 344, 352, 358, 359,
360, 365, 368, 369, 370, 371, 372,
373, 375, 380

Suudi Arabistan 28, 54, 63

Süveyde 141, 143, 144, 145, 153, 154,
422

Süveyş Kanalı 12, 19, 28, 32, 42, 99, 112,
163, 170, 202, 251, 282, 315

Sykes-Picot Antlaşması 11, 12, 41, 43,
44, 45, 46, 47, 55, 61, 62, 70, 71,
72, 73, 74, 80, 86, 88, 100, 101,
107, 109, 122, 240

Şam 359

Şamir 275, 377

Şerif Hüseyin 32, 33, 47, 49, 51, 52, 59,
127, 129, 157, 175, 219

Şeyh Halil Muhammed İssa 180

Şeyh Muhammed Atiyeh 187

Şükrü el Kuvvetli 256, 282, 283, 365,
368, 371

Şükrü Ganem 85

T

Taceddin Hassani 243

Tahrân 114, 150, 290

Tatton Sykes 377

Tel Aviv 173, 270, 273, 276, 318, 319,
321, 324, 337, 350, 351, 357, 358,
364, 432

T. E. Lawrence 47, 119, 120, 126, 177,
181, 226, 282, 306, 359, 373, 377,
380, 383, 384, 385, 387, 388, 389,
390, 392, 394, 396, 399, 401, 402,
442, 450, 453, 456, 457, 461

Tevfik Paşa 361

Theodore Herzl 345

Théophile Delcassé 25

The Times 65, 97, 117, 119, 120, 122,
123, 146, 147, 149, 150, 171, 199,
269, 350, 368, 369, 372, 373,
374, 382

Tobruk 245

Tommy Martin 143

Toulon 340

troupes spéciales 299, 300, 301, 302, 303

Truman Doktrini 331

Turkish Petroleum Company 160, 162,
163, 165

Türkiye 20, 24, 26, 29, 41, 49, 73, 75, 77,
101, 106, 151, 254, 331

Ü

Ürdün 12, 13, 54, 58, 63, 68, 122, 128,
129, 131, 132, 133, 136, 137, 139,
140, 149, 151, 155, 156, 157,
165, 171, 175, 176, 181, 189, 190,
225, 246, 280, 281, 282, 283, 284,
285, 310, 330, 357, 359, 360, 364,
365, 366

V

Vaughan-Russell 147, 149, 153, 404, 405
Verdun 208

Vichy Fransıası 213, 214, 215, 217, 219,
221, 223, 224, 225, 231, 234,
241, 290

KIRMIZI ÇİZGİ

Viyana 25

Vladimir Simic 347

W

Walter Smart 148, 158, 359

Walter Teagle 169, 453

Warren Austin 361

Washington D.C. 311, 316, 329

W. F. Stirling 57, 64, 96, 110, 139, 282,
306, 359, 377

William Robertson 60, 68, 377

William Yale 93, 377

Woodhead Komisyonu 201

Woodrow Wilson 12, 43, 234, 355

Y

Yaacov Levstein 337

Yabancı Lejyonu 144

Yafa 67, 93, 109, 171, 184, 201

Yahudi Direniş Hareketi 316, 317

Yakın Doğu Gelişim Ortaklığı 169

Yemen 53, 58

Yitzhak Aharonovitch 345

Yugoslavya 215, 354

Yunanistan 215, 331, 357

Yves Chataigneau 261

Z

Zaal 226

JAMES BARR, Oxford, Lincoln College'da modern tarih eğitimi aldı. Arabistanlı Lawrence ve Arap İsyanı üzerine olan *Setting the Desert on Fire* adlı kitabı 2006 yılında, Orta Doğu'da Britanya ve Fransa'nın hâkimiyet mücadelesini anlattığı *Kırmızı Çizgi* ise 2011 yılında yayımlandı. Hâlihazırda, savaş sonrası Orta Doğu hakkında bir kitap üzerine çalışan Barr, *Daily Telegraph*'ta ve Londra Belediyesi'nde çalışmış, Paris'teki İngiliz Konsolosluğu'na siyasi danışmanlık yapmıştır. Şimdilerde ise bir yandan kendi araştırma ve danışmanlık şirketini yönetirken bir yandan da King's College London'da yarı zamanlı öğretim üyeliği yapmaktadır.

İTALYA

YUNANİSTAN

SİCİLYA

AKDENİZ

İTALYAN
KUZEY
AFRİKASI

MISIR

FRANSIZ
BATI
AFRİKASI

FRANSIZ
EKVATORİYAL
AFRİKASI

www.pegasusyayinlari.com

ISBN: 978-605-343-921-9

